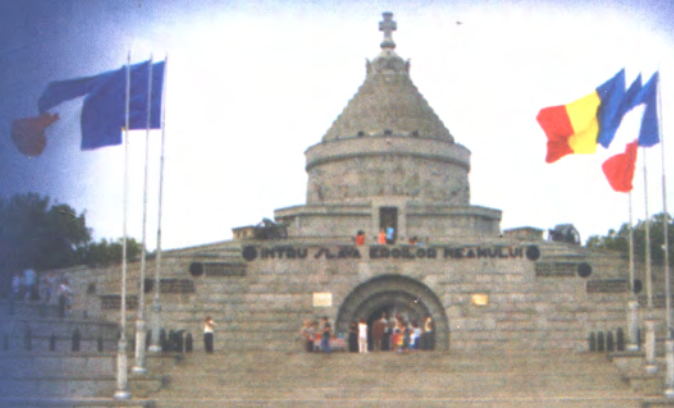

*Constantin HLIHOR
Grigory Davidovich SHKUNDIN
Vasile SOARE
Alexander Sergeevich STĪKALIN*

ROMÂNIA ȘI RUSIA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

1918-2018

Geolstorie

*Константин ХЛИХОР
Григорий Давидович ШКУНДИН
Василе СОАРЕ
Александр Сергеевич СТИКАЛИН*

РОССИЯ И РУМЫНИЯ ВО ВРЕМЯ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОИНЫ

1918-2018

Coordonatori:

Constantin Hlihor
Vasile Soare

Grigory Davidovich Shkudin
Alexander Sergeevich Stîkalin

ROMÂNIA ȘI RUSIA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Colecția Geolstoria®
Editura Top Form

Coordonatori: Constantin Hlihor
Grigory Davidovich Shkundin
Vasile Soare
Alexander Sergeevich Stikalin

Senior editor: Cristina Simileanu

Surse foto: coperta 1: <http://www.patruzari.ro/mausoleul-eroilor-de-la-marasesti-vrancea/>
coperta 4: <http://1914.histrf.ru/>

Formulările și prezentarea materialului nu reprezintă întotdeauna poziția Editurii Top Form. Autorii sunt responsabili atât de alegerea și prezentarea datelor conținute în lucrare, cât și pentru opiniile exprimate, care nu sunt întotdeauna identice cu cele ale editorului și nu angajează în niciun fel răspunderea acestuia.

În lipsa acordului scris al coordonatorilor reproducerea integrală sau parțială a oricărui material scris sau ilustrativ din această ediție este interzisă.

CIP nr. 12124/29.05.2018

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

România și Rusia în timpul Primului Război Mondial / coord: Constantin Hlihor, Grigory Davidovich Shkundin, Vasile Soare, Alexander Sergeevich Stikalin. - București: Top Form, 2018

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-8550-64-0

- I. Hlihor, Constantin (coord.)
- II. Shkundin, Grigory Davidovich (coord.)
- III. Soare, Vasile (coord.)
- IV. Stikalin, Alexander Sergeevich (coord.)

94

Copyright © 2018

Editura Top Form

Editură abilitată de către Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (CNATDCU):

- Comisia pentru Științe Militare, Informații și Ordine Publică, Categoria Edituri A2, poz. 16

- Comisia pentru Sociologie, Științe Politice și Administrative, Categoria Edituri A2, poz. 17

Editură recunoscută de către Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior - cod CNCIS 325

www.geopolitic.ro, editura.topform@yahoo.com;

geopolitica.magazine@yahoo.com; geopolitica.magazine@gmail.com

ROMÂNIA ȘI RUSIA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Coordonatori:
Constantin HLIHOR
Grigory Davidovich SHKUNDIN
Vasile SOARE
Alexander Sergeevich STİKALIN

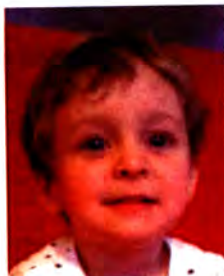
Editura Top Form
București 2018

**ASOCIATIA SI FUNDATIA
ANASTASYA**

„Nu toata lumea crede în eficacitatea actelor de caritate care pot schimba lumea si nici intr-o cauză specifică. Însă, dacă la sfârșitul zilei te simți impulsivat să întreprinzi un demers, nu lăsa pe nimeni să te oprească, dar nici nu te aștepta ca cineva să te ajute”

Mihai Hlihor
Fondator al Asociației și al
Fundației Anastasya

Asociația și Fundația Anastasya

AMBASADA ROMÂNIEI
ÎN FEDERAȚIA RUSĂ

SOCIETATEA ȘTIINȚIFICĂ ROMÂNĂ
PENTRU
CERCETĂRI INTERDISCIPLINARE

INSTITUTUL DE SLAVISTICĂ
AL ACADEMIEI RUSE DE ȘTIINȚE

ASOCIAȚIA RUSĂ A ISTORICILOR
PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Sesiunea de comunicări științifice

ROMÂNIA ȘI RUSIA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

29-30 septembrie 2016

Ambasada României în Federația Rusă

inslav

Moscova, str. Mosfilmovskaya nr. 64

AUTORI

D. I. KOZLOV

Căpitan de rangul I, director adjunct al Institutului de Cercetare a Istoriei Militare al Academiei Militare a Statului Major General al Forțelor Armate din Federația Rusă; președinte al *Asociației Istoricilor Primului Război Mondial* din Federația Rusă. Este autorul a peste 150 de lucrări științifice publicate.

Principalele lucrări:

- ❑ *Флот в румынской кампании 1916-1917 годов*. СПб.: Издатель М.А. Леонов, 2003.
- ❑ *Британские подводные лодки в Балтийском море. 1914-1918 гг.* СПб.: ЛеКо, 2006.
- ❑ *Сражение за Рижский залив. Лето 1915*. М.: Цейхгауз, 2007.
- ❑ *«Странная война» в Черном море (август - октябрь 1914 года)*. М.: Квадрига, 2009.
- ❑ *(В соавторстве) Боевой и численный состав Рабоче-Крестьянского Красного Флота (Историко-статистическое исследование)*. М.: НИИ(ВИ) ГШ ВС РФ, 2012.
- ❑ *Нарушение морских коммуникаций по опыту действий Российского флота в Первой мировой войне (1914-1917)*. М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2013.
- ❑ *(В соавторстве) Россия в стратегии Первой мировой войны. Кн. 1. Россия в стратегии Антанты*. СПб.: Издательство Русской христианской гуманитарной академии, 2014.
- ❑ *(В соавторстве) Военные реформы в России (СССР): опыт и уроки (XVI - начало XXI вв.)*. М.: ВАГШ ВС РФ, 2014.
- ❑ *Во главе действующего флота. Система управления морскими силами России накануне и в годы Первой мировой войны*. М.: Нобель Пресс, 2014.
- ❑ *(В соавторстве, рук. авторского коллектива) Вооруженные силы России в Первой мировой войне (1914-1917)*. В 2 т. М.: Мегapolis, 2014.
- ❑ *(В соавторстве) Первая мировая война. Энциклопедический словарь*. М.: Весь Мир, 2014.
- ❑ *(В соавторстве) История органов управления боевой подготовкой Вооруженных Сил России (СССР)*. М.: АО «Красная Звезда», 2015.

Constantin HLIHOR

profesor univ., titular al cursurilor de geopolitică și geostrategie, istoria secolului XX, comunicare în conflictele internaționale la Universitatea din București și Universitatea Creștină Dimitrie Cantemir; cercetător științific gradul 1 la Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989; președinte

al Consiliului Director al Societății Științifice Române de Cercetări Interdisciplinare din București. Autor a peste 200 de lucrări, studii și articole publicate.

Principalele lucrări:

- ❑ *Revoluție și tranziție la români într-un secol scurt. 1918-1989*. Editura Tritonic, București, 2017.
- ❑ *România și șocurile geopolitice ale războiului rece. 1980-1991*, Editura IRRD, 2016
- ❑ *România. Relațiile cu vecinii în perioada războiului rece*, (editor), Editura Academiei Tehnice Militare, București, 2015.
- ❑ *Revoluția Româna din Decembrie 1989 și percepția ei în mentalul colectiv. Obiectivitate și subiectivitate. Neutralitate și părtinire. Studii*, (editor) Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2014.
- ❑ *Geopolitical Perspectives and Development, EUBSR 2014 International Conference, Volume 1, 2014*, eds., with Peter Kopecky, Italian Academic Publishing, Bagheria, Palermo, ITALY.
- ❑ *Book of Proceedings International Conference on EU and Black Sea Region, First Editions*, (eds., with Antonello Biagini, Andrea Carteny), Giovanni Mineo Editore, Bagheria, Italy, 2013.
- ❑ *International Relations. Approaches and Studies* (eds., with Mihai Retegan), Italian Academic Publishing, Bagheria, 2013.
- ❑ *Geopolitics. From a Classical to a Postmodern Approach*, Italian Academic Publishing, Bagheria, 2014.
- ❑ *Armata Roșie în România*, ediție revăzută și adăugită, ProUniversitaria, București, 2012.
- ❑ *Geopolitica. De la clasic la postmodern*, Karta Graphic, Ploiești, 2011.

Vasile SOARE

Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al României în Federația Rusă. 2002-2008 - Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al României în R. Kazahstan, acreditat și în Republica Kîrgîză și Republica Tadjikistan. 2008-2013; director al Direcției Europa de Est și Asia Centrală (spațiul CSI) din MAE român; 1999-2001 - director adjunct și director al Direcției Răsăritene (spațiul CSI) din MAE român. Membru fondator și vicepreședinte al Asociației „Drumul Mătășii”, București (2012). Doctorand al Școlii Doctorale, Facultatea de Istorie și Filozofie, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

Principalele lucrări:

- ❑ *Tătarii în Asia Centrală - trecut și prezent. Însemnările unui diplomat român*, în volumul „Moștenirea istorică a tătarilor”, vol. I, ed. Tasin Gemil și Nagy Pienaru, București, 2010.
- ❑ *Islamul în Azerbaidjan. Evoluție istorică și tendințe actuale*, Contemporary Research in Turkology and Eurasian Studies. A Festschrift in Honor of Professor Tasin GEMIL on the Occasion of His 70th Birthday, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2013

- ❑ *Prezența românilor în Kazahstan - istorie și destin*, revista „Memoria - Revista Gândirii Arestate”, București, 2007.
- ❑ *Stepa kazahă - pământ al făgăduinței pentru românii basarabeni și bucovinenii la sfârșitul sec. XIX - începutul sec. XX*, revista „Memoria - Revista Gândirii Arestate”, București, 2007
- ❑ *Românii din Kirgîzstan*, revista „Memoria - Revista Gândirii Arestate”, București, 2007
- ❑ *Prizonierii români în lagărele de concentrare din Kazahstan între 1941-1950*, în Revista „NOINU”, 2006.

Tatiana Andreevna POKIVAILOVA

Cercetător științific principal, Departamentul de Istorie a Europei de Est după cel de-al Doilea Război Mondial, lucrează la Institutul de slavistică din 1968.

Principalele lucrări:

- ❑ Краткая история Румынии: с древнейших времен до наших дней. М., 1987 (соавтор).
- ❑ Трансильвания - яблоко раздора между Венгрией и Румынией // Очаги тревоги в Восточной Европе: (драма национальных противоречий). М., 1994 (соавтор).
- ❑ Участие Румынии в антисоветской войне. Рост антивоенных, антинацистских и антифашистских настроений в румынском обществе (22 июня 1941 - лето 1943 г.)
- ❑ Нарастание недовольства в румынском обществе. Государственный переворот // Движение сопротивления в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 1939-1945. М., 1995.
- ❑ Венгеро-румынский конфликт и советская дипломатия. 1940 - июнь 1941 года // Война и политика. М., 1999 (соавтор).
- ❑ Восточная Европа между Гитлером и Сталиным. 1939-1941 гг. М., 1999 (соавтор).
- ❑ XX съезд КПСС и политические конфликты в социалистических странах Восточной Европы: новые документы и проблемы российской историографии // Ании 1954-1960: Fluxurile și refluxurile stalinismului. Sighet. 8. București, 2000.
- ❑ За кулисами борьбы за Трансильванию. Cluj-Napoca, 2003 (соавтор).
- ❑ Об отношении между Коминтерном и румынскими коммунистами (лето 1941 - осень 1943). Об одной неудавшейся миссии // Studii și materiale de istorie contemporană. Serie noua. București, 2003. Vol. II.

Mihail DOBRE

Doctor în științe istorice, diplomat în cadrul Ministerului Afacerilor Externe din 1991. Fost ambasador extraordinar și plenipotențiar al României pe lângă Sfântul Scaun și Ordinul Suveran Militar de Malta (2002-2006). Conferențiar univ. la Facultatea de istorie a Universității din București. A publicat peste 50 de studii și articole în reviste de specialitate din țară și străinătate.

Principalele lucrări:

- *România la sfârșitul Războiului Rece. Statut geopolitic și opțiuni de securitate*, Editura Enciclopedică, București, 2011.
- *Relații diplomatice româno-italiene în perioada neutralității 1914-1915*, în „Revista Istorică”, tom XXVII, 2016, nr. 1-2.
- *Ecouri diplomatice italiene la demersurile pentru intrarea României în Primul Război Mondial (1916)*, în „Revista de istorie militară”, nr. 5-6 (157-158), 2016.

Vladislav Yakimovici GROSUL

Doctor în științe istorice, profesor, membru corespondent al Academiei Internaționale de Slavistică. Cercetător principal al Institutului de Istorie a Rusiei al Academiei de Științe din Rusia. Autor a aproximativ 440 de publicații științifice, inclusiv 11 monografii individuale și 14 colective.

Principalele lucrări:

- *Очерки истории Тамани*. М.: ИНСАН, 1996. (в соавт. с Н. Ф. Бугаев)
- *Русофилы и русофобы в истории Молдавии // Россия и страны ближнего зарубежья*, 1997.
- *Международные связи российской политической эмиграции во второй половине XIX в.* М.: РОССПЭН, 2001.
- *Карагаш - минувший и нынешний (История одного приднестровского села)*. М.: ИРИ РАН, 2001.
- *Русское общество XVIII-XIX вв. Традиции и новации*. М., 2003.
- *Образование СССР (1917-1924)*, М.: ИТРК, 2007 (2-е изд. 2012).
- *Русское зарубежье в первой половине XIX в.* М.: РОССПЭН, 2008.
- *Общественное мнение в России XIX в.* М.: АИРО-XXI, 2013.
- *Труды по теории истории*. М.: АИРО-XXI, 2014.
- *Молдавское движение до и после образования Румынии (1821-1866)*. Кишинёв, 2014.

Adrian POP

Doctor in istorie. Profesor al Facultății de Științe Politice, Școala Națională de Studii Politice și Administrative, București. Membru al European International Studies Association (EISA); membru al Central and East European International Studies Association (CEEISA); membru al World Futures Studies Federation; membru al International Political Science Association, (2012-2013); coordonator (Chair) al The Millennium Project Romania Node; membru al Societății Științifice Române de Cercetări Interdisciplinare, București.

Principalele lucrări:

- *Prăbușirea imperiului sovietic. „Lecții” în retrospectivă* (coordonator cu Constantin Corneanu și coautor), Târgoviște, 2012.
- *Facing the Challenges of Policy Research Through Training Strategists in Europe* (with Muzaffer Vatanserver, Igor Breitner and Mustafa Kutlay), Leonardo da Vinci Partnership Project International Strategic Research Organization, Ankara, 2011

- Originile și tipologia revoluțiilor est-europene*, București, 2010
- Spre o strategie europeană în bazinul Mării Negre. Cooperarea teritorială* (coordonator, coautor Dan Manoleli), București, 2008
- Schisma Roșie. România și declanșarea conflictului sovieto-iugoslav (1948-1950)* (coautor Florin Constantiniu), Editura Compania, București, 2007.
- România și Republica Moldova - între Politica Europeană de Vecinătate și perspectiva extinderii Uniunii Europene* (coordonator, coautori Gabriela Pascariu, George Anglițoiu și Alexandru Purcăruș), București, 2006.
- Politica Europeană de Securitate și Apărare - element de influențare a acțiunilor României în domeniul politicii de securitate și apărare* (coautori Liviu Mureșan, Florin Bonciu), București, 2004.
- Tentația tranziției. O istorie a prăbușirii comunismului în Europa de Est*, Editura Corint, București, 2002.

Maksim Victorovici OSIKIN

Institutul de Drept și Administrație al Asociației de Poliție din Întreaga Rusie, Tula, conferențiar universitar la catedra de științe socio-juridice, doctorand Științe istorice, Institutul de Drept și Administrație al Asociației de Poliție din Întreaga Rusie

Principalele lucrări:

- Первая мировая война, Изд-во «Вече», Москва, 2010
- История Первой мировой войны, Изд-во «Вече», Москва, 2014
- Неизвестные трагедии Первой мировой. Пленные. Дезертиры. Беженцы, Изд-во «Вече», Москва, 2011
- Брусиловский прорыв, Изд-во «Эксмо», 2010
- Крах конного блицкрига. Кавалерия в Первой мировой войне, Изд-во «Яуза, Эксмо», 2009
- Крушение германского блицкрига в 1914 году. Цейхгауз, 2006

Ilie SCHIPOR

Doctor in istorie militară. Ministru consilier la Ambasada României la Moscova. Membru al Societății Științifice Române de Cercetări Interdisciplinare, București.

Principalele lucrări:

- Trecerea Nistrului(1941). O decizie controversată*, coautor Florin Constantiniu, București, Editura Albatros, 1995.
- Războiul din golf. De la Adam la... Saddam*. București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1991.
- Istoria militară a poporului român*, vol. IV-VI, Editura Militară, București, 1988-1989, coautor.
- România în anii primului Război Mondial* (în 2 volume), Editura Militară, București, 1987, coautor.
- România în anii celui de-al doilea Război Mondial* (în 3 volume), Editura Militară, București, 1989, coautor.

Boris Sergheevici KOTOV

Colaborator științific al Centrului pentru Studierea secolului al XIX-lea.
Doctorand în științe istorice.

Principalele lucrări:

- (в соавт.) Россия в Великой войне 1914-1918 годов. Образы и тексты // Под общ. ред. А.К. Сорокина, А.Ю. Шутова. М.: РОССПЭН, 2014
- Сарајевски атентат и јулска криза 1914. године у светлу руске штампе // Сарајевски атентат 1914. Ђоровићеви сусрети 2013. године. Меѓународни научни скуп историчара (Гацко, 19-21. септембар 2013. године). Београд, 2014. С. 224-232.
- Војната меѓу сојузниците во 1913 година и Букурешкиот мировен договор во огледалото на рускиот печат // Букурешкиот мировен договор, Македонија и Балканот. Меѓународен научен собир по повод 100-годишнината од потпишувањето на Букурешкиот мировен договор одржан на 31 октомври и 1 ноември 2013 година. МАНУ, Скопје, 2014. С. 99-107
- Межсојузническа война лета 1913 года в восприятии русского общества (по материалам прессы) // Новая и новейшая история. 2015. № 3. С. 101-112.
- Сараевское убийство 1914 г. в зеркале российской прессы // Первая мировая война. Проблемы изучения и уроки истории. Материалы VIII Конвента РАМИ. 25-26 апреля 2014 г. М.: Изд-во «МГИМО-Университет», 2015. С. 46-62.
- (в соавт.) Австрийский вопрос в 1945-1955 гг. Документы советской эпохи // СССР и Австрия на пути к Государственному договору. Страницы документальной истории. 1945-1955 / под общ. ред. В.И. Якунина; авт.-сост. А.Ю. Ватлин, Б.С. Котов, А.К. Сорокин, А.А. Ширинянц, А.Ю. Шутов. М.: Политическая энциклопедия, 2015. - С. 3-21.

Cătălin TURLIUC

Cercetător științific gradul I Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” Iași și profesor asociat al Universității A.I. Cuza și Universității Petre Andrei din Iași. Autor a peste 300 de lucrări, studii și articole de istorie, relații internaționale, integrare euroatlantică etc.

Principalele lucrări:

- *Modernizare și construcție națională în România. Rolul alogenilor 1832-1918*, în col. cu D. Vitcu și D. Ivănescu, Editura Junimea, Iași, 2002.
- *Interwind Destinies. Modern Romania and Its Ethnic Groups*, Editura Junimea, Iași, 2003
- *Organizarea României moderne. Statutul naționalităților 1866-1918. I. Identitate și comunicare socială*, Editura Performantica, Iași, 2004
- *Organizarea României moderne. Statutul naționalităților 1866-1918. II. Dilemele conviețuirii*, Editura Junimea, Iași, 2004.

- *România interbelică în paradigma europeană*, în col. cu I. Agrigoroaie, Gh. Iacob, O. Buruiană, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, 2005.

Gavriil PREDĂ

Conferențiar universitar la Facultatea de Istorie, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” București. Membru al Societății Științifice Române de Cercetări Inter-disciplinare, București.

Principalele lucrări:

- *Importanța strategică a petrolului românesc 1939-1947*, Editura Printeuro Ploiești, 2001
- *Războiul petrolului de la Ploiești*, (coautori Eugen Stănescu, Iulia Stănescu) Editura Printeuro Ploiești, 2003
- *România în Organizația Tratatului de la Varșovia 1954-1968*, vol. 1-2, (coautor Petre Opris), Editura Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2008-2009.
- *23 August în Prahova - documente*, (coautori Eugen Stănescu, Iulia Stănescu) Editura Universității „Petrol Gaze” din Ploiești, 2008
- *Mitropolitul Pimen Georgescu. Viața și înfăptuirile sale (1853-1934)*, (coautor Aurel Pentelescu), Editura Printeuro, Ploiești, 2003
- *The Romanian Michael the Brave. War Order Decorated Foreign Officers*, Italian Academic Publishing, 2013.

Cornel GRAD

Cercetător științific gradul I (CȘ I) Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad. Specialist în istoria modernă și contemporană a României. Autor a numeroase lucrări, studii și articole.

Principalele lucrări:

- *Al doilea Arbitraj de la Viena*, Iași, Institutul European (Colecția *Istorie și diplomație*), 1998;
- *Istoria României. Transilvania. Vol. II (1867-1947)*, Cluj-Napoca, „George Barițiu”, 1999, (coautor);
- *1918/1919. Contribuții sălăjene la Marea Unire*, Zalău, Ed. Limes 2000 (coautor);
- *Memorii, jurnale și însemnări transilvane (1938-1989)*, Zalău, Ed. Limes, 2000 (coautor)
- *Al II-lea Arbitraj de la Viena (30 aug. 1940). Poziția armatei române*, Zalău, Ed. Limes - Colecția *Historia - Diplomație*, 2000.
- *Sfârșit și început de epocă. Korszakvég és korszakkezdet. The End and Beginning of an Era*. Zalău-Satu Mare, Ed. Lekton și Muzeul Sătmărean, 1998;
- *Al II-lea Arbitraj de la Viena din 30 august 1940. Antecedente și consecințe - A második Bécsi döntés, 1940. Augusztus 30. Előzmények és következmények*, vol. tematic supliment al anuarului Satu Mare. *Studii și Comunicări*, seria II, XXVII/II - Supplementum, Satu Mare, 2011.

Ecaterina HLIHOR

Conferențiar universitar Universitatea Națională de Apărare, autor al cursurilor «Politici lingvistice și multiculturalism» și «Diplomație publică». Membră a Societății Științifice Române de Cercetări Interdisciplinare București.

Principalele lucrări:

- ❑ *Copilăria poetului și poezia copilăriei*, Editura Universității Naționale de Apărare, București, 2003
- ❑ *Politica lingvistică și de securitate în societatea contemporană*, Editura CTEA, București, 2017
- ❑ *Diplomația publică în relațiile internaționale*, Editura Universității Naționale de Apărare, București, 2018.

Gabriel LEAHU

Profesor universitar la Facultatea de Istorie, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” București și director al Casei Corpului Didactic „Grigore Tabacaru” Bacău. A îndeplinit funcția de Secretar general în Ministerul Educației și Cercetării Științifice.

Principalele lucrări:

- ❑ *Expansiunea colonială în Africa, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, reflectată în corespondența diplomatică românească*, Editura Conexiuni, Bacău, 2000
- ❑ *Africa. Un continent disputat, 1878-1912*, E. D. P., București, 2009
- ❑ *Romania and Egypt in the late nineteenth and early twentieth century*, în „Annales d’Univesitè Valahia Târgoviște, Section d’Histoire et d’Archèologie”, tome XI, nr. 2
- ❑ *The origins of African Nationalism: E. W. Blyden*, în „Annales d’Univesitè Valahia Târgoviște, Section d’Histoire et d’Archèologie”, tome XI, nr. 2, 2009
- ❑ *The Dynamics of British Interests: From the Black Sea to the Suez Canal (The End of the 19th Century)*, in "Challenges and Opportunities for a Multilateral Cooperation", Edited by Antonello Folco Biagini, Constantin Hlihor, Andrea Carteny, Mineo Giovanni Editore, 2012.
- ❑ *Revolta colonelului Ahmad Urabi Pașa în comunicarea diplomatică a legațiilor României cu Ministerul Afacerilor Externe*, în Nicoleta Ciachir, Sorin Marcel Colesniuc, „În amintirea unui istoric român, Nicolae Ciachir”, Editura Etnologică, București, 2016

Anastasia Victorovna USACIOVA

Cercetător științific la Departamentul de Literatură Contemporană a Europei Centrale și de Sud-Est, lucrează la Institutul de Slavistică din 2009. Critic literar. Studiază procesele literare din România anilor 1990-2000, scrierile lui Eugen Ionesco, problemele de gen din literatură și problemele identității naționale.

Principalele lucrări:

- Эжен Ионеско - румынский писатель? (о книге С. Микулеску «Маски Эуджена Ионеску. Двенадцать ипостасей ионесканизма») // Славянский мир в третьем тысячелетии. Славянские народы: векторы взаимодействия в Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европе. М., 2010.
- Трилогия М. Кэртэреску «Ослепительный» в контексте румынского постмодернизма // Славянский мир в третьем тысячелетии. Межкультурный и межконфессиональный диалог славянских народов. М., 2011.
- Румынское литературоведение и критика 1990-2000-х гг. об Эжене Ионеско (к проблеме национальной и культурной идентификации) // Литературоведение и критика Центральной и Юго-Восточной Европы конца XX - начала XXI века. Идеи, методы, подходы. Серия: «Современные литературы стран ЦЮВЕ». М., 2011.

CUPRINS

PREFAȚĂ	p. 19
D. I. KOZLOV Flota rusă de la Marea Neagră, în lupta pentru Dobrogea, din toamna anului 1916: realizări, probleme,lecții	p. 23
Constantin HLIHOR <i>România anului 1916: Între aspirații naționale și interesele geopolitice ale Marilor Puteri.</i>	p. 31
Vasile SOARE <i>Prizonieri de război români în Rusia (1914-1924)</i>	p. 42
T.A. POKIVAILOVA <i>Primul Război Mondial și soarta Tezaurului Românesc, (în contextul relațiilor ruso-române)</i>	p. 53
Mihail DOBRE <i>Aspecte diplomatice ale relațiilor româno-ruse în perioada neutralității 1914-1916</i>	p. 64
V. I. GROSUL <i>Basarabia în anii Primului Război Mondial</i>	p. 78
Adrian POP <i>Relațiile ruso-germane în timpul și după Primul Război Mondial și implicațiile lor asupra României</i>	p. 92
Maksim Victorovici OSIKIN <i>Colaborarea economico-militară ruso-română, în perioada Primului Război Mondial (alimente, aprovizionare, infrastructură)</i> .	p. 108
Ilie SCHIPOR <i>Planificarea evacuării în Rusia a autorităților centrale române (1916-1917)</i>	p. 128
Boris Sergheevici KOTOV <i>De la imaginea inamicului la cea a aliatului: evaluarea politicii României, de către opinia publică rusă, în ajunul Primului Război Mondial (1912-1914)</i>	p. 143

Cătălin TURLIUC

*Ideologie și acțiune în raporturile româno-ruse din timpul Primei
Conflagrații Mondiale* p. 174

Gavriil PEDA

*România și Rusia, 1916-1917. Câteva observații asupra relațiilor
de comandament.* p. 185

Cornel GRAD

*Corpul Voluntarilor Români Ardeleni, Bănățeni și Bucovineni din
Rusia (1916-1920)*..... p. 199

Ecaterina HLIHOR

*Rusia ca temă culturală în romanul „Rusoaica”, de Gib
Mihăescu* p. 214

Gabriel LEAHU

*Percepția Celuilalt în negocierile diplomatice ruso-române din
perioada premergătoare intrării României în vâltoarea Primului
război Mondial.* p. 229

Anastasia Victorovna USACIOVA

Imaginea Primului Război Mondial în literatura română. p. 241

PREFAȚĂ

Acest volum de studii, ce reunește contribuția a 16 cercetători și reputați profesori de istorie de la cele mai importante institute și centre de cercetare științifică, universități din Federația Rusă și România, a rezultat din dezbaterile conferinței internaționale cu tema „*România și Rusia în anii Primului Război Mondial*” desfășurate la sediul Ambasadei României de la Moscova în zilele de 29 și 30 septembrie 2016. La buna organizare și desfășurare a acestui eveniment au contribuit *Ambasada României la Moscova, Institutul de Slavistică al Academiei Ruse de Științe, Asociația Rusă a Istoricilor primului Război Mondial și Societatea Științifică Română de Cercetări Interdisciplinare.*

Participarea României și a Rusiei la prima conflagrație mondială a făcut obiectul cercetării istorice a mai multor generații de istorici iar rezultatul a fost o impresionantă și complexă istoriografie care oglindește aproape toate aspectele și evenimentele de la cele militare și politico-diplomatice la cele sociale, economice și ale cotidianului societății românești. Cu toate acestea au mai rămas destule pete albe, interpretări ale evenimentelor în grilă ideologică sau sub semnul interesului politic de la un moment dat. Mai sunt multe întrebări, cum ar fi cele legate de relațiile și cooperarea militară și politico-diplomatică dintre aliați, care își așteaptă un răspuns în spiritului adevărului istoric, în conformitate cu principiul *sine ira et studio* lansat cu mii de ani în urmă în civilizația romană. Unele dintre acestea sunt legate de natura relațiilor româno-ruse din perioada 1914-1920 și rezolvarea unor probleme spinoase apărute în raporturile dintre cele două state.

Dezbaterile pe marginea participării României și a Rusiei la Primul Război Mondial, în conferința organizată la Moscova, s-au circumscris evenimentelor organizate în toată Europa, pentru a marca o sută de ani de la un eveniment care a influențat decisiv istoria secolului XX dar au vizat depășirea unor limite ale cercetării evenimentelor din interiorul Primului Război mondial, în istoriografia celor două țări. De-a lungul veacului trecut demersul istoriografic a fost, atât în România cât și în Uniunea Sovietică / Federația Rusă, influențat într-o măsură variabilă de condiționări extra științifice, dintre care se detașează în mod pregnant factorul politic și ideologic. În ceea ce privește abordarea participării României și Rusiei în prima mare conflagrație mondială ca și raporturile dintre ele în deceniile

interbelice a avut un caracter reactiv și militant, în sensul în care scrisul istoric s-a transformat în armă politică, spre a servi în România demersului de apărare a sistemului politico-statal consfințit prin tratatele de pace de la Paris din anii 1919-1920, iar în Uniunea Sovietică pentru a denigra și ataca Marea Unire cu focus pe nerecunoașterea hotărârilor luate în Sfatul Țării în ziua de 27 martie (9 aprilie) 1918. După cel de al doilea război mondial regimul comunist și-a subordonat și în România în mod brutal istoriografia, pe care a instrumentalizat-o în sensul atingerii unor finalități ideologice și propagandistice, cu falsificări grosolane în perioada așa zisului internaționalism socialist¹ și cu unele apropieri de adevărul istoric în „epoca Nicolae Ceaușescu”², dar fără să fie eliberat discursul istoriografic de constrângerile politico-ideologice.

Căderea regimului comunist dar mai ales Centenarul „Marelui Război” au constituit pe plan internațional, dar și în România și Federația Rusă, o bună ocazie pentru reorientarea interesului spre acest subiect, pentru reevaluări ale parcursului istoriografic care i-a fost dedicat de-a lungul timpului și nu în ultimul rând pentru necesare schimbări de optică și de perspectivă. Conferința „România și Rusia în anii Primului Război Mondial” s-a circumscris acestui spirit prin temele prezentate cât și prin dezbaterile care au urmat fiecărei prezentări în parte.

Studiile care alcătuiesc substanța acestui volum se încadrează într-o paletă largă de probleme privind România și Rusia în anii războiului, de la cele legate de analiza evenimentelor militare și a raporturilor de comandament dintre armata română și cea rusă până la cele care au privit percepția/imaginea *Celuilalt*, atât la nivelul operațiunilor militare cât și a societății în ansamblul ei. Ideile și concluziile care dau consistență acestor studii sunt rezultatul unei riguroase munci de cercetare și analiză a unor documente din arhivele românești și ruse multe inedite dar și alte surse ediție de mare prestigiu științific. Sunt abordate și subiecte care derivă din cercetarea presei din epocă și a literaturii la care se adaugă

¹ A se vedea, printre altele, Ion Gheorghiu, *Relațiile româno-ruse în perioada neutralității României (1914-august 1916)* în „Studii. Revistă de istorie”, 1953, IV, anul 6, (1953); Mihail Lascăr, *Pacea de la Buftea (1918), întruchipare a politicii militarismului german față de România*, București: Colecția Societății pentru Răspândirea Științei și Culturii, 1955; Vasile Liveanu, *Armistițiul de la Focșani (1917)* în *Studii. Revistă de istorie*, 1954, VII, nr. 4.

² A se vedea, printre altele, Mircea N. Popa, *Primul Război Mondial 1914-1918*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1979; Titu Georgescu, *Marile Puteri și țările mici în contextul Primului Război Mondial și al urmărilor sale imediate în Revista de istorie*, Tom 28, Nr. 7, 1976; George Protopopescu, *Planul de campanie al Marelui Cartier General Român pentru Primul Război Mondial*, în „Acta Musei Napocensis”, nr. IX, 1972,

memoriile sau însemnările de zi cu zi făcute de participanți sau observatorii evenimentelor militare și politico-diplomatice ale primei conflagrații mondiale.

Lucrările conferinței au fost susținute logistic de Ambasada României la Moscova și financiar de **Fundația Anastasya** din București. Suntem profund recunoscători pentru acest ajutor fără de care nu ar fi fost posibilă întâlnirea dintre istoricii români și ruși și nici apariția acestui volum de studii. Mulțumim tuturor celor care prin demersurile făcute și eforturi deosebite a făcut posibil organizarea acestui eveniment științific. Coordonatorii volumului nutresc speranța că aceste studii constituie o bună bază de plecare pentru a identifica noi grile de lectură a trecutului care să pornească de la nevoia de introspecție istorică, nu partinică și nici glorioasă ci lucidă și obiectivă pentru a avea o reprezentare a evenimentelor cât mai aproape de modul cum s-au derulat acțiunile militare politice și diplomatice din anii primului război mondial.

FLOTA RUSĂ DE LA MAREA NEAGRĂ, ÎN LUPTA PENTRU DOBROGEA DIN TOAMNA ANULUI 1916: REALIZĂRI, PROBLEME, LECȚII

D.I. KOZLOV

Intrarea României în Primul Război Mondial a adus schimbări majore în situația strategică din teatrul de operații de la Marea Neagră. Zona de vest a Mării Negre a devenit importantă în a doua jumătate a campaniei din 1916, iar în diferite perioade ulterioare aceasta a fost cea mai importantă parte a zonei operaționale a Flotei Ruse de la Marea Neagră (comandantul flotei a fost vice-amiralul A.V. Kolceak), care a îndeplinit un larg spectru de misiuni în apele românești. Una din aceste misiuni a fost acțiunea comună a trupelor ruse și române pe timpul luptei pentru Dobrogea.

Până la sfârșitul anului 1916, în România, operațiunile militare au avut un caracter manevrier deși, spre deosebire de frontul din Caucaz, acestea au luat o turnură nefavorabilă pentru români și aliații lor ruși. Înfrângerea armatei române și retragerea forțelor aliate la Dunăre, a avut o mare influență asupra organizării și rezultatelor acțiunilor comune ale armatei și flotei din zonele de coastă și fluviale.

Analizând acțiunile forțelor navale de la Marea Neagră în largul coastei României și în cursul inferior al Dunării, este util să evidențiem că și cooperarea dintre armată și flotă în Dobrogea a avut o serie de particularități.

În primul rând, acțiunile comune nu au fost organizate în contextul unei ofensive de succes, așa cum s-a întâmplat, de exemplu, pe coasta Lazistanului, în prima jumătate a anului 1916, ci în condițiile dificile ale unei operațiuni defensive, însoțită de retragerea armatei, pierderea de teritoriu și baze. Flota, a fost nevoită să coopereze nu doar cu trupele ruse, ci și cu cele române, fapt care a îngreunat, uneori la extrem, cooperarea dintre conducătorii forțelor terestre și cei ai forțelor navale. Din aceste considerente modul de organizare a cooperării dintre armată și flotă a lăsat mult de dorit. Pe timpul acțiunilor comune ale armatei și flotei de-a lungul coastei Lazistanului, din primăvara și vara anului 1916, a fost realizată unitatea de comandă - forțele navale, însărcinate să sprijine trupele (detașamentul de nave Batumski), au fost subordonate operativ comandantului forțelor întrunite, care răspundea în totalitate pentru ducerea ofensivei (comandantul detașamentului de trupe Primorsk). Acest aspect

a contribuit semnificativ la folosirea oportună a forțelor flotei, la stabilirea obiectivelor în timp util și la organizarea clară a cooperării. Din păcate, o astfel de unitate de acțiune nu a existat în România. De exemplu, conducerea generală a acțiunilor Detașamentului de nave cu destinație specială ar fi trebuit să se realizeze din Cartierul General Român prin intermediul reprezentantului flotei ruse, căpitan de rangul întâi A.S. Zarin³ dar cartierul general nu era întotdeauna la curent cu situația curentă de pe front, iar începând cu ofensiva din octombrie inamicul nu mai era în contact cu armata dobrogeană.

Acțiunile flotei pe coasta românească s-au desfășurat în condițiile contracarării active, dar nu întotdeauna efective, a aviației inamice care a atacat viguros bazele navale (Constanța, Cernavodă și Sulina)⁴, aerodromul (din apropierea Constanței), precum și navele de pe mare, fapt care a fost menționat și în activitățile de „blocare” a distrugătoarelor de pe coastele Bosforului și Heraclesului, în prima jumătate a lunii august 1916.

În acest context, s-a pus problema organizării apărării antiaeriene a navelor prin intermediul acțiunilor desfășurate în apropierea coastelor inamice. A devenit evident că escorta și acoperirea navelor de submarinele și crucișătoarele inamice nu este suficientă, iar pe ordinea de zi s-a pus problema organizării apărării antiaeriene, ca un nou tip de apărare a grupărilor de nave.

De asemenea, inamicul s-a folosit în lupta cu navele de forțe terestre și pozițiile forțelor terestre, de submarine și de artileria de coastă. O amenințare reală au fost și minele - adâncimea redusă a permis folosirea pe scară largă a minelor, atât pe uscat, cât și în zonele maritime, conexe flancului armatei.

Toți acești factori au avut un impact major asupra naturii și a rezultatelor acțiunilor comune, asupra alegerii modurilor de acțiune și manevrelor tactice și au impus cu necesitate unele activități suplimentare de asigurare.

³ Reprezentantul flotei, subordonat șefului statului major al forțelor navale și comandantului Flotei Mării Negre, avea obligația „să raporteze toate problemele cu privire la situația strategică navală și operațiunile navale, legate de acțiunile militare ale României”. El era instruit să transmită „toate directivele și ordinele Înalțului Comandament Român al flotei”, prin intermediul său se realiza și legătura inversă.

⁴ Astfel, pe 10 octombrie, într-un raid la Constanța, au fost implicate 18 avioane germane, staționate la Varna. Aeronavele au aruncat aproximativ 170 de bombe și au tras un număr mare de gloanțe. În urma bombardamentului a izbucnit un incendiu la depozitul de benzină, însă prin eforturile personalului navelor ruse și unităților de coastă acesta a fost stins. A fost afectat dragorul Nr. 238 și au fost scufundate două barje ale escadrilei române de dragoare. (Arhiva Rusă de Stat a Flotei Navale Militare - RGA VMF, F.418, Op. 1. D. 902. L.77).

În timpul campaniei românești din 1916-1917, flota Mării Negre a sprijinit trupele ruse și române cu foc de artilerie - pe flancurile stâng (dinspre mare) și drept (dinspre fluviu) -, transport de trupe și echipamente militare, apărarea căilor de comunicație navală, organizarea punctelor de trecere pe Dunăre, evacuarea răniților, acoperirea flancurilor armatei de acțiunea forțelor maritime și fluviiale ale inamicului. Aviația navală, printre altele, a efectuat cercetarea tactică în interesele comandamentului militar și a bombardat pozițiile și obiectivele inamice. Acțiunile independente ale forțelor navale s-au limitat la efectuarea de atacuri de artilerie asupra infrastructurii portului Constanța, Balcic și Covarna.

În ceea ce privește susținerea trupelor flancului dinspre mare și participarea flotei la apărarea Constanței, observăm că alocarea unui detașament special de nave și subordonarea individuală a acestuia navei amiral, a răspuns cerințelor situației și sarcinilor, cu care s-a confruntat flota după intrarea României în război. Cu toate acestea, Detașamentul din partea de vest a mării, cu un număr relativ mic de nave, (adesea era denumit Detașamentul navelor cu destinație specială) s-a dovedit a nu fi în stare să rezolve în același timp toate sarcinile impuse. Grupul de nave al contraamiralului Petr Ivanovici Patton-Fanton-de-Verayona (la jumătatea lui octombrie, compus din nava de linie „Rostislav”, divizionul 5 - navele „Zvonki”, „Zavidniî”, „Zorki” și „Zavetniî” - două crucișătoare ale divizionului 3 - „Locotenent Șestakov” și „Căpitan-locotenent Baranov” -, opt dragoare, patru nave de patrulare, plantatorul de mine „Aiu-Dag”, două baterii anti-aeriene, un detașament de aviație de coastă format din patru hidroavioane și o grupare a trupelor de miliție - opolchenie - slabinstruită) a apărut cu succes căile de comunicație maritimă și a sprijinit flancul armatei până la începutul bătăliilor decisive din direcția coastei maritime. Până la momentul ofensivei, navele inamice, care erau ocupate cu asigurarea transportului de trupe și aprovizionarea armatei Dobrogene în primele zile ale ofensivei inamice - 19 octombrie⁵ - nu au reușit să susțină în mod adecvat trupele proprii și acest lucru s-a reflectat în rezultatul luptei pentru Constanța.

Abandonarea timpurie a Constanței (orașul a fost evacuat la 22 octombrie) a fost determinată de o serie de deficiențe grave în pregătirea apărării. Apărarea terestră a bazei se afla în faza incipientă. Comandamentul armatei nu a alocat pentru apărarea orașului un număr suficient de trupe. Divizia 19 română, comandată de generalul Rașcu, care ocupa segmentul de coastă al frontului, a fost demoralizată după primele lupte și nu a reușit să consolideze apărarea în zona căilor de acces spre

⁵ Toate datele sunt listate pe calendarul gregorian.

Constanța. Comandamentul unificat al forțelor din zona bazei nu a fost constituit, iar toate inițiativele marinarilor din această zonă au fost ignorate. Nu au putut fi stabilite comunicațiile între nave și trupele române.

Comandamentul Detașamentului cu destinație specială a folosit nava de linie „Rostislav”, cu artileria ei relativ puternică (patru tunuri de 254 mm și opt de 152 mm, fără a lua în calcul tunurile antiaeriene), care în zilele de 21 și 22 octombrie s-a deplasat direct la flancul Armatei. De altfel, utilizarea activă a navei „Rostislav”, cu adoptarea „tuturor măsurilor de protecție”, a fost remarcată atât de Piotr Ivanovici Patton cât și de comandantul flotei (telefonograma cu nr. 8720 din 6 octombrie 1916).⁶ Temerile unui atac al submarinelor inamice desigur că aveau un fundament, însă Comandamentul Detașamentului a dispus forțele și mijloacele pentru organizarea apărării antisubmarin a navei de linie într-o zonă limitată din punct de vedere al suprafeței pentru efectuarea manevrelor de luptă și care, subliniem, era acoperită cu plase defensive. Tragerile din portul Constanța asupra unor ținte mai puțin vizibile s-au dovedit a nu fi suficient de eficiente.

Refuzul Cartierului General Rus de a distruge depozitele de carburanți din Constanța a oferit inamicului o rezervă imensă (potrivit unor estimări, până la 475 de tone⁷) de petrol și produse petroliere. Deja după o săptămână de la părăsirea orașului, când se pierduse orice speranță privind recuperarea lor, comandantul flotei Mării Negre a primit o directivă de la comandamentul suprem de a distruge depozitul de petrol cu lovituri de artilerie de pe mare. Pe 1 noiembrie crucișătorul „Pamiat Merkuria” și distrugătoarele „Bîstrîi” și „Pîlki”, pe 4 noiembrie crucișătorul „Pamiat Merkuria” și distrugătorul „Pronzitelniî”, pe 20 noiembrie navele purtătoare de mine „Gromki” și „Bîstrîi”, pe 3 decembrie „Gromki” și „Șceastlivî”, au depășit barajul bateriilor de coastă și aviației inamice, și au executat foc în terminalele de combustibil și facilitățile portuare ale Constanței, distrugând rezerve semnificative de produse petroliere.⁸

⁶ RGAVMF. F.658. Op. 1. D.2. L.88ob

⁷ Bologov N.A., *Mirovaia imperialisticeskaia voina 1914-1918. Kurs lecții pročitannîh v 1936-1937 ycebnom godu*, Voenno-morskaia akademiia RKKA, 1937, p. 370.

⁸ RGAVMF, F.418, Op. 1,D.902, L. 122-125; Novkov N, *Operația flota protiv berega na Cemom more v 1915-1917*, Moscova, Voenizdat. pp. 100-103; Vasiliev V.K., *Operația cernomorskovo flota protiv Konstantî v mirovuiu voinu* // Morskoi sbornik. 1925, Nr. 4, p. 97-101; și în *Konstantskaia operația* // Morskoi sbornik. 1934, Nr. 8, pp. 179-184; Gadd A.O., *Boevaia operația kreisera 1-ogo ranga „Pamiati Merkuria” u Konstantî v dekabre 1916*// Morskie zapiski (New York), 1963, Vol. XXI, nr. 58, pp. 95-98. Langensiepen B., Nottelmann D., Krüsmann J. Halbmond und Kaiseradler: *Goeben und Breslau am Bosphorus 1914-1918*. Hamburg; Bonn; Berlin: Verlag E.S. Mittler & Song GmbH, 1999. p. 151.

În același timp, sub nici o formă nu putem fi de acord cu istoricul german Lorey Herman care este de părere că „forțele navale ruse s-au abținut să participe efectiv în susținerea forțelor terestre pe timpul apărării Constanței”.⁹ Navele purtătoare de mine și dragoarele Detașamentului cu destinație specială, acționând cu cea mai mare intensitate operativă posibilă, au sporit semnificativ rezistența trupelor armatei din zona de coastă a Dobrogei și a asigurat dislocarea în România a unor noi formațiuni militare. Pe timpul campaniei românești, marinarii detașamentului au testat și implementat în acțiunile de luptă o serie de elemente inovatoare în cooperare cu forțele terestre, cum ar fi postul mobil (pe automobil) de corectare a focului. Din păcate, această experiență nu a fost valorificată de specialiștii Flotei Roșii a Muncitorilor și Țăranilor (RKKF) în perioada interbelică, astfel încât pe timpul apărării Talinului din 1941 posturile mobile de corectare a focului flotei au fost niște improvizații.

Problemele privind desaturile navale pe flancul și în spatele inamicului, au fost abordate de multe ori pe ordinea de zi, însă nu au fost puse în operă, în primul rând din cauza lipsei trupelor necesare pentru executarea acestei operațiuni. În același timp, acțiunile de desant ca acțiune de distragere a atenției inamicului de pe direcția principală de foc sau de neutralizare a rezervelor inamice, nu au fost utilizate corespunzător din cauza subestimării eficienței acestei forme de acțiune atât din partea comandamentului naval, cât și al celui terestru.

Detașamentul de canoniere rusec, care opera pe Dunăre („Doneț”, „Kubaneț” și „Tereț”) condus de căpitanul de rangul întâi, A.Y. Svinina, apoi (începând cu luna noiembrie 1916) de căpitanul de rangul întâi A.S. Zarin, în pofida incapacității navelor din această clasă de a acționa pe râuri, împreună cu navele flotei fluviale române (românii le denumeau „Divizia de Dunăre”) conduse de contraamiralul Bolescu, au acordat un sprijin substanțial trupelor de pe flancul drept al Armatei dobrogene și apoi Armatei dunărene. Navele au asigurat flancul și spatele unităților terestre împotriva acțiunii flotei austro-ungare, au sprijinit prin foc acțiunile defensive și contraofensive ale trupelor, au dus lupta contrabaterie și au respins loviturile de aviație ale inamicului. Expediția cu destinație specială sub comanda contraamiralului M.M. Veselkin a transportat trupele, le-a asigurat aprovizionarea și a transportat răniții. Detașamentul de artilerie al căpitanului de rangul al doilea, I.P. Semenov, format din forțe și mijloace destul de modeste, a reușit într-o oarecare măsură să neutralizeze flotila

⁹ Lorey Herman, *Operația germano-turețkih morskikh sil v 1914-1918*, Moscova, Gosvoenizdat, 1934, p. 242.

fluvială austro-ungară.

Folosirea hărților cu marcarea situației terestre și cu aliniamentele în pătrate, detașarea ofițerilor de transmisiuni la cartierul general al trupelor care acționau pe flanc, desfășurarea în formațiuni de luptă a trupelor posturilor de observare și corecție - toate acestea au contribuit la îmbunătățirea organizării și creșterii eficacității tragerilor. Transmisiunile cu cartierele generale ale forțelor terestre și corectarea focului au acționat în mod satisfăcător, însă chiar de la începutul retragerii, de regulă, acestea au fost rupte, în primul rând din cauza organizării slabe a transmisiunilor cu unitățile române și lipsa unei ordini elementare în serviciul administrativ al aliaților noștri. Pierderea legăturii a redus dramatic eficiența asigurării cu foc de sprijin. În general, ineficiența transmisiunilor, care deseori nu permiteau asigurarea simultană a deschiderii focului și a corectării sale, a influențat negativ organizarea sprijinului de artilerie al zonelor de coastă și fluviale ocupate de trupele proprii. De asemenea, această ineficiență a afectat cooperarea și înlocuirea unităților terestre, care ocupau zona de coastă (fluvială) a frontului. „Experiența demonstrează că înțelegerea reciprocă și șlefuirea relațiilor necesită timp pentru că se construiesc deoarece trebuie păstrate organizările existente”, scria în urmă cu zeci de ani într-un curs de tactică navală emeritul istoric și teoretician rus, M.A. Petrov.¹⁰

Numeroasele reorganizări ale Comandamentului forțelor flotei de pe Dunăre nu au condus la formarea unui sistem optim de comandă. În timpul luptelor hotărâtoare din Dobrogea, Detașamentul de nave canoniere, Flotila română, Detașamentul de nave purtătoare de mine și Expediția cu destinație specială nu au fost subordonate Comandamentului Întrunit, fapt care a scăzut coerența acțiunilor desfășurate. În același timp experiența constituirii unor forțe întrunite, navale și terestre (infanterie marină, artilerie de coastă, aviația navală) sub comanda contraamiralul S.S. Fabrițki, comandantul apărării gunilor Dunării, este de mare interes. Structura forțelor de apărare a brațelor Dunării, creată în decembrie 1916, poate fi numită fără exagerare prototipul așa ziselor „zone de apărare” (elemente ale dispozitivului operațional al grupărilor de trupe și forțe întrunite pe direcția de coastă), adoptate pe scară largă în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei.¹¹

Una dintre cele mai importante forme de sprijinire a flotei cu trupe

¹⁰ Petrov M.A., *Morskaja taktika. Ceasti II. Boi*, Leningrad, Redakționii izdatelski otdel V morskikh Șil RKKF, 1926, p. 215.

¹¹ Mai multe în Kozlov D.Y., *Flot v rumînskoj kampanii 1916-1917*, Sankt-Petersburg, 2003, pp. 90-92.

ale Armatei dobrogene și apoi ale celei dunărene, a fost transportul trupelor și mijloacelor de aprovizionare în Constanța și Sulina. Transporturile de trupe pe cale maritimă au grăbit dislocarea unităților militare pe front și au degrevat transportul feroviar, posibilitate care în acest raion era limitată complet. În total, cu ajutorul flotei, la sfârșitul anului 1916 și începutul lui 1917, au fost transportate aproximativ patru divizii de infanterie și un număr mare de echipamente militare și diferite tipuri de muniții, toate aceste transporturi fiind realizate fără pierderi. Spre deosebire de transporturile trupelor pe coasta Anatoliei, din prima jumătate a anului, transportul trupelor pe coasta românească a fost efectuat în cele mai multe cazuri cu eșaloane mici (regiment - brigadă), lucru determinat în primul rând de situația de pe front, particularitățile hidrografice ale raionului și limitarea tonajului de transport.

Spre deosebire de transporturile de trupe din Caucaz, când printr-un singur transport erau dislocate divizii întregi, iar asigurarea coridoarelor de transport se transformase într-o adevărată operațiune navală de protecție a traficului maritim, transportul trupelor în România prin eșaloane mici s-a desfășurat în logica unei acțiuni comune de luptă specifice flotei și, de regulă, nu a necesitat o pregătire specială sau activități de asigurare la scară largă. Asigurarea transporturilor a vizat, în primul rând, organizarea apărării anti-submarin și anti-mină la traversarea mării. Experiența transporturilor în porturile românești, spre deosebire de cele anatoliene, a ridicat brusc pe ordinea de zi problema apărării antiaeriene la punctele de debarcare a trupelor.

Apărarea căilor de comunicație maritimă, care legau porturile rusești din zona de sud-est a Mării Negre cu România a constat în protejarea nemijlocită a navelor și convoaielor cu escadrile de nave purtătoare de mine (până la patru unități), iar în unele cazuri - pentru contracararea posibilei riposte din partea crucișătoarelor turco-germane - a constat în acoperirea operațională a convoaielor cu nave grele. Timpul și rutele de transport erau alese în așa fel încât să îngreuneze, după posibilități, atacurile din partea submarinelor inamice, care au acționat în acest raion până în decembrie 1916.

În raidurile navelor asupra obiectivelor de pe uscat și porturilor inamice s-a evidențiat tendința generală de apropiere ascunsă pe timp de noapte de coasta ocupată de inamic, urmată de atacuri surpriză de artilerie la răsăritul soarelui, cu părăsirea rapidă a zonei de coastă după finalizarea atacurilor. O astfel de schemă de atac a redus posibilitatea contraatacului din partea aviației și submarinelor inamice.

Din păcate, întreaga experiență de luptă, dobândită de marinari pe timpul Primului Război Mondial s-a dovedit a nu fi fost valorificată pe

deplin în primele zile ale Marelui Război pentru Apărarea Patriei, când în fața marinarilor Flotei Mării Negre a fost din nou pusă sarcina distrugerii cu lovituri de artilerie a depozitelor de carburanți din Constanța, cel mai mare port românesc. Pe timpul planificării și desfășurării incursiunii navelor detașamentului de nave ușoare spre Constanța, pe 26 iunie 1941, au fost ignorate multe lecții învățate pe timpul evenimentelor din anul 1916: necesitatea luării în considerare a posibilității ripostei energice din partea artileriei de coastă, aviației și navelor inamice, importanța asigurării protecției anti-mine a grupări de nave de atac. Conducătorii militari nu și-au amintit în 1941 nici despre faptul că pentru obținerea unui efect hotărâtor al puterii de foc a artileriei, distrugătoarele sau navele ușoare ar putea să nu fie de ajuns (fapt demonstrat de rezultatele raidurilor navelor purtătoare de mine din 2 și 20 noiembrie, precum și din 3 decembrie 1916) impunându-se folosirea unui crucișător, cu atât mai mult, cu cât acesta putea să execute foc fără a intra în raionul periculos minat și să folosească pentru corecția focului un avion de bord. Toate acestea au condus la o decizie cu totul controversată a Comandamentului de a renunța la executarea tragerilor de artilerie de pe crucișătoare și de a ordona ca tragerile asupra depozitelor de carburanți să fie efectuate de două nave ușoare, fapt care s-a soldat, în final cu pierderea navei „Moskva” în într-un raion cu mine instalate de români.

În pofida tuturor deficiențelor și succesului redus, în comparație cu acțiunile din zona de sud-est a mării, acțiunilor comune ale armatei și flotei în cea de-a doua jumătate a lui 1916 au fost foarte instructive. Experiența a dovedit că prin desfășurarea de către inamic a unor operațiuni de apărare în zonele de coastă, organizarea cooperării dintre forțele terestre și flotă a întâmpinat greutăți suplimentare. Încă o dată, s-a dovedit că este necesară o abordare mult mai atentă din perspectiva unității de comandă și de organizare și realizare a cooperării forțele armate ale statelor aliate.

ROMÂNIA ANULUI 1916: ÎNTRE ASPIRAȚII NAȚIONALE ȘI INTERESELE GEOPOLITICE ALE MARILOR PUTERI

Constantin HLIHOR

Introducere

Primul Război Mondial a constituit un domeniu predilect pentru cercetarea istorică dar și un câmp de „testare” a unor teorii și paradigme de analiză din teoria relațiilor internaționale, sociologie sau mai recent geopolitică, științele cognitive și ale comunicării. Dale C. Copeland referindu-se la acest aspect sublinia că: „*Primul război mondial este, probabil, cazul cel mai analizat și contestat în cercetările și în studiul relațiilor internaționale*”.¹² Și totuși, după scurgerea a unui secol de la acest eveniment, considerat de mulți un adevărat turning point al secolului al XX-lea *primul război mondial este chiar mai uimitor decât era acum 40, 50 sau 80 de ani*”.¹³ Credem că este de interes o mai bună cunoaștere și înțelegere deoarece nu numai istoricii ci și chiar oamenii politici găsesc destule asemănări între caracteristicile societății internaționale din perioada premergătoare izbucnirii primului război mondial și scena politică internațională a zilelor noastre.¹⁴

În martie 2014 președintele Parlamentului European Martin Schulz găsea o asemănare foarte mare între lumea începutului de secolul XX și cea de astăzi. Omul politic observa că „In 1914, too, people were living in a rapidly changing world. A world with a new form of transport - the car. A world with a new medium - cinema. A world with a new means of communication - the telephone. As Carl Zuckmayer writes: 'People felt safe in a world of progress, of humanity (...) there were no warning signs'. And many people thought a war could never happen”.¹⁵ La aceeași

¹² Dale C. Copeland, *The Origins of Major War*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2000, p. 56

¹³ Frank Furedi, *The Great War: a Battle for meaning*, on line, http://www.frankfuredi.com/article/the_great_war_a_battle_for_meaning, accesat la 12 mai 2014

¹⁴ Scott D. Sagan, *1914 Revisited: Allies, Offense, and Instability*, in "International Security", no. 2, vol. 11, Autumn 1986, pp. 151-175; Walter S. Zapotoczny, *National Pride and National Positioning Made World War I Inevitable*, on line, <http://www.wzaponline.com/WWIwasinevitable.pdf>, accesat la 12 mai 2014

¹⁵ Martin Schulz, *1914: the collapse of the old world order*, on line, <http://www.europarl>.

concluzie au ajuns și unii istorici. Întrebată de un jurnalist de la *Ziarul de Duminică* dacă sunt asemănări între perioada dinaintea Primului Război Mondial și cea prezentă Margaret MacMillan considera că sunt câteva: „Prima ar fi că înainte de Primul Război Mondial, ca și acum, globalizarea era vizibilă: națiunile erau legate de comerț, de migrația populației, de comunicații și mulți au crezut atunci - și cred că mulți cred și azi - că dacă oamenii sunt atât de conectați unii cu alții, un conflict major nu poate izbucni¹⁶.” Istoricii militari ruși, într-un studiu publicat în *Revista de Istorie Militară* consacrat centenarului izbucnirii primului război mondial, consideră și ei că: „Изучение первой мировой войны не утратило своей актуальности и в наши дни, ибо оно непосредственно связано с решением одной из самых жгучих проблем современности - проблемы войны и мира. Поколение людей, живущее в век ядерного оружия, обращается к прошлому, чтобы лучше понять настоящее. И ему небезынтересно знать, как во втором десятилетии XX в. правящим кругам ведущих европейских государств удалось ввергнуть народы в одну из величайших трагедий человеческой истории”.¹⁷

O bună cunoaștere a impactul pe care Primul Război Mondial l-a avut asupra societății statelor implicate în conflict dar și a lumii în general poată să conducă la o mai bună înțelegere a evoluțiilor politice internaționale de astăzi. Acest conflict nu a fost unul asemănător tuturor purtate anterior desfășurate, care au fost confruntări politico-militare centrate pe continent, între actori care își doreau câștiguri, cel mai adesea, teritoriale în dauna celuilalt, ci a fost un război al imperiilor cu vocație globală¹⁸. Nu mai era extrem de important ce câștig / pierdere teritorială rezulta la final (deși la Conferința Păcii acest lucru nu a fost unul minor mai ales pentru statele mici și mijlocii), era vital cine controla drumurile comerciale și strategice dinspre Europa, în plină expansiune industrială, către Africa, Asia și alte zone de interes strategic pentru

europa.eu/the-president/en/press/press_release_speeches/speeches/sp-2014/sp-2014-march/pdf/1914-the-collapse-of-the-old-world-order, accesat la 31 mai 2014

¹⁶ Margaret MacMillan, „Nu prea învățăm multe din istorie”, interviu de Virginia Costeschi, în *Ziarul de Duminică*, din 18 sept 2015, online <http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/margaret-macmillan-nu-prea-invatom-multe-din-istorie-de-virginia-costeschi-14718301> consultat la 4 august 2016

¹⁷ Дежурный по Редакции, *Россия в первой мировой войне: проблемы и противоречия*, în *Военно-Исторический Журнал*, Опубликовано 08/07/2014, online <http://history.milportal.ru/2014/07/rossiya-v-pervoj-mirovoj-vojne-problemy-i-protivorechiya/> consultat la 4 august 2016

¹⁸ Robert Gerwarth, Erez Manela, *The Great War as a Global War: Imperial Conflict and the Reconfiguration of World Order, 1911-1923*, online http://scholar.harvard.edu/files/manela/files/diplomatic_history-2014-786-800.pdf consultat la 4 august 2016

achiziția de materii prime și energie și plasarea producției industriale și a bunurilor de consum. Bătălia intereselor imperiile s-a dat în Balcani¹⁹ între acele imperii - țarist și austro-ungar - care rataseră, în mare parte, intrarea în modernitatea politică, economică și socială.

Interesele statelor mici și mijlocii participante la prima conflagrație mondială nu au coincis cu cele ale marilor puteri cu care au făcut alianțe ci au trebuit să aleagă o soluție în funcție de evoluțiile geostrategice „la zi.” Balansul în politica de alianțe anunța trecerea de la diplomația clasică bazată pe „gentlemen's agreement” la cea a alegerii raționale bazată pe calculul politic pentru satisfacerea interesului național. Cazul României care a trecut de la blocul Puterilor Centrale la cel al Antantei pare a fi cel mai relevant. Tranziția de la o politică externă aliniată la blocul Puterilor Centrale, spre realizarea obiectivelor întregirii naționale prin încorporarea în statul român a teritoriilor locuite preponderent de români - Bucovina întreagă, Transilvania și Banat din Imperiului Austro-Ungar - nu fusese nici scurtă și nici deosebit de ușoară²⁰. Această politică de balans a presupus reluarea relațiilor amicale cu Rusia - percepută de diplomația Bucureștiului timp de mai bine de trei decenii după anexarea Bugeacului din 1878 drept principalul adversar - și renunțarea la o matrice de securitate ce oferise României mulți ani de pace și siguranță. Unii istorici ruși cred că apropierea de Imperiul Țarist s-a datorat și de faptul după războaiele balcanice România a dobândit statutul de „jandarm al Balcanilor”, și principal garant al inviolabilității prevederilor Păcii de la București(1913). Din această perspectivă interesele României coincideau cu cele ale Rusiei care era interesată de păstrarea statu-quo-ului în Balcani, ceea ce a condus la o mai mare convergență a pozițiilor celor două țări și depășirea unui prag al animozităților acumulate după războiul de independență și Congresul de Pace de la Berlin.²¹ Vizita Țarului Nicolae

¹⁹ Manfred Rauchensteiner, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914-1918*, Translated from the German by Alex J. Kay and Anna Güttel-Bellert, Böhlau Verlag Wien, Köln, Weimar, 2014 pp. 17-21

²⁰ Andrei Miroiu, *Război și alianțe: August 1916*, in Revista de Istorie Militară, nr. 5-6(97-98), 2006, p. 5

²¹ Б. Б. Кросс, Румыния между Тройственным союзом и Антантой. Очерки по истории дипломатической борьбы за Румынию и её внешней политики, 1908-1914гг. / Б.Б. Кросс. Псков: Псков. гос. пед. ин-т, 1996, citat in E.S. Hotkovo, S.M. Ermakov, V.B. Kashirin, D.A. Mal'tev, S.A. Mihailov, *Румыния: исторические истоки и современное состояние внешнеполитического позиционирования государства*(România: origini istorice și starea actuală a poziției de politică externă a statului) în «Перспективы. Электронный журнал», online http://www.perspektivy.info/history/rumynija_istoricheskije_istoki_i_sovremennoje_sostojaniye_vneshnepoliticheskogo_pozicionirovaniya_gosudarstva_2013-03-05.htm accesat

al II-lea în România din 1 iunie 1914 și întâlnirea pe care a avut-o cu regele Carol I au constituit un nou pas spre o schimbare de percepție în ecuația relațiilor reciproce.²² Acesta a fost însoțit în vizita efectuată la Constanța de principalii actori ce vor negocia alăturarea statului român la blocul Antantei. Întâlnirea cordială dintre cei doi monarhi „a provocat stupeoare la Viena și la Berlin.”²³ A fost un prim pas în procesul de reaşezare a percepției *Celuilalt* în dinamica amic-inamic a ultimilor decenii de istorie a relațiilor româno-ruse²⁴.

Contextul geopolitic al negocierilor purtate de România cu Marile Puteri beligerante, pentru realizarea interesului național

Peisajul geopolitic la momentul intrării țării noastre în vâltoarea Primei conflagrații mondiale a fost rezultatul a două tipuri de evoluții. Una izvoara din convingerea liderilor marilor puteri că expansiunea de tip imperial era un instrument potrivit prin care se putea promova și satisface interesele politice și geostrategice,²⁵ viziune împărtășită și susținută în mare parte și de opinia publică.²⁶ Cea de-a doua era era generată de ecuația *victorie - înfrângere* a bătăliilor purtate pe cele trei fronturi principale: occidental, oriental și frontul balcanic.²⁷

Viziunile dominante ale liderilor marilor puteri privind ordinea internațională izvorâte din ideologiile imperialismului,²⁸ contradicția și/sau

la 5 august 2016

²² A se vedea, Vadim Guzun, editor, *Intrarea României în primul Război Mondial: Negocierile diplomatice în documente din arhivele ruse, 1914-1916*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2016, pp. 34-39; С.Д. Сазонов Воспоминания, Глава V Зарождение политической солидарности между Россией и Румынией, online http://dugward.ru/library/xxvek/sazonov_vospominaniya.html#pyat accesat la 5 august 2016

²³ Jean-Noël Grandhomme, *La Roumanie en guerre et la mission militaire Italienne (1916-1918)*, in *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 4/2006 (n° 224), pp. 15-33, online www.cairn.info/revue-guerres-mondiales-et-conflits-contemporains-2006-4-page-15.htm, accesat la 5 august 2016

²⁴ A se vedea și comunicarea susținută de Gabriel Leahu, Miruna Andreea Balosin, *Percepția Celuilalt în negocierile diplomatice româno-ruse de la începutul secolului al XX-lea*,

²⁵ William Mulligan, *The Origins of the First World War*, Cambridge University Press, 2010, p. 40; Хрестоматия по истории международных отношений. Вып.1: Европа и Америка (В надзг. В.И. Киселева, Л.Е. Кертман, М.Т. Панченкова, Е.Е. Юровскя. М., 1963. С. 254, citat în Дежурный по Редакции, *Россия в первой мировой войне: проблемы и противоречия...in op., cit.*

²⁶ Matthew A. Baum, Philip B.K. Potter, *The Relationships Between Mass Media, Public Opinion, and Foreign Policy: Toward a Theoretical Synthesis*, in *The Annual Review of Political Science*, no. 11, 2008, pp. 39-65, online https://www.hks.harvard.edu/fs/mbaum/documents/BaumPotter_AnnualReview2008.pdf accesat la 4 august 2016

²⁷ Constantin Hlihor, *Istoria secolului XX*, Comunicare.Ro, 2002, p. 41

²⁸ Henri Kissinger, *Diplomația*, Editura All, 1999, p.

cooperarea dintre marile puteri pentru satisfacerea intereselor generale sau particulare au condus la formarea unor alianțe care au împărțit lumea în două blocuri politico-militare antagonice, Puterile Centrale și Antanta²⁹. În Antanta, Franța avea ca interes general încercuirea Germaniei și a-i împiedica accesul către imperiul colonial francez. Recuperarea teritoriilor pierdute Alsacia și Lorena erau interese particulare. Imperiul Țarist avea ca interes general încercuirea și stoparea expansiunii Dublei Monarhii în Balcani, interesul particular era generat de dorința de a controla strâmtoarele Bosfor și Dardanele pentru a avea o linie de acces în Mediterana. Imperiul Britanic avea un interes general în menținerea echilibrului european pentru a-și conserva posesiunile coloniale. Pe de altă parte, în blocul Puterilor Centrale Germania avea ca interes general să distrugă încercuirea franco-rusă și menținerea unei alianțe cu Austro-Ungaria, ca interes particular. Monarhia dualistă dorea să stopeze avansul Imperiului Țarist în Balcani și să își conserve pozițiile în această regiune.³⁰

Naționalismul era, în epocă, nu numai o ideologie în plină ascensiune ci și un curent care s-a opus tuturor imperialismelor. A doua jumătate a secolului al XIX-lea a reprezentat și perioada de înflorire a naționalismelor europene. Indiferent de forma în care s-au manifestat, naționalismul reprezintă un fenomen de maximă intensitate și amploare. Ca viziune pentru politica internațională arhitectura granițelor și de securitate pe continentul european naționalismul propunea o altă ordine care trebuia să o înlocuiască pe cea imperială cu formula echilibrului de putere ce dominase lumea timp de o sută de ani. Ordinea imperială a putut gestiona crizele începutului de secol XX, însă, nu a putut fi evitate creșterea tensiunilor în ecuația generală a balanței de putere pe continentul european. După criza bosniacă se intensifică antagonismul dintre Serbia și Austro-Ungaria pe de o parte, iar pe de alta Bulgaria și Turcia, nemulțumite de compromisul european după războaiele balcanice, s-au orientat spre Tripla Alianță, România s-a apropiat de Antantă.³¹

Militarismul, cu *ideologia ofensivă*, domina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea mentalul colectiv, dar al liderilor politici ai marilor puteri. Acest fapt a întărit convingerea că diplomația nu oferea calea propice de satisfacere a intereselor politice, economice și

²⁹ Antonello Biagini, Giovanna Motta, *The First World War: Analysis and Interpretation*, Volume 2, p. 260

³⁰ *Ibidem*, pp. 260-261

³¹ Gheorghe Platon, coord., *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, București, Edit. Enciclopedică, 2003, p. 20.

strategice. Astfel că izbucnirea primei conflagrații mondiale nu a fost un accident nefericit legat de asasinarea prințului moștenitor la tronul Monarhiei Duale³². A fost rezultatul unor calcule geopolitice și a unor planuri de campanie elaborate cu mult timp de a se întâmpla acest eveniment nefericit. A fost considerat momentul potrivit atât din punct de vedere al justificării conflictului în opinia publică cât și al strategiilor militare deja elaborate în viziunea unui război fulger. Referindu-se la acest aspect James D. Fearon crede că „Most historians and political scientists who study war dismiss as naive the view that all wars must be unwanted because they entail destruction and suffering. Instead, most agree that while a few wars may have been unwanted by the leaders who brought them about-World War I is sometimes given as an example-many or perhaps most wars were simply wanted. The leaders involved viewed war as a costly but worthwhile gamble”³³.

Din această perspectivă a analizei nici participarea micilor puteri la conflagrația mondială nu a fost o hotărâre conjuncturală ci un calcul politic și militar atent efectuat. Referindu-se la acest aspect Glenn E. Torrey afirma: „Intervenția României în Primul Război Mondial n-a fost în primul rând o reacție la situația militară din vara anului 1916, nici măcar la ofensiva Brusilov. Ea a fost urmarea unei decizii politice calculate de a face un pas hotărâtor în misiunea de unificare națională a țării”³⁴. Strategia de război a României, intitulată Ipoteza Z, fusese elaborată, în mare secret, de către Marele Stat Major, sub atenta supraveghere a lui Ionel I.C. Brătianu președintele Consiliului de Miniștri, în cei doi ani de neutralitate activă și negocieri dure care s-au desfășurat de la data Consiliul de Coroană din 3 august 1914, care a hotărât neutralitatea „cu arma la picior”³⁵ și declarația de război din 27 august 1916 contra Austro-Ungariei pentru eliberarea românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Bucovina.

³² A se vedea pe larg, Robert John Weston Evans, Hartmut Pogge von Strandmann, *The Coming of the First War*, Oxford, Clarendon Press, 1991; Zara S. Steiner, *Britain and the Origins of the First World War*, London, MacMillan Press Ltd., 1977; D.C.B Lieven, *Russia and the Origins of the First World War*, MacMillan Press Ltd., 1983; F.V. John Keiger, *France and the Origins of the First World War*, MacMillan Press Ltd., 1983; Richard Bosworth, *Italy and the Approach of the First World War*, New York, St. Martin's Press, 1983; A.J.P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford University Press, 1984; Samuel R. Jr Williamson, *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*, London, MacMillan, 1991.

³³ James D. Fearon, *Rationalist Explanations for War*, in International Organization, Vol. 49, No. 3, Summer, 1995, p. 383

³⁴ Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, Meteor Publishing, p. 349

³⁵ *Istoria militară a poporului român*, Editura Militară, București, 1986, vol. V, p. 339.

Evoluțiile militare de pe toate cele trei teatre de operațiuni nu s-au derulat așa cum planificatorii militari le-au programat în cele două tabere. În august 1914, constata istoricul Glenn E Torrey, „all of the belligerents were suffering from what one commentator has called the short war of illusion”³⁶. Această iluzia trecut foarte repede și conflagrația a intrat într-o zodie a confruntărilor sângeroase de uzură. Este foarte greu de afirmat și astăzi faptul că, în august 1916, pentru vreuna dintre taberele angrenate în conflictul mondial se contura victoria.³⁷ Din această perspectivă pentru fiecare dintre beligeranți un spor de resursă umană și de suport logistic pentru bătăliile ce urmau a se da păreau a fi hotărâtoare.

Pentru liderii politici de la București această situație nu a fost una confortabilă deoarece de alegerea care se făcea depindea realizarea intereselor naționale. Fiecare dintre cele două tabere nu precupețea niciun mijloc pentru a-l atrage pe premierul Brătianu într-o parte sau alta. Reacția autorităților de la Berlin și Viena la tratativele pe care guvernul român le purta cu reprezentanții Antantei a fost promptă. Prin reprezentanții lor la București au promis că „în cazul unui rezultat victorios al războiului, România va primi Basarabia, ceea ce pentru regatul României reprezintă stăpânirea nelimitată a gurilor Dunării și o foarte importantă creștere a puterii”³⁸.

Până la un punct Ion I.C. Brătianu a jucat strălucit tactica omului indecis în privința taberei cu care urma să se alieze România. În timp ce negocia dur cu Antanta, el liniștea Puterile Centrale cu jurământul neutralității. Acest lucru era sesizat și de Stanislas Alfonsovici Poklewsky-Koziel ambasadorul Imperiului Țarist la București. Într-o telegramă secretă transmisă ministrului rus de externe acesta explica poziția premierului român în relațiile comerciale pe care guvernul român le avea cu cel bulgar și otoman: „Eu i-am spus lui Brătianu că, din explicație, văd la el, în special, o grijă de a nu irita dușmanii noștri și că s-ar părea că el ar uita că unele acțiuni ale guvernului român, surprinzătoare pentru statele Antantei, incontestabil, trebuie să provoace nemulțumirea acestora”³⁹.

Abil, Ion I.C. Brătianu stimula manifestațiile antantofile din București, pentru a-i convinge pe reprezentanții Austro-Ungariei și Germaniei cât de

³⁶ Glenn E. Torrey, *Romania's Entry into the First World War: The problem of Strategy*, in The Emporia State Research Studies, The School of Graduate and Professional Studies of the Emporia State University no. 4, vol. XXVI, Spring, 1978, p. 5, online <https://esirc.emporia.edu/bitstream/handle/123456789/311/136.pdf?sequence=1> accesat la 5 septembrie 2016

³⁷ Andrei Miroiu, *op., cit.*, p. 3

³⁸ Arhivele Naționale Române, fond Microfilme, Austria, rola 220, c. 961

³⁹ Arhiva Consiliului Național Pentru Studiarea Arhivelor Securității (ACNSAS), fond, Informativ, dosar 1090336, f. 182-184, in Vadim Guzun, *op., cit.*, pp. 282-284

greu îi era să rămână neutru. Lăsa să se scurgă către ambasadorii Antantei informații despre presiunea exercitată de adepții neutralității absolute (P.P. Carp) sau ai intrării alături de Puterile Centrale.⁴⁰ Ținea să facă și mai de preț atragerea României, deși se convinsese de mult că doar Antanta garanta împlinirea idealului național.⁴¹ Pe de altă parte presa din capitalele statelor belligerante interesate de atragerea României în conflict se întrecea în amenințări privind soarta României dacă nu optează o dată, în avertismente asupra riscului de a tot cumpăni șansele de realizare a interesului național.⁴²

Acestea sunt împrejurările politice și evoluțiile geostrategice în care guvernul român a negociat intrarea țării în război alături de Antanta. Cele două părți au avut interese convergente: România urmărea să elibereze teritoriile locuite de români (Transilvania, Bucovina, Banat), stăpânite de Austro-Ungaria; Antanta (în primul rând Franța) dorea să creeze un nou front de luptă pentru Puterile Centrale, care să le oblige să reducă efectivele de pe celelalte fronturi, cu deosebire de pe cel francez. Opinii apropiate de acest punct de vedere întâlnim și la unii istorici ruși care afirmă că „Учитывая то, что произошло в Трансильвании и Бессарабии после краха Австро-Венгрии и России, можно предположить, что Румыния могла бы одержать блестящую победу, какая ожидала ее в 1918 г., так и не ввязавшись в войну и не потеряв ни единого солдата. Возможно, было достаточно просто дождаться, когда империи истребят друг друга. Но утверждать это с полной уверенностью нелегко, тем более трудно было предположить такой вариант в 1916 г. Так что после Брусиловского прорыва Румыния решила вступить в войну на стороне Антанты”.⁴³

Negocierile au fost extrem de complexe și anevoioase⁴⁴ datorită faptului că pe de o parte premierul român dorea garanții și angajamente clare în satisfacerea intereselor românești iar pe de alta Rusia și Franța doreau o intrare cât mai rapidă a armatei române în război. O telegramă secretă din 15/28 iulie 1916 a directorului Cancelariei diplomatice de pe lângă Marele Stat major al Comandamentului Suprem către ministrul de

⁴⁰ Ibidem, f. 124;

⁴¹ Ion Cristoiu, 1914-1916: Ionel Brătianu sau geniul de a aștepta, in *Historia.ro*, online http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/1914-1916-ionel-br-tianu-geniu-l-tepta

⁴² ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 199-200, in Vadim Guzun, op., cit., pp. 298-299

⁴³ Демьянов Сергей, *Румыния в Первой мировой войне*, on line http://www.world-history.ru/countries_about/2351.html

⁴⁴ Dumitru Preda, Ștefan Pâslaru, *România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii documentare*, vol. I, 1914-1916, Editura Militară, București, 1996, pp. 6 - 7;

externe rus arată că nici una dintre părți nu era dispusă a face un compromis pentru finalizarea negocierilor. În telegramă se preciza de către Basili - directorul Cancelariei - că „românii la propunerea diplomatică au făcut contrapropunere, care diferă foarte mult de textul nostru, șeful Statului Major subliniază necesitatea de a nu ceda atât în ceea ce privește datoria României de a cucerii singură teritoriile ce îi vor fi repartizate după război, cât și în ceea ce privește faptul că, dacă România nu va ataca până la 1 august toate obligațiile noastre cad”⁴⁵. Tactica presiunilor făcute de aliați nu a dat roade deoarece sub pretextul plecării „la țară” premierul român a întrerupt negocierile pentru a permite negociatorilor de a discuta contrapropunerile guvernului român⁴⁶. La 27 iulie / 9 august ministrul rus la București, Stanislas Alfonsovici Poklewsky-Koziel, vine cu o nouă propunere de text a Convenției politice. „Citind memorandumul prezentat de mine-menționa Stanislas Alfonsovici Poklewsky-Koziel către ministrul de externe rus - Brătianu deodată s-a indispus și a declarat că art. 5 din proiectul nostru nu îi dă speranțe să realizeze complet aspirațiile teritoriale ale românilor, pentru care România este gata să intre în război (...) În expunerile lui ulterioare Brătianu a început să vadă o năruire totală a planului pe care îl pregătește demult și și-a exprimat intenția de a dimisiona și a renunța cu totul la politică”⁴⁷. Referitor la modul cum au decurs tratativele dintre România și reprezentanții Antantei unii istoricii ruși consideră că „Однако по настоящию Англии и Франции 27 августа 1916 г. Румыния объявила войну Австро-Венгрии и начала самостоятельную операцию по овладению Трансильванией”⁴⁸. Documentele din arhiva diplomatică a României publicate recent nu confirmă acest punct de vedere exprimat de istoricii militari ruși.⁴⁹

Negocierile au fost dificile și din cauza faptului că relațiile dintre România și Imperiul Țarist nu au fost tocmai strălucite în perioada anterioară. Пожалуй, наиболее сложными были румыно-российские отношения. В российском МИДе до 1897 г. господствовало убеждение, что Румыния рассчитывала на неизбежность австро-русского столкновения. Румыны, всячески избегали России и искали сближения лишь с Австрией и Германией, однако, полагали, что из-за Румынии ни Австрия, ни Германия

⁴⁵ ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 199-200, in Vadim Guzun, op., cit., pp. 298-299

⁴⁶ Ibidem, f. 203

⁴⁷ Ibidem, f. 208-209

⁴⁸ См.: Зайончковский А. Мировая война 1914-1918 гг. Т. 2: Кампании 1916-1918 гг. М., 1938. С. 95, citat în Дежурный по Редакции, *Россия в первой мировой войне: проблемы и противоречия...in op., cit.*

⁴⁹ A se vedea și Vadim Guzun, op., cit., pp. 245-307

Россией отношения портить не будут. Весьма недоброжелательное внимание российской дипломатии привлекали военные притязания Румынии. Русско-румынские отношения оставались сложными едва ли не до начала первой мировой войны.⁵⁰

Interesele părților aflate în negocieri au făcut ca la 4/17 august 1916, Ion. I.C. Brătianu, să încheie cu reprezentanții Rusiei, Franței, Angliei și Italiei din Capitala României tratatele prin care România se obliga ca, cel mai târziu la 28 august, să declare război și să atace Austro-Ungaria. Tratatul de alianță politică și Convenția militară, stabileau că partenerii de coaliție își luau obligația de a respecta inviolabilitatea frontierelor României așa cum existau la data de 1 august 1914 și „recunoscându-i dreptul istoric de a reintegra la vatra istorică provinciile istorice Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul și Bucovina”⁵¹ - aflate sub dominație austro-ungară. România a obținut și statutul de partener egal la tratativele de pace, fapt ce se va dovedi de o importanță covârșitoare pentru un stat mic aliat.

În seara aceleiași zile, ministrul României la Viena - Edgar Mavrocordat -, a prezentat ministrului de Externe al Austro-Ungariei Declarația de război a României, în care se arăta că România a fost împinsă la acest act extrem „de dorința de a contribui la grăbirea sfârșitului conflictului și sub imperiul necesității de a salvarda interesele sale de rasă [de neam H.C.] se vede silită de a intra linie alături de cei care îi pot asigura realizarea unității sale naționale”⁵². Declarația de starea de război a fost făcută imperiului Austro-Ungar, nu și Germaniei sau Bulgariei, cu care România nu avea diferende teritoriale.

Diplomația rusă a receptat, în acel moment, corect interesele românești care au stat la baza negocierilor politice și militare de aderare a țării noastre la Antanta. Telegrama ministrului rus la București Stanislas Alfonsovici Poklewsky-Koziel din data de 15/28 august 1916 expediată către ministrul rus de externe informa ce afirma premierul Ion I.C. Brătianu despre importanța tratatelor semnate: „din momentul încheierii acestei convenții problema României Mari a ieșit din faza etnografică și a devenit o chestiune politică și totuși ea va fi realizată, chiar dacă România la început nu va avea succes”⁵³. Evoluțiile politice din imperiul țarist ca și cele militare de pe teatrele de operațiuni militare de pe frontul oriental au

⁵⁰ "Империи в мировой истории. Империи нового времени". Имперская политика и Балканы в конце XIX - начале XX вв, online www.novsu.ru/file/820528 accesat la 4 august 2014

⁵¹ *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, București, 1988, p. 694

⁵² M.St.M. Serviciul Istoric, *România în războiul mondial 1916-1919*, vol I, Documente, Anexe, p. 5

⁵³ ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 199-200, in Vadim Guzun, op., cit., pp. 220-222

modificat, ulterior, fundamental peisajul diplomatic în care România a trebuit să lupte pentru afirmarea intereselor sale naționale.

Concluzii

Dacă analizăm perioada lungă a istoriei putem afirma că diplomația românească a intuit și acționat pentru realizarea intereselor naționale în conformitate cu sensul evoluțiilor de pe continentul european și nu în raport de psihofixațiile de ordin istoric sau prejudecățile și stereotipurile care au apărut în decursul istoriei în relațiile cu vecinii. Credem că au dreptate istoricii francezi Jean-Noël Grandhomme, Michel Roucaud și Thierry Sarmant care afirmă că istoria alianțelor nu trebuie cercetată și analizată prin prisma sentimentelor, prejudecăților și mentalităților care își pun amprenta la un moment dat pe relațiile dintre diferite popoare. Negocierile purtate de România cu Antanta pentru satisfacerea idealului de unitate națională în primul război mondial s-au desfășurat după principiul „chacune des parties y trouva son profit, à court ou moyen terme”⁵⁴. Este una din lecțiile istoriei primului război mondial pentru români.

⁵⁴ Jean-Noël Grandhomme, Michel Roucaud et Thierry Sarmant, *La Roumanie dans la Grande Guerre et l'effondrement de l'armée russe, Edition critique des rapports du général Berthelot chef de la mission militaire française en Roumanie. 1916-1918*, L'Hannattan, 2000, p. 9

PRIZONIERI DE RĂZBOI ROMĂNI ÎN RUSIA (1914-1924)

Vasile SOARE

Datele despre numărul total al prizonierilor de război străini care au ajuns în Rusia în timpul Primului Război Mondial, așa cum acestea sunt prezentate în literatura de specialitate, indică între 1,9-2,3 milioane de militari proveniți din armatele austro-ungară, germană, bulgară și turcă. Evidența acestor prizonieri a fost întocmită în Rusia Țaristă de mai multe instituții - Comitetul Central pentru prizonieri de război al Societății Ruse a Crucii Roșii, Direcția Generală a Statului Major, Comandamentul Districtului Militar Moscova ș.a.

În literatura istorică sovietică, ca bază a fost luat tabelul „*Mișcarea efectivelor prizonierilor de război de la începutul războiului până la 1 septembrie 1917*”⁵⁵, întocmit de Statul Major General (în anul 1961), în care numărul prizonierilor străini a fost stabilit la 1.961.363 de persoane.

La sfârșitul războiului, în 1918-1919, Colegiul Central pentru problemele prizonierilor și refugiaților (*Тентропленбеј*) stabilise numărul prizonierilor străini în Rusia, prin verificarea cartotecilor existente, la 2,1-2,2 milioane de soldați și ofițeri din Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia. La rândul său, Crucea Roșie Internațională a emis o cifră - fundamentată pe baza datelor culese și prelucrate de reprezentanții în Rusia ai organizațiilor Crucii Roșii din statele neutre - de 2.342.378 prizonieri de război străini. Aceștia erau împărțiți în funcție de armatele din care proveneau astfel⁵⁶:

Armata aparținătoare	Date obținute, prelucrate și publicate de către:		
	Statul Major General rus	Тентропленбеј	Crucea Roșie Internațională
austro-ungară	1.736.794	1.876.038	2.104.146
germană	159.390	186.347	187.082
turcă	64.509	50.078	50.950
bulgară	670	183	200
Total	1.961.363	2.112.646	2.342.378

⁵⁵ Vezi „*Internaționalistii*” (*Трудящиеся зарубежних стран - уцеастники борби за власти Советов*), ed. A.Y. Manusevici (red. resp.), A.A. Barman, A.H. Klevanski, I.A. Hrenov, Ed. „Nauka”, Moscova, 1967, p. 14.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 15.

De asemenea, istoricii ruși și din statele beligerante au publicat studii și monografiile care conțin informații privind structura pe naționalități a militarilor luați prizonieri de către Rusia. Conform acestora, din armata austro-ungară au ajuns în prizonieratul rusesc 400-450.000 de austrieci, cca. 500.000 de unguri⁵⁷, 200-250.000 de cehi și slovaci⁵⁸, 200-300.000 de iugoslavi, 120-150.000 de români⁵⁹ și alte câteva mii de ucraineni galițieni, italieni și de altă naționalitate. Din armata germană, în afară de militari germani, au căzut prizonieri și „cca.100.000 de polonezi, iar din armata turcă, în afară de militari turci - kurzi și armeni. Soldații reprezentau aprox. 96%, iar ofițerii - 4% din totalul prizonierilor de război”⁶⁰.

Referitor la prizonierii români, este cunoscut faptul că în momentul intrării României în război la data de 15 august 1916, circa „100.000 (unele surse indică 120.000) de români ardeleni se găseau ca prizonieri în lagărele rusești, după ce fuseseră capturați sau dezertaseră în timp ce luptau în armata austro-ungară”⁶¹.

După cum se constată din sursele citate mai sus, numărul etnicilor români deținuți ca prizonieri de către Rusia este încă stabilit cu prea mare aproximație.

Din acest motiv, un prim aspect pe care comunicarea mea încercă să îl clarifice vizează tocmai cuantificarea cu cât mai mare exactitate a numărului de prizonieri înregistrați ca români de către autoritățile țariste în chiar momentul deținerii acestora în lagărele din Rusia.

Plecând de la acest deziderat, am identificat în arhivele ruse documente care demonstrează că în momentul intrării României în război, în Rusia existau deja peste 100.000 de prizonieri români, mai precis etnici transilvăneni, bănățeni și bucovineni pe care autoritățile militare de la Petersburg îi considerau textual „prizonierilor de naționalitate română”⁶².

Pe 27 august 1916, ambasadorul Rusie la București a transmis generalului Mihail Vasileevici Alexeev, o telegramă prin care șeful Statului Major al Marelui Cartier General (Stavka) era informat că „Marele Cartier

⁵⁷ A.A. Muller, Vengherskie naționalistă v Velikoi Oktribrskoi soțialisticeskoi revoluții, Voprosi istorii”, nr. 7, iulie 1959, p. 22, <http://dlib.eastview.com/browse/doc/6827706>

⁵⁸ A.H. Hlevanski, Iz istorii cehoslovațkih politiceskih organizații v Rossii (1914 - fevrali 1917 gg.), „Ucionie zapiski Instituta Slavianovedenia”, tom XXV, 1962, p. 79.

⁵⁹ „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, 1959, p. 252.

⁶⁰ „Internaționalisti”, l.c., p. 16

⁶¹ Enciclopedia României, „Corpul voluntarilor ardeleni” (sub voce), http://enciclopedia.romaniei.ro/wiki/Corpul_Voluntarilor_Ardeleni

⁶² Arhiva de Stat Istorico-Militară Rusă (în continuare, RGVIA), Fond 2003, Opis 2, dosar 547, f. 146.

General Român roagă să i se comunice numărul ofițerilor și soldaților de naționalitate română care sunt deținuți în prizonierat la noi, întrucât (autoritățile române - n.n.) doresc să inițieze o cerere/solicitare ca aceștia să se întoarcă pentru a fi încadrați în rândurile Armatei Române”, diplomatul rus insistând în încheiere „să nu se refuza notificarea / comunicarea acestor informații”⁶³.

Urmare la acest demers (telegrama nr. № 9.346), peste doar 4 zile, pe 1 septembrie, generalul Averianov de la Stavka a comunicat - atât solicitantului (ambasadorul rus de la București), cât și comandamentului Armatei de Dunăre (DARMIA/ДАРМИЯ - Дунайская Армия) - faptul că „numărul prizonierilor de naționalitate română aflați în districtele militare de interior se ridică la 316 ofițeri și 104.236 grade inferioare. STOP. Retragerea românilor din locurile în care aceștia muncesc ar avea un impact extrem de nefavorabil asupra performanțelor fabricilor și companiilor noastre care lucrează în domeniul apărării”⁶⁴.

Puse în fața acestor prime informații și înțelegând opoziția care se contura în comandamentele militare ruse, autoritățile române și-au continuat demersurile (prin intermediul ambasadorului rus la București), adresându-se de această dată Ministerului Afacerilor Externe de la Petrograd, care la rândul-i a înaintat țarului, spre aprobare, cererea românilor.

Dintr-o amplă scrisoare transmisă, pe 27 septembrie 1916, generalului Mihail Vasilevici Alekseev, de către generalul Piotr Aleksandrovici Frolov, adjunctul ministrului rus de război, rezultă că țarul și-a exprimat - prin rezoluția olografă pusă, la 15 septembrie 1916, pe raportul ministrului rus de externe - acordul față de solicitarea Guvernului de la București⁶⁵.

Cu toate că evoluțiile de pe Frontul românesc reclamau cu insistență sporirea efectivelor combatante, operațiunea de trimitere în țară a celor peste 100.000 de etnici români, foști militari în Armata austro-ungară, ajunși în primii doi ani de război prizonieri în Rusia, nu a avut ecou favorabil mai ales în rândurile decidenților militari ruși de la Peterburg, Moghilev (unde Stavka își avea cartierul general) și București.

Pentru a-și motiva refuzul de a accepta înrolarea în Armata Regală Română a etnicilor transilvăneni, bănățeni și bucovineni pe care îi dețineau ca prizonieri, generalii ruși au invocat că: cei peste 100.000 de români lucrează în întreprinderi industriale de stat sau particulare care produc pentru nevoile frontului, iar scoaterea acestora din aceste locuri ar influența hotărâtor și negativ producția militară; aproape zilnic sosesc

⁶³ *Ibidem*, f. 144.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 146.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 225.

telegrame de la comandanții districtelor militare prin care aceștia raportează că din lipsa mâinii de lucru, unele fabrici sunt nevoite să-și înceteze activitatea; nu existau suficiente garanții că statul român îi va folosi pe aceștia pentru sporirea efectivelor proprii armate, existând posibilitatea ca ei să fie utilizați în domenii ce nu au legătură cu efortul comun de război; eliberarea din lagăre a prizonierilor români ar putea afecta, prin „contagiune”, procesul aflat în plină derulare de constituire a celei de-a II-a Divizii de voluntari sârbi; odată creat acest precedent, asemenea solicitări ar putea veni și din partea Franței (pentru prizonierii originari din Alsacia și Lorena) sau Italiei; satisfacerea acestei cereri ar putea genera, într-o manieră ce nu puteau fi încă prevăzută, reacții negative sau nedorite din partea sârbilor, cehilor și slovacilor.

În încercarea de a atenua refuzul aproape categoric al Ministerului rus de Război privind solicitarea aliaților români, generalul Frolov propunea comandantului Marelui Cartier General de la Moghilev (Stavka) o soluție minimală, de compromis: să fie eliberați din lagăre și trimiși în România doar prizonierii proveniți din corpul ofițeresc, sub rezerva garanției de către Guvernul României că aceștia vor fi încadrați necondiționat în armata regală.

Altfel spus, la dispoziția autorităților de la București urmau să fie trimiși în România mai puțin de 0,3% (adică 316 din totalul de 104.548 prizonieri) din etnicii români deținuți în august 1916 în lagărele din Imperiu⁶⁶.

Prin răspunsul generalului Aleksiev, transmis Ministerului rus de Război pe 2 octombrie 1916, Stavka s-a pronunțat ferm pentru soluția menținerii în Imperiu a cvasitotalității etnicilor români - care erau necesari pentru „munca grea din fabricile noastre” și trimerii în România „pentru a satisface dorințele aliaților noștri” doar a ofițerilor pentru care Guvernul României vor garanta că vor intra în rândurile armatei⁶⁷.

Revenind la numărul de 104.548 prizonieri români confirmați de către Stavka ca deținuți în Rusia în august 1916, se impun câteva precizări.

În primul rând, în această cifră nu sunt cuprinși decât prizonierii români aflați în evidența lagăreelor din interiorul Rusiei, adică în lagărele / locurile de deținere. Întrucât, după doi ani de război, structurile militare dislocate pe front dețineau în permanență cel puțin 10% din totalul prizonierilor capturați până în acel moment de la inamic (timp în care se realiza luarea în evidență primară și interogarea lor, se constituiau convoaiele sau eșaloanele de trimitere în interiorul imperiului ori erau utilizați efectiv

⁶⁶ *Ibidem*, f. 225-226.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 227.

pentru executarea lucrărilor de fortificații, amenajări și reparații de drumuri și căi ferate etc.), este de presupus că în această situație se găseau încă cel puțin 10.000 de prizonieri români.

În al doilea rând, în cei doi ani de campanie, circa 5% din totalul prizonierilor străini (inclusiv români) deținuți de către Rusia au decedat sau au fost repatriați (datorită invalidității) de regulă în alte state decât cele aparținătoare.

În al treilea, dar nu ultimul rând, din august 1916 și până la încetarea ostilităților pe frontul de vest (odată cu semnarea, la 3 martie 1918, a Tratatului de la Brest - Litovsk dintre Rusia Bolșevică și Puterile Centrale), numărul prizonierilor din Armata austro-ungară a crescut cu încă 25-30%, ceea ce a contribuit implicit la mărirea până la aproape 150.000 a numărului românilor internați în lagărele rusești.

La scurt timp de la încheierea Primului Război Mondial, în Transilvania istorică - reintrată în urma actului de la 1 Decembrie 1918 în componența Regatului României - s-a declanșat o amplă operațiune de inventariere a efortului uman de campanie al acestei vechi provincii românești, pe care l-am putea denumi acum prin sintagma *recensământ din poartă în poartă*:

La o populație de 2.979.614 locuitori ai Transilvaniei, au fost mobilizați și au luat parte la război 484.374 bărbați (449.796 pe front și 34.578 la partea sedentară, pentru servicii auxiliare).

Dintre aceștia, 41.739 au căzut pe câmpul de luptă parte la război, despre 11.275 se știa că au murit în spitale ori în prizonierat, pe timpul pribegiei sau a îmbolnăvirilor și doar 406.691 s-au întors acasă (25.406 ca invalizi, 37.898 răniți sau bolnavi și 343.387 sănătoși).

Acest recensământ a înregistrat cu certitudine faptul că 29.839 dintre românii ajunși pe front nu s-au mai întors acasă, ei fiind considerați - la 4 decembrie 1922, când a fost redactat acest laborios studiu - „dispăruți până astăzi”⁶⁸.

Puși în fața unei asemenea cifre, se pune fireasca întrebare: în ce context au dispărut 30.000 de oameni atâta timp cât s-a realizat o cercetare detaliată în teren (la familiile aparținătoare și autoritățile administrative locale din toate cele 40 de orașe și 4.183 comune din interiorul arcului carpatic), care a fost ulterior corelată cu evidențele și documentele unităților militare austro-ungare în care aceștia au fost încadrați pe timpul participării la război.

⁶⁸ Teodor V. Păcăițan, *Jertfele Românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramurăș*, „Transilvania”, an LIV, nr. 1-2, ian.-febr. 1923, pp. 32-50.

Mai întâi o precizare: în cei 406.691 foști militari care s-au întors acasă sunt cuprinși atât supraviețuitorii (valizi, invalizi și măcinați de boli) de pe front, cât și cei repatriați (până la sfârșitul anului 1922) din prizonieratul rusesc.

Din acest motiv, demersul meu a început prin a încerca să clarific cât mai multe aspecte posibile ale problematicii repatrierii foștilor prizonieri români internați în Rusia.

Aceasta cu atât mai mult cu cât documentatul specialist în domeniu, dr. Cornel Țucă, a concluzionat într-o monografie dedicată exclusiv acestei teme⁶⁹ că „numărul prizonierilor români din armata austro-ungară repatriați din Rusia (până în anul 1922) în urma intervenției statului român a fost de 24.262 persoane (19.516 prin Marea Baltică și 4.746 prin intermediul Misiunii Militare din Siberia), respectiv că prin Stettin (port la Marea Baltică) și ca urmare a derulării *Misiunii Nansen* au fost repatriați 17.427 ardeleni și 1.084 bucovineni (pentru transportul cărora statul român a achitat suma de 10.707.665 lei), iar cei 4.746 românii recuperați de la Vladivostok au fost transportați pe mare până la Constanța (1.545 ardeleni și 1.024 bucovineni) sau în unele porturi italiene (1.573 ardeleni și 273 bucovineni).

Luându-i în calcul și pe cei cca. 10.000 de foști prizonieri români repatriați din Rusia din iunie și până la sfârșitul anului 1917, care au constituit Corpul voluntarilor ardeleni, parte componentă a Armatei Regatului României, rezultă că în total s-au întors din lagărele rusești doar circa 35.000 din români aflați în captivitatea rusă între 1914-1922.

Reamintind faptul că - în conformitate cu evidențele realizate exclusiv de către autoritățile ruse, documente păstrate în arhivele moscovite de profil - în august 1916 în lagărele Imperiului Rus se găseau 104.548 prizonieri români, iar un an mai târziu numărul acestora a crescut, conform evidențelor realizate de către Statul Major General Rus, la „peste 120.000 de prizonieri etnici transilvăneni”⁷⁰, se pune fireasca întrebare: ce s-a întâmplat cu ceilalți 70-85.000 de români (diferența dintre cei cca. 105.000, respectiv 120.000 prizonieri comunicați de către autoritățile ruse și totalul însumat al repatrierilor din 1917 și 1921-1922 n.n.) nerepatriați până la sfârșitul anului 1922?

Fără a avea pretenția că voi clarifica acest aspect atât de neclar astăzi, la aproape un secol de la încheierea Primului Război Mondial, voi

⁶⁹ Vezi Cornel Țucă, *Prizonieri români din armata austro-ungară internați în Rusia. Problemele repatrierii*, Ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2011.

⁷⁰ „Internaționaliști”, l.c., p. 78.

prezenta onoratei asistențe câteva documente inedite din Arhivele de Stat ale Federației Ruse (GARF) și Arhivele de stat istorico-militare ruse (RGVIA) care pot oferi indicii prețioase despre românii neînțorși niciodată din captivitatea rusă.

Încă înainte de semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk dintre Puterile Centrale și Rusia, acestea negociat (prin intermediari și Crucea Roșie Internațională) aspecte punctuale ale schimbului reciproc de prizonieri, câteva mii dintre aceștia fiind repatriați în state neutre sau neparticipante la război.

România, ca stat aliat al Rusiei, a făcut propriile demersuri pentru eliberarea prizonierilor transilvăneni și bucovineni, dar aceste solicitări au fost refuzate de la bun început de către autoritățile de la Peterburg și s-au finalizat - abia în vara anului 1917 - cu repatrierea celor 10.000 de români constituiți în Corpul voluntarilor de la Darnița și Kiev.

Ruperea, de către nou instalata putere sovietică, a relațiilor diplomatice cu România (1/13 ianuarie 1918) a însemnat practic anularea oricărei posibilități a autorităților de la București de a se implica direct în recuperarea celor peste 100.000 de prizonieri proprii deținuți încă în lagărele rusești.

În primii trei ani postbelici, în timp ce foștii inamici ai Rusiei se deplasau și acționau - în virtutea articolului 6 al Tratatului de la Brest-Litovsk - pe întregul teritoriu al noii RSFSR, Ucrainei și Belorusei pentru identificarea și repatrierea propriilor cetățeni, foștilor prizonieri care solicitau reîntoarcerea la familiile aflate în România le erau refuzate fără nici o explicație cererile individuale de repatriere.

Decizia privind restricționarea repatrierii foștilor prizonieri originari din România a fost luată de către G.V. Cicerin, ministrul afacerilor externe al RSFSR în perioada 9 aprilie 1918-6 iulie 1923, și K.B. Radek, președintele Colegiului Direcției Centrale pentru evacuarea populației Țentrevak în urma corespondenței pe care aceștia au avut-o în perioada 29 decembrie 1921-9 ianuarie 1922⁷¹.

Pe 31 decembrie 1921, Țentrevak a transmis - către toate structurile administrative ale RSFSR - circulara secretă și urgentă nr. 16.099 prin care s-a dispus „*interzicerea categorică a repatrierii foștilor prizonieri austrieci originari din Transilvania*”⁷².

Ulterior, începând din vara lui 1922, structurilor teritoriale ale Țentrevak li s-a comunicat faptul că „*datorită absenței unui acord interguvernamental,*

⁷¹ Gosudarstvennii Arhiv Rossikoi Federații (în continuare, GARF), Fond 3333, Opis 3, dosar 412, f. 1 și 4.

⁷² *Ibidem*, f. 2 și 3.

repatrierea cetățenilor României și Basarabiei nu se pune în practică” (comunicarea nr. 5.311 din 22 iunie 1922⁷³), respectiv că „nu se pune în practică trimiterea în țară a prizonierilor originari din zonele intrate recent în componența României” (comunicarea nr. 6.554 din 29 august 1922)⁷⁴.

Ca urmare, începând din vara anului 1922, sutelor de cereri de repatriere ale cetățenilor români identificate recent în arhivele ruse li s-a răspuns (cel mai adesea prin intermediul organelor de miliție locale) invariabil că „deocamdată, solicitarea adresată organelor de stat ale RSFSR nu poate fi soluționată favorabil”⁷⁵.

În arhivele ruse sunt păstrate sute de documente care evidențiază tratamentul diferit și discriminatoriu la care au fost supuși etnicii români atât pe timpul repatrierii mijlocite de către Națiunile Unite, Crucea Roșie Internațională sau misiunile occidentale ce au funcționat în Extremul Orient, cât și după anul 1922, când autoritățile sovietice au declarat că trimiterea prizonierilor străini în statele aparținătoare s-a încheiat.

Unii dintre românii, incluși deja în eșaloanele de repatriere, au fost radiați - de către echipa decidentă constituită la Moscova - din tabelele nominale aprobate deja de către comisiile speciale formate la nivelul unităților administrative din zonele în care mai funcționau lagăre, între aceștia regăsindu-se Zălean Gheorghe, fost soldat în Regimentul 91 infanterie, originar din Bosanci, repartizat în eșalonul nr. 630/2, care urma să plece spre Petrograd pe 16 noiembrie 1921; Deici Petre, în vârstă de 41 ani, soldat din Regimentul 7 infanterie, originar din Timișoara și Peter Iosif, de 28 ani, soldat din Regimentul 9 infanterie, ambii excluși din eșalonul 628/1 cu care urmau să plece, pe 13 noiembrie 1921, spre locul de îmbarcare de la Marea Nordului, etc.⁷⁶

Constatând că autoritățile ruse refuzau repatrierea tuturor foștilor prizonieri care solicitau întoarcerea la familiile care aveau domiciliul în România, cei originari din Transilvania sau Bucovina au apelat la un subterfugiu: în cererile pe care le redactau treceau ca destinație finală diferite localități din Ungaria.

Astfel, prin adresa nr. 4.281/924 din 6 septembrie 1922, Secția administrativă a Sovietului Deputaților țărani, muncitori și soldați a Guberniei Tver a înaintat Direcției Centrale pentru Evacuarea Populației (Тентревк) din Moscova un „tabel cu prizonierii români care doresc să meargă în

⁷³ *Ibidem*, f. 23.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 25.

⁷⁵ GARF, Fond 3333, Opis 3, dosar 411 și 412.

⁷⁶ GARF, Fond 3333, Opis 1a, dosar 39, f. 1-128.

țară” la care s-au anexat cererile a trei etnici români (Benga Ioan a Ioan, Moise Coca a Ioan și Terci Nicolai a Iosif) care cereau să fie repatriați la... Budapesta și a unui neamț (Meister Ștefan a Cristofor) care a trecut ca destinație...Kronstadt (Brașov)⁷⁷.

Emiterea de către Consiliul Comisarilor Poporului a Decretului din 1 aprilie 1918 privind acordarea cetățeniei sovietice tuturor prizonierilor care o solicitau, însoțirea acestui act normativ de o propagandă agresivă și sistematică pentru un trai liber și fericit în noua societate a sovietelor și-au făcut imediat efectul în rândurile celor aflați adeseori în captivitate.

Sute, dacă nu mii de etnici români, au acceptat să-și recâștige libertatea cu prețul dobândirii noii cetățenii, care se acorda în doar câteva săptămâni, cât dura completarea cererii și a unei fișe autobiografice standardizate, obținerea unei recomandări din partea secției lagărului în care lucra solicitantul, analizarea dosarului în comisia locală a *Тентрпленбей* și emiterea de către Administrația Județeană a Muncitorilor și Țăranilor a Adeverinței-cartotecă, document ce ținea loc de act de identitate⁷⁸.

La solicitarea Comitetului Internațional al Crucii Roșii nr. 2.847 din 3 august 1922, Secția prizonieri străini din Direcția Centrală pentru Evacuarea Populației a confirmat (cu nr. 6.787 din 7 august 1922) că „în unitățile administrative ale RSFSR se găsesc, în prezent, cu aproximație, nu mai mult de 3.000 prizonieri români, din care cea mai mare parte se află în Turkestan și Siberia”⁷⁹.

Cum între cei 3.000 de români menținuți cu forța - la 4 ani de la încheierea războiului - în Rusia Sovietică și cei 70-85.000 de români încă neînțorși la familiile lor din România până la sfârșitul anului 1922 există o nepermisă diferență, am încercat să găsim indicii despre prizonierii români decedați pe timpul prizonieratului.

Deși va fi greu, dacă nu imposibil, să se ajungă la cunoașterea documentată și exactă a numărului total de etnici români decedați în timpul prizonieratului rusec, câteva precizări metodologice se impun a fi făcute.

Conform istoriografiei ruse, în anii războiului, în Rusia au decedat 51.608 prizonieri, ceea ce reprezintă doar 2,63% din totalul străinilor ce au ajuns în lagărele rusești.

Dacă aceste cifre de mai sus ar fi corecte și am aplica regula calculării mortalității românilor pe principiul ponderii acestora (de cca. 6,5%) în totalul prizonierilor din cele 4 armate europene, ar rezulta că

⁷⁷ GARF, Fond 3333, Opis 3, dosar 412, f. 22-31.

⁷⁸ GARF, Fond 393, Opis7, dosar 13, f. 3-5.

⁷⁹ GARF, Fond 3333, Opis 3, dosar 412, f. 26 și 27.

numărul prizonierilor români morți în lagărele din Rusia nu ar trebui să depășească cifra de 4.000 decedați ($150.000 \times 2,63\% = 3.945$).

În același timp, studii recente, fundamentate pe documentele identificate în arhivele ruse, semnaleză - pentru unele din cele cca. 400 de lagăre în care au fost deținuți prizonierii străini - o rată alarmant de ridicată a mortalității acestora.

Un caz edificator este cel al Lagărului Toțkoe, Regiunea Orenburg (lagăr în care a fost deținut, între 1914-1917, scriitorul ceh Iaroslav Gașek), în care din aprilie până în octombrie 1915 au murit în medie câte 80 prizonieri în fiecare zi, apoi în următoarele trei luni (noiembrie și decembrie 1915, respectiv ianuarie 1916) numărul deceselor zilnice a crescut până la 120, ceea ce a contribuit la înregistrarea în total a 17.000 de decese, cauzate în principal de o mare epidemie de tifos exantematic ce s-a răspândit galopant în întreaga zonă. De asemenea, la Adratov, în iarna anului 1916 au decedat din cauza epidemiilor o treime din prizonierii deținuți în acest lagăr⁸⁰.

După cum este cunoscut, decesele prizonierilor străini în Rusia erau consemnate în registrele de stare civilă (*метрические книги*) păstrate la bisericile parohiale locale și nicidecum la structurile cu atribuții în domeniu Țentrplenbej (*Центрпленбеж*) și Țentrevak (*Центрэвак*). Este adevărat că, în arhivele constituite de către cele două entități ale administrației centrale (*Центрпленбеж* și *Центрэвак*), există tabele lunare sau decadale cu decedații din unele dintre lagăre, dar numărul acestora este atât de mic încât ele nu reflectă/acoperă decât 1-2 procente din totalul lagărelor existente și intervalele de timp în care acestea au funcționat.

În listele nominale, în care decedații sunt consemnați inclusiv cu naționalitatea lor, ponderea românilor morți în lagăre este de circa 2,5 ori mai mare decât ponderea avută de aceștia (cca. 6,5%) în totalul prizonierilor proveniți din cele 4 armate europene. Exemple: 21 dintr-un total 128 decedați erau români (16,40%)⁸¹, respectiv 24 din 152 morți (15,78%) erau inventariați ca fiind de naționalitate română⁸².

Cum cea mai mare parte a arhivelor parohiale au fost distruse, arse sau au dispărut în contextul prigoanei declanșate în 1918 împotriva Bisericii Ortodoxe Ruse, este de presupus ca orice demers științific

⁸⁰ V.P. Motrevici, *Smertnosti voennoplennih Pervoi mirovoi voini i sovremennoe sostoianie ih zaharonenii na Ural*, „Voprosi ghermanskoi istorii”, 2015, p. 27; și A.S. Jarova, *Polojenie voennoplennih Pervoi mirovoi voini v Tobolskoi gubernii*, http://www.kurgangen.org/local-finding/Pervaya_Mirovaya_Plen

⁸¹ GARF, Fond 3333, Opis 6, dosar 33, f. 1-44.

⁸² *Ibidem*, f. 45-75.

pentru identificarea românilor decedați în Rusia pe timpul cât aceștia au avut statutul de prizonier (1921-1924) să fie sortit eșecului.

De asemenea, frecvența românilor în totalul foștilor prizonieri cărora li s-a aprobat căsătorirea cu localnice sau acordarea cetățeniei sovietice este aproape dublă decât în cazul celorlalți foști prizonieri străini.

Explicația pentru aceste trei particularități rezidă exclusiv din realitatea că, în timp ce prizonierii celorlalte state au fost repatriați în primii trei ani după terminarea războiului, mii de români au rămas captivi în URSS și după desființarea (în 1924) ultimelor lagăre constituite în anii Primului Război Mondial.

Cei cărora nu li s-a permis întoarcerea în România, țara aparținătoare, deși formal au fost eliberați, au rămas „prizonierii” unui sistem care și-a manifestat adeseori ostilitatea față de străinii considerați de prea multe ori „*dușmani ai poporului*”.

Cea mai dramatică prigoană împotriva străinilor ajunși în Rusia în timpul Primului Război Mondial s-a produs în cadrul operației cunoscute sub denumirea de Represiunile pe criteriul naționalităților în URSS din anii 1937-1938.

Prin aplicarea Hotărârii din 17 august 1937 privind desfășurarea *Operației românești*, care îi viza pe „emigranții și dezertorii din România”, au fost condamnați 8.292 oameni, din care 5.439 au fost executați⁸³.

Aproape 20% dintre aceste victime ale represiunii staliniste erau etnici români ajunși în prizonieratul rusesc în anii Primului Război Mondial, cărora li s-a refuzat - în condițiile prezentate mai sus - repatrierea, iar peste două decenii de la încheierea ostilităților au fost identificați, de la caz la caz, până în cele mai îndepărtate colțuri ale Uniunii Sovietice, ca potențiali spioni, trădători de țară, teroriști, complotiști, clevetitori, dușmani ai orânduirii socialiste etc.

Am convingerea că aprofundarea cercetărilor arhivistice pentru aflarea destinului românilor nerepatriați de către puterea sovietică va putea contribui la aflarea unor adevăruri ce ar putea explica - cel puțin parțial - diferențele nepermis de mari dintre totalul prizonierilor români capturați pe timpul participării Imperiului Rus la prima conflagrație și numărul celor neîntorși cu certitudine la familiile lor, adică a celor 29.839 de români înregistrați în decembrie 1922 ca dispăruți.

⁸³ N.G. Ohotin, A.B. Roghinski. „Bolșoi terro”: 1937-1938 gg. *Kratkaia hronika*, „30 oktiabrea”, nr. 74/2007, pp. 3-7.

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL ȘI SOARTA TEZAUROLUI ROMÂNESC (ÎN CONTEXTUL RELAȚIILOR RUSO-ROMÂNE)

T.A. POKIVAILOVA

Primul Război Mondial a generat o multitudine de probleme dificile și, uneori, greu de rezolvat. O astfel de problemă este cea referitoare la soarta tezaurului românesc, transferat din România în Rusia, în timpul Primului Război Mondial și, în strânsă legătură cu ea, problema plăților mutuale dintre România și Rusia, iar după Revoluția din Octombrie 1917, cea dintre guvernele sovietic și român.

Înrând în război de partea Antantei, în vara anului 1916 după multe ezitări, România, a început la scurt timp să se confrunte cu primele eșecuri militare. Trupele germane și aliații lor din Alianța Cvadruplă, au învins trupele române și au ocupat o mare parte din teritoriul României. Ca urmare a ofensivei inamicului, instituțiile centrale ale țării, Parlamentul, Guvernul, Casa Regală, Banca Națională a României dar și firmele private s-au mutat în zona de nord-est a țării, în orașul Iași. De asemenea, rezerva de aur a României a fost mutată la Iași. Acolo era instalat Comandamentul frontului românesc, condus de generalul D.G. Șerbacev, precum și ambasada rusă.

În 21 noiembrie (4 decembrie) 1916, Bucureștiul se predă nemților. Armata Română a încetat să mai existe ca o forță organizată. Pentru salvarea României a fost dislocată armata rusă, cu un efectiv de 500.000 de oameni.⁸⁴ Dislocarea s-a desfășurat în condiții extrem de grele: frigul iernii, greutatea în aprovizionarea cu alimente, îmbrăcăminte de calitate slabă, starea deplorabilă a infrastructurii ș.a.m.d. Cu toate acestea, frontul românesc a rezistat până în vara anului 1917 datorită trupelor ruse.

Revoluția din Februarie, care a început în Petrograd, s-a răspândit în regiunile de frontieră ale Rusiei și a avut un impact direct asupra armatei ruse, care lupta pe front. Armata a început să se destrame, inclusiv pe frontul românesc. Soldații au părăsit frontul în număr mare și s-au îndreptat spre est, spre casă. În astfel de condiții nefavorabile a avut

⁸⁴ Meltiuhov M.I., *Bessarabski vopros mejdu mirovimi voinami, 1917-1940*, Moscova, 2010, p. 15

loc evacuarea tezaurului românesc, a obiectelor de valoare și a altor bunuri, într-un loc mult mai sigur. Alegerea a fost Rusia, cu toate că au existat și alte propuneri. În acest sens, bancherul român, Mauriciu Blank, a propus ca tezaurul să fie depozitat în Anglia. El susținea că Rusia se află în pragul revoluției și nu este un stat sigur, în care să fie depozitat tezaurul.⁸⁵ Cu toate acestea, conducerea Băncii Naționale a României a optat pentru Rusia. Bancherii au înțeles că în condițiile unui război mondial, orice transport de aur era un lucru riscant dar au considerat că trimiterea tezaurului în Anglia este chiar mai riscantă decât în Rusia, deoarece în contextul în care căile de comunicații cu țările nordice erau întrerupte, transportul ar fi trebuit să se realizeze pe cale maritimă, care era controlată de submarinele germane.

Al doilea eșalon cu tezaurul românesc a fost trimis la Moscova pe 27 iulie 1917⁸⁶. În acel moment, situația politică din Rusia se schimbese radical. Monarhia căzuse, țarul abdicase, iar la putere se instalase un guvern provizoriu. Printre valorile trimise la Moscova, în afara aurului, se mai regăseau bijuterii, tablouri, cărți și icoane vechi, arhivele Academiei Române și ale Casei Regale, documente din arhiva de stat, depozitele Băncii Naționale, precum și odoarele mănăstirilor și bunuri ale unor persoane particulare. Întreaga încărcătură a fost evaluată în lei aur, inclusiv arhivele, tablourile, cărțile, manuscrisele ș.a.m.d. deși este dificil de apreciat în ce fel a fost determinată valoarea tuturor acestor bunuri. Oricum, în total s-a ajuns la o sumă enormă și doar o parte din această sumă a fost acoperită de aur și bijuterii. Astfel, aurul a fost estimat la 574.523,57 lei aur și aproximativ la aceeași sumă au fost evaluate titlurile Băncii Naționale.⁸⁷ Condițiile în care s-a realizat transportul nu sunt cunoscute. Cu toate acestea, având în vedere situația dificilă de pe front,

⁸⁵ Mihai Gr. Romașcanu., *Tezaurului Român de la Moscova*, București, 2000, p. 24.

⁸⁶ Tezaurul a fost transmis în Rusia în două etape: la 12 și 14 decembrie 1916 în 17 vagoane cuprinzând 1738 lăzi, cu un conținut în valoare de 314 580.456 lei și 84 de bani. Aceste lăzi li s-au adăugat altele două cu bijuteriile ale Reginei Maria, toate în valoare de 7 milioane de lei. În zilele de 23-27 iulie 1917 (deja după revoluția din februarie), a fost trimis la al doilea eșalon cu părți ale Tezaurului României: 24 de vagoane, bunurile având o valoare de inventar de 7,5 miliarde de lei. Sub paza unei unități de cazaci trenul a ajuns cu bine la Moscova, la 3 august 19 conform Serghei Golubițki, *Rumînskoe zalato*, accesibil pe <http://www.timpul.md/articol/un-jurnalst-rus-in-premiera-spune-adevarul-despre-tezaurul-romaniei-de-la-moscova-noi-suntem-nite-hoi-45108.html?action=print>, a se vedea și Ioan Scurtu, *Tezaurul României de la Moscova*, ed. Univers enciclopedic, București, 2014, n.t.

⁸⁷ T.A. Pokivailova, *Rossiskoe-rumînskoe otnoșenia v godî Pervoi mirovoi voînî i problemî vaimorasciôtov // Pervaia mirovaia voina i sudibî narodov Ţentralnoi i lugo-Vostocinoi Evropî*, Moscova, 2015, p. 605

nu există o certitudine cu privire la integritatea deplină a tezaurului românesc. Trenul a sosit la Moscova în data de 03 august 1917. Lăzi cu obiecte de valoare au fost depozitate, la fel ca și în cazul primului eșalon în Kremlin. În cadrul primei inventarii a tezaurului românesc, depozitat în Kremlinul din Moscova, autoritățile sovietice, au constatat următoarele: toate ușile și încuietorile erau în stare bună, tipăriturile în stare integrală, nefiind identificată vreun fel de daună din exterior, indicând faptul că nu au existat niciun fel de infiltrații în depozite. Cu toate acestea, lazile erau așezate în dezordine. La inspecția inițială s-a constatat că împreună cu bijuteriile, de multe ori chiar amestecate cu acestea, se aflau haine de blană deja mâncate de molii și acoperite de mușegai, îmbrăcăminte, lenjerie, încălțăminte veche și uzată, veselă din metal, porțelan și sticlă, linguri din aluminiu, hârtie pentru tipărirea bancnotelor (108 cutii), cutii cu cerneală tipografică uscată ș.a.m.d. De asemenea, se mai aflau și opt lăzi cu vin și chiar două lăzi cu praf de pușcă.⁸⁸ Așa cum am menționat mai sus, toată încărcătura, transportată la Moscova, inclusiv aceste bunuri, au fost evaluate în lei aur. Prin lăzi însă nu s-a găsit aur. Dar ce s-ar fi putut întâmpla cu aurul? Informații veridice pe acest subiect nu există. Există o versiune, potrivit căreia, în decembrie 1917, colonelul din armata canadiană, D.V. Boillieu (în unele lucrări se face referire la acesta ca aparținând serviciilor secrete britanice) și căpitanul serviciilor secrete britanice, G. Hill, au reușit, la cererea trimisului român C. Diamandy, să transporte din Moscova în lași o parte a tezaurului. Lingourile și bijuteriile au fost împachetate pentru mascare în coșuri obișnuite din răchită. Bancnotele, tipărite în Rusia pentru guvernul român, au fost disimulate în partea superioară a mai multor cupeuri ale vagoanelor de cale ferată. „Comoara neprețuită”, după cum scrie G. Hill în cartea sa de amintiri „Moia șpionskaya jizni - Viața mea de spion”, „am transportat-o fără escortă pe toată calea ferată a Moscovei, prin regiuni în care nu exista niciun fel de lege și unde izbucnise un război civil”⁸⁹. Cât de mult aur au reușit să transporte, nu se știe. Potrivit unor date neconfirmate se vorbește despre o treime din întreaga rezervă de aur. Deși nu contestă faptul că au fost transportate bancnote în România, aspect prezentat în cartea lui G. Hill, istoricii români nu confirmă prezența aurului în acel tren⁹⁰. Conform unei alte versiuni, aurul

⁸⁸ Gosudarstvenii arhiv Rossisskoi Federații (GA RF). F. 8301. Op. 1 (1923-1924. Osobaia komissia ŢK VKP (b) po razrobotke ruminskih jennosteï) P.35, D.10 L.35; D.12 L.56; D.14 L.69.

⁸⁹ Hill George, *Moia șpionskaya jizni*, Moscova, 2000, pp. 144-172.

⁹⁰ Voicu M., *Tezaurul României de la Moscova. Inventarul unei istorii de o sută de ani*.

românesc, împreună cu rezervele de aur ale Rusiei, a fost transportat în anul 1918, în Kazan și Nijni Novgorod și a ajuns, în cele din urmă, în mâinile lui Kolceak. Este cunoscut faptul că bolșevicii au reușit să recupereze o parte din acest aur dar nu avem date despre cantitatea de aur românesc care s-a aflat în depozitele din Kazan și care apoi a fost evacuat în Siberia, deși există documente care confirmă că bolșevicii au început să folosească aurul românesc încă de la începutul anului 1918.⁹¹

După ruperea relațiilor diplomatice dintre Rusia și România în 13 (26) ianuarie 1918, interesele României și Rusiei au fost reprezentate de Ambasada Franței. Astfel, i-au fost înmânate consulului francez la Moscova, P.E. Labonne, cheile de la două depozite existente în Kremlinul din Moscova, unde erau păstrate valorile românești. Sub pretextul că pe lângă bunurile românești, în depozite se mai aflau și bunuri rusești, cheile depozitelor i-au fost luate consulului francez de către reprezentantul Comisariatului Popular al Afacerilor Externe din Moscova, V.M. Fritche, care a scos bunuri din aceste depozite.⁹²

La sfârșitul anului 1917 și începutul lui 1918 relațiile dintre România și Rusia Sovietică erau extrem de tensionate. În ajunul anului nou (1918), în Petrograd, la ordinul guvernului sovietic, a fost arestat trimisul român C. Diamandy, însă, la presiunea ambasadelor străine, acesta a fost eliberat după două zile. În privința intrării trupelor române în Basarabia, care din anul 1812 a fost parte a Imperiului Rus, în data de 13 (26) ianuarie 1918, Consiliul Comisarilor Poporului a adoptat o hotărâre prin care dispunea:

- „1. Toate relațiile diplomatice cu România se suspendă. Ambasada României și în general toți agenții autorităților române sunt expulzați peste hotare pe cea mai scurtă cale.
2. Tezaurul României, păstrat la Moscova, este declarat intangibil pentru oligarhia română. Puterea sovietică își asumă răspunderea pentru păstrarea acestui fond și îl va returna în mâinile poporului român.
3. Fostul comandant suprem al frontului român Șcerbaciiov, răsculat contra revoluției, este declarat dușman al poporului și pus în afara legii⁹³.

Pe acest fond, se poate observa că la jumătatea anilor 60 ai secolului al XX-lea, conducerea politică și istoriografia românească au

București, 2016. pp. 137-139.

⁹¹ Sirotkin V.G., *Zarubezhnoe zoloto Rosii*, Moscova, 1999, pp. 407-443.

⁹² Pokivailova T.A. *Taina Cheilor de la depozitele Kremlinului de la Moscova // In memoriam Florin Constantiniu, Smerenie. Pasiune Credință*, București, 2013. p. 508.

⁹³ Dokumentî Vneșnei politiki SSSR, T. 1, dok. 52, Vinogradov V.N., Ereșenko M.D., Semanova L.E.m Pokivailova T.A. *Bessarabia na perekrestke Evropeiskoi diplomatii*, Moscova, 1996, pp. 198-199.

dezvoltat un fel de teză conform căreia „puterea sovietică va returna tezaurul în mâinile poporului român”. Această teză s-a transformat într-un argument, care le-a permis să insiste asupra restituirii rezervei de aur având în vedere că începând cu anul 1948, în România, puterea a trecut în mâinile clasei muncitoare și a fost instaurată Republica Populară.⁹⁴ O astfel de interpretare ridică obiecții. Faptele demonstrează că în perioada 1917-1918 guvernul sovietic nu s-a limitat doar la unele declarații și note, adresate autorităților române. Acesta nu avea de gând să retrocedeze Basarabia și nici să accepte formarea și instalarea unui guvern nou fapt confirmat de documentele din arhivele rusești, în special protocoalele ședințelor Consiliului Comisarilor Poporului (CCP), păstrate în Arhiva de istorie socio-politică a Federației Ruse (RGASPI).⁹⁵ O astfel de variantă privind rezolvarea problemei Basarabiei corespundea în întregime doctrinei Partidului Comunist Rus (bolșevicii) cu privire la revoluția mondială. La ordinul personal al lui V.I. Lenin a fost înființat un organ special - Colegiul Suprem pentru problemele ruso-române, care trebuia să funcționeze în Odessa, unde în acea perioadă a fost instalată puterea Sovietelor, și pe Frontul Român. În data de 18 ianuarie, la ședința CCP s-a discutat problema privind recunoașterea viitorului guvern sovietic româno-basarabeian. Analizarea documentelor adoptate evidențiază că a fost vorba despre înființarea pe teritoriul Basarabiei a unui guvern sovietic. Propuneri cu privire la această problematică au avut V.G. Cicerin și Ornatski. Aceștia au întocmit proiectul unui decret privind recunoașterea viitorului guvern român (basarabeian) - rus pe care l-au prezentat consiliului solicitând aprobarea documentului care la punctul 3 prevedea că: „guvernul muncitorilor și țăranilor Republicii Socialiste Ruse salută primul guvern socialist româno-basarabeian al sovietelor, exprimând bucuria în privința consolidării rândurilor revoluției de către un nou aliat socialist. Guvernul socialist rus transmite în întregime întreaga rezervă de aur și toate bunurile fostului guvern al Regatului României, care se află în Sovietele Republicii Ruse”. Proiectul a fost respins, întrucât prevederile sale au fost considerate premature. În ziua următoare, pe data de 19 ianuarie 1918, la solicitarea lui Hr. Rakovski și a revoluționarului român M. Bujor a fost analizat finanțarea revoluției române, în valoare de 10 milioane de ruble (aur). La procesul verbal a fost anexată o listă cu

⁹⁴ Scurtu I, *Tezaurul de la Moscova*. București, 2013, pp. 57-58; Betea Lavinia, *Alexandru Bărlădeniu despre Dej, Ceaușescu Iliescu*. București, 1997, pp. 159-174.

⁹⁵ Protocolul ședinței Consiliului Comisarilor Poporului RSFSR. Noiembrie 1917- martie 1918, Moscova, 2006

cerințe, cu mențiunea: transmis personal lui Mejniski.⁹⁶ Nu se cunoaște dacă această hotărâre a CCP a fost sau nu a fost executată iar documente referitoare la acest subiect nu au fost găsite până în prezent. Totuși, cu câteva zile mai devreme, în 15 ianuarie 1918, la o reuniune a Comitetului CCP, a fost audiat un raport privind anihilarea contrarevoluției române. În rezoluția, adoptată la finalul reuniunii, se menționa: „să se aprobe propunerea comisiei de activități și să se aloce Colegiului Superior ruso-român pentru problemele românești și basarabene cinci milioane de ruble din banii românești confiscați la Moscova”. Documentul conține și o adnotare: „cele cinci milioane de ruble luate se acoperă din Fondul român confiscat. Președintele CCP, V. Ulianov (Lenin). Șeful Consiliului Comisarilor Poporului, Bonci-Bruevici.”⁹⁷

În data de 16 ianuarie 1918, în conformitate cu rezoluția CCP, la Departamentul Trezoreriei de Stat, i-a fost trimisă o scrisoare lui D.P. Bogolepov, cu următorul conținut: „Stimate tovarășe, Consiliul Comisarilor Poporului a hotărât, în ședința sa, să aloce cinci milioane de ruble din fondurile Trezoreriei de Stat, Colegiului Superior Român pentru problemele românești și basarabene, cu acoperirea acestei sume din Fondul român, confiscat la Moscova. Comunicându-vă această hotărâre a Consiliului, vă rugăm să luați măsuri pentru realizarea, cât mai rapidă, a acestei alocări, ținând seama ca un milion să fie dat în bancnote românești”⁹⁸. Rezoluția CCP, trimisă la Departamentul Trezoreriei de Stat, cu privire la alocarea celor cinci milioane de ruble Colegiului Superior pentru problemele ruso-române a fost semnată de V.I. Lenin.

În data de 21 decembrie 1918, șeful departamentului din România al Comisariatului Popular al Afacerilor Externe, V.I. Șeșșev, i-a scris lui Hr. Rakovski: „Tot ce ați însărcinat cu privire la Colegiul Superior a fost îndeplinit”⁹⁹. În legătură cu pretențiile României pentru returnarea rezervele de aur transportate în timpul primului război mondial în Rusia, guvernul sovietic a prezentat contrapretențiile sale fundamentate pe datoriile pe care România le are față de Rusia pentru armament, uniforme etc. și pentru alte bunuri ale armatei ruse care au rămas pe teritoriile României și Basarabiei. În documente, elaborate de către departamentele implicate în calculul datoriilor României față de Rusia, s-a subliniat că bunurile

⁹⁶ *Ibidem* Protocolul, nr. 50, pt. 3, p. 230, 232,244. Documentul indicat a fost folosit pentru prima dată de către istoricul și academicianul român, Florin Constantiniu.

⁹⁷ *Ibidem* Protocolul, nr. 47 din 15 ianuarie 1918, punctul 11. pp. 118-119.

⁹⁸ *Ibidem* Protocolul, nr. 47 din 15 ianuarie 1918, punctul 11. pp. 118-119.

⁹⁹ Arhiva de politică Externă a Federației Ruse (mai departe AVPRF). F.04. Op. 35. P. 227. D. 52870. L. 19.

armatei ruse care au rămas pe teritoriile României și Basarabiei nu au fost transportate nicăieri: nici în Germania, nici în Austria și nici în Ucraina. Românii, de asemenea, nu au refuzat să recunoască că aceste bunuri aparțin Rusiei și trebuie să fie trimise în Rusia, precum și că în cazul folosirii lor de către partea română, să fie achitată contravaloarea acestora din contul Trezoreriei Române.¹⁰⁰ În același timp, nici referitor la bunurile, destinate României și care au fost lăsate în Ucraina, lucrurile nu au stat chiar atât de bine: bunurile au dispărut treptat, întrucât nemții le-au transportat în Germania, iar austriecii în Austro-Ungaria, ba chiar și ucrainenii au înclinat să le considere ca fiind proprietate personală. Mai mult decât atât, partea ucraineană s-a adresat guvernului român cu rugămintea de a recunoaște pentru Puterea Ucraineană¹⁰¹ dreptul asupra tuturor bunurilor armatei ruse, abandonate pe teritoriul României și Basarabiei și de a permite Ucrainei să transporte din România alimentele și uniforme, rămase după ce armata rusă a părăsit frontul român¹⁰².

Puterile Antantei (Marea Britanie, Franța, Italia și SUA), în scrisorile adresate guvernului român din 3/16 martie și 24 mai/08 iunie 1918 au menționat că, guvernul român are obligația să restituie bunurile ruse abandonate în România și că recunosc pentru România doar dreptul de a depozita temporar bunurile ruse, care sunt considerate ca având o situație similară cu bunurile românești, lăsate în Rusia. Puterile aliate au avansat propunerea de a crea o comisie interaliat care să vegheze respectarea drepturilor legale ale Rusiei ca deținătoare a acestor bunuri, precum și să inventarieze și să gestioneze aceste bunuri. În același timp, România a fost considerată drept depozitar al acestor bunuri, iar aliații drept creditori. Este important faptul că Puterile Aliate au considerat aceste bunuri ca proprietate a vechiului stat rus, nu ca proprietate a diferitelor state independente, care au apărut după revoluție. Prin urmare, pretențiile noilor state rusești nu au fost soluționate. În același timp, Puterile Antantei au declarat că își mențin pozițiile anterioare, confirmând dreptul României asupra bunurilor sale pe care le-a lăsat în Rusia.¹⁰³

¹⁰⁰ AVPRF. F. 0125. Op. 6 P. 101. D. 16/2. T. 1. L. 5.

¹⁰¹ În aprilie 1917, sub influența evenimentelor care s-au desfășurat după revoluția rusă din februarie, în Kiev a fost înființat Congresul Partidului Național al Ucrainei, care a ales Consiliul Central Ucrainean (Rada Centrală a Ucrainei). În 7(20) noiembrie 1917, Rada a proclamat înființarea Republicii Populare Autonome Ucraina în cadrul Rusiei Federale. În 22 ianuarie 1918, Rada a proclamat Republica Ucraineană liberă și suverană. În contrast, la Kiev a fost înființat guvernul sovietic, condus de Hr. Rakovski.

¹⁰² AVPRF. F. 0125. Op. 6. P. 101. D. 16/2. T. 1. L. 5

¹⁰³ AVPRF. F. 0125. Op. 6. P. 101. D. 16/2. T. 1. L. 8-8ob.

Toate bunurile armatei ruse, împrăștiate de-a lungul frontului, au fost depozitate în centre din marile orașe precum Bolgrad, Batushansk, Bălți, Roman, Soroca și altele. Generalul D.G. Șerbaciov a dat spre păstrare românilor depozitele cu bunurile armatei ruse, care conțineau stocuri uriașe de arme, armament, muniție, uniforme și produse alimentare, destinate aprovizionării trupelor ruse. După cum a menționat generalul. N. Monkevici, de comun acord și în colaborare cu comandamentul român a fost programată să aibă loc inventarierea echipamentului trupelor ruse.¹⁰⁴

Cu toate acestea, în pofida măsurilor organizatorice la scară foarte largă luate de comanda armatei ruse, în practică, acțiunile comisiilor de lichidare s-au confruntat cu mari dificultăți și obstacole. Situația s-a tensionat din ce în ce mai mult în legătură cu introducerea pe teritoriul Basarabiei a trupelor române în anul 1918, după cum reiese din rapoartele și informările care au ajuns la comandamentul rus și la conducătorii comisiilor de lichidare. Cel mai adesea, cereri similare au fost făcute de reprezentanții Republicii Moldovenești, precum și de reprezentanții Ucrainei care însă au fost respinse de comandamentul Frontului Român, care considera că toate bunurile militare aparțin Rusiei și nu vreunei părți a acesteia și susținea că aceste bunuri trebuie înregistrate în scopul păstrării.¹⁰⁵

De la intrarea României în război de partea puterilor Antantei, în august 1916, guvernul rus a oferit aliatului său ajutoare semnificative: a livrat armament, a aprovizionat Armata Română cu alimente, uniforme și medicamente, a construit și a reparat drumurile și căile ferate. În Arhiva de Politică Externă a Federației Ruse se regăsește un număr mare de documente care atestă acest lucru.

La rândul său, și guvernul sovietic a emis pretenții față de România cu privire la cantitatea mare de bunuri, aparținând armatei ruse, abandonată pe teritoriul românesc fapt confirmat de numărul relativ mare de rapoarte, informații și referate.

Astfel de rapoarte și alte documente despre bunurile rusești, sustrase sau date spre păstrare autorităților române, au ajuns atât la departamentul de mobilizare al comandamentului rus, din multe orașe și localități românești și basarabene, precum Tiraspol, Chișinău, Bacău, precum și la diferite departamente: sanitar, intendență, artilerie etc.¹⁰⁶

La mijlocul lunii februarie 1918, rezistența armată a trupelor române

¹⁰⁴ *Ibidem*

¹⁰⁵ *Ibidem* L.18, 18ob, 19, 19ob.

¹⁰⁶ *Ibidem* L. 55, 55ob, 56, 56ob, 57.

din Basarabia și înaintarea Armatei Roșii în Ucraina, precum și progresul său către Basarabia au determinat guvernul român să intre în negocieri cu reprezentanții puterii sovietice. Guvernul sovietic a fost, la rândul său, interesat să rezolve conflictul cu România. Prin intermediul reprezentanților misiunilor militare ale Angliei și Franței, al colonelului din serviciile secrete britanice, George Boyle, precum și al parlamentarilor români, reținuți în Odessa, au fost stabilite contacte cu guvernul român. Pe 24 februarie (5 martie) 1918, Consiliul Comisarilor Poporului din regiunea Odessa, drept răspuns la propunerea misiunilor militare ale Angliei și Franței privind tratativele cu România, a făcut următoarea declarație, care a fost înaintată guvernului român: „Guvernul român este obligat să facă o declarație formală, referitoare la evacuarea armatei române de ocupație din Basarabia, în primul rând, evacuarea localităților Bender și Jebrian. Armata de ocupație trebuie ca în curs de două luni să își reducă efectivele la 10 mii de oameni, ale căror sarcini vor include paza depozitelor românești și căilor ferate”.¹⁰⁷ De asemenea, în declarație s-a evidențiat că „Poliția din orașe și sate va fi formată din miliția locală, cu efective din populația locală. Pe măsura evacuării armatei române, forțele armate ruse vor ocupa pozițiile evacuate pentru menținerea ordinii. Comandamentul militar român renunță la orice fel de intervenție în viața politică și internă a Basarabiei. Nu poate face arestări și nu poate îndeplini funcții care aparțin autorităților locale alese. România se obligă să nu întreprindă acțiuni militare sau orice alt fel de acțiuni ostile și să nu susțină astfel de acțiuni în relație cu Sovietele Federației Ruse”. De asemenea, după cum se menționează în document, o comisie, care va fi formată din reprezentanți ai Rusiei, României, Franței, Angliei și SUA, va acționa pentru medierea și soluționarea diferendelor dintre ruși și români”.¹⁰⁸

În 1918, Marea Britanie, Franța și Statele Unite ale Americii au considerat intrarea trupelor române în Basarabia drept o măsură temporară, pur militară, determinată de necesitățile de război. După cum sublinia trimisul francez la Iași, Saint Aulaire, în telegrama transmisă în data de 5/18 martie consulului francez la Chișinău, Sarre: „Toți colegii mei, toți trimișii altor puteri aliate și chiar eu însumi sunt împuternicit să vă informez oficial că intrarea trupelor române în Basarabia este o pură măsură de război, cu scopul asigurării funcționării normale a spatelui frontului ruso-român, în conformitate cu regulile existente în toate statele care luptă. Din acest motiv, intrarea trupelor române în Basarabia nu poate influența

¹⁰⁷ Vinogradov V.N., Ereșenko M.D., Semenova L.E., Pokivailova T.A., doc. Nr. 19

¹⁰⁸ *Ibidem* p. 213.

actuala situație politică din Basarabia, nici viitoarea soartă a acestei țări”. De asemenea, în Declarația-acord era prevăzut și faptul că în cazul în care Armata Română ar trebui să se retragă pe teritoriul rus, aceasta va găsi acolo adăpost și alimente precum și că în situația declanșării unor acțiuni militare paralele împotriva Puterilor Centrale și a aliaților acestora, se va stabili un contact direct între Marele Comandament Militar al armatei sovietice și Comandamentul român.

În 5-9 martie 1918, între Rusia Sovietică și România a fost semnat un acord integral prin care guvernul român s-a angajat, ca în termen de două luni, să-și retragă trupele din Basarabia. Acordul a fost semnat din partea română de către președintele Consiliului de miniștri și ministrul afacerilor externe român, generalul A. Averescu, iar din partea rusă de către președintele Colegiului Suprem Autonom al Consiliului Comisarilor Poporului pentru chestiunile ruso-române, Hr. Rakovski, precum și de reprezentanții Rumcerod¹⁰⁹, Consiliul Comisarilor Poporului din regiunea Odessa și comandantul suprem al frontului rus de sud.¹¹⁰ După semnarea acordului, generalul A. Averescu a declarat că el consideră „că din această zi conflictul a fost soluționat”.¹¹¹

Astfel, se poate aprecia că prin intermedierea puterilor Antantei, conflictul ruso-român a fost lichidat. Principalul lucru pe care l-a obținut Rusia Sovietică în negocierile cu România, a fost faptul că România s-a angajat să își retragă trupele de pe teritoriul Basarabiei. În aprilie 1918, la departamentul din România al Secretariatului Popular pentru Afaceri Externe (NKID) a sosit o notă de la departamentul pentru România al Direcției Generale pentru achiziții străine, în care era precizat faptul că Republica Sovietică trebuie să primească garanții în ceea ce privește recuperarea acestei datorii (se are în vedere datoria României față de Rusia, acumulată în anii Primului Război Mondial - T.P.). Nota preciza că „din obiectele, comandate de la noi până în prezent, nimic nu a fost exportat în România fără acordul prealabil al Departamentului pentru aprovizionarea României de pe lângă Direcția Generală pentru achiziții străine. Totodată, până la clarificarea relațiilor între Rusia și România, și atingerea nivelului lor din trecut, nu ar trebui să fie eliminată interdicția impusă pe rezerva de aur a guvernului român, a cărui livrare a fost temporar întârziată în scopul de

¹⁰⁹ Rumcerod - Comitetul Executiv Central al Sovietelor Frontului Român, Flotei Mării Negre și regiunii Odessa, creat pentru controlul asupra situației de pe frontul român, inclusiv a celei din Basarabia.

¹¹⁰ *Ibidem* Doc. Nr. 14, p. 287; Doc. 21, 23, 24. pp. 215-217.

¹¹¹ *Ibidem*.

a asigura prin această modalitate ca România să își plătească datoria pe care o are față de noi.¹¹² Ulterior, problema recuperării tezaurului și, în general, a bunurilor românești de pe teritoriul Rusiei, a fost abordată pornindu-se de la perspectiva soluționării problemei decontărilor reciproce dintre guvernele sovietic și român.

În 1921, problema aurului românesc a fost analizată la tratativele ruso-române din Varșovia. În 1934-1935, în condițiile îmbunătățirii relațiilor româno-sovietice, având în vedere semnarea acordului de pace între cele două țări, României i-au fost returnate documentele de stat și de arhivă, precum și o parte din lucrurile de valoare. În anul 1956, în conformitate cu inventarele existente, toate valorile istorico-artistice, inclusiv tablourile renumiților pictori români precum Grigorescu, Aman, Luchian, Andreescu și alții au fost returnate României.

Problema privind returnarea rezervei de aur a fost pusă de partea română și în continuare, însă de fiecare dată partea sovietică / rusă a prezentat propriile contraargumente, punând problema pe seama decontărilor reciproce.

¹¹² AVPRF. F. 0125. Op. 6. P. 101. D. 15/1. L. 36

ASPECTE DIPLOMATICE ALE RELAȚIILOR ROMÂNNO-RUSE ÎN PERIOADA NEUTRALITĂȚII 1914-1916

Mihail DOBRE

O formulă lansată de Lordul Palmerston într-un discurs susținut în 1848 în Camera Comunelor a Parlamentului de la Londra avea să devină una dintre axiomele acțiunii de politică externă a Imperiului britanic. Palmeston afirma atunci că „*Nu avem aliați eterni și nu avem dușmani permanenți. Interesele noastre sunt eterne și permanente, iar aceste interese este de datoria noastră să le urmărim*”. Totuși, era această formulă valabilă numai pentru diplomația britanică? În mod sigur, nu. Această formulă se aplica de altfel și acțiunii de politică externă pe care o mare putere precum Imperiul țărilor și un stat mic precum România le desfășurau în promovarea intereselor lor specifice în perioada anterioară și în timpul primului război mondial.

I. Factorul rus în decizia de politică externă a României la începutul războiului

La momentul în care Austro-Ungaria declanșa războiul împotriva Serbiei - era ziua de 28 iulie 1914 -, România și Rusia se aflau în două aranjamente politico-strategice opuse: România avea, încă din 18/30 octombrie 1883, un tratat de alianță cu Austro-Ungaria, tratat la care Germania a devenit parte încă din ziua semnării lui, iar Italia (cel de-al treilea membru al Triplei Alianțe) a aderat nu după mult timp; la rândul ei, Rusia avea încă de la începutul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea acorduri politice și militare cu Franța, iar din 1907 și cu Marea Britanie, ele formând împreună sistemul de alianțe denumit Tripla Înțelegere.

Dar lucrurile nu fuseseră întotdeauna așa. România și Rusia fuseseră aliate în războiul pe care Imperiul țărilor l-a purtat cu Imperiul otoman în 1877-1878. Deși victorioase în război și cu obiectivele esențiale realizate prin prevederile stipulate în Tratatul de pace de la Berlin din 1/13 iulie 1878, neîncrederea s-a instalat în elita politică de la București ca urmare a faptului că Rusia a propus, iar marile puteri ale vremii au acceptat, ca trei județe din Basarabia istorică - Cahul, Ismail și

Bolgrad - să treacă de la statul român la acela rus¹¹³. Orientarea politico-strategică a României din deceniile ce au urmat a fost centrată pe relația cu Germania și Austro-Ungaria, iar tratatul bilateral româno-austro-ungar din 1883 avea o clauză finală potrivit căreia Germania devenea parte la acel tratat de la momentul semnării lui, asumându-și „aceleași angajamente față de care Înaltele Părți Contractante s-au obligat în mod reciproc prin stipulațiile tratatului ...”¹¹⁴.

De fapt, atitudinea progermană a celei mai mari părți a establishmentului politic de la București își avea originea tocmai în neîncrederea cu care era privită Rusia în societatea românească, mai ales după vexațiunile produse de imperiul țarilor la finalul războiului purtat în comun contra Turciei în 1877-1878 - ceea ce în diplomația română era cunoscut sub numele de „procedul Gorceakov” -, când statul rus nu a ezitat să solicite și să obțină revendicări teritoriale pe seama fostului aliat. Filogermanii români - în esență acele personalități care nu împărțeau punctul de vedere al guvernului liberal și care era axat primordial pe rezolvarea problemei unității naționale, în principal prin unirea cu teritoriile locuite de români din Austro-Ungaria - aveau o viziune diferită cu privire la prioritățile României la momentul respectiv, în sensul că acordau prioritate problemei securității naționale și vedeau în Rusia principala amenințare pentru existența statului român¹¹⁵.

Totuși, trecerea timpului a făcut ca asperitățile din perioada imediat ulterioară Congresului de pace de la Berlin să se mai tempereze - vizita țarului Nicolae al II-lea la Constanța în 1/14 iunie 1914 fiind o expresie a acestei tendințe -, iar orientarea progermană a fost la rândul ei ponderată de faptul că nu puțini erau liderii politici și de opinie din România care aveau puternice afinități franceze, prin educație, cultură și interese de diverse naturi. Iar Franța a devenit aliata Rusiei de la finalul secolului al XIX-lea.

Pe acest fundal, este limpede de înțeles că la Consiliul de Coroană

¹¹³ Articolul 19 al tratatului de la San Stefano din 19 februarie/3 martie 1878 prevedea cedarea Dobrogei către Rusia, care nedorind să o anexeze, „își rezerva facultatea de a o schimba contra părții din Basarabia detașată prin tratatul din 1856”. Mai apoi, articolul 45 al tratatului de la Berlin vorbea de „retrocedarea” de către Principatul României a „porțiunii din teritoriul Basarabiei detașată de Rusia în urma tratatului de la Paris din 1856” (în Pierre Albin, *Les Grands Traités politiques. Recueil des principaux textes diplomatiques depuis 1815 jusqu'à nos jours*, Librairie Felix Alcan, Paris, 1912, pp. 197 și 224).

¹¹⁴ Textul tratatului, în *Documente diplomatice române*, seria I, volumul 11, 1883, Editura Academiei, București, 2006, pp. 476-478.

¹¹⁵ Cf. Florin Constantiniu, *Vae victis: o reevaluare a poziției lui P.P. Carp și C. Stere (1914-1916)*, în „Revista istorică”, tom IV, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1993, pp. 927-931.

din 21 iulie/3 august 1914, care avea să decidă atitudinea României față de război, urmau să se confrunte tocmai cele două principale curente în politica externă și de securitate a statului român: cea filo-germană și cea filo-antantistă. Regele Carol I a putut constata atunci că opțiunea sa filo-germană era puternic minoritară, iar decizia Consiliului a însemnat susținerea pentru poziția guvernului liberal condus de Ionel Brătianu, astfel încât România a rămas în neutralitate. De fapt, în afara suveranului, din cei 20 participanți la Consiliu, numai liderul conservator Petre P. Carp a susținut intrarea în război alături de Germania și Austro-Ungaria. Petre Carp avea să fie foarte direct și explicit în motivarea opțiunii sale: „... care este interesul statului român, să triumfe slavismul sau să triumfe germanismul? Evident, germanismul. Izbânda slavismului ar fi moartea noastră”¹¹⁶.

Decizia pentru neutralitate însemna de fapt o despărțire a României de foștii aliați, iar ministrul austro-ungar la București, Ottokar Czernin nu își făcea iluzii atunci când îl informa pe ministrul de externe de la Viena, Leopold von Berchtold că „nu mai este nimic de așteptat din partea României” și că „numai succesele noastre pe teatrele de război vor decide dacă și când România ni se va ralia”¹¹⁷. Mai mult încă, decizia Consiliului de Coroană avea semnificația ei particulară, care aducea România alături de celălalt mare neutru european de la începutul războiului mondial, anume Italia. Ambele își motivaseră nealăturarea la Puterile Centrale pe caracterul defensiv al angajamentelor lor față de acele puteri, după cum ambele erau interesate să coopereze cu Antanta în vederea satisfacerii obiectivelor lor naționale. În plus, nici una dintre ele nu putea să-și permită o confruntare deschisă cu Puterile Centrale.

II. „Oferta” rusă pentru România din vara anului 1914. Acordul Sazonov-Diamandy

În acel context, marile puteri ce compuneau Antanta nu au ezitat să întreprindă imediat demersuri menite să atragă România în război de partea lor, iar în numele Antantei prima s-a mișcat Rusia. Astfel, încă din 17/30 iulie 1914, șeful diplomației ruse Serghei Sazonov trimitea instrucțiuni ministrului său la București, Stanislas Poklevski-Koziel într-o formă explicită: „Dacă găsiți că este posibil să definiți cu mai multă precizie profiturile pe care România poate conta dacă ar lua parte la războiul contra Austriei, atunci puteți declara în mod definitiv lui Brătianu că

¹¹⁶ Vezi I.G. Duca, *Memorii*, vol. I, Editura Expres, București, 1992, p. 56.

¹¹⁷ Telegrama Czernin către Berchtold din 6 august 1914, în *Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 juillet 1914-27 août 1916*, Vienne, 1916, pp. 5-6.

suntem gata de a avea în vedere alipirea Transilvaniei la România"¹¹⁸. Apoi, imediat după Consiliul de Coroană de la Sinaia, Sazonov a făcut un pas mai departe prin decizia de a-i înmâna lui Constantin Diamandy, ministrul României la Petrograd, proiectul unui tratat româno-rus, ale cărui prevederi vorbesc de la sine: Rusia garanta României, la semnarea păcii, teritoriile din monarhia austro-ungară locuite de români; România promitea o cooperare imediată contra Austro-Ungariei; România se angaja să nu încheie pace cu Austro-Ungaria decât de acord și simultan cu Rusia¹¹⁹. Mai mult, Rusia a solicitat - și a primit cu promptitudine - sprijinul Franței și Marii Britanii pentru propunerea de concesiile teritoriale pe care o înaintase României¹²⁰. Ionel Brătianu a reacționat cu precauție, spunând lui Poklevski-Koziel că nu poate face mai mult decât ceea ce se decisese la Consiliul de Coroană, de aceea a luat act de propunerile părții ruse și a evocat faptul că, în contextul conflictului european, România „trebuie să-și mărginească eforturile sale la păstrarea neutralității... și la menținerea echilibrului balcanic”¹²¹.

Față de reacția pozitivă a lui Poklevski-Koziel¹²², partea română a tatonat disponibilitatea conducerii țariste de a oferi aceleași concesiile și numai în schimbul unei „neutralități binevoitoare”, ceea ce a și obținut pe canale diplomatice și ulterior le-a văzut reflectate formal într-un acord încheiat la 18 septembrie/1 octombrie 1914¹²³. Sazonov își informa reprezentantul diplomatic la București despre încheierea acordului, al cărui conținut îl prezenta în modul următor: „1. Rusia se va opune oricărui atentat

¹¹⁸ Telegrama nr. 1556 din 17/30 iulie 1914, de la Sazonov pentru Poklevski-Koziel, în *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917. D'après les Archives du Ministère des affaires étrangères à Péetrograd*, Payot, Paris, 1928, p. 170.

¹¹⁹ *Arhiva Ministerului Afacerilor Externe* (în continuare: *Arhiva MAE*), fond Primul Război Mondial, 71/1914 E2, partea a II-a, vol. 32, file 67 și 82-83, telegramele nr. 855 din 23 iulie/5 august 1914 și, respectiv, 874 din 26 iulie/8 august 1914, de la C. Diamandy pentru Ion I.C. Brătianu.

¹²⁰ Telegrama nr. 1750 din 27 iulie/9 august 1914, de la Sazonov pentru ambasadorii la Paris și Londra, după cum și telegrama de răspuns a lui Izvolsky, ambasadorul rus la Paris, nr. 265 din 29 iulie/11 august 1914, în *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, pp. 171-172.

¹²¹ Cf. Constantin Kirilșescu, *Preludiile diplomatice ale războiului de întregire*, București, 1940, p. 6.

¹²² Disponibilitatea ministrului rus în acest sens, pe baza instrucțiunilor din telegrama trimisă de Sazonov, nr. 2817 din 9/22 septembrie 1914, în *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 177.

¹²³ Textul final al acordului în scrisoarea nr. 112 din 18 septembrie/1 octombrie 1914 adresată de Sazonov lui Diamandy, în *Arhivele Naționale ale României* (în continuare: *ANR*), fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 126/1920, filele 127-128 (scrisoare citită de ministrul de externe Take Ionescu în ședința Senatului din 18 februarie 1921).

contra integrității (teritoriale) actuale a României. 2. Rusia recunoaște României dreptul de a-și încorpora acele provincii austro-ungare a căror populație este română, și această delimitare va fi stabilită în Bucovina de o comisie specială și alcătuită pe principiul majorității matematice a populației. 3. România va putea ocupa teritoriile amintite îndată ce va găsi necesar. 4. Rusia se însarcina să obțină asupra acestui punct consimțământul guvernelor francez și englez. 5. În schimbul tuturor acestora, România va păstra până la momentul ocupării acestor provincii o neutralitate binevoitoare față de Rusia. 6. Până în momentul alipirii de către România a teritoriilor de care este vorba, se va ține cel mai profund secret asupra tuturor acestor puncte”. În acest context, Sazonov cerea lui Poklevsky-Koziel să îi indice lui Brătianu că „sub titlul de neutralitate binevoitoare noi înțelegem că România pune capăt trecerii pe teritoriul său a munițiilor și aprovizionării dușmanilor noștri și a prietenilor lor, și că dimpotrivă ne facilitează oricum ajutorul pe care îl aducem Serbiei. Ar fi bine ca Brătianu să ne confirme cel puțin că acesta este sensul pe care România îl dă promisiunii sale de neutralitate «binevoitoare»”¹²⁴.

Acordul „Sazonov - Diamandy” s-a dovedit a fi plin de semnificații pentru evoluția ulterioară a raporturilor României cu Antanta, având o greutate specială în determinarea opțiunilor ulterioare ale părții române.

III. Dialogul sincopat româno-rus în anii neutralității României

Perioada ce a urmat a fost marcată de presiuni exercitate în același timp de ambele tabere în conflict, dar mai ales de puterile Antantei¹²⁵. Pentru România, al cărei guvern făcuse deja opțiunea pentru Antanta¹²⁶, cei doi ani de neutralitate au fost dominați de două linii de acțiune: coordonarea cu Italia în vederea unei eventuale intrări simultane în război; și obținerea din partea Antantei a condițiilor care să permită satisfacerea intereselor naționale ale statului român. În ambele, rolul și

¹²⁴ Telegrama nr. 3028 din 20 septembrie/3 octombrie 1914, de la Sazonov pentru ambasadorul la București, în *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, pp. 179-180.

¹²⁵ Este interesant că ambasadorii statelor din Antanta au supus pe omologii români unui adevărat pressing diplomatic, care era ritmat și de evoluțiile de pe teatrele de operații. În mod sugestiv, ambasadorul englez la Petrograd afirma că „România nu ar trebui să aștepte prea mult ca să ajungă să merite ironia că «a venit în ajutorul învingătorilor»”. *ANR, fond Casa Regală, dosar nr. 52/1914, fila 99, telegramă nr. 1396 din 3/16 noiembrie 1914, Diamandy pentru Porumbaru.*

¹²⁶ Ion Gh. Duca remarca faptul că, în toamna anului 1914, „politica lui Brătianu era bine determinată, el socotea intrarea noastră în acțiune alături de Antanta ca sigură, dar nu înțelegea ca noi să intrăm decât într-un moment prielnic și după ce vom fi obținut toate garanțiile în privința revendicărilor și în privința eficacității intervenției noastre militare”. I.G. Duca, *op.cit.*, pp. 121-122.

interesul Rusiei apar a fi fost cu totul speciale.

1. De fapt, apropierea româno-italiană nu a fost privită cu ochi buni de conducerea de la Petrograd, mai ales în condițiile în care unii oficiali ruși bănuiau existența unei politici ambivalente a Romei în raport cu participanții la războiul mondial. Față de această situație, primul ministru, Ionel Brătianu îl asigura pe ministrul rus la București, la 27 ianuarie/9 februarie 1915, că „Relațiile noastre amicale cu Italia, departe de a-îneliniști pe Sazonov, ar trebui să-i apară acestuia astfel precum ele sunt fondate pe aspirații naționale identice în detrimentul Austro-Ungariei. Este fals că Italia s-ar fi înțeles cu Germania, iar pregătirile sale au același ritm ca ale noastre; în aceste condiții, în loc să ne suspecteze, diplomația Triplei Antante ar face mai bine să nu neglijeze Italia, foarte dispusă a nu rămâne neutră până la sfârșit. Rolul Italiei este astăzi cu atât mai considerabil cu cât intrarea sa în joc nu lasă nici o îndoială, chiar și celor mai avizați, asupra rezultatului final”¹²⁷. În scurt timp, Ministerul de externe rus avea să transmită ministrului român la Petrograd, Diamandy, „regretul că România și-a îndreptat privirile către Roma făcând într-o anumită măsură să depindă intrarea sa în acțiune de atitudinea Italiei”¹²⁸.

Încercarea guvernului român de a își sincroniza cu Italia demersurile de asociere la Antanta, cu scopul evident de a putea maximiza șansele recunoașterii intereselor sale naționale legitime, nu s-a putut concretiza în anul 1915. Italia a intrat singură în război prin termenii tratatului încheiat cu puterile Antantei la Londra, la 26 aprilie 1915 (stil nou), tratat în legătură cu care nu a informat partenerii români, și aceasta în pofida existenței a două acorduri, semnate în 10/23 septembrie 1914 și, respectiv, 24 ianuarie/6 februarie 1915, care stipulau explicit că cele două părți „se angajează să se concerteze în a lua aceeași atitudine pentru apărarea intereselor lor respective în acțiunea lor, pentru menținerea neutralității, ca și în eventualitatea unei medieri sau în cazul că nu va fi posibil să se păstreze neutralitatea ca urmare a faptului că interesele lor respective ar fi amenințate sau lezate”¹²⁹. Deși partea română a solicitat în mod explicit explicații, totuși, nici primul ministru, nici ministrul de externe de la Roma

¹²⁷ ANR, fond Casa Regală (oficiale), dosar nr. 17/1915, telegramă nr. 177 din 27 ianuarie/9 februarie 1915, trimisă de Ion I.C. Brătianu lui C. Diamandy.

¹²⁸ *Idem*, dosar nr. 22/1915, telegramă nr. 365 din 13/26 februarie 1915, trimisă de C. Diamandy lui E. Porumbaru.

¹²⁹ ANR, Fond Casa Regală, dosar nr. 61/1914, fila 1, „Accord signé par Son Excellence Monsieur Ion I.C. Brătianu et le baron (Carlo) Fasciotti, le 10/23 Sept. 1914”, și fila 9, „Accord signé par Son Excellence Ion I.C. Brătianu et le baron (Carlo) Fasciotti, le 24 Janvier / 6 Février 1915”.

nu au clarificat de ce guvernul italian nu informase partea română cu privire la negocierile pentru intrarea Italiei în război¹³⁰. Deși guvernantii de la Roma s-au menținut într-o atitudine reținută în această problemă, în dialogul cu corpul diplomatic italian au apărut diverse detalii, iar ambasadorul Tomasso Tittoni ar fi mers până acolo încât să spună omologului său român la Paris, Al. Lahovary că „rușii s-ar fi opus la informarea României cu privire la negocierile Italiei cu Tripla Înțelegere”¹³¹.

În ansamblu, însă, intrarea Italiei în război modifica esențial planificarea strategică a Bucureștiului, iar conform celor spuse la 2/15 mai 1915 de Ionel Brătianu ministrului italian Fasciotti, după acțiunea individuală a Romei „puteai să faci România să acționeze numai dacă făceau Rusia să cedeze față de revendicările teritoriale românești”¹³².

2. După acordul ruso-român din septembrie 1914, care fixase parametrii naționali, poziția Rusiei față de autoritățile de la București nu trăda foarte multă încredere. De altfel, chiar în timpul în care se încheia „acordul Sazonov - Diamandy”, Baronul Moriz Schilling, șeful cancelariei Ministerului rus de externe, îl lăsa pe ministrul român Diamandy să înțeleagă că „exista o anumită neliniște că mărirea României prin noi teritorii din Monarhie să nu trezească veleitățile noastre asupra Basarabiei”¹³³. O lună mai târziu, în octombrie 1914, în plină presiune germană ca România să permită transportul pe teritoriul său a armamentului destinat Imperiului Otoman, ministrul de externe Sazonov nu ezita să îi aducă în atenție în mod amical lui Diamandy că, „potrivit obligațiilor neutrilor, guvernul român trebuie nu numai să interzică tranzitul pe teritoriul său al munițiilor germane destinate Turciei, ci și să sechestreze aceste trimiteri de îndată ce ele pătrund pe teritoriul nostru”¹³⁴. Pe de altă parte, Rusia, ca de altfel și ceilalți aliați din Antanta, tatona autoritățile

¹³⁰ În cursul unei vizite la Roma, negociatorul militar al guvernului român, colonelul Rudeanu remarcă faptul că nici regele, nici Salandra, nici Sonnino „nu au furnizat o explicație clară” pentru atitudinea Romei în această problemă, cf. Telegrama nr. 748 din 12/25 mai 1915, Ghica pentru Brătianu, în *Arhiva MAE*, fond Roma, vol. 40 (copie olografă).

¹³¹ *Biblioteca Națională, Colecții speciale*, fondul Saint-Georges, arhiva N. Filodor, dosar 3382 (CCCXCVI/4), fila 15 (rezumat olograf).

¹³² ANR, Fond Casa Regală, dosar nr. 61/1914, fila 8, convorbirea din 2/15 mai 1915 a lui I.I.C. Brătianu cu ministrul italian la București, baronul Carlo Fasciotti.

¹³³ *Arhiva MAE*, fond Primul Război Mondial, 71/1914 E2/2, vol. 32, telegrama nr. 1096 din 13/26 septembrie 1914, Diamandy pentru Porumbaru. Diplomatul român conchidea că „aceste neliniști ale dlui Schilling ar explica preferința anumitor cercuri influente aici în favoarea ideii conservării unei Ungarii puternice și fără aspirații naționale alături de Rusia în locul unei României extinse”.

¹³⁴ *Ibidem*, telegrama nr. 1321 din 24 octombrie/ 5 noiembrie 1914, Diamandy pentru Porumbaru.

române asupra momentului în care România urma să intre în război, iar aceste întrebări erau puse inclusiv la cel mai înalt nivel, însuși țarul Nicolae al II-lea chestionându-l direct, în ianuarie 1915, pe ministrul României la Petrograd: „Continuă pregătirea voastră? Putem ști data aproximativă a intrării voastre în acțiune?”¹³⁵. Mai mult încă, partea rusă era interesată de o cooperare în plan militar, ministrul Poklevski-Koziel sugerând, în luna februarie 1915, ca România să trimită ofițeri în Rusia „pentru a studia planuri de cooperare militară”, propunere refuzată prudent de Ionel Brătianu pe motivul caracterului ei prematur¹³⁶. În sfârșit, preocupările conducerii de la Petrograd se refereau înainte de orice la perspectiva ca presiunile germane să producă efecte asupra României, iar când, în februarie 1915, partea rusă a intrat în posesia unui document ce relata despre un demers german prin atașatul militar al României la Berlin și Sazonov a încercat să verifice dacă asemenea presiuni ar putea avea vreo înrăurire asupra părții române, Diamandy nu a înlăturat suspiciunile: „În convorbire am spus interlocutorului meu că nu trebuie să fie mirare în această privință. Este de presupus că Germania nu stă cu mâinile încrucișate la noi. ... Am adăugat că diplomația rusească știe că nu s-au dat numai sfaturi, dar s-au făcut și promisiuni teritoriale considerabile pe socoteala Rusiei, după cum Rusia ne-a îndreptat privirile către teritoriile austro-ungare”¹³⁷.

Dincolo de aceste momente de dialog tensionat¹³⁸, perioada cea mai intensă și mai plină de conținut a interacțiunii româno-ruse din cei doi ani de neutralitate română a fost aceea legată de comunicarea de către partea rusă în primăvara anului 1915 a ofertei Antantei în ceea ce privește revendicările teritoriale ale României. MAE rus a transmis părții române, la 1/14 mai 1915, un *Aide-mémoire*¹³⁹ care, încă de la început, reamintea acțiunile Antantei față de România: „În orice caz, Franța și

¹³⁵ ANR, fond Casa Regală, dosar nr. 13/1915, telegramă nr. 79 din 14/27 ianuarie 1915, C. Diamandy pentru E. Porumbaru, privind audiența cu țarul Nicolae II desfășurată la Tarskoe Selo.

¹³⁶ *Idem*, dosar nr. 17/1915, telegramă nr. 177 din 27 ianuarie/9 februarie 1915, de la I.I.C. Brătianu pentru C. Diamandy.

¹³⁷ *Idem*, dosar nr. 20/1915, telegramă nr. 255 din 6/19 februarie 1915, de la C. Diamandy pentru I.I.C. Brătianu.

¹³⁸ În diplomația franceză, starea raporturilor româno-ruse era pusă pe seama inflexibilității Rusiei. Astfel, ministrul francez la București, Blondel, aprecia în aprilie 1915 că „Rusia... trebuie să arate mai mult pacifism pentru a disipa amintirile pe care le-a lăsat anul 1878”. Cf. telegrama lui Blondel pentru ministrul de externe Delcassé nr. 183 din 10/23 aprilie 1915, în *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 187.

¹³⁹ ANR, fond Casa Regală, dosar nr. 24/1915, *Aide-mémoire* de la MAE rus, Petrograd, 1/14 mai 1915.

Anglia au dat deja probele sentimentelor lor față de România - prima, facilitându-i armamentul, ce a de-a doua, acordându-i un împrumut pe piața din Londra¹⁴⁰. Rusia, la rândul ei, a marcat intențiile sale amicale, semnând cu România acordul din 18 septembrie/1 octombrie 1914 care a stabilit principiul pe baza căruia trebuie reglată anexarea de către părțile contractante a teritoriilor austro-ungare”. Pornind de aici, nota diplomatică rusă preciza caracterul propunerii pe care tocmai voia să o prezinte: „Conformându-se acestui principiu care întemeiază pe majoritatea etnică repartitia teritoriilor în chestiune, Guvernul imperial crede că trebuie schițată linia următoare care, în teză generală și cu excepția unor rectificări de detaliu, ar putea să servească la indicarea viitoarelor achiziții ale României”. În continuare în *Aide-mémoire* a fost definită frontiera viitoare a statului român în eventualitatea intrării în război de partea Antantei, de la punctul cel mai de nord, în Bucovina, și până la frontiera existentă la acel moment a României pe Dunăre, pentru a adăuga apoi următoarea precizare: „Dlui. Sazonov îi place să creadă că, de partea sa, poporul român, la care sentimentul național este atât de dezvoltat, va înțelege mai bine ca oricare altul obligația morală pentru Rusia și pentru Serbia de a-și rezerva teritoriile în care co-naționali lor sunt, la rândul lor, în majoritate, cum este cazul în Bucovina septentrională și în Banatul occidental”.

Documentul rus nu conținea însă liniile de frontieră dorite de către guvernul român - anume graniță pe Prut în Bucovina și pe Tisa în Banat¹⁴¹ -, iar la obiecțiile în acest sens ale Bucureștiului, MAE rus a revenit cu un nou *Aide-mémoire*, în 21 mai/3 iunie 1915. În noul document, partea rusă lua act de faptul că „România este dispusă să cedeze Bulgariei o parte din Dobrogea până la linia Dobrici - Balci”, cu speranța că „aceste bune intenții vor ajuta la consolidarea raporturilor de bună-vecinătate între România și Bulgaria”. Partea rusă arăta apoi că „în ceea ce privește teritoriile pe care România ar putea să le obțină dacă intră în război, fără amânare, împotriva Austro-Ungariei, dl. Sazonov are regretul să constate că Guvernul Român nu face în mod suficient dreptate princi-

¹⁴⁰ Atât acțiunile Franței de furnizare de armament părții române, cât și împrumutul de 150 milioane lei acordat României de către Banca Angliei au cântărit greu în procesul de decizie politică al autorităților române. În ceea ce privește împrumutul, încă din acea epocă s-a apreciat că el avea o semnificație care depășea cadrul strict financiar. Pentru I.G. Duca, „în realitate din acest moment datează alianța noastră cu puterile Triplei Înțelegeri. De atunci înainte nu mai putea fi vorba de o adevărată neutralitate a României”. Cf. I.G. Duca, *op.cit.*, p. 175.

¹⁴¹ Poziție a României cunoscută de Sazonov, cf. telegrama nr. 2040 din 20 aprilie/3 mai 1915, Sazonov pentru ambasadorii la Paris, Londra și București, în *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 189.

piului naționalităților, pe care, de altfel, îl invocă el însuși pentru a justifica aspirațiile sale. Din acest punct de vedere, abandonarea de către România a revendicărilor sale în ce privește regiunea Tisa de Sus nu poate să rezolve problema, căci, în afara acestei regiuni foarte limitate, guvernul român continuă să reclame vaste teritorii locuite de o incontestabilă majoritate rusă sau sârbă”. Nota diplomatică rusă se încheia cu disponibilitatea guvernului de la Petrograd de a aduce câteva amendamente la linia-frontieră trasată în *Aide-mémoire*-ul din 1/14 mai 1915, „dar pentru aceasta va trebui ca Guvernul român, de partea sa, să se arate animat în mod real de dorința de a ajunge la un acord pe o bază echitabilă ținând cont de responsabilitățile pe care Rusia și Serbia le au fiecare față de co-naționali lor respectivi”¹⁴².

Reacția părții române nu s-a lăsat așteptată, iar Bucureștiul nu a ezitat să prezinte conducerii de la Petrograd rațiunile solicitărilor sale teritoriale, într-un *Aide-mémoire* adresat părții ruse la 30 mai/12 iunie 1915. În documentul român se preciza că „Principiul naționalităților formează baza revendicărilor noastre (...). Suntem deci constrânși, în aplicarea acestui principiu, să ținem cont de necesitatea esențială de a asigura o bună frontieră. (...) Nici o frontieră nu satisface mai bine această nevoie comună celor două state decât o frontieră naturală și nu este nimic mai bun decât un fluviu, mai ales un mare fluviu. Aceasta este considerentul care ne obligă să insistăm ca Dunărea să separe teritoriul nostru de acela al Regatului Sârb. Același raționament se impune pentru frontiera noastră în Bucovina. Prutul, care constituie deja acum unica noastră frontieră cu Rusia, este în mod firesc indicat drept limită a posesiunilor rusești în Bucovina”. Potrivit acestei note diplomatice, „Guvernul român consideră că nu se poate cere unei țări cele mai grele sacrificii pe care le presupune războiul fără a-i asigura pentru viitor deplina securitate a dezvoltării sale. El nu crede că acest rezultat este posibil decât dacă o frontieră naturală îl pune la adăpost de orice conflict cu vecinii. Acesta este scopul pe care îl urmărește și această apărare eficace a propriilor sale interese va fi profitabilă și pentru regatul Serbiei”. Guvernul român reafirma în acest document că, în măsura în care obținea frontiera pe Dunăre și din dorința de a trăi în amicitie cu Serbia, „el s-a oferit în mod spontan... să renunțe în favoarea Bulgariei la teritoriul Dobrici - Balcic”, pentru „a facilita negocierile Serbiei cu Bulgaria”¹⁴³.

¹⁴² ANR, fond Casa Regală, dosar nr. 25/1915, copie a *Aide-mémoire* de la MAE rus, nr. 943 din 21 mai/3 iunie 1915.

¹⁴³ *Ibidem*, dosar nr. 27/1915, *Aide-mémoire* din 30 mai /12 iunie 1915.

Schimbul de mesaje București - Petrograd nu lăsa să se întrevadă realizarea rapidă a unui acord. Totuși, în luna iulie 1915, sub presiunea situației militare și ca urmare a insistențelor aliaților săi, Rusia a consimțit „să satisfacă toate cerințele impuse de Brătianu, cu condiția ca România să se angajeze din acest moment să nu mai lase să treacă nici o aprovizionare militară pentru dușmanii noștri și să ne dea un mijloc de a veghea noi înșine la aceasta, și de asemenea ca un însărcinat cu afaceri să fie trimis fără întârziere la marele cartier general pentru a elabora o înțelegere militară care să stabilească data și condițiile de intrare în război a României”¹⁴⁴.

IV. În 1916, „Situația cere românilor să se alătore nouă acum sau niciodată”

România nu a intrat în război decât în vara anului 1916, dar elementele politice privind revendicările sale teritoriale fuseseră acceptate de Rusia și celelalte puteri din Antanta încă din luna iulie 1915. La mijlocul anului 1916, Antanta s-a decis să mute strategic decisiv în raporturile cu România, iar ministrul francez la București, Jean-Camille Blondel îi cerea, la 16/29 iunie 1916, lui Ionel Brătianu ca România să intre în război¹⁴⁵. Guvernul român continua însă linia prudentă de manifestare și își promova cu cerbicie condițiile pe baza cărora intenționa să se alătore Antantei, iar aceste condiții au fost sintetizate de Brătianu, la începutul lunii iulie 1916, sub forma a patru principii, în modul următor: ofensivă comună a aliaților pe toate fronturile; sosirea prin Arhanghelsk și Vladivostok a munițiilor (ziua mobilizării depinzând de ziua în care urmau să înceapă a sosi în țară munițiile); intrarea armatei ruse în Bucovina; acțiunea armatelor din Salonic ori ocuparea Rusciuk-ului de către ruși (România neputând lupta pe două fronturi)¹⁴⁶.

În această situație, acțiunea esențială de determinare a reacției României avea să fie pusă în practică de Rusia, în numele Quadruplei Întelegeri. Solicitarea rusă a luat forma unui adevărat ultimatum transmis

¹⁴⁴ Telegrama nr. 3756 din 21 iulie/2 august 1915, Sazonov pentru ambasadorul la București, în *Documents diplomatiques secrets russes. 1914-1917*, p. 199.

¹⁴⁵ ANR, Fond Casa Regală, dosar nr. 38/1916, fila 3, rezumatul comunicării din 16/29 iunie 1916 a lui Blondel. Poklevsky-Koziel a informat și el în aceeași zi la Petrograd despre demersul lui Blondel, cf. telegrama nr. 406 din 16/29 iunie 1916, în *Documents diplomatiques secrets russes. 1914-1917*, p. 204.

¹⁴⁶ Telegramă din 3 iulie 1916, de la Brătianu pentru Lahovary, în *Biblioteca Națională, Colecții speciale, fondul Saint-Georges*, arhiva N. Filodor, dosar 3386 (CCCXCVI/8), fila 3 (rezumat olograf). La fel, în *Documenti Diplomatici Italiani* (în continuare: *DDI*) quinta serie: 1914-1918, volume VI, Roma, 1988, doc. 67 (telegrama nr. 1338/225) din 4 iulie 1916, p. 40.

În 18 iunie/1 iulie 1916 de către șeful marelui stat major rus, generalul Mihail Alekseev, prin intermediul atașatului militar rus la București, colonelul Tatarinov. În mesajul său, Alekseev arăta că „Intrarea în acțiune a României în acest moment va avea o valoare corespondentă în dezvoltarea comună a eforturilor Puterilor Aliate, ceea ce nu se va întâmpla în cazul în care decizia sa va fi amânată pentru o perioadă nedefinită. Situația cere românilor să se alăture nouă acum sau niciodată”. Alekseev îi cerea de asemenea lui Tatarinov să explice părții române că formula «momentele favorabile, odată pierdute, nu se repetă» era valabilă în acel caz, și că „acum în mod precis situația militară este cea mai favorabilă unei intrări în acțiune a românilor. Dacă vor să aștepte o mai mare slăbire a austriecilor, noi nu vom mai avea nici o nevoie de o cooperare română...”¹⁴⁷. Mesajul forte al generalului Alekseev, cu formula ultimativă «acum sau niciodată», avea să fie reluat în scurt timp de comandantul șef al armatei franceze, generalul Joseph Joffre, care cerea atașatului său militar la București să comunice că „valoarea intervenției române depinde de data la care va avea loc intrarea sa în acțiune, astfel situația cere armatei române să intervină acum sau niciodată” și încheia prin a arăta că Franța „împărtășește pe deplin maniera de a vedea a Înaltului Comandament Rus și estimează că România trebuie să ia parte acum sau niciodată”¹⁴⁸.

În fața solicitărilor primite de a-și clarifica poziția, Brătianu a acceptat intrarea în acțiune, dar a continuat în a cere satisfacerea exigențelor de natură militară pentru participarea armatei române la război, după cum și încheierea unui tratat politic care să garanteze României achizițiile teritoriale în limitele formulate în cursul anului 1915¹⁴⁹. Se intra astfel în faza finală a pregătirilor pentru intrarea României în război.

V. Rusia și problema „modelului italian” al acordului Antantei cu România

În acel context, una din temele ce trebuiau soluționate era modul formal în care statul român urma să se asocieze la Antanta. Opțiunea asocierii României la Tratatul de la Londra din 1915 a figurat drept una dintre variantele de lucru. Conform ministrului italian la București, Carlo Fasciotti, la 2 iulie 1916 Brătianu a cerut să i se comunice „în ce mod am aderat noi la Antanta. Insistând asupra acestei cereri el a repetat că nu

¹⁴⁷ ANR, Fond Casa Regală, dosar nr. 16/1916, telegrama nr. 3253 din 18 iunie/1 iulie 1916 a generalului Alekseev.

¹⁴⁸ *Idem*, dosar nr. 17/1916, rezumat al telegramei din (19 iunie/2 iulie 1916 a generalului Joffre.

¹⁴⁹ Atmosfera de ansamblu a momentului adoptării deciziei asocierii la Antanta, în I.G. Duca, *Memorii*, vol. II, Editura Helicon, Timișoara, 1993, p. 131 și urm.

dorea să știe ce condiții au fost realizate, ci numai care este natura și forma aderării noastre și ce garanții specifice (dincolo de pactul de a nu încheia pace separată) au fost date pentru efectivă realizare a aceloră dintre aspirațiile noastre care au fost acceptate de aliații noștri¹⁵⁰. În ziua următoare, Fasciotti se punea de acord cu ceilalți reprezentanți diplomatici ai Antantei la București (Blondel, Barclay și Poklevsky) să trimită guvernelor o telegramă identică. În acea telegramă se cereau următoarele: „1). La cererea lui Brătianu rugăm să ne permiteți să-l facem să cunoască în ce mod a avut loc aderarea Italiei la Antanta și ce garanții au fost date Italiei pentru realizarea aspirațiilor sale naționale; 2). Să ne autorizați să-i dăm lui Brătianu cuvântul de onoare în numele nostru și al guvernelor noastre că se va menține secretul absolut asupra negocierilor și asupra eventualului acord; 3). Să ne informați dacă trebuie sau nu să cerem aderarea României la tratatul de la Londra”¹⁵¹. Prima reacție a ministrului de externe Sonnino a fost de a veni în întâmpinarea dorințelor părții române, astfel că își informa diplomații din statele Antantei și de la București că „nu am obiecții cu privire la aderarea României la Tratatul de la Londra. Vă autorizez să vă puneți de acord pentru aceasta cu colegii voștri și să acționați în conformitate cu instrucțiunile care asupra acestui punct o să vă parvină de la respectivele guverne”¹⁵². Mai târziu, Sonnino revenea asupra acestei teme, atunci când își informa diplomații din statele Antantei și de la București cu privire la solicitarea ministrului rus de externe Sazonov de a nu se mai trata separat cu Brătianu „până nu se ajunge la o înțelegere între cele patru puteri cu privire la bazele acordului dorit”, iar unul dintre punctele propuse de ministrul rus de externe ca bază a tratatelor cu România se referea tocmai la problema aderării la tratatul de la Londra. Potrivit ministrului italian, „Sazonov nu crede că este de dorit ca România să se adauge celor cinci puteri deja angajate, considerând imprudent, după experiența din ultimul an, să subordoneze eventual încheierea păcii generale bunului plac al României”. De aceea, Sonnino a decis să modifice instrucțiunile transmise anterior: „Am fost de acord cu Sazonov că ar fi de preferat ca România să nu participe la Tratatul de la Londra, punând-o prin aceasta pe aceeași poziție cu Belgia și cu Serbia; dar este bine ca încă de acum, pentru economia timpului, să fie prevăzut cazul în care Brătianu pune drept condiție absolută o astfel de participare și să se notifice în prealabil

¹⁵⁰ *DDI*, volume VI, doc. 58 (telegama nr. 1310/220) din 2 iulie 1916, p. 35.

¹⁵¹ *Ibidem*, doc. 63 (telegama nr. 1323/223) din 3 iulie 1916, p. 38.

¹⁵² *Ibidem*, doc. 75 (telegama nr. 908) din 6 iulie 1916, p. 46.

răspunsul final care să îi fie dat¹⁵³. În final, Italia, Franța și Marea Britanie s-au pliat la formula propusă de Rusia, care s-a reflectat în acordurile care aveau să lege România de Antanta.

VI. Rusia și semnarea acordurilor de alăturare a României la Antanta

Tratatul politic și convenția militară¹⁵⁴ aveau să fie semnate la 4/17 august 1916, ele dând satisfacție solicitărilor teritoriale și operaționale ale părții române și stabilind ca dată de intrare în acțiune ziua de 15/28 august 1916. Ministrul rus Poklevsky-Koziel a acționat în numele Antantei, iar raportul lui cu privire la acest moment vorbește de la sine: „Pentru a se evita orice publicitate, semnarea a avut loc în casa lui Vintilă Brătianu, unde m-am dus cu toate exemplarele înțelegerii politice și ale convenției militare, deja semnate de ambasadorii și atașajii militari ai statelor Antantei, și unde mă așteptau Brătianu, fratele său Vintilă, Duca, ministrul instrucțiunii publice, și Diamandy, ambasadorul României la Petrograd. Când documentele pe care le adusesem fuseseră citite cu voce tare și Brătianu le semnase, Brătianu a declarat în termeni emoționali că el acorda o importanță enormă la ceea ce tocmai făcuse, nu numai pentru că spera că aceasta va ajuta la realizarea dorințelor națiunii române, dar și pentru că o înțelegere semnată între Rusia și România inaugura pentru aceste două țări o eră nouă de prietenie și încredere, în care el vedea o garanție în plus pentru bunăstarea viitoare a țării sale¹⁵⁵”.

¹⁵³ *Ibidem*, doc. 92 (telegrama nr. 921) din 10 iulie 1916, pp. 57-59.

¹⁵⁴ ANR, Fond Casa Regală, dosar nr. 20/1916, Convenția secretă a României cu Antanta. Despre textul convențiilor politice și militare și contextul semnării lor în 4/17 august 1916, în Constantin Minesco, *L'Action diplomatique de la Roumanie pendant la guerre*, SGI, Paris, 1922, pp. 41-42 și 43-46 (note de subsol).

¹⁵⁵ Telegrama lui Poklevsky nr. 505 din 5/18 august 1916 (trimisă din Ungheni), în *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 210.

BASARABIA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

V.I. GROSUL

În data de 19 iulie/1 august 1914, Germania a declarat război Rusiei, iar Basarabia a resimțit imediat consecințele acestui moment, deși la început nu s-au desfășurat operații militare pe teritoriul său. Mai târziu, aceste operații au afectat doar regiunile sale nordice și, într-o măsură mai mică, pe cele sudice. La scurt timp după declanșarea Primului Război Mondial, în Basarabia a fost instituită starea de asediu iar starea de război efectiv a intrat în vigoare la sfârșitul lui iulie 1914 când administrația basarabeană, condusă de guvernator, a fost angrenată în sprijinul activ al frontului. În perioada 1912-1915 guvernatorul Basarabiei a fost M.E. Ghilhem, iar între anii 1915-1917 M.M. Voronovici. Nu de puține ori, între autoritățile militare și civile au apărut diferite diferende, fiind determinate de cele mai multe ori de deteriorarea constantă a situației materiale a unui procent mare al populației.

Guvernul rus a început mobilizarea districtelor militare de la granița cu Austro-Ungaria în data de 16/29 iulie, adică înainte de declararea războiului, iar în ziua următoare 17/30 iulie a fost declarată mobilizarea generală. Pentru început, această decizie a determinat Germania să transmită în data de 18/30 iulie un ultimatum Rusiei, prin care solicita încheierea mobilizării până la orele 12 ale zilei de 19/31 iulie, apoi, întrucât guvernul rus nu a răspuns la acest ultimatum, a urmat declararea oficială a războiului. Desigur, mobilizarea s-a desfășurat și în Basarabia, Herson, Podolsk și alte gubernii.

Există izvoare care atestă avântul patriotic, care a cuprins atunci anumite categorii sociale ale populației din Basarabiei, în special la nivelul populației urbane. Cea mai mare însuflețire se putea observa în stațiile de cale ferată, de unde plecau trenurile cu recruți. În data de 27 iunie, pe stil vechi, 9 august pe stil nou corespondentul ziarului „Glasul Chișinăului” menționa: „La gară se întâmplă ceva incredibil. Mereu sunt trimise eșaloane de trupe. Soldații merg pe stradă însoțiți de soții și copii, iar când sunt urcați în vagoane, se ridică plângând și strigând”¹⁵⁶.

¹⁵⁶ Morozan V.V., *Bessarabskoe obschestvo i mestnaia pressa letom 1914: oșuțenie*

Desigur, viața în regiune s-a schimbat brusc. Dintr-o dată au apărut probleme de toate felurile. Un număr semnificativ de clienți ai băncilor locale s-au grăbit să-și retragă banii. Mulțimile de deponenți se adunau la sediul Băncii de Stat și la sucursalele băncilor comerciale, solicitând restituirea banilor. Printre aceștia erau destul de mulți deponenți care urmau să fie încorporați care, de regulă, își transferau banii rudelor. La început prețurile fructelor locale au scăzut, întrucât, înainte de începerea războiului acestea erau livrate în cantități mari în Austro-Ungaria iar odată cu războiul această piață de desfacere, destul de importantă, a fost pierdută. În general, însă, prețurile pentru produsele alimentare au început să crească. La sfârșitul primei săptămâni de război, zahărul s-a scumpit cu 80 de copeici/pud, iar ceaiul cu 45 de copeici/kg. Chiar în prima zi de război a s-a trecut la concedierea personalului din întreprinderile mici, iar croitorii, negustorii, măcelarii și alți comercianți au început să solicite de la clienții lor obișnuiți plata datoriilor și au refuzat să ofere servicii pe datorie.¹⁵⁷

În data de 21 iulie situația din Zadnestrovia (teritoriul dincolo de Nistru, n.t.), în special din Tiraspol, a fost prezentată de ziarul „Dnestrovski Krai” care relatează despre faptul că viața în cercurile comerciale din Tiraspol a înghețat complet, comerțul este slab, iar cei care aveau conturi curente în bănci, au primit toate contribuțiile. Publicația a scris, de asemenea, despre încorporarea mai multor personalități publice din Tiraspol. La Tiraspol, pentru început, la fel ca în Chișinău, a prevalat entuziasmul patriotic. Seara, în oraș, pe str. Pokrovski a avut loc o demonstrație patriotică la care au participat 1.000 de persoane. Demonstrații scandau lozinci: „Trăiască Rusia și Serbia! Trăiască Rutenia Mare!”¹⁵⁸

Pregătirile militare directe au vizat în primul rând sudul Basarabiei, în teritoriile riverane Dunării. Acest lucru era justificat, în primul rând, de necesitatea acordării de ajutor aliatului Rusiei - Serbia. Încă din 3 august, la Dunărea de Jos se formează un corp expediționar cu destinație specială condus de căpitanul de rangul întâi M. Veselkin. Principala sa misiune era aprovizionarea Serbiei cu tot necesarul pentru ducerea războiului, în primul rând cu arme și muniții, de care armata sârbă avea nevoie cu disperare, precum și cu alimente. Primul convoi fluvial a fost trimis în Serbia încă din 30 septembrie și a ajuns în siguranță acolo în data de 8 octombrie, unde a descărcat toate proviziile. Al doilea convoi, similar, a ajuns în data de 11

nadvigaiușesea katrastofi // Rossia v godi pervoi mirovoi voini 1914-1918, Moscova, 2014, p. 367.

¹⁵⁷ *Ibidem*

¹⁵⁸ Polușin, V., *Tiraspol na grani stoletii. Ștrih k istoricheskomy portretu naroda na Dnestre. Kinga vtoroia*, Tiraspol, 1996, pp. 648-650

noiembrie. Până în toamna anului 1915, când Bulgaria a intrat în război de partea Germaniei, astfel de convoaie plecau frecvent din Rusia spre Serbia.¹⁵⁹

Corpul expediționar cu destinație specială a urmărit, de asemenea, consolidarea pozițiilor armatei ruse la Dunărea de Jos, ridicarea de fortificații și construirea de diferite tipuri de amenajări genistice de-a lungul frontierei cu România. În apropierea satului Giurgiulești, unde râul Prut se varsă în Dunăre, a fost instalată o baterie de artilerie puternică, dotată cu tunuri grele. În sarcina acestei baterii intra controlul asupra zonei de importanță strategică situată între orașele - porturile de pe Dunăre - Reni și Galați. Între Reni și Ismail, vizavi de mănăstirea Ferapontov, la malul Dunării a fost ridicat un dig și s-a construit un pod de pontoane pentru situația în care era necesar un transfer de trupe ruse în România. Mai mult decât atât, putem spune că aceste amenajări au avut un dublu scop. Ele serveau atât pentru ducerea operațiilor militare comune cu România împotriva Turciei cât și pentru o eventuală confruntare cu România, în situația declanșării unei acțiuni ofensive rapide la Dunărea de Jos.¹⁶⁰

Consiliul de Coroană al României s-a întrunit în data de 3 august 1914, la Sinaia. Regele Carol care a pledat pentru participarea la război de partea Puterilor Centrale a fost susținut, doar, din motive pur politice de P.P. Carp, unul dintre liderii conservatorilor români. Majoritatea membrilor consiliului au pledat pentru neutralitatea României în cadrul războiului care deja începuse. Țările Antantei au perceput această decizie cu satisfacție, în timp ce reprezentanții Germaniei și Austro-Ungariei au declarat că vor considera România drept o putere aliată.¹⁶¹ În România, însă, au existat forțe, care au desfășurat acțiuni de agitație antirusească. Printre acestea se numără filiala bucureșteană a Uniunii pentru Eliberarea Ucrainei, înființată în Lvov, în august 1914. Aceasta a publicat în septembrie 1914 un manifest în care invoca lupta comună a popoarelor ucrainean și român împotriva autocrației ruse. În planurile Uniunii pentru Eliberarea Ucrainei a intrat și organizarea debarcării în Basarabia de Sud a unor forțe comune al armatei turce și voluntarilor ucraineni.¹⁶²

În campania din anul 1914, în teatrul european de est au fost desfășurate 4 dintre cele mai mari operații. Acestea au fost operațiile din Prusia de Est, Galiția, Varșovia - Ivangorod și Łódź. Prima, s-a încheiat fără succes

¹⁵⁹ Velmojko A., *Pervaia mirovaia voina i Bessarabia* // <http://topor.ad/ua/> pervaya-mirovaya-voyna-i-bessarabiya/

¹⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁶¹ *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 2001, p. 72.

¹⁶² Kuško A., Taki V., *Grom O. Bessarabia v sostave Rossisskoi imperii 1812-1917*, Moscova, 2012, pp. 353-354.

pentru armata rusă, deși aceasta a acordat un mare ajutor aliaților săi, care acționau în Franța, atrăgând asupra sa un număr mare de trupe germane. În urma operației din Galiția, armata rusă a înregistrat succese remarcabile în luptele împotriva Austro-Ungariei. Pe timpul acesteia a fost ocupată Galiția și Lvovul, precum și o porțiune din partea austriacă a Poloniei. Fel a avut legătură cu ea. Ultimele două operații s-au desfășurat în principal pe teritoriul Poloniei și au fost duse împotriva trupelor germane.

La toate aceste operații au participat nativi din Basarabia, care se regăseau în aproape toate diviziile și regimentele armatei ruse. În total, pe toată perioada Primului Război Mondial, Basarabia a dat armatei ruse, potrivit diferitelor surse, de la 250 la 300 de mii de soldați și ofițeri. Printre aceștia au fost peste 20 de generali: K. Muntianov, M. Cantacuzino, M. Krupenski, M. Adabaș, G. Gavrilița, A. Grossul - Tolstoi, M. Donici, V. Cantacuzino, G. Kortazzi, A. Moruzi, M. Muntianov, M. Standințki, A. Cherchez, amiralul A. Nemitts și alții.¹⁶³

Având cea mai apropiată poziție de spatele frontului, armata Basarabiei a început să joace un rol din ce în ce mai semnificativ în organizarea serviciului medical pentru ajutorarea soldaților bolnavi și răniți. Pe teritoriul Basarabiei a fost construită o rețea de spitale militare. Deja în data de 25 august 1914, la Tiraspol sosește primul lot de soldați răniți ai regimentului Hitomirski. La gară, aceștia au fost întâmpinați de o mulțime de oameni.¹⁶⁴ Un spital special se înființează și în Chișinău, însă timp de două luni acolo nu au fost trimiși răniții. Primul grup de militari răniți a ajuns la Chișinău în seara zilei de 7 octombrie 1914. În așteptarea trenului, la gară s-au strâns câțiva mii de oameni. Mulțimea își întâmpina conaționali scandând: „Ura!”. După debarcare răniții au fost trimiși la spital cu tramvaiul, iar cei care aveau răni minore au fost invitați la restaurant, unde le-a fost oferit ceai și dulciuri.¹⁶⁵ Ulterior, la Chișinău au fost aduși răniți în mai multe rânduri.

Astfel, de la începerea Primului Război Mondial și până în septembrie 1917, în armata rusă au fost mobilizați nu mai puțin de 250.000 de locuitori ai Basarabiei, care reprezentau aproape 50% din populația de sex masculin, aptă de muncă, din regiune. Mulți locuitori ai guberniei au fost implicați în activități specifice de pregătire pentru apărare. În vederea construcției structurilor defensive s-a efectuat mobilizarea forțată a populației urbane din raioanele aflate în apropierea frontului. Astfel, începând cu luna

¹⁶³ Grosul V., *Moldavskie vîhodți v Rossii novogo vremeni*, Chișinău, 2016, p. 63.

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 654.

¹⁶⁵ Morozaov V., *Bessarabskoe Obșestvo*, p. 368

aprilie 1916, pentru construcția lucrărilor defensive din nordul Basarabiei au fost trimiși peste 125.000 de oameni și 15.000 de căruțe. În martie 1916, la lucrările de construcții erau implicați 100.000 de oameni. În județul Hotin, încă din 1914 au fost folosite 27.083 de căruțe, față de 2.192 de căruțe folosite în 1913, adică de 13 ori mai mult. O situație similară a fost și în alte județe, deși Hotinul a contribuit cel mai mult, întrucât prin el trecea linia frontului.

De asemenea, existau și alte forme semnificative de ajutor material, acordate de gubernie armatei. Potrivit cifrelor, Basarabia se clasa pe locul șase din toate guberniile și regiunile Rusiei la recolta de cereale ceea ce reprezenta 3% din pâinea produsă în țară. În mod tradițional, Basarabia ocupa primul loc în ceea ce privește producția de castraveți. În anul 1915, suprafața cultivată cu cereale a scăzut ușor față de anul 1914, însă recolta a fost mai bună, de aceea producția de cereale din acel an a crescut cu mai mult de 4 milioane de puduri. Cu toate că suprafața cultivată a continuat să se reducă și în anul 1916, recoltele acestui an au fost, de asemenea, mai mari decât în anul anterior, însumând peste 141 de milioane de puduri de cereale alimentare și ovăz. Reducerea suprafeței cultivate și diminuarea populației aptă de muncă din mediul rural s-au reflectat în mod vizibil, în anul 1917. În general, în perioada Primului Război Mondial, suprafața cultivată s-a redus de la 2.301 mii de hectare în anul 1913, la 2.152 de mii de hectare în anul 1916, adică cu 9%. Dintre acestea, cele cu ovăz însumau aproximativ 70 de mii de hectare.¹⁶⁶ O cantitate semnificativă de ovăz a fost destinată pentru susținerea cavaleriei ruse.

În plus, în Basarabia se cultivau mei, rapiță, floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, hrișcă, mazăre, linte și fasole, care erau, de asemenea, utilizate pentru nevoile armatei. În 1917 din 450.000 de gospodării ale Basarabiei, 98 de mii (21,6%) reprezentau țărani fără pământ, iar 190,3 mii (42,2%) săracii împroprietăriți cu 5,5 de hectare. În același an, pentru achiziționarea de pâine pentru armată din Basarabia trezoreria aloca lunar 30-40 de milioane de ruble, uneori chiar mai mult. Însă, ca urmare a diferitor tipuri de mașinațiuni, o parte semnificativă a acestor fonduri a ajuns în buzunarele marilor deținători de terenuri și furnizorilor de pâine pentru armată, care au strâns averi de milioane.

Un rol important a avut Basarabia și în alte sectoare ale agriculturii. Ea a ocupat primul loc în țară în ceea ce privește suprafața podgoriilor și producția de vin. În ajunul Primului Război Mondial, suprafața podgoriilor

¹⁶⁶ Semiakov D.E., *Ocherki ekonomiceskoi istorii Bessarabii epohi imperializma*, Chișinău, 1980, pp. 79-81

din Basarabia era de aproximativ 70 de mii de hectare¹⁶⁷. În perioada 1910-1913, în gubernie se produceau anual în medie 7,6 milioane de găleți cu vin.¹⁶⁸ Basarabia se remarcă, de asemenea, prin producția unor cantități mari de spirt, care era folosit pe scară largă de armată. De asemenea, aici se recolta o cantitate semnificativă de fructe și fructe de pădure, iar o mare parte a fructelor erau livrate armatei în formă uscată, dintre acestea, detașându-se, prin cererea mare, prunele basarabene. O reputație binemeritată aveau și nucile, unde Basarabia ocupa primul loc în Rusia ca și cantitate recoltată. Suprafața livezilor Basarabiei în ajunul războiului era de 46 366 de mii de hectare.

O importanța majoră pentru armată a avut-o producția basarabească de tutun. În secolul al XIX-lea, Basarabia a ocupat primul loc în Rusia, în privința producției de tutun, însă la începutul secolului al XX-lea, a coborât pe locul al patrulea din punct de vedere al suprafețelor cultivate și pe locul al cincilea din punct de vedere al producției totale a acestei culturi. Însă, în urma războaielor din Balcani și pe fondul reducerii producției de tutun din Turcia, Grecia și alte țări balcanice, producția de tutun din Basarabia a crescut semnificativ. Creșterea ulterioară a producției de tutun din Basarabia a avut loc în perioada Primului Război Mondial, când armatei îi erau livrate în mod regulat loturi mari de tutun, fapt la care a contribuit și poziția mai apropiată de front. Armatei îi erau livrate din Basarabia și cantități însemnate de pește, ale cărui capturi erau semnificative pe Dunăre, deși, după ce linia frontului s-a stabilit pe acest fluviu, au apărut unele dificultăți.

Potrivit datelor statistice ale anului 1916, în Basarabia erau 503 mii de cai, 106 mii de boi, 2.200 mii de oi, 507 mii de porci și 19 mii de capre. Având în vedere scăderea generală a activității de creștere a ovinelor, care era ocupația tradițională a țăranilor moldoveni, în această perioadă creșterea ovinelor ocupa totuși o poziție semnificativă. În anul 1915, la 100 de persoane din populația rurală erau 65 de oi, în contextul în care în Rusia, în medie numărul era de două ori mai mic. Creșterea bovinelor era dezvoltată mai mult în județele sudice, decât în cele nordice. În perioada războiului s-au efectuat rechiziții repetate pentru armată. Pentru nevoile armatei au fost folosite și produsele avicole și apicole moldovenești.

Industria moldovenească era slab dezvoltată și aproape că nu existau mari întreprinderi industriale. În anul 1913, volumul producției întreprinderilor meșteșugărești și industriale basarabene a depășit cu puțin 13 milioane de ruble, în timp ce volumul producției agricole era de

¹⁶⁷ *Istoria narodnogo hoziaistva Moldavskoi SSR (1812-1917)*, Chișinău, 1977, p. 283.

¹⁶⁸ Șemiakov D.E., *Očerki ekonomiceskoi istorii Bessarabii*, p. 260.

118 milioane de ruble. Pe timpul războiului majoritatea întreprinderilor industriale și meșteșugărești au fost reorganizate în mod militar, însă, în general, producția industrială din gubernie a întâmpinat o serie de greutăți. Dacă la data de 1 iulie 1914, în Basarabia existau 148 de întreprinderi mai importante, în primăvara anului 1917 au fost închise 72 definitiv și 18 temporar. În ansamblu, războiul a dat o lovitură economiei basarabene, cu toate că a și stimulat relativ creșterea producției în unele sectoare economice cum ar fi morăritul, fabricarea cherestelei, fabricarea pielii, producția de încălțăminte, de tutun și de vin.

În perioada 1914-1917 a crescut foarte mult rolul căilor de comunicații basarabene, în special al celor feroviare. Pe acestea erau transportate trupele, răniții și bolnavii, precum și un număr mare de diferite tipuri de mărfuri. În anul 1912, lungimea liniilor de cale ferată era de 804 de verste.¹⁶⁹ În Basarabia existau patru noduri feroviare ale Căilor Ferate de Sud-vest: Bender - Ungheni; Bender - Reni; Ribnița - Novoselița și Mogilev pe Nistru - Ocnița. Pe timpul războiului s-a remarcat intensificarea construcției căilor ferate în gubernie). În total au fost construite aproximativ 400 verste de noi linii de cale ferată, 310 verste căi ferate secundare și 200 verste de căi ferate militare, cu ecartament îngust.

La începutul lunii ianuarie 1918, lungimea totală a căilor ferate cu ecartament larg din Basarabia era de 1.200 de verste¹⁷⁰. În perioada războiului căile ferate din Basarabia erau deservite de 286 de locomotive cu depoul principal la Bender iar lungimea liniilor ferate era cea mai mare din zona de sud-vest a Rusiei.¹⁷¹ Societatea Căilor Ferate din Akkerman, redenumită Societatea Căilor Ferate din Basarabia, cu un capital în anul 1912 de 6.625 de mii de ruble, și-a mărit activele în luna ianuarie 1918 până la 138,8 milioane de ruble, adică de 21 de ori mai mult. În mai 1917 Societatea Căilor Ferate din Basarabia avea 20 de mii de muncitori în interiorul guberniei Basarabia. De asemenea, la construcția și exploatarea căilor ferate erau folosiți soldații batalioanelor de căi ferate care, până declanșarea războiului, fuseseră încadrați ca muncitori la întreprinderile industriale și căile ferate. În septembrie 1917, pe Frontul Român se aflau 14 batalioane de căi ferate, un parc de căi ferate și o companie de căi ferate. Acestea, aveau în componență 25 de mii de soldați.

În scopuri militare erau folosite, de asemenea, și căile navale ale

¹⁶⁹ Veche unitate de măsură rusă -вептра- echivalentă cu 1,0668 km. O verstă pătrată are 1,138 km² - n.t.

¹⁷⁰ *Istoria narodnogo hoziaistva Moldavskoi SSR (1812-1917)*, p. 298.

¹⁷¹ *Ibidem*, p. 299.

Basarabiei. Fluviul Dunărea și râurile Nistru și Prut au fost navigabile pe întreaga lor lungime din Basarabia. Orașele port principale erau Akkerman (actualul Cetatea Albă - Ucraina), Ismail, Chilia Reni, satul Vilkoovo. Debarcadere importante se mai aflau în Bender dar și alte orașe. De asemenea, existau și câteva debarcadere pe Prut. În Basarabia a funcționat și o companie de navigație ruso-dunăreană cu capital de stat al cărei număr de angajați a ajuns, în perioada războiului, până la circa 6 mii. Volumul transporturilor flotei fluviale basarabene în anul 1911 era de 68,6 milioane de puduri. Pe râuri se transportau aproape de două ori mai puține mărfuri, decât pe căile ferate.

Lungimea drumurilor neasfaltate în anul 1912 era de 4.649 de verste, iar lungimea totală a șoselelor asfaltate în anul 1917 a ajuns la 387 de verste. În scopul accelerării transportului trupelor și livrărilor de materiale militare, în perioada războiului au fost realizate lucrări speciale pentru mărirea lungimii și îmbunătățirii calității căilor de transport terestre. Au fost construite poduri și pasaje noi. În anul 1917, peste râul Nistru a fost construit podul Dubăsari cu o lungime de 251 metri care împreună cu estacada depășea 550 metri. Pe râul Prut au fost construite poduri în raioanele Reni, Țuțora, Vădul lui Isac, Albinița, Kahul, Șivina (Văleni), Sculeni, Leovo, Nemțeni, Fălciu, Stănileni, Vădeni și Sărata-Razeși.¹⁷² Deși Primul Război Mondial a dat o lovitură puternică cifrei de afaceri în comerțul exterior basarabean, totuși a consolidat relațiile comerciale cu armata rusă.

În general, în timpul războiului, situația financiară a populației a continuat să se deterioreze. În anul 1916, în Chișinău, suprafețele cultivate, în comparație cu anul 1913, s-au redus cu 50%, iar în Orhei cu 60%.¹⁷³ Salariul mediu din gubernia Basarabia în anul 1913 era de 235 de ruble pe an, iar în anul 1915 de numai 184 de ruble pe an, adică 15,6 ruble pe lună. Prețurile au început să crească constant astfel că în martie 1917, în comparație cu anul 1913, prețurile au crescut de 6-12 ori. La sfârșitul anului 1917 un funt de pâine coaptă costa în Chișinău 22 de copeici, în comparație cu două copeici în anul 1913, scumpindu-se, astfel, de 11 ori. În același timp, calitatea pâinii s-a înrăutățit. Lipsa acută de alimente din anul 1917 s-a resimțit nu numai în orașele ținutului, ci și în satele sale.

Pe timpul războiului, au crescut vizibil taxele de stat și cele ale zemstvei. Taxele de stat asupra terenurilor au crescut, în anul 1917, comparativ cu anul 1910, de peste patru ori, iar cele județene de 2,5 ori.

¹⁷² Șemiakov D.E, *Oчерки ekonomiceskoi istorii Bessarabii*, p. 136.

¹⁷³ *Evropa i Rossia v ogne Pervoi mirovoi voini. K 100 -letiu nachala voini*, Moscova, 2014, p., 587

Deteriorarea considerabilă a situației majorității țărănimii este sugerată de creșterea numărului de rații, care erau distribuite numai celor mai sărace familii ale soldaților din satele basarabene. În data de 1 septembrie 1917, în aceste sate s-au distribuit 568 de mii de rații (la aproximativ 150 de mii de gospodării țărănești sărace).

Întrucât Basarabia era o gubernie din imediata apropiere a frontului, acest lucru a condus la creșterea semnificativă a numărului trupelor încărțiruite. În unele sate, numărul soldaților și al muncitorilor care lucrau în armată a depășit numărul populației locale, compus în mare parte din bătrâni, femei și copii. Acest lucru a condus inevitabil la intensificarea achizițiilor de alimente, furaje și vite. Între timp, prețurile au crescut din ce în ce mai mult, în pofida acțiunilor comisiei pentru combaterea speculei și scumpirilor.¹⁷⁴

În perioada 1914-1915, cea mai apropiată regiune basarabeană de zona de operații militare a fost cea din nord, adică județul Hotin. La sud, după cum am mai menționat, s-a realizat legătura cu Serbia, care se afla în luptă. Însă, pe fondul procesului de consolidare a Puterile Centrale, Bulgaria a încheiat o serie de acorduri secrete în anul 1915 cu Germania și la scurt timp și cu Turcia astfel încât în data de 1/14 octombrie 1915, Bulgaria a intrat în Primul Război Mondial de partea Puterilor Centrale, fapt ce a creat o serie de pericole suplimentare pentru frontiera de sud-vest a Rusiei. Acesta a fost unul dintre motivele principale ale sosirii țarului Nicolae al II-lea în zonă care, după ce a făcut o inspecție trupelor din Odessa, a renunțat definitiv la planul de desant al flotei și forțelor terestre ruse în Turcia. Această așa-zisă „expediție din Bosfor” a fost plănuită încă din anii '80-'90 ai secolului anterior și avea ca obiectiv ocuparea unei poziții înaintate de către Rusia în Bosfor, la confluența cu marea Neagră.¹⁷⁵ După inspecție, țarul a călătorit cu trenul spre Reni, făcând o oprire în Tiraspol și la stația Kulm.¹⁷⁶

În august 1916, România a trecut de partea Antantei. Acest lucru s-a întâmplat după ofensiva de succes a Frontului rus de Sud-Vest, condus de generalul A.A. Brusilov, care în data de 22 mai/4 iunie a rupt frontul în raionul Luțk și a avansat aproximativ 80-120 de km. În urma acestei operații, trupele ruse au ocupat Galiția de Sud și întreaga Bucovină și au avansat în direcția României dinspre nord-est. Părea că situația ar fi trebuit să se îmbunătățească. Dar, în realitate, situația s-a deteriorat

¹⁷⁴ Polușin V., *Tiraspol na grani stoletii*, pp. 673-674.

¹⁷⁵ Ribacenov I.S., *Zakat velikoi derjavī. Venšniaia politika Rossii na rubeje XIX-XX vv. Ţeli, zadaci i metodī*, Moscova, 2012, pp. 260-263.

¹⁷⁶ Velimojko A., *Pervaia mirovaia voina i Bessarabia*.

semnificativ în Basarabia.¹⁷⁷ Trupele române au suferit o înfrângere zdrobitoare și două-treimi ale teritoriului țării au fost ocupate de inamic. Inamicul a fost oprit datorită contribuției trupelor ruse și în a doua jumătate a anului 1917 frontul s-a stabilizat fiind organizat Frontul român, condus de generalul D.G. Șerbaciov, care se întindea pe o lungime de 430 de verste din teritoriul Moldovei¹⁷⁸. Din această lungime de front, la început aproximativ 30 de verste au fost apărate de Armata a 2-a română, condusă de generalul A. Averescu. Din 609 batalioane care acopereau Frontul român, doar 74 erau românești, celelalte erau unități ale armatei ruse. În luna iulie 1917, trupele ruse ocupau un front de 390 km, iar cele române de 70 km.

La sfârșitul anului 1916, situația strategico-militară a Basarabiei s-a înrăutățit semnificativ. Amenințările veneau nu doar dinspre nord, ci și dinspre sud, întrucât trupele bulgare, susținute de unitățile germane, intraseră în nordul Dobrogei și se apropiaseră de Dunărea de Jos, reprezentând un pericol pentru Basarabia. Situația a ajuns în punctul în care în anul 1917, nemții trăgeau și bombardau relativ frecvent cartierele Ismailului.¹⁷⁹ Zona operațiilor militare s-a extins destul de evident și la vest, unde frontul, la finalul anului 1916, se stabilizase. În data de 27 august 1916, România a declarat război doar Austro-Ungariei, însă acest lucru nu s-a soldat cu efectul scontat astfel că la scurt timp, respectiv în data de 30 august și 1 septembrie, guvernele Germaniei, Bulgariei și Turciei au declarat război României.¹⁸⁰ Rusia a fost nevoită să trimită resurse umane considerabile, inclusiv alimente, furaje, uniforme, arme, muniții, pentru susținerea armatei române, precum și a unui număr mare de refugiați români, care s-au stabilit în Rusia, inclusiv pe teritoriul Basarabiei.

Cu toate acestea, în Rusia, situația se înrăutățea din ce în ce mai mult.¹⁸¹ Generalul Golovin, a punctat faptul că atât în armată, cât și în țară s-au simțit pierderile, suferite în anul 1916, care se ridicau la 2.060.000 de morți și răniți, precum și 334.000 de prizonieri. În continuare acesta a mai evidențiat: „Aceste pierderi au fost cu atât mai dureroase cu cât ele au avut drept consecință directă și înfrângere credinței și încrederii maselor populare în Guvern și în Aliați”.¹⁸² Țara s-a îndreptat

¹⁷⁷ Mai mult în Vinogradov V.N., *Rumînia v godî pervoi mirovoi voini*, Moscova, 1969; Deac A., *Toaca. Lupta poporului român împotriva cotoșitorilor 1916 - 1918*. Buc., 1978.

¹⁷⁸ Vinogradov V.N., Ereșenko M.D., Semenova L.E., Pokivailova T.A., *Bessarabia na perekrestke Evropeiskoi diplomatii. Dokumenti i materialy*, Moscova, 1996, p. 169.

¹⁷⁹ Velimojko A., *Pervaia miurovaia voina v Bessarabia*.

¹⁸⁰ *Istoria Bessarabii (ot istokov de 1998 goda)*, p. 76.

¹⁸¹ Golovin N.N., *Voenie usilia Rossii v mirovoi voine*. Jukovski - Moscova, 2001, p. 332.

¹⁸² *Ibidem*, p. 330.

spre o revoluție inevitabilă și această revoluție nu putea să nu afecteze Basarabia, care în acea perioadă făcea parte din Imperiul Rus.

Revoluția din februarie 1917 s-a încheiat rapid și, la prima vedere, în mod neașteptat. Această rapiditate și respectiv lipsă de violență au fost observate și de diplomatul român, G. Crețeanu, care se afla atunci la Petrograd și care a menționat și faptul că revoluția a fost receptată pozitiv de toate clasele societății, cu excepția poliției”.¹⁸³ Revoluția din februarie a avut o influență notabilă și asupra evenimentelor din Basarabia. A fost sărbătorită prin demonstrații de masă ale locuitorilor și soldaților, dislocați în unitățile din Basarabia în special în Chișinău, Bender și Orhei.¹⁸⁴ Primul miting de susținere a revoluției din Petrograd a avut loc la Chișinău în data de 10 martie. Demonstrații au ieșit pe străzi cu steaguri roșii și cântând cântece revoluționare. Aceștia aveau propriile motive de a fi nemulțumiți, întrucât Basarabia făcea parte din acele gubernii ale țării, unde decalajul dintre bogați și săraci era izbitor.¹⁸⁵

Cu toate acestea, comisar al guberniei Basarabia a devenit marele moșier, K. Mimi, figură proeminentă a zemstvei basarabene, care pe timpul războiului s-a ocupat în mod activ de aprovizionarea armatei. Adjunctul său era, de asemenea, un mare moșier, V. Kristi, care a devenit ulterior secretar de gubernie. V. Kristi era fiul fostului guvernator al Orlovului, apoi al Moscovei, senatorul G.I. Kristi, de origine basarabeană, care a participat la războiul ruso-turc din 1877-1878.¹⁸⁶ Dintre cei opt comisari, care conduceau administrațiile județene, cinci erau moșieri.¹⁸⁷ Era de înțeles că o astfel de autoritate nu putea conta pe sprijinul maselor populare, extrem de revoltate atunci pe clasele exploataoare.

În paralel, la fel ca în întreaga Rusie, în Moldova a avut loc un proces de formare a Sovietelor, care erau constituite în același timp cu Guvernul provizoriu din Petrograd și care ar fi trebuit să-și coordoneze într-un anume fel acțiunile cu acesta. La început, între Soviete și Guvernul provizoriu a existat un dialog, deși chiar și atunci au fost diferențe notabile în evaluarea evenimentelor din Rusia și soluțiile propuse la diverse probleme cu care se confruntă țara. În primele zile ale revoluției Comitetul executiv al Sovietului din Petrograd și Comitetul provizoriu al Dumei de Stat,

¹⁸³ Ivănescu D. *Documente privind participarea României la primul război mondial* // Revistă de istorie a Moldovei. 1991, № 4 (8), p. 57.

¹⁸⁴ *Pobeda Sovetskoj vlasti v Moldavii*, Moscova, 1978, p. 63.

¹⁸⁵ Boiko P., *Poslednii bastion revoluții 1917 goda* // Boiko P., *Zapiski istorika*, Chișinău, 2014, p. 45.

¹⁸⁶ Mitropolitul Arsenii, *Dnevnik 1902-1903, tom 2*, Moscova, 2012, pp. 318-319.

¹⁸⁷ Levit I. *Dvijenie za avtonomiu Bessarabii v 1917*, Chișinău, 1997, p. 4.

ulterior transformat în Guvern provizoriu, au acționat ca doi parteneri cu drepturi egale.¹⁸⁸ Dualitatea puterii a fost un lucru real, cu atât mai mult, cu cât „Sovietul din Petrograd își însușea în mod clar rolul de controlor”.¹⁸⁹

Primele Soviete ale deputaților muncitorilor din Basarabia au fost înființate în luna martie, în Bender și Chișinău. Tot atunci au fost înființate Sovietele deputaților soldaților, care ulterior s-au unit cu Sovietele deputaților muncitorilor. Deja în data de 8 martie 1917 a avut loc prima ședință a Sovietului deputaților muncitorilor din Bender. Președintele Sovietului deputaților muncitori din Bender a fost ales O.N. Bliț, reprezentantul Societății muncitorilor din instituțiile de comerț și industrie. În Sovietul din Bender, un rol vizibil îl aveau lucrătorii căilor ferate și acest lucru nu a fost întâmplător, având în vedere numărul mare de muncitori ai nodului feroviar din Bender.¹⁹⁰ Sovietul deputaților muncitori din Bender a fost primul Soviet din Moldova. În data de 11 martie a avut loc prima ședință a Sovietului deputaților soldați din Bender. De remarcat faptul că la ședință au participat conducătorii Comitetului executiv temporar al Sovietului deputaților muncitorilor. Ulterior, în Bender a avut loc o ședință comună a celor două Soviete, iar în 18 martie s-a ales Comitetul executiv unit al Sovietului deputaților muncitorilor și soldaților, din care făceau parte 19 soldați și 18 muncitori - reprezentanți a peste trei mii de muncitori ai orașului și a 10 mii de soldați ai garnizoanei din Bender.

Ceva mai târziu față de Bender se înființează și Sovietul din Chișinău. Alegerile deputaților în Sovietul deputaților muncitori au avut loc la Chișinău în data de 9 martie 1917 și s-au desfășurat fără incidente. În total, în cadrul Sovietului din Chișinău au fost aleși 50 de deputați, care reprezentau peste trei mii de muncitori. În data de 13 martie la sediul bibliotecii orașenești a avut loc prima ședință organizată a Sovietului iar în data de 19 martie se alege comitetul executiv al acestuia, compus din 15 persoane.

Sovietul din Chișinău al deputaților soldați a fost înființat în data de 24 martie. Unirea celor două Soviete a avut loc la sfârșitul lunii aprilie, începutul luni mai 1917. Organismul permanent al Sovietului a fost comitetul său executiv, format din două secții - muncitorească și militară.¹⁹¹

Sovietele au continuat să se înființeze în lunile aprilie, mai și chiar în iunie 1917. Este vorba despre Sovietele din Bălți, Briceni, Gâncești, Grigoriopol, Dubăsari, Edineț, Călărași, Leovo, Ocnița, Orhei, Rezina, Soroca,

¹⁸⁸ Starțev V., *27 februarie 1917*, Moscova, 1984, pp. 223-225.

¹⁸⁹ *Ibidem*, p. 225.

¹⁹⁰ *Istoria Pridnestrovskoi Moldavskoi respubliki. Tom 2. Pervaia ceasti*, Tiraspol, 2001, pp. 13-14.

¹⁹¹ Chișinev. *Ențiklopedia. A-YA*, Chișinău, p. 287.

Ungheni, Ceadâr-Lunga și alte orașe. În data de 4 mai a fost lansat primul număr al ziarului „Izvestia” Kișinevskogo Soveta rabocih i soldatskih deputatov („Izvestia” al Sovietului deputaților soldați și muncitori din Chișinău).

În 1917, pentru prima dată în Basarabia a fost sărbătorită în mod public ziua de 1 mai. În această zi au avut loc demonstrații și mitinguri în Chișinău, Bender, Orhei, Ungheni, Rezina și alte localități ale guberniei. De remarcat faptul că demonstrația de 1 mai din Rîbnița a fost susținută de demonstrații din Rezina, situată pe malul drept al Nistrului. Locuitori din Rezina au ajuns în Rîbnița și au participat la un miting comun în fața Sovietului din Rîbnița. Această demonstrație a ținut până târziu și pe timpul ei au fost cântate cântece revoluționare precum „La Marseillaise” și „Warszawianka”.

Procesul revoluționar a cuprins și acest ținut, revigorând în mod vizibil mișcarea socială. Aceasta a căpătat un caracter social și național. În timpul lucrărilor agricole a început confiscarea pământului și inventarului agricol, au fost introduse noi taxe ceea ce i-a determinat pe țărani să refuze plata arendei. Reprezentanții acestora au participat la mai multe congrese al țăranilor, inclusiv la Primul Congres al Țăranilor din Basarabia, care a avut loc la Chișinău în perioada 21-23 mai 1917. La congresele țărănești județene din perioada mai-iunie au fost înființate Societele județene ale deputaților muncitori, care s-au unit treptat cu Societele deputaților soldați și care au înființat comitete executive comune. În data de 20-26 septembrie 1917, în Chișinău, a avut loc Congresul Sovietelor deputaților soldați și muncitori din Basarabia. Toamna, mișcarea țărănească s-a consolidat. În ținut a avut loc un proces de formare al organizațiilor bolșevice, precum și a organizațiilor altor partide.

În fiecare lună se intensifica mișcarea anti-război, care a cuprins unitățile militare dislocate în Moldova. Prima acțiune mai semnificativă a acestora a avut loc înainte de Revoluția din Februarie. Astfel, în decembrie 1916, soldații regimentului 12 infanterie din Caucaz, dislocat în Akkerman au refuzat să meargă pe front și au opus rezistență armată, iar în 21-23 februarie 1917, o revoltă a izbucnit și în centrul de recrutare al garnizoanei din Bender. Mișcări similare ale soldaților au avut loc și în alte regiuni ale Rusiei. Lucrurile au ajuns până în punctul în care pe timpul luptelor din decembrie de la capul de pod Riga toți soldații Corpului 2 Armată din Siberia au refuzat să iasă la atac. La sfârșitul anului 1916, potrivit datelor oficiale, numărul dezertorilor din armată ajunsese la 1,5 milioane de oameni.¹⁹²

O anvergură fără precedent pentru Basarabia au căpătat mișcărilor

¹⁹² Pușkareva I.M., *fevral'skaia burjazno - demokratičeskaia revoluția 1917 v Rosmii*, Moscova, 1982, p. 91.

naționale, în special cele moldovenească și ucraineană deși, încep de asemenea să își susțină revendicările și alți locuitori ai guberniei - bulgarii, găgăuzii, evreii, nemții și polonezii.

Problema agrară devenise foarte acută astfel că în acea perioadă existau trei probleme principale - pacea, pământul și relațiile etnice, probleme care s-au păstrat după revoluția din februarie și au condus în mod inevitabil țara într-o nouă revoluție.

În data de 25 octombrie/7 noiembrie 1917 Comitetul Militar-Revoluționar din Petrograd, organism al Sovietului din Petrograd, sprijinit de unitățile garnizoanei din Petrograd, Garda Roșie și echipajele Flotei Mării Baltice, răstoarnă Guvernul provizoriu, preia puterea în Petrograd și o predă în ziua următoare celui de-al doilea Congres al Sovietelor deputaților soldați și muncitori din întreaga Rusie. În acest fel s-a încheiat perioada puterii duale. În data de 25 octombrie la ora 2 și 35 de minute¹⁹³, în ședința Sovietului din Petrograd, liderul bolșevicilor, V.I. Lenin a declarat: „Revoluția muncitorească și țărănească, despre necesitatea căreia discutau tot timpul bolșevicii, s-a încheiat”.¹⁹⁴ Congresul a predat conducerea țării Sovietului Comisarilor Poporului - guvernul sovietic, condus de V.I. Lenin. În același timp, în data de 25 octombrie, autoritatea Sovietelor este instituită și în Ivanovo - Voznesenskie - Orehovo - Zuevo, Briansk, Lugansk, Minsk și în alte locuri ale imensei Rusii - fapt ce confirmă că o nouă revoluție era gata să izbucnească.

În fiecare zi, numărul orașelor și raioanelor care au recunoscut autoritatea Sovietelor a crescut din ce în ce mai mult. Totuși, Basarabia, în virtutea specificului ei, a făcut parte din acele periferii rusești, unde autoritatea Sovietelor a fost instituită mai târziu, față de Rusia Centrală. Prima localitate a Moldovei, unde puterea a fost transferată Sovietelor a fost Ungheni, care se remarcă printr-o influență bolșevică evidentă. Acest lucru s-a întâmplat la sfârșitul lunii noiembrie 1917 când la alegerile pentru Adunarea Constitutivă Rusă, din 3.020 de persoane, care au participat la vot, 1.472 au votat pentru bolșevici. Sovietul din Ungheni era condus de bolșevicul A.F. Soloviov¹⁹⁵. De asemenea, tot atunci puterea sovietelor a fost instituită în Briceni, Ocnîța, Larga și Lipcani¹⁹⁶. Cu toate acestea se poate spune că în Moldova procesul de transfer al puterii către Soviete a fost întârziat dar despre acest subiect este necesară o discuție specială.

¹⁹³ *Velikaia Oktiabrskaja soțjalisticeskaia revoluția. Ențiklopedia. Izdanie tretie, dopolnenoe, Moscova, 1987, p. 358*

¹⁹⁴ Lenin V.I., *Poln.cobor.soci, T. 35, p. 2*

¹⁹⁵ *Pobeda Sovetskoi vlasti v Moldovii, p. 187*

¹⁹⁶ *Ibidem.*

RELAȚIILE RUSO-GERMANE ÎN TIMPUL ȘI DUPĂ PRIMUL RĂZBOI MONDIAL ȘI IMPLICAȚIILE LOR ASUPRA ROMÂNIEI

Adrian POP

Încă de la începutul primei conflagrații mondiale, Puterile Centrale au încercat să submineze capacitatea inamicului stimulând forțele țariste democratice și revoluționare și mișcările naționale ale popoarelor neruse din Imperiul țarist, mai ales a celor din zona europeană și de sud-vest. Obiectivul urmărit de Germania era îndepărtarea Rusiei de frontierele estice ale Germaniei prin demantelarea teritoriilor vestice ale Rusiei locuite compact de națiuni neruse și formarea fie a unor state naționale suverane, fie punerea lor sub un protectorat german și austro-german. În cea de a doua variantă, țările situate între Rusia și Germania și între Marea Baltică și Marea Neagră trebuiau transformate în state-tampon („Pufferstaaten”) și puse sub control german în vederea diminuării presiunii Kremlinului asupra Europei Occidentale. Liniile directoare ale acestui scenariu, supranumit al „decojirii portocalei” („Orangenschalen”), care presupunea practic revenirea Rusiei la granițele statuate de Petru cel Mare și manipularea dreptului popoarelor la auto-determinare, se cristalizaseră în septembrie 1914 în cercurile diriguitoare ale Puterilor Centrale în general și ale Germaniei în special. În acel moment, popoarele neruse din Imperiul țarist, totalizând circa 75 de milioane de locuitori sau aproximativ 57% din populația Imperiului reunea peste 100 de națiuni, popoare și grupuri etno-lingvistice răspândite prevalent în părțile de vest și sud ale Imperiului. În cadrul Imperiului rus, un teren propice pentru acțiunile de subminare din interior a inamicului îl ofereau cu precădere teritoriile cuprinse în așa-numitul istm ponto-baltic, din Finlanda și provinciile baltice, până în Polonia, Basarabia și Ucraina, dar și regiunile caucaziene și central-asiatice. Scenariul „decojirii portocalei” a fost receptat pozitiv de grupuri de exilați proveniți din Imperiul țarist refugiați în Germania, Austro-Ungaria, precum și alte țări cu statut de neutralitate. Au fost formate o serie de comitete naționale și birouri de presă finlandeze, poloneze, ucrainene, georgiene, turco-tătare, etc. care au intrat în contact cu Berlinul și au primit sprijin material din partea sa pentru a organiza grupuri înarmate capabile de a lupta alături de Puterile

Centrale pe frontul estic¹⁹⁷. La Berna, în 1916, s-a înființat chiar o Ligă a popoarelor neruse din Rusia. Unul din reprezentanții săi de frunte, avocatul finlandez F. Wetterhoff (1878-1922) a elaborat chiar un plan de revoltă a popoarelor neruse din Rusia, plan ce a fost trimis la 25 iunie 1915 către Ministerul de Externe al Reich-ului și șeful Marelui Stat Major al armatei germane. Planul a servit drept punct de pornire pentru propria concepție strategică a decidenților politico-militari germani - Cancelaria Reichului, Ministerul german de Externe și Serviciul Secret al armatei - privitoare la scoaterea Rusiei din război. Sarcina coordonării tuturor factorilor implicați în acest plan a revenit secției politice a Ministerului de Externe, coordonate de subsecretarul de stat Arthur Zimmermann, ce avea în componerea sa și reprezentanți ai armatei. Relația personală de prietenie care îl lega pe Zimmermann de împăratul Wilhelm al II-lea, precum și promovarea sa ca ministru de Externe în 1916 i-au sporit rolul pe care acesta l-a jucat în direcționarea politicii externe a Reichului și implementarea efectivă a planului, cu sprijinul unor diplomați și ofițeri din Berlin, Berna, Stockholm și Copenhaga și al unor jurnaliști și experți în studii răsăritene.

Unul dintre pionii de bază ai implementării planului a fost baronul Gisbert von Romberg, ambasadorul german în capitala Elveției. El a reușit să atragă în jurul său un număr semnificativ de personalități politice, culturale și formatori de opinie, precum și emigranți din Imperiul condus de țarul Nicolae al II-lea, care se erijau fie în purtătorii de cuvânt ai popoarelor neruse, fie în cei ai forțelor democratice, radicale și antițariste din Imperiul țarist. Între aceștia din urmă se numărau și bolșevicii conduși de Lenin. Pentru atragerea lor în grupul său, baronul von Romberg a mizat atât pe serviciile de mediere ale unui fost bolșevic eston, Alexander Kesküla, cât și pe deruta generală ce domnea în rândurile social-democrației ruse. La conferința ținută la 6 martie 1915, în exilul din Elveția, conducerea bolșevică și-a dat acordul pentru „colaborarea” cu Puterile Centrale pentru o „pace separată”, ca premisă pentru declanșarea revoluției¹⁹⁸. Ambasada germană din Elveția vărsa importante subsidii bolșevicilor, socialiștilor revoluționari și, în general, tuturor revoluționarilor ruși interesați într-o slăbire a țarismului. Depozitate la Reichsbank, fondurile erau transmise prin intermediari grupurilor de „colaboratori” emigranți sau rămase încă în Rusia. Distribuirea lor

¹⁹⁷ Teodor Pavel, *Între Rusia țarilor și Germania wilhelmiană*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1996, pp. 85-106.

¹⁹⁸ Teodor Pavel, „Romanian-Russian Relationships between 1917-1918 and the Right of the Central and Eastern European Peoples to Self-Determination”, în George Cipăianu et Vasile Vesa (Sous la direction de), *La fin de la Première Guerre mondiale et la nouvelle architecture géopolitique européenne*, Presses Universitaires de Cluj, Cluj-Napoca, 2000, pp. 34-35.

către beneficiari se făcea prin intermediul unor bănci sau firme de import-export din capitala Rusiei și capitalele unor țări neutre, precum Banca „Siberia” din Petrograd, băncile „Max Warburg” și „Nija” din Stockholm sau firma de import-export a socialistului Alexander Israel Lazariievici Helphand (având pseudonimul Parvus) din Copenhaga. Lenin, pentru a nu se discredita în ochii mișcării socialiste internaționale, primea subsidiile prin mijlocirea unui „intermediar al unui intermediar” - asistentul lui Parvus în firma din Copenhaga, socialistul bolșevic de etnie poloneză Yakov Ganetsky (translitterat și Ganetzki sau Hanecki) cunoscut și ca Jakub (Jakob) Fürstenberg, care de fapt era unul din oamenii săi de încredere. Astfel, prin acest „canal roșu”, până la revoluția din octombrie 1917, potrivit evaluării lui Eduard Bernstein, un binecunoscut social-democrat german, bolșevicii au intrat în posesia echivalentului a circa 50 de milioane mărci aur¹⁹⁹.

Este însă demn de menționat faptul că până la intrarea SUA în război, în aprilie 1917, Reichul german a oscilat între menșevici și bolșevici pentru a-și atinge scopurile. Abia după ce guvernul Kerenski a decis continuarea războiului în condițiile critice create de intrarea SUA în război, Berlinul a decis să apeleze la serviciile grupului extremist al internaționaliștilor ruși. Așa s-a ajuns la faimoasa expediție de către autoritățile germane, din ordinul Kaiserului, pe calea ferată, a lui Lenin și a compatrioților lui, într-un „vagon sigilat” al unui tren de primă clasă, de la Zurich prin Germania, Suedia și Finlanda, la Petrograd²⁰⁰. Între cei care l-au însoțit pe Lenin în acest voiaj de circa 3.000 km se aflau, alături de soția sa, nume ilustre de revoluționari ruși, precum și doi ofițeri ai armatei germane, mascați sub identități false rusești.

Reîntors la Petrograd, Lenin a lansat celebrele „Teze din aprilie”, care cereau imperativ trecerea întregii puteri politice în mâinile Sovietelor de deputați. După eșecul tentativei de lovitură de stat bolșevică din iulie 1917, Lenin s-a refugiat în Finlanda. În perioada premergătoare Revoluției din octombrie, a inițiat contacte cu ofițeri superiori ai armatei germane. Cu sprijin german, Lenin a tipărit broșurile și ziarele ce aveau să răspândească ideile bolșevice în rândul maselor. Când suferințele cauzate de război au adus poporul rus la limita suportabilității, printr-o lovitură de stat, în octombrie 1917, bolșevicii au preluat puterea, înlocuind revoluția democrată cu o dictatură bazată pe violență și teroare.

Pacea încheiată cu Puterile Centrale, la 3 martie 1918, la Brest - Litovsk, era, fără îndoială, o pace-dictat. Ea poate fi însă privită și ca una

¹⁹⁹ Richard Pipes, *Scurtă istorie a revoluției ruse*, Editura Humanitas, București, 1998, pp. 113-143.

²⁰⁰ Gerhard Schiesser, Jochen Traupmann, *Russisch Roulette. Das deutsche Geld und die Oktoberrevolution*, Verlag Das Neue Berlin, Berlin, 1998, pp. 125-144.

oneroasă acceptată dinainte de către bolșevici ca preț al sprijinului substanțial, indirect și direct, al Germaniei pentru preluarea puterii politice în Rusia²⁰¹. Germania se vedea, în sfârșit, recompensată pentru investițiile substanțiale din anii anteriori, putându-și transfera acum nestingherită trupele din Est, pe frontul francez. Însă, chiar și după această dată, Germania va continua să-i finanțeze pe bolșevici, temându-se că un eșec al lui Lenin ar putea însemna perspectiva nedorită a reluării războiului în Est. Ambasadorul Germaniei la Moscova, contele Wilhelm von Mirbach, aprecia că politica de antantă cu Rusia Sovietică costa lunar Germania circa 3 milioane mărci aur²⁰². Sume considerabil mai mari au fost transferate bolșevicilor prin intermediul său pentru înrolarea ca mercenari, în Armata Roșie, a soldaților germani și din fosta monarhie austro-ungară, inclusiv români transilvăneni, căzuți prizonieri la ruși, precum Gheorghe Borș, care a participat la asaltul Palatului de Iarnă și a devenit unul din membrii gărzii de corp a lui Lenin²⁰³.

Încă de la începuturile revoluției bolșevice, visul secret al lui Lenin l-a constituit revoluția mondială. În 1918-1919 regimuri de tip sovietic au preluat efemer puterea în Finlanda (Republica Muncitorească Finlandeză), Estonia (Republica Sovietică Estonă), Lituania (Republica Sovietică Lituaniană), Ungaria (Republica Ungară a Sfaturilor) și Germania (Republica Sovietică din Bremen și Republica Sovietică din Bavaria).

Port-drapelul revoluției mondiale în Europa trebuia să fie Germania, o țară puternic industrializată și cu un proletariat suficient de dezvoltat, pe care Moscova o socotea o pradă relativ ușoară pentru ideile bolșevice. La congresul de constituire a Partidului Comunist din Germania (Liga „Spartakus”) din 30 decembrie - 1 ianuarie 1919, trimisul partidului bolșevic, Karl Radek, a numit proletariatul german „*fratele mai mare al muncitorimii din Rusia*”, exprimându-și speranța „că în curând se va întruni la Berlin Consiliul Mondial al Muncitorilor, forul victoriei definitive a partidului ce se opunea războiului”²⁰⁴.

²⁰¹ Dmitri Volkogonov, *Lenin. O nouă biografie*, Editura Orizonturi și Editura Lider, București, 1994, p. 221.

²⁰² Klaus Wiegrefe, Florian Althenhöner, Georg Bönisch, Heiko Buschke, Wladimir Pyljow, Anika Zeller, „Die Deutschen und die Revolution. Lenin und der Kaiser”, *Spiegel Special Geschichte* 4/2007, *Der Spiegel*, www.spiegel.de/spiegel/spiegelspecialgeschichte/d-54841257.html.

²⁰³ Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, *Ideologie și structuri comuniste în România, vol. I, 1917-1918*, coord. Florian Tănăsescu (în continuare *Ideologie și structuri comuniste în România, vol. I*), Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 1995, pp. 324-325.

²⁰⁴ Ernst Nolte, *Războiul civil european 1917-1945. Național-socialism și bolșevism*, Editura Runa - Grupul Editorial Corint, București, 2005, p. 73.

În condițiile haosului și mizeriei economice provocate de prăbușirea regimului imperial și de pierderea războiului, planul bolșevic părea că are sorti de izbândă. Incitați de agenți trimiși de Lenin, unii dintre soldații germani reînțorși de pe front au aderat la ideea revoluției proletare. Alții, dimpotrivă, s-au înrolat în unitățile organizate de fostul Stat Major al armatei imperiale. Cu ajutorul acestora, tentativa de revoluție proletară în Germania a fost, în cele din urmă, înăbușită.

Visul leninist al revoluției mondiale continua însă să fie activ. Din primăvara lui 1919, principalul său instrument de transpunere în practică l-a constituit Internaționala a III-a Comunistă sau Kominternul. Cel puțin o parte din fondatorii săi erau în fond niște necunoscuți lipsiți de legitimitate. Partidele comuniste pe care pretindeau că le reprezintă erau de-abia formate sau inexistente cu totul - cazul partidelor comuniste mongol și elvețian. Deși lipsiți de un mandat real, aceștia sunt oamenii care vor pune bazele organizației ce se va dovedi, până la autodesființarea sa formală din 1943, vârful de lance al exportului de revoluție. Alcătuit din partide comuniste care nu erau decât simple *secții* ale sale, Kominternul nu va irosi nici un prilej de a disemina în Europa germenii revoluției bolșevice. Principalele sale curele de transmisie erau înșiși agenții Internaționala a III-a, organizați pe principiul unei societăți secrete.

Nu întâmplător, primul lider al Kominternului a fost Karl Radek, un apropiat al lui Lenin, lider al Partidului Comunist din Germania - țara în care revoluția mondială trebuia să izbândească pentru prima oară. Cu ajutorul său și a lui Zinoviev, Lenin va face, în octombrie 1923, o ultimă tentativă de a exporta revoluția bolșevică în Germania. Cuprinsă de o gravă criză economică, Germania prezenta condiții favorabile unei atari întreprinderi. Sub îndrumarea agenților Kominternului, comuniștii germani au provocat atunci grave tulburări interne pregătindu-se activ pentru războiul civil menit a le netezi drumul către putere. Astfel, din însărcinarea Kominternului au fost create „un Aparat-M (Militar) și un Aparat-N (Informații), precum și o Organizație Politico-Militară (MP) specială, ca organizație de cadre, pentru constituirea unei Armate Roșii. Un general sovietic a devenit șef al MP la nivel de Reich, iar Germania a fost împărțită în șase zone MP, în fruntea cărora, alături de responsabili nemți, se aflau, de asemenea, în calitate de consilieri, și generali sovietici. Concomitent a fost creat un aparat cu sarcini pe linie de terorism, Aparat-T, care urma să lichideze agenții și să organizeze atentate izolate, în vederea pregătirii terorii în masă”²⁰⁵.

La Moscova se puneau mari speranțe în acest *octombrie german*.

²⁰⁵ *Ibidem*, p. 105.

În scrisoarea pe care a adresat-o unuia din fruntașii comuniștilor germani, August Thalheimer, Stalin scria: „Iminenta revoluție din Germania este cel mai important eveniment al zilelor noastre. Pentru proletariatul din Europa și America, victoria revoluției în Germania va avea o importanță mai mare decât a avut-o revoluția rusă în urmă cu șase ani. Fără îndoială, victoria proletariatului german va muta centrul revoluției mondiale de la Moscova la Berlin”²⁰⁶.

Tentativa de revoluție comunistă în Germania a eșuat însă din nou. Represiunea care i-a urmat, la care au participat și socialiștii germani, rămâne exemplară prin duritatea sa. După octombrie 1923, speranțele bolșevicilor privind iminența declanșării unei revoluții în Germania, ca început al revoluției mondiale, se spulberă definitiv. Lenin va adopta o politică realistă, pentru ca, după moartea sa, Stalin să impună - din momentul obținerii controlului deplin asupra partidului, în 1929 - teza „construirii socialismului într-o *singură țară*”: Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste. Mesianismul revoluționar era pus, temporar, între paranteze.

Aflată în vecinătatea imediată a Rusiei bolșevizate, România nu putea fi ocolită de tentativa de export de revoluție. În cazul său, în intervalul 1917-1919, aceasta a trecut prin trei etape distincte, caracterizate prin niveluri crescânde de duritate și complexitate. Într-o primă etapă, derulată din primăvara până în toamna anului 1917, s-a produs contactul societății românești, în forme și pe canale diverse, cu ideile bolșevice. În a doua etapă, inaugurată de revoluția bolșevică din octombrie 1917 și încheiată prin desăvârșirea statului național unitar român la 1 decembrie 1918, statul român s-a confruntat direct cu structurile statale sovietice. În cea de a treia etapă, din decembrie 1918 și până în decembrie 1919, tentativa de bolșevizare a României a căpătat țeluri mai clar exprimate care în esență urmăreau dezagregarea României Mari, în condițiile noi generate pe plan intern de definirea mai clară a poziției unor lideri socialiști și social-democrați români și, pe plan extern, de multiplicarea centrelor și grupurilor bolșevice din afara țării (Moscova, Odessa, Harkov, Poltava, Budapesta, Sofia, Viena și Berlin) cu acțiune convergentă asupra României, proliferarea partidelor comuniste prin sciziunea formațiunilor politice socialiste și social-democrate și crearea centrului unic de comandă al mișcării comuniste reprezentat de Komintern.

Sursele de penetrare ale bolșevismului în România au fost trupele rusești ce acționau pe frontul din Moldova, foștii prizonieri români din Rusia care s-au reîntors în România și, într-o mai mică măsură, soldații

²⁰⁶ Apud Ernst Nolte, *op. cit.*, p. 107.

germani. Dintre toate acestea, cea mai importantă sursă rămân soldații ruși bolșevizați cantonați în Moldova. Prin intermediul acestora au fost stabilite contacte cu socialiștii români, îndeosebi cu cei din Iași și din împrejurimile acestuia - ce aveau să fie monitorizate scrupulos și consemnate într-un raport ale Siguranței Generale din aprilie 1917²⁰⁷. Tot prin mijlocirea lor au fost răspândite o serie de manifeste care incitau populația la revoltă împotriva ordinii de stat „burgheze” și formei de guvernământ monarhice - precum cele din iunie, iulie și decembrie 1917²⁰⁸. Prin intervenția lor directă au fost eliberați, în contextul manifestației prilejuite de sărbătoarea internațională a muncii, la 1 mai 1917 stil nou (18 aprilie, stil vechi), doi fruntași socialiști - Cristian Racovski și Mihail Gheorghiu-Bujor - ce aveau să joace roluri cruciale în perioada imediat următoare în tentativa de sovietizare a României²⁰⁹. Și tot trupele rusești din Moldova, în contextul creat de înrăutățirea semnificativă a relațiilor dintre autoritățile române și cele sovietice în perioada decembrie 1917-ianuarie 1918 se vor transforma în instrumente directe ale implementării scenariului bolșevizării României, conturat în liniile sale esențiale încă înainte de preluarea puterii politice în Rusia de către Soviete.

În fapt, după revoluția din octombrie 1917 și, mai ales, după inițierea, la 20 noiembrie/3 decembrie 1917, a tratativelor preliminare de pace între Rusia, Germania și Austro-Ungaria la Brest - Litovsk, armatele rusești s-au transformat în bande anarhice lipsite de conducători care, găsim în Basarabia primul lor refugiu, s-au dedat la jafuri și devastări. Astfel, ele s-au dovedit nu doar incapabile de a menține frontul în condițiile reorientării armatelor germane și austro-ungare disponibilizate de pe frontul din Est către frontul român și a organiza demobilizarea pentru retragere, dar au și afectat grav aprovizionarea curentă a trupelor române²¹⁰. În aceste circumstanțe, Sfatul Țării al Republicii Democratice Moldovenești a solicitat guvernului român de la Iași un ajutor militar de urgență. În acest context s-au produs și primele ciocniri între armatele române și cele ruse.

La 1/14 decembrie 1917, în mica localitate basarabeană Leova, situată pe malul stâng al Prutului, bande înarmate rusești au atacat garda militară românească ce asigura paza depozitului de cereale, ucigându-l pe comandantul acesteia. Incidentul a provocat intervenția unui detașament

²⁰⁷ *Ideologie și structuri comuniste în România, vol. I*, pp. 217-220.

²⁰⁸ *Ibidem*, pp. 241-244, 250, 303.

²⁰⁹ *Ibidem*, pp. 221-224.

²¹⁰ *Ibidem*, pp. 206, 298-299, 385.

al armatei române care a ocupat localitatea și i-a pedepsit pe cei vinovați de producerea lui, ceea ce va provoca, la rândul său, reacția autorităților bolșevice de la Petrograd. Drept urmare, pe tema acțiunilor anarhice ale soldaților ruși și a măsurilor de autoapărare românești, în a doua jumătate a lunii decembrie 1917 și începutul anului 1918 se va ajunge la un schimb de note divergente între Troțki și Legația României²¹¹.

În ultima zi a anului 1917, Troțki adresa o scrisoare guvernului rus prin care solicita arestarea personalului Legației și Misiunii Militare Române din Petrograd. În aceeași zi de 31 decembrie 1917, în numele guvernului Comisarilor Poporului, V.I. Lenin semna ordinul de arestare²¹². Arestarea ministrului plenipotențiar al României la Petrograd, Constantin Diamandy, a determinat, la 1 ianuarie 1918 stil vechi, protestul solidar al corpului diplomatic acreditat la Petrograd, în frunte cu decanul corpului diplomatic, ambasadorul american Davis-Rowland Francis și intervenția sa în bloc în favoarea eliberării imediate a trimisului extraordinar al României, precum și a personalului misiunii sale²¹³. Ulterior, la 13 ianuarie 1918 stil vechi (26 ianuarie stil nou), considerând ineficace arestarea temporară a lui Diamandy, Consiliul Comisarilor Poporului va reveni asupra deciziei sale, hotărând ruperea relațiilor diplomatice cu România, expulzarea personalului Legației României, confiscarea tezaurului României deus la Moscova și declararea generalului Dmitri Grigorovici Scerbacev - din aprilie 1917 comandant al armatelor ruse de pe frontul român și adjunct al regelui Ferdinand, care se pusese la dispoziția guvernului ucrainean și milita pentru continuarea luptei alături de Antantă - „dușman al poporului și pus în afara legii”²¹⁴. Curând, trupele române vor fi angrenate în bătălii dure pentru eliberarea unor localități ocupate de trupele bolșevice precum Bender, Ismail, Chilia și Vâlcov în ianuarie 1918²¹⁵ sau Hotin în ianuarie 1919²¹⁶. Astfel, între România și Rusia Sovietică se instaurase *de facto*, chiar dacă nu fusese și declarată ca atare - *de jure* -, starea de război²¹⁷.

²¹¹ *Ibidem*, pp. 307-308; Ministerul Afacerilor Externe al României și Ministerul Afacerilor Externe al Federației Ruse, *Relațiile româno-sovietice, vol I, 1917-1934*, ed. Dumitru Preda (în continuare *Relațiile româno-sovietice, vol I*), Editura Enciclopedică, București, 1999, pp. 6-9.

²¹² *Ideologie și structuri comuniste în România, vol. I*, pp. 330-331.

²¹³ *Relațiile româno-sovietice, vol I*, pp. 10-13.

²¹⁴ *Ibidem*, p. 17.

²¹⁵ *Ideologie și structuri comuniste în România, vol. I*, p. 359-364, 370-371.

²¹⁶ Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, *Ideologie și structuri comuniste în România, vol. II, 9 decembrie 1919* (în continuare *Ideologie și structuri comuniste în România, vol. II*), Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 1997, pp. 126-128.

²¹⁷ *Ideologie și structuri comuniste în România, vol. I*, p. 388.

În general, unitățile Armatei Române s-au dovedit imune propagandei bolșevice, disprețuind anarhizarea sectorului apărut de trupele rusești și părăsirea frontului de către acestea ori pactizarea cu armatele germane²¹⁸. Mai mult decât atât, în contextul creat, pe de o parte, de semnarea de către România, la 18 martie 1918, a preliminarilor păcii de la Bufta iar, pe de altă parte, de declanșarea la 25 mai același an a rebeliunii corpului de armată cehoslovac din Rusia împotriva puterii sovietice, Corpul Voluntarilor Români, format anterior la Kiev, a adresat în iulie 1918, de la Vladivostok, un Apel către „ofițerii, subofițerii și soldații români din Rusia” proveniți din Ardeal, Banat, Crișana, Bihor, Maramureș și Bucovina de a continua lupta împotriva Puterilor Centrale alături de Armata Cehoslovacă pentru eliberarea teritoriilor românești strămoșești. De asemenea, tot în vara lui 1918, Corpul Voluntarilor Români a adresat o Scrisoare-apel către prizonierii români din Rusia prin care îi îndemna să plece voluntari pe frontul francez pentru a lupta pe mai departe împotriva dușmanilor țării. Drept urmare, la 24 august 1918, se semna la Celiabinsk un Tratat de colaborare între Consiliul Național Român și Consiliul Național Cehoslovac, secția din Rusia, ce definea responsabilitățile celor două organisme privind modul de organizare și acțiune al Corpului Voluntarilor Români²¹⁹.

Se cuvine însă menționat faptul că au existat și cazuri izolate de dezertori din Armata Română ce vor fi folosiți, către mijlocul lunii februarie 1918, de bolșevicii din Odessa, pentru constituirea unui batalion „revoluționar”²²⁰.

Din unghiul de vedere al impactului intereselor convergente ale militarismului german și bolșevismului rus asupra situației geopolitice a României, este simptomatic faptul că unul dintre principalii lideri români social-democrați care au asigurat legătura la vârf dintre factorii politici interni și cei externi ai încercării de sovietizare a României, medicul socialist român Cristian Racovski, lider al P.S.D.R. până la intrarea României în Primul Război Mondial, a fost deopotrivă un agent al Berlinului și al Moscovei. Acest personaj, bulgar de origine (tatăl său dobândise proprietăți în Dobrogea), care organizase manifestări anti-războinice de susținere a neutralității României, ce serveau intereselor Puterilor Centrale, se afla în 1917 la Iași în stare de arest la domiciliu datorită legăturilor sale cu serviciile secrete germane, ce erau de notorietate nu doar pentru autoritățile statului român, ci și pentru publiciștii presei

²¹⁸ *Ibidem*, p. 104.

²¹⁹ *Ibidem*, pp. 470-472, 479-483.

²²⁰ *Ibidem*, p. 377.

vremii²²¹. După ce autoritățile rusești încercaseră fără succes să obțină eliberarea sa în schimbul unor concesi, trupele ruse cantonate la Iași l-au eliberat împreună cu un alt fruntaș socialist, Mihail Gheorghiu Bujor, la 18 aprilie/1 mai 1917, ajutându-l apoi să treacă ilegal frontiera de stat a României în Rusia. Acolo a promovat rapid în ierarhia sovietică de partid, ocupând diferite demnități și funcții, între care și pe cea de președinte al Consiliului Comisarilor Poporului din Ucraina, remarcându-se ca un constant promotor al unor acțiuni antiromânești. Prin toate acțiunile sale, Racovski a militat pentru dezagregarea statului național unitar român, bolșevizarea României și integrarea sa într-o prezumtivă viitoare republică federativă comunistă balcanică. În viziunea sa, revoluția bolșevică trebuia să fie declanșatoarea revoluției europene care, în primă instanță, trebuia să cuprindă România - mai întâi Moldova, ulterior Valahia ocupată de nemți - de unde mai apoi ar fi urmat să se extindă în toate țările balcanice²²².

Din perspectiva derulării ulterioare a evenimentelor, se pare că eliberarea sa de către trupele rusești la 1 mai 1917, concomitent cu desfășurarea nu doar în capitala Moldovei, ci și în alte localități de pe teritoriul său (Roman, Bacău, Tecuci, Mărășești, Domnești, ș.a.) a unor manifestări dedicate zilei internaționale a muncii nu a fost câtuși de puțin întâmplătoare, ea încadrându-se în acest scenariu de anvergură. Cel dintâi obiectiv al acestui plan îl constituia declanșarea unor ample acțiuni propagandistice, prin intermediul difuzării de manifeste elaborate de structurile bolșevice create de românii bolșevizați din Odessa în frunte cu M.Gh. Bujor. Autointitulat Comitetul de Acțiune Social-Democrat Român, grupul bolșevic român din Odessa s-a dovedit extrem de activ în răspândirea ideilor bolșevice și în incitarea populației României la revoltă împotriva „ordinii burgeze”²²³. O dovedesc manifestul redactat în iunie 1917 prin care populația era incitată „să se libereze de oligarhie și monarhism”²²⁴, cel elaborat în iulie 1917 prin care românii din Odessa erau îndemnați să participe la un miting „internaționalist”²²⁵, cel lansat la 16 noiembrie 1917 prin intermediul publicației grupului bolșevic român din Odessa, „Lupta”, ce îndemna populația locală la revoltă²²⁶, memoriul-apel din 4 decembrie 1917 adresat „revoluției ruse” prin care se solicita sprijin pentru schimbarea

²²¹ *Ibidem*, p. 233, nota 6.

²²² *Ibidem*, pp. 292, 297.

²²³ Costin Feneșan, *Sub steag străin. Comuniștii și Partidul Comunist din România în arhiva Kominternului (1919-1924)*, Editura Enciclopedică, București, 2011, p. 134 și urm.

²²⁴ *Ideologie și structuri comuniste în România, vol. I*, p. 238.

²²⁵ *Ibidem*, pp. 254-257.

²²⁶ *Ibidem*, pp. 284-285.

ordinii social-politice din România având drept țel final „crearea Republicii Federative Balcanice”²²⁷ sau manifestul semnat de Racovski și Bujor și adresat din Petrograd la 16 ianuarie 1918 „poporului român” prin care muncitorii, țăranii și soldații români erau incitați la răsturnarea prin forță a guvernului din România²²⁸.

Extrem de virulentă și penetrantă a fost propaganda bolșevică desfășurată prin intermediul ziarului „Lupta” în localitățile din sudul Basarabiei, situate aproape de granița ruso-română (Ismail), precum și în cele din Deltă (Chilia și Sulina), unde Racovski înființase personal cluburi socialiste înainte de război și reușise să atragă de partea sa o bună parte din populația locală de origine rusă - lipovenii²²⁹.

În iulie 1917, M.Gh. Bujor, în numele Comitetului de Acțiune Social-Democrat Român din Odessa, a întreprins o serie de demersuri pentru reînființarea secțiunii lași a Partidului Social-Democrat (P.S.D.) pentru a masca activitatea bolșevică pe teritoriul Moldovei, înființarea unor tipografii clandestine, recrutarea de noi adepți, răspândirea materialelor de propagandă bolșevică și organizarea unor reuniuni conspirative, precum cea de la Ungheni - Ruși, în vederea coordonării întregii activități bolșevice pe teritoriul Moldovei²³⁰.

Un alt obiectiv major al centrului revoluționar din Odessa îl constituia corelarea acțiunilor sale cu acțiunile antiromânești ale Moscovei²³¹ promovate și coordonate de așa-numitul Rumcerod (“Comitetul Executiv al Sovietelor de pe Frontul Român, din Flota Mării Negre și din Regiunea Odessa”), organism politico-militar creat de Soviete în 1917 în vederea bolșevizării României. Subordonat „Înaltului Colegiu pentru Lupta Împotriva Contrarevoluției de la Sud”, organism cu atribuții guvernamentale, ce reprezenta guvernul central în întreg Sudul Rusiei și în a cărui conducere figurau și doi reprezentanți ai grupului de la Odessa (inclusiv Bujor)²³², Rumcerodul avea, la rândul său, în subordine, mai multe structuri²³³.

În contextul creat de revoluția bolșevică, la 28 noiembrie 1917 Racovski adresa o scrisoare guvernului rus prin care-i solicita sprijin în încercarea de sovietizare a României. Din perspectiva dorinței de a prezenta legitim demersul său, este instructiv a nota că, deși la începutul scrisorii

²²⁷ *Ibidem*, p. 293.

²²⁸ *Ibidem*, pp. 364-365.

²²⁹ *Ibidem*, pp. 271-277.

²³⁰ *Ibidem*, pp. 246-251.

²³¹ *Ibidem*, p. 224, nota 6.

²³² *Ibidem*, p. 330.

²³³ *Ibidem*, p. 257, nota 9.

se prezenta ca vorbind în numele „socialiștilor democrați români”, ulterior, în cuprinsul său, Racovski se erija în purtător de cuvânt al poporului român, care „încredințează, de asemenea, soarta sa guvernului socialist al Rusiei”²³⁴.

În decembrie 1917- ianuarie 1918, liderii grupului român bolșevic de la Odessa s-au deplasat la Petrograd. În discuțiile dintre Racovski și Lenin din data de 5/18 ianuarie 1918, evoluția situației din Basarabia a ocupat un loc central. În urma acestei călătorii, grupul român bolșevic de la Odessa a primit încuviințarea Moscovei de a se organiza și militar - un deziderat aflat pe agenda sa încă din vara anului 1917. Drept urmare, au fost înființate două batalioane „revoluționare”, iar Secția sa Militară a fost transformată și rebotezată Comitetul Militar-Revoluționar Român. Batalioanele grupului s-au alăturat trupelor rusești revoluționare ce acționau pe linia Dunării, la Sulina, Chilia, Vâlcov și Ismail, precum și în interiorul Basarabiei, la Bender. Ulterior, după pacea de la Brest - Litovsk, majoritatea membrilor săi s-au încadrat în noile formațiuni militare ale Armatei Roșii, participând la războiul civil în localități precum Razdelnaia, Tiraspol, Kiev, Kerson, Nikolaev, Poltava, Taurida - Crimeea, Harkov, Novorossiisk, precum și în regiunile Donului, Caucazului și Moscovei²³⁵.

Cu același prilej, Lenin a discutat cu Bujor planul arestării și asasinării regelui Ferdinand. Cu îndeplinirea planului a fost însărcinat un comando bolșevic condus de comisarul Simeon Grigorevici Roșal (Rochal), care se evidențiasse prin atrocitățile comise în primăvara anului 1917 în calitate de comandant al fortăreței Kronstadt de lângă Petrograd. Roșal avea misiunea de a se deplasa la Iași pentru a prelua conducerea armatei ruse de pe teritoriul României, a-i asasina pe regele Ferdinand și pe generalul Scerbacev, a aresta guvernul român și a proclama România republică sovietică. Acțiunea trebuia coordonată și sprijinită de grupul român revoluționar de la Odessa. După cum informa o telegramă cifrată trimisă de Consulatul General al României din Odessa Ministerului Afacerilor Străine de la Iași, la 21 decembrie 1917, „socialiștii și dezertorii noștri, susținuți de bolșevici și de evrei”, au decis declanșarea acțiunii lor „pentru republică și împotriva oligarhiei române” la Odessa, prin inițierea unor acțiuni represive „contra burgheziei române și a conducătorilor ei stabiliți aici” și a ofițerilor din localitate²³⁶. Tentativa de asasinare a regelui Ferdinand la Iași a eșuat însă înainte de a fi declanșată, Roșal fiind arestat în noaptea de 8/21 spre 9/22 decembrie 1917 de garda generalului Scerbacev.

²³⁴ *Ibidem*, p. 291.

²³⁵ *Ibidem*, pp. 229-230, 232-233.

²³⁶ *Ibidem*, pp. 308-309.

Cu toate acestea, autoritățile de la Petrograd anticipau victoria revoluției comuniste în România, așa după cum o atestă redactarea prealabilă încheierii acțiunii de sovietizare a unui proiect de decret, anexat la Protocolul din 18 ianuarie 1918 stil vechi, care saluta „primul Guvern Socialist Româno-Basarabean al Sovietelor” (fiind lăsat un spațiu necompletat pentru componența sa nominală) și punea la dispoziția acestuia „întreg fondul de aur existent și toate bunurile fostului guvern regal român, aflate pe teritoriul Republicii Ruse a Sovietelor”²³⁷, în deplin acord cu hotărârea Consiliului Comisarilor Poporului din 13 ianuarie 1918 stil vechi.

După crearea la Moscova, pe parcursul primei jumătăți a anului 1918, a noi structuri instituționale, precum Colegiul Suprem pentru Problemele Ruso-Române și Lupta Împotriva Contrarevoluției în Sudul Rusiei (cunoscut și sub denumirea de Înaltul Colegiu), Partidul Țărănesc Revoluționar Român, Grupul Român de pe lângă Partidul Comunist (bolșevic) din Rusia și publicațiile „Comunist” și „Scânțea”, cele mai importante activități și acțiuni de sovietizare a României, finanțate cu generozitate de către bolșevici, se vor derula sub coordonarea și cu concursul lor.

Un episod semnificativ denotă, o dată în plus, că românii bolșevizați din Rusia își finanțau parțial activitățile și din resurse ce-și aveau originea pe teritoriul României, din acest punct de vedere ei nefăcând altceva decât să copieze modelul bolșevicilor ruși, ce destinaseră o parte a Tezaurului României, confiscat la Moscova, aceluiași scop²³⁸. După ce, la 27 ianuarie 1918, a închis Consulatul General al României de la Odessa, rechiziționând clădirea sa și instalând în ea cancelaria Colegiului Suprem și a Comitetului Revoluționar Român, Cristian Racovski nu a ezitat să ordone arestarea în masă a tuturor românilor (exceptând femeile) refugiați acolo (printre care „mai mulți parlamentari, un general și alți înalți funcționari”), devastarea sediului, trierea arhivei sale urmată de sustragerea documentelor importante (inclusiv a celor ce-l vizau direct) și, mai ales, însușirea unor însemnate sume de bani, depozite în lei și cecuri în ruble, ce se aflau în custodia consulului general I. Greceanu²³⁹. Ulterior, în momentul arestării lui Bujor de către autoritățile române, o parte din aceste sume se vor găsi asupra lui, comunistul român intenționând să le folosească pentru intensificarea propagandei bolșevice²⁴⁰.

²³⁷ *Protokoli zasedanii Soveta Narodnik Komissarov RSFR, noiabr 1917-mart 1918 gg.*, ed. Iu. N. Amiantov, V.M. Lavrov, A.Ț. Pokrovski, ROSSPEN, Moscova, 2006, p. 234.

²³⁸ *Ibidem*, pp. 218-219, 247.

²³⁹ *Ideologie și structuri comuniste în România, vol. I*, pp. 435-439, 484-485.

²⁴⁰ *Ideologie și structuri comuniste în România, vol. II*, p. 91.

După încheierea Primului Război Mondial, recursul la bolșevism a căpătat conotații noi, devenind - așa după cum subliniau documentele epocii - „cea din urmă armă de luptă a Germaniei învinse”²⁴¹. Berlinul, Budapesta și Sofia s-au raliat acțiunilor Moscovei, întreținând agenți plătiți pentru a provoca în România, mai ales în rândurile muncitorimii și militarilor, agitații și tulburări, sperând că astfel vor genera un climat fertil dezagregării statului român recent reîntregit.

În 1919, presiunea bolșevică externă și internă asupra statului român s-a accentuat. Asupra României se acționa convergent din mai multe centre de putere comunistă din Rusia Sovietică, Ucraina și Republica Ungară a Sfaturilor, cărora li se adăugau capitalele Germaniei, Austriei și Bulgariei. La Moscova acționau Partidul Țărănesc Revoluționar Român, Grupul Român de pe lângă Partidul Comunist (bolșevic) din Rusia, Comitetul Revoluționar Comunist (alias Comitetul Comunist Român) și, prin fuziunea tuturor grupurilor de români bolșevizați din capitala Rusiei Sovietice, Grupul Comunist Român²⁴². La Odessa activau Comitetul de Acțiune Social-Democrat, Comitetul Militar Revoluționar Român, Biroul Basarabean din Odessa și Grupul Comunist Român din Odessa²⁴³. La Kerson (Herson) acționa Comitetul Româno-Basarabean al Grupului Comunist din Kerson, subordonat Biroului Basarabean din Odessa²⁴⁴. La Budapesta acționau Grupa Comunistă Română din Ungaria și Ardeal, Frațiunea Socialistă Internațională Română din Ungaria și Grupa Socialistă a Ardelenilor, Bănățenilor și Bucoveninilor²⁴⁵.

Periculoasă era și presiunea comunistă din interiorul provinciilor istorice ale României Mari. În Transilvania și Banat acționau emisarii Budapestei, care își făceau simțită prezența destabilizatoare mai ales la Oradea și, în general, în comitatul Bihorului, prin intermediul unor structuri precum Comitetul Revoluționar Român din Oradea, Partidul Țărănesc Revoluționar Român, filiala din Oradea a Partidului Comunist din Ungaria și Comisiunea Dirigentă Vremelnică a Consiliului Muncitorilor din Comitatul Bihorului, precum și în secuime, prin intermediul Sovietului Secuiesc²⁴⁶. În Basarabia activau oamenii Moscovei și ai Odesei. În Maramureș acționau emisarii Kievului. În Bucovina își desfășurau activitatea - cu mai puțină eficiență - trimiși ai Moscovei și ai Kievului. În Dobrogea existau

²⁴¹ *Ibidem*, pp. 98, 102.

²⁴² *Ibidem*, pp. 110-111, 229-258.

²⁴³ *Ibidem*, pp. 300, 313.

²⁴⁴ *Ibidem*, pp. 211-214.

²⁴⁵ *Ibidem*, pp. 93-94, 105-109, 219-221, 298-299.

²⁴⁶ *Ibidem*, pp. 181, 204-209.

infiltrări comuniste bulgărești. Iar în Vechiul Regat acționau Partidul Socialist din România și grupuri comuniste ilegale autonome²⁴⁷. Rândurile acestora din urmă au fost întărite de cei ce activaseră, precum M.Gh. Bujor, în afara țării și care, întorcându-se în țară, solicitau sprijinul Internaționalei a III-a Comuniste pentru intensificarea propagandei bolșevice. Ulterior, grupurile comuniste ilegale autonome se vor integra în Partidul Socialist.

În Transilvania, sub influența directă a comuniștilor lui Béla Kun, intensificarea propagandei bolșevice începea deja să-și facă simțite efectele în rândurile soldaților, tinerilor ofițeri, minerilor și chiar ale unor autorități administrative locale²⁴⁸. La constituirea la Oradea, la 16 februarie 1919, a filialei Partidului Comunist din Ungaria, participase însuși Béla Kun²⁴⁹. Iar la 23 martie 1919, la doar două zile după proclamarea Republicii Ungare a Sfaturilor, autoritățile maghiare adresau muncitorilor din România, Serbia și Bulgaria o chemare la înfăptuirea imediată a revoluției proletare²⁵⁰. O ofensivă conjugată a Armatei Roșii și a Armatei Republicii Ungare a Sfaturilor ar fi trebuit să facă joncțiunea pe teritoriul României și să determine astfel instituirea puterii Sovietelor atât în România, cât și, prin contagiune, în Bulgaria vecină. În aprilie 1919, un raport secret al Brigăzii de Siguranță Cluj, care reușise să infiltreze Grupul Comunist Român de la Budapesta, consemna faptul că Racovski avea concentrați la granița Basarabiei 25.000 de bolșevici înarmați, dintre care 8.000 erau foști prizonieri austro-ungari. Cu sprijinul logistic și material al Budapestei, Racovski urma să aducă această forță de intervenție în Ungaria, de unde, împreună cu trupele guvernului maghiar, urma să atace dinspre nord-vest România²⁵¹. Șansa istorică a făcut însă ca această acțiune să fie în cele din urmă defazată, iar Armata Română, în urma unei puternice contraofensive, să ajungă să defileze, în august 1919, pe străzile Budapestei.

Între timp, în localități cheie din Basarabia, au avut loc mai multe încercări de provocare artificială a unor răscoale, precum cea de la Hotin, din ianuarie 1919, sau cea de la Bender din mai 1919. Crearea, la 5 aprilie 1919, a Biroului Organizatoric al Comuniștilor din Basarabia de pe lângă C.C. al P.C. (b) din Rusia urma să faciliteze materializarea unui vast plan al Moscovei de recuperare, prin diversiuni și forță, a Basarabiei. La implementarea sa s-a trecut la finele lunii aprilie 1919. La Odessa s-a

²⁴⁷ *Ibidem*, pp. 286, 340-344.

²⁴⁸ *Ibidem*, pp. 119-120, 129, 131-132.

²⁴⁹ *Ibidem*, p. 175.

²⁵⁰ *Ibidem*, pp. 202-204.

²⁵¹ *Ibidem*, p. 220.

constituit așa-numitul Guvern Muncitoresc-Țărănesc Provizoriu al Basarabiei, care, prin manifestul din 10 mai 1919, anunța iminenta intervenție a armatei ruso-ucrainene în România²⁵². Într-adevăr, la 1 mai 1919, guvernele Rusiei și Ucrainei adresaseră un ultimatum României somând-o să evacueze imediat Basarabia²⁵³, iar la 11 mai unități ale Armatei Roșii au trecut Nistrul la sud de Tiraspol îndreptându-se spre Bender unde, la 27 mai, au provocat timp de câteva ore incidente armate locale²⁵⁴.

Astfel de acțiuni vor continua și în anii ce vor urma. De pildă, în 1924, a fost provocată în Basarabia diversiunea de la Tatar - Bunar, ce făcea parte dintr-un plan mai amplu de provocare a unei revoluții bolșevice de-a lungul întregului istm ponto-baltic. Tot în scop de diversiune, în același an, a fost creată pe teritoriul R.S.S. Ucrainene, Republica Socialistă Sovietică Moldovenească la care, în cazul reușitei revoluției, ar fi trebuit reatașată Basarabia. În 1926 Cominternul a lansat teza „moldovenismului” - presupusa identitate istorică, culturală și lingvistică separată a moldovenilor în raport cu românii. Tot în scop de diversiune antiromânească s-a încercat crearea unor partide comuniste provinciale, iar Partidului Comunist Român i-a fost impusă susținerea tezei „autodeterminării” până la despărțirea de statul român a unor teritorii socotite „străine”, ceea ce-i va atrage, din partea autorităților statului român, scoaterea în afara legii.

Între timp, implementarea scenariului anexării istmului ponto-baltic, ce animase Germania încă din 1914, va fi favorizată de cursul ascendent al relațiilor sovieto-germane. Inițiată de cercurile militare ale celor două puteri începând din 1919, apropierea sovieto-germană avea să fie continuată, în plan politico-diplomatic, prin semnarea tratatului de la Rapallo din aprilie 1922, ce a pus capăt izolării politico-diplomatice a Kremlinului pe plan internațional. Situația a făcut ca țările situate între Rusia Sovietică și Germania și între Marea Baltică și Marea Neagră, între care și România, să se găsească pe întreg parcursul perioadei interbelice în situația geopolitică a statelor-tampon, aflate la întretăierea sferelor de influență ale celor două mari puteri. Împărțirea lor de către Moscova și Berlin prin anexele secrete ale Pactului Molotov - Ribbentrop de la 23 august 1939 nu va mai fi decât o problemă de timp și conjunctură istorică favorabilă.

²⁵² *Ibidem*, pp. 217, 268-271.

²⁵³ *Ibidem*, pp. 265-279.

²⁵⁴ *Ibidem*, p. 217.

COLABORAREA ECONOMICO-MILITARĂ RUSO-ROMÂNĂ, ÎN PERIOADA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (alimente, aprovizionare, infrastructură)

Maksim Victorovici OSIKIN

Cooperarea dintre Imperiul Rus și Regatul României în perioada Primului Război Mondial s-a realizat sub forma unei alianțe cu caracter ambiguu și contradictoriu, însă, cu toate acestea, clar exprimate (cel puțin până la sfârșitul anului 1917). Istoriografia celor două țări, dar și analiza diverselor momente pozitive ale relațiilor de cooperare, ridică periodic problema „prețului acestei cooperări”. În România, există un curent care face trimitere la presupusele datorii imense ale rușilor față de români, pentru întreținerea armatei ruse care a luptat în România. În Rusia se susține faptul că armata rusă s-a aflat pe teritoriul României, pentru a proteja, mai presus de toate, interesele României și chiar a ajutat românii din punct de vedere material, în orice mod posibil.²⁵⁵ Este greu să determini acest „preț” din mai multe puncte de vedere, așa cum este greu să faci o comparație, de exemplu, între aprovizionarea aliatului cu alimente și sângele soldaților vărsat pe teritoriul vecinului.

Din aceste considerente, trebuie pus accentul pe cooperarea dintre cele două state, în domeniul economico-militar, într-o perioadă dificilă din Primul Război Mondial care, practic a durat mai mult de un an - din august 1916 până la sfârșitul anului 1917. Această problemă poate fi analizată pe mai multe paliere ale colaborării - aprovizionare cu diferite materiale, infrastructură și alimente.

Încă de la începutul Primului Război Mondial și din momentul în care România și-a declarat neutralitatea, aceasta din urmă a continuat să negocieze cu puterile ambelor blocuri politico-militare combatante, fiecare din acestea fiind interesată să atragă România în război de partea sa. În ceea ce privește Imperiul Rus, acesta a fost interesat să colaboreze cu România pentru livrarea ajutoarelor rusești în Serbia. În acest sens,

²⁵⁵ T.A. Pokivailova, *Rossiskoe-rumînskoe otnoșenia v godi Pervoi mirovoi voini i problemi vaimorasciotov // Pervaia mirovaia voina i sudibi narodov Ţentralnoi i lugo-Vostocinoi Evropi*, Moscova, Institut Slaianovedenia RAN, 2015, pp. 606-607.

partea rusă a fost obligată să facă concesii din motive politice, trecând peste legea aplicată pe timp de război. De exemplu, în primăvara anului 1915, România a cumpărat din Rusia pentru nevoile armatei sale două mii de vagoane de grâu, al cărui transport era interzis, la fel ca și pentru alte tipuri de cereale. Cu toate acestea, în data de 3 aprilie, ministrul afacerilor externe, S.D. Sazonov, i-a solicitat prim-ministrului I.L. Goremîkin să permită transporturile către România, deoarece prin intermediul acestora vor fi efectuate și transporturile către Serbia. Consiliul de Miniștrii a aprobat solicitarea în ședința din 7 aprilie, dar în anumite condiții, și anume ca grâul rusesc să nu fie revândut unui alt stat, în special Germania și Austro-Ungaria. Mai mult decât atât, în anul 1915, România a cumpărat din Rusia 316.920 de puduri de pește la care s-au adăugat încă 37.000 de puduri la începutul anului 1916. În data de 27 mai 1916, însă, prin registrul special, al Consiliului de Miniștri au fost interzise transporturile către România de carne, pește și grăsimi, de care avea nevoie armata.²⁵⁶

Un alt produs de interes pentru români au fost caii. Consilierul inspectorului pentru artilerie al Frontului român, generalul A.N. Vinogradski, susținea că „problema cailor era destul de acută, ca urmare a numărului mic și, în general, a calității slabe a cailor din România. În unele cazuri se apela la boi, care erau folosiți pentru a tracta artileria grea românească, și la căruțe”.²⁵⁷ La sfârșitul anului 1914, negustorul Feinberg, care anterior mai făcuse comerț cu România, a cumpărat șase mii de cai de la negustorii de cai din guberniile Tambovsk și Voronej - pentru artilerie și căruțe de prima categorie - cu toate că Ministerul Agriculturii i-a solicitat lui Goremîkin să anuleze achiziția destinată românilor, întrucât armata rusă avea nevoie de cai.²⁵⁸

Deoarece imperativele dure ale politicii au primat, solicitarea oficială a guvernului român, în acord cu Marele Cartier General și Ministerul Afacerilor Externe, a fost aprobată iar misiunea militară condusă de colonelul Paianu a primit acordul pentru achiziție și transport. Astfel, 7.000 de cai au fost cumpărați pentru România de negustorul Gagheibaisutov, iar acești cai au fost trimiși în România pe navele corpului expediționar cu destinație specială comandat de contraamiralului M.M. Veselkin. Până la data de 6 februarie 1915, deja au fost transportați 2.669 de cai.²⁵⁹

Pentru a evita interdicția, comercianții au cumpărat caii sub pretextul

²⁵⁶ Arhivele istorice ruse de stat (RGIA), F. 1276, Op. 11, D. 1252, L.2-3, 14, 25-25ob, 64.

²⁵⁷ Arhiva de Stat a Federației Ruse (GARF), F. 6260, Op. 1, D. 2, L. 16.

²⁵⁸ Arhiva rusă de stat de istorie militară (RGVIA), F. 369, Op. 12, D. 3, L. 13.

²⁵⁹ GARF, F. 102, Op. 73, DE. 229, L. 11, 17, 19, 23.

livrării lor către armata sârbă. În ceea ce privește exportul cailor, achiziționați prin misiunea lui Paianu, transportul lor a întârziat deși încă din luna februarie 1916, românii ceruseră permisiunea să transporte cei 6000 de cai achiziționați. Printre altele, întârzierea a fost determinată și de faptul că cererea a fost supusă spre examinare în cadrul Consiliului de Miniștrii care, în pofida lipsurilor semnificative de cai de cavalerie pentru armata rusă, și-a dat acordul însă doar pentru 2.000 de cai.²⁶⁰

În toamna anului 1915, românii doreau să achiziționeze 4.000 de tone de oțel, însă au fost refuzați, deoarece din punctul de vedere al rușilor, acest lucru ar fi afectat în mod semnificativ necesitățile departamentului militar - „foamea după metal” devenise deja o realitate, iar armata rusă, după retragerea din 1915, avea nevoie de cantități mari de armament și muniție. Desigur, partea română a recurs la presiuni, comunicând, faptul că austro-ungarii le-au propus astfel de livrări dar au refuzat propunerile, într-un context în care „aprovizionarea României cu echipamentele militare care nu îi ajungeau” putea fi considerată drept „una dintre condițiile esențiale ale trecerii ei de partea noastră”. Totuși, o serie de materiale (sodă, prelate, frânghii, cauciucuri pentru autovehicule, piese de schimb pentru avioane) au fost livrate de ruși (de exemplu 10.000 m de frângie în martie 1916²⁶¹). În general, până în primăvara anului 1916, partea rusă nu a refuzat românilor achiziționarea produselor alimentare (cu excepția untului), a cailor sau altor materiale (nitrat). Rușii au acționat pentru limitarea achizițiilor românești din Rusia, însă interdicții directe nu au fost instituite.

Situația privind colaborarea reciprocă și tranzacțiile cu materiale pentru scopuri militare, s-a schimbat brusc odată cu intrarea României în război, în luna august 1916. În primul rând, au fost încheiate acorduri între aliați; în al doilea rând, susținerea aliatului, se subînțelege, era o condiție pentru obținerea victoriei; în al treilea rând, acțiunile comune, umăr la umăr, ale trupelor ruse și române trebuiau susținute de resurse suficiente. Prin urmare, din acest moment transporturile ruse (dar și cele ale aliaților, care efectuau tranzitul prin Rusia) au început să fie livrate în cantități mari. Deja în luna august, românii au solicitat 1.000 de tone oțel și 20.000 de tone de fontă, iar la începutul lui octombrie, câte 50 de tone de fontă zilnic.²⁶²

Luând în considerare faptul că Rusia s-a angajat să furnizeze

²⁶⁰ *Osobie jurnalî Soveta ministrov Rossiskoi imperii. 1916 god*, Moscova, Ed. ROSSPEN, 2008, p. 80-82

²⁶¹ RGVA, F. 369, Op. 1, D. 95, L. 28, 66

²⁶² *Ibidem*, L. 389.

României mărfuri primite de la aliați prin porturile Arhanghelsk și Vladivostok, la jumătatea lunii octombrie 1916, guvernul român a invocat „necesitatea deosebit de urgentă pentru livrarea a 3.000 de tone de materiale lunar pe cale ferată, din Vladivostok, destinate Ministerului de Război”.²⁶³ Odată cu intrarea României în război au fost trimise comenzi și cereri pentru materiale militare - materie primă pentru producerea prafului de pușcă, explozibili, diverse metale, obiecte sanitare, materiale de intenvență și de artilerie, cărbune și altele.

În noiembrie 1916, românilor le-au fost trimise 5 vagoane cu staniu pentru producerea conservelor și au fost executate trei comenzi de scurte împlănite care însumau un număr total de 100.000 de bucăți.²⁶⁴

Și românii au acordat un ajutor concret părții ruse. Desigur, posibilitățile economice ale Rusiei și României nu erau comparabile, însă conducerea română a făcut multe, pentru a nu avea datorii față de ruși. De exemplu, răniții ruși din Dobrogea au fost trimiși la spitalele bucureștene, iar în data de 7 noiembrie au fost inițiată o petiție pentru a se primi aprobarea transportului de produse petroliere în Basarabia, unde „se resimte acum o lipsă acută de produse petroliere pentru nevoile industriei locale”.²⁶⁵ În special, petrolul era necesar fabricilor din Odessa, care lucrau pentru armată. Totodată, în noiembrie 1916, românii au solicitat 5 vagoane de cărbune, „din cauza lipsei de combustibil pentru căile ferate române, cauzată de lipsa rezervelor de petrol din Moldova”.²⁶⁶ Ca urmare, în data de 13 noiembrie, românilor le-au fost cedate 30.000 de tone de cărbune.

Aprovizionarea cu alimente și echipament a detașamentului rus din Dobrogea, condus de generalul A.M. Zaiocikovski (Corpul 47 armată), care sosise în România încă din august 1916, ar fi trebuit să se realizeze prin grija Districtului Militar Odessa.²⁶⁷ Însă, aproape imediat după sosirea rușilor românii au început să furnizeze unităților ruse alimente și furaje. În data de 19 august, comandantul transmisiilor militare a telegrafiat directorului Cancelariei Diplomatiei din cadrul Marelui Cartier General că „în baza condițiilor instituite în ultima perioadă, apare necesitatea de a impune și menține legătura dintre căile ferate ruse și române pentru o posibilă rezolvare rapidă a mai multor

²⁶³ RGVA, F. 2000, Op. 1, D. 6082, I. 55

²⁶⁴ RGVA, F. 369, Op. 1, D. 95, L. 385, 437, 497.

²⁶⁵ RGIA, F. 1276, Op. 12, D. 1555, L. 4.

²⁶⁶ GARF, F. 1783, Op. 2, D. 653, L. 16.

²⁶⁷ RGVA, F. 499, Op. 3, D. 1643, L.9

probleme de diferite tipuri, referitoare la transporturile efectuate în condiții de război”. La conferința ruso-română din 8-12 septembrie s-au realizat acorduri și au fost semnate înțelegerile corespunzătoare. Materialele pentru Corpul 47 au fost transportate pe cheltuiala părții române, iar rușii au plătit doar pentru tranzitul în Bucovina (aprox. 500 de verste). De asemenea, românii au informat că sunt gata să vândă pâine pentru Armata a 9-a din Bucovina.²⁶⁸

Bineînțeles, livrările reciproce s-au dovedit a nu fi gratuite și pentru că era imposibil să calculezi totul, o mare parte a mărfurilor și serviciilor erau luate doar în evidență urmând ca plățile între aliați să se facă ulterior. În ceea ce privește partea rusă, deja în data de 14 septembrie, ministrul de război a dispus Direcției Generale a Statului Major General „luarea într-o evidență separată a mărfurilor livrate guvernului român”. Responsabilitatea pentru evidența mărfurilor livrate românilor o avea, în principal, Direcția Generală Intendență, astfel încât pentru necesitățile românilor, în primă instanță, au fost livrate bunuri de intendență - în primul și în primul rând alimente și echipament. Este important de remarcat faptul că achizițiile pentru partea română în interiorul Rusiei au fost efectuate fără costuri suplimentare, în conformitate cu prețurile interne, iar pentru unele produse au fost stabilite prețuri fixe în conformitate cu prețurile pieței interne. De exemplu, în data de 8 noiembrie, intendantul principal, generalul K.N. Egorev a ordonat Uniunii Zemstvelor și Uniunii Orașelor să expedieze în România 50.000 de scurte îmblănite din numărul pregătit pentru Armata Română și o comandă pentru un milion de seturi de lenjerie. Prin urmare, comenzile românești au fost făcute prin intendența rusă, astfel încât prin achizițiile individuale și intermediere să nu fie ridicate prețurile.²⁶⁹

În același mod s-au efectuat calculele și pentru unele lucrări. De exemplu, șeful inginerilor armatei Frontului de Sud-Vest, generalul K.I. Velicko a propus într-o telegramă adresată Marelui Cartier General, în data de 22 octombrie 1916, următoarea ordine a lucrărilor, care trebuiau realizate de unitățile ruse de geniu în România: „1. Toate lucrările trebuie efectuate și plătite prin dispoziția șefilor de lucrări, din creditul de construcții rusec, cu exercitarea controlului efectiv de către partea rusă; 2. Suma cheltuită trebuie rambursată de guvernul român în întregime Trezoreriei Ruse. Doar această ordine va asigura realizarea rapidă a lucrărilor, plata corectă a muncitorilor, organizarea meselor acestora și

²⁶⁸ RGVA, F. 2004, Op. 3, D. 2120, L. 15, 60-62.

²⁶⁹ RGVA, F. 369, Op. 1, D. 95, L. 256, 531.

inspecția sanitară, deoarece românii nu au nici o astfel de organizație și nu au când să înființeze rapid una". Întrucât muncitorii români (în data de 17 noiembrie lucrau 10.911 muncitori români și 645 de căruțe, dintr-un necesar de 60.000 și 6.000 de căruțe) nu aveau îmbrăcăminte calduroasă la data de 1 decembrie, Veliciko a solicitat să îi fie puși la dispoziție muncitorii ruși.²⁷⁰

La jumătatea lunii noiembrie 1916, ministrul de război, generalul D.S. Șuvaev a subliniat că „în ceea ce privește aprovizionarea, Armata Română trebuie analizată nu doar ca un aliat al armatei noastre, ci și ca o armată care îndeplinește sarcini comune cu armatele noastre, a căror rezolvare cu succes capătă în prezent o semnificație capitală. Prin urmare, satisfacerea la timp a cerințelor guvernului român cu privire la distribuirea bunurilor aprovizionate trebuie să fie pusă pe picior de egalitate cu nevoile armatelor noastre”.²⁷¹ În acest fel, odată cu evoluția nesatisfăcătoare a operațiilor militare din România, Armata Română a apelat din ce în ce mai mult la aprovizionarea cu echipamente și alimente din Rusia, deoarece inamicul înainta rapid pe teritoriul României. Astfel, în data de 27 noiembrie, generalul Egorev a comunicat cartierului general al Frontului de Sud-Vest, căruia i se subordonau trupele rusești care acționau în România, faptul că pentru Armata Română sunt livrate uniforme de la Moscova. În momentul respectiv deja fuseseră livrate 87.000 de mantale, 110.000 de cămăși, 100.000 de pufoaice, 80.000 de șalvari, 100.000 de pantaloni din bumbac și 31.000 de cizmulițe scurte.²⁷² În total, în luna noiembrie 1916, armatei române i-au fost livrate 80.000 de perechi de cizme și 100.000 de complete de uniforme.

Principala problemă în teatrul de operații din România, la sfârșitul anului 1916 a fost aprovizionarea cu alimente și furaje a trupelor și populației civile. Toamna, românii au fost solicitați să pună la dispoziție pentru transporturile rusești 12 trenuri la Iași și 6 la Ițkani²⁷³, însă în Imperiul Rus deja începuse criza alimentară care, deși mai târziu, cu atât mai mult a avut un impact major asupra armatei ruse. Teatrul de operații militare din România, extrem de slab legat cu Rusia pe cale ferată din cauza diferențelor de lățime între ecartamentul căilor ferate rusești și celor românești a devenit la trecerea dintre anii 1916-1917 cea mai problematică zonă de pe Frontul de Est în ceea ce privește aprovizionarea.

²⁷⁰ RGVA, F. 2006, Op. 1, D. 15, L.37, 134, 206

²⁷¹ RGVA, F. 369, Op. 1, D. 95, L. 505

²⁷² RGVA, F.2006, Op. 1, D. 15, L. 202.

²⁷³ RGVA, F. 2004, Op. 3, D. 464, L. 72.

Odată cu căderea Bucureștiului, numărul de refugiați a crescut dramatic și toate aceste grupuri de persoane - potrivit diverselor estimări de la 1 până la 3,5 milioane de oameni - s-au deplasat spre nord-est, în întâmpinarea trupelor ruse care se îndreptau spre România. Amestecarea celor două mari fluxuri de oameni a condus inevitabil la îngreunarea procesului de aprovizionare. Căile ferate blocate au impus acordarea unei atenții sporite mijloacelor locale - adică resurselor României. La sfârșitul lunii noiembrie, după cum au raportat lucrătorii căilor ferate ruse „incapacitatea și lipsa de pregătire a căilor ferate române pentru transportul trupelor” a afectat concentrarea trupelor ruse, iar „speranțele guvernului român de a reface starea normală și de a trece peste greutățile, cauzate de evacuare, nu s-au confirmat”.²⁷⁴

Plângerile trimise la Cartierul General rus evidențiau că motivul pentru care au căzut transporturile a fost determinat de o serie de circumstanțe, cea mai semnificativă fiind aceea că rețeaua de căi ferate continua să fie administrată de români care au concentrat în Moldova întregul material rulant fără să acorde importanță stațiilor de cale ferată și drumurilor, astfel încât în decembrie 1916, chiar nu se mai puteau transporta mărfurile și materialele necesare.²⁷⁵ Cu toate acestea, românii nu au putut să cedeze rușilor comanda propriei rețele de căi ferate, cel puțin din cauza faptului că trebuiau să organizeze evacuarea propriei populații. Astfel, în data de 17 decembrie, ministrul-delegat rus în România, A.A. Mosolov²⁷⁶, a telegrafiat Marelui Cartier General solicitând ca rușii, în cadrul unor comisii mixte, să preia comanda căilor ferate române și să asigure paza acestora cu participarea reprezentanților români, pentru a nu le submina orgoliul. În luna decembrie 1916, românii au dat rușilor în exploatare porțiunea Ungheni - Cristești - Nicolina, cu realizarea în Nicolina a unei exploatare mixte, paralele.²⁷⁷ Pe timpul operațiilor militare stațiile de frontieră românești Socola, Nicolina și Iași erau considerate deschise și puse „în legătură directă cu drumurile rețelei ruse”.²⁷⁸ Operarea în comun a căilor ferate era un compromis și cu toate că nu a fost cea mai

²⁷⁴ RGVIA, F. 2085, Op. 1, D. 15, L6ob.

²⁷⁵ GARF, F. 601, Op. 1, D. 674, L. 5ob.

²⁷⁶ Generalul locotenent A.A. Mosolov (1854-1939) a fost seful cancelariei imperiale ruse. El a semnat din partea Rusiei procesul verbal de transmitere a tezaurului românesc, conform Serghei Golubițki. *art.cit.*” Ruminskoe zalato, accesibil pe <http://www.noidacii.ro/Noi,%20Dacii!%20nr.%2077/Tezaurul.pdf> consultat în 23.07.2017, A se vedea și AA Mosolov, Misiunea mea în România, ed. Silex, București, 1997, n.t.

²⁷⁷ RGVIA, F. 2004, Op. 2, D.72, L.67.

²⁷⁸ RGVIA, F. 2004, Op. 3, D. 2120, L447.

bună decizie, se pare totuși că era singura soluție adecvată la acel moment.

La sfârșitul anului 1916 conducerea politico-militară română s-a confruntat cu o dublă problemă. Pe de-o parte, trebuia, desigur, să își hrănească proprii oameni - restul armatei, recruții și refugiații iar pe de altă parte trebuia să aloce resurse trupelor proprii, care împreună cu trupele ruse trecuseră la defensivă împotriva ofensivei austro-germanilor, unicul scut între inamic și restul teritoriului românesc. Pentru a combate foametea printre refugiați, românii au avut unele diferende cu rușii, însă întotdeauna ieșeau în întâmpinarea acestor probleme conștientizând dependența de ajutorul rusesc. Principala observație care poate fi făcută este aceea că în perioada retragerii generale, alimentele și furajele au fost livrate celor îndreptățiți, atât cât a fost posibil acest lucru.

Această dublă problemă generată de circumstanțele obiective ale lipsei generale de alimente, poate fi constatată în mai multe documente. De exemplu, telegrama reprezentantului militar rus de pe lângă Comandamentul român, generalul M.A. Beliaev, trimisă Marelui Cartier General în data de 26 noiembrie 1916, evidențiază că „Ministerul de Război și Cartierul General Român solicită să se anunțe că odată cu retragerea în Moldova, atât a armatei, cât și a unei părți semnificative a populației, trupele noastre nu pot conta pe alimentele din țară și trebuie să fie asigurate doar transporturi din Rusia”. Cu două zile în urmă, comandantul armatei a 9-a, generalul P.A. Lecițki, a cărui armată a luptat umăr la umăr cu românii în sudul Carpaților de la începutul toamnei, a telegrafiat că populația are alimente, însă nu dorește să le vândă. De aceea, intendantul principal a solicitat „punerea în acord cu generalul Beliaev pentru a se efectua rechiziții plătite în România, precum și în Ținutul Bălți, aparținând Moldovei, și pe seama acestor mijloace să se formeze rezervele”.²⁷⁹

Intendenții români, urmăreau să păstreze rezervele de furaje rămase pentru aprovizionarea propriilor trupe și în luna decembrie 1916 au continuat să nu furnizeze produse rușilor, „motivându-și refuzul prin reglementările stricte ale conducerii de a nu da trupelor ruse produse”. De asemenea, au interzis serviciilor de intendență rusești să rechiziționeze resurse din raioanele ocupate. La rândul său, în data de 9 ianuarie 1917, comandantul armatei a 4-a, generalul A.F. Ragoza, raporta adjunctului comandantului armatelor de pe Frontul Român, generalul V.V. Saharov: „La cererea adresată intendentului armatei române referitoare la unde, câte și ce fel de produse ne poate oferi pentru hrana cailor, care se află în raionul său, acesta a răspuns că, din păcate, nu ne poate oferi nimic. La întrebarea

²⁷⁹ RGVIA, F. 2009, Op. 1, D. 30, L. 87, 98.

corpurilor de armată, dacă acestea primesc de la intenđența română alimente, s-a răspuns că în mod regulat nu primesc nimic, sau primesc fie întâmplător, fie în cantități ne semnificative”²⁸⁰.

Semnificația acestei neînțelegeri nu reflectă lipsa de dorință a părții române de a-i ajuta pe ruși, ci lipsa reală a resurselor, care erau insuficiente chiar și pentru români. De aici pornește și insistența constantă a românilor care solicitau repetat organizarea transportului de alimente și furaje pentru armatele rusești din Rusia, care a fost greu de realizat din cauza capacității limitate a infrastructurii de transport.

Neînțelegerile dintre aliați în problemele de aprovizionare, determinate de mai mulți factori cu caracter obiectiv, au ieșit în cele din urmă la suprafață. La jumătatea lunii decembrie - în baza ordinului generalului V.I. Gurko, șef al Cartierului General al Comandantului Suprem - însărcinată cu afaceri Mosolov s-a adresat prim-ministrului român, I. Brătianu cu rugămintea de a pune la dispoziția rușilor depozite și a ridica interdicția proprietarilor de terenuri români de a vinde cereale către trupele rusești. Deoarece nu a primit un răspuns, Mosolov a formulat din nou rugămintea, de data aceasta printr-o notă care reproducea o serie de argumente din telegrama lui Gurko. După două zile de discuții cu miniștrii Afacerilor Interne, Proprietății de Stat și Lucrărilor publice, care au făcut propuneri, s-a ajuns la un acord, „în virtutea căruia guvernul român se obligă să livreze în fiecare lună câte două mii de vagoane de cereale, un surplus de vite și furaje, fiind și de acord cu ocuparea tuturor clădirilor necesare pentru depozitele intenđenței noastre, având în vedere că atât cerealele, cât și vitele și furajele ar urma să fie înapoiate guvernului român”. Românii s-au angajat ca până la data de 1 ianuarie să „pună la dispoziție o listă cu locurile și cantitatea de cereale, gata de a fi date în primire intenđenței”. Din punctul de vedere al lui Mosolov, propunerea era avantajoasă din următoarele motive:

1. prin achiziționarea cerealelor de către guvernul român, prețurile nu vor fi ridicate iar domeniile de achiziție vor fi împărțite corect;
2. rezervele de cereale scad, astfel că după achiziționare, aceste rezerve, în special cele din depozitele britanice (recolte de anul trecut) vor rămâne întregi și le vom putea folosi oricând. În cazul în care nu vom putea compensa altfel românilor cerealele lor atunci când va apare foametea, sau în cazul retragerii noastre, britanicii vor accepta distribuirea sau distrugerea acestor depozite.
3. dacă va fi acceptată propunerea românilor, atunci aceștia ne vor

²⁸⁰ RGVIA, F. 2086, Op. 1, D.70, L.20, 29, 63, 186.

ajuta în ceea ce privește morăritul și transportul, fapt care din punct de vedere financiar, ar fi mult mai convenabil pentru trupe. Achiziționarea directă va provoca în mod inevitabil nemulțumiri și întrebări cu privire la faptul dacă a fost vândut excedentul sau cerealele necesare pentru moșieri.

4. datele statistice prezentate de ei arată în mod clar că populația, în luna aprilie, a epuizat toate rezervele de cereale. Din punctul meu de vedere, consider că doar ultimele două luni și jumătate rămase până la noua recolta vor fi dificile pentru ei în privința cerealelor.
5. consider că dacă nu și-ar îndeplini obligațiile, atunci ne putem întoarce oricând la achiziționarea directă a cerealelor”²⁸¹

Văzând că aliații au ajuns la un compromis, în data de 25 decembrie 1916, Gurko, într-o telegramă adresată lui Mosolov și Saharov a indicat prioritățile ruse în privința aprovizionării: „Vă rog să nu refuzați să explicați guvernului român că din partea mea nu au existat absolut nici un fel de amenințări, eu doar consider necesar să explic per ansamblu ceea ce se întâmplă și la ce împrejurări forțate va fi supusă armata, deoarece retragerea spre granițele proprii poate fi apreciată ca fiind cauzată și de lipsurile de alimente, situație care, în mare măsură, este generată de distrugerea căilor ferate române. Modul în care puteți obține produsele alimentare pentru armată, îmi este indiferent, atâta timp cât trupele au fost dotate cu toate cele necesare și nu suferă de foame din moment ce în țară există alimente. În ceea ce privește obligația de a restitui guvernului român cerealele, vitele și furajele primite, sunt de părere că această promisiunea nu sunt în măsură să o îndeplinim... și în ceea ce privește această problemă vă rog stăruitor să explicați guvernului român că nu poate fi ascuns față de trupe, faptul că în raioane există alimente și furaje, pe care trupele nu le primesc. Această situație poate declanșa neînțelegeri grave, nemulțumirea trupelor și afectarea stării lor de spirit și în cele din urmă poate cauza chiar furturi. Nu contează cui aparțin rezervele, care există în țară, fără a-i exclude și pe britanici. Este necesar ca toate să fie folosite la scară largă, ceea ce este infinit mai bine, decât să le distrugi pe timpul retragerii, lăsând doar strictul necesare pentru hrana populației și însămânțarea câmpurilor”²⁸²

Pentru a simplifica cooperarea, românii au repartizat câte un comisar român pentru aprovizionare fiecărui corp de armată rus.²⁸³ Șeful Statului

²⁸¹ RG VIA, F. 2086, Op. 1, D. 70, L. 156-159.

²⁸² *Ibidem*, L. 148-149.

²⁸³ RG VIA, F. 2009, Op. 1, D. 30, L. 97ob

Major General român, generalul C. Cristescu, i-a prezentat lui Saharov, în data de 31 decembrie 1916, o listă cu comisarii guvernamentali de pe lângă corpurile de armată ruse, prezente pe Frontul român:

- Armata a 6-a: maior de intendență, G.T. Ioan (deputat) și lt. de intendență I. Elefterie (deputat).
- Armata a 4-a: E Zaharia (inspector principal de administrație), I. Ionescu (prefect Romanați), G. Mumuianu (prefect Constanța) și C. Bellu (prefect Teleorman).
- Armata a 9-a: N. Gâlcă (prefect Rm. Sărat), M. Berceanu (prefect Ialomița), C. Călugăreanu (polițmaistru) și N. Cănanău (polițmaistru).²⁸⁴

Desigur, lucrurile nu au intrat imediat pe făgașul cel bun. Astfel, în data de 20 ianuarie 1917, intendența Frontului român i-a telegrafiat lui Saharov: „permisiunea achizițiilor tuturor produselor se lovește de faptul că nu sunt instrucțiuni clare pentru comisarii guvernamentali astfel că deși cantitatea produselor și cărnii de vită, care pot fi vândute, trebuie stabilită de comisii speciale, acestea încă nu au fost formate. Raționalizarea rezervelor alimentare nu a fost clar legiferată, aspect ce ar putea duce la abuzuri și rezistență pasivă din partea autorităților civile”.²⁸⁵ Referitor la vite, câțiva moșieri din România și-au evacuat vitele în Moldova, fapt ce ar putea fi de folos în viitor pentru armată. Saharov a solicitat aprobarea acestei evacuări, iar Marele Cartier General a fost de acord.²⁸⁶

În ceea ce privește pâinea, situația a fost salvată într-o oarecare măsură de rezervele de grâu constituite anterior, achiziționate în România de sârbi și britanici, pentru a nu permite exportul grâului în Germania. În ajunul intrării României în război, guvernul român a vândut inamicului o parte din grâu, însă și aliații au cumpărat o parte însemnată, știind că grâul nu poate fi exportat. La jumătatea lunii noiembrie, rezervele guvernului sârb, aproximativ 500 de mii de puduri de grâu și orz, au fost livrate din Reni în Tiraspol „și alte raioane din spatele frontului pentru a fi procesate în morile din Brăila”. În data de 30 noiembrie Egorev a atras atenția comisarului districtual al Ministerului Agriculturii din regiunea de sud-vest, S.N. Gerbeli, „să adopte măsuri pentru folosirea acestor cereale pe plan local”. După ce Gerbeli a primit dispoziția de a folosi aceste rezerve pentru aprovizionarea trupelor, împuternicitul șef pentru achiziționarea alimentelor destinate armatei sârbe, M. Șainovici, a fost de acord să cedeze grâul

²⁸⁴ Șef de poliție, poliz-meister în germană n.t..

²⁸⁵ *Ibidem*, L. 206.

²⁸⁶ RGVA, F. 2009, Op. 1, D. 30, L. 170.

rușilor, cu condiția înapoierii din Rusia a aceleiași cantități.²⁸⁷

În privința rezervelor de grâu britanice, în interiorul raionului Frontului român erau depozitate aproximativ 2 milioane de puduri de grâu. Reprezentantul guvernului britanic la Iași, căpitanul Pitts, l-a informat pe reprezentantul Ministerului rus al Agriculturii, Vișinevski, că „problema privind cedarea rezervelor guvernului rus a fost în principiu rezolvată și prezentată pentru luarea deciziei finale guvernului britanic, de la care se așteaptă primirea împuternicirii pentru încheierea acordului”. Grâul britanic a fost „pus la socoteală în cadrul resurselor totale ale guvernului român”.²⁸⁸ Deja la data de 7 ianuarie 1917, Mosolov a comunicat Cartierului General al Frontului român că britanicii sunt gata să ofere toate rezervele lor de grâu rușilor, iar „despăgubirea poate fi realizată fie în bani, la prețul actual, fie prin cereale după deschiderea Dardanelor”.²⁸⁹

În decembrie 1916, când încă nu fusese stabilizată linia frontului în România, iar rușii nu constituiseră spatele frontului armatei, una din problemele de prim plan a fost aceea a susținerii logistice a trupelor. Rezervele se aflau în Odessa și în depozitele de pe malul Nistrului, însă linia de cale ferată Bender - Ungheni - I ași, era puțin probabil să poată deservi Armata a 9-a. Saharaov a menționat că „odată cu pierderea căii navigabile pe Dunăre, o cale vitală pentru Frontul Român, armatele ruse sunt sortite înfometării având în vedere epuizarea rapidă a rezervelor locale”.²⁹⁰ Importanța Odesei pentru Frontul român a crescut odată cu realizarea liniei Odessa - Akkerman, Basarabia - Leovo și Arțiz - Ismail.²⁹¹

Cu toate acestea, în toamna anului 1916, aprovizionarea cu alimente, atât a trupelor române, cât și a celor ruse care luptau în România, era o sarcină prioritară a părții române. Implicarea rușilor în aprovizionare era în curs de realizare și a devenit posibilă după stabilirea poziției frontului la începutul anului 1917.

În situația în care se recurgea la retragerea totală a trupelor ambelor armate era evident că fluxurile de refugiați ar fi îngreunat aprovizionarea trupelor. De aceea, Marele Cartier General le-a solicitat lui Mosolov și Saharaov, ca cel puțin muncitorii din zona imediată a frontului, care construiau fortificații, să fie aprovizionați de partea română, „în calitatea lor de apărători ai teritoriului român”. De asemenea, Marele Cartier General a propus să

²⁸⁷ *Ibidem*, L. 103-104, 132, 177.

²⁸⁸ RGVIA, F. 2086, Op. 1, D. 45, L. 120-121.

²⁸⁹ *Ibidem*, D. 70, L. 3.

²⁹⁰ RGVIA, F. 2009, Op. 1, D. 30, L.164.

²⁹¹ RGVIA, F. 2004, op. 3, D.464, L.99ob.

amâne aducerea întăririlor române din spatele frontului, deoarece după ce rezervele locale se vor epuiza, căile ferate nu vor avea capacitatea să transporte alimentele necesare lor”.²⁹² În principal, în decembrie 1916, în România au fost destinate frontului circa 1.800 de vagoane cu provizii și alte materiale.²⁹³

Rezolvarea problemelor generale apărute în relațiile ruso-române - evacuarea României, gestionarea refugiaților români, transportul din Arhanghelsk a materialelor destinate României, transportul materialelor evacuate din România în fabricile și depozitele din Rusia - au impus formarea unui departament special de lucru pentru afacerile române pe lângă Marele Cartier General rus.²⁹⁴ După căderea Bucureștiului și retragerea trupelor ruso-române la graniță, s-a pus problema evacuării populației, a vitelor, a cerealelor, a echipamentelor agricole și mașinilor întreprinderilor industriale în Basarabia rusească. Prin hotărârea Consiliului de Miniștri din 9 decembrie 1916, a fost formată Consfătuirea Specială Interdepartamentală pentru realizarea rapidă a evacuării României, condusă de D.I. Zasadko. În data de 12 decembrie, țarul Nicolae al II-lea a ordonat să se concentreze în mâinile lui Zasadko întreaga putere administrativă pentru desfășurarea măsurilor preliminare și executive de evacuare a României.

În primul rând, din România au fost evacuate uzinele și materialele militare, evacuare pe care a ordonat-o generalul I.N. Tolmacev.²⁹⁵ O mare parte din aceste materiale au fost preluate de către Direcția Generală Artilerie și trimisă în Rusia prin Cernăuți, unde se afla coordonatorul acestei acțiuni, generalul N.V. Șuliga.²⁹⁶ Referitor la materialele evacuate din România s-a susținut că „toate materialele aparținând armatei române, au fost supuse trecerii libere, inclusiv componentele atelierelor românești de stat, necesare armatei”.²⁹⁷

Odată cu formarea Frontului Român la ordinul Marelui Cartier General din data de 5 decembrie 1916, armata română a intrat în compunerea frontului „din aceleași motive ca și armata (rusă) a 6-a Dunăreană”. Ca urmare, Direcția Generală Tehnico-Militară „a introdus în planul de aprovizionare a armatei noastre din perioada 1917-1918, majorări de 10% pentru Armata Română”.²⁹⁸ Cu alte cuvinte, pentru această

²⁹² RGVA, F. 2006, Op. 1, D. 15, L. 271.

²⁹³ RGVA, F. 369, Op. 13, D. 64, L. 595.

²⁹⁴ RGVA, F. 2003, Op. 2, D. 283, L. 142.

²⁹⁵ RGVA, F. 369, Op. 6, D. 332, L. 1.

²⁹⁶ RGVA, F. 2004, Op. 3, D. 464, L. 453.

²⁹⁷ RGVA, F. 2004, Op. 3, D. 2120, L. 279a.

²⁹⁸ RGVA, F. 369, Op. 11, D. 10, L. 6.

perioadă, necesitățile armatei române au fost calculate la 10% din necesitățile armatei ruse.²⁹⁹ În 1 ianuarie 1917 Marele Cartier General îi transmitea lui Saharov următorul ordin: „în urma distrugerii rezervelor din cauza luptelor dispuneți realizarea, după posibilități, a calculului valorii bunurilor distruse cu participarea administrației române, în scopul prevenirii ulterioare a unor cerințe de despăgubire excesive”.³⁰⁰

Cu alte cuvinte, ambele părți au colaborat una cu cealaltă nicidecum cu titlu gratuit și au recurs la practica decontărilor reciproce. De exemplu, în decembrie 1916, românii au solicitat 2 mii de vagoane de zahăr, fiind susținuți de Mosolov. Ministerul Agriculturii însă a luat în considerare, după revoluție (din februarie n.t.) posibilitatea de a oferi doar jumătate din cantitatea solicitată, deoarece în Rusia, zahărul devenise cel mai deficitar produs, care în anul 1916 au era distribuit pe cartelă. Pentru a-și susține cererea, românii au invocat faptul că în anul 1916, aceștia au cedat trupelor ruse „câteva sute de vagoane de zahăr, destinate populației civile”.³⁰¹ În vara anului 1917, armatei române i-au fost cedate încă 100 de mii de puduri de zahăr iar populației civile din România 40 de mii de puduri, la prețul fix stabilit în Rusia. Rușii au menționat că o parte din zahăr au dat-o românilor „cu titlu de împrumut”.³⁰²

Un alt exemplu: în 27 ianuarie 1917, intendența Frontului român a întreat intendentul principal de câmp (Glavpolint) dacă există un acord cu aliații „pentru distribuirea produselor către unitățile și ofițerii armatelor română, franceză și britanică, pe baza de reciprocitate”, în scopul „de a stabili modalitatea de calcul pentru produsele luate”. La telegrama din 27 ianuarie, intendentul a răspuns că „un astfel de acord nu există și produsele trebuie acordate pe aceleași temeieri, ca și pentru trupele rusești, efectuând un calcul separat pentru produsele acordate unităților acestor armate, iar corpului ofițeresc - cu titlu gratuit, la fel ca și ofițerilor ruși”.³⁰³

În data de 2 ianuarie 1917, ca urmare a evoluțiilor de front, Direcția Generală Intendență a înaintat un raport către Marele Cartier General în care se preciza că: „având în vedere situația schimbătoare din România, de la ambasada regală română a sosit în data de 22 decembrie, o nouă solicitare, care o înlocuiește pe cea anterioară, privind materialele care urmează să fie livrate din Rusia în România. În noua solicitare a

²⁹⁹ RGVI, F. 369, Op. 1, D.215, L.51ob.

³⁰⁰ RGVI, F. 2086, Op. 1, D. 70, L. 195.

³⁰¹ GARF, F. 1783, Op. 2, D. 653, L.9, 67.

³⁰² Arhiva rusă de stat pentru economie (RGAE), F. 1943, Op. 6, D. 2316, L. 10, 101.

³⁰³ RGVI, F. 2086, Op. 1, D. 45, L. 97.

ambasadei române, unele bunuri solicitate anterior, nu mai sunt solicitate, altele sunt solicitate în cantități diferite iar termenul de livrare al tuturor bunurilor a fost indicat să fie cel mai scurt”. Românii au cerut 200 de mii de mantale, 200 de mii de cămăși de postav, 200 de mii de pantaloni de postav și 400 de mii de mănuși din lână. Când Armata Română a intrat în compunerea Fontului Român, românii au încetat să mai furnizeze separat anumite bunuri, aprovizionarea realizându-se prin intermediul intendentei ruse. În luna ianuarie 1917, Direcția Generală Intendență a stabilit o normă de aprovizionare a armatei române pentru 200 de mii de oameni.³⁰⁴ Întrucât transporturile din Anglia și Franța destinate românilor au tranzitat teritoriul rus o parte din materialele destinate României, au fost date rușilor, precum și celorlalți aliați. Din acest motiv, rușii au înființat Comisia pentru aprovizionarea armatei române, condusă de generalul G.M. Guiber von Greifenfeldsard, șeful uzinei de arme Sestroretski. Însă pentru că acesta era prezent foarte rar în Petrograd, practic, Comisia a fost condusă de adjunctul său, general-maior V.G. Fedorov. În data de 22 decembrie 1916, Fedorov a transmis Direcției Generale Artilerie că cererile guvernului român sunt „adesea exagerate și foarte nehotărâte”. Românii adresau aceeași cerere tuturor aliaților: de exemplu, după primirea din partea Rusiei a 183 de mii de puști, românii au cerut Rusiei încă 250 de mii, Franței 300 de mii și Angliei 300 de mii de puști.³⁰⁵

În legătură cu transportul masiv de trupe pe Frontul Român, Căile Ferate de Sud-vest nu aveau posibilitatea să transporte în același timp și materialele trimise din Anglia și Franța pentru Armata Română. Deja în noiembrie, pe drumurile sudice s-au adunat 500 de vagoane cu materiale de importanță deosebită pentru români (trimise prin Arhanghelsk, Murmansk și Vladivostok de către aliați), inclusiv peste 300 de vagoane cu arme și muniții. În România intrau foarte multe transporturi fapt care îngreuna coordonarea și viteza de transport. De aceea, cele mai puțin importante (de exemplu sârma ghimpată) erau descărcate în magaziiile și depozitele din spatele frontului - Kermenciuk, Darnița, Konotop, Herbinca, Romnî, Merefă și Polevaia iar cele mai importante (de exemplu piesele de artilerie de 150 mm) erau trimise imediat pe front. Materialele destinate Frontului Român erau concentrate în următoarele depozite: piesele de artilerie, în Hermenciuk, cele de aviație, în Briansk, iar praful de pușcă și dispozitivele explozive în Yaroslavl. Baza cu stocuri pentru toate tipurile de materiale era Odessa. Peste tot materialele erau

³⁰⁴ RGVIA, F. 499, Op. 2, D. 1085, L.1-3, 12.

³⁰⁵ RGVIA, F. 369, Op. 11, D.10, L.4.

gestionate de comisiile mixte ruso-române.³⁰⁶

Principalele materiale militare expediate din porturile Arhanghelsk, Vladivostok și Murmansk destinate armatei române erau: puști franțuzești, tunuri, uniforme, alimente, aeroplane, medicamente, camioane, instrumente de geniu, mijloace de artilerie, mijloace de telefonie și telegrafiere, exploziv etc. S-a remarcat, în special, faptul că „produsele petroliere și combustibilul achiziționate în Rusia, vor fi trimise cu trenuri speciale, indiferent de încărcăturile sus-menționate”.³⁰⁷ Astfel, la jumătatea lunii martie 1917, materialele pentru România trimise prin Arhanghelsk, Murmansk și Vladivostok nu au ajuns în Iași, ci în bazele Hermenciuk, Karlovka, Poltava și Briansk - „pentru expedierea lor ulterioară în Odessa”. Avarierea căilor ferate ruse, în a doua jumătate a anului 1916, cauzată de supra-solicitare, a condus la blocarea eșaloanelor, astfel că materialele rămâneau în vagoane săptămâni întregi, blocând drumul și neajungând la destinație.³⁰⁸

După căderea monarhiei ruse la începutul anului 1917, situația aprovizionării Frontului Român nu s-a ameliorat, deși noile autorități revoluționare au fost dispuse să iasă în întâmpinarea propunerilor transmise de români.

Transportul de alimente și furaje pe Frontul Român (în vagoane)³⁰⁹

Luna	De trimis	Trimis	Procentaj % raportat la normă
Ianuarie	9.951	2.108	- 78,8
Februarie	11.844	4.539	- 62
Martie	19.964	8.371	- 58
Aprilie	19.320	8.773	- 55

Noul comandant suprem, generalul M.V. Alekseev, i-a telegrafiat lui Saharov în data de 12 martie: „lipsurile tot mai mari în aprovizionarea cu alimente a României necesită punerea rapid în aplicare a tuturor măsurilor posibile pentru a evita precedentele în legătură cu această situație. Având în vedere toate acestea, solicit elaborarea urgentă, împreună cu Cartierul General Român, cu guvernul și cu participarea misiunii noastre, a unui plan detaliat de activități concrete în această direcție”. Trebuia determinată cantitatea de alimente, furaje și bunuri de

³⁰⁶ RGVA, F. 2004, Op. 3, D. 464, L. 1, 8, 55, 79, 460.

³⁰⁷ RGVA, F. 273, Op. 10, D. 3693, L. 30.

³⁰⁸ RGVA, F. 2004, Op. 3, D. 465, L.26, 132.

³⁰⁹ GARF, F. 1778, Op. 1, D.312, L.179ob.

intendență (uniforme, pantofi) necesară românilor dar și „să se afle ce cantitate de materiale poate fi transportată în România peste necesitățile armatei noastre”, să se identifice căile de evacuare în special „pentru deplasarea refugiaților în condițiile lipsei de alimente din România”.³¹⁰

Normalizarea colaborării a permis o mai bună cooperare între părți în domeniul aprovizionării. Reprezentantul Armatei române de pe lângă Marele Cartier General, generalul Coandă, a transmis în data de 14 martie 1917 o notă a guvernului român, prin care românii solicitau livrări zilnice în termen de 15 zile a câte 6 trenuri cu furaje și apoi până pe 15 iulie - 15 mii de vagoane de secară, 12 mii de vagoane de cereale de furaj, 5 vagoane de săpun, ulei etc. Cu toate acestea, în acel moment, așa cum au menționat rușii „nici cantitatea totală a stocurilor de alimente, alocate frontului de către Ministerul Agriculturii, nici capacitatea de lucru a căilor ferate nu ne permit să ne îndeplinim în întregime nici nevoile armatei noastre de pe Frontul Român”, nevoile minime fiind de 324 vagoane pe zi, în timp ce capacitățile căilor ferate pe ruta Reni - Iași permiteau transportul a nu mai mult de 280 de vagoane. Cantitatea maximă care putea fi împărțită cu românii era de un tren la două zile. Prin urmare, nevoile urgente ale românilor îi puneau pe ruși în imposibilitatea de a le îndeplini. Mai mult, comandamentul Frontului Român a primit indicația „să satisfacă nevoile trupelor române în funcție de cantitatea de alimente și stocurile de materiale pe care le avem la fața locului, în mod egal cu trupele ruse, calculându-se separat tot ceea ce le-a fost dat românilor”.³¹¹

De asemenea, în luna martie românii au cerut o mie de vagoane de pește sărat, 200 de vagoane de orez, 200 de arpacaș, 200 de diferite crupe, 30 de linte, 1500 de fasole, 100 de produse făinoase, 100 de untură, 100 de fructe, legume și carne uscată, 30 de lumânări, 150 de săpun, 40 de ceai, 50 de cafea, 10 de ciocolată, 5 de frânghii, 100 de brânză, 10 de hamei, 20 de lapte condensat, 10 de compot, 50 de alune și un milion de saci.³¹² De asemenea, Saharov a permis românilor să cumpere cereale, vite și fân din Basarabia, fapt care l-a pus pe comisarul districtual Gerbeli în imposibilitatea de a îndeplini sarcinile de aprovizionare cu pâine.³¹³

Potrivit referatului ministrului agriculturii, A.I. Șingarev, autoritățile române și trupele au efectuat achiziții individuale de pâine și grâu în guberniile Basarabia și Herson „fără a lua în calcul nici prețurile fixe, nici

³¹⁰ RGVA, F. 2004, Op. 3, D. 464, L. 373.

³¹¹ RGIA, F. 457, Op. 1, D. 488, L.4-8.

³¹² RGIA, F. 456, Op. 1, D. 246, L. 226-227.

³¹³ RGVA, F. 2009, Op. 1, D. 123, L. 279-280.

regulile, stabilite de împuțerniciți, fapt ce a condus la o dezordine totală în folosirea resurselor acestor gubernii”. Șingarev a propus românilor să renunțe la achizițiile individuale de produse furajere, solicitând decontarea lor prin intermediul lui Gerbeli deoarece „aceasta este singura modalitate de a evita o criză alimentară atât la români, cât și în armatele noastre atunci când constata lipsa totală de pâine pe care o avem”³¹⁴.

Neavând posibilitatea să expedieze părții române produsele necesare, Guvernul provizoriu a permis românilor să efectueze achiziții individuale în Siberia. De asemenea, românilor le-a fost permis să cumpere orice produse, în afara celor declarate proprietatea statului în conformitatea cu legea monopolului pe pâine din 25 martie. În anul 1917, Comisia alimentară română a primit dreptul de a cumpăra din Siberia, Vladivostok și Harbin 245 de vagoane de produse nemonopolizate „pentru nevoile poporului român”. Raportul Ministerului Agriculturii trimis birourilor din Siberia stipula: „acordați din partea voastră asistență completă în achiziționarea de către aceștia a produselor nemonopolizate, aprovizionați cu produse din gama celor monopolizate sau asimilate în limitele regulilor generale și în conformitate cu dispozițiile speciale ale Ministerului Alimentației, care vor fi făcute suplimentar”. Români puteau cumpăra: conserve de carne - 4 vagoane, conserve de pește - 4, legume - 4, carne uscată sau afumată - 10, pește uscat - 10, legume uscate - 6, fructe - 20, bulion conservat - 4, orez - 50, ceai - 10, cafea - 10, cacao - 2, ciocolată - 5, zahăr - 25, piper și condimente - 5, brânză și unt - 11, macaroane și biscuiți - 15, lumânări - 10, pantofi - 10, produse textile - 20.³¹⁵ În data de 24 iulie Departamentul de achiziții și aprovizionare cu carne, untură și pește și comisia pentru produse congelate de pe lângă Ministerul Alimentației, a transmis spre aprobare guvernului provizoriu un proiect de convenție cu ministerul de război român privind organizarea procesului de uscare a cărnii pentru nevoile armatelor rusă și română.³¹⁶ Era evident faptul că în acest caz cantitatea produselor alimentare nu era foarte mare astfel încât să poată fi depășită criza de aprovizionare. În esență, aceste achiziții nu puteau satisface necesitățile românilor, însă demonstrau bunele intenții ale rușilor și dorința de a ieși în întâmpinarea românilor în măsura posibilităților reduse pe care le aveau, deoarece în acea perioadă Rusia se confrunta cu o criză alimentară tot mai accentuată.

În ceea ce privește aprovizionarea cu materiale necesare părții

³¹⁴ GARF, F. 6831, Op. 1, D. 50, I. 13, 26.

³¹⁵ GARF, F. 1783, Op. 1, D.24, L. 113.

³¹⁶ GARF, F. 1779, op. 1, D. 1515, L.1.

române în anul 1917 s-au furnizat: cămăși - 950 de mii, izmene - 800 de mii, batiste - 300 de mii, cearceafuri - 240 de mii, prosoape - 70 de mii, obiele de vară - 200 de mii de perechi, fețe de pernă - 140 de mii, saltele - 70 de mii, halate de spital - 100 de mii, așternuturi de lână pentru ofițeri - 2 mii, corturi de campanie pentru spitale - 400 de mii, obiele din pânză - 400 de mii, șosete din lână - 10 mii, bluze tricotate - 5 mii, pantaloni tricotați - 5 mii.³¹⁷ După cum se observă din aceste cifre, românii au mizat pe o armată din aproximativ 800 de mii de oameni.

În plus, s-a efectuat și livrarea altor mărfuri. De exemplu, în data de 7 mai 1917, Direcția Generală Intendență a comunicat intendentului din Districtul Militar Moscova, faptul că românilor urmează să le fie livrate încă 600 de bucătării militare de campanie.³¹⁸ În vara anului 1917, românii au cerut 500 de tone de cărbune și 350 de tone de fier pentru fabricarea potcoavelor, deoarece în România, acesta materiale nu existau, iar trimiterea potcoavele din Rusia era imposibilă.³¹⁹ În iulie, românii au cerut să le fie date 1,2 milioane de pantaloni, 640 de mii de cămăși de campanie, 375 de mii de mantale și 800 de mii de mănuși din lână.³²⁰

Necesarul de aprovizionare planificat al armatei române pentru perioada cuprinsă între 1 septembrie 1917 și 1 iulie 1918 era: 700 de mii de vestoane, la fel de mulți pantaloni de campanie, cămăși, mantale și mănuși din lână, câte 1,4 milioane de cămăși de corp și izmene, 2,8 milioane de obiele de vară, 4,2 milioane de batiste, 2,1 milioane de prosoape, 1,4 milioane de cizme sau ghete cu benzi, 700 de mii de bidoane, 350 de mii de saci de merinde, 350 de mii de curele, 700.000 de obiele din pânză, câte 350 de mii de corturi, pufoaice și pantaloni de bumbac, 50 de mii de scurte îmblănite, 700 de mii de pulovere și indispensabili, 50 de mii de ghete din lână, 700 de mii de șalvari de vară, 500 de bucătării de campanie și 5 mii de căruțe.³²¹

Procesul revoluționar din Rusia și prăbușirea treptată a frontului, care a început la sfârșitul verii, a obligat conducerea română să-și raționalizeze la maxim posibil resursele. La jumătatea lunii septembrie 1917, rușii au pierdut dreptul și posibilitatea de a cumpăra alimente și vite pentru trupele ruse din România, iar în 29 septembrie 1917, Ministerul de război român transmitea Cartierului general al Frontului Român:

³¹⁷ RGVIA, F. 499, op. 2, D. 2154, L.5.

³¹⁸ *Ibidem*, L.50.

³¹⁹ RGVIA, F. 2004, op. 3, D. 465, L.13.

³²⁰ RGVIA, F. 499, op. 2, D.1085, L.75.

³²¹ *Ibidem*, L. 79.

„Ministerul de război primește zilnic solicitări de la diferite unități și de la delegații acestora cu privire la aprobarea achizițiilor de pâine, furaje, legume și vite, pe teritoriul nostru. Ministerul nu este în măsură să le îndeplinească solicitările, întrucât chiar și cantitățile prevăzute în acord nu pot fi transportate decât cu mari greutate și pierderi, atât pentru Armata Română cât și pentru populația locală. Prin urmare, rugăm să nu refuzați să dispuneți cu privire la încetarea trimiterii unor solicitări similare la ministerul de război”. Cu toate acestea, unitățile ruse și-au continuat achizițiile pe teritoriul românesc chiar din proprie inițiativă. După Revoluția din Octombrie și inițierea demobilizării armatei ruse, problemele existente au început să dea naștere unor conflicte inevitabile, deoarece trupele ruse care plecau aveau nevoie de alimente în timp ce trupele române și populația civilă urmăreau să-și păstreze cât mai multe rezerve din cauza perspectivelor incerte ale încheierii armistițiului cu Puterile Centrale. De exemplu, în data de 14 decembrie, partea română a insistat în fața noului comandant al Frontului Român, generalul D.G. Șerbaciov, cu privire la problema interzicerii scoaterii vitelor din România de către detașamentele ruse: „Având în vedere faptul că suntem lipsiți de ultimele rezerve, avem onoarea să vă rugăm să aduceți la cunoștința armatei ruse, că este interzis în mod categoric să transporte vitele din România în Basarabia. Posturilor românești (de jandarmi n.t.) li s-a ordonat să prevină săvârșirea unor astfel de încercări din partea detașamentelor și unităților ruse”³²².

În concluzie, cooperarea economico-militară ruso-română în perioada Primului Război Mondial a avut un caracter constructiv. Fără a face aprecieri asupra motivelor și modului de intrare a României în război, trebuie remarcat faptul că documentele ruse de arhivă oferă o imagine univocă: în pofida diferitor dispute și neînțelegeri, în general rușii și românii au încercat cât mai mult posibil să iasă unii în întâmpinarea celorlalți în ceea ce privește cooperarea economică reciprocă.

La sfârșitul anului 1916, deși Rusia însăși avea nevoie, fără excepție, de toate resursele, chiar și de alimente, și-a îndeplinit ireproșabil datoria de aliat. La rândul ei, România, care fusese afectată de distrugerii și pierderea unei suprafețe mari de teritoriu, a încercat, de asemenea, să își îndeplinească obligațiile față de aliat. Lupta comună pe front a soldaților și ofițerilor ruși și români, umăr la umăr, a fost completată și de cooperarea economică, în care fiecare parte a depășit dezacordurile, străduindu-se să își îndeplinească în întregime datorile de aliați ai coaliției antigermane.

³²² RGVA, F. 2086, Op. 1, D. 17

PLANIFICAREA EVACUĂRII ÎN RUSIA A AUTORITĂȚILOR CENTRALE ROMÂNE (1916-1917)

Ilie SCHIPOR

Istoriografia română a manifestat o evidentă reticență față de abordarea câtorva teme importante pentru înțelegerea corectă și completă a participării Regatului României la Primul Război Mondial: cei 110.845 de militari români capturați de către trupele Puterilor Centrale³²³, respectiv aproape 150.000 de etnici transilvăneni și bucovineni ajunși în prizonierat în Rusia; destinul zecilor de mii de cetățeni români refugiați în Imperiul țarist; cei peste 10.000 de dezertori din Armată; colaboraționismul cu trupele și autoritățile germane, austro-ungare, bulgare și turcești pe timpul prezentei acestora pe teritoriul național; evacuarea la est de Nistru a unei importante părți din rezerva de materii prime, fabricile, stabilimentele industriale și personalul de deservire a acestora și - nu în ultimul rând - măsurile adoptate pentru pregătirea evacuării în Rusia a Familiei și Casei Regale, Parlamentului și Guvernului, ministerelor și altor instituții de stat, armatei și celorlalte structuri de forță ale României.

În opinia mea, cel puțin două sunt motivele care au contribuit la perpetuarea, timp de un secol, a acestei nefirești și neprofesioniste atitudini: arhicunoscuta „pudicitate” (și duplicitate) a cercetătorilor români, care preferă să abordeze cu prioritate subiecte glorioase și luminoase, punând „sub preș” ceea ce pare a fi mai puțin eroic sau demn pentru istoria națională, respectiv nestudierea sistematică și aprofundată a arhivelor naționale și mai ales a celor din Berlin, Viena, Ankara, Sofia, Moscova și Sankt Petersburg în care se păstrează argumente imbatabile legate de adevăruri încă nespuse despre ceea ce este îndeobște numit Războiul pentru Întregirea României.

Comunicarea își propune să semnaleze doar contextul general și câteva dintre detaliile organizatorice în care a fost pregătită ampla operațiune de evacuare în Rusia a regelui Ferdinand I, familiei și curții sale, Parlamentului, Guvernului și ministerelor României, Armatei și instituțiilor de

³²³ Constantin Kirîțescu, *Istoria Războiului pentru întregirea neamului (1916-1919)*, ed. a IV-a, vol. 1, București, 1989, p. 543.

învățământ militar, altor organisme statale, bancare și deținătoare de bunuri patrimoniale ale statului român.

Pentru coordonarea acestei ample operațiuni, la Petersburg a fost creată Comisia interdepartamentală pentru unificarea tuturor măsurilor generate de posibilitatea evacuării României (*Межведомственное совещание по объединению всех мероприятий, вызываемых возможностью эвакуации Румынии*)³²⁴.

Comisia a început să funcționeze pe 10 decembrie 1916, sub președinția senatorului Dmitri Ivanovici Zasiadko, și a fost desființată prin Decretul guvernului provizoriu din 16 iulie 1917, când funcțiile ei au fost transferate Comisiei de evacuare din cadrul Comitetului Special al Apărării.

Aceasta era împuternicită să elaboreze măsurile necesare și să conducă nemijlocit acțiunile concrete privind evacuarea și găzduirea în Rusia a Casei Regale, membrilor guvernului și parlamentului, Băncii Naționale, administrației centrale, armatei și cercetașilor români, unei părți din instituțiile de învățământ și spitalicești, echipamentelor din fabrici și uzine, materiilor prime și resurselor zootehnice ale țării.

Comisia interdepartamentală condusă de senatorul Zasiadko - din care făceau parte reprezentanți ai: Cancelariei imperiale; ministerelor de război, interne, finanțe, sănătății și comunicații; Băncii Rusiei etc. - a fost cea care a organizat și deplasarea la Moscova (între 12 și 21 decembrie 1916) a celor 17 vagoane (cu un număr de 1.738 cutii de valori, plus cele două casete conținând bijuteriile Reginei Maria) constituite în primul transport al tezaurului României evacuat în Rusia³²⁵.

De asemenea, ca urmare a evoluțiile nefavorabile de pe front și a diversificării colaborării politico-militare româno-ruse, Comisiei i-au fost extinse competențele și în ceea ce privea: supravegherea deplasării și sprijinirea (mai ales cu îmbrăcăminte, încălțăminte și hrană) refugiaților români care au ales calea pribegiei în Rusia³²⁶, revenirea în Imperiu a cetățenilor ruși care solicitau repatrierea³²⁷; evacuarea școlilor militare, lazaretelor, uzinelor de armament (cu militarii și muncitorii care le deserveau)³²⁸; asigurarea furajelor pentru animalele (bovinele, cabalinele, ovinele, caprinele) evacuate în sudul Rusiei³²⁹; combaterea epidemiilor, mai ales

³²⁴ Arhiva Istorică de Stat a Rusiei (în continuare, RGIA), Fond 1277, Opus 1, dosarele nr. 1-18.

³²⁵ RGIA, Fond 1277, Opus 1, d. 3 (11-26 dec. 1916; 167 file), 2 (21 dec. 1916-2 ian. 1917, 210 file) etc.

³²⁶ RGIA, Fond 1277, Opus 1, d. 8 (14-18 ian. 1917; 158 file); d. 11 (28 ian. - 4 febr. 1917; 174 file).

³²⁷ RGIA, Fond 1277, Opus 1, d. 10 (20-27 ian. 1917; 177 file).

³²⁸ RGIA, Fond 1277, Opus 1, d. 13 și 14 (20-25 febr. 1917; 94 file).

³²⁹ RGIA, Fond 1277, Opus 1, d. 12 (4-9 febr. 1917; 172 file).

a tifosului în rândurile refugiaților români³³⁰ etc.

Costurile tuturor acestor operațiuni de evacuare erau decontate de către statul român, pe baza calculului făcute de către structurile ruse implicate, care se centralizau la această Comisie interdepartamentală³³¹.

Operațiunea de evacuare a familiei și Curții Regale, Parlamentului, Guvernului și ministerelor, a fost anticipată și hotărâtă de către Marele Cartier General rus și autoritățile de la Petrograd înainte ca aceasta să fie analizată și convenită de către autoritățile române și ruse.

Dintre multele argumente care susțin această realitate este de semnalat faptul că pe 10 decembrie 1916 (la numai 4 zile de la ocuparea - la 6 decembrie - Bucureștilor de către trupele Puterilor Centrale) Comisia Zasiadko a avut prima întâlnire de lucru³³², în timp ce primele demersuri oficiale pentru pregătirea evacuării în Rusia au fost întreprinse la mijlocul lui decembrie, după instalarea la Iași a autorităților statale românești.

Astfel, în Telegrama secretă nr. 868, transmisă din Iași pe 27 decembrie 1916, generalul Mosolov însărcinatul rus în România raporta următoarele:

Având în vedere faptul că Alteța Sa Imperială (țarul Nicolae al II-lea al Rusiei - n.n.) și-a manifestat disponibilitatea să ofere Majestățile lor regelui și reginei României, precum și familiei acestora, ospitalitatea familiei imperiale ruse în Petrograd și ținând cont de primirea cu bucurie de către rege (Ferdinand I al României - n.n.) a veștii că Majestatea sa va putea fi - dacă evacuarea României va deveni necesară - alături de Guvernul său, consider că este necesar să analizeze propunerile mele în concordanță cu dorințele exprimate de către reprezentanții acestora, Știrbei (Barbu Știrbei, administratorul general al Domeniilor Coroanei - n.n.) și Catargi (Henry Catargi, mareșalul Curții Regale - n.n.)”³³³.

Conform celor convenite de către diplomatul rus cu împuterniciții autorităților române, regina urma să se deplaseze împreună cu familia la Petrograd, iar regele să rămână în România atâta timp cât va fi posibil și să nu părăsească orașul în care va funcționa Guvernul decât în momentul în care această soluție va deveni imperios necesară.

Având în vedere cele de mai sus, în telegramă erau prezentate solicitările Casei Regale ca în Petrograd să fie asigurate condițiile necesare funcționării reședinței Guvernului.

³³⁰ RGIA, Fond 1277, Opus 1, d. 13 (13-17 febr. 1917; 210 file).

³³¹ RGIA, Fond 1277, Opus 1, d. 16 (19 ian.-11 mai. 1917; 215 file) și d. 18 (registru financiar al Comisiei).

³³² RGIA, Fond 1277, Opus 1 (10 dec. 1916 -16 febr. 1917; 98 file).

³³³ Arhiva Istorică Militară de Stat a Rusiei (în continuare, RGVIA), Fond 2003, Opus 2, dosar 1084, f. 1-2.

Conform precizărilor părții române, pe lângă familia regală urmau să fie evacuați: prințul Știrbei - administrator al Casei Regale; directorul Cancelariei - Butculescu, trezorerul Ionescu; Chirileanu - secretar; Henry Catargi - mareșalul Curții Regale și șambelanul șef Madgearu; colonelul Drosso, adjunctul acestuia; doctorii Eduard Romalo și Mamulea (*cei care îl vor opera, pe 22 septembrie 1926, pe rege - n.n.*); generalul Râmniceanu, comandorul Antonescu și căpitanul Vârtejanu; secretarul Popescu și adjunctul acestuia, Cazacu; damele de curte Procopiu, Cincea și Lahovari; profesorii și guvernantele prinților regali etc.

Dintre reprezentanții regelui la Marele Cartier General român, urmau să plece la Petrograd generalul Mavrocordat, adjutantul Grecescu, colonelul Angheliescu, locotenent-coloneii Florescu și Stârcea.

În total, personalul Curții Regale a României care urma să evacueze la Petrograd însuma circa 150 de persoane („servitori de diferite categorii”), la care se adăugau 15 șoferi, 20 de curieri, 20 automobile, 16 atelaje, 16 cai etc.

Pentru îmbrăcăminte, atelaje, mașini și bagaje de valoare erau necesare 10 vagoane și încă pe atâtea pentru mobilier.

Se sugera că ar fi de dorit ca, în primul rând, să fie puși la adăpost cei care vor ajunge în Palatul de Iarnă, iar ulterior să fie pregătită reședința destinată găzduirii regelui și membrilor guvernului.

De asemenea, s-a solicitat ca înainte de începerea evacuării, de la Curtea Regală a României să fie trimise la Petrograd două persoane, care să stabilească - împreună cu reprezentanții guvernatorului - repartitia pe persoane a spațiilor puse la dispoziție.

Majestățile lor regele și regina intenționau să ia cu ei doar lucruri mici, nevoluminoase, eventualele utilități necesare putând fi indicate pe timpul preconizatei misiuni de recunoaștere efectuate de către reprezentanții Curții Regale. Pentru funcționari și servitori ar fi fost necesare până într-o sută de camere de dimensiuni mici în care să fie adăpostiți circa 60 de persoane (angajați) cu familiile lor.

Se semnala faptul că unii dintre funcționarii superiori ai Casei Regale (Butculescu, Catargi, Mavrodin etc.) aveau familii formate din două sau trei persoane, iar prințul Știrbei și soția urmau să se evacueze împreună cu cele 4 fete ale lor. În spațiul de la Petrograd destinat Curții Regale, trebuia să se asigure încăperi distincte pentru rege și prințul moștenitor, în cazul în care aceștia se vor muta acolo. În această situație, ei urmau să aibă în anturaj cel mult cinci persoane.

Deplasarea trebuia făcută cu cinci garnituri de tren: *prima* - cu destinația Petrograd - încărcată cu materiale ale Casei Regale (mobilier, bunuri de uz personal, atelaje etc.); *a doua* - dirijată spre localitatea destinată evacuării Guvernului - cu parte din mobilierul și bunurile executivului

României; a *treia* în care urmau să fie îmbarcate circa 150 de persoane cu familiile acestora; a *patra* destinată transportului a 10 automobile, cailor și atelajelor, iar în *garnitura cinci* - mixtă, formată din mai multe vagoane de pasageri și 3 de bagaje - urmau să fie îmbarcați circa 40 de membri ai familiilor persoanelor deja evacuate, 90 de servitori și bunuri ale acestora.

Alte două garnituri speciale - a *șasea* și a *șaptea*, denumite „trenul regal” - erau destinate deplasării regelui și anturajului său, în situația în care acesta ar fi părăsit România.

În sfârșit, într-o astfel de eventualitate, trebuia asigurată cea de-a *opta* garnitură pentru transportul a 10 automobile, mobilierului și bunurilor suveranului român.

În încheierea telegramelor (adresate ministrului și șefului Cancelariei Curții Imperiale), șeful Misiunii Imperiale Ruse în România a mai sugerat gruparea - la nevoie - a garniturilor nr. 3 și 4 într-una singură.

Alte argumente care sugerează că partea rusă era cea care avea inițiativa evacuării grabnice a autorităților române în Rusia sunt oferite de către generalului Henri Mathias Berthelot, șeful Misiunii militare franceze în România (octombrie 1916 - mai 1918 și octombrie 1918 - mai 1919).

Această nota - pe 25 noiembrie 1916, în jurnalul său zilnic - că generalul Mihail Alekseevici Beliaev (reprezentantul Înaltului Comandament rus la Marele Cartier General Român) ar fi declarat, la prima sa întâlnire cu colaboratorii săi apropiați, că „Noi nu suntem veniți aici pentru a face a ne lupta”, iar pe 4 ianuarie 1917 consemna (după ce luase contact nemijlocit, timp de două luni, cu reacțiile trupelor de pe front și intențiile structurilor ruse de comandament) că „Am ideea vagă că, mai nou, ultimul gând al camarilei ruse este de a lăsa Armata Română să se bată sau să prelungescă lupta ca, după victoria aliaților, să pozeze în eliberatori și să pretindă Moldova drept preț al concursului lor, nimic altceva”³³⁴.

Această gravă supoziție a generalului francez era fundamentată pe multe constatări anterioare directe, considerate inițial bizare, dar care dovedeau existența unor serioase diferențe între scopurile politico-militare ale aliaților ce luptau umăr la umăr pe Carpați, la Dunăre și Marea Neagră:

Pe 12 decembrie 1916, după ocuparea Bucureștilor, când Curtea regală, Guvernul, și autoritățile centrale române se retrăgeau spre Iași, iar trupele româno-ruse se repliau în sudul Moldovei, generalul Vladimir Victorovici Saharov, comandant al Armatei de Dunăre (din 19 octombrie 1916 și apoi, din 13 decembrie 1916, adjunct al Regelui Ferdinand I la

³³⁴ General Henri Berthelot and Romania, *Mémoires et Correspondance*, 1916-1919, ed. Glenn E. Torrey, East European Monographs, Boulder, New York, 1987, pp. 21 și 37.

comanda armatelor aliate de pe Frontul românesc) a decis să-și stabilească cartierul general la Chișinău (de unde s-a întors la Marele Cartier General Român abia pe 17 decembrie), alegere care l-a făcut pe generalul Berthelot să se întrebe „Da de ce nu merge la Herson sau în Caucaz? Aceasta este o glumă (*C'est une plaisanterie*)”.

De neînțeles păreau a fi și unele soluții și decizii adoptate de către comandamentele ruse pentru frontul românesc, între care hotărârea Stavka referitoare la reorganizarea armatei române între Nipru și Bug, pe care generalul francez le eticheta, pe 19 decembrie 1916, drept „Idee caraghioasă. Este de neconceput...”³³⁵.

În ianuarie 2017, prin decizia Comisiei senatorului Zasiadko s-a dispus ca - în caz de evacuare - orașul Herson să fie locul de dislocare a membrilor Familiei și Curții Regale, Parlamentului, Guvernului și celorlalte instituții centrale ale României. La Herson s-a înființat o comisie specială, destinată organizării acestei operațiuni căreia i-au fost puse la dispoziție „credite relevante” pentru acoperirea cheltuielilor ocazionate de pregătirea locațiilor destinate evacuațiilor români.

Familia regală urma să fie găzduită în Palatul guvernatorului, iar ceilalți demnitari și personalul de însoțire a acestora în alte clădiri sau încăperi din oraș.

Întrucât preconizata evacuare nu a mai avut loc, iar cheltuielile lunare pentru funcționarea comisiei și chiria spațiilor rezervate se ridicau la 10.000 ruble pe lună, comisarul Guberniei Herson a sugerat - pe 17 martie 1917 - Ministerului Afacerilor Interne ca începând cu data de 1 aprilie să înceteze funcționarea comisiei care se ocupa de pregătirea evacuării autorităților române și să se renunțe la rezervarea spațiilor destinate cazării acestora.

Inițial, prin decizia lui M.E. Iacevski, adjunctul ministrului afacerilor interne, termenul propus a fost extins cu o lună, respectiv până la 1 mai 1917. Apoi, constatându-se că nu se preconiza declanșarea pregătitei evacuări, s-a hotărât sistarea (începând cu data de 6 mai 1917) a activității Comisiei Interdepartamentale conduse de către senatorul Zasiadko și păstrarea la Herson a unui nucleu operativ - format dintr-un șef și 3 agenți - care să se ocupe de aspectele curente ale fostei comisii speciale locale, precum și de coordonarea tranzitului celorlalți refugiați prin guberniile riverane.

Pentru acoperirea cheltuielilor ocazionate de sprijinirea refugiaților proprii pe teritoriul Imperiului rus și pregătirea evacuării Familiei Regale, Parlamentului și Guvernului României, statul român a pus la dispoziția

³³⁵ *Ibidem*, pp. 30, 32-33.

autorităților de la Peterburg suma de 3.000.000 de ruble, din care până la 20 iulie 1917 s-au cheltuit circa 1.500.000 ruble³³⁶.

Pregătirile pentru evacuarea autorităților centrale, dar și a altor câtorva mii de funcționari și cetățeni români au fost reluate la mijlocul lunii iulie 1917.

Pentru înțelegerea contextului și similitudinilor celor două situații, semnalez că nu este o simplă coincidență faptul că în timp ce prima tentativă s-a finalizat cu plecarea la Moscova a primului transport din tezaurul României (12 și 21 decembrie 1916) după care preconizata evacuare a autorităților române a dispărut din preocupările părții ruse, cea din vara lui 1917 s-a concretizat în efectuarea celui de-al doilea transport al tezaurului (23-27 iulie 1917) și mimarea ulterioară a pregătirilor pentru evacuarea familiei regale, Parlamentului, Guvernului și altor categorii de funcționari de stat ai României.

În același timp sunt și câteva diferențe de conținut și de amploare, care pun în evidență nu doar mutațiile survenite în plan politic în Imperiu în prima parte a anului 1917, ci și un nou mod de abordare - din partea autorităților de la Petrograd - a relațiilor cu partenerii români.

Astfel, în documentele interne, emise de către autoritățile civile și militare ruse, cei care urmau să fie evacuați (inclusiv familia regală și demnitarii români) nu mai erau numiți întotdeauna cu sintagma *oaspeții noștri (nași gosti)*, ci erau indicați adeseori și în mod generic drept *refugiați (bejenți)*.

Familia regală și membri Guvernul României nu mai urmau să fie găzduiți la Petrograd, pentru identificarea unui posibil alt loc de expediere a acestora făcându-se demersuri imperative și repetate la conducătorii guberniilor din sudul Rusiei (solicitări refuzate de către aceștia sub diferite pretexte).

Numărul persoanelor luate în calcul, în iulie 1917, pentru evacuare depășea 15.000 de persoane, în timp ce în decembrie 1916 aceștia totalizau - conform telegramei generalului Mosolov din 27 decembrie 1916 - doar 250 de oameni.

Conform calculelor ambasadorului Rusiei în România, Poklevski-Kozel, transmise Ministerului Afacerilor Externe de la Petrograd prin Telegrama nr. 741 din 23 iulie 1917³³⁷, ar fi urmat să fie organizată evacuarea în Rusia pentru un total de 6.600 persoane: Curtea Regală, împreună cu servitorii - 250 de persoane (conform telegramei lui Mosolov din 27 decembrie 1916); Guvernul - 150 de persoane; funcționari ai diferitelor ministere, care doresc să plece însoțiți de familiile lor în orașul în care va fi dislocat Guvernul -

³³⁶ RGVA, Fond 2003, Opis 2, dosar 1084, f. 8-10.

³³⁷ *Ibidem*, f. 3.

5.000 de persoane; parlamentarii cu familiile lor - 1.000 de persoane; Corpul diplomatic din cele 10 misiuni, inclusiv funcționarii de deservire - 250 persoane

În plus, conform opiniilor diplomatului rus, mai trebuiau luați în calcul: *5.000 de mici funcționari* din domeniile poștă-telegraf, căile ferate și alte asemenea ramuri economice, care „pot fi dislocați în orașele învecinate sau în satele apropiate”; *circa 3.000 de refugiați* transilvăneni și bucovineni „care mai întâi ar trebui adăpostiți în cazărmi, iar mai apoi să fie trimiși la muncă”: *un număr încă neprecizat de funcționari* din cadrul Ministerului de Război cu familiile lor, *familiile ofițerilor* din fabricile de armament (*dislocate deja pe teritoriul Rusiei - n.n.*); *unii dintre români bogați*, care deja s-au stabilit de pe teritoriul Rusiei sau intenționează să plece în străinătate.

În următoarele două zile, pe 24 și 25 iulie 1917, de la Ministerul Afacerilor Interne au fost expediate (*sub semnătura lui D.M. Șcepkin și Bulgakov - n.n.*) telegrame - către comisarul guberniilor Kiev, Herson, Ekaterinoslav și Rostov, respectiv atamanului militar din Rostov pe Don - în care se solicita analizarea de urgență a condițiilor de cazare în zonă „a zece mii de refugiați români, printre care se află Curtea Regală și Guvernul României”.

Răspunsurile venite de la autoritățile cărora li s-a solicitat imperativ să identifice locurile de găzduire a autorităților române nu erau deloc încurajatoare.

Șeful administrației Rostovului și atamanul șef al Districtului Militar Don nici nu au răspuns la solicitare, iar comisarul Guberniei Ekaterinoslav a comunicat - pe 26 iulie 1916 - că „în oraș nu există cu siguranță nici un spațiu în care să în poată fi găzduită Curtea României și de asemenea membrii Guvernului”³³⁸

Pe 25 iulie 1917, Comisarul Guberniei Herson a telegrafiat³³⁹ Comisiei Speciale pentru evacuați de pe lângă Ministerul Afacerilor Interne de la Petrograd faptul că o comisie formată din reprezentanți ai societății civile (*posibil Sovietului Soldaților, Marinarilor și Muncitorilor Deputați - n.n.*) și organismelor imperiale din gubernie a analizat solicitarea primită și a decis că în oraș nu sunt condiții pentru găzduirea Familia și Curtii regale române, Parlamentului, Guvernului și altor asemenea instituții statale române.

Această imposibilitate era argumentată prin faptul că toate clădirile publice, instituțiile de învățământ și locațiile private erau ocupate de spitale, în plus erau așteptați să apară un număr mare de răniți.

Mai mult decât atât, se preconiza o creștere în amploare și diversitate

³³⁸ *Ibidem*, f. 10.

³³⁹ *Ibidem*, f. 5 și 10.

a bolilor infecțioase, exista o lipsă acută a mijloacelor de subzistență / vitale pentru hrană și a combustibilului, iar singura cale ferată care deservea Hersonul era în pericol.

După ce Ministerul rus al Afacerilor Externe a revenit, pe 28 iulie 1917, cu noi solicitări și clarificări - privind totalul de 10.000 refugiați români și faptul că această cifră includea regele, familia și Curtea regală, Guvernul și Parlamentul României - D.M. Șcepkin, adjunctul ministrul afacerilor interne, a intervenit direct la comisarul Guberniei Herson cerându-i ferm ca în cel mai scurt timp să fie adoptate „toate măsurile decisive pentru plasarea în orașul Herson a regelui și persoanelor din anturajul acestuia, a funcționarilor Parlamentului și Guvernului în apropierea orașului, iar a celorlalți evacuați în Nikolaev și Elizavetgrad”.

În respectivul context (*demersurile făcute nemijlocit de către adjunctul ministrului de interne - n.n.*), s-a constatat că refuzul inițial al conducătorilor Guberniei Herson (*numiți după revoluția din februarie 1917 - n.n.*) țineau strict de „considerente și motive pur politice”.

Înaltul reprezentant rus pentru evacuarea României, F.N. Sterligov, a fost trimis urgent la Herson pentru a coordona toate măsurile necesare pregătirii acestei operațiuni. Acestuia i-au fost pusă la dispoziție suma de 300.000 ruble pentru acoperirea costurilor deplasării noilor evacuați.

Această sumă reprezenta doar un prim avans, cheltuielile urmând să fie calculate și rambursate pe măsura derulării operațiunii de evacuare.

Totodată, au fost transmise dispoziții referitoare la sprijinirea evacuării către celelalte gubernii (Voronej, Kursk, Poltava etc.) aflate pe cele patru trasee de deplasare a evacuaților din România.

În dimineața zilei de 2 august 1917, la Odessa a fost convocat, de către Ministerul Afacerilor Interne, un grup de lucru împuternicit să analizeze aspectele preliminare privind evacuarea în Rusia a familiei și Curții regale, membrilor Parlamentului și Guvernului României, precum și a instalațiilor care urmau să fie strămutate în interiorul Imperiului Țarist.

Mai întâi, colonelul B.V. Bulgakov, împuternicitul Ministerului Afacerilor Interne, a participat - împreună cu S.G. Iurițin, comisarul Guberniei Herson - la ședința Comitetului Executiv al Sovietului Soldaților, Marinarilor și Muncitorilor Deputați (Rumcerod), unde în prezența lor le-au fost „citite telegramele lui Ciheidze și Țeretelli, cu privire la necesitatea de a contribui la soluționarea problemelor privind găzduirea în Herson a Curții Regale, Parlamentului și Guvernului României”.

Apoi, Comitetul Executiv al Rumcerod a ales reprezentanții proprii care să se alăture delegației mixte ruso-română desemnată să stabilească concret măsurile necesare primirii în zonă a autorităților române evacuate.

În seara aceleiași zile de 2 august 1917, la Herson a avut loc o

întâlnire programată anterior la care au participat, din partea rusă, F.N. Sterligov - înaltul reprezentant rus pentru evacuarea României, generalul-maior V.H. Ivașcenko - din subordinea șefului Aprovizionării Armatelor Frontului Românesc și S.G. Iurițin - comisarul Guberniei Herson, iar din partea română prefectul Ștefan Bellu, Sevastian Greceanu - consul general și A.I. Diurbec - viceconsul la Odessa.

Din prezentările făcute în cadrul reuniunii, a rezultat că „au fost eliminate obstacolele în calea dislocării, în orașul Herson și în prezent, a oaspeților români”.

În conformitate cu doleanțele exprimate deja, s-a conchis că „Familia regală poate fi găzduită în unul din spațiile rezervate (Casele *Blajkov*, *Sokolov* și *Talia*) ori în una din domeniile sau moșiile din apropierea Hersonului (*Falt-Fein* sau „*Kazațkoe / Cazaci*” ale cneazului Trubețki)”. Pe de altă parte, s-a ajuns la constatarea că „nici plasarea în Herson a Guvernului și Parlamentului României nu prezintă dificultăți”³⁴⁰.

Pe 9 august 1917, generalului Lupescu de la Marelui Cartier General Român i-a fost comunicat Ordinul nr. 4.331 al generalului L.G. Kornilov, șeful Marelui Stat Major și adjunct al regelui Ferdinand I (comandantul Frontului Român), referitor la măsurile privind „eventuala evacuare a teritoriului românesc”³⁴¹ prin care se dispunea că:

- „1. Evacuarea sectoarelor care sunt aproape de inamic nu se vor putea face decât din ordinul șefilor armatelor respective.
2. În prima urgență vor fi evacuate autoritățile civile, Marele Stat Major și Etapele. Marele Stat Major al Frontului de Sud interzice în mod categoric transportul de obiecte fără valoare militară; se vor putea transporta numai lucrurile de absolută și strictă necesitate.....”.

În luna august 1917 au fost actualizate, completate și redactate în formă finală sutele de documente (repartiția instituțiilor evacuate pe trenuri și vagoane; grafice cu deplasarea garniturilor feroviare; localitățile și uneori locațiile / clădirile destinate cartuirii evacuaților; tabele nominale cu personalul și familiile evacuate etc.) ce constituiau *Planul evacuării forțate a României*, operațiune care urma să se desfășoare pe parcursul a 10-12 zile.

Conform situației centralizatoare acceptate de către ambele părți în Ședința comună a comisiilor română și rusă de evacuare din 18 august 1917, pentru evacuarea României urmau să fie asigurate două garnituri separate cu un total de 48 vagoane pentru rege și Curtea regală, 512

³⁴⁰ *Ibidem*, f. 11.

³⁴¹ RGVIA, Fond 2085, Opis 4, dosar 1, f. 177-179.

vagoane pentru demnitarii, funcționarii și personalul de deservire evacuat și 7 trenuri sanitare (cu un total de 225 vagoane) pentru răniți. Guvernului i se asigurau 2 vagoane cl. I, ministerelor 56 de vagoane (18 cl. I și 36 cl. II), Parlamentului 30 de vagoane (5 cl. I, 15 cl. II și 10 cl. III), Marelui Cartier General două eșaloane cu un total de 44 vagoane (14 cl. I, 20 cl. II și 10 cl. III), Ministerului de Război 30 de vagoane (8 cl. I, 15 cl. II și 7 cl. III), Corpului diplomatic 8 vagoane cl. I etc.

Pentru guvern, ministerele și misiunile diplomatice evacuate la Herson s-au stabilit cu exactitate locațiile (clădirile) care urmau să fie ocupate de către fiecare demnitar și organ al administrației centrale (primului ministru Ion I.C. Brătianu i s-a rezervat Vila *Tropina* de pe str. Preobrajenskaia, vicepremierului Take Ionescu - Vila *Kovalenko* de pe str. Erdelevskaia, generalul Constantin Iancovescu, ministrul de Război în perioada 20 iulie 1917-5 martie 1918, urma să locuiască la Casa *Bredihina* de pe str. Dvorianskaia, iar Nicolae Titulescu, ministrul Finanțelor, în Casa *Kuman* din str. Torgovii etc.).

Ministerele, Direcția Generală a Poliției, Inspectoratul Jandarmeriei, Cancelaria Consiliului de Miniștri, Direcția Căilor Ferate etc. erau dislocate în fostele lazarete nr. 3, 4, 7, 8 și 15, respectiv în 3 gimnazii din oraș.

Reprezentanților diplomatice și consulare ale Rusiei, Angliei, SUA, Franței, Italiei, Belgiei, Spaniei, Serbiei și Greciei li s-au rezervat camere și spații de lucru în opt hoteluri din Herson.

Regele Ferdinand urma să-și stabilească Cartierul General la Odessa și să fie însoțit de 92 de persoane (2 generali, 9 ofițeri, 3 asimilați gradului de ofițer, 37 personal de deservire și 41 de escorte), iar Marele Cartier General a planificat să se deplaseze cu două eșaloane formate din 394 de vagoane (236 în eș. I și 158 în eș. II) și să evacueze în total 2.654 persoane³⁴².

Pentru recunoașterea în teren spațiilor de cazare rezervate familiei regale, Henry Catargi, mareșalul Curții Regale l-a informat - pe 9 august 1917 - pe colonelul rus Berg că din ordinul Majestății Sale Regele „duminica viitoare, 13 august, voi părăsi Iașiul cu destinația Odessa, unde voi ajunge pe 15, iar miercuri pe 16 voi pleca cu vaporul pentru a ajunge la Herson pe 17 august. Scopul acestei călătorii este să vizitez apartamentele rezervate la Odessa pentru Majestatea Sa Regele și la Herson pentru Majestatea Sa Regina, de asemenea locuințele destinate suitei în acest din urmă oraș”. Pentru aceasta, șeful serviciului rus de evacuare era rugat să dispună anunțarea autorităților ruse competente despre această dublă vizită și să i se rezerve la tren și vapor locurile necesare pentru el

³⁴² RGVA, Fond 2085, Opis 4, dosar 2, f. 24-60, 78-90, 105, 111-133.

și încă două sau trei persoane însoțitoare³⁴³.

După ce i-au fost prezentate rezultatelor acestei deplasări, regele a decis să locuiască în Odessa la Vila *Birnbaum*, fapt comunicat de către mareșalul Curtjii Regale atât autorităților ruse, cât și (prin telegramele din 29 august și 1 septembrie) colonelului Prodan, trimisul special al autorităților române la Herson³⁴⁴.

Pentru a se evita frecventele situații în care partea rusă nu-și respecta angajamentele convenite și asumate privind acțiunile comune în situația aplicării Planului evacuării României, pe 25 august 1917, lt. col. Stratilescu, șeful Serviciului de evacuări din cadrul Marelui Cartier General Român a solicitat omologului său rus, colonelul Berg (șeful Comisiei ruse de evacuări), confirmarea în scris a faptului că la ultima reuniune a celor două structuri s-a decis că „pe perioada de evacuare forțată, partea rusă va pune la dispoziția Marelui Cartier General Român, în fiecare zi, câte 3 trenuri de marfă (a 40 vagoane fiecare) și un tren de persoane (a 15 vagoane clase și 3 de bagaje)³⁴⁵.

După aprofundarea și revizuirea de către partea română a întregului *Program de evacuare forțată*, pe 4 septembrie 1917 s-a comunicat părții ruse că pentru aplicarea acestuia sunt necesare „3.000 vagoane pentru materiale (muniție, armament etc.), ceea ce revine la 75 trenuri (a 40 vagoane) și mai sunt necesare încă 32 trenuri pentru transportul Curtjii Regale, Marelui Cartier General, legațiunilor, ministerelor etc.” Ca urmare se solicita șefului Comisiei ruse de evacuare „să binevoieți a interveni către autoritățile superioare, cu rugămintea de a aprecia situația precară în care ne-am găsi dacă vom fi siliți a ne evacua și nu vom dispune de cel puțin 6 trenuri pe zi, care ar putea fi date 2 prin Reni și 4 prin Ungheni³⁴⁶.

Încă din a doua jumătate a lui iulie 1917, autoritățile civile și militare române au început să constate că prevederile Convenției³⁴⁷ româno-ruse din 25 februarie/8 martie 1917 - document semnat de către generalul Aleksei Alekseevici Manikowski, în numele Ministerului de Război al Imperiului rus și generalul Toma Paraschivescu, împutemicitul părții române - erau interpretate și aplicate abuziv în ceea ce privea evacuarea în Rusia a instalațiilor, utilajelor, fabricilor din industria de armament și a celor 15.000 de lucrători din aceste stabilimente ce produceau pentru front.

³⁴³ RGVIA, Fond 2085, Opus 4, dosar 3, f. 119.

³⁴⁴ *Ibidem*, f. 203 și 231.

³⁴⁵ RGVIA, Fond 2085, Opus 4, dosar 1, f. 272.

³⁴⁶ *Ibidem*, f. 288-299.

³⁴⁷ Arhivele Militare Române, Fond D.M.I.N., dosar 159, f. 26-29.

Pe 27 iulie 1917, Vintilă Brătianu, ministrul materialului de război, semnala Comisiei ruse de evacuare faptul că de la principiul „cesiunii mașinilor și lucrătorilor neutilizați în țară (*România - n.n.*) pentru a lucra în Rusia” s-a ajuns că „acum se stabilesc (*unilateral, de către partea rusă - n.n.*) condițiunile eventualității unei evacuări forțate. De aceea credem că normele relative la evacuare să aveți bunăvoință a le stabili în acord cu Comisiunea superioară de evacuări, în care delegatul nostru (*Tancred Constantinescu - n.n.*) reprezintă interesul și punctul de vedere al statului român”³⁴⁸.

În timp ce demersul oficial al ministrului român a fost - cum se spune - „aruncat la coș” (colonelul Berg a consemnat - pe documentul primit, drept rezoluție - formularea „*La dosar*”), comandamentele ruse din România aplicau de câteva zile ordinul generalului Nikolai Nikolaevici Golovin, șeful Planificării operațiilor Armatei, transmis prin telegrama strict secretă nr. 10.790 din 22 iulie 1917 (*difuzată ulterior la toate structurile Marelui Cartier rus din România - n.n.*) prin care se comunica faptul că „Guvernul Rus a hotărât să fie trimis la Iași propriul său reprezentant pentru a conduce transferarea în Rusia a echipamentelor și muncitorilor din uzinele de armament și întreprinderile industriale românești”. Pentru aceasta „trebuie să se indice ce anume mașini/echipamente există, în ce întreprinderi și în care oraș (din România - n.n.) se află fiecare dintre acestea, precum și destinațiile (*din Rusia - n.n.*) în care acestea trebuie fi trimise. STOP. În conformitate cu problemele menționate mai sus, se solicită Marelui Stat Major al Frontului Românesc (Главкорум) să transmită ordine și dispoziții urgente corespunzătoare, având în vedere faptul că, în actuala situație, evacuarea (*echipamentelor și lucrătorilor din industria de apărare - n.n.*) trebuie să înceapă imediat. STOP”³⁴⁹.

Pe data de 31 iulie 2017, colonelul Berg raporta șefilor Aprovizionării (SNABKUM) și Artileriei (ARTSNABRUM) trupelor ruse din Frontul Românesc că la Arsenalul, Pirotehnia și Pulberăria Armatei române se aflau încă importante cantități de materii prime care puteau fi evacuate în Rusia: 56 t. fier, 30 t. oțel, 3 t. cositor, 45 t. alamă, 160 t. aramă, 1.022 t. plumb, 5 t. tablă, 30 t. zinc și 10 t. antimoniu, care totalizau 1.381 tone și necesitau pentru a fi transportate în 87 de vagoane rusești³⁵⁰.

Pe 4 august 1917, Marele Cartier General Rus a informat Marele Cartier General român, Marele Stat Major și Direcțiunea Munițiilor că - din ordinul generalului Holodovski, șeful Serviciului aprovizionare al Frontului

³⁴⁸ RGVIA, Fond 2085, Opis 5, dosar 7, f. 28.

³⁴⁹ RGVIA, Fond 2085, Opis 4, dosar 5, f. 1.

³⁵⁰ RGVIA, Fond 2085, Opis 4, dosar 7, f. 47-49.

Român - „toată pulberea și explozivele vor fi trimise la Poltava, toate mașinile statului român vor fi evacuate la Kremenciug, tunurile care sunt în bună stare, mitralierele, carabinele automate și cele simple, toate obuzele încărcate și cartușele vor fi trimise la Odessa, unde va fi depozitul central, toate celelalte materiale, indiferent de unde provin, se vor trimite la Karlovka. Materialul care va veni din străinătate se va repartiza după aceeași normă”³⁵¹.

O zi mai târziu, același general rus a dispus ca „Pulberea și toate explozibilele care sosesc de la Nord, pentru statul român (*materiale furnizate României, de către aliați, prin Rusia - n.n.*), se vor trimite la Iaroslavl, iar materialele de intendență (stofe, bocanci, pânză, pielărie, conserve etc.) indiferent de unde vor sosi se vor trimite la Krinkov”³⁵².

Concomitent, la Stavka au fost redactate - de către generalul-maior V.A. Sviderski, șeful Biroului 1 aprovizionare - „Dispozițiile Direcției Generale a Artileriei privind destinațiile stabilite pentru trimiterea materiilor prime sosite din România”³⁵³.

Conform acestui document, materiile prime evacuate din România trebuiau să fie direcționate astfel: *fierul* - la Arsenalul din Kiev; *cuprul* - la uzinele din Samara și Petrograd; *salpetrul (silitra ciliană)* - la fabricile Serghievck din Raionul Ivașcenko și Șterovski (pentru a se preda inginerului Veinberg), respectiv la uzina chimică Donețk; *azotatul de amoniu* - la uzinele Serghiev și Ohta din Petrograd; *plumbul* - la fabrica de muniții din Lugansk; *alama* - la fabrica de muniții din Petrograd; *oțelul de creuzet* - la uzina Guberniei Samara; *antimoniul, acidul sulfuric, bumbacul și celuloza* - la Șostka-Harkov; *explozibilii* urmau să fie repartizați ulterior de către Direcția Generală a Artileriei.

Recunoașterile efectuate în teren de către delegații autorităților române planificate să fie evacuate au constatat, în cvasitotalitatea cazurilor, că la Herson și în celelalte localități destinate găzduirii zecilor de mii de militari și civili nu existau condiții minimale pentru dislocarea Armatei și administrației române, fapt ilustrat și în scrisoarea generalului Paraschiv Vasilescu, sub-șef al Marelui Cartier General român/șeful Marelui Stat Major, transmisă la 22 august 1917, colonelului Berg căreia i-a fost atașat procesul verbal întocmit de către delegația comună a Ministerului de Război și Marelui Stat Major care s-a deplasat la Herson prin care s-a constatat că „în acea localitate nu se pot cantona aceste servicii și personalul care le compun”, motiv pentru care se solicita „să binevoiați a ne

³⁵¹ *Ibidem*, f. 79 și 80.

³⁵² *Ibidem*, f. 87.

³⁵³ *Ibidem*, f. 334.

comunica localitatea care se destină pentru a cantona aceste servicii”³⁵⁴.

Acest fapt confirmă atât veridicitatea argumentelor cu care șefii celor 4 gubernii din sudul Rusiei și-au susținut - cu o lună în urmă - refuzul de a găzdui evacuării și refugiații români, cât și faptul că autoritățile civile și militare ruse de la Petrograd, Moghilev și Iași au generat și întreținut permanent ideea retragerii iminente a autorităților statale române pentru ca, sub acest pretext, să evacueze în Rusia o parte importantă a întreprinderilor industriale, stabilimentelor producției de apărare, materiilor prime, armamentului, munițiilor, explozibililor etc. atât de necesare pentru susținerea efortului comun de apărare în campaniile din 1916-1917 de pe Frontul românesc.

Această realitate este ilustrată sintetic în conținutul corespondenței-interpelare pe care Marele Cartier General român a transmis-o, pe 17 august 1917, președintelui Comisiei Mixte de Evacuare (colonelul Berg, care a și fost avansat trei luni mai târziu - pentru modul exemplar în care s-a ocupat de trimiterea în Rusia a unei mari părți din industria de război și resursele materiale ale României - la gradul de general), în care se arată că: „*Planul de evacuare prevede că pentru evacuarea persoanelor ce voiesc să plece în Rusia, să se prevadă zilnic un tren cu 15 vagoane (de călători - n.n.) și 3 vagoane de bagaje. Până în prezent, nu s-a constituit nici un tren din această categorie.*

*Cum în perioada de evacuare în care ne găsim s-a trimis aproape ½ din materialul în tabelele de evacuare (adică 1.454 din 3.103 vagoane) și cum nu s-a evacuat nici un tren de persoane, cu onoare vă rugăm să binevoiiți a ne comunica rezoluțiunea D-voastră cu privire la acest punct prevăzut în proiectul de evacuare la litera D. (Capitolul Ordinea de urgență a evacuărilor)”*³⁵⁵.

Altfel spus, în vara anului 1917, când militarii români și ruși luptau împreună și „fără gând de retragere”, comandanții lor - inclusiv regele Ferdinand I, comandantul suprem al Frontului Român - plănuiau evacuarea pe pământ străin a structurilor centrale ale statului român, iar zilnic plecau din România în adâncul Rusiei zeci și chiar sute de vagoane încărcate nu doar cu materii prime și echipamente industriale, ci și cu tunurile, obuzele, mitralierele, carabinele, puștile, explozibilii și cartușele atât de necesare susținerii efortului comun de apărare în atât de dramaticele și des invocatele bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz.

³⁵⁴ *Ibidem*, f. 208.

³⁵⁵ RGVA, Fond 2085, Opus 4, dosar 3, f. 158.

DE LA IMAGINEA INAMICULUI LA CEA A ALIATULUI: EVALUAREA POLITICII ROMÂNIEI, DE CĂTRE OPINIA PUBLICĂ RUSĂ, ÎN AJUNUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1912-1914)

Boris Sergheevici KOTOV

La începutul secolului al XX-lea relațiile dintre Imperiul Rus și Regatul României s-au derulat cu dificultate. Cele două țări învecinate au intrat în blocuri politico-militare diferite: Rusia făcea parte din Antanta, iar România era strâns legată de Tripla Alianță. Lupta comună cu Imperiul Otoman în războiul din 1877-1878, în urma căreia România a obținut independența deplină față de Poartă, a rămas un episod de scurtă durată în istoria relațiilor interstatale ruso-române. După terminarea acestui război, Bucureștiul a adoptat o poziție antirusă și, în luna octombrie 1883, a intrat într-o alianță cu Austro-Ungaria și Germania, îndreptată împotriva Rusiei.³⁵⁶ Cauza acestei alianțe a fost înapoierea sudului Basarabiei către Rusia, în urma războiului ruso-turc, desprinsă de aceasta prin decizia Congresului de Pace de la Paris din 1856 și cedată Principatului Moldovei (în 1862, după unirea Moldovei și Valahiei, acest teritoriu a intrat în componența statului român). În pofida faptului că, în același timp, România a primit nordul Dobrogei și portul Constanța cu susținerea Rusiei, pierderea pământurilor basarabene a generat o reacție extrem de dureroasă clasei române de dreapta și unei părți semnificative a societății românești, dând naștere unui sentiment antirus. Deși după Congresul de la Berlin, Rusia, care era izolată și pierdea în Balcani o poziție după alta, nu se putea nici măcar gândi la nici un fel de expansiune în sud-estul Europei, teama față de Rusia și față de spiritul panslavismului a continuat să definească cursul politicii externe a Bucureștiului la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Sentimentul antirus din România a fost alimentat cu pricepere de Austro-Ungaria și Germania, care erau interesate să ghideze politica externă și aspirațiile iredentiste ale tânărului stat român spre est, în

³⁵⁶ Agaki Aleksei, *Prisoedinenie Rumînii k Troistvennomu soïuzu*, în *Problemi vnutri i vensnepolîticeskoi istorii Rumînii novogo i noveșego vremeni*, Chișinău, Știna, 1988, pp. 152-178.

direcția Basarabiei ruse, astfel încât, în cazul unui război cu Rusia, să folosească împotriva ei Armata Română. Potrivit planurilor strategilor din Berlin și Viena, România ar fi trebuit să devină o „barieră” între slavii de sud și Rusia, blocând ultima cale rusă spre Balcani. Austro-Ungaria, aducând România în sfera sa de influență și orientând-o spre Tripla Alianță, a rezolvat încă o altă sarcină importantă: în acest fel a distras atenția societății românești de la situația dificilă a mai multor milioane de români din Transilvania, supuși discriminării și maghiarizării forțate. Clasa română de dreapta a sacrificat pentru alianța cu Austro-Ungaria, interesele compatrioților din acea zonă a Carpaților, renunțând la orice fel de susținere a luptei românilor din Transilvania pentru drepturilor lor.

Încheind alianța cu Austro-Ungaria și Germania, conducătorii României au mizat pe faptul că, într-un viitor război cu Rusia, vor reuși nu doar să-și recapete sudul Basarabiei, ci și să se unească cu toată această gubernie rusească până la Nistru. Alături de acest factor obiectiv, care a împins România în brațele Triplei Alianțe, era și dependența ei de capitalul austro-german, care ocupase o poziție puternică în cele mai importante sectoare ale economiei românești, inclusiv producția petrolieră. Un rol important în determinarea politicii externe a statului dunărean l-au jucat și simpatiile personale ale regelui Carol de Hohenzollern. Fiind german și înrudit cu dinastia care conducea Prusia și Imperiul German, din momentul urcării pe tronul românesc, în anul 1866, a folosit toate posibilitățile pentru consolidarea influenței germane și austriece în România. În virtutea cauzelor sus-menționate, statul român, pe timpul mai multor zeci de ani, s-a aflat în sfera de influență politică a Triplei Alianțe.³⁵⁷

Situația a început să se schimbe în ultimii ani dinaintea Primului Război Mondial. Conflictul armat dintre Liga Balcanică (Bulgaria, Serbia, Grecia și Muntenegru) și Imperiul Otoman, care a izbucnit în luna octombrie 1912 și s-a dezvoltat opt luni mai târziu într-un război interaliat, la care a participat și România, a schimbat radical echilibrul de forțe din Balcani și din Orientul Apropiat. O consecință a celor două războaie Balcanice din 1912-1913 a fost pierderea de către turci a majorității posesiunilor din Europa, consolidarea Serbiei și Greciei, care au împărțit între ele partea leului din moștenirea otomană din Balcani, slăbirea Bulgariei și deteriorarea maximă a relațiilor dintre austrieci și sârbi, care amenința menținerea păcii în Europa. Amplificând la maxim contradicțiile

³⁵⁷ Vinogradov Vladilen, *Rumînia: ot soiuza s Rossiei k soiuzu s Ţentralnimi derjavami*, în *V porohovom pogrebe Evropi 1978-1914*, Moscova, Indrik, 2003, pp. 135-164.

dintre imperii, Războaiele Balcanice au devenit prologul și cel mai important catalizator al războiului mondial din anul 1914.

Pentru politica externă românească și relațiile ruso-române, Războaiele Balcanice au devenit, de asemenea, un punct de cotitură. Temerile față de hegemonia bulgară din regiune și dorința clasei române de dreapta de a participa la împărțirea teritorială a Peninsulei Balcanice, au determinat poziția antibulgară a României și intrarea ei în războiul interaliat de partea Serbiei și Greciei. Acest lucru a dat naștere unor divergențe serioase între România și Austro-Ungaria, protectorul Bulgariei. Intenția diplomației austriece de a revizui termenii Tratatului de Pace de la București, care s-a dovedit a fi avantajos pentru România, a fost percepută negativ în regat. Din acest moment, România a început să părăsească treptat blocul austro-ungar și să se apropie de Rusia, o manifestare clară a acestui fapt fiind întâlnirea solemnă a țarului Nicolae al II-lea cu regele Carol I al României, care a avut loc în portul Constanța, în luna iunie 1914. Această întâlnire a însemnat o cotitură în cursul politicii externe a Bucureștiului, care s-a încheiat în august 1916 cu ruptura dintre România și aliații săi, Germania și Austro-Ungaria, și intrarea acestei țări în Primul Război Mondial de partea Antantei.

Tradițional, societatea rusă a urmărit cu atenție evenimentele din Balcani. Principalele informații despre evenimentele din străinătate le-a primit prin intermediul presei, care la granița dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea era principala sursa de informare în masă, instrumentul principal atât pentru formarea opiniei publice, cât și pentru influențarea acesteia. Un loc aparte în paginile ziarelor era ocupat de problemele de politică internă, însă în momentul izbucnirii unor crize internaționale acute și a unor conflicte, în centrul atenției se aflau problemele de politică externă. O astfel de situație s-a creat în toamna anului 1912, când Muntenegru, urmată de Serbia, Bulgaria și Grecia, au declarat război împotriva Imperiului Otoman, cu intenția de a-i alunga complet pe turci din Peninsula Balcanică și de împărți între ele acele teritorii din Europa, pe care Poarta și le-a păstrat după Congresul de la Berlin din 1878.

În Rusia, intervenția statelor balcanice creștine împotriva asupritorului lor de secole a declanșat un răspuns entuziast. În fiecare zi, ziarele au publicat editoriale și pamflete, dedicate conflictului din Balcani, analize militare, rapoarte ale corespondenților de război din armatele statelor balcanice implicate, discuții cu diplomați, atât ruși, cât și străini. Pagini întregi erau ocupate de telegramele Agenției Telegrafice din Sankt-Petersburg (SPA), precum și ale agențiilor străine de presă și corespondenților acestora. O astfel de atenție față de evenimentele dramatice din Balcani a fost determinată de mai multe cauze.

În primul rând, societatea rusă considera Europa de Sud-Est o zonă de interes major a Rusiei, luând în considerare rolului acesteia de eliberator în regiune. Victoriile răsunătoare ale bulgarilor, sârbilor, grecilor și muntenegrenilor în fața turcilor din toamna anului 1912 au fost percepute ca reprezentând încheierea misiunii istorice de eliberare a Peninsulei Balcanice, care a fost inițiată și realizată succesiv de însăși Rusia, în cadrul războaielor ruso-turce din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.

În al doilea rând, înfrângerea Turciei și pierderea aproape completă a posesiunilor sale din Europa a introdus din nou pe ordinea de zi problema centrală legată de politica Rusiei din Orientul Apropiat - respectiv problema privind statutul strâmtoarelor de la Marea Neagră, de a cărei rezolvare cu succes erau interesate clasele de dreapta ale Rusiei. În final, în al treilea rând, războiul izbucnit în Balcani, unde s-au intersectat interesele politice, strategice și economice ale tuturor marilor puteri, a depășit imediat granițele unui conflict local. El a fost însoțit de intensificarea pe arena internațională a competiției dintre cele două blocuri politico-militare, Antanta și Tripla Alianță, și un timp a amenințat ca va degenera într-un conflict armat la nivel european.

Politica României, care a jucat un rol important în evenimentele din Balcani în perioada 1912-1913, a devenit nu o dată, obiect de analiză critică în ziarele rusești. În primul rând, poziția Bucureștiului în legătură cu conflictul armat care se declanșase în Balcani, a atras atenția presei ruse în iarna anilor 1912-1913, atunci când guvernul lui T. Maiorescu a emis pretenții teritoriale față de Bulgaria, solicitând, drept compensații pentru păstrarea neutralității, cedarea Silistrei și a unei mari părți mare din zona Dobrogei care aparținea bulgarilor. După cum observă R. Hall în cercetarea sa despre războaiele balcanice, „anexarea Dobrogei a adus Bucureștiului o regiune agricolă bogată, precum și întărirea controlului românesc al malului sudic al Dunării”.³⁵⁸ Pretențiile teritoriale ale României au fost însoțite de o creștere a nivelului de pregătire a armatei pentru intrarea în luptă. Politicienii din București au profitat de momentul favorabil, creat atunci când aproape toată armata bulgară se afla în teatrul de operații tracic cu turcii, iar granița de nord a Bulgariei era complet deschisă pentru invazia trupelor române. Încrederea pe care conducerea României o avea în propriile forțe, în perioada conflictului pentru Dobrogea din 23 ianuarie (5 februarie)³⁵⁹ 1913, a fost amplificată

³⁵⁸ Hall Richard, *The Balkan Wars 1912-1913. Prelude to the First World War*, London, Routledge, 2000, pp. 77-78.

³⁵⁹ Aici și mai departe sunt indicate în paranteze datele conform calendarului pe rit nou

și de reînnoirea tratatului secret de alianță cu Austro-Ungaria.³⁶⁰

Pretențiile României față de Bulgaria, care erau complicate și fără acea situație extrem de tensionată din Balcani, au fost apreciate într-un mod cu totul negativ de aproape toată presa rusă. Cu toate că în septembrie 1912, Carol I a primit bastonul de feldmareșal al Rusiei, în amintirea acțiunilor comune ale celor două armate din perioada 1877-1878, opinia publică din Rusia nu a fost convinsă că noul feldmareșal rus nu își va trimite trupele împotriva Bulgariei, și în ajutorul turcilor care erau în fața unei înfrângerii. Acest conflict local româno-bulgar putea să declanșeze cu ușurință un război european, întrucât România se afla într-o alianță militară cu Imperiul Habsburgic, iar Rusia avea, în mod tradițional, legături strânse cu Bulgaria. Ziarele rusești au căzut de acord asupra faptului că România, amenințând spatele frontului bulgar și implicit - întreaga Ligă Balcanică, acționează doar în calitate de unealtă a Austro-Ungariei, fiind un instrument cu ajutorul căruia Viena pune presiune asupra celor care au învins Turcia, în scopul de a le reduce pretențiile teritoriale. Totodată, un laitmotiv pentru aproape toate articolele dedicate politicii României, a fost cel care sublinia situația dezastruoasă a românilor din partea maghiară a Imperiului Habsburgic. În acest fel, presa rusă dorea „să deschidă ochii” românilor în legătură cu faptul că direcția „firească” a expansiunii statului român trebuia orientată spre regiunea care aparținea de Austro-Ungaria, la vest de munții Carpați, inclusiv că unirea era posibilă doar prin neutralitatea binevoitoare a Ligii Balcanice sau chiar în strânsă legătură cu aceasta.

Ziarul Partidului constituțional-democratic (al kadeților³⁶¹) „Reci” (Discursul), constata în luna februarie 1913 că pericolul ofensivei române în interiorul Bulgariei este mai mare ca niciodată, evidențind că: „după victoriile balcanice împotriva Turciei și în special după deplasarea sărbilor spre marea Adriatică, Austria face din România paravanul său prin care încearcă în mod sistematic să creeze un pretext pentru complicarea situației din Balcani”.³⁶² „Reci” exprima temerea că ofensiva armatei române în interiorul Bulgariei ar putea deveni piatra ce va declanșa avalanșa unui război la nivel european, susținând că dacă Bucureștiul se va hotărî să facă acest pas riscant, acesta va avea o

(calendarul gregorian).

³⁶⁰ Căzan Gheorghe Nicolae, Rădulescu-Zoner Șerban, *Rumänien und der Dreibund 1878-1914*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, 1983, p. 233

³⁶¹ Membrii Partidul Constituțional Democratice, erau cunoscuți sub numele Kadeți dat de inițialele partidului (în limba rusă Конституционная Демократическая партия, prescurtat КД - КД, n.t.

³⁶² Recî, 5(18).II.1913.

singură semnificație: La Viena se consideră că a sosit momentul favorabil pentru provocarea Rusiei.

Un punct de vedere similar a exprimat și ziarul autoritar liberal „Russkie vedomosti” (Buletinul Rusiei), controlat de kadetți. Corespondentul său din Viena, P. Zvezdici (P.I. Rotenshtern) era sigur de faptul că România și-a formulat cerințele privind cedarea Silistrei, care avea o populație pur bulgară, doar pentru că a fost susținută de Austria. „Mai mult decât atât, niciodată România, care la început a ezitat destul de clar, nu ar fi mers pe această cale de extorcări politice, dacă Austria nu ar fi obligat-o direct să facă acest lucru”.³⁶³ Incitând românii împotriva bulgarilor, diplomația habsburgică închidea astfel posibilitatea ca România să se alăture Ligii Balcanice și, bazându-se pe resursele ei, să devină centrul tensiunilor (un „Piemont” pentru românii care trăiesc în Austria și Ungaria.

În această problematică au fost de acord cu kadetii și octombriștii³⁶⁴, care se temeau, de asemenea, de escaladarea conflictului româno-bulgar într-un mare război cu participarea marilor puteri. Portavocea „Uniunii 17 octombrie”, ziarul „Golos Moskvî” (Vocea Moscovei) puncta că bulgarii nu vor ceda Silistra fără luptă și în cazul în care românii vor încerca să folosească forța pentru satisfacerea cerințelor lor, Rusia va fi nevoită să răspundă la atacul făcut de români pe la spatele Ligii Balcanice prin introducerea trupelor sale în Moldova și Valahia. Acest lucru, la rândul său, ar putea deveni un *casus belli* pentru Austro-Ungaria și Germania. În acest fel, menționa „Golos Moskvî”, „în războiul european care se pregătește, României îi va aparține rolul de inițiator”.³⁶⁵

Ziarul conservator „Moskovskie vedomosti” (n.t. Buletinul Moscovei) a comunicat că politica agresivă a Bucureștiului vă găsi un răspuns pe măsură la Viena și Berlin unde se speră ca atacul asupra Bulgariei va conduce la distrugerea totală a României și a Ligii Balcanice, precum și a Rusiei. În legătură cu acest aspect, ziarul sublinia că românii nu au motive să se opună politicii Bulgariei, deoarece nu de Balcani, ci de teritoriile situate la vest de Carpați este legată expansiunea teritorială și dezvoltarea României. Menționând rolul provocator al ziarelor austriece și nemțești, care aminteau constant românilor că principalul dușman al lor este Rusia,

³⁶³ Russkie Vedomosti, 12(25).I.1913.

³⁶⁴ Nume sub care erau cunoscuți membri partidului *Uniunea 17 Octombrie* partid constituit de cei care au întocmit Manifestul din Octombrie pe care la sfârșitul anului 1905, țarul Nicolae al II-lea a fost obligat să-l promulge. Manifestul dădea Rusiei o constituție care prevede drepturi și libertăți civile pentru toți cetățenii inclusiv răspunderea miniștrilor în fața țarului, parlament ales printr-un vot larg, dar nu universal, n.t.

³⁶⁵ Golos Moskvî, 6 (19).II.1913.

„Moskovskie vedomosti” scria: „Presa austriacă și germană, susținându-și guvernele, dorește să închidă ochii românilor în privința faptului că în Transilvania austriacă se află sub dominație străină 3 milioane de români. Acolo pot fi direcționate aspirațiile naționale ale Regatului Român”.³⁶⁶

Influentul ziar „Novoe Vremia” (Timpul Nou), apropiat de tabăra naționaliștilor ruși și aripii de dreapta a octombriștilor, nu se îndoia de faptul că în spatele pretenziile României pe seama Dobrogei bulgărești stă diplomația vieneză. O ciocnire între România și Bulgaria, lichidarea posibilității ca România să treacă de partea Ligii Balcanice, distragerea atenției societății românești de la „adevăratele misiuni naționale”, legate de soarta românilor din Transilvania și Bucovina, și revendicarea unei regiuni etnice bulgare, care nu îi trebuie României - acestea este scopul unei alte intrigi austriece. „Evenimentele se dezvoltă cu o viteză extraordinară și în viitorul apropiat vom vedea dacă judecata sănătoasă a românilor va rezista în fața acestor ispite rele” - scria „Novoe Vremia” la sfârșitul anului 1912.³⁶⁷

„Russkoe Slovo” (Cuvântul Rus), în acea perioadă unul dintre cele mai informate și populare ziare din Rusia presupunea că ministrul afacerilor externe al Imperiului Habsburgic, contele L. Berchtold, neprimind sprijin pentru planurile sale agresive nici din partea Germaniei, nici din partea Italiei, a decis să folosească România cea ascultătoare drept inițiator al războiului cu Liga Balcanică.³⁶⁸ Ziarul susținea că Rusia trebuie să facă totul pentru ca bulgarii să păstreze Silistra și Dobrogea, instituind o blocadă pașnică pe litoralul românesc, în caz de necesitate. Dacă Rusia va capitula în fața României în această problemă, atunci ar putea să fie pusă o cruce pe statutul ei de mare putere.³⁶⁹ Totodată, ziarul sublinia că România va fi pusă la punct în timp oportun - „în interesul acestei țări, care este direcționată prin intrigile austriece spre un conflict cu Bulgaria, lăsând de-o parte perspectiva de a se uni vreodată în viitor pe cu compatrioții din Transilvania și Bucovina”.

Cunoscut pentru legăturile sale strânse cu sferile guvernamentale, ziarul „Birjevie Vedomosti” (Buletinul Birjei) nota că România, formulându-și pretenziile față de Bulgaria, amenință spatele frontului Ligii Balcanice într-un moment în care negocierile de la Londra dintre Turcia și rivalii ei au stagnat și în orice moment ar putea să se reia operațiile militare. Față de această amenințare țările Antantei, protectoarele Ligii Balcanice, trebuie

³⁶⁶ Moskovskie Vedomosti, 6(19).X.1912.

³⁶⁷ Novoe Vremia, 18.XI(1.XII).1912.

³⁶⁸ Russkoe Slovo, 17(30).X.1912.

³⁶⁹ Russkoe Slovo, 30.XII.1912(12.I.1913).

să caute un răspuns clar și direct iar „acest răspuns ar demonstra aliaților balcanici că interesele lor nu vor fi sacrificate de dragul noului pretendent la culegerea roadelor războiului”.³⁷⁰ În același timp, ziarul nu excludea satisfacerea pretențiilor românești însă doar „în cele mai mici limite”, fără a explica, însă, în mod concret ce limite sunt avute în vedere.³⁷¹

Condamnând politica oficială a Bucureștiului, presa rusă a subliniat, în același timp, întorsătura favorabilă pentru Rusia în ceea ce privește starea de spirit din România. Ziarele au scris că tot mai mulți români se îndoiesc de corectitudinea orientării spre blocul austro-german, care timp de 40 de ani nu a adus României nimic altceva decât tensiune în relațiile cu Rusia și izolare față de victorioasa Ligă Balcanică. Constatând că Bucureștiul se află acum la o răscruce între Puterile Centrale, pe de o parte, și Antanta și Liga Balcanică, pe de altă parte, presa rusă sublinia că de modul în care se va decide conflictul româno-bulgar, pe cale pașnică sau pe cale militară, depinde întregul curs viitor al statului român. Acționând cu arma în mână împotriva bulgarilor, românii însuși se vor lega pentru totdeauna de Imperiul Habsburgic, cu a sa politică antislavă și antirusă; soluționarea conflictului pentru Silistra pe cale pașnică va deschide românilor perspectiva aderării în viitor la Liga Balcanică, cu drepturi depline de membru și posibilitatea, bazându-se pe ea, de a se lupta pentru eliberarea compatrioților săi din Transilvania și Bucovina.

„Novoe Vremia” a atras atenția asupra neînțelegerii permanente existente între simpatizanții germanofili ai lui Carol I și starea de spirit a cercurilor largi ale societății românești, care simpatizau în mod tradițional Franța, în calitate de putere romanică. Totodată, evidenția că ultimul război care a demonstrat forța popoarelor balcanice unite și slăbiciunea Austriei, care nu a reușit să obțină nimic din moștenirea otomană, a dat încă un impuls pentru schimbarea stării de spirit în România: „acolo se aud din ce în ce mai tare vocile care îndeamnă la unirea cu învingătoarele din Liga Balcanică”.³⁷² „Novoe Vremia” considera că Rusia ar trebui să sprijine orientarea României spre Liga Balcanică și să acționeze pentru consolidarea unei stării de spirit în acest sens în țara vecină. Pentru realizarea acestui lucru, diplomația rusă trebuia să nu permită ciocnirea militară dintre Bulgaria și România și să rezolve conflictul dintre acestea în așa fel încât să nu îi împingă pe bulgari să

³⁷⁰ Birjevie Vedomosti, 23.XII.1912(5.I.1913).

³⁷¹ Birjevie Vedomostim 30,XII.1912(12.I.1913), 5(18).I.1913.

³⁷² Novoe Vremia, 18.XI(1.XII).1912.

atrage de partea Rusiei simpatia românilor.³⁷³

În luna decembrie 1912, „Golos Moskvî” a remarcat că România s-a transformat dintr-o dată într-un factor important al politicii europene: „toți o curtează, toți vor să se căsătorească cu ea” deoarece de cel cu care România va merge pe viitor „depind foarte multe”³⁷⁴. Totodată, ziarul octombriștilor sublinia că încă nu este târziu pentru România să facă o alegere și să treacă la tabăra învingătorilor balcanici deoarece devenind membru al Ligii Balcanice, România se va putea lupta pentru drepturile românilor din Transilvania și alte regiuni ale Imperiului Habsburgic. „În același timp, trebuie să dispară din obiceiul politic românesc servilismul jignitor, lingușirea vecinilor puternici, cu alte cuvinte, România încetează să joace rolul unui sârman linge-blide, asupra căruia, funcție de necesitate, poți să ridici tonul, așa cum a făcut-o deseori Austro-Ungaria”.³⁷⁵

Ideea apropierei de România pe considerente antiaustriece a împărtășit-o și ziarul „Utro Rossii” (Dimineața Rusiei), care reflecta interesele marii burghezii ruse, reprezentată de partidul progresiștilor. Renumitul om de știință slavist, A.L. Pogodin, sublinia în paginile acestui ziar că problema României - având în vedere starea relațiilor ruso-austriece - are pentru Rusia o semnificație majoră. „Este necesar ca România să fie atrasă de Rusia - scria acesta - și, desigur, nu doar printr-un un baston de feldmareșal, care nu poate fi o baghetă magică, ci și prin relații mult mai concrete”.³⁷⁶ La ce se referea sintagma „relații concrete”, Pogodin arată în continuare, sugerând faptul că românii vor putea rezolva problema Transilvaniei doar cu susținerea Rusiei.

O părere mai puțin optimistă cu privire la perspectivele apropierei ruso-române a fost lansată de „Russkoe Slovo”. Acest ziar nu credea în posibilitatea despărțirii dintre București și Viena, presupunând că va fi mai bine pentru Rusia să nu fie atrasă de idei tulburi cu privire la trecerea României de partea sa, întrucât acest lucru ar putea doar să îi alerteze pe bulgari. În niciun caz nu sunt justificate pretențiile guvernului român față de vecinul său din sud, ele sunt convenabile doar Austriei, fapt care demonstrează clar cât de dependentă este încă politica Bucureștiului de directivele de la Viena.³⁷⁷ Un punct de vedere similar a avut pe timpul Primului Război Balcanic și „Birjevîe Vedomosti”, care declara în

³⁷³ Novoe Vremia, 7(20).III.1913.

³⁷⁴ Golos Moskvî, 7(20).XII.1912.

³⁷⁵ *ibidem*.

³⁷⁶ Utro Rossii, 30.XI(13.XII).1912.

³⁷⁷ Russkoe Slovo, 30.XII.1912(12.I.1913).

februarie 1913: „România se află pe deplin sub influența Austriei și, în cazul unui război al celei din urmă cu noi, România va fi aliatul ei indiscutabil împotriva noastră”³⁷⁸.

În timp ce presa analiza perspectivele dezvoltării relațiilor ruso-române în contextul războiului care continua în Balcani, Ministerul Afacerilor Externe rus a căutat în mod activ variante de rezolvare a conflictului bulgaro-român. Poziția sa în acest conflict a fost definită, mai înainte de toate, de două circumstanțe.

În primul rând, diplomația rusă, condusă de ministrul de externe, S.D. Sazonov, aspira la îmbunătățirea relațiilor cu Bucureștiul, care au rămas după Congresul de la Berlin reci și distante. În memoriile sale, Sazonov a scris că atitudinea preventivă a Rusiei față de problema referitoare la asigurarea securității granițelor dunărene ale României ar fi trebuit să devină „punctul de plecare” al apropierii ruso-române, care timp de aproape 40 de ani a fost deranjată de Viena și Berlin, care susțineau propaganda antirusă în România și care au răspândit temeri în societatea românească față de marele vecin de la est.³⁷⁹ Apropierea României de Rusia și alte țări ale Antantei ar fi condus în mod inevitabil la reorientarea politicii sale externe de la sud (Dobrogea) și est (Basarabia) spre vest - în direcția Transilvaniei maghiare și Bucovinei austriece, cu populația lor predominant românească.

În al doilea rând, Ministerul Afacerilor Externe rus se temea de implicarea militară a României în războiul Ligii Balcanice cu Turcia, care ar fi pus Bulgaria și aliații ei într-o situație foarte complicată și, printre altele, ar fi condus la atragerea Austriei în război, deoarece era legată cu Bucureștiul printr-o alianță militară. Pentru a nu permite această implicare și complicații politice viitoare, era necesară rezolvarea pe căi diplomatice a divergențelor bulgaro-române din cauza Dobrogei, chiar și cu prețul câtorva concesiuni din partea Sofiei. Prin urmare, diplomația rusă a ocupat o poziție destul de ambiguă: fără a respinge ideea compensațiilor teritoriale pentru România pe seama Bulgariei, aceasta a căutat să limiteze aceste compensații la minim și pe acest fundament să găsească o rezolvare pașnică a conflictului bulgaro-român.

La început, bulgarii au refuzat să ia în calcul cerințele României însă disputa dintre Rusia și Austro-Ungaria pentru atragerea simpatiei României a facilitat rezolvarea unor cerințe formulate de români. Andrew Rossos subliniază în acest sens că „rezultatul rivalității ruso-austriece

³⁷⁸ Birjevîe Vedomosti, 6(19).II.1913.

³⁷⁹ Sazonov Serghei, *Vospominania*, Berlin, 1927, p. 127.

pentru obținerea loialității Bucureștiului a depins de contribuția acestora în atingerea scopurilor românilor³⁸⁰ și de aceea Ministerul Afacerilor Externe rus a sfătuit guvernul Gheșov să nu respingă în totalitate pretențiile românilor și să rezolve conflictul printr-un compromis, care în acele condiții însemna mai multe sau mai puține concesii teritoriale din partea Bulgariei.

În data de 6 februarie 1913, reprezentanții a șase mari puteri s-au adresat guvernelor României și Bulgariei, în cadrul Conferinței de la Londra, cu propunerea de a supune diferendul dintre cele două țări arbitrajului celor șase. Rezultatul unor medieri succesive, pe timpul cărora țările Triplei Alianțe au insistat asupra satisfacerii cerințelor românilor în totalitatea acestora iar țările Antantei și-au îndreptat eforturile spre diminuarea apetitului teritorial al românilor, a fost semnarea în data de 26 aprilie/9 mai 1913 a protocolului de la Sankt-Petersburg. Deciziile, stabilite prin protocolul de la Sankt-Petersburg, nu mulțumeau nici Bulgaria, nici România. Bulgarii erau nevoiți să renunțe la marele oraș Silistra și la o zonă de trei kilometri din jurul său iar românii trebuiau să se mulțumească doar cu acest oraș toate celelalte pretenții teritoriale ale Bucureștiului asupra Dobrogei bulgare au fost respinse de marile puteri.³⁸¹ Ca urmare, ambele părți s-au simțit ofensate: românii considerau că au primit prea puțin, iar bulgarii că au pierdut prea mult.

În acea perioadă s-au amplificat brusc divergențele din interiorul Ligii Balcanice - între Bulgaria, pe de-o parte, și Serbia și Grecia, pe de altă parte. Chiar la o zi după semnarea Acordului de Pace de la Londra cu turcii, în data de 19 mai/1 iunie 1913, guvernele conduse de N. Pašić și E. Venizelos au încheiat un acord secret de alianță sârbo-grec îndreptat împotriva Bulgariei. Amorsarea conflictului a fost la încurajată de cercurile române de dreapta, care voiau să profite la maxim de situație în scopul dorit, respectiv să obțină de la Bulgaria tot sudul Dobrogei, până la linia Turtucaia - Balcic. Așteptând începutul operațiilor militare dintre Bulgaria și Serbia, regele Carol I a semnat un ordin pentru mobilizarea armatei române deși Bucureștiul nu se baza doar pe propriile baionete, ci și pe ajutorul aliatului austriac. În acest sens, însă, politicienii români au suferit o mare dezamăgire. La Viena nu se dorea implicarea României în război de partea coaliției antibulgare deoarece acest lucru ar fi complicat

³⁸⁰ Rossos Andrew, *Russia and the Balkans. Inter-Balkan rivalries and Russian foreign policy 1908-1914*, Toronto, University of Toronto Press, 1981, p. 140.

³⁸¹ Jebokrițki Viktor, *Bolgaria v period Balkanskih voin 1912-1913 gg.*, Kiev, Ed. Kievskogo Universiteta, 1961, pp. 143-147.

extraordinar de mult situația Bulgariei, pe care austriecii o susțineau în secret, iar implicarea României ar fi contribuit la victoria Serbiei - principalul inamic al Imperiului Habsburgic. De aceea, diplomația austriacă, atât cât a fost în puterea sa, a încercat să împiedice Bucureștiul să rupă relațiile cu Bulgaria și să intre într-un conflict militar cu această țară.³⁸²

Poziția antisârbă a Austro-Ungariei a stârnit iritarea și nemulțumirea cercurilor române de dreapta, care vedeau în Serbia unicul aliat împotriva Bulgariei și de aceea nu doreau slăbirea statului sârb. Refuzul Vienei de a susține expansiunea teritorială a României a declanșat un val de sentimente anti-austriece în această țară, exprimate și prin manifestații, care s-au declanșat în data de 3 iulie 1913, printr-o demonstrație la București pe timpul căreia s-au scandat lozinci precum: „Vrem război!”, „Jos cu vicleana Austro-Ungaria!”, „Ne-am săturat de custodia austriacă!”.³⁸³ Alianța cu Imperiul Habsburgic nu era nici anterior populară în România - marea putere vecină era percepută, mai înainte de toate, ca un opresor al populației românești din Transilvania. Comportamentul Austro-Ungariei în perioada celui de-al Doilea Război Balcanic din vara anului 1913 a stârnit animozitate în relațiile austro-române, demonstrând contradicțiile profunde dintre cele două țări.

Convinși că există o slabă speranță pentru implicarea austriacă, conducătorii României au decis să își atingă scopurile prin orice mijloace, respectiv printr-o alianță cu Serbia și Grecia. În data de 28 iunie/11 iulie trupele române au trecut granița, au ocupat Silistra și au început să se deplaseze adânc în teritoriul bulgar. O parte dintre soldați au trecut Dunărea și s-au îndreptat spre capitala Bulgariei, Sofia. Înțelegând lipsa unei perspective victorioase în cazul unui război pe două fronturi, Statul Major General bulgar a ordonat trupelor să se retragă, fără a opune rezistență românilor. Deși Armata Română nu a fost nevoită să se lupte cu bulgarii, avansarea acesteia spre Sofia a fost principalul factor militar, care a conturat înfrângerea rapidă și a determinat capitularea Bulgariei.

Veștile despre intervenția activă a României au generat temeri în Rusia. Guvernul țarist, căruia Bulgaria s-a adresat cu rugămintea de mediere, a încercat să oprească ofensiva trupelor române, însă acest demers nu a avut nici un rezultat. Astfel, conflictul însângerat din Balcani s-a extins atrăgând noi țări. Invazia Bulgariei de către România fără a declara război a generat o reacție negativă a majorității ziarelor ruse.

³⁸² Williamson Samuel, *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*, London, Bedford/St Martins. 1992, p. 144.

³⁸³ *Istoria Rumîniei 1848-1917*, Moscova, Nauka, p. 377.

Societatea rusă a perceput cu durere slăbirea unuia dintre statele slave, care avea strânse legături istorice cu Rusia și care se bucura de protecția ei. Mai mult, în paginile ziarelor era exprimată îngrijorarea legată de faptul că sârbii și grecii, încurajați de susținerea românească, vor manifesta intransigență față de Bulgaria, fapt care va îngreuna obținerea unei păci reciproc acceptabile și va pune astfel bazele unor conflicte viitoare.

„Utro Rossii” a considerat că acțiunile României sunt o bătaie de joc față de dreptul internațional și tradițiile războiului. Potrivit acestui ziar, „ofensiva tâlhărească a României asupra Bulgariei creează un precedent, deoarece acest gest pare smuls în întregime din timpurile sălbatice ale evului mediu”. Distrugând Bulgaria, dușmanii acesteia vor călca în picioare principiul echilibrului de putere în Balcani expus chiar de ei. „Asupra unui stat incapabil să răspundă, a cărui putere militară a fost anihilată de un dușman victorios, se năpustesc vecinii săi cu lăcomia unor jefuitori, încercând precum hienele lașe să își ia partea din pradă”³⁸⁴ Totodată, „Utro Rossii” a sesizat contradicția deplină între interesele Austro-Ungariei și României în Balcani: în timp ce Bucureștiul aspiră la slăbirea Bulgariei, Viena, dimpotrivă, încearcă să întărească Bulgaria pe seama Serbiei.³⁸⁵

În perioada Războiului Balcanic ziarul kadeților, „*Reci*”, cu orientare pro-bulgară manifestă, a condamnat cu hotărâre politica blocului sârbogrec căruia i s-a alăturat și România. Renumitul istoric și sociolog rus, M.M. Kovalevski, a caracterizat în paginile acestui ziar comportamentul României ca fiind „de o viclenie nemaifântănită”, „o încălcare dură a neutralității din partea puterii, care nu a participat direct în războiul de eliberare și care, cu atât mai mult, a primit deja prin intermediul Rusiei beneficii semnificative pe seama vecinului”³⁸⁶ Kovalevski nu a fost de acord nici cu poziția adoptată de o parte a elitei politice ruse care spera că intervenția activă a României va duce la distanțarea de Austria și Tripla Alianță.

Ziarul octombriștilor, „*Golos Moskva*” a cerut acordarea de ajutor militar pentru Bulgaria împotriva României, avertizând că în caz contrar Rusia va pierde toată influența asupra statelor din Balcani care vor intra sub protectoratul Austriei.³⁸⁷ Editorialistul acestui ziar, N.P. Mamontov sublinia că întărirea României pe seama Bulgariei nu răspunde nicidecum intereselor Rusiei: „România este o dezertoare, astăzi este cu noi, mâine

³⁸⁴ *Utro Rossii*, 11(24).VII.1913

³⁸⁵ *Utro Rossii*, 23.VII(5.VIII).1913

³⁸⁶ *Reci*, 30.VI(13.VII).1913

³⁸⁷ *Golos Moskvi*, 23.VI(6.VII).1913

este avangarda colaterală a Austriei”³⁸⁸. Acesta a evidențiat că pentru mobilizarea armatei române trebuia să se răspundă cu cele mai hotărâtoare măsuri, care ar fi stins dorința de război a Bucureștiului și ar fi demonstrat politicienilor că Rusia nu va permite „smulgerea fără pedeapsă a celei mai bune porțiuni din carnea vie a Bulgariei slăbite de puteri”.

„Birjevie Vedomosti” a apreciat că cerințele românilor asupra Silistrei sunt justificate deoarece fără Silistra românilor le-ar fi fost greu să își apere terenurile dunărene, însă nu vedeau ca fiind justificată ocuparea celorlalte zone din sudul Dobrogei. Potrivit ziarului, dorința românilor de a trasa granița pe linia Turtucaia - Balcic, nu poate fi fundamentată nici prin considerații strategice, nici prin argumente etnografice această acțiune având „un caracter pur agresiv” și fiind explicată doar prin „cele mai pure intenții de a pune stăpânire pe ceva vulnerabil”.³⁸⁹ „Birjevie vedomosti” a cerut guvernului român să revină asupra deciziei, să dea dovadă de moderație și să nu formuleze către bulgari cerințe excesive, întrucât transformarea Bulgariei într-un dușman îndârjit, care va visa la revanșă, nu este în interesul României.³⁹⁰

„Novoe Vremia” evidențiază că în urma încercărilor Atenei și Belgradului de a nu permite instaurarea hegemoniei bulgare în Balcani a apărut un nou hegemon - România, de care depinde în mare măsură reglementarea crizei balcanice. Ziarul a analizat și mesajul țarului bulgar, Ferdinand, prin care monarhul român era rugat să se implice în încheierea rapidă a păcii³⁹¹ ceea ce echivala cu recunoașterea oficială a rolului excepțional al României, care se transformase „într-un conducător veritabil al sorților popoarelor balcanice”.³⁹² La acest rol conducător renunțase diplomația marilor puteri și astfel rolul a fost preluat de un stat mic, destul de slab, dar „condus de o voință puternică”. Totodată, „Novoe Vremia” a menționat că România va rămâne doar avangarda Austro-Ungariei.

Un punct de vedere diferit a fost exprimat de ziarul „Russkoe Slovo”. Acesta a avut o atitudine foarte negativă față de politica bulgară și ca urmare pe timpul celui de-al doilea Război Balcanic a susținut Serbia și

³⁸⁸ Golos Moskvi, 23.VI(6.VII).1913

³⁸⁹ Birjevie Vedomosti, 6(19).VII.1913.

³⁹⁰ Birjevie Vedomosti, 12(25).VII.1913

³⁹¹ În data de 9 (22) iulie țarul bulgar, Ferdinand, i-a trimis o telegramă regelui român, Carol, cu rugămintea de a înceta operațiunile militare și de a implica România în reglementarea conflictului dintre Bulgaria și dușmanii ei - Serbia, Grecia și Muntenegru. Practic, aceasta a fost recunoașterea dominării politice a României în Balcani, care a reușit să beneficieze la maxim de pe urma destrămării Ligii Balcanice și a războaielor interaliate.

³⁹² Novoe Vremia, 7(20).VII.1913, dar și în Novoe Vremia, 26.CII(8.VIII).1913.

Grecia. Ziarul percepea intervenția României cu o doză de înțelegere, susținând că: „Dacă în Balcani nu s-a început să se discute despre drepturile naționalităților asuprite, ci doar despre echilibrul politic, atunci nu se poate renunța la acest echilibru și România are dreptul de a-și spune cuvântul”.³⁹³ Potrivit ziarului acțiunea guvernului de București a însemnat practic despărțirea de Tripla Alianță și configurarea unei noi realități politice în Balcani, unde Austro-Ungaria își pierdea ultimul punct de sprijin de încredere. Schimbându-și poziția sceptică inițială față de posibilitatea realizării unui „acord cordial” în relațiile Rusiei cu România, ziarul „Russkoe Slovo” a salutat noul curs, independent de Austria, al politicii externe române.

În zilele războiului interaliat o poziție diferită a avut-o presa de extremă dreaptă, care nu era de acord cu entuziasmul arătat de o parte a societății ruse față de ideile slavofile și, ca urmare, solicita guvernului o implicare mai redusă în disputele balcanice. Astfel, „Russkoe Znamia” (Drapelul Rus) ziarul partidului „Ciornaia Sotnia” (Sutele Negre, partid monarhist care a existat între 1905-1917)³⁹⁴, scria: „Și ce treabă are poporul rus legat de cearta fraților între ei? Românii sunt ortodocși, bulgarii la fel; regii lor sunt nemți; nu există nici o diferență între ei, cu atât mai mult cu cât sunt atașați de vicleana Austrie. Dacă Dobrogea va fi a bulgarilor sau a românilor - pentru Rusia este indiferent”.³⁹⁵ Cu toate acestea și „Russkoe Znamia” și-a exprimat indignarea față de acțiunilor României, denumindu-le extrem de nepotrivite pentru o țară creștină: „Este inadmisibil din punct de vedere moral să îți jefuiești vecinul în general; dar mai ales atunci când el este neajutorat”³⁹⁶ - concluzionat ziarul.

Pe fondul intrării în război a României a crescut și interesul opiniei publice ruse față de comportamentul Austro-Ungariei deoarece se aprecia ca nefiind exclus ca aceasta să se implice hotărâtor în război, pentru a nu permite distrugerea completă a Bulgariei și pentru a stopa creșterea puterii Serbiei. În acest context, un interes major era cel referitor la cât de coordonate sunt acțiunile Bucureștiului și Vienei în Balcani. În legătură cu acest aspect, în presa rusă s-au exprimat diferite puncte de vedere.

Potrivit ziarului „Novoe Vremia”, acțiunile agresive ale Bucureștiului au răspuns pe deplin planurilor reale ale cabinetului vienez. Invazia română în

³⁹³ Russkoe Slovo, 25.VI(8.VII).1913.

³⁹⁴ De fapt partidul se numea Uniunea Poporului Rus și era cunoscut sub denumirea Sutele Negre. Mai mult în Christian Bouchet, *Originile național-bolșevismului rus*, accesibil pe <http://www.rossia3.ru/romina/bolsevism>, consultat în 03.08.2017, n.t.

³⁹⁵ Russkoe znamia, 9(22).VII.1913.

³⁹⁶ Russkoe znamia, 20.VII(2.VIII).1913.

Bulgaria adâncea prăpastia, care despărțea popoarele balcanice, și permitea diplomației austriece să-și continue în această regiune politica tradițională de tipul *divide et impera*.³⁹⁷ Renumitul editorialist al ziarului „Novoe Vremia”, M.O. Menșikov, nu credea că operațiile militare împotriva Bulgariei au fost întreprinse de români fără coordonarea austrieilor și împotriva voinței lor. El a văzut în această acțiune o altă mișcare vicleană a diplomației austriece și anume pregătirea implicării austriece în război, în urma căreia Peninsula Balcanică putea fi împărțită între România și Austro-Ungaria.³⁹⁸

Printre altele, în paginile acestui ziar puteau fi întâlnite și puncte de vedere cu privire la natura relațiilor dintre România și Austria. Corespondentul ziarului „Novoe Vremia”, D. Yancevețki, care se afla la Viena și putea lua pulsul evenimentelor, aprecia că intervenția română a fost o surpriză neplăcută pentru politicienii din Viena și Budapesta, care acuzau românii că au trădat Tripla Alianță și au trecut de partea Antantei și blocului sârbo-grec. Potrivit corespondentului, politica externă a Imperiului Dunărean a fost exercitată în acea perioadă doar în interesul uneia din jumătățile sale - cea maghiară. Pentru maghiari, principalii dușmani erau sârbii și românii care constituiau populația majoritară din Transleithania³⁹⁹, și ale căror aspirații amenințau integritatea teritorială a statului maghiar. Bulgaria, spunea Yancevețki, vedea în Budapesta singurul aliat împotriva sârbilor și a românilor.⁴⁰⁰

Observațiile lui Yancevețki au fost confirmate și de mesajele corespondentului la Viena al ziarului „Russkie Vedomosti”, P. Zvezdici, care a scris că intrarea în război a României împotriva Bulgariei, a încălcat toate planurile Austriei din Balcani și a făcut o impresie zguduitoare la Viena. „La Austria, au început deja să renunțe cei mai apropiați prieteni, ca și cum ar fi sortiți pieriri, acesta este sentimentul care a fost determinat de

³⁹⁷ Novoe Vremia, 4(17).VII.1913.

³⁹⁸ *Ibidem*.

³⁹⁹ Țările Coroanei Sfântului Ștefan (maghiară *Szent István Koronájának Országai*, A Magyar Szent Korona Országai, croată *Zemlje krune Svetog Stjepana*, slovacă *Krajiny Svätostefanskej koruny*, germană *Länder der Heiligen Ungarischen Stephanskronen*) a fost numele oficial al vechiului Regat al Ungariei în cadrul dublei monarhii Austro-Ungaria înființate în 1867. Numele neoficial era *jumătatea ungară a Dublei Monarhii* sau, din punctul de vedere al funcționarilor și juriștilor vienezi, Transleithania (în latină „Țara de dincolo de Leitha”). Aceste țări constituiau partea sud-estică a Austro-Ungariei și aveau drept capitală regală Budapesta, conform https://ro.wikipedia.org/wiki/%C8%9A%C4%83rile_Coroanei_Sf%C3%A2ntului_%C8%98tefan, consultat în 24.07.2017, n.t.

⁴⁰⁰ Novoe Vremia, 14(27).VII.1913.

intervenția României”.⁴⁰¹ Zvezdici amintea că Imperiul Habsburgic a avut întotdeauna o legătură strânsă cu România, fondată pe teama față de Rusia și de panslavism. Când această legătură s-a deteriorat, Bucureștiul s-a întors brusc în direcția inamicilor Austriei.

Correspondentul ziarului „Russkoe Slovo” din capitala Austro-Ungariei, L. Sokolovski comentând despre mobilizarea armatei române care tocmai începuse, susținea că diplomația austriacă nu are nici un fel de legătură cu intervenția antibulgară a României. Mai mult, nici ambasadorul austriac la București, prințul K. Furstenberg, nici ministrul afacerilor externe, contele L. Berchtold, nu au avut cunoștință despre pregătirea intervenției române în Bulgaria.⁴⁰² În analiza lui Sokolovski acțiunile independente ale României în Balcani, erau în dezacord cu Austria și demonstau că poporul român și elitele române nu mai doreau să aducă jertfe la altarul Triplei Alianțe. Acest lucru devenea evident și în Austria, unde se aduceau învinuiri jignitoare la adresa României, potrivit cărora aceasta se pregătea să joace în Balcani rolul „jandarmului rus”.

În urma celui de-al doilea Război Balcanic, Bulgaria a suferit o înfrângere zdrobitoare și a capitulat în data de 16/29 iulie 1913. Imediat după capitulare, sub conducerea prim-ministrului român, T. Maiorescu, au început la București negocierile dintre Bulgaria, pe de-o parte, și Serbia, Grecia, Muntenegru și România, pe de altă parte, care s-au încheiat în data de 28 iulie/10 august prin semnarea unui acord de pace. Diplomația românească, asumându-și rolul de arbitru suprem în disputa dintre bulgari și dușmanii lor, și-a atins toate obiectivele: Potrivit condițiilor Tratatului de Pace de la București, Bulgaria a cedat României aproximativ 7.500 km² până la linia Turtucaia - Balcic, cu o populație de aproximativ 250 de mii de locuitori, și s-a angajat ca într-un termen de doi ani să demoleze toate fortărețele de la granița româno-bulgară și să nu mai construiască altele.

La terminarea celui de-al doilea Război Balcanic, România și-a consolidat poziția în Balcani. Aceasta ocupa primul loc printre țările balcanice, din punct de vedere al suprafeței (aprox. 140 de mii de km²) și al populației (7.600.000 de locuitori).⁴⁰³ Pentru a păstra ceea ce obținuse, România ar fi trebuit să se bazeze pe Serbia și Grecia și să caute susținere din partea Rusiei concomitent cu distanțarea progresivă de Austro-Ungaria.

⁴⁰¹ Russkie Vedomosti, 21.VI(4.VII).1913

⁴⁰² Russkoe Slovo, 21.VI.(4.VII).1913.

⁴⁰³ Boeckh Katrin, *Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg. Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan*, München, Oldenbourg, 1996, p. 70.

Alianța cu aceasta din urmă a adus în mod clar puține beneficii conducătorilor români, limitându-le libertatea de acțiune pe arena internațională. Distanța dintre România și Austro-Ungaria s-a mărit și mai mult în august 1913 când diplomația habsburgică a cerut o revizuire a Tratatului de la București și corectarea unora dintre cele mai grele decizii pentru Bulgaria. Cererea a fost susținută și de cel mai apropiat aliat al Austro-Ungariei, Germania. La București însă propaganda austriacă în favoarea revizuirii acordului a provocat o iritare extremă dar și intensificarea sentimentelor anti-austriece.

Diplomația rusă a știut să profite de conjunctura favorabilă pentru a slăbi din ce în ce mai mult legăturile României cu Viena și Berlinul, concomitent cu consolidarea propriilor poziții la București. În raportul către țar din 23 noiembrie/6 decembrie 1913, Sazonov scria: „În Balcani, în cazul unor complicații la nivel european, noi ne-am putea baza pe Serbia și poate chiar și pe România. De aici reiese și sarcina diplomației noastre - să creeze condițiile pentru o apropiere mai mare de România. Activitatea pe această direcție trebuie să fie cât mai constantă și pe atât de prudentă și străină de orice pasiune inutilă”.⁴⁰⁴

Desprinderea României de Tripla Alianță a fost foarte importantă și din motive strategice. România lega teritorial Austro-Ungaria și Germania de potențialii ei aliați într-un război viitor - Bulgaria și Turcia. „Atragerea României de partea sa - menționa istoricul B.B. Kross - a însemnat pentru Rusia tăiere acestei căi și despărțirea blocului Puterilor Centrale în două grupe izolate”.⁴⁰⁵ Pierderea României ca aliat a însemnat pentru nemți și austrieci și pierderea resurselor românești - pâine și petrol. Semnificativ a fost și faptul că România, după reformarea armatei, și-a mărit în mod substanțial efectivele - până la 97 de mii de oameni pe timp de pace și până la 382 de mii după mobilizare. Aceste forțe nu ar fi fost neimportante pentru Antanta în cazul unui război cu blocul austro-german. S-a dovedit însă, că și neutralitatea României a slăbit Puterile Centrale și a disponibilizat o parte din trupele ruse pentru acțiunile din estul Prusiei și din Galiția.

Lupta împotriva influenței Triplei Alianțe la București a fost ușurată de faptul că aspirațiile expansioniste ale elitei românești s-au îndreptat

⁴⁰⁴ Zaioncikovski Andrei, *Podgotovka Rossii k mirovoi voine v mejdunarodnom otnošenii*, Leningrad, 1926, p. 397.

⁴⁰⁵ Kross Boris, *Rumînia meĭdu Troistvennim coluzion i Antantoi. Ocerki po istorii diplomateskoi bonĭ za Rumîniu i ee vneșnei politiki. 1908-1914*, Pskov, Pskovskii gosudarstvenii pedagogiceskii institut, 1996, pp. 81-82.

din ce în ce mai mult spre vest - în direcția zonelor populate de românii din dubla monarhie habsburgică. Deși guvernul român, manifestând prudență și previziune, nu a declarat deschis revendicările asupra teritoriilor austro-ungare, a încurajat în secret propaganda iredentistă pe ambii versanți ai Carpaților. Astfel, pe măsură ce semnele de slăbiciune ale Austro-Ungariei se înmulțeau, se înmulțeau și contactele dintre cercurile politice din București și conducătorii mișcării naționaliste române din Ungaria, care aveau legături tot mai strânse. În iarna dintre anii 1913-1914, cu susținerea guvernului de la București, deputații români din Dieta Ungariei au încercat să cadă de acord cu prim-ministrul Ungariei, I. Tisza, cu privire la unele măsuri pentru îmbunătățirea situației românilor din Transilvania. Negocierile, care au durat mai multe luni s-au încheiat cu un eșec din cauza refuzului ferm al părții maghiare de a face concesii majore.⁴⁰⁶

În toamna anului 1913, pentru a îndrepta propriile greșeli din timpul Conferinței de Pace de la București și pentru a menține România în sfera de influență a Triplei Alianțe Ministerul Afacerilor Externe austro-ungar l-a trimis ambasador la București pe contele O. Czernin, cunoscut pentru atitudinea sa filo-română și oponent consecvent al politicii de maghiarizare a guvernului ungar. Însă misiunea lui Czernin nu a avut succes deoarece divergențele dintre cele două state atinseseră un nivel foarte ridicat. Diplomatul austriac a înțeles foarte repede că acordul cu România s-a transformat într-o „bucată de hârtie”.⁴⁰⁷ Linia de politică externă a Bucureștiului s-a orientat vizibil într-o direcție defavorabilă diplomației austro-ungare astfel că de la o orientare necondiționată spre Tripla Alianță, România a trecut la o poziție de mijloc între Tripla Alianță și Antantă, dar cu o deschidere mai mare către aceasta din urmă. În același timp, criza balcanică dintre 1912-1913 a condus la o îmbunătățire semnificativă a relațiilor dintre Rusia și România și la apropierea reciprocă a acestora.⁴⁰⁸ Acest proces a continuat și în ultimele luni dinaintea Primului Război Mondial, când în România se afla la putere guvernul liberal al lui I. Brătianu.

Orientarea României spre Rusia a fost confirmată de vizitele reciproce ale reprezentanților dinastiilor care conduceau în cele două țări. În luna martie 1914 moștenitorul tronului României, prințul Ferdinand,

⁴⁰⁶ *Istoria Vengrii. Tom 2.* Moscova, Nauka, 1972, pp. 475-477.

⁴⁰⁷ Czernin Ottokar, *V dni mirovoi voini. Memuari ministra innostranîh del Avstro-Vengrii*, Sankt-Petersburg, Ed. Sankt-Petersburgskogo Universiteta, 2005, p. 98.

⁴⁰⁸ Vinogradov Vladilen, *Rumînia: medlennii dref k Antante în V prohovorom pogreme Evropi 1878-1914*, Moscova, Indrik, 2003, pp. 360-374

împreună cu soția sa și fiul cel mare, prințul Carol, au efectuat o vizită în Rusia, unde au fost primiți cu ospitalitate și o perioadă au locuit în reședința de vară a Romanovilor din Țarskoe Selo. Peste trei luni a urmat vizita de răspuns a monarhului rus în România. În data de 1/14 iunie 1914, țarul Nicolae al II-lea, împreună cu împărăteasa Aleksandra Fedorovna, țarevicul moștenitor și fiicele lor, au sosit cu iahtul regal „Ștandart” din Odessa în portul român Constanța. Aici, țarul și membrii familiei sale s-au întâlnit cu regele Carol I și cu întreaga elită politică românească. Întâlnirea de la Constanța s-a desfășurat într-o atmosferă festivă, devenind un punct culminant al apropierii ruso-române înaintea Primului Război Mondial.

Din punct de vedere politic, având în vedere caracterul privat al aceste vizite, a ieșit totuși în evidență prezența în suita țarului a ministrului afacerilor externe, S.D. Sazonov. În cursul celor câteva zile cât s-a aflat în România, acesta a purtat tratative cu regele și prim-ministrul, Brătianu. Cel mai important rezultat al acestor tratative a fost asigurarea dată de Brătianu că, în cazul unui război între Rusia și Austro-Ungaria, izbucnit ca urmare a atacului celei din urmă asupra Serbiei, drumurile Rusiei și României „s-ar întâlni din nou, întrucât România nu are nici o intenție să permită slăbirea Serbiei”.⁴⁰⁹ Deși România se considera din ce în ce mai puțin legată de obligațiile față de Tripla Alianță, până la trecerea ei definitivă în tabăra Antantei, în vara anului 1916, mai era mult. Reorientarea rapidă a cursului politicii externe a împiedicat rezistența germanofililor români conduși de regele Carol, precum și dependența economică a acestui stat de blocul austro-german. Politica lui Sazonov de separare a României de Tripla Alianță a fost aprobată de către societatea rusă iar ideea apropierii de regat pe fundamente antiaustriece a fost un subiect foarte popular în ziarele de diferite orientări politice. Atitudinea presei ruse față de țara vecină în ultimele luni dinaintea Primului Război Mondial s-a schimbat în mod semnificativ, devenind mult mai binevoitoare. Din paginile ziarelor au dispărut evaluările negative ale politicii românești, predominante pe timpul Războaielor balcanice. În Rusia, erau din ce în ce mai răsunătoare apelurile privind restabilirea Ligii Balcanice (de aceasta dată având în componență Serbia, Grecia, Muntenegru și România), care ar fi devenit punctul de sprijin al Rusiei și

⁴⁰⁹ Kross Boris, Russko-rumynskiye diplomaticheskiye otnosheniya nakanune pervoy mirovoy voyny, v „Tretiy Mezhdunarodnyy s”yezd po izucheniyu stran Yugo-Vostochnoy Yevropy (Bukharest 4-10 sentyabrya 1974). Doklady i soobshcheniya sovetsoy delegatsii”, Moscova, 1974, p. 11.

Antantei în Balcani precum și o barieră în cale expansiunii blocului austro-german spre sud - pe direcția Constantinopolului și Salonicului. Făcând o analogie între încălcarea drepturilor românilor din Transilvania și persecuțiile rușilor din comitatele Ungariei din regiunea Carpaților, presa rusă a subliniat că rușii și românii au un dușman comun în persoana șovinismului maghiar și expansionismului austriac.

În a doua jumătate a anului 1913 și prima jumătate a anului 1914, ziarele făceau frecvent referire la creșterea rolului României în afacerile europene și balcanice, evidențiind că într-un viitor război pe continent, poziția pe care o ocupă această țară va deveni un factor esențial pentru victoria unei coaliții sau a alteia. Totodată, se exprima speranța că reorientarea politicii românești, evidențiată în timpul Războaielor Balcanice, va conduce această țară în tabăra Antantei. Nu în ultimul rând, susținere largă a ideii apropiierii de Regatul României era legată și de faptul că societatea rusă a observat cu indignare creșterea sentimentelor rusofobe și pro-austriece în rândurile populației Bulgariei care, după încheierea Păcii de la București, a ieșit de sub influență Rusiei și s-a apropiat vizibil de blocul austro-ungar. Stabilirea unor relații de prietenie cu România, precum și consolidarea relațiilor cu Serbia, părea a fi cel mai bun răspuns față de trecerea Bulgariei „nerecunoscătoare” în tabăra dușmanilor Rusiei.

La o jumătate de an după terminarea Războaielor Balcanice, ziarul „Novoe Vremia” scria că timp îndelungat România a fost percepută ca „un fel de copil vitreg al politicii internaționale”, însă, evenimentele dramatice din vara anului 1913 au schimbat în mod radical situația acesteia în Europa și atitudinea marilor puteri față de ea. Discuțiile din cadrul Conferinței de Pace de la București „au subliniat încă o dată și au confirmat categoric autoritatea incontestabilă, fără drept de apel a Bucureștiului în afacerile balcanice”.⁴¹⁰ Potrivit ziarului, un rol la fel de important putea juca România și în ceea ce privește afacerile monarhiei Austro-Ungare, care avea în componența sa cel puțin patru milioane de români. „Novoe Vremia” nu credea în rezolvarea pe cale pașnică a conflictului româno-maghiar, considerând că problema Transilvaniei nu poate fi rezolvată decât prin război.⁴¹¹ Remarcând intensificarea tendințelor centrifuge din interiorul Imperiului Habsburgic multinațional, ziarul sublinia că „în astfel de condiții ceasul Bucureștiului va suna foarte repede”.⁴¹²

În ianuarie 1914, „Novoe Vremia” a transmis cititorilor că România

⁴¹⁰ Novoe Vremia, 31.I(13.II).1914.

⁴¹¹ Novoe Vremia, 17.II(2.III).1914.

⁴¹² Novoe Vremia, 31.I(13.II)1914.

și Serbia deja s-au înțeles în secret în privința împărțirii moștenirii habsburgice. Potrivit informațiilor furnizate de acest ziar, încă din ajunul celui de-al doilea Război Balcanic, guvernele lui T. Maiorescu și N. Pașic au încheiat un acord secret potrivit căruia toate posesiunile Austro-Ungariei, situate la nord de Dunăre și Alpii Transilvaniei și la est de râurile Tisa, populate de români, vor trece în sfera de influență a României, în timp ce pământurile, situate la nord de Dunăre și la vest de râul Tisa vor trece în sfera de influență a Serbiei⁴¹³. Potrivit ziarului „Novoe Vremia” zvonurile cu privire la încheierea acestui acord au produs un „efect zguduitor” în Viena și Budapesta, unde principalul inițiator al alianței sârbo-române a fost indicat ca fiind ambasadorul rus la București. N.N. Șebeko.⁴¹⁴

Despre încercările diplomației austriece de a-și recăpăta pozițiile în România, afectate pe timpul Războaielor Balcanice, a relatat în februarie 1914 ziarul „Russkoe Slovo”.⁴¹⁵ Potrivit publicației, acest demers era confirmat de numirea lui Czernin în funcția de ambasador la București și poziția conciliatoare a prim-ministrului Ungariei, Istvan Tisza, în relația cu românii din Transilvania, ale căror solicitări, anterior, fuseseră ignorate total de oficialii de la Budapesta. Ziarul considera că principalul obstacol în calea unei politici independente a României continua să fie dependența economică foarte mare de Austro-Ungaria, care deținea poziții consolidate în sfera bancară, industria petrolieră, construcția de căi ferate și livrările de armament pentru Armata Română.

„Russkoe Slovo” amintea că eliberarea societății române și a cercurilor române de dreapta de „hipnoza habsburgilor” a început încă din anul 1908, după ce austrieicii au anexat Bosnia și Herțegovina iar politica pro-bulgară a Vienei din perioada crizei balcanice din 1912-1913 a făcut ca sentimentele antiaustriece să se amplifice și predomine în societatea românească. Această stare de fapt i-a obligat chiar și pe conservatorii loiali Triplei Alianțe precum T. Maiorescu să-și revizuiască într-o oarecare măsură politica. Totodată, ziarul sublinia că opoziții orientării unilaterale spre Viena și Berlin nu sunt nici pe departe antantofili convinși și că, oficial, aceștia pledează pentru politica „mâinilor libere”. Ziarul „Russkoe Slovo” concluziona că România se află la o răscruce de drumuri și „în momentul de față nu știe pe cine va susține și împotriva cui

⁴¹³ Novoe Vremia, 30.XII.1913(12.I.1914)

⁴¹⁴ 1914)Informația privind încheierea unei convenții secrete de alianță între România și Serbia nu a corespuns realității. Bucureștiiul dorea să joace rolul de arbitru și hegemon în Balcani, fără a fi legat de orice obligații de aliat.

⁴¹⁵ Russkoe Slovo, 6(19).II.1914.

va acționa”⁴¹⁶.

Interesul presei ruse față de România a crescut în primăvara anului 1914 odată cu vizita în Rusia a moștenitorului tronului României, prințul Ferdinand. Văzând în această vizită o demonstrație strălucită al noului curs independent al politicii externe române, ziarele au preamărit Hohenzollernii pentru disponibilitatea de a pune interesele naționale care le-au fost încredințate de țară mai presus de sentimentele dinastice. Astfel, ziarul „Golos Moskvi”, evaluând greșit orientările politice și simpatiile regelui român, l-a declarat pe Carol I ca fiind creierul mișcării pro-Antanta din România. Conform ziarului octombrist, datorită politicii sale „înțelepte și pacifiste”, România a reușit nu doar să joace un rol important în reglementarea crizei balcanice ci și să ocupe o poziție dominantă în regiune.⁴¹⁷ De asemenea, „Novoe Vremia” l-a elogiât pe monarhul român, susținând că în timpul Războaielor Balcanice acesta a înțeles că „interesele naționale ale poporului său necesită o nouă apropiere de Rusia și, anticipând dorința celor mai buni oameni ai poporului său, a ales să meargă pe un posibil drum al unei uniuni mai de durată cu Rusia”.⁴¹⁸ Ziarul „Utro Rosii” a subliniat în mod special faptul că pe fiul cel mare al lui Ferdinand, prințul Carol, în vârstă de 20 de ani, îl apropie foarte multe lucruri de Rusia: spre deosebire de tatăl și de bunicul său încoronat, acesta este ortodox, la fel ca mama sa principesa Maria de Saxa-Coburg-Gotha, fiind și nepot de gradul trei al lui Nicolae al II-lea.⁴¹⁹

Tratând cu respect Dinastia română presa a acordat totuși atenție și analizelor referitoare la trecerea treptată a României de partea Antantei.

„Russkoe Slovo” a mai evidențiat că este puțin probabil ca Austro-Ungaria să riște declanșarea unui război pe două fronturi - împotriva Rusiei și a vecinilor ei balcanici. De aceea, atitudinea statelor balcanice și, înainte de toate a României, în cazul unei confruntări militare între Rusia și Austro-Ungaria, a devenit o problemă majoră a politicii europene. În acest context, ziarul a menționat cu satisfacție că în ultimul an și jumătate, Bucureștiul s-a eliberat aproape în totalitate de sub tutela monarhiei Habsburgilor fapt demonstrat și prin stabilirea unor relații de prietenie cu Serbia și cu Grecia în scopul asigurării echilibrului politic din Balcani.⁴²⁰

Informând despre încercările diplomației germane de a organiza în

⁴¹⁶ *Ibidem*.

⁴¹⁷ Golos Moskvi, 16(29).III.1914.

⁴¹⁸ Novoe Vremia, 15(28).III.1914

⁴¹⁹ Utro Rossii, 12(25).III.1914.

⁴²⁰ Ruskoe Slovo” 4(17).III.1914.

Balcani o coaliție formată din Turcia, Albania, Grecia și România și orientată spre Tripla Alianță, „Russkoe Slovo” evidențiază că România nu are nicio intenție de a intra în combinația politică antisârbă deoarece România și Serbia sunt adevărați aliați atât în fața „imperialismului bulgar răuvoitor”, cât și fața Austro-Ungariei, care persecută în granițele sale milioane de sârbi și români.⁴²¹ Ziarul aprecia că „Tratatul de la București a definit poziția internațională a României pentru mulți ani”, poziție fundamentată, în primul rând, pe antagonismul cu Bulgaria.

Aceleași circumstanțe au fost subliniate și de ziarul „Reci” care arăta că principala problemă în relațiile româno-austriece este sprijinul necondiționat al Vienei față de Bulgaria. Însă, Bulgaria fiind o țară puternică reprezintă un pericol major pentru România, care din punct de vedere al poziției sale geografice trebuie să se bazeze doar pe una din marile puteri - fie pe Austro-Ungaria, fie pe Rusia. „Acum, când Austro-Ungaria merge cu Bulgaria, României nu îi stă nimic în cale să se țină de Rusia, cu atât mai mult cu cât acest lucru este avantajos pentru ea, deoarece mergând pe această cale va beneficia și de ajutorul Serbiei”.⁴²² Corespondentul în Austria al ziarului „Reci”, M.B. Ratner, concluziona în primăvara anului 1914 că România este pierdută pentru Austria în calitate de aliat din cauza greșelilor diplomației austriece, în special cele făcute de ministrul afacerilor externe, L. Berchtold: „intenția vicleană de a păstra relațiile de prietenie cu România și în același timp de a intensifica opoziția României față de „Marea Bulgarie” a condus în cele din urmă ca diplomația austriacă să se simtă confortabil între aceste două opțiuni”.⁴²³

Relațiile româno-austriece erau apreciate în același registru și de ziarul „Utro Rossii” care, în luna martie 1914, scria: „Oricât s-ar complica evenimentele viitoare, România nu va apela la vecinul ei austro-ungar. În orice moment fatal, armata de jumătate de milion de oameni a României nu va fi de partea Triplei Alianțe”.⁴²⁴ Totodată se sublinia că odată cu ieșirea României din zona de influență Austro-Ungară, situația monarhiei Habsburgice devenea critică iar în Ungaria, care avea socoteli istorice vechi cu România, deja se vorbea despre necesitatea întăririi garnizoanelor și constituirea de noi unități militare la granița de est, special împotriva României. Potrivit ziarului, pentru toți austro-ungarii devenise clar faptul că visele de altădată despre cooperarea militară cu românii împotriva

⁴²¹ Russkoe Slovo, 4(17).IV.1914.

⁴²² Reci, 23.II(5.IV).1914.

⁴²³ Reci 27.III(9.IV).1914.

⁴²⁴ Utro Rossii, 12(25).III.1914.

Rusiei au luat sfârșit iar Viena și Budapesta se aflau acum în fața unei necesități imperioase și anume elaborarea unui plan de apărare națională.⁴²⁵

La rândul său „Novoe Vremia” menționa că poziția României printre statele balcanice a fost întotdeauna specială: „Legăturile dinastice au apropiat-o de Germania într-o perioadă când politica națională îi cerea apropierea de Rusia”.⁴²⁶ Continuarea timp de 30 de ani a unei linii politice orientată spre Viena, Berlin și Roma, arăta ziarul, a condamnat România la rolul de mic satelit în alianță cu trei mari puteri, însă evenimentele din anul 1913 au demonstrat românilor, cât de greșită și neproductivă pentru țara lor era această orientare.⁴²⁷ Constatând că atmosfera din relațiile austro-române este otrăvită serios de politica continuă de asimilare forțată a românilor din Transilvania, „Novoe Vremia” transmitea în primăvara anului 1914 despre incidentele care urmau, unul după celălalt, punând paie pe foc în disputa româno-maghiară. Cele mai importante dintre acestea au fost eșecul negocierilor dintre guvernul maghiar și românii din Transilvania care a evidențiat că Budapesta nu are în intenție garantarea drepturilor minorității române, și așa modeste, conferite prin legea din 1868 cu privire la drepturile egale ale minorităților⁴²⁸, precum și atentatul asupra episcopului S. Miklos.⁴²⁹ Potrivit ziarului, aceste incidente au confirmat „acel abis al urii care, în cursul ultimelor luni, s-a acumulat între societatea maghiară și cea românească”⁴³⁰.

„Moskovskie Vedomosti” considera că Rusia și România nu au nici un motiv pentru dispute arătând că principala cauză care a condus ca timp de câteva decenii între cele două state să se mențină relații reci a fost

⁴²⁵ Utro Rossii, 20.III(2.IV).1914.

⁴²⁶ Nvoe Vremia, 15(28).III.1914.

⁴²⁷ Novoe Vremia, 16(29).III.1914.

⁴²⁸ Novoe Vremia, 13(26).III.1914, 10(23).V.1914.

⁴²⁹ În data de 11 (24) februarie, în orașul unguresc Debrecen a avut loc un atentat asupra conducătorului maghiarizării prin biserică a românilor, episcopul Bisericii Unite, Stefan Miklos. Miklos nu a fost afectat de explozia coletului pe care l-a primit prin poștă însă câțiva din consilierii săi apropiați au fost uciși. După cum a stabilit ancheta, coletul cu „mașina infernală” a fost trimis din Cernăuți de către românii nemulțumiți de decizia autorităților de a înființa o nouă episcopie uniată în orașul Hajdúdorog și de obligarea credincioșilor de naționalitate română la o comuniune cu aceasta. Această episcopie, cu liturgia în limba maghiară, a fost înființată în iulie 1912 cu aprobare de la Roma (Bula de «fideles Christi Graeci» Papa Pius al X). În pofida protestelor clerului și enoriașilor din România, episcopiei i-au fost arondate grupuri religioase pur românești, care numărau mai mult de 73 mii de români. Stabilirea unui episcopat în Hajdúdorog a fost percepută de românii care trăiesc în Ungaria, drept un atentat la libertatea religioasă și încă un alt pas spre o maghiarizare forțată, de data aceasta în sfera religioasă.

⁴³⁰ Novoe Vremia, 17.II(2.III).1914.

asociată intrigilor diplomației de la Viena și Berlin. Ziarul își manifesta speranța că prin sosirea prințului Ferdinand la Petersburg acesta „va avea posibilitatea să se convingă de faptul că un prieten mai sincer și mai ocrotitor ca Rusia nu are poporul român”.⁴³¹ „Moskovskie Vedomosti” sublinia că România va avea multe beneficii de pe urma apropierii de Rusia. În primul rând, Bucureștiul va putea să apere mult mai convingător interesele românilor din Transilvania.

Un alt punct de sprijin pentru politica românească ar putea deveni Franța, înrudită cu românii prin originea romană comună. Ziarul informa în acest sens, în primăvara anului 1914, despre vizitele frecvente la București ale unor figuri proeminente franceze - academicianul Lacour Gayet, redactorul „Tems”, Tardieu sau generalul Pélissier, și sublinia totodată că aceste simpatii, care au existat mereu în regatul dunărean, stârnesc neliniște și nemulțumire la Berlin și Viena.⁴³²

Nici ziarul de extremă dreaptă „Zemșcina”⁴³³ nu vedea motive care să determine existența unor stări conflictuale între Rusia și România. Astfel, într-un articol dedicat sosirii oaspeților români, ziarul preciza că Rusia și România nu au nimic de împărțit, mai mult subliniind că „în curând este posibil ca noi să avem un scop comun - eliberarea rușilor și românilor de sub asuprirea maghiară”.⁴³⁴ Ziarul însă a precizat și că timpul pentru acest lucru nu a venit încă, deoarece Rusia și România nu aspiră acum „la nicio aventură”. Exprimând bucuria în legătură cu sosirea prințului moștenitor al României în Rusia, „Zemșcina” aprecia că vizita va contribui la consolidarea încrederii reciproce dintre cele două țări.

Entuziasmul societății ruse generat de perspectiva apropierii de România va atinge apogeul în luna iunie 1914, pe fondul ceremoniilor de la Constanța. Aproape toate ziarele importante din Rusia au publicat în acele zile editoriale dedicate întâlnirii țarului Nicolae al II-lea cu regele Carol I, în portul românesc. Editorialele prezentau interesele comune ale celor două țări arătând un interes major pentru menținerea în Balcani a *status quo*-ului stabilit prin Tratatul de la București. Presa rusă a acordat o semnificație deosebită întâlnirii din Constanța, evidențiind că aceasta depășește cu mult granițele unui act obișnuit de curtoazie. În procesul de apropiere dintre Rusia și România, presa a identificat o nouă premisă

⁴³¹ Moskovskie Vedomosti, 16(29).III.1914

⁴³² Moskovskie Vedomosti, 23.III(5.IV).1914.

⁴³³ În perioada lui Ivan cel Groaznic *zemșcina* desemna pământurile boierilor - era opusă *opricininei*, care desemna pământurile stăpânite de țar, n.t.

⁴³⁴ Zemșcina, 16(29).III.1914.

pentru consolidarea păcii europene. Amintind de lupta comună împotriva Imperiului Otoman, ziarele au subliniat că România a fost primul stat balcanic eliberat de sub dominația turcă cu sângele soldaților ruși.

„Novoe Vremia” a acordat o mare atenție atmosferei din perioada vizitei lui Nicolae al II-lea în România, insistând asupra acelor elemente care au conferit evenimentului o semnificație deosebită, precum faptul că monarhul rus a fost primit pe pământ românesc nu doar de membrii casei de dreapta a Hohenzollernilor și de înalții oficialii, ci și de reprezentanții poporului român - deputați, parlamentari din toate partidele, oameni de știință. La Constanța, constata ziarul, s-a manifestat simpatia sinceră a societății române față de marele ei vecin, care a avut mereu o prezență activă în destinul popoarelor credincioase din Peninsula Balcanică. Subliniind caracterul ospitalier și binevoitor al recepției, organizată pentru țară și familia sa „Novoe Vremia” scria: „La Constanța cuplul imperial rus a fost primit cu onoruri nu doar de autoritățile oficiale române, obligate formal să facă acest lucru prin eticheta internațională, ci și de România ca națiune”.⁴³⁵

„Novoe Vremia” a apreciat la superlativ semnificația cotelor politicii române înspre Rusia. Astfel, în ajunul vizitei de la Constanța M.O. Menșikov evidenția în paginile acestui ziar că apropierea de România a devenit cea mai semnificativă victorie diplomatică a Rusiei din ultima perioadă: „Chiar și neutralitatea deplină (a României, n.t.) reprezintă pentru ea (Rusia, n.t.) o mare valoare în confruntările cu tripla coaliție care vor urma”⁴³⁶ menționa publicistul. Câteva săptămâni mai târziu, în zilele tulburi care au urmat după asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand, „Novoe Vremia” a scris că Tripla Alianță nu mai poate conta pe România ca pe un avanpost de încredere în Balcani deoarece chiar și nelegată de Rusia prin vreun acord, România va merge de acum la alături de Rusia în multe situații.⁴³⁷

„Russkoe Slovo” menționa că Rusia are nevoie de puternica Românie în primul rând, ca o contrapondere la *Drang nach Osten*-ul austro-ungar, care amenință interesele Rusiei și menținerea păcii europene.⁴³⁸ Acest ziar, renumit prin legăturile sale strânse cu Ministerul Afacerilor Externe rus și care nu o dată a fost folosit pe post de organ semi-oficial, în ziua întâlnirii de la Constanța a elogiat politica externă română în articolul

⁴³⁵ Novoe Vremia, 3(16).VI.1914.

⁴³⁶ Novoe Vremia, 29.V(11.VI).1914.

⁴³⁷ Novoe Vremia, 17(30).VI.1914.

⁴³⁸ Russkoe Slovo, 3(16).VI.1914.

„Bastionul păcii”.⁴³⁹ În articol era subliniată dragostea de pace a României, condusă în acțiunile sale nu de interese egoiste înguste, ci de eforturi dezinteresate, îndreptate spre menținerea și consolidarea echilibrului politic în Peninsula Balcanică: „Pe parcursul întregii perioade grele de lichidare a moștenirii turce în Europa, România a jucat rolul de mediator și pacificator... Pentru România, apropierea de Rusia este importantă, în primul rând, tocmai în virtutea acestei semnificații a Regatului Hohenzollernilor în calitate sa de bastion al liniștii în Orientul Apropiat”.⁴⁴⁰

„Golos Moskvî” arăta că „evenimentele recente au deschis ochii poporului român și i-au arătat unde îi sunt prietenii și unde îi sunt dușmanii”.⁴⁴¹ Starea de spirit a societății românești influențată de persecuția continuă a românilor din Ungaria și de poziția pro-bulgară a Vienei pe timpul Războaielor interaliate din vara anului 1913, a contat mult în orientarea României în direcția Rusiei și altor puteri ale Antantei. Meritul diplomației ruse, potrivit presei, a constat în faptul că a reușit să folosească starea de spirit a societății românești în așa fel încât printr-o serie de pași concreți pentru apropierea celor două țări. „Golos Moskvî” nu se îndoia de interesele comune ale celor două țări în Balcani: și Rusia, și România au un scop comun - să asigure un echilibru solid în această parte a Europei pe baza respectării Tratatului de Pace de la București.

Într-un articol dedicat festivităților de la Constanța, „Moskovskie Vedomosti” menționa că în ultimele luni, în relația românilor cu Austria a avut loc o schimbare bruscă evidențind că ziarele române erau pline de relatări despre situația grea a conașionalilor din Austro-Ungaria. Totodată se sublinia că imperiul dualist nu este durabil și ar trebui să se destrame, iar România duce o politică independentă în arena internațională. Guvernul Brătianu, pe care „Moskovskie Vedomosti” îl caracteriza ca fiind un susținător aprig al Triplei Alianțe, se lupta neputincios împotriva unor astfel de evidențe și era obligat să schimbe cursul politic al țării. Cu toate acestea, ziarul nu s-a hazardat să anticipeze cât de mult se va distanța România de Tripla Alianță: „Egoismul național ar trebui să spună: dacă nu cu Tripla Alianță, atunci fără ea, ceea ce nu înseamnă împotriva ei”.⁴⁴²

Imediat după încheierea vizitei de la Constanța „Birjevie Vedomosti” a publicat o serie de interviuri acordate corespondentului său, Inсарov (E.N. Șelikin) de politicieni reprezentativi ai României: ministrul afacerilor

⁴³⁹ Russkoe Slovo, 1(14).VI.1914.

⁴⁴⁰ *Ibidem*.

⁴⁴¹ Golos Moskvî, 3(16).VI.1914.

⁴⁴² Moskovskie Vedomosti, 1(14).VI.1914.

externe, Porumbaru⁴⁴³, fostul prim-ministru, Tache Ionescu⁴⁴⁴, fostul ministru de finanțe și lider al Partidului Conservator, Marghiloman⁴⁴⁵ și unul dintre liderii opoziției, conservatorul Filipescu.⁴⁴⁶ Toate cele patru personalități de stat au salutat apropierea de Rusia, declarând că ambele țări vecine au interese comune în Balcani, respectiv menținerea păcii pe baza prevederilor Tratatului de la București. Din propriile observații și din discuțiile purtate cu politicienii români, Insarov a ajuns la concluzia că noua orientare a politicii externe române, liberă de obligații în relație cu Tripla Alianță, se bucură de susținerea principalelor forțe politice ale țării, inclusiv a conservatorilor, care vreme îndelungată erau considerați susținătorii necondiționați ai Imperiului Austro-Ungar.

Evaluând concluziile întâlnirii de la Constanța, Insarov scria că, în acel moment Bucureștiul nu intenționează să rupă relațiile cu Tripla Alianță și să intre în orbita Antantei subliniind că România va continua să oscileze între două coaliții puternice, dar având mână liberă să aleagă. Totodată, Insarov concluziona că și o astfel de politică a Bucureștiului răspunde pe deplin intereselor Rusiei, întrucât în acest fel este puțin probabilă reluarea convenției militare dintre România și Austro-Ungaria. Insarov a subliniat că forțarea actualei stări de fapt și solicitarea de la România a cât mai mult posibil, adică reorientarea totală a politicii sale externe spre Antanta, ar fi o mare greșeală a diplomației ruse, care ar împinge din nou această țară în brațele austrieșilor. Din punctul său de vedere, Rusia nu ar trebui să se ocupe excesiv de apropierea cu România și să dea uitării relațiile cu restul statelor balcanice.⁴⁴⁷

O atitudine mai prudentă, mergând chiar spre scepticism, privind perspectivele apropierei ruso-române a avut ziarul kadeților, „Reci”. Acest ziar a cerut societății ruse să nu se lase purtate de iluzii și să nu tragă concluzii pripite cu privire la reorientarea totală a liniei politice a Bucureștiului: „Ar fi fost destul de prematur să accepți fără niciun dubiu răcirea relațiilor Bucureștiului cu Tripla Alianță, mergând până la o rupere definitivă și ireparabilă. Mai corect ar fi să ai în vedere una dintre metodele uzuale ale diplomației balcanice cea a jocului pe două fronturi”.⁴⁴⁸ „Reci” a avertizat că în cazul în care Austria poate garanta Bucureștiului o *bucățică gustoasă*, politicienii români „vor găsi vechiul

⁴⁴³ Birjevie Vedomosti, 3(16).VI.1914, ediție de seară.

⁴⁴⁴ Birjevie Vedomosti, 4(17).VI.1914. ediție de seară.

⁴⁴⁵ Birjevie Vedomosti, 10(23).VI.1914.

⁴⁴⁶ Birjevie Vedomosti, 10(23).VI.1914, ediție de seară.

⁴⁴⁷ Birjevie Vedomosti, 10(23).VI.1914.

⁴⁴⁸ Recî, 1(14).VI.1914.

drum deja bătătorit spre ușile cancelariei diplomatice de la Viena". Și asta deoarece - concluziona ziarul - toate socotelile politice, bazate pe „prietenia„ cu România reprezintă speculații fantastice și greu de realizat.

Un punct de vedere total opus a exprimat și ziarul Sutelor Negre („Russkoe Znamia" n.t.), care nu își ascundea simpatia față de România din cauza politicii antisemite din această țară. Ziare precum „Russkoe Znamia" și „Zemșcina" și-au exprimat cu entuziasm punctele de vedere privind demonstrațiile de prietenie ruso-române de la Constanța și au cerut diplomației ruse să consolideze relațiile cu Serbia și România ca o contrapondere față de Austro-Ungaria și „vasalul său balcanic", Bulgaria.

„Russkoe Znamia" saluta apropierea Rusiei de România, arătând că în acest fel privirile politicianilor și militarilor români se vor îndrepta dinspre Basarabia spre Transilvania, fapt care în sine îi este favorabil Rusiei. Portavocea Uniunii Poporului Rus a comparat întâlnirea din Constanța cu festivitățile din Kronstadt și Toulon din 1891 și 1893, care au devenit o expresie a nașterii Uniunii ruso-franceze.⁴⁴⁹ „Prietenia dintre marea Rusie ortodoxă și vecina ei, România ortodoxă, proclamată solemn la Constanța, marchează începutul unei noi ere a echilibrului din Europa".⁴⁵⁰

Un alt ziar de extremă dreaptă, „Zemșcina" aprecia festivitățile de la Constanța drept o demonstrație a rupturii totale dintre România, pe de o parte și Germania și Austria, pe de altă parte, care a dus la formarea alianței ruso-române. Amintind de frăția de arme ruso-română în războiul împotriva Turciei din 1877-1878, acest ziar scria: „Sângele vărsat pentru o cauză comună asigură unirea popoarelor mai strâns decât cele mai solemne acorduri pe hârtie și fie ca salvele tunurilor care se aud acum la Constanța, să vestească în întreaga lume că această alianță veche dintre Rusia și România a devenit mai fermă și mai vie ca niciodată."⁴⁵¹

Rezumând datele sus-menționate, se poate concluziona că în ultimii doi ani dinaintea Primului Război Mondial, atitudinea opiniei publice din Rusia față de România s-a schimbat dramatic. În perioada Primului Război Balcanic politica României a fost supusă unor critici dure în presa rusă, această țară fiind percepută drept avangarda Austro-Ungariei în sud-estul Europei care promova, într-un mod obedient, o politică antislavă și antirusă conform directivelor de la Berlin și Viena. În zilele Războiului interaliat din vara anului 1913, evaluarea acțiunilor României în arena

⁴⁴⁹ Russkoe znamia, 22.V(4.VI).1914

⁴⁵⁰ Russkoe znamia, 4(17).VI.1914.

⁴⁵¹ Zemșcina, 1(14).VI.1914.

internațională încă nu era atât de importantă. Evidențiind creșterea contradicțiilor dintre România și Imperiul Habsburgic, zierele rusești au subliniat faptul că această situație oferă diplomației țărilor Antantei șansa de a atrage România de partea lor. Chiar după încheierea Tratatului de Pace de la București, care a tras o linie de demarcație profundă între România, pe de-o parte, și Bulgaria și susținătoarea ei Austro-Ungaria, pe de altă parte, în Rusia s-a remarcat că România începe să fie privită ca un posibil aliat într-un viitor război cu blocul austro-german.

Din analiza materialelor de presă din a doua jumătate a anului 1913 și prima jumătate a anului 1914, reiese că ideea apropierii de România, s-a bucurat de o susținere publică pe scară largă, fapt care a ajutat Ministerul Afacerilor Externe rus, condus de Sazonov, să orienteze politica rusă pe acest curs. O simpatie extrem de caldă a exprimat societatea rusă față de România pe timpul festivităților de la Constanța, care au fost considerate ca fiind o demonstrație a realizării alianței ruso-române. Pe fondul entuziasmului general al presei care aprecia că a început o eră nouă a prieteniei ruso-române, s-au evidențiat și poziții opuse precum cele exprimate de publicațiile kadeților, care nu creditau o ruptură definitivă între România și Austro-Ungaria, alegând să parieze pe Bulgaria. În general, rolul României într-un viitor război european a fost relativ exagerat de zierele rusești, care considerau că funcție de alegerea pe care o va face această țară va depinde în mare măsură rezultatul confruntării dintre cele două coaliții ale marilor puteri.

În mare măsură, presa din Rusia a prezentat mai mult dorințe, atunci când aprecia reorientarea politicii externe române spre Antanta, ca fiind un fapt realizat. Întâlnirea de la Constanța și crearea unei atmosfere de încredere și bunăvoință în relațiile ruso-române a contribuit cu adevărat la atragerea României în tabăra Rusiei, Franței și Angliei. Însă, ar fi fost necugetat să se afirme că după Constanța cursul politicii externe al acestei țări s-a reorientat. Când s-a declanșat Primul Război Mondial, cercurile române de dreapta au hotărât cu ardoare să nu se grăbească, să analizeze în ce direcție se dezvoltă evenimentele și să intre în război, într-un moment în care rezultatul acestuia va fi mai sigur, și de partea acelei coaliții care se va dovedi mai puternică și care va avea mai mult succes pe câmpul de luptă. Numai celebra spargere a frontului de către Brusilov, care a subminat capacitatea de luptă a armatei austro-ungare și care a marcat transferul final al inițiativelor strategice de la Puterile Centrale la Antanta, a pus capăt oscilării conducerii române.

IDEOLOGIE ȘI ACȚIUNE ÎN RAPORTURILE ROMÂNORO-RUSE DIN TIMPUL PRIMEI CONFLAGAȚII MONDIALE

Cătălin TURLIUC

Rezumat

Lucrarea își propune evidențierea și analizarea pe scurt a principalelor linii ideologice care au intrat în „joc” în timpul primei conflagrații mondiale din perspectiva raporturilor româno-ruse, modul în care acestea au interferat și au generat acțiuni în planul concret al acestor relații. Vom discerne modul în care principalele ideologii și curente (doctrine) ale epocii: *naționalismul* cu formele sale manifeste atunci, *liberalismul*, *conservatorismul*, *social democrația*, *bolșevismul* „turnate” în cadrele pre-existente ale pan-românismului și pan-slavismului au concurat în influențarea decidenților și a opiniei publice (atât cât aceasta exista și se putea manifesta) în timpul războiului. Elementele comune, în primul rând confesiunea creștin ortodoxă, sunt luate în calcul din perspectiva *formeii mentis* și a unei dimensiuni spirituale potențate de starea de conflict. Intervenția noastră va fi centrată, firesc, mai mult pe dimensiunea ideologiei naționale (naționalismul cu pletora sa de forme și manifestări) și a modului în care propaganda epocii a fost impregnată de acesta, cu dorința evidentă de a obține o mai mare solidaritate și coerență la nivelul maselor cu obiectivele formulate de decidenți și elitele vremii. Metodologia folosită este cea a analizei de conținut combinată cu tradiționala perspectivă narativ-comparativă. Concluziile se concentrează asupra modului în care schimbările de accentue în registrul ideologic combinate cu realitatea geopolitică au influențat în mod consistent și ușor sesizabil natura, conținutul și, de ce nu, ansamblul general al raportului și relațiilor româno-ruse în perioada Marelui Război.

Despre prima conflagrație mondială s-a spus adesea că a fost una fără obiective majore ideologice formulate pentru toți beligeranții, în timp ce, cel de-al doilea război mondial a fost unul puternic marcat ideologic, ca și „războiul rece” care i-a urmat. Eu cred însă că și în cazul primului război mondial ideologia a jucat un rol care nu trebuie neglijat. De altfel, încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, ideocrații și ideologiile au acompaniat propulsarea individului în avanscena istoriei. Lucrările specialiștilor din domenii diverse ale investigării câmpului social și ale istoricilor oferă o diversitate amețitoare de abordări și poziții diferite față de primul război mondial, cauzele și consecințele sale. Istoria evenimentială și factologică a acestui punct de răscruce al civilizației moderne a lămurit aproape totul - pe ore și minute - dar nu s-a ajuns la consens și nici la o interpretare

cvasi-unitară. O explicație simplă a acestei stări de lucruri ar fi aceea că omenirea nu a trecut încă, în mod convenabil, de trauma pe care acest conflict a generat-o în ciuda unor conflicte de mai mare amploare care i-au succedat. Alte explicații pot fi găsite în urmele adânci din mentalul colectiv pe care „Marele Război” - cum este și astăzi numit - le-a lăsat, inclusiv la nivelul ideologiei. În fine, faptul că această confruntare la scară planetară a fost prima desfășurată în epoca industrială când totul a fost mecanizat, produs pe scară largă, inclusiv moartea, a generat o nouă realitate tehnologică care a marcat de atunci până astăzi dezvoltarea umanității. În opinia mea, reziliența de care dă dovadă amintirea și firește interesul de cercetare pentru acest moment din destinul colectiv al omenirii rezidă, în primul rând, în faptul că de atunci am intrat într-o ordine mondială nouă care este încă de mare actualitate. Pentru a o defini, voi spune clar și concis că ea este ordinea statelor-națiuni, cărămizile fundamentale ale realității politice a lumii în care încă trăim. Nu negăm globalizarea sub toate aspectele ei, nici entitățile, fenomenele și procesele transnaționale, dar este evident că realitatea dominantă a lumii, chiar acum în deceniul doi al secolului nostru, este cea a statelor națiune. Făcând această afirmație tranșantă rezultă în mod clar că naționalismul - ideologie, doctrină sau artefact cultural, oricum l-am defini - stă la baza statului modern, a ordinii mondiale actuale și că el este elementul de bază care a generat multe dintre evenimentele secolului trecut, inclusiv cel de care ne ocupăm aici. Evident, naționalismul nu este singura cauză și explicație a mării confruntări care a deschis „secolul scurt” sau „secolul extremelor”, al „sârmei ghimpate” sau al „lagărelor” cum a mai fost numit secolul XX, nu sunt reduccionist și nici căutător al unui mecanism determinist primitiv și exclusivist, doresc doar să identific convenabil un fundal pe care s-au așezat o multitudine de factori care au generat, accelerat și propagat premisele și desfășurarea Marelui Război. Istoriografia a furnizat până acum o multitudine de explicații pentru geneza primului război mondial și este corect să trecem aici în revistă măcar unele dintre ele: rivalități politice exacerbate de mecanismul unor mari alianțe cu interese geopolitice și geostrategice diferite; cauze economice legate de difuziunea inegală a modernității; tensiuni interne legate de polarizarea excesivă a societăților; mentalități agresive și disponibilitate pentru conflict având ca sorginte desfășurarea unor conflicte locale coloniale; epuizarea „atractivității” epocii victoriene - așa cum a mai fost numită - datorită propriilor sale limite și rigidități în fine, falsa credință într-un „progres” fetișizat care nu permitea predicții de tip catastrofic. Dincolo de toate acestea este însă cert că Primul Război Mondial a fost rezultatul unei decade de rivalitate între două mari alianțe și a implicat, pentru prima

oară după războaiele napoleoniene și cel din Crimeea, toate puterile importante ale lumii de atunci. A fost primul **război total**, în care beligeranții au fost obligați să-și mobilizeze toate resursele militare, industriale și umane într-un conflict nemaîntâlnit ca scară și impact. Pierderile de vieți omenești din Balcani - zona declanșării războiului - au fost enorme; economiile statelor au fost devastate atât de invazii și jafuri, cât și de nevoile purtării războiului; unele state au fost distruse și au dispărut la sfârșitul conflictului iar altele au apărut sau și-au desăvârșit unitatea națională. Când războiul a izbucnit, cea mai mare parte a militarilor, ca și a politicianilor secondați de opinia publică, au prezis un război scurt, de mișcare, care s-ar fi terminat până la Crăciunul anului 1914. Nimeni însă nu a evaluat corect efectul puterii sporite al armelor moderne, care au oferit avantaje uriașe apărării pozițiilor. Iluzia unui „război scurt” a persistat și s-a extins în cercurile militare, ca și în cele politice și ale opiniei publice în general. Aceasta nu însemna că liderii militari nu se așteptau la pierderi grele, însă pentru marea lor majoritate, durata războiului a fost mult peste estimările lor. Populația civilă a ambelor tabere beligerante a întâmpinat inițial războiul cu patriotism, însă entuziasmul a scăzut gradual odată cu pierderile uriașe din marile bătălii și, în special, datorită bătăliilor din cadrul războiului de poziție, ale căror rezultate nu erau marcate de mari schimbări ale liniilor frontului.

În contextul celor afirmate îmi propun, în cele ce urmează, să relev pe scurt rolul ideologiei în raporturile româno-ruse din perioada primului război mondial. Abordarea mea va fi precedată de câteva necesare precizări conceptuale.

Naționalismul a fost și continuă să fie unul dintre cele mai controversate curente politice ale contemporaneității. De la geneza și cristalizarea sa până astăzi naționalismul exercită încă o notabilă atracție. În ce constă însă această forță de seducție? Pentru a răspunde la această întrebare, măcar parțial, trebuie să distingem între naționalismul ideologie, naționalismul ca mișcare politică sau cel manifestat ca idee culturală. Deși legate între ele, aceste aspecte impun o analiză specifică care va pune în evidență faptul că nu există un fenomen unitar numit *naționalism*. Evident, trebuie să abordăm diferitele tipuri de naționalisme și contextele istorice în care au apărut pentru a descoperi care este structura discursurilor specifice. Au existat începând din momentul afirmării sale pe scena istoriei numeroase tentative de a defini naționalismul. S-a spus chiar că numărul definițiilor este proporțional cu numărul celor care s-au ocupat

de acest subiect⁴⁵². Conotația politică actuală a conceptului de națiune este întâlnită relativ târziu, secolele al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, și este, limpede, o creație a modernității. Așa apar și conceptele înrudite: autodeterminare națională, interes național, voință națională, consens național etc. Toate acestea apar frecvent în propaganda destinată opiniei publice din ultimele veacuri.

Autodeterminarea națională implică suveranitatea și independența statului în raporturile cu celelalte state, precum și capacitatea sa „de a formula legi și de a-și exercita jurisdicția într-un teritoriu dat.”⁴⁵³ *Interesul național* este legat de evoluția statului și a sferelor sale de interes. Uneori este folosit și ca substitut pentru *rațiune de stat*, cu semnificația că există o realitate care ar aparține exclusiv statului. Mai problematic este conținutul ideologic al acestui concept, întrucât aproape toate forțele politice vorbesc în numele interesului național, ca și cum acesta ar fi o esență absolută, ceva anistoric care transcende generațiile și trebuie mereu afirmat. Dar există o realitate dincolo de indivizi, de interesele și drepturile lor? Evident, un spirit liberal autentic va considera interesul național o abstracție, o ficțiune utilă doar unei propagande populiste. Dintr-un punct de vedere academic, trebuie să specificăm de fiecare dată în ce sens folosim conceptele și dacă ele acoperă o anumită realitate. *Voința națională* ar fi expresia unui spirit sau specific național, întrupat fie de conducătorul politic, fie de popor. Și aici apare aceeași problemă ca și în cazul interesului național: trebuie să determinăm concret conținutul său. *Consensul național* este de asemenea un concept problematic, pentru că presupune existența unui spirit, voință, interes comun, care ar acționa într-o singură direcție, făcând abstracție de opiniile contradictorii ale indivizilor. Rezumând pe această linie de argumentare: națiunea reprezintă un grup de oameni legați printr-o descendență comună, printr-o cultură, limbă, și teritoriu comun; iar naționalismul este o ideologie care folosește elementele apartenenței și identității colective pentru a legitima o strategie politică. Pe de altă parte, trebuie să menționăm că în dreptul internațional public nu există formulată o definiție a națiunii în ciuda faptului că dreptul la autodeterminare este consacrat și promulgat în importante documente încă din perioada Marelui Război. Conceptul de naționalism nu are un gen proximal ușor identificabil care să permită adoptarea unei singure definiții. Este proteiform și de aceea greu de fixat în cadre imuabile. Mai

⁴⁵² Vezi P.F. Sugar, *From Ethnicity to Nationalism and Back Again*, în M. Palumbo și W.O. Shanahan (eds.) „Nationalism: Essays in Honor of Louis L. Snyder”, London, 1981, p. 67.

⁴⁵³ Andrew Vincent, „Modern Political Ideologies”, Blackwell Publishing, 2-nd Ed., 1995, p. 239

mult, naționalismul are o forță de regenerare internă care îl face să fie autonom ca forță socială și autosuficient în același timp. În mod funciar, naționalismul subzistă accentuând mereu identitatea națională pe care o potențează constant dându-i o forță stabilizatoare, centripetă, antientropică. Ce se află totuși la baza acestei forme istorice de aglutinare socială care este națiunea și care a generat această vocație globalizantă a naționalismului? Caracteristica cheie a națiunilor și care se găsește în mai toate definițiile date națiunii este **transgeneraționalitatea**⁴⁵⁴. Sentimentul transgeneraționalității continue, amintiri și memorii comune precum și sentimentul împărtășirii aceluiasi destin sunt cele care reunite dau imaginea scopului pentru care există națiunea. Națiunile există ca să proiecteze trecutul (așa cum este el rememorat colectiv de către comunitate) în viitor. Ele sunt continue proiecte pentru viitor și au dreptul la autodeterminare tocmai pentru a-și organiza și administra viitorul. „Națiunea este în același timp o amintire și un ideal, o istorie, dar și o profecție, o profecție creatoare” scria istoricul Henri Hauser în anul 1916⁴⁵⁵.

Conceptul cheie al ideologiei naționaliste este cel de identitate colectivă. „Identitatea colectivă” constituie una din supozițiile esențiale ale naționalismului pentru cel puțin două motive: ea este matricea mitologiei și ideologiei naționaliste și doi, poate fi o soluție la „criza” identității individuale. Ca soluție la criza identității individuale naționalismul a fost opera intelectualității în căutarea rădăcinilor, dar a servit și intereselor unor largi categorii sociale în căutarea acelorași rădăcini, chiar dacă aceste căutări aveau rațiuni diferite⁴⁵⁶. Anthony Smith, considera că această criză s-a datorat, în bună parte, provocării pe care Modernitatea a lansat-o tradiției și religiei, odată cu apariția statului modern și datorită revoluțiilor din Europa occidentală. Ea era provocarea unei „legitimări duale”: legitimarea în termenii religiei și tradiției moștenite versus legitimarea în termenii „rațiunii și observației”⁴⁵⁷. În locul unei mitologii și a unui imaginar cosmic divin, apare o nouă mitologie, cu pretenții „raționaliste”, care încearcă să întemeieze acțiunea și gândirea umană dintr-o altă perspectivă. Unul din principiile esențiale ale acestei noi mitologii este „istoricismul” care prezintă un tablou cuprinzător al universului, „fără să mai apeleze la un principiu extern al creației... și integrează în același

⁴⁵⁴ Vezi, Anthony D. Smith, *Toward a Global Culture? in Theory, Culture and Society*, vol. 7, London, 1990, pp. 171-191, *idem*, *National Identity*, London, 1991

⁴⁵⁵ Henri Hauser, *Le Principe des Nationalites: ses origines historiques*, Paris, 1916

⁴⁵⁶ Anthony D. Smith, *National Identity*, pp. 97-8.

⁴⁵⁷ *Ibidem*. p. 96

timp trecutul (tradiția), prezentul (rațiunea) și viitorul (perfectibilitatea)⁴⁵⁸. Un asemenea tablou are virtuți deosebite: oferă o explicație „fundamentală”, o bază pentru afirmarea unei identități colective, în care identitățile individuale se pot integra, și un principiu legitimator - se adresează întregii comunități. Legitimitatea politică a naționalismului constă tocmai în supoziția holistă cea care-i conferă influența persuasivă și penetrantă. Pasul următor, al acestei logici, este considerarea democrației ca expresie (aparentă) a voinței națiunii. În fond, ceea ce a inspirat fervoarea revoluționară din sec. XVIII și până la ideologizarea drepturilor omului proces recent și în plină desfășurare astăzi, a fost tocmai discursul politic despre libertatea colectivă și suveranitatea populară ca expresie a voinței naționale.

Ca matrice culturală a ideologiei naționaliste, „identitatea colectivă” legitimează puterea politică și mobilizează indivizii pentru participarea la viața publică în numele „binelui național”. Miezul ideologiei naționaliste ar putea fi rezumat în câteva propoziții axiomatice: **a.** Lumea este formată din națiuni, fiecare având propriul destin, o istorie și o individualitate specific; **b.** Națiunea este sursa întregii puteri politice și sociale și, de aceea, loialitatea față de națiune trebuie situată deasupra tuturor celorlalte angajamente individuale; **c.** Libertatea și realizarea individuală depinde de identificarea cu națiunea; **d.** Națiunile pot fi libere și în siguranță doar dacă dreptatea și pacea sunt asigurate în întreaga lume⁴⁵⁹.

În contextul lucrării de față trebuie să precizăm că din a doua jumătate a secolului al XIX-lea social - *darwinismul* și-a pus amprenta asupra naționalismului introducând în spectrul acestuia dimensiunea antropologică, cea care avea să conducă la tragediile secolului următor. Rasismul în toate formele sale de expresie și cu toată pletora sa de variante, includ aici și antisemitismul, și-au găsit justificarea pretins științifică în slogane precum: cel mai adaptat supraviețuiește, peștele mare înghite pe cel mic, superioritatea este determinată biologic ș.a.m.d. S-a ajuns astfel la situația aparent paradoxală în care naționalismul nu a servit ca reper călăuzitor doar celor aflați în lupta pentru autodeterminare văzută ca necesară și legitimă, ci și ca instrument eficace al imperialismului care l-a distilat în formule încărcate etic precum: modern și civilizată, misiunea civilizatoare, *manifest destiny* etc. oferind argumente existenței imperiilor multinaționale și multietnice în formulele lor ierarhizatoare și rigide.

Propaganda, ea însuși instrument manipulator al autorității - în multe cazuri - sau al opoziției - în societățile în care ea se putea manifesta

⁴⁵⁸ Ibidem, pp. 96-97

⁴⁵⁹ Ibidem, p. 74

mai mult sau mai puțin liber, a preluat acest filon naționalist și l-a exploatat, uneori până la exasperare, cu scopul limpede de a crea omogenități și curente de opinie dominante care să fie cvasi imposibil de eludat. A rezultat de aici acumularea treptată a unor uriașe cantități de „muniție” socială și națională care așteptau conjunctura potrivită pentru a exploda. După expresia lui Patrick Lamarque, aplicată secolului trecut, războiul și propaganda sunt ca doi șerpi care se încolăcesc pe sceptrul puterii”⁴⁶⁰

Pe harta imaginară a tectonicii principalelor ideologii și doctrine care se manifestau în preajma și în timpul primului război mondial în conexiune cu raporturile româno-ruse ne apar evidente: pan-slavismul și pan-românismul; etno-naționalismul românesc și imperialismul rus; conservatorismul, liberalismul, social-democrația, bolșevismul și anarhismul toate acestea manifestându-se pe fondul existenței unor regimuri politice care erau monarhia constituțională de factură occidental românească și, respectiv, autocrația urmată de un efemer regim burghezo-democratic și de bolșevism. Dimensiunea rasială, milenarismul și pacifismul nu pot fi nici ele excluse din această ecuație multiplă. Elementul comun important de evaluat și subliniat era Ortodoxia cu dimensiunea raportului Stat-Biserică generat de simfonia bizantină, lucru valabil în Rusia până la instaurarea bolșevismului. În mod evident, această „hartă” a avut un profund caracter cinematic, situația din 1916 (anul intrării României în război) fiind cu totul alta în 1918 la sfârșitul conflagrației. Elemente precum „frăția slavă” sau „frăția ortodoxă” și-au pierdut considerabil din forța centripetă și de atracție în fața posibilităților de a câștiga teritorii și recte poziții geopolitice și geostrategice avantajoase (vezi, în contextul nostru, cazul Bulgariei).

Vom analiza, pe scurt firește, diacronic cum au evoluat lucrurile în raport cu tema abordată de noi neuitând, firește, că întotdeauna raporturile dintre marile puteri și statele vecine mici sau mijlocii, ca și acelea „frățești” în care există un frate mai mare nu sunt nici pe departe unele echitabile sau juste pe de-a întregul. O vorbă popular mexicană are aici valoare peremptorie: „Marele păcat al Mexicului este că se află prea departe de Dumnezeu și prea aproape de Statele Unite”. Istoria a învățat pe mulți că e bine să ai mari puteri prietene dar nu e bine să fii în proximitatea lor geografică. Aceasta este probabil și cauza pentru care

⁴⁶⁰ Patrick Lamarque, *Technologies de communication: vers la guerre immedieate*. Quaderni Storici, Nr. 39, 1999, Apud Andrei Vocilă, Comunicare și propagandă în preajma și în timpul primului război mondial, andreibocila.files.wordpress.com/2010/07/comunicarea-si-propaganda-in-preajma-si-in-timpul-primului-razboi-mondial.pdf

opiniile istoriografice se află adesea în polemică și aprecierile trecutului diferă, uneori, sensibil.

În perioada premergătoare războiului când România edifica un stat național modern, de factură occidentală, liantul mobilizator la nivel general îl reprezenta dimensiunea națională a proiecției unui stat care să cuprindă în granițele sale toți românii. Expresia cea mai puternică în acest sens era panromânismul, motivat etnonațional, devenit obiectiv major în contextul în care panslavismul și procesul maghiarizării forțate din teritoriile românești de peste munți erau o amenințare directă și concretă la adresa idealului național românesc⁴⁶¹. Dintre cele două, maghiarizarea forțată era considerată a fi prima și cea mai periculoasă de o bună parte a elitelor și a opiniei publice care considerau Transilvania ca fiind leagănul românismului. Aceasta este și explicația cea mai credibilă a frământărilor din mediul politic și opinia publică românească din perioada premergătoare intrării noastre în război, în 1916, când tabăra antantistă a avut vocea dominantă clamând cu necesitate eliberarea fraților de peste munți, chiar cu riscul pierderii pe un timp nedefinit a celor de peste Prut, din Basarabia. Sentimentul diferenței și unicității (românii o insulă latină într-o mare slavă) fusese accentuat de cercetările filologice și istorice încă din debutul „secolului lung”⁴⁶² în mediile culte și apoi populare din spațiul românesc și acest lucru a avut drept consecință consolidarea conștiinței naționale care pătrunde în avanscenă preluând gradual locul celei confesionale odată cu procesul modernizării⁴⁶³. Situația geopolitică, *trium confinum* și poziția în coridorul ponto-baltic nu au făcut decât să accentueze aceste sentimente și credințe.

Este un lucru larg acceptat faptul că toate statele moderne au în fibra lor constitutivă o dimensiune „revoluționară” care motivează schimbarea la toate nivelurile. Masificarea politică (aparitia partidelor cu numeroși membrii) și ideologizarea sunt răspunsurile imediate și necesare la marea problemă: Cum să gestionezi organizarea societății moderne și

⁴⁶¹ Vezi în acest sens și argumentarea mea din studiile cuprinse în vol. Cătălin Turliuc, *Intertwined Destinies. Modern Romania and Its Ethnic Groups*. Editura Junimea, Iași, 2003

⁴⁶² Secolul al XIX-lea, adesea numit al naționalităților, mai este cunoscut și drept secolul lung de unii istorici, limitele sale cronologice fiind Revoluția franceză și respectiv declanșarea primului război mondial.

⁴⁶³ O componentă fundamentală a acestui proces alături de industrializare, birocratizare, omogenizare etc. este secularizarea. Vezi, Cătălin Turliuc, „Modernization and Regional Development in the 20th Century: The Case of Romania” in A. Martinelli, C. He (eds.), „Global Modernization Review. New Discoveries and Theories Revisited”, World Scientific, New Jersey, London, Singapore, Beijing, Shanghai, Hong Kong, Taipei, Chennai, 2015, pp. 101-113

cum să controlezi tensiunile interne inevitabile care acompaniază acest proces? Ideologiile epocii la care ne referim în speță liberalismul, conservatorismul și social-democrația, mai târziu comunismul, au formulat răspunsuri diferite la aceste chestiuni. În ceea ce privește subiectul nostru este de subliniat că, în general, curentul pacifist a fost ilustrat cu precădere de stânga spectrului politic preocupată mai ales de transformarea internă a societății. Pacifismul atât cât a existat și s-a manifestat în acea perioadă a fost repede surclasat de dimensiunea națională la scară cvasi-globală. Deși adesea ocultată din motive ideologice sau de corectitudine politică dimensiunea rasială a jucat un rol important în preajma și în timpul războiului. Reuniunea din decembrie 1912 a Consiliului de război al Germaniei, notele semnate de Wilhelm al II-lea, acțiunile Biroului Colonial britanic ș.a.m.d. dovedesc din plin forța ideilor rasiste din epocă, ca și o formă de milenarism manifestată mai ales în cazul german⁴⁶⁴.

Intrarea României în război, după doi ani de neutralitate și nenumărate promisiuni și amenințări proferate de ambele tabere beligerante, pe fondul ofensivei Brusilov (4 iunie - 20 septembrie, în realitate după 12 august 1916 ofensiva Brusilov a diminuat semnificativ) și înfrângerea de la Turtucaia (1-6 sept. 1916) a condus la resetarea relațiilor româno-ruse și până atunci marcate în perioada neutralității, mai ales, de momente de neîncredere. Partea română cu recente amintiri nu tocmai plăcute de la 1877-1878 și cu teama că în eventualitatea ocupării Strâmtoarelor de către Rusia va fi sufocată în legătura sa maritimă cu Occidentul a manifestat o atitudine preventivă, o neutralitate binevoitoare, adesea deschisă și încrezătoare în promisiunile aliaților în perioada 1914-1916. Comportamentul adesea greu de descifrat a lui Sazonov ca și cel al generalului Mihail Alexeev șeful STAVKA (1915-1917) față de România și eventuala ei intrare în război, momirea României cu teritorii locuite de români și deținute de adversari, dorința lui Ion I.C. Brătianu de a obține garanții clare și ferme toate acestea și încă multe altele, bine cunoscute, au creat fundalul general al raporturilor româno-ruse din perioada 1916-1917. Dezastrul militar inițial românesc cu multiple cauze interne, dar provocat și de nerespectarea de către aliați a promisiunilor făcute cu mare dezinvoltură (numărul militarilor aliați ce urmau a fi implicați, aprovizionarea cu muniții și materiale strategice, dezvoltarea unei ofensive din Salonic etc.) au pus presiune pe guvern și liderii politici și au accentuat starea de nemulțumire

⁴⁶⁴ Vezi în acest sens interesantele dovezi și argumentarea lui Philip D. Zelikow, Ernest R. May, „The Modern World: Global History since 1760”, chp. 8.2 *Schizophrenic Germany*, 8.3 *The Balkans Whirlpool*, University of Virginia, iTunes U.

față de modalitățile de cooperare în lupta împotriva inamicului comun. Dincolo de înțelegerile secrete dintre marile cancelarii ale beligeranților (mai târziu cunoscute de toată lumea) și în condițiile în care „cordonul ombilical” lega ceea ce rămăsese din România cu Rusia, factorii decidenți ai României de atunci au deplasat, punând la păstrare temporară, tezaurul României la Moscova și au imaginat o rezistență potențată și de misiunea militară franceză în zona de est a țării. Evoluția rapidă a situației interne din Rusia a afectat și bulversat profund și ceea ce s-a întâmplat în România. Bolșevizarea unui număr mare de militari și anarhia creată astfel, încercarea de arestare a regelui Ferdinand de trupe ruse bolșevizate la Iași „capitala rezistenței până la capăt”, realitatea generală a frontului rusesc după evenimentele din octombrie-noiembrie 1917 au schimbat profund și natura relațiilor bilaterale. După o perioadă de cooperare incontestabilă, cu luminile și umbrele ei, a intervenit o situație nouă, puternic marcată ideologic și care a schimbat conținutul și substanța reală a relațiilor dintre cele două părți cu determinante consecințe pe termen lung și la scară istorică. Altfel spus pe fondul promovării intereselor naționale percepute ca legitime, dacă nu și legale, de ambii parteneri și pe fondul puternicei ideologizări a acestora, a diminuării accentuate și vizibile a laturii confesionale, a intervenit spre sfârșitul conflagrației mondiale o ruptură profundă perpetuată și necicatrizată în durata lungă a istoriei.

Câteva din concluzii, fie ele și parțiale, se impun cu necesitate:

- Perioada din preajma și din timpul primului război mondial a fost marcată de acutizarea confruntărilor ideologice pe fondul masificării politicii și a unei competiții politice din ce în ce mai agresive. Marile curente ideologice ale epocii au contribuit, în bună măsură, la amplificarea conflictelor interne și externe;
- Combinat cu social-darwinismul naționalismul a devenit după mijlocul veacului al XIX-lea un instrument exploziv în mâna factorilor decidenți și a manipulatorilor din epocă, mai cu seamă în cazul imperiilor multinaționale și ale națiunilor dominante din cadrul acestora. Rasismul și imperialismul cu toată pletora lor de manifestări au fost ingrediente active în combinația care a dus la conflictul generalizat;
- Naționalismul a fost și este încă în diferite ocazii și ipostaze un competitor al ideologiilor majore cunoscute de omenire. El trebuie considerat ca o importantă forță socială autonomă putându-se combina cu oricare dintre ideologii fără a-și pierde din forța de atracție pe care o exercită; el a fost prezent atât în marile imperii multinaționale, cât și la nivelul minorităților naționale care doreau realizarea propriilor state-națiune;
- Raporturile bilateral româno-ruse au fost profund marcate în perioada de care ne-am ocupat de ideologie, chiar dacă adesea ea a fost mai

- puțin analizată fiind favorizate abordările geopolitice și geostrategice;
- Colaborarea româno-rusă, mai ales cea militară, a constituit un element important în încercarea de apropiere a pozițiilor celor doi parteneri, dar înfrângerile de pe câmpul de luptă și schimbările politice interne majore din Rusia au pus un mare bemol asupra acestui potențial de sporită înțelegere și încredere;
 - Dincolo de posibilele interpretări divergente privind cauzele și conținutul colaborării româno-ruse din preajma și din timpul primei conflagrații mondiale trebuie reliefat efortul și sacrificiul comun, solidaritățile create la nivel individual și colectiv, dorința comună de victorie.

O cercetare mai aprofundată în direcția urmată de mine în această lucrare este necesară pentru a completa convenabil puzzle-ul generat de dezbaterile istoriografice în jurul Marelui Război.

O cercetare mai aprofundată în direcția urmată de mine în această lucrare este necesară pentru a completa convenabil puzzle-ul generat de dezbaterile istoriografice în jurul Marelui Război.

ROMÂNIA ȘI RUSIA, 1916-1917. CÂTEVA OBSERVAȚII ASUPRA RELAȚIILOR DE COMANDAMENT

Gavriil PREDĂ

Relațiile de comandament au reprezentat o parte deosebit de importantă în ansamblul raporturilor multiple derulate de România cu puterile Antantei în timpul primului război mondial, fiind unul dintre instrumentele folosite pentru realizarea cooperării militare, promovării intereselor și îndeplinirii obiectivelor specifice. Aspecte ale viitoarei colaborări militare dintre Armata Română și cele aliate au fost discutate încă din perioada negocierii intrării României în război. În negocierile respective, partea română a cerut în mod insistent stabilirea unor principii privind colaborarea militară și raporturile de comandament, cerință justificată de experiența războiului din anii 1877-1878 și de asimetria de putere existentă între România și marii săi aliați⁴⁶⁵. Negocierilor dintre România și puterile Antantei au avut o evoluție sinuoasă, cu momente de tensiune, presiuni și amenințări din partea Franței, Angliei și Rusiei pentru a forța guvernul de la București să accepte condițiile impuse de aceste mari puteri⁴⁶⁶. În cursul anului 1915, puterile Antantei au răspuns în cea mai mare parte favorabil revendicărilor teritoriale propuse de guvernul Brătianu. Acordul asupra condițiilor militare cerute de guvernul român a fost principala temă a negocierilor din prima jumătate a anului 1916.

În primele luni ale anului 1916, discutarea condițiilor militare solicitate de România s-a blocat din cauza opoziției Rusiei. Stavka considera că păstrarea neutralității României era mai folositoare pentru Rusia decât angajarea sa în război alături de armatele Antantei. În opinia generalului Mihail Alexeev, șeful Stavka, intrarea României în război avea două consecințe negative majore pentru Rusia: prelungirea frontului oriental cu peste o mie de km și obligarea armatei ruse să lupte împotriva Bulgariei⁴⁶⁷.

⁴⁶⁵ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Ediția a III-a revizuită și adăugită, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002, pp. 130-132.

⁴⁶⁶ Vasile Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900-1916). Pagini de istorie diplomatică*, Cluj Napoca, 1975, pp. 77-91.

⁴⁶⁷ Vasile Popa, *Misiunea generalului Coandă la Stavka (1916-1917)*, Editura Militară, București, 2010, pp. 75-76.

Sub presiunea franco-engleză guvernul rus a devenit mai flexibil în negocierea condițiilor unei convenții militare. În februarie 1916, atașatul militar rus la București, colonelul A. Tatarinov, a fost autorizat de către generalul Alexeev să discute cu autoritățile militare române condițiile unei convenții militare. În cadrul discuțiilor au apărut divergențe asupra planului de război al României împotriva Puterilor Centrale. Rusia dorea ca Armata Română să atace spre sud, în Bulgaria, în timp ce guvernul de la București susținea că scopul intrării României în război era eliberarea Transilvaniei și nu cucerirea unor teritorii în Bulgaria. În această variantă de acțiune, trupelor ruse le revenea misiunea să participe la apărarea frontierei sudice românești împotriva unei ofensive bulgaro-germane. În aprilie 1916, guvernele rus, francez și britanic s-au pus de acord pentru a încheia convenția militară cu România⁴⁶⁸.

Srijinul militar în material de război și forțe armate cerut de România pentru intrarea în război pornea de la evaluarea realistă a riscurilor generate de configurația și lungimea frontului românesc, de capacitatea de luptă a armatei, de lipsa experienței de război și de potențialul limitat al economiei românești de a susține efortul de război. „Sunt hotărât să merg cu voi, dar la momentul meu potrivit și cu garanțiile pe care le cere salvarea țării mele”, i-a spus I.I.C. Brătianu, în iunie 1916, contelui de Saint Aulaire, ministrul Franței la București⁴⁶⁹. Consecvența cu care I.I.C. Brătianu a solicitat garanții militare și politice ferme din partea Aliaților a provocat o puternică presiune din partea acestora asupra guvernului român. Acțiunea ultimativă a puterilor Antantei din lunile iunie-iulie 1916 era justificată de situația grea de pe frontul de vest și de pe cel oriental⁴⁷⁰. Condițiile cerute de guvernul român pentru semnarea convenției militare prevedeau: ofensivă a armatei române împotriva Austro-Ungariei pentru eliberarea Transilvaniei, trecerea la ofensivă a armatelor franco-engleze concentrate la Salonic cu opt zile înainte de intrarea României în război, ofensivă viguroasă a armatei ruse în Bucovina pentru a sprijini operațiunile armatei române în Transilvania, flota rusă să asigure securitatea portului Constanța și să interzică orice acțiuni de debarcare a trupelor inamice pe țărmul românesc, trimiterea unui corp de armată rus în Dobrogea pentru a coopera cu Armata Română împotriva forțelor bulgare, furnizarea de

⁴⁶⁸ Dumitru Preda, *România și Antanta. Avatarurile unei puteri mici într-un război de coaliție*, Institutul European, Iași, 1998, pp. 16-18.

⁴⁶⁹ Victor Atanasiu, Anastasie Iordache, Mircea Iosa, Ion M. Oprea, Paul Oprescu, *România în primul război mondial*, București, 1979, pp. 123-124.

⁴⁷⁰ Ion Agrigoroaiei, *România în relațiile internaționale 1916-1918*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008, pp. 17-18.

către Aliați de armament, muniție și material de război.⁴⁷¹

La 17 august 1916 (stil nou), s-a încheiat la București Tratatul de alianță dintre România, pe de o parte, și Rusia, Franța, Anglia și Italia, pe de alta, prin semnarea a două convenții: una politică și una militară. Prin semnarea documentelor respective, România a primit recunoașterea pe plan internațională a dreptului său de a-și integra în structura sa teritorială toate teritoriile locuite de etnici români aflate sub stăpânirea austro-ungară. În acest context trebuie arătat faptul că responsabilii politici români din acel timp nu au reușit să sesizeze neprincipialitatea și incorectitudinea celor două puteri din Antanta cu care se negocia. Simultan cu negocierile cu România, Franța și Rusia au încheiat un acord secret la 29 iulie 1916 prin care cele două state se angajau să nu respecte prevederile convenției politice semnate cu România la viitoarea conferință de pace⁴⁷². Intrarea României în război cu întregul său potențial uman, militar și economic a fost un mare succes politic al Antantei⁴⁷³. Angajarea armatei române în confruntare cu forțele Puterilor Centrale s-a făcut în condițiile în care Antanta se afla într-o situație dificilă: pe frontul oriental armata rusă își epuizase toate resursele prin ofensiva Brusilov și armatele germane și austro-ungare intenționau să treacă la contraofensivă, iar pe frontul de vest armata franceză rezista tot mai greu la Verdun în fața trupelor germane. Intervenția României a fost ca un paratrăsnet care a atras asupra sa diviziile Puterilor Centrale luate de pe alte fronturi și din rezervă. Marile puteri ale Antantei au dorit intrarea României în război în primul rând prin prisma intereselor proprii, fără a evalua consecințele dramatice la care putea fi expus noul lor aliat⁴⁷⁴. Atitudinea cinică a marilor puteri din Antantă față de România a fost plătită cu pierderi grele de vieți omenești, de teritorii și daune materiale suferite de Armata Română și statul român în perioada septembrie-decembrie 1916.

Raporturile de comandament dintre România și Rusia, în campania din anul 1916, au fost dominate de două mari probleme: susținerea cu trupe ruse a frontului românesc pentru a rezista în fața ofensivei trupelor germane, austro-ungare, bulgare și turce și asigurarea aprovizionării ritmice a armatei române cu armament, echipament și muniție. Din primele zile de după intrarea în război au apărut mari dificultăți pentru Armata

⁴⁷¹ Ion M. Oprea, *România și Imperiul Rus (1900-1916)*, vol I, Editura Albatros, București, 1998, p. 93.

⁴⁷² *Istoria politicii externe românești*, coord. Ion Calafeteanu, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 218.

⁴⁷³ Dumitru Preda, *op.cit.*, p. 117.

⁴⁷⁴ I.C.Duca, *Memorii politice*, vol. II, Munchen, 1981, pp. 11-12; 28-29; Serghei Sazonov, *Les Années fatales. Souvenirs*, Paris, 1929, p. 286.

Română. Guvernul de la București a constatat în scurt timp că fusese dezinformată, cu bună știință, de comandamentelor rus și francez asupra capacității reale de luptă a armatei de la Salonic și a potențialului ofensiv al armatei bulgare. Evenimentele care au urmat au arătat incapacitatea armatei de la Salonic de a trece la ofensivă, forța combativă a armatei bulgare sprijinită de trupe germane, dar și nepuțința, lipsa de coordonare și de voință din partea aliaților⁴⁷⁵.

În campania din anul 1916 nu a existat un comandament unic care să coordoneze acțiunile militare și să pună în aplicare măsurile adecvate cu evoluția situației de pe front. Convenția militară prevedea că trupele române și cele ruse „își vor păstra comandamentul lor propriu, zona lor de operațiuni distinctă și o independență totală în conducerea operațiilor”⁴⁷⁶. Convenția militară respectivă făcea unele referiri la cooperarea de comandament dintre cele două armate în Dobrogea la articolele 2 și 9. Astfel, la articolul 2 se menționa că navele de război ruse care vor servi pe Dunăre vor coopera cu escadra de monitoare române sub ordinea Comandamentului Suprem al Armatei Române, detaliile cooperării urmând a fi stabilite în conformitate cu articolele prezentei convenții. La articolul 9 se specifica faptul că trupele ruse prevăzute la art. 3 să coopereze cu Armata Română în Dobrogea „se vor afla sub ordinea Comandamentului Suprem al Armatei Române”⁴⁷⁷.

În momentul încheierii convenției militare dintre România și puterile Antantei nu exista în practică un comandament unic la nivelul alianței. Cooperarea de comandament se asigura prin intermediul misiunilor militare. Această experiență în domeniul cooperării militare dintre statele membre ale Antantei a fost reglementată prin articolul 13 al Convenției militare, conform căruia coordonarea acțiunilor armatelor române, ruse și aliate și atingerea mai sigură a scopurilor militare, impunea prezența unui reprezentant al armatei române pe lângă cartierele generale rus și aliate, și reciproc, a reprezentanților armatelor ruse și aliate pe lângă cartierul general al armatei române. Cartierele generale ale armatelor ale armatelor aliate „trebuiau să se informeze reciproc și în timp util asupra acțiunilor militare, repartizării trupelor și mersului operațiilor”⁴⁷⁸. Pentru realizarea unei bune cooperări cu aliații, autoritățile politice și militare române au acordat o atenție aparte misiunilor militare

⁴⁷⁵ I.C. Duca, *op.cit.*, pp. 38-39

⁴⁷⁶ *România în Războiul Mondial 1916-1919, vol I, Documente-Anexe*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1934, p. 13 (*Convention Militaire*).

⁴⁷⁷ *Ibidem*, pp. 12-13.

⁴⁷⁸ *Ibidem*, p. 14.

aliante acreditate în România, și implicit și reprezentanților militari trimiși de Marele Cartier General român pe lângă înaltele comandamente aliante. Cele mai importante misiuni militare aliante prezente în România au fost: *Misiunea militară franceză*, condusă de generalul Henri Mathias Berthelot și *Misiunea militară rusă*, condusă de generalul Mihail Alexevici Beleaev.

Realitatea câmpului de luptă a demonstrat însă că fiecare partener de alianță a avut o perspectivă diferită asupra marilor probleme rezultate din desfășurarea operațiilor militare. Schimbul de informații și rapoarte dintre marile cartiere generale român și rus din perioada septembrie-decembrie 1916 a evidențiat apariția unor momente de tensiune, de neîncredere reciprocă, de suspiciune, ceea ce a necesitat întâlniri și discuții la cele mai înalte nivele militare și politice, încheiate adesea fără a se ajunge la concluzii și implicit acțiuni comune eficiente.

Situația militară a României a evoluat nefavorabil după scurta și entuziasta ofensivă eliberatoare din Transilvania. La numai câteva săptămâni de la intrarea în război, Armata Română a pierdut bătălia de la Turtucaia (6 septembrie 1916) și „capetele de pod” de la Bazargic și Silistra (6-8 septembrie 1916) în urma ofensivei executate de Armata Bulgară sprijinită de divizii germane și turce⁴⁷⁹. La începutul lunii septembrie 1916, Marele Cartier General român a constatat că Armata Română era lăsată singură, fiind nevoită să susțină două fronturi de aproape 1600 km. A fost primul semnat care a scos în evidență că aliatul rus, asemeni celorlalți aliați, nu își respecta angajamentele asumate prin convenție.

Autoritățile politice și militare de la București au făcut demersuri insistente la Petrograd, Paris, Londra și Roma ca Armata Română să fie sprijinită logistic și operativ. La 24 și 27 august 1916, regale Ferdinand s-a adresat țarului Nicolae II solicitând deplasarea trupelor ruse pe frontul din Dobrogea pentru oprirea ofensivei bulgaro-germană. La cererile repetate ale M.C.G. român, ale premierului I.I.C. Brătianu și regelui Ferdinand, răspunsurile țarului Nicolae II și ale generalului Alexeev au fost doar îndemnuri și sfaturi de calm⁴⁸⁰, care nu compensau lipsa de trupe ruse pe frontul din Dobrogea⁴⁸¹.

La începutul lunii septembrie 1916, s-a încheiat concentrarea în Dobrogea a Corpului 47 armată rus, format din diviziile 61 infanterie și 3 cavaleria ruse și Divizia sârbă. Primele trupe ruse sosite pe Frontul dobrogean erau „divizii de mâna a doua”⁴⁸² și chiar comandantul acestora,

⁴⁷⁹ *Mémoires du général Broussilov. Guerre 1914-1918*, Paris, 1929, pp. 222-223.

⁴⁸⁰ Vasile Popa, *op. cit.*, p. 175

⁴⁸¹ Arhivele Militare Române, fond MCG, dosar 169, f. 119-121; 130-132.

⁴⁸² *Mémoires du général Broussilov...*, *op. cit.*, p. 223.

generalul A.M. Zaionciovski aprecia că „erau oase ce s-au aruncat României pentru a o determina să intre în Antantă”⁴⁸³. La 7 septembrie s-a constituit Armata de Dobrogea format din Corpul 47 armată rus și Diviziile 9 și 19 Infanterie și Brigada 5 Călărași română, sub comanda generalului A.M. Zaionciovski. Trimiterea tardivă și insuficientă de trupe ruse pe Frontul dobrogean, calitatea lor inferioară, lipsa de inițiativă a comandantului acestora, dar și acțiunea ineficientă a Armatei de la Salonic, au permis forțelor bulgaro-germano-turce să atace puternic și la sfârșitul lunii septembrie 1916 să ocupe aliniamentul Rasov-Cobadin-Topraisar-Tuzla. Inerția Stavka se datora reticențelor generalului Alexeev de a angaja trupe ruse în Dobrogea contra Bulgariei, dar și pierderilor grele suferite de armatele ruse în Galiția și pe alte fronturi. Acțiunile ofensive ale grupării de forțe bulgaro-germano-turce a determinat oprirea ofensivei trupelor române din Transilvania și a oferit Puterilor Centrale timpul necesar pentru aducerea de noi forțe de pe alte fronturi pe frontul din Transilvania. În aceste condiții, Marele Cartier General român, supus unei puternice presiuni din partea unui inamic superior în forțe, dotare și experiență de război, și-a amplificat demersurile pentru o cooperare cât mai strânsă și completă cu Stavka, singurul dintre aliați care putea interveni direct pentru restabilirea situației operativ-strategice și pentru o mai mare încredere reciprocă.

La sfârșitul lunii septembrie 1916, generalul Alexeev a trimis prin intermediul colonelului Tatarinov către Marele Cartier General român o telegramă în care a expus considerentele sale asupra frontului românesc. În opinia șefului Stavka, se putea contura ipoteza că inamicul a ales România ca teatru principal al operațiilor sale din considerente morale și materiale, dar cantitatea de forțe româno-ruse era suficientă pentru o apărare eficientă, în pofida lipsei de artilerie și mijloace tehnice a armatei române. Linia de apărare principală a armatei române, propusă de generalul Alexeev, trebuia să treacă pe aliniamentul Vatra Dornei, Brașov, București, Dunăre, de unde rezulta părăsirea anumitor părți ale teritoriului și distrugerea proviziilor ce puteau fi capturate de inamic⁴⁸⁴. Marele Cartier General român nu putea fi de acord cu variante retragerii propusă de generalul Alexeev. Într-o telegramă din 23 septembrie 1916, generalul Alexeev sublinia necesitatea apărării Dobrogei și consolidarea cu forțe suplimentare a acestui front⁴⁸⁵. Totodată Stavka a propus ca

⁴⁸³ General G. Dabija, *Armata Română în războiul mondial. 1916-1918*, vol. I, București, 1928, p. 282.

⁴⁸⁴ Arhiva Națională Istorică Centrală, fond Casa Regală, dosar 27/1916, f. 1-2.

⁴⁸⁵ Vasile Popa, *op.cit.*, p 162 (Documentul 44).

generalul A.M. Zaionciovski să aibă comanda pe frontul din Dobrogea. Reacția Marelui Cartier General român a fost prompt: Armata de Dobrogea are un singur comandant, generalul Averescu, coordonatorul acțiunilor acestei armate cu Armata 3 română⁴⁸⁶.

De la începutul lunii octombrie și până la sfârșitul anului 1916, evoluția situației operative pe frontal românesc a fost caracterizată de o ofensivă generalizată a forțelor Puterilor Centrale în scopul scoaterii României din război. Situația gravă cu care se confrunta România, a cărei armată era angajată pe două fronturi împotriva a zeci de divizii germane, austro-ungare, bulgare și turce a găsit în Franța un partener loial și eficient. La jumătatea lunii octombrie a sosit în România Misiunea militară franceză condusă de generalul H.M. Berthelot, care a ajutat comandamentele și trupele românești să transpună în practică principiile războiului modern. La scurt timp după sosirea misiunii militare franceze, Stavka a trimis în România o misiune militară, condusă de generalul M.A. Beleaev, care a fost percepută ca o contrapondere a Misiunii militare franceze⁴⁸⁷. Conform prevederilor Convenției militare, rolul Misiunii militare ruse era de a asigura cunoașterea și informarea reciprocă dintre Stavka și Marele Cartier General român privind evoluția situației operativ-strategice de pe front, o coordonare mai eficientă a acțiunilor militare. Documentele de arhivă, studii și lucrări de memorialistică acreditează ideea că misiunea generalului Beleaev a fost îndeplinirea planurilor Stavka și nu sprijinirea obiectivelor României⁴⁸⁸. Momentele de tensiune și neîncredere care au apărut raporturile de comandament româno-ruse din lunile octombrie-decembrie 1916 legate de activitatea Misiunii militare conduse de generalul Beleaev au avut ca punct de referință deficiențele și inconsecvența manifestate de comandamentele și trupele ruse în acțiunile de luptă din Dobrogea, amânările și tergiversările legate de ofensiva Armatei 9 ruse în Bucovina, evitarea oricărei angajări ofensive pentru susținerea apărării pe Olt, a bătăliei Bucureștiului, cât și planul urgentării măsurilor de susținere a trupelor române angajate în luptă cu forțele germane, austro-ungare, bulgare și turce pe timpul retragerii către Moldova. Misiunea militară rusă condusă de generalul Beleaev a îndeplinit indicațiile de Stavka, conform căreia „România se apără pe Siret”. În asemenea circumstanțe s-a evidențiat clar obiectivele politico-strategice urmărite de Rusia față de România în campania anului 1916. O Românie Mare devenea un obstacol

⁴⁸⁶ *România în Războiul Mondial 1916-1919...*, op.cit., p. 661 (Documentul 420).

⁴⁸⁷ *General Henri Berthelot. Memorii și corespondență, 1916-1919*, Editura Militară, București, 2012, p. 22.

⁴⁸⁸ Vasile Popa, op. cit., pp. 100-101.

pentru politica rusă în Balcani; o Românie lipsită de resurse, cu armata distrusă, cu peste 2/3 din teritoriu ocupat de inamic, dependent economic și militar putea fi șantajată și manipulată după cum erau interesele Rusiei⁴⁸⁹.

Stabilizarea frontului pe aliniamentul Vatra Dornei-Oituz-valea Șușiței-Focșani-Nămoloasa-Siret-Dunărea (brațul Sf Gheorghe)-Marea Neagră s-a reușit la sfârșitul lunii decembrie 1916, în condiții dramatice pentru Armata Română. După pierderea bătăliei Bucureștiului, marile unități române s-au retras sub presiunea inamicului până pe linia Siretului, înregistrând cele mai mari pierderi în această operație de retragere. Trebuie precizat că intervenția eficientă a armatelor ruse în sprijinul Armatei române s-a făcut doar în ultima parte a campaniei anului 1916. Trupele ruse au intrat masiv în luptă pe frontul românesc abia la începutul lunii decembrie 1916 și au avut un rol decisiv în oprirea ofensivei forțelor Puterilor Centrale pe aliniamentul Carpaților Orientali și cotul Dunării la Galați. la sfârșitul campaniei anului 1916, frontul din România era apărat de Armatele 4,6, 9 și 8 ruse și Armata 1 română. Faptul că intervenția hotărâtă a trupelor ruse s-a făcut abia pe aliniamentul Oituz - valea Șușiței - Focșani - Nămolosa - Siret - Dunărea (brațul Sf Gheorghe) - Marea Neagră a fost considerată de contemporani drept o acțiune deliberată a înaltului comandament rus și nu rezultatul evoluțiilor de pe câmpul de luptă⁴⁹⁰.

Privită prin evoluția situațiilor de pe front, cooperarea de comandament româno-rusă în timpul campaniei din anul 1916 arată un evident decalaj între intenție și acțiune concretă din partea aliatului rus. Deși, cei doi parteneri aveau un scop comun - înfrângerea armatelor inamice, strategiile acționale urmate de cele două cartiere generale arată că ele nu au avut decât foarte puține puncte de tangență. În istoriografie sunt autori care consideră că opoziția dintre scopurile postbelice ale României și Rusiei a fost cauza acțiunii întârziate a Armatei ruse pe frontul românesc, cu consecințe dramatice pentru Armata Română⁴⁹¹. Fără a elimina această abordare, trebuie luate în analiză și alte elemente precum: efectivele Armatei române, dotarea precară a unităților și marilor

⁴⁸⁹ Ion M. Oprea, *op.cit.*, p. 111.

⁴⁹⁰ General Henri Berthelot, *Memorii și corespondență, 1916-1919*, Editura Militară, București, 2012, p. 128-130; General Victor Petin, *Drama României. 1916-1918*, Editura Militară, București, 2016, pp. 129-130; General Vasile Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război. 1884-1929*, Editura Cavallioti, București, 2004, p. 246-248, General G Dabija, *Armata Română în războiul mondial. 1916-1918*; I.C. Duca, *Memorii politice*, Munchen, 1981, Constantin Kirîțescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, vol. 2, Ediția a II-a, refăcută și adăugită, Editura Casei Școalelor, 1926, pp. 344-350 s.a.

⁴⁹¹ Ion M. Oprea, *op. cit.*, pp. 110-114; Dumitru Preda, *op. cit.*, pp. 146-160; Constantin Kirîțescu, *op. cit.*, pp. 344+349.

unități române cu armament modern, experiența de război redusă a comandamentelor, configurația geografică a frontului românesc care cerea un consum foarte mare de trupe și material de război; Rusia nu avea suficiente rezerve în forțe umane și material de război în ultima parte a anului 1916, Stavka nu era interesată să angajeze forțe importante pe o direcție strategică secundară, cum era evaluat din perspectiva sa, frontal românesc. Intervenția tardivă a Armatei ruse la sfârșitul anului 1916 pe frontul românesc este explicată în istoriografie și prin teza conform căreia la nivelul conducerii superioare ruse erau doar grupări: una ostilă Antantei, condusă de țarina Alexandra Feodorovna, susținută de Sturmer, unii generali din Stavka, Rasputin etc. și o grupare loială aliaților occidentali și României avându-l în fruntea sa pe țarul Nicolae II. Existența celor doi poli de putere la Curtea imperială rusă a avut implicații grave asupra politicii externe ruse, afectând inclusiv relațiilor militare cu România în campania din anul 1916⁴⁹².

În cursul anului 1917 raporturile de comandament româno-ruse s-au amplificat și au cunoscut noi forme de manifestare. Aceste raporturi au vizat aspecte multiple, precum: întreținerea efectivelor armatei ruse aduse pe teritoriul românesc (circa un milion de militar), relațiile dintre unitățile și marile unități ruse cu autoritățile române și populație, pregătirea operațiilor militare strategice pentru anul 1917, evoluția situației militare de pe front, procesul de refacere a armatei române, transformările politice petrecute în interiorul fostului Imperiu Țarist, cooperarea pe timpul bătăliilor de la Mărăști și Mărășești din vara anului 1917, procesul de dezagregare a marilor unități și unități ruse de pe front.

La sfârșitul anului 1916 frontul românesc se găsea în prelungirea frontului rus care se întindea din Galiția, prin Bucovina, pe aliniamentul Carpaților Orientali, pe valea Siretului până la Dunăre și Marea Neagră. În circumstanțele, în care numărul trupelor ruse crescuse considerabil pe frontul românesc, Înaltul comandament rus, prin intermediul generalului Beleaev, a cerut ca Armata Română să treacă în subordinea generalului Zaharov, iar Marele Cartier General român să fie integrat în Stavka, ceea ce însemna practica desființarea acestuia. Intențiile Marelui Cartier General rus erau inacceptabile, fiind în contradicție cu Constituția română, conform căreia comanda armatei naționale era prerogativa doar a regelui, dar și cu prevederile Convenției Militare semnată de România cu puterile Antantei în august 1916. Refuzul autorităților române de a renunța la o prerogativă care aducea atingere suveranității naționale a avut sprijinul Franței, Angliei, inclusiv al țarului Nicolae II. Soluția, acceptată de ambele

⁴⁹² Vasile Popa, *op.cit.*, pp. 112-113.

comandamente prevedea: regele Ferdinand era „Comandantul de Căpetenie” al armatelor ce luptau pe teritoriul României ajutat de două state majore, unul român, pentru trupele române și unul rus, pentru trupele ruse. Frontul român se afla în subordinea Comandamentului Suprem aliat din Răsărit, avându-l în frunte pe țarul Nicolae II. Șeful trupelor ruse de pe frontul din România era și adjunctul regelui Ferdinand. Campania din anul 1916 s-a încheiat pentru Armata Română printr-o grea înfrângere.

Refacerea Armatei române cu sprijinul aliaților se punea cu necesitate, într-un timp cât mai scurt, având în vedere că Armata Română fusese învinsă, dar nu distrusă⁴⁹³. Problema refacerii Armatei Române a scos în evidență puncte de vedere divergente între Stavka și Marele Cartier General român. Stavka a solicitat ca Armata Română să se refacă pe teritoriul Rusiei, între Nistru și Bug⁴⁹⁴. Propunerea a fost respinsă de autoritățile române cu argumente militare, materiale, politice și morale. Ca urmare, Stavka a acceptat propunerea Marelui Cartier General român conform căreia refacerea diviziilor române urma să se facă, prin rotație, prin scoaterea de pe front, în județele din nordul Moldovei. Se cuvine subliniat faptul că refacerea armatei române s-a făcut sub protecția celor patru armate ruse (Armatele 4, 6, 8 și 9) care în iarna și primăvara anului 1917 au apărat frontul din Bucovina până la Dunăre, iar diviziile Armatei 2 române au apărat sectorul Focșani-Oituz.

Prezența trupelor ruse pe teritoriul românesc, pe front și în spatele frontului a dus la amplificarea relațiilor dintre comandamentele române și ruse. Pentru perfecționarea colaborării de comandament au fost atașați, la reciprocitate, ofițeri de legătură pe lângă comandamentele marilor unități din cele două armate⁴⁹⁵. Ofițerii de legătură aveau sarcina de a asigura colaborarea pe cele mai diverse planuri între cele două armate, în mod deosebit de informații asupra inamicului, coordonarea acțiunilor etc⁴⁹⁶. Problemele referitoare la întreținerea trupelor ruse, cazarea și hrănirea trupelor ruse, transportul, relațiile cu populația și autoritățile administrative române au fost soluționate prin intermediul ofițerilor români atașați pe lângă serviciile de intendență din armata rusă⁴⁹⁷. Întreținerea Armatei ruse în condițiile unei ierni foarte grele a ridicat probleme foarte complicate având în vedere efectivele militarilor ruși, cantitățile mari de alimente, combustibil, medicamente și lemne de foc

⁴⁹³ General C.N. Herjeu, *Studii și critice militare. Din învățămintele războiului dintre popoare (1916-1918)*, vol II, București, 1921, p. 226.

⁴⁹⁴ Vasile Rudeanu, *op. cit.*, pp. 261-261; Dumitru Preda, *op. cit.*, pp. 182-184.

⁴⁹⁵ Arhivele Militare Române, fond Marele Cartier General, dosar nr. crt. 716, f. 288-289

⁴⁹⁶ Ibidem, fond 5417, dosar 423, f. 149, 179-180.

⁴⁹⁷ Ibidem, dosar nr crt. 716, f. 337; 340-341; 391

necesare traiului, lipsa spațiilor de cazare etc. Abuzurile și actele de violență săvârșite de unii militari ruși împotriva locuitorilor, a proprietăților, inclusiv asupra unor funcționari români au creat imaginea unei armate de ocupație și nu a uneia aliate⁴⁹⁸.

Concomitent cu procesul de refacere a Armatei române, Înaltele comandamente aliate au trecut la elaborarea planurilor de operații strategice pentru anul 1917. Conferințele interaliate de la Chantilly și Petrograd au stabilit planurile de coordonare a operațiilor militare de pe frontul de vest cu cele de pe frontul oriental. În același timp, autoritățile române au reușit să depășească obstacolele manifestate în relațiile cu Rusia și să dezvolte raporturi cât mai eficiente cu marele vecin și aliat de la Răsărit. Era o atitudine realistă și normală, care pune în prim plan interesele vitale ale țării și necesitatea păstrării alianței cu statele membre ale Antantei⁴⁹⁹. Vizita primului ministru I.I.C. Brătianu la Petrograd, convorbirile cu țarul Nicolae II, cu înalte personalități politice și militare ruse, participarea sa la o ședință a conferinței interaliate, au avut efecte favorabile asupra raporturilor de comandament româno-ruse, a cooperării militare, a îmbunătățirii sprijinului logistic acordat Armatei române.

Revoluția burghezo-democratică rusă a dus la schimbarea regimului politic în Rusia prin abdicarea țarului Nicolae II, la 16 martie 1917. Noile autorități de la Petrograd au încredințat pe aliați că Rusia își va respecta obligațiile față de partenerii săi și va continua operațiile militare împotriva Puterilor Centrale⁵⁰⁰. Evenimentele produse în Rusia au fost urmărite cu mare atenție și îngrijorare de autoritățile române. Consecința cea mai gravă a transformărilor politice din Rusia a fost scăderea disciplinei în armata rusă. Procesul de dezagregare a marilor unități și unități din armata rusă ca rezultat al actelor de insubordonare, dezertărilor, manifestărilor de pacifism etc. a dus la diminuarea, drastic a capacității de acțiune a trupelor ruse⁵⁰¹. În acest scop, primul ministru I.I.C. Brătianu și șeful Marelui Cartier General român, generalul C. Prezan, au făcut în aprilie 1917, o vizită la Petrograd și au avut întrevederi cu importante personalități politice și militare din guvernul rus. Oficialii români au primit asigurări pentru sprijinul în continuare al frontului românesc. O importantă realizare a acestor întrevederi a fost înlocuirea generalului V.V. Saharov cu generalul Dimitrie Scerbacev, mai energic și mai coope-

⁴⁹⁸ Ibidem, dosar 497/1916, f. 1-7 dosar 497/1916, f. 1-7

⁴⁹⁹ Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 187.

⁵⁰⁰ Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, pp. 334-36; Arhivele Militare Române, fond 949, dosar 720, f. 99-109.

⁵⁰¹ Glenn E. Torrey, *Armata revoluționară rusă și România. 1917*, Editura Militară, București, 2005, pp. 11-17.

rant⁵⁰². Evenimentele de pe frontul din România au arătat că procesul de dezagregare a trupelor ruse de aici a avut o evoluție aparte. Cei mai mulți generali ruși de pe frontul românesc erau ostili revoluției și au încercat să mențină controlul și disciplina asupra trupelor. Deși fenomenul generator de dezordine al revoluției și-a făcut efectul și asupra trupelor ruse din România, cert este faptul că în primăvara anului 1917 diviziile ruse încă țineau frontul. Procesul de destrămare al armatei ruse din România s-a accentuat în lunile mai-iunie 1917. În acest sens, generalul Șcerbacev arăta la conferința șefilor de front de la Moghilev din 15 mai 1917, că: „Această situație este dureroasă, în special pe frontal din România, unde războiul este mai dur decât pe alte fronturi. Guvernul român și reprezentanții Alianței cunosc și țin seama de agitația care domnește în armata noastră. Nu se mai are încredere în vigoarea armatei ruse. Îmi apăr încă autoritatea, dar dacă descompunerea armatei nu se oprește, vom pierde pe aliații noștri și ne vom face din ei dușmani. Armata noastră e bolnavă, dar ea poate fi vindecată”.⁵⁰³

În pofida fenomenului de descompunere a armatei ruse, a avut loc o îmbunătățire apreciabilă a raporturilor de comandament româno-ruse. Generalul Șcerbacev a avut o bună colaborare cu Marele Cartier General român, dar și cu celelalte misiuni militare din România. A fost elaborat planul general de luptă ruso-român în vederea trecerii la ofensivă pentru eliberarea teritoriului românesc aflat sub controlul trupelor Puterilor Centrale. La 24 iulie 1917, Armata 4 rusă și Armata 2 română au trecut la ofensivă, reușind ruperea frontului, eliberarea a peste 100 km² și capturarea a peste 3.000 prizonieri⁵⁰⁴. Ofensiva trupelor ruse a fost oprită ordinul lui Kernski care a cerut amânarea ofensivelor pe toate fronturile. Acest ordin a provocat o mare dezamăgire la comandamentele române și ruse din Moldova⁵⁰⁵. În bătăliile de apărare duse de armatele 1 și 2 române împotriva forțelor germane și austro-ungare, în lunile august-septembrie 1917, la Mărășești și Oituz trupele ruse au avut o comportare extremă de neomogenă⁵⁰⁶. Au fost unități și mari unități care au luptat în unele sectoare de front (trupe din Corpurile 7 și 8 Armată, Divizia de cazaci Zamurskaia, artileria Corpului 8 Armată etc.). Pe ansamblu trupele armatei ruse s-au comportat mediocru, au luptat slab, au dezertat, au refuzat să intre în luptă, ceea ce a provocat nemulțumirea comandamentelor române, dar și

⁵⁰² Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 190.

⁵⁰³ General A.I. Denikine, *Le Déscomposition de l'armée et du pouvoir février-septembre 1917*, Paris, 1922, pp. 177-178.

⁵⁰⁴ *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, București, 1988, pp. 566-567.

⁵⁰⁵ Glenn E Torrey, *op. cit.*, p. 57.

⁵⁰⁶ General Henri Berthelot.... *op. cit.*, pp. 230-231, Constantin Kirițescu, *op. cit.*, pp. 587-590.

Câteva observații asupra relațiilor de comandament

frustrarea celor ruse⁵⁰⁷. Pe acest fond s-a produs criza de comandament dintre generalul Constantin Cristescu și generalul A.I. Ragoza în timpul bătăliei de la Mărășești. Disciplina și spiritul de sacrificiu al ostașilor români a avut o influență benefică asupra unor regimente ruse. În pofida performanțelor slabe ale unităților ruse în bătăliile de pe frontul din Moldova, Marele Cartier General român a fost preocupat de păstrarea bunelor relații cu aliatul rus, considerând că nu erau benefice cooperării dintre cele două armate judecățile ofensatoare și evaluările nedrepte⁵⁰⁸. În pofida procesului avansat de destrămare, marile unități ruse nu deveniseră complet ineficiente. O parte din marile unități ale Armatei 4 ruse luptaseră împotriva trupelor germane. În același timp, armatele 6 și 9 ruse au asigurat flancurile forțelor române și ruse angajate în bătăliile de apărare Mărășești și Oituz, au reținut pe fronturile lor importante efective inamice și au limitat libertatea de manevră a forțelor adverse. Privită în ansamblul evenimentelor, contribuția trupelor ruse la înfrângerea ofensivei forțelor germane și austro-ungare pe frontul din Moldova nu poate fi eludată.

Starea disciplinară a Armatei ruse a cunoscut o ameliorare temporară către sfârșitul verii anului 1917. Comandantul Frontului de sud-vest, generalul Lev Kornilov, sprijinit de alți înalți responsabili militari ruși au inițiat o serie de măsuri menite să refacă ordinea și disciplina în rândul trupelor. O evoluția asemănătoare s-a înregistrat și în rândul trupelor ruse de pe frontul românesc. Generalul Șcerbacev, comandantul trupelor ruse de pe frontul românesc, a reușit împreună cu comandanții Armatei 4, 6 și 9 ruse să reducă efectele propagandei bolșevice și să realizeze o îmbunătățire a disciplinei. Eforturile comandamentelor ruse pentru reinstaurarea autorității s-au soldat cu un eșec care a devenit tot mai evident în lunile octombrie - noiembrie 1917. Aprovizionarea precară cu alimente și echipament produsă de dezordinea generalizată din armata rusă, uzura războiului, valul crescând de pacifism au redus în mod semnificativ dorința de luptă a trupelor ruse. În asemenea context, propaganda bolșevică a promovat anarhia și contestarea oricărei autorități în afara celei date de soviete. În interiorul armatelor ruse de pe frontul românesc a apărut o situație foarte complicată, tensionată, caracterizată prin pierderea controlului asupra unităților și subunităților de către comandamente și ofițeri⁵⁰⁹.

⁵⁰⁷ Glenn E Torrey, *op. cit.*, p. 63.

⁵⁰⁸ Petre Otu, *Mareșalul Constantin Prezan, vocația datoriei*, Editura Militară, București, 2008, p. 183.

⁵⁰⁹ Glenn Torrey, *op. cit.*, pp. 71-79.

Concluzia pentru Marele Cartier General român era clară: marile unități ruse refuzau să mai lupte, ceea ce punea în pericol stabilitatea frontului. Complexitatea și gravitatea situației a fost bine înțeleasă de comandamentele germane, dovadă fiind descrierea sugestivă făcută de mareșalul Mackensen: „O divizie (rusească) rămâne total pasivă, alta negociază, a treia execută foc, iar a patra luptă și soldații se împușcă între ei. Românii nu știu cum să iasă din această dilemă”⁵¹⁰. Mersul evenimentelor ducea la dezagregarea întregului front oriental. În consecință au fost elaborate de Marele Cartier General român mai multe planuri conform cărora unitățile române urmau să înlocuiască unitățile rusești în caz de abandonare a pozițiilor, din nordul Moldovei până la Galați.

La începutul lunii decembrie 1917 Armata rusă de pe frontul românesc practic nu mai exista. Comandamentele nu mai aveau nici o autoritate, iar unitățile rusești își pierduseră organizarea și funcționarea specifică unei armate. Aceasta se transformase în grupări înarmate, cu crezuri politice opuse, care vagabondau pe drumurile Moldovei, jefuind populația și depozitele de alimente, răspândind teroarea și haosul. Descompunerea armatei ruse a adus alte mari pericole pentru România. Trupele ruse voiau să provoace o revoluție bolșevică și în România, amenințând siguranța statului, regimul politic și funcționalitatea instituțiilor sale vitale - Dinastia, Guvernul, Parlamentul⁵¹¹. Acțiunile anarhice declanșate de trupele ruse bolșevizate la Iași împotriva regelui Ferdinand I și a generalului Șerbacev au fost reprimare energic de Guvernul român. Întreruperea relațiilor de comandament dintre Armata Română și Armata rusă a fost o consecință a procesului de dezagregare petrecut în interiorul unităților ruse de pe frontul din Moldova și a pericolelor create asupra situației statului român.

Desfășurarea situației politice din Rusia și ajungere la putere a lui Lenin, intensificarea procesului de descompunere a Armatei ruse, pierderea controlului comandamentelor ruse asupra trupelor, valul dezordinilor provocat în țară de unitățile ruse au dus la destrămarea cooperării militare și încetarea colaborării de comandament dintre cele două armate la sfârșitul anului 1917.

⁵¹⁰ Ibidem, p. 78, apud Mackensen, *Briefe und Aufzeichnungen des Generalfeldmarschalls aus Krieg und Frieden*, Leipzig, Bibliotheks Institut, 1938, p. 338.

⁵¹¹ Constantin Kirițescu, *op. cit.*, pp. 19-27

CORPUL VOLUNTARILOR ROMÂNI ARDELENI, BĂNĂȚENI ȘI BUCOVINENI DIN RUSIA (1916-1920)

Cornel GRAD

Fenomenul voluntariatului militar a debutat odată cu declanșarea Primului Război Mondial, fiind expresia voinței politice și militare a unor forțe ale națiunilor discriminate de a se implica, în calitate de voluntari, în cadrul trupelor proprii națiuni sau, prin dezertare și trecere la inamic, alături de trupele fostului adversar, în lupta împotriva armatelor în care se aflau concentrați membrii națiunilor dominante.

Similar celui existent în cadrul altor popoare, voluntariatul românesc s-a manifestat și a luat amploare prin formarea unităților (corpurilor) de voluntari alcătuite, cu deosebire, din românii transilvăneni și bucovineni din armata austro-ungară luați prizonieri de trupele Antantei (ale Rusiei, în primul rând) și care s-au oferit să participe la acțiuni militare alături de frații lor împotriva Puterilor Centrale⁵¹². În acest context, atât trupelor de voluntari recrutate în Rusia, cât și celor preconizate să includă prizonierii din Franța și Italia (precum și emigranții români din America) le-a fost rezervat un rol deosebit, luându-se în considerare faptul că nimic nu ar fi putut influența mai puternic atitudinea Aliaților față de dorința de libertate a popoarelor monarhiei austro-ungare, decât lupta acestora cu arma în mână împotriva fostei lor „patrii vitrege”.

În contextul situații în aceeași tabără militară, activitatea de mobilizare a voluntarilor în Imperiul Rus a avut o amploare deosebită⁵¹³ datorită atât faptului că aici s-a aflat majoritatea prizonierilor etnici români din armata

⁵¹² Petru Nemoianu, *Prima Alba Iulie. Voluntarii români din războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara, 1922; Simion Gocan, *Contribuția voluntarilor ardeleni din Rusia la înfăptuirea României Mari*. În: „Vestitorul”, Nr. 9-10/1929, pp. 11-14; Eugenia Bârlea, *Atitudinea prizonierilor ardeleni din Primul Război Mondial față de corpurile de voluntari*. În: „Acta Musei Porolissensis”, XXIII/II, 2000, pp. 167-178; Ion Agrigoroaiei, Sorin D. Ivănescu, Dumitru Ivănescu, Silviu Văcaru, *Stări de spirit și mentalități în timpul Marelui Război. Corpurile de voluntari români din Rusia*, Iași, Editura Junimea, 2005.

⁵¹³ Vasile Dudaș, *Voluntarii Marii Uniri*, Timișoara, Editura Augusta, 1996, pp. 85-117; Ioan I. Șerban, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)*, Alba Iulia, Ed. Aeternitas, 2003; Cornel Țucă, *Despre prizonieratul în Rusia al românilor din armata austro-ungară*. În: „Argesis”, 2006, pp. 379-391.

austro-ungară, cât și a vecinătății geografice favorabile unei încadrări mai rapide a celor înrolați în rândurile trupelor române.

Situația prizonierilor români din Rusia

În perioada 1914-1918, aproximativ 500.000 de etnici români din Transilvania și Bucovina au fost încorporați în trupele Dublei Monarhii⁵¹⁴. Dintre aceștia, zeci de mii au căzut prizonieri pe frontul rusesc, mulți dintre aceștia fie de bunăvoie, fie datorită cursului nefavorabil al acțiunilor militare pentru monarhia bicefală austro-ungară. În total, astfel, au fost luați prizonieri de către trupele ruse, aproximativ 120.000 de prizonieri din rândurile etnicilor români. care, apoi, au fost răspândiți în peste 1.000 de lagăre, aflate atât în partea europeană a Imperiului Rus, cât și în Siberia. Deoarece, în proporție covârșitoare, prizonierii etnici români erau, la origine, țărani, aceștia au fost repartizați, mai ales, în zonele agricole. Deoarece mulți dintre marii proprietari ruși care foloseau ca mână de lucru prizonieri erau filogermani sau filoaustrici, având mulți dintre ei ascendență germană sau austriacă, supravegherea activităților lucrative pe domenii a fost, adesea, încredințată unor ofițeri aparținând popoarelor respective. Regimul rezervat de autoritățile ruse etnicilor români prizonieri din Armata austro-ungară a fost unul foarte greu. Muncile grele la care au fost supuși, alături de dorul de casă, hrana puțină (la limita supraviețuirii), gerurile iernilor rusești, abuzurile și discriminările, precum și bolile slab tratate (din cauza lipsei cvasi-generale de medicamente) au transformat prizonieratul acestora într-un calvar. Prizonierii români, terorizați de austrieci și maghiari, deveniți stăpâni peste cele mai multe lagăre, munceau 18-20 de ore zilnic și erau plătiți cu 20-25 de copeici pe zi și 2 cămăși pe an. Hrana lor era, aproape invariabil, constituită din pâine ca gunoiul, grâu fiert (cașa), negru și murdar (de multe ori, amestecat cu nisip și ciorbă, de felul unor lături, în care colcăiau gândacii). La Celiabinsk, spre exemplu, românii erau bătuti cel mai rău, iar prizonierii slavi și români făceau cele mai grele munci, în timp ce prizonierii maghiari și austrieci erau protejați de autorități. Ca efect al precarelor condiții umane și sanitare, acești prizonieri erau foarte slăbiți. Discriminarea mergea până într-atâta, încât reprezentanții Crucii Roșii dădeau ajutoare românilor numai dacă aceștia se declarau maghiari, deoarece respectivele ajutoare erau împărțite, prioritar, ungarilor, germanilor și polonezilor. Posibilitățile financiare, atât ale prizonierilor (soldați, subofițeri sau ofițeri), cât și ale celor care s-au angajat, ulterior, ca voluntari, au fost

⁵¹⁴ Teodor V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Bănat, Crișana, Sătmar și Maramurăș, aduse în războiul mondial din anii 1914-1918*. În: „Transilvania”, LIV, nr. 1-2 din ianuarie - februarie 1922, p. 38.

extrem de reduse și abia dacă ajungeau pentru asigurarea supraviețuirii, limitându-se la micile solde plătite, conform normelor dreptului internațional, de autoritățile ruse.

Perioada de neutralitate a României

La declanșarea Marelui Război, mulți dintre politicienii, scriitorii, publiciștii și profesorii din Transilvania au ales calea refugiului în Vechiul Regat, cu scopul de a organiza de aici lupta pentru eliberarea Transilvaniei. În fruntea lor s-au aflat vechiul memorandist Vasile Lucaciu⁵¹⁵ (1852-1922) și poetul Octavian Goga⁵¹⁶ (1881-1938). Dată fiind închiderea graniței României cu Rusia pe perioada neutralității, imigrația ardelenescă din Regat nu s-a putut interesa de soarta prizonierilor transilvăneni, considerați de statul român drept o problemă internă a Austro-Ungariei. De altfel, inițiativa de organizare a prizonierilor români în unități de voluntari a premers intrarea României în război, apărând încă de la începutul conflagrației mondiale, deoarece mulți dintre prizonierii aparținând naționalităților oprite voiau să se alăture efortului militar de distrugere a Imperiului Dualist. În mare măsură, această inițiativă a aparținut intelectualilor aflați printre captivi și refugiații transilvăneni din România, cu susținerea grupărilor proantantiste din țară. În condițiile neutralității României această acțiune, însă, nu a avut sorți de reușită, dar a constituit un mesaj politic cu impact semnificativ pentru susținătorii participării Armatei române la efortul de război. Conform celor scrise de ziarele rusești din epocă, simpla știre a intrării României în război a făcut ca 40.000 dintre prizonieri să solicite înrolarea în trupele române, dar cererea acestora a fost respinsă de către autoritățile țariste. Mai mult, cei care au insistat în continuare, cerând eliberarea și înrolarea în Armata Română au avut de suferit.

În prima fază, și autoritățile politice și militare din România au tratat cu indiferență și neîncredere inițiativa unor intelectuali ardeleni, bănățeni și bucovineni din Rusia de a organiza unități de voluntari dintre prizonieri. Această atitudine se manifesta atât din cauza ignorării de către conducătorii militari a faptului că voluntarii puteau completa rândurile Armatei Române cu câteva zeci de mii de soldați având experiența a 2-3

⁵¹⁵ Preot greco-catolic, importantă personalitate politică, culturală și istorică a românilor ardeleni din perioada dualismului austro-ungar, militant pentru drepturile românilor din Transilvania, deputat în Parlamentul de la Budapesta și în Parlamentul de la București (vezi: Mihoc Blaga, *Dr. Vasile Lucaciu (1852-1922), un luptător pentru Marea Unire*. Oradea, Editura Alibi SA, 1993; Tiron Albani, *Leul dela Șișești*. Oradea, Editura Cercul Ziariștilor Oradea, 1936).

⁵¹⁶ Poet român, ardelean, militant pentru unirea Transilvaniei cu România, politician de extremă dreaptă, prim-ministrul României (28 decembrie 1937 - 11 februarie 1938), membru al Academiei Române.

ani de război, cât și din cauza lipsei de înțelegere la adevărata valoare a semnificației politice a voluntariatului (care reprezenta însăși dovada vie a contestării Dublei Monarhii de către cetățenii ei). Au fost cazuri când nu numai devotamentul ardelenilor și bucovinenilor față de România a fost contestat, inoculându-e chiar și suspiciunea că voluntariatul era un paravan pentru prizonierii din Rusia pentru a scăpa din captivitate sau pentru a facilita pătrunderea propagandei și a spionajului statelor inamice în tabăra română. Atitudinea guvernului român s-a schimbat radical, însă, după șocul campaniei dezastruoase din 1916 și declanșarea campaniei de refacere și completare a armatei române. Astfel, încă din primăvara anului 1917, prizonierii români internați în lagărele rusești și-au exprimat, liber și deschis, dorința de se înrola pentru a lupta împotriva Puterilor Centrale. Comitetul românilor ardeleni și bucovineni constituit din rândul acestora ar fi urmat să aibă ca scop constituirea unei unități militare operative de mărimea unui corp de armată structurat pe divizii, brigăzi și regimente, destinate frontului din Moldova. Intelectuali transilvăneni și bucovineni, precum Victor Deleu⁵¹⁷ (1876-1939), Pompiliu Nistor⁵¹⁸ (1883-1961), Vasile Chiroiu⁵¹⁹ (? -1922), Ion Vescan⁵²⁰ (1877-1946), Emanuel Isopescu etc. s-au implicat personal în această inițiativă, care, în prima fază, a depins de eforturile lor individuale.

Primul corp de voluntari

Primul Corp al Voluntarilor Ardeleni-Bucovineni din Rusia⁵²¹

s-a constituit, oficial, cu centrul la Darnița (Kiev), în 16 martie 1917, ca urmare a ordinului emis de Ministerul de Război al României (23 februarie 1917), iar generalul Constantin Coandă⁵²² (1857-1932) a primit

⁵¹⁷ Avocat și om politic, redactor al *Gazetei de Duminică* din Șimleu Silvaniei. După Marea Unire, a fost ales secretar general al Resortului Interne din Consiliul Dirigent, deputat, primar al Clujului (Vezi: Cornel Grad, Doru E. Goron, Victor Deleu, inițiatorul și organizatorul Corpului Voluntarilor Români Ardeleni și Bucovineni. În: 1917. Pe Frontul de Est. Coords: V. Fl. Dobrinescu, H. Dumitrescu, Foçșani, Ed. Vrantop, 1997, pp. 131-142; Doru E. Goron, Ioan Ciocian, Valentin Dărăban, Victor Deleu 1876-1939. Zalău, Tehno-Print Zalău, 1999).

⁵¹⁸ Medic, care s-a remarcat în activitatea de inițiere și de redactare a *Declarației de la Darnița* (aprilie 1917).

⁵¹⁹ Avocat, fruntaș politic bănățean; primul prefect român al Maramureșului, instalat la 28 aprilie 1919.

⁵²⁰ Avocat, primul prefect român al județului Mureș-Turda, numit la 10 ianuarie 1919.

⁵²¹ Ioan I. Șerban, *Primul corp al voluntarilor transilvăneni și bucovineni din Rusia*. În: „Apulum”, XXVII, 1989, pp. 535-559.

⁵²² Vasile Popa, *Misiunea generalului Coandă la Stavka, 1916-1917*. Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Editura Militară, 2010; Vasile Popa, Ion Cerăceanu, Vasilica Manea, *Misiunea generalului Coandă la Kiev (1917 - 1918)*, Editura Militară, 2012.

acceptul STAVKA de a coordona această activitate (fără a i se preciza efectivele pe care avea dreptul să le recruteze).

În ziua de 5/18 martie, militarii români de la Darnița au semnat, astfel, următorul angajament: „Subsemnații ofițeri, subofițeri și soldați de naționalitate română, declarăm pe onoare și conștiință, că voim să luptăm alături de Armata Română, pentru dezrobirea țărilor noastre de sub dominațiunea austro-maghiară și alipirea lor la România. Prin acest angajament noi devenim ofițeri, subofițeri și soldați români, cu aceleași drepturi și datorii, ca și cei din Armata Română...”

Tot la Darnița, sub conducerea lui Victor Deleu (unul dintre inițiatorii principali ai Corpului Voluntarilor), 250 de ofițeri și 250 de subofițeri și soldați voluntari au redactat, între 11-13 aprilie 1917, o *Declarație (memoriu-manifest)*⁵²³, pe care au trimis-o tuturor guvernelor puterilor Antantei, precum și reprezentanților presei naționale și internaționale, precum și partidelor românești. Ideile cuprinse în această *Declarație* reprezentau argumentarea voluntariatului românesc dedicat întregirii naționale (de aceea s-au regăsit în documentele ulterioare elaborate atât de primul, cât și de al doilea Corp de voluntari). În aceeași lună, delegația formată din Vasile Lucaciu, Ioan Moța și Vasile Stoica și trimisă din ordinul Marelui Cartier General Român în Statele Unite ale Americii s-a oprit la Darnița, unde i-a fost înmănat un exemplar al *Declarației* pentru a fi publicat și în ziarele americane, spre a susține, și pe această cale, unirea Transilvaniei cu România.

La data de 19 mai 1917, ca urmare a aprobării Guvernului Provisoriu Rus, sediul voluntarilor s-a mutat la Kiev, în localul unei școli (Liceul de fete din cartierul Podoli). Locotenent-colonelul Gh. Pietraru a coordonat la Kiev, ajutat de 34 de ofițeri, *Serviciul voluntarilor de origine română din Rusia*. Restul voluntarilor a fost cazați în cazarma din cetatea Kievului, organizându-se și utilizându-se, în scurt timp, ateliere de croitorie și cizmărie necesare echipării. Guvernul rus a pus la dispoziția voluntarilor echipamentul cu care aceștia au fost dotați.

Primul eșalon (batalion) de voluntari transilvăneni și bucovineni, format din 116 ofițeri și 1.200 de soldați, sub conducerea lui Victor Deleu, a plecat din Kiev spre Iași în 3 iunie și a ajuns acolo în 7 iunie 1917, unde a fost întâmpinat cu mare entuziasm, iar a doua zi, 8 iunie, a depus

⁵²³ Simion Gocan, *Contribuția voluntarilor ardeleni din Rusia la înfăptuirea României Mari*. În: „Vestitorul”, Nr. 9-10/1929, pp. 11-13; Voicu Șichet, *Manifestul de la Darnița - prolog al Marii Uniri de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*. În: „Eroii Neamului Serie nouă”, Anul II, nr. 4 (5), Dec. 2010, pp. 10-13.

jurământul solemn față de patrie, în prezența întregii familii regale, a Guvernului, generalilor Constantin Prezan⁵²⁴ (1861-1943), Nicolae Petala (1869-1947), Dmitri Șcerbaciov (1857-1932), comandantul trupelor ruse de pe Frontul Românesc), Henri Berthelot (1861-1931), șeful Misiunii Franceze în România, și membrilor misiunilor diplomatice.

În 9 iunie, a fost constituită pe lângă Ministerul de Război, o comisie consultativă a ardelenilor și bucovinenilor formată din Octavian Goga, Ion Nistor⁵²⁵ (1876-1962) și Leonte Moldovan⁵²⁶ (1865-1943). La 14 iunie 1917, pe lângă Marele Stat Major al Armatei Române, s-a înființat, la sugestia acestei comisii, biroul A.B. (ardeleni, bucovineni), în ale cărui atribuții au intrat ținerea evidenței voluntarilor înrolați, precum și recrutarea și primirea altor voluntari din Rusia. Conducerea biroului a fost asigurată de către maiorul A. Romalo din Armata Română, iar membrii acestuia au fost subocotenenții Victor Deleu, Leonte Simion și Vasile C. Osvada⁵²⁷ (1875-1931).

În activitatea de propagandă pentru recrutarea și pregătirea morală a noilor voluntari o mare contribuție a avut ziarul „România Mare”⁵²⁸, organul de presă al Corpului de Voluntari Români din Rusia. Acest ziar săptămânal a apărut la Kiev, în perioada 20 iulie - 5 decembrie 1917, și era trimis atât voluntarilor, cât și unor personalități române aflate pe teritoriul rus.

La o lună după sosirea în țară a primului eșalon, din Kiev a plecat spre Iași, al doilea detașament, format din 100 de ofițeri și 544 soldați, iar între 27 iunie și 20 august comisiile de recrutare aflate în circumscripția militară a Moscovei au mai trimis în România încă 1.500 de voluntari. De la Iași, Voluntarii ardeleni au plecat pe front și au participat la luptele de la Mărășești, iar 129 dintre ei au fost decorați pentru vitejie.

Activitatea comisiilor de recrutare

Prin intermediul Legației Române la Petrograd (condusă de Constantin Diamandy) s-a solicitat, la 8/21 martie 1917, crearea într-o primă fază a unei comisii mixte de recrutare. În etapa următoare, voluntarii respectivi ar fi urmat să primească documentele de liberă mișcare spre unul dintre

⁵²⁴ Mareșal al României, erou al Primului Război Mondial, șef al Marelui Cartier General (decembrie 1916 - aprilie 1918; noiembrie 1918 - aprilie 1920).

⁵²⁵ Istoric și militant unionist bucovinean, membru al comitetului de organizare a Aduării Naționale de la Cernăuți, care a hotărât unirea cu România; profesor la universitățile din Viena, Cernăuți și București, membru al Academiei Române, ministru de stat.

⁵²⁶ Profesor de istorie, avocat, jurnalist și om politic român din Transilvania.

⁵²⁷ Economist, publicist și înalt funcționar bancar.

⁵²⁸ Ioan I. Șerban, *Gazeta România Mare, organ de presă al Corpului Voluntarilor Români din Rusia (iulie-decembrie 1917)*. În: „Annales Universitatis Apulensis, Series Historica”, nr. 8, 2004, pp. 175-182.

centrele de concentrare stabilite de către respectiva comisie de recrutare. Sediul Corpului Voluntarilor Români din Rusia a fost stabilit, de asemenea, la Darnița. Printr-o înțelegere interguvernamentală, urma ca prizonierii de aici să fie duși, ulterior, rapid spre un alt loc de concentrare din sudul Basarabiei. Statul rus era dispus, inițial, să permită extrădarea doar a unui număr ce ar fi putut varia între 20.000 și 40.000 de români. În 5/18 aprilie 1917, la intervenția diplomatică a prim-ministrului român, Ion I.C. Brătianu, locotenent-colonelul Pietraru a reușit să obțină acordul verbal al ministrului de război Gucicov de a fi recrutați un număr de 30.000 de voluntari. Noul șef al Marelui Cartier General rus, generalul Romanovski, a limitat, însă, recrutarea doar la 5.000 de prizonieri și aceștia numai din circumscripția militară a Moscovei (zonă unde se aflau circa 10.000 de prizonieri români). În realitate, aceasta a fost o piedică suplimentară, deoarece în zonă se găseau relativ puțini prizonieri și majoritatea se aflau în alte centre industriale și agricole. În a doua parte a lunii mai, în cadrul discuțiilor de la Iași privind definitivarea planului de campanie din 1917, I.I.C. Brătianu a solicitat, din nou, urgentarea încheierii formalităților pentru aducerea prizonierilor de origine română din armata austro-ungară, pe frontul din Moldova. Aprobarea de a recruta voluntari din toate lagărele de prizonieri până la efectivul de 30.000 a fost obținută de către atașatul militar al României abia la 22 august 1917, după numeroase intervenții la Guvernul Provizoriu rus, Statul român a pierdut, astfel, timp prețios în perioada aprilie - august, pentru a obține acordul autorităților ruse în ceea ce privește înrolarea efectivă a prizonierilor.

În afară de comisia mixtă inițială, s-au creat, în total, alte 6 comisii, la Bahmut (I), Lazovka (II), Borisoglebsk⁵²⁹ (III și IV), Eleț (V și VI). Aceste comisii au inclus, de regulă, trei membri - un ofițer al armatei române și, dintre voluntari, un ofițer și un subofițer. Comisiile, cărora li s-au atribuit regiuni întinse, aveau indicație de a acoperi cât mai multe localități și de a propaga prin viu grai și prin difuzarea publicațiilor naționale obiectivele voluntariatului. La 16 iunie, ajunseseră pe teritoriul rus toate cele 7

⁵²⁹ Informații interesante despre activitatea acestei comisii oferă vicarul greco-catolic Iacob Popa, care, alături de maiorul Gheorghe Plesnilă și sublocotenentul Ilie Cucu, a desfășurat o intensă activitate pentru convingerea prizonierilor români din armata austro-ungară să se înscrie ca voluntari în Armata României (vezi: Mihai-Octavian Groza, *Activitatea vicarului Iacob Popa în Rusia pentru cauza românească. Recrutarea voluntarilor dintre prizonierii români transilvăneni (1917-1918)*. În: „Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis”, 5, 2013, pp. 419-427; Minerva Lovin, *Câteva aspecte privind voluntariatul românilor ardeleni în Rusia, reflectat în memoriile vicarului Iacob Popa (1917-1918)*. În: „StudiaUBBH”, XLIII, 1998, nr. 1-2, pp. 123-131).

comisii, scopul acestora fiind acela de a urgenta recrutarea și trimiterea voluntarilor în țară. Numărul mic al subcomisiilor și instabilitatea acestora, alături de faptul că unii propagandiști au plecat cu primele eșaloane de voluntari în țară, au făcut ca munca de propagandă să fie insuficientă. Deși până în luna septembrie s-au înregistrat unele succese, datorită propagandei bolșevice și ideilor pacifiste, care i-au făcut pe ardeleni să creadă că războiul se va termina repede și ei vor pleca spre casă, ulterior, tot mai puțini prizonieri s-au înscris ca voluntari. Alte greutăți au venit atât din partea celor fideli jurământului față de împărat, cât și din faptul că majoritatea prizonierilor nu au fost conștienți de cauza pe care erau chemați să o apere și au crezut că, dacă participau la întrunirile organizate de comisiile de recrutare, vor fi recrutați cu forța. De asemenea, situația prizonierilor care trăiau în gospodăriile țărănești era destul de comodă și nu mulți dintre prizonieri erau dispuși să-și asume riscurile înrolării.

Funcționând până în luna noiembrie 1917, respectivele comisii au reușit, totuși, să trimită pe teritoriul românesc 374 de ofițeri și 8.261 de soldați (11 batalioane), 22 de ofițeri și 1.460 de soldați rămânând în Rusia pentru servicii auxiliare de pază ale depozitelor Armatei Române. La 16/29 noiembrie 1917 s-au deschis la Kiev lucrările *Adunării naționalităților din Austro-Ungaria*, dar, ca urmare a unui ordin venit de la Iași, locotenent-colonelul Pietraru a interzis voluntarilor încă aflați în Kiev să participe la acesta, motivul fiind acela de a nu exista acțiuni fătășe antiaustro-ungare, într-un moment în care România era presată să încheie un armistițiu. Cu toate acestea, 3 delegați au participat la lucrări: ardelenii Sever Bocu⁵³⁰ (1874-1951) și Ghiță Popp⁵³¹ (1883-1967), precum și bucovineanul Filaret Doboș⁵³².

În momentul ajungerii Partidului Bolșevic la cârma statului rus, situația prizonierilor români și a voluntarilor înrolați care au rămas pe teritoriul rusesc s-a înrăutățit vizibil. În marea lor majoritate, voluntarii înrolați la Darnița (deghizați în militari ruși), au fost redislocați spre Chișinău și de acolo au trecut în România. Încetul cu încetul, individual sau în grupuri mici, un număr de aproximativ 2.000 de voluntari angajați au reușit să se strecoare spre Iași și Chișinău.

⁵³⁰ Politician român, economist, ziarist, redactor la ziarul „Tribuna” din Arad, fruntaș al Partidului Național Român, ulterior Partidul Național Țărănesc, deputat reprezentant al Banatului, ministru în guvernul Iuliu Maniu.

⁵³¹ Avocat, ziarist, om politic.

⁵³² Profesor de istorie la liceul românesc din Cernăuți, militant pentru unirea Bucovinei cu România, publicist, senator.

După ocuparea Kievului de către Armata Roșie (2 februarie 1918), Primul Corp de Voluntari a fost dizolvat, iar în 9 februarie Misiunea Militară Română condusă de generalul Coandă a fost arestată de bolșevici. Recrutarea s-a sfârșit la 8 ianuarie 1918, fiind trimiși să lupte în rândul trupelor românești un total de 8.513 voluntari. Oprirea recrutării nu s-a asociat, însă, și cu stoparea activității de propagandă, deoarece aceasta a continuat să se desfășoare în limitele posibilităților, voluntarii rămânând pe loc și nemaifiind trimiși la Kiev. Un ordin circular emis de la comandamentul voluntarilor a îndemnat aceste comisii să-și continue activitatea sub paravanul Crucii Roșii Române, pentru a ajuta cu bani și medicamente prizonierii români bolnavi și incapabili de muncă.

Ca urmare a izbucnirii Revoluției bolșevice din octombrie 1917, centrul Corpului Voluntarilor Români s-a mutat de la Darnița la Hârlău. Acolo au fost formate trei noi regimente: *Turda*, *Alba Iulia* și *Avram Iancu* (cu un efectiv de 12.000 de soldați). După semnarea armistițiului dintre România și Puterile Centrale a existat o încercare de a transfera pe Frontul de Vest întreg Corpul Voluntarilor Ardeleni-Bucovineni, Misiunea Militară Franceză angajându-se să suporte cheltuielile, însă, odată cu semnarea preliminarilor Păcii de la Buftea (18 martie 1918), aprobarea inițială a fost retrasă și generalul Alexandru Averescu⁵³³ (1859-1938) a ordonat dezarmarea voluntarilor. La 28 februarie 1918, Corpul Voluntarilor a primit ordin să predea armamentul și să demobilizeze treptat, ceea ce s-a întâmplat până la 1 mai. La Hârlău a continuat să funcționeze o permanentă care a avut grijă de depozitele de alimente. O parte dintre voluntari, totuși, au plecat, până la urmă, odată cu francezii spre a lupta în cadrul legiunilor în curs de formare din Franța și Italia. Din cei aproximativ 20.000 de transilvăneni aflați, în martie 1918, în România, care trebuiau demobilizați, peste 10.000 erau cei proveniți din prizonieratul rusesc, marea lor majoritate fiind țărani.

Voluntarii ardeleni care rămăseseră în România au reintrat în luptă la 9 noiembrie 1918, alături de Armata Regală Română, și au defilat la 1 decembrie în Bucureștiul eliberat, apoi au revenit în Transilvania, unde au servit sub ordinele Consiliului Dirigent, participând la campania pentru dezrobirea întregii provincii, inclusiv la războiul contra Republicii Ungare a Sfaturilor și eliberarea Budapestei (în 4 august 1919) de sub teroarea bolșevică instalată de Bela Kun.

⁵³³ Comandant al Armatei a II-a Române în Primul Război Mondial, mareșal, de trei ori prim-ministru.

Corpul II de Voluntari Români⁵³⁴ s-a format începând din toamna anului 1917, în condițiile extrem de complicate, generate de starea de haos din Rusia după Revoluția / lovitura de stat din Octombrie (războiul civil, ieșirea Rusiei din război, în urma declarării armistițiului și semnării Păcii de la Brest-Litovsk cu Puterile Centrale). Serviciul român de recrutare a voluntarilor s-a desființat în condițiile critice de la începutul anului 1918, după ce voluntarii au primit bani în avans pe 2 luni (câte 1.000 de ruble fiecare), iar voluntarii s-au îndreptat, mai întâi, spre Irkutsk, dar au întâmpinat multe dificultăți, fiind de două ori arestați ca suspecti de către autoritățile bolșevice și, ulterior, eliberați. În condițiile proximității trupelor Puterilor Centrale, sperând să treacă în România cu ajutorul consulului român, s-au îndreptat, apoi, spre Moscova. În urma refuzului noilor autorități germane de a elibera permise pentru trecerea prin Ucraina, aceștia s-au văzut siliți să se reorganizeze tot pe teritoriul rus, sub forma unui al doilea Corp de Voluntari, cu rol de reprezentare atât în Rusia, cât și în Franța.

După semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk, Puterile Centrale au cerut guvernului bolșevic dezarmarea unităților de voluntari constituite din foști soldați austro-ungari. Considerați de către statul austro-ungar dezertori și trădători de țară, la intrarea germanilor în Kiev (2 martie 1918), unii dintre voluntari au fugit spre Moscova, unde s-au făcut bolșevici de ocazie. Deși numeroși români aflați în zonele controlate de bolșevici au rămas credincioși patriei lor și au încercat să o servească în continuare, alții - orbiți de propaganda bolșevică - s-au adunat în jurul unor comuniști, precum Mihail Gheorghiu Bujor, Cristian Rakovski și alți câțiva fugiți în Rusia, într-o încercare de a constitui unități de voluntari care să lupte alături de comuniștii ruși.

În acel context, din cauza posibilităților reduse de reîntoarcere în țară și a desființării Serviciului român de recrutare a voluntarilor, mulți prizonieri au rămas în Rusia, încercând să se regrupeze în zona controlată încă de trupele fidele țarului Nicolae al II-lea, mai întâi, la Samara (în sudul

⁵³⁴ Ioan I. Șerban, *Constituirea celui de al doilea Corp al Voluntarilor Români din Rusia (august 1918)*, I. În: „Apulum”, XXXVI, 1998, pp. 449-460; II. În: „Apulum”, XXXVII/2, 2000, pp. 153-164; Ioana Cazacu, *The Second Corp of Romanian Volunteers in Russia*. În „Revista Română de Studii Baltice și Nordice”, II, 2010, nr. 1, pp. 111-118; Sabin Ivan, Elie Bufnea, *Cu voluntarii români în Siberia (1917-1920)*. În „Memoria”, 2000, nr. 30, pp. 46-55; Elie Bufnea, *Cruciați, tirani și bandiți*, vol. 1. În *Rusia sovietelor*, vol. 2. În *Siberia lui Kolceak*, Baia Mare, Marist, 2008; Ioana Rustoiu, Gabriel Rustoiu, Smaranda Cutean, *Corpul voluntarilor români din Siberia (1918-1920)*. Album, Baia Mare, Marist, 2010; Ionel Sigarteu, *Legiunea Română de Vânători transilvăneni și bucovineni în războiul civil din Rusia (1918-1920)*. În: *Astra Salvensis*, An III (2015) Nr. 6; pp. 61-72.

Rusiei Europene), apoi la Irkutsk, în Siberia. În calitate de reprezentanți ai guvernului român, ziaristii Voicu Nițescu⁵³⁵ (1889 - după 1955?) și Victor Braniște⁵³⁶ (1874-1938) au plecat spre Siberia pentru a ajuta la formarea unui nou corp de voluntari dintre prizonierii români ai armatei austro-ungare. În secret, un grup de ardeleni oficial demobilizați din Armata Română, deghizați și cu nume schimbate, au fost trimiși în Siberia cu același scop. Aceștia s-au împărțit, la rândul lor, în 3 grupuri, care s-au îndreptat spre Samara, făcându-se prieteni când cu bolșevicii, când cu alții, în funcție de împrejurări. Printre alte misiuni, au avut și sarcina de a continua propaganda în rândul prizonierilor români originari din Transilvania și Bucovina, pentru ca aceștia să continue să se înroleze sau să se repatrieze în România. La început, fără resurse financiare semnificative, au primit finanțare prin intermediul Legiunii Cehoslovace și al Misiunii Franceze.

Ca urmare a unei conferințe desfășurate la Moscova, s-a luat decizia ca ofițerii români să se întâlnească la Samara, în data de 5 iunie 1918, dar, din cauza luptelor dintre cehoslovaci și bolșevici, întâlnirea (conferința) a avut loc abia în 3 august 1918, la Celiabinsk, în Siberia. În scopul continuării luptei alături de Aliați împotriva Puterilor Centrale, la această conferință s-a decis crearea Corpului II de Voluntari Transilvăneni-Bucovineni și, totodată, a fost format un Comitet Național Român cu rol executiv și militar, sub conducerea lui Voicu Nițescu. Din acest comitet mai făceau parte: Valeriu Dimbu - desemnat șef militar, Nicolae Nedelcu - responsabil pentru afacerile externe, medicul Simion Gocan - responsabil pentru finanțe și Corneliu Vaida - secretar. Tot atunci s-a format și primul regiment, numit „Horia” (cu două batalioane: *Horia* și *Mărășești*) al noului Corp de Voluntari.

La 24 august 1918 a fost semnată de către Comitetul Național Român o înțelegere de colaborare și sprijin reciproc cu Comitetul Național Cehoslovac. Cehoslovacii, fiind mai de mult timp organizați și bine aprovizionați, s-au angajat să furnizeze, prin Corpul Ceh (care număra 35.000 de oameni), alimente, efecte militare și armament, să acorde sprijin logistic unităților tehnice auxiliare și să acopere cheltuielile de propagandă și recrutare, inclusiv să completeze necesarul de ofițeri, de care românii duceau lipsă. Așa se explică detașarea temporară a colonelului ceh

⁵³⁵ Principalul organizator al Corpului II de voluntari (legionari) români din Siberia; director al *Gazetei de Transilvania* (1911-1914) din Brașov și al *Gazetei Transilvaniei și a Bucovinei* din Celiabinsk (1918) și Irkutsk (1919), om politic și scriitor român, de origine ardeleană; ministru în diverse guverne din anii '30.

⁵³⁶ Redactor la *Gazeta de Transilvania* (1907-1937) din Brașov și la *Gazeta Transilvaniei și a Bucovinei* din Celiabinsk (1918) și Irkutsk (1919).

Eduard Kadlec (1880-1961) la comanda Corpului Voluntarilor Români.

În primăvara anului 1919, Corpul românesc a fost transferat la Irkutsk (capitala Siberiei Răsăritene) și reorganizat în batalioane independente, sub numele de *Legiunea Română de Voluntari Transilvăneni-Bucovineni* (cu un efectiv de aproape 3.000 de voluntari), care avea misiunea să acționeze în conformitate cu ordinele Misiunii Militare Franceze din Siberia. În structura acesteia au intrat 3 batalioane: I „Horia”, II „Mărășești” și III de Rezervă, două companii de mitraliere, o companie de pionieri și o școală de grenadieri.

După apelul Comitetului Național Român din 15 august, numărul voluntarilor înrolați a ajuns la 5.000, organizați în 5 batalioane (unul în Kurgan și patru în Petropavlovsk). Deoarece noilor voluntari veniți în număr mare nu li s-au putut asigura hrană, îmbrăcăminte, bani și adăpost, Voicu Nițescu a mers pentru a cere ajutor, conform înțelegerii din 24 august 1918, la Comitetul Național Cehoslovac din Ekaterinburg, dar demersul n-a avut succesul dorit, deoarece și cehoslovacii se confruntau cu aceleași probleme.

Având drept obiectiv respectarea ordinelor venite din România de a evita orice implicare militară contrară interesului național românesc, Consiliul Național Român a intrat în conflict de interese cu colonelul Eduard Kadlec și ofițerii francezi, deoarece aceștia au intenționat folosirea trupelor în lupta împotriva bolșevicilor. În ianuarie 1919, Voicu Nițescu a plecat în țară pentru a organiza repatrierea voluntarilor și prizonierilor din Siberia, astfel că, ulterior, situația voluntarilor a devenit extrem de dificilă. Eduard Kadlec a tratat, repetat, în mod inamical membrii Consiliului Național Român și, în fața amiralului Aleksandr Kolceak și a generalului Pierre-Thiébaud-Charles-Maurice Janin⁵³⁷ (1862-1946), i-a acuzat pe români de indisciplină în raport cu Comandamentul Aliat și că ar fi de partea austriecilor și bolșevicilor.

În luna martie a anului 1919 criza provocată de conflictul românilor cu Misiunea Militară Franceză a luat sfârșit, dar abia la 10 mai Guvernul României a comunicat generalului Maurice Janin acordul său ca Legiunea Română de Voluntari să lupte pentru cauza aliată, sub ordinele Misiunii. În consecință, la Irkutsk, Legiunea a intrat efectiv în acțiune și a primit misiunea să apere cel mai periculos sector (aliniamentul Zima - Tulun - Nijniudinsk - Bairanokov - Taișeț, cca 1.000 de kilometri) al căii ferate transsiberiene din Taiga, în ariergardă, pentru a asigura retragerea trupelor

⁵³⁷ Conducătorul Misiunii Militare Franceze în Siberia, comandantul-șef al Legiunii cehoslovace din Rusia și comandantul-șef al trupelor aliate de pe teritoriul rus.

cehoslovace și poloneze, prin Transbaikalia, spre Vladivostok. Situația a devenit, între timp, dificilă, deoarece trupele poloneze (primele care intraseră în contact cu bolșevicii) au fost împinse înapoi, 500 de letoni au fugit și cehoslovacii au refuzat să lupte. În retragere, legionarii români - confruntându-se, astfel, cu trupele bolșevice - le-au respins și, datorită durității lor în luptă, românii lor au primit de la localnici numele de „Divizia Sălbatică” (în rusă: *Dikaia Divizia*). Deși în iarna 1919-1920 luptele dintre voluntari și trupele comuniste s-au intensificat, datorită câștigării luptelor defensive de către români și a imposibilității soldaților Armatei Roșii de a obține un avantaj decisiv, s-a încheiat un armistițiu între cele două părți. Ca urmare a acestuia, trupele bolșevice s-au angajat să rămână 50 de kilometri în urma trupelor române din ariergardă (transportate în cinci eșaloane feroviare și două trenuri blindate) și să înainteze spre est doar pe măsura valorificării posibilităților de retragere ale Legiunii Române.

Pe parcursul anului 1919, victoriile trupelor Armatei Roșii, intervenția în Siberia a trupelor japoneze și înfrângerea contingentului antibolșevic al amiralului Kolceak au condus la încheierea unei serii de armistiții, ceea ce a determinat instalarea unei stări de pace relativă și la valorificarea posibilității de repatriere a unor contingente naționale de prizonieri și voluntari.

Timp de șapte luni (până în mai 1920, când au ajuns la Vladivostok și s-au îmbarcat pe două nave engleze de război pentru drumul spre patrie), voluntarii români au reușit, cu sacrificiul a peste 60 de morți și mulți răniți, să respingă atacurile forțelor bolșevice și bandelor atamanului Semionov, sprijinit tacit de japonezi, care-și urmăreau propriile scopuri anexioniste.

Pentru repatrierea tuturor prizonierilor români din fosta armată austro-ungară, deveniți cetățeni români în urma Conferinței de Pace de la Paris, Guvernul Vaida-Voevod, la 31 decembrie 1919, a hotărât redirijarea a 100.000 dolari pentru acoperirea cheltuielilor de repatriere a voluntarilor și înființarea unei Comisii Militare Române în Siberia, constituită din căpitanul (asimilat cu grad de maior) Victor Cădere⁵³⁸ (1891-1980) - însărcinat guvernamental cu depline puteri și din sublocotenentul medic Raul Alevra. Cei doi delegați români urmau a fi agreeți de către Comandamentul japonez de la Vladivostok și, apoi, atașați pe lângă generalul Maurice Janin. Sub raport juridic, situația importantului contingent de prizonieri transilvăneni și bucovineni proveniți din armata austro-ungară aflați pe teritoriul rus diferea în funcție de statutul lor: fie înrolați în Legiune alături de Corpul

⁵³⁸ Avocat, doctor în drept, profesor universitar, membru al mai multor instituții științifice și academice din străinătate, politician și diplomat român.

expediționar aliat, fie (cei mai mulți) aflați în continuare ca prizonieri și suportând, astfel, toate consecințele acestui statut. România, în contextul intrării în compunerea ei a noilor provincii (Transilvania, Bucovina, Basarabia, Maramureș și Banat), în anul 1919, a preluat repatrierea⁵³⁹ tuturor acestora - atât a celor situați în partea europeană a Rusiei, cât și a celor din Siberia. Această repatriere a avut un caracter amplu și complex, implicând dificultăți de regrupare și deplasare a acestora, precum și de asigurare a finanțării operațiunilor. În sprijinul acestei acțiuni au venit Guvernul României, reprezentanții militari români din Rusia, precum și serviciul de Cruce Roșie. Prin grija statului român au fost repatriate de pe teritoriul rus circa 23.000-24.000 de persoane (peste 20.500 ardeleni, 2.400 bucovineni, câteva sute de civili membri ai familiilor de ofițeri, basarabeni și alții).

La 28 august 1920, Misiunea Militară Franceză din Siberia și-a încheiat activitatea. Concomitent, s-a sfârșit și activitatea Comisiei Militare Române de repatriere a Legiunii în integralitatea ei (2466 militari, din care 122 ofițeri și 2.344 subofițeri, gradați și soldați). Primele două transporturi au fost imbarcate pe navele „Trăs-os-Montes” și „Huntsgreen” și au ajuns fără pierderi umane la Constanța în 4 și, respectiv, 7 iulie. Al treilea transport a ajuns la Triest în 15 octombrie 1920, cu nava americană „President Grant”. Misiunea a contribuit și la salvarea unei cantități semnificative de materiale de război depozitate la Vladivostok, comandate de România în Franța, Anglia și SUA și care nu ajunseseră la destinație din cauza izbucnirii revoluției. Materialele respective, împreună cu o parte din materialul Legiunii, au fost vândute, banii obținuți fiind aduși de către voluntari în țară.

Spiritul de sacrificiu și eroismul de care au dat dovadă voluntarii români din Siberia în îndeplinirea misiunilor încredințate au fost răsplătite de Aliați cu 30 de medalii franceze, 40 de cruci de război cehoslovece, 31 decorații rusești, 7 decorații engleze și italiene, iar de la statul român au primit medalii și ordine precum „*Steaua României*”, „*Coroana României*”, „*Virtutea Militară*”, „*Bărbăție și Credință*”. Tuturor românilor combatanți le-a fost conferită „*Bareta specială Siberia*”. Raportat pe naționalități, românii ardeleni și bucovineni din Rusia au dat un procent de 8,43% voluntari, cehii (mai bine organizați și cu mijloace superioare) au dat 8%, iar iugoslavii 7,5%. După război, voluntarii români (incluzându-i și pe cei proveniți din Franța și Italia) s-au organizat în „*Uniunea foștilor voluntari*”

⁵³⁹ Cornel Țucă, *Aducerea în țară în 1920 a Legiunii de vânători ardeleni și bucovineni din Siberia*. În: *Armata română și patrimoniul național*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2010; Cornel Țucă, *Prizonierii români din armata austro-ungară internați în Rusia. Problema repatrierii*, Cluj-Napoca, 2011.

din Războiul pentru Întregirea neamului” și au editat „Gazeta Voluntarilor”, care a apărut între anii 1923 și 1937. Președinte al Uniunii Foștilor Voluntari a fost ales comandantul de la Darnița, fostul sublocotenent Victor Deleu, funcție pe care a deținut-o până la sfârșitul vieții. În perioada 29-30 septembrie 1923, la Bratislava a avut loc un *Congres al foștilor voluntari din România, Cehoslovacia și Iugoslavia*, care a hotărât crearea *Federației tuturor voluntarilor din țările Micii Antante (Mica Antantă a Voluntarilor)* cu secretariatul la Praga.

În concluzie, înființarea și activitatea celor două corpuri/legiuni ale voluntarilor români ardeleni și bucovineni (formate din prizonierii austro-ungari din Rusia) reprezintă un moment important al istoriei relațiilor ruso-române din timpul Primului Război Mondial și al Războiului Civil Rus. Totodată, aceste corpuri/legiuni ale voluntarilor ardeleni și bucovineni constituie un capitol luminos al procesului de pregătire și desăvârșire a Marii Uniri a tuturor românilor.

IMAGINEA RUSIEI ÎN ROMANUL „RUSOAIKA” DE GIB MIHĂESCU

Ecaterina HLIHOR

A fost un moment în istoria literaturii române în care criticii căutau afinități între opere și studii elaborate în România și Uniunea Sovietică și acolo unde nu existau. Astăzi lucrurile sunt diametral opuse și nu este o stare normală în mișcarea de idei și în schimburile culturale dintre popoarele europene.

În epoca dintre cele două războaie mondiale când relațiile politice și diplomatice dintre cele două țări nu erau la un nivel extraordinar scriitorul Gib Mihăescu a scris o excelentă carte. A fost o perioadă în care stereotipurile românilor despre ruși și ale rușilor despre români erau la fel de puternice ca și astăzi și erau și atunci motivate politic. Acestea însă nu l-au influențat pe scriitor. Guvernul sovietic nu recunoștea unirea Basarabiei cu România din 27 martie 1918. După mai puțin de un deceniu de la Marea Unire, într-un interviu din anul 1927, apărut în revista „Viața literară”, Gib Mihăescu mărturisea că se simte oarecum înrudit cu scriitorii ruși, aspect explicat de prozator prin temperamentul său de moldovean. Mai observa, în același interviu, că „*Rascolnikov al lui Dostoievski constituie un sumum de artă către care se poate năzui în operele contemporane*”⁵⁴⁰. Nu este un lucru ieșit din comun a vedea că, în fapt, „înrudirea” despre care vorbește Gib Mihăescu traduce, în esență, admirația, fascinația pe care a exercitat-o dintotdeauna cultura rusă asupra unor scriitori și oameni de artă din România și din întreaga Europă.

Unul dintre spiritele „rebele” ale epocii și coleg de generație cu scriitorul, Emil Cioran (pentru care Rusia a reprezentat mereu o ispită, aproape o obsesie) observa, în 1939, că „*atât de mult s-a insinuat Rusia în lume, încât, de aici încolo, dacă nu orice drum duce la Moscova, Moscova ne va ieși înainte pe orice drum. Spiritul rusesc este lipicios. Literatura rusă n-a isterizat un întreg continent?*”⁵⁴¹. Filosoful român e convins de existența unui adevărat «*complex rusesc*», de care doar

⁵⁴⁰ Gib Mihăescu, *Nuvele*, Ed. Albatros, București, 1986, p. 37.

⁵⁴¹ Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*, Humanitas, București, 1990, p. 22.

timpurile viitoare ne pot elibera, pentru că, deocamdată, a constituit un capitol din autobiografia fiecărui individ al ultimelor decenii⁵⁴². Spusele lui Cioran sunt confirmate în cultura europeană, mai precis germană, și de traiecul artistic al marelui poet Rainer Maria Rilke, admirator al lui Iliia Repin, Lev Tolstoi, Leonid Pasternak, Boris Pasternak, Marina Tsvetaeva. A ținut să-i cunoască personal, să fie în preajma lor, condus de multe ori de buna sa prietenă, Лу Андреас-Саломе, să corespundă chiar în limba rusă cu aceștia. Rilke numea Rusia „моя духовная страна”, „страна сказка, населённая народом-братом, народом художником”⁵⁴³. „Чем я обязан России? Она сделала из меня того, кем я стал; из неё я внутренне вышел; все мои глубинные истоки - там!”, „Россия была в известном смысле основой моего восприятия и опыта”⁵⁴⁴.

Sub zodia unui asemenea „complex rusesc” a scris și Gib Mihăescu *Rusoaica*. La puțin timp după apariția romanului său, în 1933, Șerban Cioculescu avea să spună că „este o carte europeană, o construcție care depășește hotarele literaturii noastre”⁵⁴⁵. Am adăuga chiar că intenția dialogică declarată a textului lui Gib Mihăescu, „cel mai înzestrat dintre romancierii noștri de școală rusească”⁵⁴⁶, face din această scriere un moment de referință al literaturii române, prin deschiderea către lumea „slavismului vecin, resimțit nu numai ca pitoresc, dar și ca sferă patetică de probleme”⁵⁴⁷, cum remarcă Tudor Vianu. Valoarea scrierii constă însă în aceea că transcede sursele livrești „declarate”, indicate de preferințele literare, de astă dată ale personajului principal al cărții, locotenentul Ragaiaș, dislocat cu detașamentul său pe Nistru ca să apere granița răsăriteană, amenințată în 1918 de microbul ideologiei bolșevice. Amănuntul e legat de cea mai copleșitoare experiență a scriitorului, Primul Război Mondial, la care acesta a luat parte în mod direct. Ca plutonier major, imediat după terminarea Școlii de ofițeri de la Botoșani, în 1917, Gib Mihăescu se află în iureșul de foc din linia întâi, de la Oituz, Mărăști și Mărășești, în mijlocul ostașilor săi. În anul următor, după încetarea luptelor, în loc să fie demobilizat, după cum ceruse, invocând

⁵⁴² Ibidem

⁵⁴³ Райнер М. Рилке, *Дыхание лирики. Переписка с Мариной Цветаевой и Борисом Пастернаком. Письма 1926 года*, Арт-Флекс Москва, 2000, с. 6-7.

⁵⁴⁴ Лев Озеров, *Из переписки Рильке, Цветаевой и Пастернака в 1826 году*, Вопросы литературы, № 4, 1978, с. 237.

⁵⁴⁵ în Mihăescu, *op.cit.*, p. 41.

⁵⁴⁶ Vladimir Streinu, *Pagini de critică literară*. Editura pentru literatură și artă, București, 1969, p. 123-124.

⁵⁴⁷ Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, Ed. Minerva, București, 1988, p. 306.

motive de sănătate, este trimis pentru câteva luni, împreună cu o parte a regimentului, să asigure paza pe Nistru. Aici va lua naștere, într-o atmosferă de izolare și incertitudine, ideea romanului său de mai târziu, avându-i ca personaje principale pe un tânăr locotenent, Ragaiac, ins complex și contradictoriu, amestec de ficțiune și realitate, dar și o „rusoaică” a cărei existență este posibilă doar datorită imaginației, trăirilor deosebit de intense, de tumultuoase, ale ofițerului atins de „microbul” literaturii ruse.

Gib Mihăescu și-a creionat eroul în acord cu trăsăturile specifice unei categorii socio-profesionale - militarii - care pare a nu se diferenția în nici o altă societate a lumii din perioada dintre cele două războaie mondiale. Astfel, pentru soldații din sectorul său, dar și pentru refugiații ce vin neîncetat de peste Nistru, Ragaiac este un ofițer ca toți ofițerii, care vorbește „*limba tuturor locotenenților din lume*”⁵⁴⁸, jargonul cazon potrivit unui ins preocupat să dea sau să execute ordinele superiorilor sau veșnic în căutare de aventuri galante cu „rusoaice” din măruntele târguri basarabene. La prima vedere, Ragaiac nu este decât un ins frivol, superficial, un Don Juan rătăcind pe malul Nistrului. Și chiar în acest fel a fost receptat de-a lungul timpului de toți exegeții, fără excepție. George Călinescu observa că *Rusoaica* lui Gib Mihăescu e un „roman de analiză” care surprinde „*virilitatea aventuroasă*”, „*eroticul curat*”, „*întreprinzătorul care se plictisește fără de femei*”⁵⁴⁹. Într-o tonalitate asemănătoare recepta și Tudor Vianu scrierea ca fiind „*analiza obsesiei erotice a locotenentului de grăniceri Ragaiac*”⁵⁵⁰. La rândul său, Nicolae Manolescu se lasă „amăgit” de profilul „*soldatului fanfaron*”, mai mult un Sancho Panza decât Don Quijote, care „*aleargă după Himera Prințesei Îndepărtate și vrea să ne convingă că stupidele lui aventuri au un mare conținut spiritual*”⁵⁵¹. Îndinăm să credem, mai degrabă, că este vorba de „o capcană” întinsă de scriitor posibililor săi critici. Gib Mihăescu a simțit nevoia de a recurge la *procedeu* *măștii frivolității* în cazul eroului său (care, de regulă, își tratează aventurile cu o rece detașare, cu autoironie, convins de banalitatea, uneori aproape trivială, a existenței sale), cu intenția de a estompa funcția estetică a acestuia, aceea de rezonator al preferințelor, al „slăbiciunilor” literare ale autorului. Propunem această grilă de lectură pentru *Rusoaica* lui Mihăescu.

⁵⁴⁸ Gib Mihăescu, *Rusoaica*, Ed. Minerva, București, 1990, p. 24.

⁵⁴⁹ George Călinescu, *Istoria literaturii române*, Ed. pentru literatură, București, 1968, pp. 296-297.

⁵⁵⁰ Vianu, *op.cit.*, p. 302.

⁵⁵¹ Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, Ed. 100+1 Gramar, București, 1999, p. 202- 205.

Dacă Ragaiac are o slăbiciune, atunci aceasta nu sunt nici femeile, nici îndeletnicirile războiului, ci lectura, pentru că el e împătimit de literatură, mai cu seamă de cea rusă. *Война и мир* Л. Толстого, *Идиот*, *Преступление и наказание*, *Братья Карамазовы* Ф. Достоевского alcătuiesc un capitol din autobiografia - spirituală și emoțională - a personajului, după cum reiese din confesiunile acestuia.

Păzind granița de pe Nistru de convoaiele nesfârșite de refugiați, locotenentul așteaptă cu o răbdare infinită o *rusoaică*. Dar nu după una aievea, „*în carne și oase*” tânjește el cu ochii ațintiți la apele învolburate ale Nistrului, ci după o făptură coborâtă din paginile cărților citite în bordeiul încropit pe malul fluviului. *Tema lecturii*, ca și *tema așteptării* femeii mult visate dau adevărata vibrație, tensiunea firului epic. „*De ce mă adânceam mai mult în lecturile mele, de aceea mă încredințam tot mai mult că ea va veni. (...) Și, pentru a o vedea mai bine, împrumutam fetei mult așteptate când trăsăturile Avdotiei Alexandrovna, sora lui Raskolnikov, când ale Zinei, ori Dariei din Posedații (Demonii - n.n. C.H.), ale Natașei din Război și pace, ale Nastasiei Filipovna din Idiotul, ale Ekaterinei Ivanovna ori Grușenka din Frații Karamazov sau ale Soniei din Crimă și pedeapsă, pe care împrejurările de acum din țara ei o scuzau mai mult decât orice pledoarie dostoevskiană. Apoi mă gândeam la copilele enigmatice din Andreev și din întreaga literatură rusă(...). O subțirică studentă anarhistă aș fi vrut să se izbească de ușa mea, cu toată puterea corpului plâpând, speriată de realitatea idealului ei social... eu visam o subțirică cazacă, palidă, cântând și acompaniindu-se din gitară, așa ca în micile povestiri vânătoarești ale lui Turgheniev*”⁵⁵². Ragaiac, izolat de lume în vecinătatea stepei nesfârșite, confruntat cu realitatea dură a urmărilor războiului, dar și cu dorul său după Rusoaică, aduce mult cu „individul ultimelor decenii”, marcat de stihia rusă, despre care amintește Cioran.

Pentru că Ragaiac e abia în ultimul rând autor și personaj al confesiunilor sale și eroul principal, bine înțeles, al romanului lui Gib Mihăescu. Tânărul locotenent trebuie receptat, înainte de toate, ca o creație, un *personaj modelat de autorii ruși citiți*. În acest sens, Ragaiac e o bună ilustrarea a ceea ce Vladimir Nabokov numea *одарённым читателем*, который „не подчиняется пространственным и временным законам. (...) Он не принадлежит ни к одной определённой нации или классу. Ни один общественный надзиратель или клуб библиофилов не может распоряжаться его душой. Его литературные вкусы не продиктованы теми юношескими чувствами, которые заставляют

⁵⁵² Mihăescu, *Rusoaica*, p. 23.

рядового читателя отождествлять себя с тем или иным персонажем и «пропускать описания». Чуткий, заслуживающий восхищения читатель отождествляет себя не с девушкой или юношей в книге, а с тем, кто задумал и сочинил её. Настоящий читатель не ищет сведений о России в русском романе, понимая, что Россия Толстого или Чехова - это не усреднённая историческая Россия, но особый мир, созданный воображением гения. Настоящий читатель не интересуется большими идеями: его интересуют частности. Ему нравится книга не потому, что она помогает ему обрести «связь с обществом» (если прибегнуть к чудовищному штампу критиков прогрессивной школы), а потому, что он впитывает и воспринимает каждую деталь текста, восхищаясь тем, чем хотел поразить его автор, сияет от изумительных образов, созданных сочинителем, магом, кудесником, художником. Воистину лучший герой, которого создаёт великий художник - это его читатель⁵⁵³. Parafrazându-l pe Nabokov, putem spune că, în calitate de cititor, Ragaiac este cel mai bun personaj plăsmuit de scriitorii săi preferați. El nu se mulțumește în a-și trăi viața doar în realitatea imediată, în „cercul strâmt” al sectorului pe care îl apără zi și noapte de șirul nesfârșit de fugari ce caută un adăpost, o nouă patrie. Din odaia ticsită de romane rusești, de pe „malul unui fluviu care desparte două țări”, Ragaiac, „ca în prada unei halucinații”⁵⁵⁴ își proiectează himera în imensitatea stepei. Romanul abundă în mici poeme în proză, în care peisajul tipic rusesc, planul infinit, cum l-a denumit Lucian Blaga, e impregnat de melancolie⁵⁵⁵, de un dor nedefinit: „Îmi plăcea adesea să mă așez pe undeva pe malul fluviului și să urmăresc jocul leneș al valurilor minuscule. Din drepturile astea, arar se vedea dincolo albul incandescent, în soare, al vreunei case la cine știe ce depărtări. Afară de patrulele rare, extrem de rare, cu chivăre țuguiate, părea că nimic nu mai însuflețește peisagiul adormit ca-n basme. Și tocmai din peisagiul acesta încremenit, la un semn magic al destinului, avea să se întrupeze ea, Rusoica”⁵⁵⁶.

De altfel, acțiunea se petrece mereu pe două planuri. Unul este al

⁵⁵³ Владимир Набоков, *Лекции по русской литературе*, on line <https://www.livelib.ru/quote/672977>, accesat la 1 septembrie 2016

⁵⁵⁴ Mihăescu, *op. cit.*, p. 61.

⁵⁵⁵ A se vedea studiul Anetei Dobre, *Orizontul spațial ca „geografie a sufletului” în viziunea lui Lucian Blaga*, în voel. În onoarem Virgil Șoptoreanu, Editura Universității din București, 2007, p. 55.

⁵⁵⁶ Mihăescu, *op.cit.*, p. 23.

realității dureroase, concrete, a unui sector de pază la granița basarabeană, unde războiul este încă o realitate, prin neîntrerupta trecere din Rusia în România și de aici înapoi a fugarilor, a spionilor, a simplilor amatori de haiducie și contrabandă, într-o zonă sortită parcă neașezării.

În romanul lui Gib Mihăescu se conturează imaginea unui rus copleșit, bulversat de forța împrejurărilor, a evenimentelor cărora el nu li se poate sustrage - odată ajunși pe malul românesc al Nistrului fugarii sunt obligați de grănicerii români, conform ordinelor și regulamentelor, să se întoarcă pe „țărmlul fără Crăciun al fluviului”, în țara care „nu mai e pământul lui Dumnezeu”, după cum observă Ragaiac. Scriitorul construiește imaginea rușilor prin ochii personajului principal, locotenentul Ragaiac, căruia i s-a dat ordin să se mute cu detașamentul dintr-un orașel basarabean într-o localitate de graniță de pe malul Nistrului pentru a asigura paza și a împiedica intrarea pe pământ românesc a persoanelor care se refugiau din spațiul anarhiei creat de Revoluția bolșevică.

Drama acestor nefericiți era amplificată și de existența unei imagini-clîșeu care funcționa în mentalul românesc din epocă - tot ceea ce vine de la răsărit este contaminat de virusul bolșevic. Sigur că acest stereotip se baza și pe o realitate izvorâtă din dorința lui Lenin de a declanșa o revoluție la nivelul continentului european. Unul dintre argumente ar fi fost și cooperarea politică și militară dintre conducătorii Revoluției bolșevice maghiare și cei ruși. Dar la fel de adevărat este că mulți ruși fugeau din calea acestui flagel. Era foarte greu pentru autoritățile militare române care supravegheau granița pe Nistru să discearnă între spionii trimiși de bolșevici pentru a răspândi microbul revoluției în România și cei care fugeau din calea evenimentelor. Gib Mihăescu își construiește narațiunea pe acest conflict de imagine-stereotip și imaginea reală a evenimentelor.

În roman noianul jalnic de refugiați ce încearcă să treacă fraudulos hotarul de ape al Nistrului este perceput de Ragaiac la modul vag, nedefinit, ca o mulțime gregară „de nepofții”, „grup de bolșevici”, „de contaminați cu ciurmă” - evident că ideologia egalitaristă e percepută în mentalul societății românești ca o boală socială de temut, care aduce cu ea dezordine, violență, „spectrul foamei și al mizeriei”⁵⁵⁷. Este interesant că Ragaiac nu-i asociază cu rușii adevărați și nu-i numește niciodată ruși pe „mujicii nerași și nedormiți, bărbi patriarhale, căciuli căzăcești jegoase și cu blana jupuită prin stuful mițelor sălbatic”. Impresia puternică pe care o produc „nepofții” asupra tânărului locotenent este de primitivitate. Ragaiac vede

⁵⁵⁷ Mihăescu, *op.cit.*, pp. 14-15.

trecându-i prin față zilnic doar „*un trist convoi*”, un „*jalnic pohod*”, o mulțime de „*mutre negre și zoioase*”, de care se izbește mereu, „*ca de indiferența albă a câmpului rusesc*”⁵⁵⁸. O familie de fugari nu evocă pentru erou decât imaginea unor sălbatici, indusă prin forța de sugestie a cuvintelor „*trib*” și „*patriarhal*”: „*Chiar și astăzi o familie întregă așteaptă în bătătură percheziția - ce vorbesc, un trib întreg: străbunic, bunici, părinți, copii, nepoți, porniți toți la drum, ca-n vremurile patriarhale... Cântecul este sfâșietor și monoton, căci e același cântec pe care îl aud neconținut de când mă aflu aici, foame, persecuții în masă, dărâmări de biserici ori de sinagogi, execuții în masă, violuri și deportări, cnut și revolver...*”⁵⁵⁹ Tabloul cataclismului lumii ruse recompus de litanile refugiaților trimit la afirmația filosofului N. Berdiaev care numea orice revoluție criminală, îndreptată fiind împotriva oamenilor și a lui Dumnezeu: „*Коммунизм для меня был не только кризисом христианства, но и кризисом гуманизма*”⁵⁶⁰.

Fugarii, odată ajunși în punctul de control al lui Ragaiac, nu sunt, „*nu pot fi ruși*”, și prin urmare nici nu sunt numiți cu acest etnonim în cuprinsul romanului. Teribilul cataclism social din Imperiul roșu, stihia Revoluției bolșevice i-a nimicit pe rușii adevărați, întâi de toate intelighenția, sufletele nobile din „*Война и мир*” Толстого или „*Отцы и дети*” Тургенева și a făcut să apară un nou prototip. Este și concluzia H. Бердяева: „*В стихии большевистской революции меня более всего поразило появление новых лиц с небывшим раньше выражением. (...) появились совершенно новые лица, раньше не встречавшиеся в русском народе. Появился новый антропологический тип, в котором уже не было доброты, расплывчатости, некоторой неопределённости очертаний прежних русских лиц. (...) Новый антропологический тип вышел из войны, которая и дала большевистские кадры.(...) С людьми и народами происходят удивительные метаморфозы. Для меня это был новый и мучительный опыт*”⁵⁶¹.

Pentru gradatul de serviciu, cei care încearcă să traverseze fraudulos apa Nistrului sunt toți, fără deosebire „bolșevici”, indivizi suspectți, spioni. Păzitorii granițelor văd în fugari „microbi”, „agenți ai răului”, anarhiști, bolnavi

⁵⁵⁸ Ibidem, p. 227.

⁵⁵⁹ Ibidem, p. 175.

⁵⁶⁰ Николай Бердяев, *Русская революция и мир коммунистический*, Самопознание, Москва, «ДЭМ», 1990, с. 215

⁵⁶¹ Николай Бердяев, *op.cit.*, с. 214

ce ar putea răspândi „ciuma roșie” și în România, din beciurile unde organizează întruniri clandestine și „șușotesc”. Chiar și insignifiantul grănicer de pe cealaltă parte a fluviului nu e perceput ca un „rus”, ci ca „soldatul roșu”⁵⁶², posibil agent, cu alte cuvinte, al bolșevizării, al uniformizării sociale.

Revoluția rusă poate duce la amestecarea și anularea trăsăturilor etnice ale „victimelor” ei, după cum arată dialogul burlesc dintre Ragaiac și unul dintre refugiați, Ilia. Întrebat dacă e moldovean sau rus, acesta mărturisește că nu știe:

- „Tu zici că știi moldovenește, dar nu ești moldovean. Ești ovrei? (...)”
- *Niet.*
- *Știi moldovenește ori nu știi? Îmi înăsprii vocea agasat.*
- *D-apăi că grăiesc.*
- *Cum te cheamă?*
- *Ilia.*
- *Ei, și-atât?*
- *Atât... Pentru un suflet al lui Dumnezeu un nume e de-ajuns. (...)*
- *Ce spui, mă? Faci pe cugetătorul, ai? Ești rus atunci?*
- *Suflet al lui Dumnezeu.*
- *Lasă pe Dumnezeu, răspunde ce te întreb: ești rus?*
- *Oi fi și rus. (...)*
- *Da maică-ta ce era? (...) moldoveancă, rusoaică...*
- *Poate o fi fost de amândouă felurile, că dacă era cu rușii, grăia rusește, da cu moldovenii, moldovenește...⁵⁶³*

Un lucru e cert: Ilia n-a fost curios, cât a fost în preajma mamei, sale să afle dacă ea e rusoaică sau moldoveancă. Asumarea uneia sau a alteia dintre identitățile etnice poate fi de-a dreptul un dezavantaj, o piatră de gât care să te ducă pe fundul fluviului sau, dimpotrivă, un colac de salvare, depinde pe care mal al Nistrului te afli. Pentru Ragaiac, omul ezitant și nedefinit din fața sa reprezintă, dincolo de o persoană suspectă, mai mult ca sigur un rus, pentru că „maică-sa n-a apucat să-i spună că e moldovean”. Judecând după cele câteva cuvinte de origine rusă care apar în dialogul dintre locotenent și fugar - „măi, ciolovec”, „pașol”, „barâșnia”, „carboave”, „moscal”, „ruscă” - identitatea proiectată asupra suspectului este a unui rus. Singurul indiciu sigur pentru etnia lui Ilia este că face pe „cugetătorul”, cunoscută fiind înclinația rușilor spre filosofare - un detaliu ce reprezintă un clișeu în modul de a-i atribui o identitate

⁵⁶² Mihăescu, *op.cit.*, p. 176

⁵⁶³ *Ibidem*, p. 178

fugarului. Trăsăturile fizice ale acestuia se opun însă oricărei încercări de etichetare. Ele recompun mai degrabă imaginea caricaturală a insului sortit unui experiment social egalizator, în felul celui reconstituit în „Cevengur” al lui Andrei Platonov: „cel care pășise înaintea grupului era înalt de statură; la reflexul promoroacei figura lui împrumuta sensuri imprecise, inconsistente, schimbătoare, un chip tăiat de linii dure și multe, nesimetrice; ochii mici sub smocuri aspre de sprâncene. Sub nasul gros, de formatul și culoarea unei pătlăgele vinete, individul era spân: de-o parte și de alta a nărilor, alte două smocuri, țepoase și rare, încălecau colțurile buzelor. (...) Căciula de oaie, șuba cărămizie și botforii din picioare erau ferfeniță”⁵⁶⁴.

Al doilea plan, total paralel și autonom de primul, este țesut de imaginația lui Ragaiac, „prizonier” al cărților, sau, altfel spus, al bordeiului (substituit al bibliotecii) de pe malul pustiu al Nistrului, ticsit de tomuri - romanele lui Lev Tolstoi, Feodor Dostoievski, Leonid Andreev, Ivan Turgheniev. Prestigiul de care s-a bucurat întotdeauna literatura rusă printre români e un fapt de necontestat, pe care îl putem, în același timp, încadra în rândul celor mai atractive imagini-clîșeu privitoare la ruși. În sprijinul acestei idei ni se pare nimerit să amintim un celebru aforism al lui Lucian Blaga: „Cel mai mare tezaur de experiență cu privire la sufletul omenesc îl deține Biserica Catolică. Iar mai apoi câțiva romancieri ruși”⁵⁶⁵.

Marea literatură, în special cea rusă - prin idealurile ei de feminitate, întrupate de personaje ca Nastasia Filippovna din *Idiotul*, Duniașa din *Crimă și pedeapsă*, Katia și Grușenka din *Frații Karamazov*, Daria Pavlovna din *Demonii* - e chemată în ajutor de locotenentul ce ar vrea să „scape de setea de viață”. Se ajunge astfel ca, permanent, femeile din viața tânărului ofițer, Ghenea, Marusia, Niculina, Măriuca să fie confruntate, comparate cu eroinele din literatură. Comparația nu este, firește, în avantajul lor, întrucât fiecăreia îi lipsește „ceva”, „la suflet, la corp?...”, locotenentul n-ar putea să spună. „Ajutorul” pe care-l așteaptă Ragaiac de la Tolstoi, Turgheniev sau Dostoievski constă în puterea esteticului de a fi o punte de trecere de la realitate, uneori monotonă, absurdă, crudă, la idealul personal, de a-l conduce pe Ragaiac, „prin adevărul celuiilalt, care a trăit în altă epocă și în alte împrejurări, având alte dorințe sau temeri, la propriul adevăr”⁵⁶⁶. În acest sens, Nicolae

⁵⁶⁴ Ibidem, pp. 176-177

⁵⁶⁵ Lucian Blaga, *Aforisme*, Humanitas, București, 2008, p. 299.

⁵⁶⁶ Nicolae Manolescu, *Nostalgia esteticului*, în *Istoria critică a literaturii române*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2008, pp. 1454-1455.

Manolescu observă „că nu ne cunoaștem niciodată atât de profund și de complet un seamăn real, oricât de apropiat, pe cât cunoaștem un personaj de roman. Despre niciuna din iubitele noastre nu știm atâtea câte știm despre Emma Bovary”⁵⁶⁷. Nici Ragaiac nu ajunge s-o cunoască cu adevărat pe vreuna dintre iubitele sale, substitute comune ale prototipului, ale Rusoaicei. De remarcat că personajele lui Gib Mihăescu interacționează unele cu altele aproape doar în măsura în care au calitatea de cititori în original de literatură rusă, „știu” câte ceva despre „ceilalți” din alte timpuri sau din alte zări, din *Suflete moarte*, *Taras Bulba*, povestirile lui Pușkin sau ale lui Lermontov. Dacă nu au citit, măcar au auzit, li s-a povestit, cum e cazul lui Iliad, care știe de Rusoaică din poveștile camaradului Ragaiac... Amănuntul, deloc de neglijat, pare să-i fi apropiat, la o primă întâlnire, pe locotenentul cel nou, trimis ca să păzească granița de pe Nistru, de Niculina, fată de răzeș moldovean, și de soțul acesteia, contrabandistul Serghie. Cel din urmă e vădit măgulit că o asemenea discuție despre scriitorii ruși are loc chiar sub acoperișul casei sale.

Imaginea rusoaicei mult așteptate sugerează, la prima vedere, un clișeu, prin utilizarea unor figuri de stil cu o forță de sugestie aparte. Rusoaica așteptată de eroul cu ochii mereu ațintiți la apele Nistrului poate fi o „călăreață a stepelor”, „cu vârful de migdală al ochilor oblici și străpungători ca un hamger tătaresc”⁵⁶⁸. Se observă că, în fapt, trăsăturile acestei fantasme nu sunt rusești, ci asiatică. Forța de sugestie ne conduce către un spațiu care este complet diferit de civilizația occidentală și, prin urmare, greu de înțeles și de acceptat. Această imagine-clişeu apare în Franța secolului trecut și este atât de puternică, încât este simțită și astăzi⁵⁶⁹.

Profilul rusoaicei, paradoxal, se construiește, în paginile romanului, în absența acesteia, prin forța de sugestie a visului, a misterului, a intuiției, a așteptării nesfârșite: „figura ei e veșnic estompată pentru mine; un văl înșelător o acoperă”⁵⁷⁰, observă Ragaiac. Trăsăturile ei nu se suprapun peste chipul nici unui personaj feminin din paginile scriiturii. Marusia, iubita locotenentului dintr-un orașel basarabean, nu poate să fie, să se asemene, să se apropie de „rusoaica întregă” din gândurile lui, în ciuda faptului că după mamă și după tată era o „rusoaică sadea”.

⁵⁶⁷ *Idem*.

⁵⁶⁸ Mihăescu, *op.cit.*, p. 180.

⁵⁶⁹ Leonte Ivanov, *Imaginea rusului și a Rusiei în literatura română. 1840-1948*, Iași, Ed. Cartier, Chișinău, 2004, p. 102.

⁵⁷⁰ Mihăescu, *op.cit.*, p. 154.

Pentru locotenentul care „a făcut cunoștință” cu eroinele literaturii ruse „ea nu era decât o simplă basarabeancă. // Pe când rusoaica pe care o așteptam, rusoaica din visurile mele... Doamne, ce distanță...”⁵⁷¹ Nici pătimașa Niculina, fiică de târgoveț moldovean și nevastă de contrabandist rus, sau bruna Ghena Chersanova, fiica unui evreu bogat, fabricant de lichioruri, nici măcar Valia, singura rusoaică adevărată din roman, care trece fraudulos Nistrul însoțită de o vioară, simbol al dorinței de a găsi și de a da un sens spiritual încercărilor tragice trăite, nu întrunesc pe de-a-ntregul calitățile Rusoaicei. Toate la un loc, ca-ntr-un joc de puzzle lăsat neterminat, ar putea recompune chipul multiform al Rusoaicei, un fel de „pat al lui Procust” pentru celelalte chipuri feminine din roman. „Pot s-o compun din bucăți”, mărturisește eroul, găsind o plăcere pătimașă, dar și estetică, în a căuta-o pe fantasma visurilor sale în mulțimea refugiaților ce-i trec zilnic prin față, în paginile clasicilor ruși, Kuprin, Andreev, dar și în aventurile galante care mai mult îl distrag de la prototip. În mod necesar, în acest joc Rusoaica e doar evocată, niciodată prezentă, pentru că Ragaiac așteaptă „un suflet de fată așa cum stă scris în cărțile rusești”, „dacă ar fi venit rusoaica lui Turgheniev, a lui Dostoievski, a lui Tolstoi ...”⁵⁷²

Demersul eroului de a întrevedea chipul rusoaicei pe malul basarabean al Nistrului, și nu „din nehotărârea malului dimpotrivă”⁵⁷³ credem că e totuna cu încercarea lui Don Quijote - „prizonier” și el al unei biblioteci, al clișeelelor din romanele cavalierești despre domnițe nobile - de a o găsi pe Dulcinea sa printre hangițe și grăjdărese. Ceea ce n-a înțeles Ragaiac, ci doar a intuit *din afară*, și din această neînțelegere vine *tragismul*, și nu frivolitatea aventurilor sale, este că iubirea la ruși are „ceva greoi, chinuit, întunecat și adesea inform”⁵⁷⁴. Nikolai Berdiaev găsește o explicație pentru lipsa de formă, de autonomie a personajelor feminine ale lui Dostoievski, care l-au fermecat pe Ragaiac. După filosoful rus, „iubirea nu valorează nimic în sine, ci este doar deschiderea căii tragice umane, încercare a libertății. (...) Femeia interesează doar ca element în destinul bărbatului. Spiritul uman este, înainte de toate, spirit masculin. Principiul feminin reprezintă doar un motiv din tragedia spiritului masculin, o tentație interioară a acestuia”⁵⁷⁵. Ceea ce le apropie pe „rusoaica fără chip” a lui Gib Mihăescu de Nastasia Filipovna ori

⁵⁷¹ Mihăescu, *op.cit.*, p. 9.

⁵⁷² *Idem*, p. 157.

⁵⁷³ *Ibidem*, p. 232.

⁵⁷⁴ Nikolai Berdiaev, *Filosofia lui Dostoievski*, Ed. Institutul European, Iași, 1992, traducere din limba rusă de Radu Părpăuță, p. 72.

⁵⁷⁵ *Idem*, p. 73.

Grușenka lui Dostoievski este faptul că ele nu au destin propriu, nu au viață de sine stătătoare, în ciuda faptului că sunt personaje principale. Ca să-l parafrazăm pe Berdiaev, ele pot fi importante doar ca tragedie masculină lăuntrică, ca *atmosferă în care se revarsă destinul bărbatului*.

Este evident că romanul scriitorului român constituie un discurs dialogic, implicit un construct livresc despre idealul feminin, legat de o imagine proteiformă, anamorfotică, potențată și de apropierea apelor Nistrului, granița învolburată cu stepa plină de mister, de unde *va apărea* ea, Rusoaica. De remarcat că, în general, elementul verbal prin care se fac referiri la aceasta e la timpul viitor, un timp al așteptării, al speranței - „*va sosi ea*”, „*va sosi singură*”, „*va veni*”, „*picioarul ei va cârmi pe gheață*”, „*se va întâmpla*”.

Rusoaica e un vis „*de departe*”, „*din necunoscut*”, o „*scumpă vedenie*”, „*в белой вьюге, в снежном стоне*”⁵⁷⁶, care aduce mai degrabă - dincolo de toate trimiterile literare pe care *autorul*, și nu naratorul-personaj, are grijă să le facă -, cu eroina lirică din *Смуха о прекрасной даме*, celebrul ciclu de poezii al lui Alexandr Blok. Unele fragmente din romanul lui Gib Mihăescu în care e evocată Rusoaica, implicit spațiul nemărginit, stepa, par variațiuni, ecouri din lirica marelui poet rus. Motivul căutării sau al așteptării femeii iubite, într-un decor hibernal, pe malul unui râu înghețat, de exemplu, pare a fi un liant între roman și versurile lui Blok: „*larna trebuia să vină odată, mă gândeam. Atunci va sosi ea. Alunecând pe vadul de gheață lucioasă, printre tușurile de chiciură, în cadrul iernatic, în care poate să-i stea bine unei rusoaice*”⁵⁷⁷, sună gândurile lui Ragaiac. Tema Rusoaicei, a așteptării femeii din vis se conjugă cu motivul iernii ruse, al gerului. Unul din laitmotivele romanului lui Mihăescu este acela că Rusoaica nu poate veni decât iarna, ca o adevărată prințesă a zăpezii: „*La iarnă va veni*”⁵⁷⁸, „*Asta se va întâmpla la iarnă, Iliad, când Nistrul va îngheța și când totul încoace și într-acolo va fi o mare de zăpadă... atunci picioarul ei va cârmi ușor pe puntea gheței încoace*...”⁵⁷⁹, „*... rusoaica cealaltă cu picior înalt și ochii oblici, care va veni înfășurată în șuba ei enormă din împărăția gerurilor*”⁵⁸⁰. Monologurile lirice ale lui Blok sugerează aceeași apariție inefabilă, o posibilă însuflețire a depărtărilor de gheață:

⁵⁷⁶ A. Blok, *Стихи о прекрасной даме*, on line <http://www.stihi-rus.ru/1/Blok/156.htm>, accesat la 1 septembrie 2016

⁵⁷⁷ Gib Mihăescu, *op. cit.*, p. 29.

⁵⁷⁸ Ibidem

⁵⁷⁹ *Op.cit.*, p. 60

⁵⁸⁰ *Op.cit.*, p. 61

„Ночью вьюга снежная
Заметала след.
Розовое, нежное
Утро будит свет.
Встали зори красные,
Озаряя снег.
Яркое и страстное
Всколыхнуло брег.
Вслед за льдиной синею
В полдень я всплыву.
Деву в снежном инею
Встречу наяву.”⁵⁸¹

(5 декември 1901)

Fata-morgana a stepelor, solidară cu orizontul infinit, imaginea rusoaicei ajunge să evoce, atât la Blok, cât și la Gib Mihăescu, la modul metonimic, planul nemărginit, specific culturii ruse, după cum aprecia Spengler⁵⁸². După filosoful german, orice cultură are ca substrat *un suflet*, iar modul de a se manifesta al acestuia corespunde unui simbol spațial. Credem că scriitorul Gib Mihăescu a intuit perfect acest aspect, iar felul în care Ragaiac își proiectează fantasma în stepa necuprinsă e în deplin acord cu imaginea Rusiei întrezărite de Blok: „Ты и во сне необычайна. Твоей одежды не коснусь. Дремлю — и за дремотой тайна, И в тайне — ты почиешь, Русь. Живую душу укачала, Русь, на своих просторах ты, И вот — она не запятнала Первоначальной чистоты”⁵⁸³

Rusoaica mult așteptată a lui Gib Mihăescu, în măsura în care „*nu are limpezime*” și „*seduce prin abisalitate*”⁵⁸⁴, poate fi receptată ca o alegorie a substratului culturii ruse, ca percepție, intuiție a scriitorului român asupra sufletului debordant prin vitalitate al acestei culturi.

Neputința lui Ragaiac de a-i atribui un chip concret eroinei e totuna cu imposibilitatea de a defini până la capăt specificul spiritului rus, de a-i atribui o formă. „*N-am absolut nici o formă*”, sună o mărturisire a filosofului

⁵⁸¹ Alexandr Blok, *op.cit.*, p. 75

⁵⁸² În Lucian Blaga, *Orizont și stil*, Humanitas, București, p. 63-73. Sunt semnificative numeroasele încercări ale lui Lucian Blaga de a converti specificul culturii ruse în plan spațial: „*Noțiunea de geografie: față de Europa, Rusia nu este un șes, ci o nespuz de lungă prăpastie*”, în Lucian Blaga, *Aforisme*, Humanitas, București, 2008, p. 340.

⁵⁸³ Александр Блок, *Русь*, on line <http://bytiye.ru/temy/blok-o-russia.html>, accesat la 1 sept.

2016

⁵⁸⁴ Berdiaev, *op.cit.*, p. 76-77.

Vasili Rozanov, iar Lucian Blaga afirmă și el că „*inima slavului n-are formă*”⁵⁸⁵. Ideea e indusă de Cioran întregii spiritualități ruse, debordând de o vitalitate care „*dă pe dinafară*”: „*Dacă noi nu mai avem suflet - observă filosoful român - ei, în schimb au de dat și la alții. Aproiați de rădăcinile lor, de acel univers afectiv în care spiritul încă nu s-a desprins de țărână, de sânge, de carne, ei simt ceea ce gândesc (...). În fapt, ei nu gândesc, ci irump*”⁵⁸⁶.

Dacă ar fi să o întâlnească „în carne și oase”, poate printre sutele de fugare ce-i trec zilnic prin față, cu siguranță reacția eroului lui Gib Mihăescu ar fi: „*Nu e rusoaica! Strig la Iliad cu toată puterea, bătând cu putere în masă. Ha, ha, mersi d-așa rusoaică*”. Sunt chiar cuvintele lui Ragaiac în momentul în care află că Iliad, colegul său din sectorul vecin (care, culmea ironiei, nici nu i-a citit pe clasicii ruși, știind de „existența” Rusoaicei din povestirile camaradului său) a fost mai norocos decât el, pentru că în sectorul lui a nimerit o rusoaică, o tânără fată însoțită de o vioară. Dar în nici un caz musafira lui Iliad nu poate fi „*Rusoaica cea adevărată*”, aceasta nu poate traversa Nistrul înghețat decât prin sectorul lui Ragaiac...

Respingerea, negarea vehementă a apariției concrete a Rusoaicei e asemănătoare cu fuga lui Ganin, personajul principal din *Машенка* (1926), romanul lui Vi. Nabokov, construit tot în jurul motivului așteptării unei rusoaice (iubită din tinerețe) și evocând aceeași perioadă istorică, a Revoluției bolșevice din 1917. Mai mult ca sigur, Ragaiac, ca și Ganin, pe un peron de gară în Berlin, ar fugi, s-ar ascunde, singura reacție „rezonabilă”, credem, în fața unui vis iubit, a idealului. Atât că Mașenka așteptată de Ganin „vine” din trecutul personajului, din adolescența petrecută în Rusia, dintr-o Rusie care, în mod tragic, nu mai există. Singura realitate acceptată de Ganin este cea a scrisorilor păstrate de la Mașenka, a amintirilor⁵⁸⁷ în care e fixată odată pentru totdeauna imaginea fetei iubite, „iar în afara acestei imagini o altă Mașenka nu mai exista și nu putea să existe”⁵⁸⁸.

Rusoaica lui Ragaiac nu vine, pentru că ea e „departele”, și nu

⁵⁸⁵ Blaga, *Aforisme*, p. 171.

⁵⁸⁶ Emil Cioran, *Ispita de a exista*, Humanitas, București, 2007, p. 27.

⁵⁸⁷ „*Umbra lui trăia în pensiunea doamnei Dorn, dar el se afla în Rusia, își retrăia amintirea ca pe o realitate. Timpul era pentru el desfășurarea treptată a amintirii. Și deși romanul lui de dragoste cu Mașenka durase în anii aceia îndepărtați nu trei zile, nu o săptămână, ci mai mult, nu simțea vreo nepotrivire între timpul real și timpul celălalt, în care trăise el*”, în Vladimir Nabokov, *Mașenka*, traducere de Adriana Liciu, Editura Albatros, București, 1987, p. 93.

⁵⁸⁸ Nabokov, *op.cit.*, p. 167.

„aproapele” eroului, aspirația spre femeia care va să vină. „Rusoaica mea (subl.n. - E.H.) trebuie să vină de departe, Iliad... În nici un caz dintr-un orașel basarabean...”⁵⁸⁹, își apără Ragaiac visul în fața camaradului. Că fantasma eroului său trebuie receptată ca o chemare a necunoscutului, ca miraj al spațiului necuprins, semnalează însuși Gib Mihăescu într-o scrisoare către traducătoarea sa slovacă: „Când n-ai depărtări - spunea Gib Mihăescu - ți le creezi, Rusoaica este o depărtare, s-a întâmplat să fie rusoaică, putea să fie tot așa de bine o slovacă (...), cehă, o poloneză sau mai știi eu ce naționalitate, dar o femeie, evident, îndepărtată, care să se deosebească de tot ce ai cunoscut, fără totuși să știi s-o definești, o femeie care ți-ar putea aduce așadar ceva nou și neașteptat”⁵⁹⁰.

Experiența războiului, ca și cea a lecturii, a iubirii se convertesc astfel în metafore ale cunoașterii, implicit în metafore culturale în romanul lui Gib Mihăescu. Totodată, literatura, se dovedește, încă o dată, o sursă modernă, inepuizabilă de mituri, cum ar fi *mitul femeii ruse*, mai exact spus, *tema femeii ca destin al omului*⁵⁹¹. Se poate constata, în concluzie, că deschiderea scriiturii lui Gib Mihăescu către spiritualitatea rusă depășește intenționalitatea „declarată” de scriitor sau de alter ego-ul său literar, Ragaiac. Textul lui Mihăescu s-a îmbibat nu numai cu multele drame ale celor nevoiți să fugă peste Nistru din calea Revoluției bolșevice din 1917, dar și cu aspirația către frumusețea unei culturi de o vitalitate debordantă. Încă o dovadă a prea plinului de suflet al lumii ruse, care are „de dat și la alții”, cum observa Emil Cioran. Gib Mihăescu nu avea cum să nu primească... Granițele convenționale trasate de ideologii și prejudecăți mai vechi și mai noi nu sunt impermeabile și nu se suprapun de regulă peste granițele spirituale. „Moscova ne va ieși înaintea pe orice drum”...

⁵⁸⁹ Mihăescu, *op.cit.*, p. 253.

⁵⁹⁰ Gib Mihăescu, *Correspondența cu Suzana Dovalova*, apud Florea Ghiță, Gib I. Mihăescu (Monografie), Ed. Minerva, București, 1984, p. 204.

⁵⁹¹ Berdiaev, *op.cit.*, p. 75.

PERCEPȚIA CELUIALT ÎN NEGOCIERILE DIPLOMATICE ROMÂNORO-RUSE DIN PERIOADA PREMERGĂTOARE INTRĂRII ROMÂNIEI ÎN VÂLTOAREA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Gabriel LEAHU

Introducere

În istoria secolului al XX-lea interesele unei națiuni au fost promovate și apărate în politica internațională printr-o gamă extrem de largă de mijloace și metode de acțiune. Diplomația a ocupat un loc central în multe și complicate împrejurări care au marcat acest secol. Academicianul Mircea Malița remarca faptul că „Diplomatul prin definiție este cel care apără interesele țării sale, cel care-i asigură supraviețuirea. Nu-l văd plimbându-se, nu-l văd la ceaiuri și festivități, nu-l văd nici la ceremonii. Desigur că participă la ele. Partea protocolară însă e mai puțin esențială. Locul său de muncă e la masa negocierilor⁵⁹². Rezultatul acestor negocieri așa cum ne arată istoria diplomației au depins în foarte mare măsură de profesionalismul diplomatului și arat lui de a negocia dar nu de puține ori și de modul cum a știut să treacă peste o serie de prejudecăți, stereotipuri și percepții eronate formate în timp în mentalul colectiv despre partenerul de negocieri. Prin urmare are o mare importanță modul cum percepem pe Celălalt în negocierea diplomatică. Diplomații care se așează la masa negocierilor au în vedere interesele pe care trebuie să le promoveze (mandatul dat de autoritatea pe care o reprezintă, guvern, șef de stat etc.) dar au și reprezentarea mentală a propriei lumi. Realitatea percepută e altceva decât realitatea în sine. În mințile noastre avem de exemplu reprezentări ale teritoriului statului (hărți, fotograme etc.) pe care îl reprezintă partenerul de negociere diplomatică și nu teritoriul ca atare⁵⁹³. Fiecare persoana creează reprezentări personale

⁵⁹² Mircea Malița, *Rolul diplomației în strategiile de supraviețuire a poporului român*, interviu luat de Dan Dungaci, în *Revista de Științe de Științe și Relații Internaționale*, 2012, online <http://revista.ispri.ro/wp-content/uploads/2012/09/5-16-Interviu-Mircea-Malita.pdf> accesat la 4 septembrie 2016

⁵⁹³ Stefan Prutianu, *Antrenamentul abilitatilor de Comunicare, Limbaje ascunse*, Editura Polirom, Iasi, 2005, p. 207

unice ale realității în funcție de capacitatea de a-și reprezenta acea realitate și de a transpune în coduri pentru a o comunica Celuilalt. Diplomatul nu operează cu realitatea, ci doar cu reprezentări mentale / percepții. Acestea sunt filtrate / influențate de cultura, valorile morale politice și spirituale și nu în ultimul rând de prejudecăți, stereotipuri și psihofixații istorice care există în mentalul colectiv al societății căreia îi aparține diplomatul⁵⁹⁴.

De aceea, atunci când dorim să înțelegem poziția sau comportarea unui diplomat în procesele de negociere nu este suficient să cunoaștem informațiile de care beneficiază, ci și ceva din mediul cultural a respectivei persoane, de ce tip de stereotipuri și prejudecăți există în societatea o reprezintă partenerul de negociere. Stereotipurile desemnează astfel acele structuri mentale care selectează și stochează informația, acele tipare care prefigurează răspunsul. Stereotipul este „ca un majordom la un bal mascat, care judeca dacă invitații au venit într-o ținută adecvată.”⁵⁹⁵ Putină lume reușește să se sustragă influenței percepțiilor „virusate” de stereotipuri și prejudecăți ca să poată afirma că atlas mental al realității în care imaginile corespund automat cu lumea exterioară. În primul rând pentru că imaginile din mintea diplomatului reprezintă simplificări cognitive ale realității. Este important să cunoaștem aceste lucruri din perspectiva istoriei pentru a înțelege deciziile luate și modul cum acestea s-au adecvat la realitatea istorică. Avertismentul lui Walter Lippmann este valabil și astăzi: „Nu uitați greșelile istoriei pentru a nu le repeta.”⁵⁹⁶ Care era imaginea Imperiului Țarist în societatea românească din perioada neutralității și cum a influențat aceasta pe oamenii politici care au negociat intrarea României în război? Ce percepție aveau reprezentanții imperiului rus asupra oamenilor politici cu care negociau și mai ales despre valoarea armatei pe care doreau să o aibă ca partener? Cum au fost depășite percepțiile negative de o parte și de alta? sunt doar câteva întrebări pe care dorim să le aducem în discuție din complexitatea negocierilor purtate între guvernul de la București și reprezentanții Antantei în special diplomații ruși.

1. Imaginea Imperiului Țarist în societatea românească a începutului de secol al XX-lea

În istoria recentă românii au avut o percepție mai mult negativă despre Rusia deși nu puține au fost momentele în care a trebuit să

⁵⁹⁴ Raymond Cohen, *Negotiating Across Cultures*, 2nd ed., Washington, 1997, p. 9-14

⁵⁹⁵ Alina Bărgăuanu, Paul Dobrescu, *Mass-media și societatea*, Editura Comunicare.ro, București, 2003, p. 81

⁵⁹⁶ Apud, Alina Bărgăuanu, Paul Dobrescu, *op., cit.*, p. 29-30

colaboreze. Perioada celor două conflagrații mondiale sunt poate cele mai relevante din această perspectivă. Imaginea negativă care va altera percepțiile românilor despre ruși nu este de dată recentă. Aceasta poate „putea fi cel mai ușor explicată prin sentimentul de insecuritate creat de marele vecin de la Est care a fost principalul inamic al statalității românești în epoca modernă,⁵⁹⁷” dar nu poate fi suficientă în a înțelege cum în anumite momente cei doi actori a trebuit să colaboreze. Unii specialiști ruși consideră că imaginea negativă în occident a rușilor își are originea în modul cum polonezii și lituanienii i-au descris pe aceștia încă de la jumătatea secolului al XVI-lea. Polonezii fiind în conflict cu rușii pentru stăpânirea unor teritorii i-au descris pe aceștia în lumea occidentală ca fiind barbari și necivilizați.⁵⁹⁸ Ulterior Rusia se afirmă ca o mare putere a continentului și își asumă rolul de competitor pentru stăpânirea Balcanilor și această imagine negativă s-a accentuat.⁵⁹⁹

Societatea românească nu a perceput Rusia și rusul de-a lungul timpului în același mod. Au fost perioade când percepția reciprocă a fost pozitivă dar și negativă mai ales în epoca modernă și contemporană. Asupra modului cum imaginea negativă a Rusiei a pătruns în mentalul colectiv românesc sunt opinii diferite. Istoricul Armand Goșu crede că imaginea negativă a Rusiei în România a fost, în fapt, un transfer de percepție efectuat, la jumătatea secolului al XIX-lea, de la emigrația poloneză de la Paris către „tinerii moldo-valahi aflați la studii acolo”.⁶⁰⁰ Aceștia îi aveau drept principali interlocutori pe polonezii emigrați după revoluția eșuată de la 1830, grupați în jurul lui Adam Czartoryski. Rusia avea o imagine negativă deoarece inițiasse și participase la împărțirea succesivă a Poloniei anexând mari părți din teritoriul Poloniei. Rusia a înăbușit în sânge revoluția poloneză de la 1830. Pentru români rușii au avut o imagine fluctuantă în funcție de modul cum a interacționat cu elita politică și societatea românească în general. Anexarea unei jumătăți de Moldova la 1812, care se suprapunea peste abuzurile repetatelor episoade de ocupație militară țaristă dar mai ales experiența colaborării politico-militare

⁵⁹⁷ Florin, Abraham, *Transformarea României 1989-2006. Rolul factorilor externi*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2006, p. 185.

⁵⁹⁸ Alexander V. Golubev, *Russian and European mutual perception: Foreign Policy stereotypes in historical perspective*, in Ray Taras, ed., *Russia's Identity in International Relations: Images, Perceptions, Misperceptions*, Routledge, London, New York, 2013, p. 55

⁵⁹⁹ Ibidem, p. 58

⁶⁰⁰ Armand Goșu, *Rusia e mai complicată...*, interviu cu Mircea Vasilescu, in Dilema veche, nr. 546, 31 iulie - 6 august 2014, online <http://dilemaveche.ro/sectiune/tilc-show/articol/rusia-e-mai-complicata-dialog-cu-armand-gosu> accesat la 2 septembrie 2016

din războiul de independență au marcat profund elita politică și opinia publică românească și au accentuat această imagine negativă a Rusiei țariste. Acest fapt este subliniat și în recente studii despre raporturile româno-ruse în timpul războiului din 1877: „В иторе Россия была вынуждена прибегнуть к достаточно серьезной угрожающей риторике по поводу возможности разоружения армии Румынии, и той пришлось смириться с возвращением южной Бессарабии в состав Российской империи”⁶⁰¹.

Manifestările organizate în România prilejuite de centenarul răpirii Basarabiei de către Imperiul Țarist când s-a decretat zi de doliu național⁶⁰² și a celor organizate în Basarabia și în capitala Imperiului rus pentru sărbătorirea „eliberării” acesteia de sub „jugul turcesc” și „alipirii la creștina Rusie”⁶⁰³ au accentuat imaginea negativă a Rusiei în mentalul colectiv.⁶⁰⁴ Acest lucru este cu atât mai important cu cât în momentul izbucnirii primului război mondial emoția își va pune amprenta pe întreaga comunitate românească. Decizia politică de a alege în ce tabără va trebui să intre România pentru a-și realiza aspirațiile naționale de unitate națională avea la bază un calcul politic și strategic dar nu putea să ignore opinia publică. Presa timpului din România care era principalul vector de (re)formare a imaginii adversar/aliat în războiul în care România urma să se angajeze, s-a împărțit în două mari tabere, argumentând alegerea variantei pe care o susțineau.⁶⁰⁵

Presa antantofilă a încercat să reconstruiască imaginea Rusiei,

⁶⁰¹ E.C. Хотьковой, С.М. Ермаков, В.Б. Каширин, Д.А. Мальцев, С.А. Михайлов, *Румыния: исторические истоки и современное состояние внешнеполитического позиционирования государства*, online <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=183639> accesat la 2 septembrie 2016

⁶⁰² Vitalie Văratec, *Documente diplomatice românești privind aniversarea centenarului anexării Basarabiei la 1912, în 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Țarist: Consecințele raptului teritorial pentru românii basarabeni. Materialele Simpozionului științific internațional, Cahul 12-13 mai 2012*. Cahul, 2012, p. 299-300

⁶⁰³ Ion Varta *101 salve de tun, în cinstea „alipirii” Basarabiei la Rusia țaristă*. În: <http://www.timpul.md/articol/101-salve-de-tun-in-cinstea-alipirii-basarabiei-la-rusia-tarista--31738.html> accesat la 9 septembrie 2016

⁶⁰⁴ A se vedea și A. Cușco, *Between nation and empire: Russian and Romanian competing visions of Bessarabia in the second half of the 19th and early 20th century*, Central European University, Budapest, 2008; Nicholas Dima, *Basarabia și Bucovina în jocul geopolitic al Rusiei*, Editura Prometeu, Chișinău, 1998; A. Cușco, *Problema Basarabiei de Sud în discursul imperial rus după 1878: Viziuni ale alterității și transferuri instituționale*, în *Tratatul de pace de la Bucureștin din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus. Materialele Conferinței Internaționale Chișinău, 26-28 aprilie 2012*, Editura „Pontos”, Chișinău, 2012;

⁶⁰⁵ Valentin Sirghi, *Imaginea Rusiei în presa românească (1914-1916) și idealul național. Transilvania sau Basarabia?* In *Historia.ro*, online http://www.historia.ro/exclusiv_web/articol/maginea-rusiei-presa-romaneasca-1914-1916-idealul-national-transilvania accesat la 9 sept. 2016

prin înlăturarea tuturor prejudecăților care circulau în societate referitoare la Imperiul rus și care erau aduse în atenția opiniei publice de ziarele care sprijineau intrarea României de partea Puterilor Centrale. Această întreprindere a ziarelor care sprijineau guvernul Brătianu a fost în mare măsură ușurată de faptul că în alianță cu Rusia era Franța, percepută în opinia publică românească, o soră latină mai mare, care a sprijinit timp de mai bine de o jumătate de secol nu numai ideea de unitate națională ci și cea de modernizare a țării. Imaginea pozitivă a Franței a fost transferată cu bune rezultate pentru a contracara pe cea negativă a Rusiei. Unele dintre aceste cotidiene, cum a fost de exemplu „Acțiunea”, utiliza un ton radical în favoarea intervenției României în război de partea Antantei în care scop desfășura și o adevărată propagandă în favoarea Rusiei.⁶⁰⁶ În paginile ziarului din data de 9 iulie 1915 cititorii aflau, de exemplu, că Imperiul țarist a intrat în vâltoarea războiului mondial „ca să salveze micile națiuni, care erau amenințate de o moarte înceată și dezonorantă” ce venea din partea Puterilor Centrale. Autorul care considera că Rusia își asumase o misiune de salvare a micilor națiuni încerca să își convingă cititorii că „Rusia e o mare democrație; dânsa e poate una dintre țările cele mai democratice din lume” chiar dacă așa cum recunoștea și el era una „neliberală, o autocrație democratică.”⁶⁰⁷ Misiunea de eliberarea a micilor state era exemplificată cu ocuparea de către armatele țariste a Armeniei, parte a Imperiului otoman la acea dată. „Acțiunea” prezenta acest fapt drept o acțiune de eliberare întreprinsă de armatele Țarului, îndemnând cititorii să salute „această dată ca o dată glorioasă pentru Rusia, ca o binecuvântare pentru omenire. Spre deosebire de acțiunile generoase ale Rusiei, armatele mumiei din Viena, întărite cu armata germană și cu soldații lui Coburg din Sofia sfâșie un regat creștin [...]”⁶⁰⁸. Din perspectiva studiilor de comunicare și a tehnicilor de propagandă aceste acțiuni desfășurate de o parte a presei cum a fost și cea prezentată anterior nu putea să aibă impact pentru reconstrucția imaginii Rusiei din adversar în viitor aliat. Un asemenea experiment a eșuat și în timpul celui de-al doilea război mondial când România a făcut o răsturnare de alianțe la 23 august 1944. Alteritatea preponderent negativă la adresa ostașului sovietic, existentă în mentalul colectiv românesc ante 23 august 1944, n-a putut să fie înlocuită rapid cu una pozitivă, chiar dacă pentru această propagandă dusă de organele de

⁶⁰⁶ Ibidem

⁶⁰⁷ „Acțiunea”, anul XIV, nr. 3605, Joi, 9 iulie 1915, citat în Valentin Sirghi, *op., cit., in loc., cit.*

⁶⁰⁸ „Acțiunea”, anul XV, nr. 3874, 23 februarie, 1916, citat în Valentin Sirghi, *op., cit., in loc., cit.*

presă ale partidului comunist și de celelalte jurnale care făceau același lucru din ordin sau oportunism politic s-a desfășurat în forme și modalități care, de cele mai multe ori îmbracă forme agresive.⁶⁰⁹

Credibile și cu impact în operațiunea de schimbare a imaginii Rusiei țariste au fost acele ziare care prezentau o imagine echilibrată și credibilă a viitorului aliat. Ziarul „Adevărul” încerca să prezinte opțiunea României de intrare în Antanta nu prin argumente de ordin emoțional sau istoric ci a preferat o retorică rațională bazată pe analiză câștig-pierdere. În articolul intitulat sugestiv „De ce Ardealul?”, se afirma că această provincie e mult mai industrializată, iar România și-ar completa economia prin obținerea sa. Basarabia, în schimb, era considerată ca o provincie eminentamente agricolă, iar prin eventuala dobândire a sa România n-ar avea mult de câștigat, ci, din contră, caracterul agrar al țării s-ar fi accentuat. Din alt punct de vedere, doar prin achiziția Basarabiei, România și-ar menține forma geografică de „râmă”, fiind ușor de rupt în două de un eventual atac viguros, pe când, prin unirea cu Transilvania, forma României s-ar rotunji, desăvârșindu-se: „Aceasta e completarea firească a României; aceasta e cetatea naturală a neamului pentru orice defensivă la care am fi expuși”⁶¹⁰. În ziarul „Adevărul”, articolul intitulat „Ce a văzut domnul Filipescu în Rusia?”, se afirma că „poporul rus are acea noblețe de suflet care-l pune în fruntea popoarelor viitorului”. Dragostea lor de patrie, de pământul natal mergea până acolo încât aceasta era asemuită cu mama: „Nici un popor n-a găsit o mai duioasă numire a țării sale decât rusul. Rușii numesc țara lor Mатуșка Rosia - Maica noastră!” Această dragoste de patrie îi însuflețește pe ruși să lupte cu toată abnegația împotriva cotoptorilor nemți: „Mатуșка Rosia a fost insultată. Și cum ar sta copiii ei reci și neînsuflețiți? Cum să nu pornească ei de la mic la mare să pedepsească pe pângăritorul țării lor, al mamei lor?” Bineînțeles că acest devotament și spirit de dreptate, idealuri nobile ce animă poporul rus în luptă vor fi răsplătite prin obținerea victoriei finale: „Când astfel de idealuri călăuzesc popoarele în luptele lor, nu se poate să nu învingă, nu se poate să nu triumfe. Rusia va învinge. Mатуșка Rosia își va vedea copiii fericiți, ei vor zdrobi pe neamț și vor fi cetățeni liberi și neatârnați pe nemăsuratele întinderi ale pământului lor mănos și bogat”.⁶¹¹

⁶⁰⁹ Constantin Hlihor, *Răsturnarea imaginii adversar-aliat în mentalul armatei române la 23 august 1944*, în *Cetatea Bihariei*, nr. 2, 2005, pp. 58-61

⁶¹⁰ „Adevărul”, anul XXIX, nr. 10391, 14 februarie, 1914, citat în Valentin Sîrghi, *op., cit.*, in *loc.*, *cit.*

⁶¹¹ „Adevărul”, anul XXXIX, nr. 10426, Duminică, 20 martie, 1914, citat în Valentin Sîrghi,

În operațiunea de re-compunere a imaginii Rusiei în mentalul colectiv românesc nu trebuie omis interesul liderilor de la Sankt-Petersburg. Mijloacele și metodele erau diverse de la cele oficiale prin intermediul reprezentanților Imperiului Țarist la București până la cele ce am putea spune astăzi că țin de diplomația publică. Conte von Bülow, legatul german în România informa Ministerul de externe de la Berlin că în România în ultimul timp se constată un mare număr de negustori de icoane ruși, care răspândeau ideile pan-slavismului pe teritoriul României: „Faptul că pan-slavismul face propagandă politică tocmai prin aceste icoane, nu este o metodă nouă în această zonă, locuită de popoarele orientate ortodoxe. Această practică de influențare a concepțiilor religioase și de altă natură ale oamenilor este utilizată aici din timpuri străvechi, încă din vremea Imperiului Bizantin. În Est, icoana este un mijloc extrem de eficient pentru inducerea de idei politice în rândul maselor.”⁶¹² Un an mai târziu același diplomat menționa faptul că pe tot cuprinsul țării este semnalată apariția unor „emisari” ruși - diverși căldărari ambulanti, vânzători de coase, iconari, veterinari etc. - care, cu toții, ar fi insuflat țăranilor „convingeri comuniste și panslaviste”.⁶¹³ Conte von Bülow se pare că avea o foarte bună percepție asupra societății românești de vreme ce în scrisoarea sa către cancelarul Bismarck din 27 iunie 1888 atrăgea atenția asupra faptului că „Firea rușilor, așa cum este ea, este mult mai pe gustul românilor decât cea prea scortoasă și oarecum trufașă a austriecilor. Asta se întâmplă pentru că, deși românilor nu le plac multe din însușirile de care depinde puterea Rusiei, pe de altă parte ei posedă aproape toate slăbiciunile și viciile rusești. Când românii și rușii se găsesc într-o încurcătură, și asta se întâmplă nu rareori, ei se înțeleg reciproc numaidecât”⁶¹⁴.

Un alt mijloc utilizat a fost controlul direct a unor ziare. Potrivit informațiilor pe care le aveau diplomații germani rușii controlau prin legatul lor la București Mihail Alexandrovici Hitrowo ziarele *L'Independence Roumaine* și *Express Orient*, care „stau oricând la dispoziția sa”. Pe lângă acestea, Hitrowo se mai ocupa și cu plasarea a diverse articole în ziarele românești, care nu îi erau aservite în mod oficial, reușind astfel să influențeze într-un mod subtil opinia publică din țară în direcția dorită de autoritățile ruse.⁶¹⁵

op., cit., in loc., cit.

⁶¹² Apud, Nicolae Ioniță, *Imaginea relațiilor româno-ruse din perioada 1878-1908 în documente diplomatice germane*, în *Revista Arhivelor* 1/2009, p. 163

⁶¹³ *Ibidem*, p. 164

⁶¹⁴ *Ibidem*, p. 167

⁶¹⁵ *Ibidem*, p. 171

Re-construcția imaginii Imperiului rus în mentalul colectiv nu a fost o operațiune ușoară și pentru că elita politică românească a fost profund împărțită în ceea ce privește răspunsul la întrebarea care dintre cele două tabere aflate în conflict este mai favorabilă intereselor naționale. Conservatorii și adepții intrării României în război alături de Puterile Centrale au continuat să promoveze imaginea negativă a Rusiei prin toate mijloacele, presa fiind și în acest caz elementul forte. „Seara” - încă de la începutul războiului -, „Ziua” - înființat după declanșarea conflagrației -, oficiul conservator „Steagul” - din a doua jumătate a anului 1915 - și „Minerva” - care a trecut după război în tabăra germanofilă -, erau cotidienele în paginile cărora se promova imaginea unei Rusii imperialiste ale cărei obiective în război intrau în profundă contradicție cu interesele României.⁶¹⁶ În aceste ziare erau pe larg prezentate abuzurile comise de soldații ruși în Bucovina în cadrul operației conduse de generalul Brusilov contra armatelor austro-ungare: sate incendiate și prădate, femei violate, averile țăranilor jefuite.⁶¹⁷ De frica rușilor, oamenii închideau magazinele și părăseau localitățile. Un țăran povestea cu groază comportamentul cazacilor pe care îi numea „diavoli în chip de om”.⁶¹⁸

Cu toate acestea în preajma izbucnirii primului război mondial imaginea Rusiei în România era îmbunătățită considerabil, fapt evident chiar și pentru observatori independenți - precum legatul Italiei în România. Acesta își informa superiorii că prestigiul Imperiului Rus în rândul populației și a clasei politice românești era mult superior celui de care se bucura Austro-Ungaria deși, aceasta din urmă, era un stat aliat celui român. Diplomatul italian identifica și cauzele acestei situații. Una dintre acestea era și faptul că „Austria are aici doar un ziar mic, abia citit de altcineva decât comunitatea germano-austriacă din România - *Rumänischer Lloyd*”. O alta era de ordin financiar deoarece afirma diplomatul italian „aici nu se aude mai nimic de galbenii austrieci, deși românii ar primi, chiar cu mai multă bucurie, guldenii decât rublele rusești”.⁶¹⁹

2. Percepție și erori de percepție în negocierile de aderare a României la Antanta

În momentul începerii negocierilor de aderare a statului român la Antanta imaginea Imperiului țarist în România suferise o deplasare de la

⁶¹⁶ Valentin Sîrghi, *op., cit., in loc., cit*

⁶¹⁷ „Seara”, anul IV, nr 1721, Sâmbătă, 1 noiembrie, 1914, citat în Valentin Sîrghi, *op., cit., in loc., cit*

⁶¹⁸ „Ziua”, anul II, nr. 149, Sâmbătă, 3 ianuarie, 1915, citat în Valentin Sîrghi, *op., cit., in loc., cit*

⁶¹⁹ Nicolae Ioniță, *op., cit., p. 168*

negativ către pozitiv ceea ce constituia un bun cadru. Nu cunoaștem, până la această dată, o cercetare riguroasă pentru a cunoaște cum au evoluat percepțiile despre România în mentalul colectiv, în epocă, și nu cele din istoriografia rusă recentă a primului război mondial. Documentele de arhivă consultate de noi arată că avem de-a face cu două planuri distincte. Pe de o parte este percepția oficialilor ruși, mai ales a celor care nu avut un contact direct cu diplomații sau oamenii politici români și mai ales în rândul militarilor, care nu a suferit modificări substanțiale în raport cu epoca anterioară. În „ochii” acestora România era un stat cu care se poate negocia de pe o poziție de forță deși situația strategică în care se găseau armatele țariste nu ilustrau acest lucru. Generalul Ianușkevici împărtășea, în aprilie 1915, opinia șefului său direct, Marele Duce Nikolai Nikolaevici, potrivit căruia „România trebuie făcută să înțeleagă că intervenția sa poate fi acceptată dar pretențiile ei sunt exagerate și inacceptabile”.⁶²⁰ Aceeași atitudine de superioritate și rigiditate în raporturile cu diplomații români o întâlnim la generalii ruși și în toamna aceluiași an când Stavka a trimis, printr-un oficial, la București un plan de „cooperare militară gata făcut”.⁶²¹

Cel de-al doilea plan al percepțiilor se referă la modul cum au văzut elita politică românească oamenii de stat până la cel mai înalt nivel inclusiv a țarului și anturajul său și diplomații ruși de la București. Imaginea Țarului despre familia regală a României nu se datorează doar reprezentărilor pe care acesta le avea ca om politic și lider al unei mari puteri ci și de legăturile de rudenie pe care le avea prin căsătoria principesei Maria cu Ferdinand I care va intra în conștiința neamului ca *Regele Întregitor*. Despre percepția lui Nicolae al II-lea despre România omul politic Nicolae Filipescu la întoarcerea din vizita la curtea țarului, pentru a negocia intrarea României în război de partea Antantei avea să noteze că monarhul rus „Este bine dispus pentru România...”⁶²², iar Constantin Diamandy ministrul român în capitala imperiului nota remarca lui Nicolae al II-lea cu privire la necesitatea cuprinderii în granițele politice ale României a românilor din Imperiul Austro-Ungar: „Revendicările Dvs., desigur, sunt populare și suveranii au datoria de a asculta vox populi”.⁶²³

Una dintre figurile cele mai interesante a diplomației ruse care a

⁶²⁰ Vadim Guzun, ed., *Intrarea României în Primul Război Mondial. Negocierile diplomatice în documente din arhivele diplomatice ruse. 1914-1916*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2016, p. 60

⁶²¹ Ibidem, p. 61

⁶²² Apud, Vadim Guzun, *op. cit.*, p. 64

⁶²³ Ibidem

negociat aderarea României la Antanta a fost Stanislas Alfonsovici Poklewsky-Koziel. A fost nu numai un ambasador care a știut cum să susțină „în modul cel mai corect interesele patriei sale” cum avea să remarce premierul Ion I.C. Brătianu fără ca acesta „să fie în paguba României”.⁶²⁴ A înțeles atât de bine spiritul românilor și aspirațiile lor naționale încât a fost suspectat de cei care percepeau altfel pe români și interesele lor. I.G. Duca, referindu-se la acest aspect, scria în memoriile sale despre Poklewsky-Koziel: „Cei de la Petersburg îl suspectau într-una, el era veșnic preocupat să le dovedească lealitatea”⁶²⁵. Având o imagine coerentă și adecvată realității supra dimensiunii morale și diplomatice a lumii politice de la București ministrul rus a intuit trăsăturile de caracter a celui care și-a luat răspunderea istorică de a alege tabără alături de care România să intre în Marele Război. Ion I.C. Brătianu, comunicând superiorilor săi informațiile care interesau beligeranții după Consiliul de Coroană de la Sinaia, încerca să risipească neîncrederea oamenilor politici ruși în Brătianu și imaginea unei *perfidii fără pereche* ce plana asupra țării noastre în acele zile în ochii elitei politice țariste: „Comunicându-vă cele expuse mai sus, în această minută grea, eu nu mă hotărâsc să fac concluzii personale, fiindcă, după exemplul Excelenței Voastre [ministrul de externe imperial Sazonov], n-aș vrea încă să cred în posibilitatea *perfidiei fără pereche* a României”⁶²⁶.

Ministrul rus la București, Stanislas Alfonsovici Poklewsky-Koziel, avea o corectă reprezentare a capacității de analiză și decizie a premierului român. Ion I.C. Brătianu nu era perceput ca un lider care ar acționa sub impulsul emoțiilor generate de opinia publică sau a unor presiuni de ordin diplomatic pentru a lua o decizie politică. Telegrama expedită de diplomatul rus către ministerul său de externe cu nr. 270 din data de 6/19 septembrie 1914, prin care se informa despre amplele manifestări populare pentru intrarea imediată în război alături de Antanta, preciza că „Brătianu a declarat lui Filipescu că guvernul și opinia publică a țării tind, de fapt, către același scop, dar n-a sosit încă timpul de începe acțiunile...”⁶²⁷ Premierul român a explicat rațiunile de ordin strategic și militar, dar și cele de ordin politic, ce îl determină să adopte o poziție de expectativă. Ministrul rus la București a sesizat faptul că pentru liderul român decizia în politică trebuie să se bazeze pe calculul politic al

⁶²⁴ Ibidem, p. 63

⁶²⁵ I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol., 1, Ion Dumitru Verlog, Munchen, 1981, p. 158

⁶²⁶ ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 10-13, in Vadim Guzun, *op., cit.*, pp. 124-125

⁶²⁷ Ibidem, f. 47-49,

șanselor de a își îndeplini interesele naționale într-o anumită conjunctură politică și nu emoția generată de manifestațiile populare. El informa despre poziția lui Brătianu: Dacă însă opinia publică va continua, cu ajutorul manifestațiilor, să-l preseze cu putere, atunci el și Partidul Liberal vor prefera să plece de la putere”.⁶²⁸

Această imagine a omului politic român va mai reveni în corespondența diplomatică a ministrului rus de la București cu Ministerul Afacerilor Externe imperiale. O telegramă secretă din 15/28 iulie 1916, a directorului Cancelariei diplomatice de pe lângă Marele Stat major al Comandamentului Suprem către ministrul de externe rus, arată că nici una dintre părți nu era dispusă a face un compromis pentru finalizarea negocierilor. În telegramă se preciza de către Basili - directorul Cancelariei - că „românii la propunerea diplomatică au făcut contrapropunere, care diferă foarte mult de textul nostru. Șeful Statului Major subliniază necesitatea de a nu ceda atât în ceea ce privește datoria României de a cuceri singură teritoriile ce îi vor fi repartizate după război, cât și în ceea ce privește faptul că, dacă România nu va ataca până la 1 august toate obligațiile noastre cad”.⁶²⁹ Tactica presiunilor făcute de aliați nu a dat roade deoarece sub pretextul plecării „la țară” premierul român a întrerupt negocierile pentru a permite negociatorilor de a discuta contrapropunerile guvernului român.⁶³⁰ La 27 iulie/9 august ministrul rus la București Stanislas Alfonsovici Poklewsky-Koziel vine cu o nouă propunere de text a Convenției politice. „Citind Memorandumul prezentat de mine - menționa Stanislas Alfonsovici Poklewsky-Koziel către ministrul de externe rus - Brătianu deodată s-a indispus și a declarat că art. 5 din proiectul nostru nu îi dă speranțe să realizeze complet aspirațiile teritoriale ale românilor, pentru care România este gata să intre în război(...) În expunerile lui ulterioare Brătianu a început să vadă o năruire totală a planului pe care îl pregătește demult și și-a exprimat intenția de a dimisiona și a renunța cu totul la politică”.⁶³¹

3. Concluzii

Scurta incursiune în studiul rolului pe care îl au percepțiile în raporturile dintre state ne arată câteva lucruri care își au valabilitatea în evoluție istorică. Diplomația nu poate fi un instrument util politicii unui stat decât dacă se desfășoară în cadrul unei forme de organizare acceptată

⁶²⁸ Ibidem,

⁶²⁹ ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 199-200, în Vadim Guzun, op., cit., pp. 298-299

⁶³⁰ Ibidem, f. 203

⁶³¹ Ibidem, f. 208-209

de toți și care comportă respectul reciproc al legilor și cutumelor altor țări. Promovarea intereselor naționale este incompatibilă cu lipsa de cunoaștere a elitei politice ce guvernează la un moment dat o țară sau a mentalităților, prejudecăților și stereotipurilor ce domină la un moment dat societatea cu care interacționezi. Bunele maniere sunt, întocmai ca și în trecut, necesare între state. Diplomația este și arta de a atrage simpatii pentru țara ta și de a o înconjura de prietenii care să-i protejeze independența și interesele chiar dacă în istoria mai recentă sau mai îndepărtată au existat și relații tensionate și crize sau războaie.

IMAGINEA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Anastasia Victorovna USACIOVA

Războiul poate fi înfățișat în diferite moduri: ca un act de eroism, ca un eveniment grandios prin cruzimea lui sau ca o tragedie care mutilează viețile și sufletele oamenilor. Temei Primului Război Mondial i-au fost dedicate suficient de multe scrieri în literatura română, inclusiv scrieri de primă mărime. În lucrarea de față ne vom axa pe trei romane din perioada interbelică, foarte diferite, dar, în același timp, imperceptibil asemănătoare: romanul-epopee cu substrat social „Întunecare”⁶³² de Cezar Petrescu, jurnalul de amintiri din război „Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război”⁶³³ de Camil Petrescu și romanul psihologic „Pădurea spânzuraților”⁶³⁴ de Liviu Rebreanu. Aceste lucrări sunt importante nu numai pentru valoarea lor artistică incontestabilă, ci și pentru că surprind fenomenul discreditării încă de pe atunci a mitului cultural ce începea deja să se formeze despre Primul Război Mondial, cel ce a dus la formarea României Mari.

Spre deosebire de o sumedenie de lucrări de o calitate îndoielnică, care glorificau Primul Război Mondial⁶³⁵, autorii amintiți îl descriu ca pe o înfrângere morală și fizică a supraviețuitorilor lui, de aici și drama principală. Războiul a lăsat o cicatrice în sufletul întregii generații tinere, care nu degeaba a fost numit „pierdută”: ca o urmare a pierderii idealurilor pentru care oamenii s-au înflăcărat în timpul războiului, vine înțelegerea faptului că nimeni nu s-a schimbat cu adevărat, că cei mai mulți trăiesc din pasiuni și profituri pe termen scurt, că schimbarea și crearea unei societăți echitabile pentru toți nu sunt posibile în acel moment. Romanul

⁶³² Cezar Petrescu. *KpyшeHиe*. Moscva: Xyдожественная литература, 1963; Cezar Petrescu, *Întunecare*, Editura Litera, București, 2013.

⁶³³ Camil Petrescu. *Последняя ночь любви, первая ночь войны* // Камил Петреску. *Избранное*. Moscva: Xyдожественная литература, 1979; Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, Institutul European, Iași, 1997.

⁶³⁴ Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*. Editura Litera, București, 2010; Ливиу Ребряну. *Лес повешенных* // Ливиу Ребряну. *Избранное*. Moscva: Xyдожественная литература, 1987.

⁶³⁵ Horia Gârbea, *Primul Război Mondial în literatura română*, în *Apostrof*, an. XXV, № 7 (290), 2014, on line <http://www.revista-apostrof.ro/articole.php?id=2382>.

lui Cezar Petrescu acoperă un deceniu din istoria României și descrie speranțele și aspirațiile oamenilor din diferite clase, legate de război. Romanele lui Cezar Petrescu și Liviu Rebreanu reprezintă două modalități diferite de a se raporta la linia frontului: eroii primului intră în Transilvania de partea Antantei, eroul celui de-al doilea, român din Transilvania, luptă în Armata Triplei Alianțe; eroii primului sunt întâmpinați cu brațele deschise de românii din cealaltă parte a frontierei, eroul celui de-al doilea se confruntă cu o dilemă: să-și îndeplinească datoria militară, luptând cu cei de un neam cu el sau să devină dezertor, punându-și în joc viața.

Romanul-epopee al lui Cezar Petrescu, „*Întunecare*”, publicat în 1927-1928, este, printre altele, o oglindă a evenimentelor și a trăirilor umane din România perioadei 1916-1925. Unul dintre criticii timpului îl descria astfel: „*Dacă este posibil să numim un roman... icoana războiului nostru în toate manifestările sale..., cu eroismul poporului nostru, acesta va fi, fără îndoială, amplul roman al lui Cesar Petrescu*”⁶³⁶. Potrivit scriitorului Alexandru A. Philippide, romanul „*Întunecare*” este o operă unică pentru timpul său, ce ocupă un loc gol în literatura națională⁶³⁷. În el sunt incluse toate tipurile sociale, ce puteau fi găsite în țară în deceniul respectiv. Acțiunea se mută din capitală în provincie: cititorul vede vile luxoase și sate sărace, devastate de război și de boli, moartea soldaților pe front, cheful ofițerilor în spatele frontului, delirul naționalist și armata demoralizată. „*Cu astfel de personaje și o asemenea atmosferă, romanul lui Cesar Petrescu este o adevărată oglindă a societății românești. În primul rând, acesta este un document de foarte bună calitate [al timpului]*”⁶³⁸.

Într-o oarecare măsură, se poate spune că personajul principal din „*Întunecare*” este Primul Război Mondial: el influențează viețile personajelor în mod direct, le distruge și le deformează, le „decorează” cu cicatrici și le dă peste cap toate planurile. De exemplu, la începutul cărții, în prolog, personajul principal Radu Comșa „se simțea sănătos, viguros, puternic și viața îi părea simplă, clară, fără a ascunde nici un fel de pericol”⁶³⁹. Din război s-a întors cu două cicatrici pe față, cu o rană în piept și cu întuneric în suflet, care l-au silit să se despartă de logodnică. Tânărul Mihai Vardaru, cel care își încredința rudele, înainte de a pleca pe front, că războiul este „*eliberarea forțelor vitale ascunse, manifestarea cea mai*

⁶³⁶ Perpessicius, *Mențiuni critice, vol. III*, Fundația pentru literatură și artă, București, 1936, p. 32.

⁶³⁷ Alexandru A. Philippide, *Întunecare, roman de Cezar Petrescu*, în *Viața Românească*, an XXI, № 2-3, 1929.

⁶³⁸ Ibidem

⁶³⁹ Чезар Петреску, *Крушение*, p. 47.

înaltă a vieții⁶⁴⁰, plânge, după ce comite prima sa crimă, pentru ca apoi să moară, prin dispariția sa infirmând propriile teorii copilărești despre război. Acțiunea romanului debutează în vara anului 1916, cu aproximativ o lună înainte ca România să intre în război. Tânărul avocat Radu Comșa se odihnește într-o stațiune din Constanța, este fericit și mulțumit de viață: are o logodnică, Luminița, o amantă de care urmează să se despartă, e asociat la firma de avocatură a viitorului socru, Alexandru Vardar. Într-un cuvânt, are în față un viitor strălucit. Atunci când se anunță mobilizarea, Comșa află că tata socru i-a aranjat un loc calduț în minister, ceea ce îl face să sufere din cauza muștrărilor de conștiință. De aceea, în cele din urmă el pleacă pe front, unde este rănit, vede cum moare nepotul lui Vardar, Mihai, și se întoarce la lași temporar orb. După ieșirea din spital, Comșa rupe logodna, părăsește firma de avocatură și începe să frecventeze un cerc de revoluționari. Cu toate acestea, în curând eroul își dă seama că țara, istovită, nu este pregătită pentru revoluție, iar înțelegerea acestui lucru îi umple sufletul de mânie și indiferență. În epilog, se întoarce din nou la Constanța pentru a-și îngriji sănătatea, dar acolo întâlnește fantome din trecut: Luminița, căsătorită și având copii, vechiul său prieten cu fiul (pe care Comșa l-a lăsat cândva să petreacă noaptea pe drum în ploaie, uitându-și promisiunea de a-l ajuta cu șederea peste noapte) și alți oameni. Aceste întâlniri îl aruncă în disperare, iar întunericul (posibil invidia față de aceia care au putut să-și revină și să-și continue viața?) îi cotropește definitiv sufletul⁶⁴¹.

Romanul a fost caracterizat, nu fără motiv, ca fiind unul social: în el se reflectă și opinia publică despre război. În general, participarea țării la acesta a fost evaluată ca fiind „corectă” și „legitimă”, în primul rând „corectă” și „legitimă”, chiar „eroică”, luând în considerare decizia regelui Ferdinand I, german prin naștere, de a se situa pe partea Antantei⁶⁴².

„— Asta este! Război! - exclamă Sachelarie⁶⁴³ cu un zâmbet fericit, strângându-i lui Comșa ambele mâini”, „În sfârșit vom lupta pentru Transilvania noastră”; „... trăim o zi importantă! Un moment istoric! Copiii noștri ne vor ruga să le povestim⁶⁴⁴;... pentru mine, Transilvania devine o problemă vitală! S-a anunțat mobilizarea - arunc <...> tot ce îmi este mai scump - și fac asta <...> pentru că de data aceasta ideea de libertate și dreptate o

⁶⁴⁰ Ibidem, p. 222.

⁶⁴¹ Nu întâmplător romanul are titlul „Întunecare”.

⁶⁴² Horia Gârbea, *Primul Război Mondial în literatura română*, on line <http://www.revista-apostrof.ro/articole.php?id=2382>

⁶⁴³ Sachelarie era ardelean, dezertor din armata austro-ungară de pe frontul din Galiția.

⁶⁴⁴ Чезар Петрецькы, *Крушение*, с. 77-79.

sint prin sufletele celor câteva milioane de oameni cu care eu sunt solidar!..."⁶⁴⁵ - toate acestea le repetă, aflând despre mobilizare, tineri voluntari care pleacă la război, într-o fervoare plină de bucurie. Curând însă înflăcărea trece, fiind înlocuită de conștientizarea ororilor războiului: „Această iarnă militară le-a înghețat sufletele, s-au transformat în animale persecutate, lașe, egoiste, mulțumite că au rămas vii, că au un acoperiș deasupra capului”⁶⁴⁶, „A muri este ceva natural. A supraviețui - o întâmplare! Se estimează că pe frontul european o persoană moare în medie la fiecare zece secunde, adică șase persoane la fiecare minut, trei sute șazeci la fiecare oră, opt mii șase sute patruzeci în fiecare zi. Nu vorbesc despre răniți și bolnavi, despre suferința nesfârșită a celor care au rămas în urmă... Ce i-a făcut pe oameni să fie de acord cu o astfel de sinucidere în masă?”⁶⁴⁷ Autorul conturează deja această temă în capitolul al doilea: „Poate că pentru o clipă [tinerii care au discutat despre război și au plecat ca voluntari - clarificarea noastră] au simțit vag că pricina războiului este cu totul alta, dincolo de înțelegerea lor - că ei nu merg în mod voluntar pentru a elibera Transilvania ca eroi, ci că sunt trimiși la moarte.”⁶⁴⁸

Unii critici (de exemplu G. Călinescu, A. Piru, N. Manolescu) au fost nemulțumiți de faptul că, practic, caracterele tuturor eroilor din roman sunt statice, nu există o dezvoltare, o creștere spirituală. De fapt, spre deosebire de personajele lui Tolstoi, din „Război și Pace”, cu care adesea a fost comparat „Întunecare”, personajele lui Petrescu par să fie în epilog aceleași ca în prolog. Ele s-au maturizat sau au îmbătrânit, poate au devenit mai cinice, dar, în fapt, au rămas neschimbate. Schimbările pe care le vedem în cursul acțiunii (să zicem, la prima vedere, că personajul principal Radu Comșa și-a revizuit convingerile, a înțeles multe în război) - nu sunt ale unei persoane, ci aparțin unui mental social. Dar acum, cu aproape 100 de ani mai târziu, acest lucru nu este privit ca un defect, ci, dimpotrivă, ca o calitate a operei. În aceasta și constă, în opinia autorului, tragedia vieții: se schimbă circumstanțele, decorul, au loc mari cataclisme - după care lumea și insul revin la punctul de echilibru. Este, de asemenea, simptomatic faptul că acei eroi ai romanului, care, într-un fel, și-au depășit propriile limite, au pierit. Nu e de mirare că întunericul umple sufletul lui Radu Comșa, nu e de mirare că la

⁶⁴⁵ Idem, p. 89.

⁶⁴⁶ Idem, p. 185.

⁶⁴⁷ Idem, p. 325.

⁶⁴⁸ Idem, p. 95.

vârsta de 36 de ani se comportă și gândește ca un bătrân. Iar sfârșitul romanului nu dă nici o speranță: într-o încercare de a se îneca, Comșa se aruncă în lac, dar „*apa din lacul blestemat este atât de grea, încât nici nu acceptă corpul înecatului*”⁶⁴⁹.

Dacă „*Întunecare*” relatează în primul rând despre Primul Război Mondial ca despre un cataclism social, romanul „*Ultima noapte de dragoste...*”, scris în 1930, este parțial autobiografic, Camil Petrescu participând el însuși la operațiuni militare (a fost rănit în 1917, capturat, eliberat la 10 aprilie 1918, în tot acest răstimp acasă fiind considerat mort). Caracterul autobiografic al scrierii este confirmat în mod indirect și de însemnările redactate la persoana întâi, pe câteva pagini, marcate cu caractere cursive, prezente în ambele părți ale romanului („*La această zi, cea mai teribilă pentru mine, de fapt,..., m-am întors permanent chiar și după război, ca un criminal la locul crimei*”⁶⁵⁰), fie în numele autorului însuși, fie în numele eroului, Ștefan Gheorghidiu (până la sfârșitul cărții nu este clar cui aparțin exact aceste reflecții, Petrescu însuși lăsând neclarificat acest aspect).

În aceste note sunt analizate bătăliile, sunt comparate impresiile proprii cu cele ale celorlalți ofițeri, există și critici la adresa campaniilor militare: observații despre incompetența comandanților și a serviciului de informații⁶⁵¹, despre slaba dotare a armatei⁶⁵².

După cum sugerează și titlul, acțiunea debutează în noaptea de 14/27 august 1916, când România intră în război, și se termină cu aproximativ o lună și jumătate înainte de capitularea Bucureștiului. Romanul este împărțit în două părți, scrise la persoana întâi: „*ultima noapte de dragoste*” și „*prima noapte de război*”. Eroul Ștefan Gheorghidiu, tânăr absolvent al Facultății de Filosofie, care a primit o moștenire frumoasă de la un unchi, este chemat pe front ca ofițer (“*În primăvara anului 1916, ca sublocotenent proaspăt, întâia dată concentrat, luasem parte, cu un regiment de infanterie din capitală, la fortificarea văii Prahovei, între Bușteni și Predeal*”⁶⁵³). În linii mari, avem de-a face cu un erou al timpului său: intelectual arogant, care disprețuiește în secret femeile și deschis - banii (dar cu toate acestea nu renunță la moștenire), se consideră mai inteligent și mai înțelept decât mulți, dezbătând plin de încredere despre

⁶⁴⁹ Idem, p. 676.

⁶⁵⁰ Камил Петреску. Последняя ночь любви... С. 278.

⁶⁵¹ Ibid, p. 258.

⁶⁵² Ibid. p. 308.

⁶⁵³ Ibid. p. 3.

viață, analizând și conștientizând fiecare emoție. Din primul capitol aflăm că deja de câteva luni eroul se află la graniță, își petrece timpul cu exerciții, încercând în același timp să afle dacă soția lui îl înșală. Dar războiul schimbă totul. Iată, îl vedem alergând, într-o noapte de august, în timpul unui atac: „*Sunt înaintea tuturor milioanele din neamul meu: în fața mea cu o șosea, cu garduri, cu întuneric și moartea plutind în toate.*”⁶⁵⁴

Moartea și luptele sunt cele care îi ocupă acum gândurile, discuțiile din primele zile de război au fost înlocuite practic doar de întrebarea dacă s-au dat deja „*marile, adevăratele bătălii*” (aici se simte critica „mitului războiului”): „*Eu afirm că pentru noi, care stăm pe front și vom continua să ne luptăm continuu, Dumnezeu știe cât timp, pentru noi este doar un război. Iar pentru întreaga țară, pentru cei care se plimbă acum prin București, așteptând, la o ceașcă de cafea, ultimele știri, pentru întreaga armată română, acest lucru, desigur, este altceva. <...> - Dar acasă, toate astea nu produc nici o impresie? - Din perspectiva rasei umane, ești interesant numai în cazul în care ești ucis împreună cu alte zeci de mii. Dacă un oarecare scriitor descrie doar ciocnirile patrulelor, cartea lui pur și simplu nu va fi citită*”⁶⁵⁵.

Romanul se termină cu reflecția după care tovarășii de luptă sunt mai apropiați și mai dragi decât mama și sora „*pentru că numai acolo, în fața morții și a cerului înalt, poți să cunoști un om*”⁶⁵⁶. Ștefan este rănit, se întoarce la București, unde, indiferent față de soția sa, îi pune în cont o mare sumă de bani și îi dă casa lor din Constanța cu toată proprietatea, „*cu alte cuvinte, întregul trecut*”⁶⁵⁷.

Criticul și scriitorul G. Călinescu în „*Istoria literaturii române de la origini până la zilele noastre*”, scrisă în 1941, și-a exprimat opinia potrivit căreia capitolele dedicate Primului Război Mondial prisosesc și doar fac mai greoaie povestirea, considerând că narațiunea ar fi arătat mult mai bine fără ele⁶⁵⁸. Dar oare așa să fie? În opinia noastră, cele două părți se completează reciproc, ele sunt componente interdependente în încercarea de autocunoaștere a protagonistului. Aceste două experiențe diferite, dragostea, măcinată de gelozie, și războiul sunt la fel de importante pentru căutarea spirituală. Războiul constituie situația unei tensiuni limită

⁶⁵⁴ Ibid. p. 197.

⁶⁵⁵ Ibid. pp. 249-250.

⁶⁵⁶ Ibid. p. 317.

⁶⁵⁷ Ibid. p. 322.

⁶⁵⁸ Dan Cristea, *Romanul lui Camil*, în *Luceafărul de dimineață*, № 27, 2009, online <http://www.revista.luceafarul.ro/index.html?id=1405&editie=66>.

a omului, este „mai ales sinceritate, aproape de pământ și de piatră”⁶⁵⁹. Aceasta este o experiență care ne permite să ne reconsiderăm atitudinea față de lume și să înțelegem propriul loc în ea, pentru că „drama războiului nu e numai amenințarea continuă a morții, uciderea și foamea, cât această permanentă verificare sufletească, acest continuu conflict al eului tău, care cunoaște altfel ceea ce cunoștea într-un anumit fel”⁶⁶⁰. Această nouă viziune îl forțează pe Gheorghidiu să perceapă dragostea și gelozia care l-a chinuit întreaga primă parte a cărții, ca o „nebulie temporară”⁶⁶¹, învelită în ceață, ca o amintire vagă dintr-o copilărie îndepărtată. În plus, în prima parte, vorbind despre sine, eroul folosește adesea metafore legate de moarte: „am păstrat un calm mort”⁶⁶², „am văzut moartea în ochii mei, lipsa vieții spațiilor lunare”⁶⁶³, „cu moartea în suflet, am înțeles adevărata semnificație a acestui mijloc de zi”⁶⁶⁴. La începutul celei de-a doua cărți, după ce a părăsit-o pe Ella și cu câteva ore înainte de război, Gheorghidiu „s-a simțit un pacient după o criză acută”⁶⁶⁵, devenind conștient pentru prima dată în viață de propriul corp, puternic și sănătos⁶⁶⁶.

În general, în acest roman războiul apare nu atât ca un eveniment istoric, ci ca un moment de cotitură în viața lui Gheorghidiu, obligându-l să privească altfel durerile și grijile, să-și revizuiască valorile și, eventual, să se maturizeze. O reevaluare datorată războiului se produce și în viața lui Apostol Bologa, eroul de douăzeci și șase de ani din romanul „Pădurea spânzuraților”, dar într-un mod diferit. Această carte, scrisă între 1919-1922, este dedicată fratelui lui L. Rebreanu, condamnat la moarte de către tribunalul militar austro-ungar, sub acuzația de dezertare și spionaj. Emil Rebreanu a fost spânzurat la Ghimeș, pe 14 mai 1917. Romanul este un fel de încercare a scriitorului de a-și imagina cum s-ar fi putut dezvolta evenimentele. Cu toate acestea, conform mărturisirii autorului, Apostol Bologa nu este întruchiparea artistică a lui Emil, dimpotrivă, prototipul a fost întreaga generație tânără, „ezităările lui sunt fluctuațiile noastre, ale tuturor, fără excepție”⁶⁶⁷. Titlul romanului a fost inspirat de o

⁶⁵⁹ Камил Петреску. Последняя ночь любви... С. 288.

⁶⁶⁰ Idem, p. 297.

⁶⁶¹ Idem, p. 213.

⁶⁶² Idem, p. 9.

⁶⁶³ Idem

⁶⁶⁴ Idem, p. 161.

⁶⁶⁵ Idem, p. 171.

⁶⁶⁶ Idem, pp. 215-216.

⁶⁶⁷ Clara Margineanu, *Literatură, psihologie și viață...*, în Jurnalul Național, 03.05.2010.

fotografie ilustrând soldații cehi spânzurați de către austrieci într-o pădure, pe frontul italian. Această fotografie l-a obsedat mult pe scriitorul care auzise că românii din Transilvania au fost adesea condamnați la moarte prin spânzurare.⁶⁶⁸

Romanul are o structură circulară: începe și se termină cu o scenă de spânzurare reală. Această carte este despre viață și moarte, lumină și întuneric, dragoste și datorie, oameni și fantome. Moartea intră în roman încă de la primele pagini: pe frontul rus, cehul pe nume Svoboda, sublocotenent în armata austro-ungară, este executat pentru că încercase să dezerteze. Pentru încercarea de a trece la români, este spânzurat, în ultimul capitol, personajul principal. Ironia face ca Bologna, român din Transilvania, al cărui tată i-a poruncit să nu uite niciodată că este român⁶⁶⁹, să intre în armata austro-ungară ca voluntar, pentru a-și impresiona logodnica, Marta, care avea o slăbiciune pentru bărbații în uniformă. La începutul romanului îl vedem pe Bologna convins că războiul este „*un adevărat generator de energie*”⁶⁷⁰, „*o adevărată sursă de viață și cel mai eficient instrument pentru selecția naturală*”⁶⁷¹. Primele îndoieli se insinuează însă în momentul executării lui Svoboda, iar când unitatea în care își făcea serviciul Bologna este transferată în Transilvania, se produce o fractură la nivelul psihicului eroului, care realizează că va trebui să lupte cu cei de același neam cu el. El hotărăște să dezerteze la ruși, dar este rănit și trimis să se însănătoșească. După ce se vindecă și ajunge în Transilvania, se îndrăgostește de ungueroaica Ilona, o țărancă tânără de 17 ani, fiica unui tâmplar de coșciuge din partea locului, rupe logodna cu Marta și, după un timp, se căsătorește cu Ilona. Li se promite propria casă cu o grădină, iar Bologna este numit din nou judecător într-un tribunal militar. S-ar fi părut că un deznodământ fericit nu este prea departe, dar eroul află că trebuie să-i judece și să-i condamne la moarte pentru spionaj pe niște țărani români. Auzind această veste, Bologna se confruntă cu o dilemă: să-și îndeplinească datoria de ofițer, nesocotind porunca tatălui său, sau să treacă linia frontului la compatrioții săi. Dezertează, dar, necunoscând terenul, începe să rătăcească, cade în mâinile propriilor camarazi și acum chiar el trebuie să se prezinte în fața tribunalului. Aflându-se în arest, Apostol îi spune pretorului cuvinte importante pentru înțelegerea

online <http://jurnalul.ro/cultura/arte-vizuale/literatura-psihologie-si-viata-542589.html>

⁶⁶⁸ Ibidem

⁶⁶⁹ Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 46.

⁶⁷⁰ Ibidem, p. 28.

⁶⁷¹ Ibidem, p. 55.

stării sale interioare: „*Uneori este mai cumplit să-i judeci pe alții decât să fii tu judecat*”⁶⁷². Mergând spre locul de execuție, eroul deja nu mai distinge vocile, gândindu-se doar la faptul că mai trebuie făcut încă un pas. Cu o clipă înainte de a muri, el vede cerul, vârfurile strălucitoare ale munților, luceafărul de dimineață, prevestind răsăritul și aude preotul spunând: „*Primește, Doamne, sufletul robului tău, Apostol... Apostol... Apostol...*”⁶⁷³.

Primul război mondial din „*Pădurea spânzuraților*” este un război al conștiinței, prefacerile istorice devin evenimente ce s-au petrecut în sufletul omenesc. Acțiunile se desfășoară nu în tranșee, ci în psihicul uman: întunericul alungă lumina, iar oamenii se transformă în fantome, literalmente - murind - și figurativ - arzând pe dinăuntru. La fel ca în cazul lui Ștefan Gheorghidiu, războiul devine pentru Bologa o încercare la limita posibilităților umane. El este nevoit în permanență să aleagă între datoria față de stat și devotamentul față de poporul căruia îi aparține⁶⁷⁴. În notele la roman, Rebreanu menționa: „*Apostol este un cetățean: o părticică din marele <Eu> al statului; o roțiță în mecanismul de stat; un cetățean - nimic altceva decât o funcție*”⁶⁷⁵. Potrivit scriitorului, statul nu cere iubire, ci îndeplinirea datoriei, devotament și disciplină, în timp ce apartenența la popor presupune atașament și dragoste frățească, idee ce traversează întregul text. Nu fără temei, gândindu-se la dezertare, Bologa vrea să plece anume la români: „*pentru ruși el ar fi doar un simplu dezertor, dar pentru români - un frate*”⁶⁷⁶. Este impresionantă scena în care eroul apare ca translator la audierea unui prizonier compatriot și aude de la acesta: „*Dacă ai fi român adevărat, n-ai trage în frați. Ai fi de partea cealaltă, nu de asta*”⁶⁷⁷. Anume aceste cuvinte îl obligă pe Apostol să reflecteze asupra propriilor fapte în acest război, doar tatăl său l-a învățat că sentimentele trebuie să se potrivească cu gândurile, gândurile cu vorbele, iar vorbele cu faptele⁶⁷⁸, cu toate acestea, însă, cursul evenimentelor îl face să nesocotească echilibrul dintre lumea interioară și cea dinafară.

Pentru a concluziona, trebuie spus că scriitorii amintiți descriu în mod intenționat războiul nu ca pe un eveniment eroic, ci ca pe o tragedie

⁶⁷² Ibidem, p. 284.

⁶⁷³ Ibidem, p. 314.

⁶⁷⁴ Ibidem, p. 50.

⁶⁷⁵ Clara Margineanu. *Literatură, psihologie și viață...*, online <http://jurnalul.ro/cultura/artezvizuale/literatura-psihologie-si-viata-542589.html>.

⁶⁷⁶ Liviu Rebreanu. *Pădurea spânzuraților*, ed. cit., p. 116.

⁶⁷⁷ Ibidem, p. 148.

⁶⁷⁸ Ibidem, p. 46.

care îl schilodește pe insul care nu a aspirat la o cariera militară, ci a participat la război ca voluntar, luptând pentru niște idealuri. Războiul, chiar biruitor pe linia frontului, se transformă în pierderi grele, nu numai de vieți omenești, dar și morale, năruind sufletele celor care au trecut prin el. Aspirând la obiectivitate, scriitorii nu îi înfățișează pe adversari ca pe Talpa Iadului. Dimpotrivă, ei subliniază inutilitatea și cruzimea războiului, afirmând că în tranșeele inamicului se află tot oameni. De exemplu, este semnificativă scena din romanul „Întunecare”, în care un soldat povestește că în zilele Paștelui ortodox și catolic s-a ajuns la un armistițiu nerostit și s-au auzit cântări, nemții și românii au făcut schimb de pâine și țigări și și-au strigat urări: „Hei, nemților, Hristos a înviat! - Adevărat, camarad!” - și apoi toți s-au băgat din nou în tranșee și au început să aștepte când va apărea posibilitatea de a se ucide unul pe altul⁶⁷⁹. Înainte de a muri pe front, Mihai Vardaru de asemeni conștientiza: „Am ucis un om... Nu-l cunoșteam, nimic rău nu mi-a făcut. <...> Doar că purta altă uniformă. Era tânăr ca și mine, la fel ca mine - subofițer. Poate că a venit pe front cu aceleași gânduri. Iar eu am îndreptat pistolul și am tras!.. <...> Acum am înțeles că în război există un singur adevăr: cel care a ucis, niciodată nu va uita!”⁶⁸⁰.

⁶⁷⁹ Чезар Петреску. Крушение. С. 357.

⁶⁸⁰ Ibidem, pp. 359-361.

РОССИЯ И РУМЫНИЯ ВО ВРЕМЯ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОИНЫ

Координаторы:
Константин ХЛИХОР
Григорий Давидович ШКУНДИН
Василе СОАРЕ
Александр Сергеевич СТИКАЛИН

Издательский дом Top Form
Бухарест 2018

**ASOCIATIA SI FUNDATIA
ANASTASYA**

«Не все верят в эффективности благотворительных актов или в конкретной причине, которые могут изменить мир. Но если в конце дня вы чувствуете себя обязанным предпринять подход, не позволяйте никому остановить вас и не ожидайте чтобы кто-то будет вам помочь.»

Михай Хлихор

Основатель Фонда Анастасия

Фонд Анастасия

Научная конференция

РУМЫНИЯ И РОССИЯ ВО ВРЕМЯ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

29-30 сентября 2016 г.

Посольство Румынии В Российской Федерации

inslav

Москва, ул. Мосфильмовская, дом 64

АВТОРЫ

Д.Ю. КОЗЛОВ

Капитан 1 ранга, заместитель начальника Научно-исследовательского института военной истории Военной академии Генерального штаба Вооруженных Сил Российской Федерации. Президент Российской ассоциации историков Первой мировой войны. Автор более чем 150 опубликованных научных работ.

Основные публикации:

- Флот в румынской кампании 1916-1917 годов. СПб.: Издатель М.А. Леонов, 2003.
- Британские подводные лодки в Балтийском море. 1914-1918 гг. СПб.: Лекс, 2006.
- Сражение за Рижский залив. Лето 1915. М.: Цейхгауз, 2007.
- «Странная война» в Черном море (август - октябрь 1914 года). М.: Квадрига, 2009.
- (В соавторстве) Боевой и численный состав Рабоче-Крестьянского Красного Флота (Историко-статистическое исследование). М.: НИИ(ВИ) ГШ ВС РФ, 2012.
- Нарушение морских коммуникаций по опыту действий Российского флота в Первой мировой войне (1914-1917). М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2013.
- (В соавторстве) Россия в стратегии Первой мировой войны. Кн. 1. Россия в стратегии Антанты. СПб.: Издательство Русской христианской гуманитарной академии, 2014.
- (В соавторстве) Военные реформы в России (СССР): опыт и уроки (XVI - начало XXI вв.). М.: ВАГШ ВС РФ, 2014.
- Во главе действующего флота. Система управления морскими силами России
- накануне и в годы Первой мировой войны. М.: Нобель Пресс, 2014.
- (В соавторстве, рук. авторского коллектива) Вооруженные силы России в Первой мировой войне (1914-1917). В 2 т. М.: Мегapolis, 2014.
- (В соавторстве) Первая мировая война. Энциклопедический словарь. М.: Весь Мир, 2014.
- (В соавторстве) История органов управления боевой подготовкой Вооруженных Сил России (СССР). М.: АО «Красная Звезда», 2015.

Константин ХЛИХОР

Доктор исторических наук, профессор, автор курсов «Геополитика и геостратегия», «История XX ого века», «Общение в международных конфликтах», прочитанных в Бухарестском университете и Христианском Университете им. Дмитрия Кантемира; председатель Румынского

научного общества междисциплинарных исследований в Бухаресте; старший научный сотрудник Института Румынской Революции 1989 года. Автор более чем 200 опубликованных научных работ.

Основные публикации:

- *Revoluție și tranziție la români într-un secol scurt. 1918-1989.* Editura Tritonic, București, 2017.
- *România și șocurile geopolitice ale războiului rece. 1980-1991,* Editura IRRD, 2016
- *România. Relațiile cu vecinii în perioada războiului rece,* (editor), Editura Academiei Tehnice Militare, Bucuresti, 2015.
- *Revoluția Română din Decembrie 1989 și percepția ei în mentalul colectiv. Obiectivitate și subiectivitate. Neutralitate și părtinire. Studii,* (editor,) Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2014.
- *Geopolitical Perspectives and Development, EUBSR 2014 International Conference, Volume 1, 2014, eds., with Peter Kopecky, Italian Academic Publishing, Bagheria, Palermo, ITALY.*
- *Book of Proceedings International Conference on EU and Black Sea Region, First Editions,* (eds., with Antonello Biagini, Andrea Carteny), Giovani Mineo Editore, Bagheria, Italy, 2013.
- *International Relations. Approaches and Studies* (eds., with Mihai Retegan), Italian Academic Publishing, Bagheria, 2013.
- *Geopolitics. From a Classical to a Postmodern Approach,* Italian Academic Publishing, Bagheria, 2014.
- *Armata Roșie în România,* editie revăzută și adăugită, ProUniversitaria, București, 2012.
- *Geopolitica. De la clasic la postmodern,* Karta Graphic, Ploiesti, 2011.

Е.П. Василе СОАРЕ

Чрезвычайный и Полномочный Посол Румынии в Российской Федерации. 2002-2008 - Чрезвычайный и Полномочный Посол Румынии в Казахстане, с 2003 г. аккредитован также в Кыргызской Республике и в Республике Таджикистан. январь 2008 - октябрь 2011; 2013 - директор Управления Расширенной Европы и Управления Восточной Европы и Центральной Азии (страны СНГ). Август 1999 - май 2001 - заместитель директора Восточного Управления МИД-а Румынии (страны СНГ); Вице-президент Общества «Друмул Мэтэсий» (Шелковый Путь), Бухарест, 2012 г.

Основные публикации:

- *Tătarii în Asia Centrală - trecut și prezent. Însemnările unui diplomat român, în volumul " Moștenirea istorică a tătarilor, vol. I, ed. Tasin Gemil și Nagy Pienaru, București, 2010.*
- *Islamul în Azerbaijan. Evoluție istorică și tendințe actuale,* Contemporary Research in Turkology and Eurasian Studies. A Festschrift in Honor of Professor Tasin Gemil on the Occasion of His 70th Birthday, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2013

- *Prezența românilor în Kazahstan - istorie și destin*, revista „Memoria - Revista Gândirii Arestate”, București, 2007.
- *Stepa kazahă - pământ al făgăduinței pentru românii basarabeni și bucovineni la sfârșitul sec. XIX - începutul sec. XX*, revista „Memoria - Revista Gândirii Arestate”, București, 2007
- *Români din Kirgizstan*, revista „Memoria - Revista Gândirii Arestate”, București, 2007
- *Prizonierii români în lagărele de concentrare din Kazahstan între 1941-1950*, în Revista „NOINU”, 2006.

Татьяна Андреевна ПОКИВАЙЛОВА

Кандидат исторических наук, старший научный сотрудник Отдела истории Восточной Европы после Второй мировой войны, работает в Институте славяноведения с 1968 года.

Основные публикации:

- Краткая история Румынии: с древнейших времен до наших дней. М., 1987 (соавтор).
- Трансильвания - яблоко раздора между Венгрией и Румынией // *Очаги тревоги в Восточной Европе: (драма национальных противоречий)*. М., 1994 (соавтор).
- Участие Румынии в антисоветской войне. Рост антивоенных, антинацистских и антифашистских настроений в румынском обществе (22 июня 1941 - лето 1943 г.)
- Нарастание недовольства в румынском обществе. Государственный переворот // *Движение сопротивления в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 1939-1945*. М., 1995.
- Венгеро-румынский конфликт и советская дипломатия. 1940 - июнь 1941 года // *Война и политика*. М., 1999 (соавтор).
- Восточная Европа между Гитлером и Сталиным. 1939-1941 гг. М., 1999 (соавтор).
- XX съезд КПСС и политические конфликты в социалистических странах Восточной Европы: новые документы и проблемы российской историографии // *Anii 1954-1960: Fluxurile și refluxurile stalinismului*. Sighet. 8. București, 2000.
- За кулисами борьбы за Трансильванию. Cluj-Napoca, 2003 (соавтор).
- Об отношении между Коминтерном и румынскими коммунистами (лето 1941 - осень 1943). Об одной неудавшейся миссии // *Studii și materiale de istorie contemporană. Serie nouă*. București, 2003. Vol. II.

Михаил ДОБРЕ

доктор исторических наук, дипломат МИД-а Румынии с 1991 года. Бывший чрезвычайный и полномочный посол Румынии при Святом Престоле и Суверенном Мальтийском Ордене (2002-2006). Доцент исторического факультета в Бухарестском университете. Опубликовал более 50 научных статей в Румынии и за рубежом.

Основные публикации:

- *România la sfârșitul Războiului Rece. Statut geopolitic și opțiuni de securitate*, Editura Enciclopedică, București, 2011.
- *Relații diplomatice româno-italiene în perioada neutralității 1914-1915*, în „Revista Istorică”, том XXVII, 2016, nr. 1-2.
- *Ecouri diplomatice italiene la demersurile pentru intrarea României în Primul Război Mondial (1916)*, în „Revista de istorie militară”, nr. 5-6 (157-158), 2016.

Владислав Якимович ГРОСУЛ

доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент Международной Славянской Академии. Главный научный сотрудник института Российской истории РАН. Автор около 440 научных публикаций, в том числе 11 индивидуальных и 14 коллективных монографий.

Основные публикации:

- Очерки истории Тамани. М.: ИНСАН, 1996. (в соавт. с Н. Ф. Бугаев)
- Русофилы и русофобы в истории Молдавии // Россия и страны ближнего зарубежья, 1997.
- Международные связи российской политической эмиграции во второй половине XIX в. М.: РОССПЭН, 2001.
- Карагаш - минувший и нынешний (История одного приднестровского села). М.: ИРИ РАН, 2001.
- Русское общество XVIII-XIX вв. Традиции и новации. М., 2003.
- Образование СССР (1917-1924). М.: ИТРК, 2007 (2-е изд. 2012).
- Русское зарубежье в первой половине XIX в. М.: РОССПЭН, 2008.
- Общественное мнение в России XIX в. М.: АИРО-XXI, 2013.
- Труды по теории истории. М.: АИРО-XXI, 2014.
- Молдавское движение до и после образования Румынии (1821-1866). Кишинёв, 2014.

Адриан ПОП

доктор исторических наук. Профессор Факультета политических наук в Национальной школе политических и административных исследований, сотрудник European International Studies Association (EISA); сотрудник Central and East European International Studies Association (CEEISA); сотрудник World Futures Studies Federation; сотрудник International Political Science Association, (2012-2013); координирующий (Chair) The Millennium Project Romania Node; научный сотрудник Румынского научного общества междисциплинарных исследований, Бухарест.

Основные публикации:

- *Prăbușirea imperiului sovietic. „Lecții” în retrospectivă* (coordonator cu Constantin Corneanu și coautor), Târgoviște, 2012.
- *Facing the Challenges of Policy Research Through Training Strategists in Europe* (with Muzaffer Vatansever, Igor Breitner and Mustafa Kutlay), Leonardo da Vinci Partnership Project International Strategic Research

Organization, Ankara, 2011

- ❑ Originile și tipologia revoluțiilor est-europene, București, 2010
- ❑ Spre o strategie europeană în bazinul Mării Negre. Cooperarea teritorială (coordonator, coautor Dan Manoleli), București, 2008,
- ❑ Schisma Roșie. România și declanșarea conflictului sovieto-iugoslav (1948-1950) (coautor Florin Constantiniu), Editura Compania, București, 2007.
- ❑ România și Republica Moldova - între Politica Europeană de Vecinătate și perspectiva extinderii Uniunii Europene (coordonator, coautori Gabriela Pascariu, George Angheloiu și Alexandru Purcăruș), București, 2006.
- ❑ Politica Europeană de Securitate și Apărare - element de influențare a acțiunilor României în domeniul politicii de securitate și apărare (coautori Liviu Mureșan, Florin Bonciu), București, 2004.
- ❑ Tentația tranziției. O istorie a prăbușirii comunismului în Europa de Est, Editura Corint, București, 2002.

Максим Викторович ОСЬКИН

Институт законовещения и управления Всероссийской полицейской ассоциации, Тула, доцент кафедры общих гуманитарных и социально-правовых дисциплин, кандидат исторических наук, Институт Законовещения и управления ВПА

Основные публикации:

- ❑ Первая мировая война, Изд-во «Вече», Москва, 2010
- ❑ История Первой мировой войны, Изд-во «Вече», Москва, 2014
- ❑ Неизвестные трагедии Первой мировой. Пленные. Дезертиры. Беженцы, Изд-во «Вече», Москва, 2011
- ❑ Брусилловский прорыв, Изд-во «Эксмо», 2010
- ❑ Крах конного блицкрига. Кавалерия в Первой мировой войне, Изд-во «Яуза, Эксмо», 2009
- ❑ Крушение германского блицкрига в 1914 году. Цейхгауз, 2006

Илие СКИПОР

доктор исторических наук, министр-советник в Посольстве Румынии в Российской Федерации, научный сотрудник Румынского научного общества междисциплинарных исследований, Бухарест.

Основные публикации:

- ❑ *Trecerea Nistrului(1941). O decizie controversată*, coautor Florin Constantiniu, București, Editura Albatros, 1995.
- ❑ *Războiul din golf. De la Adam la... Saddam*. București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1991.
- ❑ *Istoria militară a poporului român*, vol. IV-VI, Editura Militară, București, 1988-1989, coautor.
- ❑ *România în anii primului Război Mondial* (în 2 volume), Editura Militară, București, 1987, coautor.
- ❑ *România în anii celui de-al doilea Război Mondial* (în 3 volume), Editura Militară, București, 1989, coautor.

Борис Сергеевич КОТОВ

Научный сотрудник Центра по изучению XIX в. Кандидат исторических наук.

Основные публикации:

- (в соавт.) Россия в Великой войне 1914-1918 годов. Образы и тексты // Под общ. ред. А.К. Сорокина, А.Ю. Шутова. М.: РОССПЭН, 2014
- Сарајевски атентат и јулска криза 1914. године у свјетлу руске штампе // Сарајевски атентат 1914. Ђоровићеви сусрети 2013. године. Међународни научни скуп историчара (Гацко, 19-21. септембар 2013. године). Београд, 2014. С. 224-232.
- Војната меѓу сојузниците во 1913 година и Букурешкиот мировен договор во огледалото на рускиот печат // Букурешкиот мировен договор, Македонија и Балканот. Меѓународен научен собир по повод 100-годишнината од потпишувањето на Букурешкиот мировен договор одржан на 31 октомври и 1 ноември 2013 година. МАНУ, Скопје, 2014. С. 99-107
- Межсојузническа војна лета 1913 года в восприятии русского общества (по материалам прессы) // Новая и новейшая история. 2015. № 3. С. 101-112.
- Сараевское убийство 1914 г. в зеркале российской прессы // Первая мировая война. Проблемы изучения и уроки истории. Материалы VIII Конвента РАМИ. 25-26 апреля 2014 г. М.: Изд-во «МГИМО-Университет», 2015. С. 46-62.
- (в соавт.) Австрийский вопрос в 1945-1955 гг. Документы советской эпохи // СССР и Австрия на пути к Государственному договору. Страницы документальной истории. 1945-1955 / под общ. ред. В.И. Якунина; авт.-сост. А.Ю. Ватлин, Б.С. Котов, А.К. Сорокин, А.А. Ширинянц, А.Ю. Шутов. М.: Политическая энциклопедия, 2015. - С. 3-21.

Каталин ТУРЛЮК

старший научный сотрудник Института истории им. А. Д. Ксенопола в Яссах, профессор, Университет им. А. И. Куза и Университет им. П. Андрея в Яссах. Автор более 300 научных публикаций, статей по истории, международным отношениям, евроатлантической интеграции.

Основные публикации:

- *Modernizare și construcție națională în România. Rolul alogenilor 1832-1918*, în col. cu D. Vitcu și D. Ivănescu, Editura Junimea, Iași, 2002.
- *Interwind Destinies. Modern Romania and Its Ethnic Groups*, Editura Junimea, Iași, 2003
- *Organizarea României moderne. Statutul naționalităților 1866-1918. I. Identitate și comunicare socială*, Editura Performantica, Iași, 2004
- *Organizarea României moderne. Statutul naționalităților 1866-1918. II. Dilemele conviețuirii*, Editura Junimea, Iași, 2004.
- *România interbelică în paradigma europeană*, în col. cu I. Agrigoroaie, Gh. Iacob, O. Buruiiană, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iași, 2005.

Гавриил ПРЕДА

доцент Исторического факультета, Христианский Университет им. Дмитрия Кантемира, Бухарест; научный сотрудник Румынского научного общества междисциплинарных исследований, Бухарест.

Основные публикации:

- *Importanța strategică a petrolului românesc 1939-1947*, Editura Printeuro Ploiești, 2001
- *Războiul petrolului de la Ploiești*, (coautori Eugen Stănescu, Iulia Stănescu) Editura Printeuro Ploiești, 2003
- *România în Organizația Tratatului de la Varșovia 1954-1968*, vol 1-2, (coautor Petre Opris), Editura Institutul National pentru Studiul Totalitarismului, București, 2008-2009.
- *23 August în Prahova - documente*, (coautori Eugen Stănescu, Iulia Stănescu) Editura Universității „Petrol Gaze” din Ploiești, 2008
- *Mitropolitul Pimen Georgescu. Viața și înfăptuirile sale (1853-1934)*, (coautor Aurel Pentelescu), Editura Printeuro, Ploiești, 2003
- *The Romanian Michael the Brave. War Order Decorated Foreign Officers*, Italian Academic Publishing, 2013

Корнел ГРАД

старший научный сотрудник Западного Университета «Василе Голдиш» в Араде. Специалист по современной истории Румынии. Автор многих работ, статей.

Основные публикации

- *Al doilea Arbitraj de la Viena*, Iași, Institutul European (Colecția *Istorie și diplomație*), 1998;
- *Istoria României. Transilvania. Vol. II (1867-1947)*, Cluj-Napoca, "George Barițiu", 1999, (coautor);
- *1918/1919. Contribuții sălăjene la Marea Unire*, Zalău, Ed. Limes 2000 (coautor);
- *Memorii, jurnale și însemnări transilvane (1938-1989)*, Zalău, Ed. Limes, 2000 (coautor);
- *Al II-lea Arbitraj de la Viena (30 aug. 1940). Poziția armatei române*. Zalău, Ed. Limes - Colecția *Historia - Diplomație*, 2000;
- *Sfârșit și început de epocă. Korszakvég és korszakkezdet. The End and Beginning of an Era*. Zalău-Satu Mare, Ed. Lekton și Muzeul Sătmărean, 1998;
- *Al II-lea Arbitraj de la Viena din 30 august 1940. Antecedente și consecințe - A második Bécsi döntés, 1940. Augusztus 30. Elcsmények és következmények*, vol. tematic supliment al anuarului *Satu Mare. Studii și Comunicări*, seria II, XXVII/II - Supplementum, Satu Mare, 2011.

Екатерина ХЛИХОР

доцент Факультета безопасности и обороны Национального университета обороны им. Кароля I-ого, в Бухаресте; автор курсов «Языковая политика и мультикультурализм», «Публичная дипломатия»; научный сотрудник Румынского научного общества междисциплинарных исследований, Бухарест.

Основные публикации:

- *Copilăria poetului și poezia copilăriei*, Editura Universității Naționale de Apărare, București, 2003
- *Politica lingvistică și de securitate în societatea contemporană*, Editura CTEA, București, 2017
- *Diplomația publică în relațiile internaționale*, Editura Universității Naționale de Apărare, București, 2018.

Габриел ЛЯХУ

профессор Исторического Факультета, Христианский Университет им. Дмитрия Кантемира, Бухарест; директор Центра подготовки и повышения квалификации преподавателей «Grigore Tabacaru» Бакау, занимал должность генерального секретаря в Министерстве образования и научной исследования.

Основные публикации:

- *Expansiunea colonială în Africa, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, reflectată în corespondența diplomatică românească*, Editura Conexiuni, Bacău, 2000
- *Africa. Un continent disputat, 1878-1912*, E.D.P., București, 2009
- *Romania and Egypt in the late nineteenth and early twentieth century*, în „Annales d'Univesitè Valahia Târgoviște, Section d'Histoire et d'Archèologie”, tome XI, nr. 2
- *The origins of African Nationalism: E. W. Blyden*, în „Annales d'Univesitè Valahia Târgoviște, Section d'Histoire et d'Archèologie”, tome XI, nr. 2, 2009 - indexată Scopus, Copernicus, Elsevier, ESEP.
- *The Dynamics of British Interests: From the Black Sea to the Suez Canal (The End of the 19th Century)*, in "Challenges and Opportunities for a Multilateral Cooperation", Edited by Antonello Folco Biagini, Constantin Hlihor, Andrea Carteny, Mineo Giovanni Editore, 2012.
- *Revolta colonelului Ahmad Urabi Pașa în comunicarea diplomatică a legațiilor României cu Ministerul Afacerilor Externe*, în Nicoleta Ciachir, Sorin Marcel Colesniuc, În amintirea unui istoric român, Nicolae Ciachir, Editura Etnologică, București, 2016

Анастасия Викторовна УСАЧЁВА

Младший научный сотрудник Отдела современных литератур Центральной и Юго-Восточной Европы, работает в Институте славяноведения с 2009 года. Литературовед. Изучает литературные процессы в Румынии в 1990-2000-е годы, проблемы гендера в литературе

и вопросы национальной идентичности, творчество Эжена Ионеско.

Основные публикации:

- Эжен Ионеско - румынский писатель? (о книге С. Микулеску «Маски Эуджена Ионеску. Двенадцать ипостасей ионесканизма») // Славянский мир в третьем тысячелетии. Славянские народы: векторы взаимодействия в Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европе. М., 2010.
- Трилогия М. Кэртэреску «Ослепительный» в контексте румынского постмодернизма // Славянский мир в третьем тысячелетии. Межкультурный и межконфессиональный диалог славянских народов. М., 2011.
- Румынское литературоведение и критика 1990-2000-х гг. об Эжене Ионеско (к проблеме национальной и культурной идентификации) // Литературоведение и критика Центральной и Юго-Восточной Европы конца XX - начала XXI века. Идеи, методы, подходы. Серия: «Современные литературы стран ЦЮВЕ». М., 2011.

ПУБЛИКАЦИИ

ПРЕДИСЛОВИЕ	с. 267
Д.Ю. КОЗЛОВ <i>Русский черноморский флот в борьбе за добруджу осенью 1916 года: достижения, проблемы, уроки</i>	с. 271
Константин ХЛИХОР <i>Румыния 1916-го года: между национальными стремлениями и геополитическими интересами великих держав</i>	с. 279
Василе СОАРЕ <i>Румынские военнопленные в России (1914-1924 гг.)</i>	с. 290
Т.А. ПОКИВАЙЛОВА <i>Первая мировая война и судьба румынского золота (в контексте российско-румынских отношений)</i>	с. 301
Михаил ДОБРЕ <i>Аспекты румыно-российских дипломатических отношений в период нейтральности Румыни 1914-1916 годах</i>	с. 312
В.Я. ГРОСУЛ <i>Бессарабия в годы Первой мировой войны</i>	с. 326
Адриан ПОП <i>Российско-германские отношения во времени и после Первой мировой войны и их последствия для Румынии</i>	с. 340
Максим Викторович ОСЬКИН <i>Русско-румынское военно-экономическое сотрудничество в годы Первой мировой войны (продовольствие, снабжение, инфраструктура)</i>	с. 357
Илие СКИПОР <i>План эвакуации румынских государственных властей в Россию (1916-1917 гг.)</i>	с. 376
Борис Сергеевич КОТОВ <i>От образа противника к образу союзника: оценка российским общественным мнением политики Румынии в преддверии Первой мировой войны (1912-1914 гг.)</i>	с. 392

Каталин ТУРЛЮК

Российско-румынские отношения в период Первой мировой войны Влияние идеологии на выбор и принятие политических решений..... с. 422

Гавриил ПРЕДА

Румыния и Россия, 1916-1917 гг. Некоторые замечания по поводу отношений на уровне командований армий..... с. 431

Корнел ГРАД

Добровольческий корпус трансильванских, банатских и буковинских румын из России (1916-1920 гг)..... с. 447

Екатерина ХЛИХОР

Россия как культурная тема в романе «Русская» Джиба Михаэску..... с. 463

Габриел ЛЯХУ

Восприятие другой стороны в российско - румынских дипломатических переговорах в преддверии вступления Румынии в Первую мировую войну..... с. 479

Анастасия Викторовна УСАЧЕВА

Образ Первой мировой войны в румынской литературе..... с. 492

ПРЕДИСЛОВИЕ

Этот том исследований, объединивший вклад 16 исследователей и известных преподавателей истории из важнейших научно-исследовательских институтов и центров, а также университетов Российской Федерации и Румынии, стал результатом дискуссий, проведенных в ходе международной научной конференции на тему «*Румыния и Россия во время Первой Мировой войны*». Она состоялась 29 и 30 сентября 2016 года в Посольстве Румынии в Москве. В хорошую организацию и проведение этого мероприятия внесли свой вклад *Посольство Румынии в Москве, Институт славяноведения Российской Академии Наук, Российская ассоциация историков Первой мировой войны и Румынское научное общество междисциплинарных исследований*.

Участие Румынии и России в Первой мировой войны было предметом исторических исследований нескольких поколений историков. Результатом этого стала впечатляющая и комплексная историография, которая отражает почти все аспекты и события, от военных и политико-дипломатических до социальных, экономических и повседневных аспектов румынского общества. Тем не менее, до сих пор осталось множество «белых пятен» в интерпретации событий, возникших вследствие идеологической «зашоренности» или под давлением каких-то сиюминутных политических интересов. Осталось еще много вопросов, в том числе затрагивающих военные и политико-дипломатические отношения и сотрудничество между союзниками, которые ожидают ответа в духе исторической правды в соответствии с принципом «*без гнева и пристрастия*», распространенным тысячи лет назад в римской цивилизации. Некоторые из них связаны с характером румыно-российских отношений в период с 1914 по 1920 годы и с разрешением некоторых острых проблем, возникших в отношениях между этими двумя государствами.

Дискуссии об участии Румынии и России в Первой мировой войне на организованной в Москве конференции стали частью научных мероприятий, организованных по всей Европе, которые имели целью отметить столетие событий, оказавших решающее влияние на историю XX века. Но одновременно они были нацелены на расширение исследовательского поля, охватывающего события

Первой мировой войны, в историографии этих двух стран. На протяжении прошлого столетия на историографический дискурс как в Румынии, так и в Советском Союзе/Российской Федерации, в переменной степени влияли внеучные обусловленности, из которых выделяются, в первую очередь, политический и идеологический факторы. Что касается подхода к участию Румынии и России в первом великом мировом конфликте и отношений между ними в межвоенные десятилетия, то можно утверждать, что он имел реактивный и воинствующий характер. Историописание превратилось в политическое оружие, предназначенное для того, чтобы служить в Румынии защитой политико-государственной системы, закреплённой Парижской мирной конференцией 1919-1920 годов, а в Советском Союзе, чтобы очернить и подорвать Великое объединение румынского народа, сосредоточив внимание на непризнании решений, принятых в Сфатул Цэрий 27 марта (9 апреля) 1918 года. После Второй мировой войны уже и в Румынии коммунистический режим жестоко подчинил себе историографию, которой манипулировал в смысле достижения некоторых идеологических и пропагандистских целей. Этот факт выразился в грубых фальсификациях в период так называемого социалистического интернационализма¹ и с некоторой близостью к исторической правде в «эпоху Николая Чаушеску»², но без освобождения историографического дискурса от политико-идеологических ограничений.

Падение коммунистического режима и в особенности 100-летие Первой мировой войны создали не только на международном уровне, но также и в Румынии и Российской Федерации, благоприятную возможность для того, чтобы переориентировать интерес к этому вопросу. Для историков важно не только переоценить пройденный длительный историографический путь, но, не в последнюю очередь, произвести необходимые изменения в перспективах дальнейших

¹ См., помимо прочего, Ion Gheorghiu, *Relațiile româno-ruse în perioada neutralității României (1914 - august 1916)* // Исследования. Журнал истории, 1953, IV, год 6; Mihail Lascăr, *Pacea de la Buftea (1918), întruchipare a politicii militarismului german față de România*, Бухарест: Colecția Societății pentru Răspândirea Științei și Culturii, 1955; Vasile Liveanu, *Armistițiul de la Focșani (1917)* // Исследования. Журнал истории, 1954, VII, № 4.

² См., помимо прочего, Mircea N. Pora, *Primul Război Mondial 1914-1918*, Бухарест, Научная и энциклопедическая редакция, 1979; Titu Georgescu, *Marile Puteri și țările mici în contextul Primului Război Mondial și al urmărilor sale imediate* // «Журнал истории», Том 28, № 7, 1976; George Protopopescu, *Planul de campanie al Marelui Cartier General Român pentru Primul Război Mondial* // «Acta Musei Napocensis», № IX, 1972.

исследований. Конференция на тему «*Румыния и Россия во время Первой мировой войны*» была проникнута этим духом, что проявилось не только в представленных темах, но и в дискуссиях, которые последовали за каждой презентацией.

Исследования, составляющие содержание этого тома, относятся к широкому кругу вопросов, касающихся Румынии и России в годы войны. Они связаны с анализом хода военных действий и связи между командованиями румынской и российской армий до тех, которые касались восприятия/образа *другого* как на уровне военных действий, так и в обществе в целом. Идеи и выводы, придающие устойчивость этим исследованиям, являются результатом тщательной работы по исследованию и анализу документов многих румынских и российских архивов, а также других источников с большой научной представительностью. Рассмотрены также и темы, связанные с исследованием средств массовой информации данной эпохи и литературы, а также воспоминаниями или ежедневными записями, сделанными участниками или наблюдателями военных и политико-дипломатических событий первого мирового конфликта.

Работа конференции была логистически поддержана посольством Румынии в Москве и финансово обеспечена **Фондом «Анастасия»** из Бухареста. Мы глубоко благодарны за эту помощь, без которой встреча между румынскими и русскими историками не могла бы состояться, равно как и не было бы возможным появление данного тома исследований. Мы благодарим всех тех, кто своими ходатайствами и усилиями организовал это научное мероприятие. Координаторы тома надеются, что результаты опубликованных исследований станут хорошей отправной точкой для определения новых читательских сетей, начиная с необходимости исторического самоанализа, не партийного или прославляющего, а ясного и объективного, чтобы иметь представление о событиях как можно ближе к образу, в котором разворачивались военные, политические и дипломатические действия Первой мировой войны.

РУССКИЙ ЧЕРНОМОРСКИЙ ФЛОТ В БОРЬБЕ ЗА ДОБРУДЖУ ОСЕНЬЮ 1916 ГОДА: ДОСТИЖЕНИЯ, ПРОБЛЕМЫ, УРОКИ

Д.Ю. КОЗЛОВ

Вступление Румынии в Первую мировую войну привнесло в стратегическую обстановку на Черноморском театре военных действий кардинальные изменения. Во второй половине кампании 1916 г. западная часть Черного моря стала важной, а в отдельные периоды важнейшей частью операционной зоны русского Черноморского флота (командующий - вице-адмирал А.В. Колчак), который решал в румынских водах широкий спектр задач. Одна из них - содействие русским и румынским войскам в ходе борьбы за Добруджу.

Военные действия в Румынии до конца 1916 г. имели маневренный характер, но, в отличие от Кавказского фронта, они приняли неблагоприятное для румын и их русских союзников направление. Поражение румынской армии и отход союзных войск к Дунаю оказали большое влияние на организацию и результаты совместных действий армии и флота на приморском и приречном направлениях.

Анализируя действия сил Черноморского флота у побережья Румынии и в нижнем течении Дуная, полезно помнить о том, что взаимодействие армии и флота в Добрудже имело целый ряд особенностей.

Прежде всего, совместные действия организовывались не в обстановке успешного наступления, как это было, например, на побережье Лазистана в первой половине 1916 г., а в трудных условиях оборонительной операции, сопровождавшейся отступлением армии, потерей территории и баз. Флоту приходилось взаимодействовать не только с русскими, а и с румынскими войсками, что затрудняло - иногда до крайности - взаимоотношения морских и сухопутных начальников. Все это зачастую приводило к тому, что организация взаимодействия армии и флота оставляла желать много лучшего.

В ходе совместных сил армии и флота у побережья Лазистана весной и летом 1916 г. было достигнуто единство командования - морские силы, выделенной для содействия войскам (Батумский отряд кораблей), были оперативно подчинены общевойсковому начальнику, полностью ответственному за ведение наступательной

операции (начальнику Приморского отряда войск). Это обстоятельство немало способствовало целеустремленному применению сил флота, своевременной постановке задач, четкой организации взаимодействия. К сожалению, такого единства не было в Румынии. Например, общее руководство действиями Отряда судов особого назначения должно было осуществляться из главной квартиры румынского верховного командования через представителя русского флота капитана 1 ранга А.С. Зарина³. Однако румынская ставка не всегда находилась в курсе сложившейся на фронте обстановки, а с началом октябрьского наступления неприятеля вообще потеряла связь с Добруджинской армией.

Действия флота у румынского побережья протекали в условиях активного, хотя далеко не всегда эффективного противодействия авиации противника. Последняя энергично наносила удары по базам (Констанца, Черноводы, Сулина)⁴, по аэродрому (близ Констанцы), а также по кораблям в море, что уже отмечалось в действиях «блокирующих» эсминцев у Босфора и гераклийского побережья в первой половине августа 1916 г.

В этой связи возник вопрос об организации противовоздушной обороны кораблей при действиях вблизи неприятельских берегов. Стало очевидным, что охранения и прикрытия кораблей от неприятельских подводных лодок и крейсеров недостаточно, и на повестку дня был поставлен вопрос об организации противовоздушной обороны как нового вида обороны корабельного соединения.

Кроме того, неприятель применял для борьбы с кораблями, обстреливавшими береговые объекты и позиции сухопутных войск, подводные лодки и полевую артиллерию. Реальной была и минная опасность - небольшие глубины позволяли широко использовать минное оружие как у баз, так в районах моря, примыкавших к флангу армии. Однако неприятель далеко не в полной мере реализовал эту возможность.

³ Флотскому представителю, подчиненному начальнику Морского штаба верховного главнокомандующего и командующему Черноморским флотом, вменялось в обязанность «доносить все вопросы о морской стратегической обстановке и морских операциях, связанных с военными действиями Румынии». Ему предписывалось передавать «все директивы и приказы румынского верховного командования частям флота», через него же осуществлялась и обратная связь.

⁴ Так, 10 октября в налете на Констанцу участвовали германских 18 самолетов, базировавшихся на Варну. Аэропланы сбросили порядка 170 бомб и большое количество стрел. В результате взрыва бомбы начался пожар склада бензина, но усилиями личного состава русских кораблей и береговых частей он был ликвидирован. Получил повреждения тральщик «№ 238», были потоплены две баржи румынского землечерпального каравана. (Российский государственный архив военно-морского флота (РГА ВМФ). Ф. 418. Оп. 1. Д. 902. Л. 77.)

Все эти обстоятельства наложили отпечаток на характер и результаты совместных действий, на выбор способов действий и тактических приемов, вызывали необходимость дополнительных обеспечивающих мероприятий.

В ходе румынской кампании 1916-1917 гг. флот Черного моря оказывал русским и румынским войскам в Добрудже содействие артиллерийским огнем на левом (приморском) и правом (приречном) флангах, перевозками войск и военного снаряжении, обороной морских сообщений, организацией переправ на Дунае, эвакуацией раненых, прикрытием флангов армии от воздействия морских и речных сил противника. Морская авиация, кроме того, вела тактическую разведку в интересах армейского командования, а также наносила бомбовые удары по неприятельским позициям и объектам. Самостоятельные действия сил флота свелись к нанесению артиллерийских ударов по портовой инфраструктуре Констанцы, Балчика и Коварны.

Говоря о поддержке войск приморского фланга армии и об участии флота в обороне Констанцы, заметим, что выделение специального отряда кораблей и подчинение его отдельно командующему флагману отвечало требованиям обстановки и задачам, возникшим перед флотом в связи с вступлением Румынии в войну. Однако малочисленный Отряд судов западной части моря (чаще его называли Отрядом судов особого назначения) оказался не в состоянии решить одновременно все поставленные задачи. Корабельная группа контр-адмирала Петра Ивановича Паттон-Фантон-де-Веррайона (к середине октября - линейный корабль «Ростислав», 5-й дивизион миноносцев («Звонкий», «Завидный», «Зоркий» и «Заветный»), два эсминца 3-го дивизиона («Лейтенант Шестаков» и «Капитан-лейтенант Баранов»), восемь тральщиков, четыре сторожевых катера, сетевой заградитель «Аю-Даг», две зенитные батареи, береговой авиационный отряд (четыре гидросамолета) и приданная дружина ополченцев) успешно защищала морские сообщения и поддерживала фланг армии до начала решительных боев на приморском направлении. К моменту же наступления неприятеля корабли, занятые обеспечением перевозок войск и снабжением Добруджинской армии, в первые сутки наступления противника - 19 октября⁵ - не смогли должным образом поддержать войска, и это сказалось на исходе борьбы за Констанцу.

Столь скорое оставление Констанцы (город был эвакуирован 22 октября) было предопределено целым рядом серьезных недостатков

⁵ Все даты приведены по новому стилю.

в подготовке ее к обороне. Сухопутная оборона базы находилась в зачаточном состоянии. Армейское командование не выделило для обороны города достаточного количества войск; 19-я румынская дивизия генерала Рашку, занимавшая приморский участок фронта, была деморализована в первых боях и не смогла закрепиться на подступах к Констанце. Единого командования силами в районе базы создано не было, а все инициативы моряков в этой части игнорировались. Не удалось установить надежную связь между кораблями и румынскими войсками.

Командование Отряда особого назначения нерешительно использовало линейный корабль «Ростислав» с его сравнительно мощной артиллерией (четыре 254-мм и восемь 152-мм орудий, не считая «противоаэропланых» пушек) - линкор выходил непосредственно к флангу армии лишь 21 и 22 октября. Кстати, на активное использование «Ростислава» с принятием «*всех мер охраны*» нацеливал контр-адмирал П.И. Паттона и командующий флотом (телефонограмма № 8720 от 6 октября 1916 г.)⁶. Опасения атак неприятельских подводных лодок, конечно, имели под собой основания, но командование отряда располагало силами и средствами для организации противолодочной обороны линейного корабля в ограниченном по площади районе боевого маневрирования, который, напомним, был прикрыт сетевыми заграждениями. Стрельба же из гавани Констанцы по невидимым целям оказалась недостаточно эффективной.

Отказ российской ставки от уничтожения топливных складов в Констанце отдал в руки противника громадные (по некоторым оценкам, до 475 тыс. тонн⁷) запасы нефти и нефтепродуктов. Уже через неделю после оставления города, когда растаяли надежды на его скорое возвращение, командующий Черноморским флотом получил директиву верховного главнокомандования уничтожить нефтехранилища артиллерийским ударом кораблей. 1 ноября крейсер «Память Меркурия», а затем эсминцы «Быстрый» и «Пылкий», 4 ноября «Память Меркурия» с эсминцем «Пронзительный», 20 ноября эскадренные миноносцы «Громкий» и «Быстрый», 3 декабря - «Громкий» и «Счастливый», преодолевая противодействие со стороны неприятельских береговых батарей и авиации, обстреляли топливные терминалы и портовые сооружения Констанцы, уничтожив значительные запасы нефтепродуктов⁸.

⁶ РГА ВМФ. Ф. 658. Оп. 1. Д. 2. Л. 88об.

⁷ Бологов Н.А. Мировая империалистическая война 1914-1918 гг. Курс лекций, прочитанных в 1936-37 учебном году. Л.: Военно-морская академия РККА, 1937. С. 370.

⁸ РГА ВМФ. Ф. 418. Оп. 1. Д. 902. Л. 122-125; Новиков Н. Операции флота против

Вместе с тем никак нельзя согласиться с немецким историком Г. Лореем, полагавшим, что «*русские морские силы воздерживались от действительного участия в поддержке сухопутной армии при обороне Констанцы*»⁹. Миноносцы и тральщики Отряда особого назначения, действуя с максимально возможным оперативным напряжением, существенно повысили устойчивость обороны войск приморского фланга армии в Добрудже и обеспечили переброску в Румынию новых войсковых соединений. В ходе румынской кампании моряками отряда были опробованы и внедрены в боевую практику некоторые новшества в организации взаимодействия с сухопутными войсками, например, подвижный (на автомобиле) береговой корректировочный пост. К сожалению, этот опыт не был востребован специалистами РККФ в межвоенный период, и первые на флоте мобильные корпосты были сформированы экспромтом во время обороны Таллина в 1941 г.

Вопросы высадки морских десантов во фланг и тыл наступающего неприятеля неоднократно ставились на повестку дня, однако так и не был реализован по причине, прежде всего, отсутствия необходимых для этого войск. В то же время демонстрации высадки десанта как действенная мера отвлечения войск противника с направления главного удара и сковывания неприятельских резервов не получили должного применения из-за некоторой недооценки этой формы взаимодействия как морским, так и сухопутным командованием.

Оперировавший на Дунае отряд русских канонерских лодок («Донец», «Кубанец» и «Терец») под командованием капитан 1 ранга А.Ю. Свинына, затем (с ноября 1916 г.) капитана 1 ранга А.С. Зарина, несмотря на непригодность кораблей этого класса для действий на реках, совместно с кораблями румынской речной флотилии (сами румыны называли ее «Дунайской дивизией» - «Divizia de Dunăre») контр-адмирала Болеску оказал весьма существенную помощь войскам правого фланга Добруджинской, а затем Дунайской армии. Корабли обеспечивали фланг и тыл сухопутных частей от воздействия австро-венгерской флотилии, поддерживали огнем оборонительные и контрнаступательные действия

берега на Черном море в 1914-1917 гг. М.: Воениздат, 1937. С. 100-103; Васильев В.К. Операции Черноморского флота против Констанцы в мировую войну // Морской сборник. 1925. № 4. С. 97-101; Егоров же. Констанцская операция // Морской сборник. 1934. № 8. С. 179-184; Гадд А.О. Боевая операция крейсера 1-го ранга «Память Меркурия» у Констанции в декабре 1916 г. // Морские записки (Нью-Йорк). 1963. Т. XXI. № 58. С. 95-98; Langensiepen B., Nottelmann D., Krüsmann J. Halbmond und Kaiseradler: Goeben und Breslau am Bosphorus 1914-1918. Hamburg; Bonn; Berlin: Verlag E.S. Mittler & Song GmbH, 1999. S. 151.

⁹ Лорей Г. Операции германо-турецких морских сил в 1914-1918 гг. / пер. с нем. М.: Госвоениздат, 1934. С. 242.

войск, вели контрбатареиную борьбу, отражали удары авиации противника. Экспедиция особого назначения под командованием контр-адмирала М.М. Веселкина перевозила войска, обеспечивала их снабжение и переправы, эвакуировала раненых. Минно-артиллерийскому отряду капитана 2 ранга И.П. Семенова, располагавшему весьма скромными силами и средствами, удалось, однако, в известной мере сковать действия австро-венгерской речной флотилии.

Использование карт с нанесением сухопутной обстановки и разбивкой на квадраты, выделение офицеров связи в штаб флангового армейского соединения, развертывание в боевых порядках войск наблюдательно-корректировочных постов - все это способствовало совершенствованию организации и повышению эффективности стрельб. Связь с сухопутными штабами и корректировка огня при стабильном фронте действовали вполне удовлетворительно, но с началом отступления, как правило, они нарушались, главный образом из-за скверной организации связи в румынских частях и отсутствия у наших союзников элементарного порядка в штабной службе. Потеря же связи резко снижала результативность огневой поддержки.

Вообще, ненадежная работа связи, зачастую не позволявшая своевременно открывать огонь и должным образом его корректировать, оставалась наиболее узким местом в организации артиллерийской поддержки приморского и приречного флангов армии. Не способствовала налаживанию должной организации взаимодействия и частая смена полевых частей, занимающих приморский (приречный) участок фронта. *«Опыт показывает, что взаимное понимание и «притирка» отношений требуют времени и налаживаются медленно, почему надо беречь сложившуюся организацию»,* - спустя десятилетие писал в курсе морской тактики выдающийся отечественный морской историк и теоретик М.А. Петров¹⁰.

Многочисленные реорганизации командования силами флота на Дунае так и не привели к созданию оптимальной системы управления. В период решительных боев в Добрудже отряд канонерских лодок, румынская флотилия, минно-артиллерийский отряд и Экспедиция особого назначения не были подчинены единому командованию, что, конечно, не способствовало согласованности их действий. В то же время опыт объединения сухопутных и морских сил (формирований армии и морской пехоты, береговой артиллерии, кораблей и авиации) под командованием флотского командира - начальника обороны устьев Дуная контр-адмирала Свиты Е.И.В. С.С.

¹⁰ Петров М. Морская тактика. Часть II. Бой. Л.: Редакционно-издательский отдел В-Морских Сил РККФ, 1926. С. 215.

Фабрицкого, представляет большой интерес. Структуру сил обороны дунайских гирл, созданную в декабре 1916 г., без преувеличения можно назвать прообразом «оборонительного района» - формы оперативного построения разнородной группировки войск и сил на приморском направлении, широко практиковавшейся в годы Великой Отечественной войны¹¹.

Одной из важнейших форм содействия флота войскам Добруджинской, а затем Дунайской армии стали перевозки войск и предметов снабжения в Констанцу и Сулину. Войсковые перевозки морем ускоряли переброску армейских частей на фронт и разгружали железнодорожный транспорт, возможности которого в этом районе были весьма ограниченными.

Всего флотом в конце 1916 г. и начале 1917 г. было перевезено около четырех пехотных дивизий и большое количество военного снаряжения и разного рода припасов, все перевозки прошли без потерь. В отличие от войсковых перевозок на анатолийское побережье в первой половине года, перевозки войск на румынском направлении осуществлялись в большинстве случаев небольшими эшелонами (полк - бригада), что было вызвано прежде всего обстановкой на фронте, гидрографическими особенностями района и ограниченностью транспортного тоннажа.

В отличие от войсковых перевозок на Кавказ, когда одним приемом перебрасывались целые дивизии, а обеспечение перехода транспортов перерастало в полноценную морскую операцию по защите судоходства, перевозки войск в Румынию небольшими эшелонами проводились в порядке повседневной боевой деятельности флота и, как правило, не требовали специальной подготовки и широкомасштабных обеспечивающих мероприятий. Обеспечение перевозок заключалось, главным образом, в организации противодочной и противоминной обороны транспортов на переходе морем. Опыт перевозок в румынские порты, в отличие от анатолийских, остро поставил на повестку дня проблему противовоздушной обороны пункта высадки войск.

Оборона морской коммуникации, соединяющей русские порты юго-восточной части моря с Румынией, строилась по объектовому принципу и заключалась в организации непосредственного охранения судов и конвоев эскадренными миноносцами (до четырех единиц), а в отдельных случаях - для срыва возможного противодействия со стороны германо-турецких крейсеров - и оперативного прикрытия конвоев тяжелыми кораблями. Время и маршруты переходов выбирались таким образом, чтобы по возможности затруднить атаки

¹¹ См. подробнее: *Козлов Д.Ю.* Флот в румынской кампании 1916-1917 годов. СПб., 2003. С. 90-92.

неприятельских подводных лодок, которые вплоть до декабря 1916 г. действовали в этом районе.

В набеговых действиях кораблей на береговые объекты и порты противника обозначилась общая тенденция скрытного подхода к занятому неприятелем побережью в ночное время и внезапной артиллерийской атаки с рассветом и быстрый отход от побережья после решения задачи. Такая схема действий минимизировала возможность противодействия со стороны авиации и подводных лодок противника.

К сожалению, ценный боевой опыт, накопленный моряками Первой мировой войны, был далеко не в полной мере реализован в первые дни Великой Отечественной, когда перед черноморцами вновь встала задача артиллерийским ударом уничтожить нефтехранилища Констанцы - крупнейшего румынского порта. В ходе планирования и проведения набега кораблей отряда легких сил на Констанцу 26 июня 1941 г. были проигнорированы многие очевидные уроки событий 1916 г. - необходимость учета возможности энергичного противодействия со стороны береговой артиллерии, авиации и кораблей неприятеля, важность противоминного обеспечения ударной корабельной группы. Не вспомнили в 1941 г. и о том, что для достижения решительного результата огневой мощи артиллерии эсминцев или лидеров может не хватить (об этом свидетельствовали результаты набегов миноносцев 2 и 20 ноября и 3 декабря 1916 г.), и целесообразнее использовать для этого крейсер, тем более что последний мог вести огонь, не входя в опасный от мин район, и использовать для корректировки огня бортовой самолет. Все это привело к весьма спорному решению командования отказаться от нанесения удара артиллерией крейсера и поручить обстрел нефтехранилищ двум лидерам эсминцев и, в конечном счете, к гибели лидера «Москва» на румынском минном заграждении.

Несмотря на все недостатки и меньшую, в сравнении с действиями в юго-восточной части моря, успешность действий флота в румынских водах, опыт совместных действий армии и флота во второй половине 1916 г. очень поучителен. Опыт показал, что при проведении оборонительных операций на приморском направлении организация взаимодействия сил армии и флота встречает дополнительные трудности. Еще раз подтвердилась необходимость более тщательного подхода к организации командования, установлению взаимоотношений и взаимодействия между вооруженными силами союзных государств.

РУМЫНИЯ 1916-ГО ГОДА: МЕЖДУ НАЦИОНАЛЬНЫМИ СТРЕМЛЕНИЯМИ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИМИ ИНТЕРЕСАМИ ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ

Константин ХЛИХОР

1. Введение

Первая мировая война представлял собой любимое место для исторических исследований но и поле «тестирования» теорий и парадигм для анализа международных отношений, социологии и когнитивных наук общения. Дейл К. Копленд ссылаясь на этот аспект подчеркивал: *"Первая мировая война является, наверное, наиболее анализированным и спорным явлением в исследованиях и в изучении международных отношений."*¹² Тем не менее, сто лет спустя от события, многими считаемое настоящим поворотным моментом XX-го века, *первая мировая война удивляет нас больше 40, 50 или 80 лет тому назад.*¹³ Мы считаем, что для нас интересно более хорошее знание и понимание его, потому что не только историки, но даже политики находят достаточно сходств между характеристиками международного общества периода до начала первой мировой войны и политической международной сцене наших времён.¹⁴

В марте 2014 года председатель Европарламента, Мартин Шульц, выявил огромное сходство между миром начала XX века и миром настоящим. Политик отмечал, что "в 1914 году, люди жили в быстро меняющемся мире. Мир с новым видом транспорта - автомобиль. Мир с новой средой - кино. Мир с новым средством коммуникации - телефон. А Карл Цукмайер писал: "Люди чувствовали себя в безопасности в мире прогресса, человечества (...), не было никаких предупреждающих знаков. И многие люди считали, что войне не может быть. К такому выводу пришли и некоторые историки. На вопрос журналиста из газеты Ziarul de

¹² Dale C. Copeland, *The Origins of Major War*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2000, p. 56

¹³ Frank Furedi, *The Great War: a Battle for meaning*, on line, http://www.frankfuredi.com/article/the_great_war_a_battle_for_meaning, accesat la 12 mai 2014.

¹⁴ Scott D. Sagan, *1914 Revisited: Allies, Offense, and Instability*, in "International Security", no. 2, vol. 11, Autumn 1986, pp. 151-175; Walter S. Zapotoczny, *National Pride and National Positioning Made World War I Inevitable*, on line, <http://www.wzaponline.com/WWIwasinevitable.pdf>, accesat la 12 mai 2014.

Duminică, есть ли сходство между периодом до Первой мировой войны и нынешним, Маргарет Макмиллан ответила, что существуют несколько.¹⁵ Во-первых, до Первой мировой войны, глобализация была видна, как и сегодня: нации были связаны торговлей, миграцией населения, средствами сообщения и многие считали тогда, - и я думаю, что многие считают и сегодня - что если люди настолько связаны друг с другом, огромные конфликты не могут вспыхнуть".¹⁶ Российские военные историки, в исследовании, опубликованном в Военном Историческом Журнале, посвящённом столетию начала Первой мировой войны, также считают: „Изучение первой мировой войны не утратило своей актуальности и в наши дни, ибо оно непосредственно связано с решением одной из самых жгучих проблем современности - проблемы войны и мира. Поколение людей, живущее в век ядерного оружия, обращается к прошлому, чтобы лучше понять настоящее. И ему небезынтересно знать, как во втором десятилетии XX в. правящим кругам ведущих европейских государств удалось вводить народы в одну из величайших трагедий человеческой истории.“¹⁷

Хорошее понимание воздействия Первой мировой войны на общество государств, вовлеченных в конфликт, но и мира в целом, может привести к лучшему пониманию современных международных политических событий. Этот конфликт не был похожим на все остальные военно-политические столкновения на континенте, между актерами, которые преследовали завоевания, чаще всего, территориальные в ущерб другим. Это была война империй с глобальным призванием¹⁸. Уже не было чрезвычайно важно, какой конечный территориальный выигрыш станет результатом (хотя для Конференции мира это не было незначительным, особенно для малых и средних государств), жизненно важным было кто контролирует торговые и стратегические пути из Европы, которая развивалась промышленно, в Африку, Азии и в другие регионы, представляющие

¹⁵ Martin Schulz, *1914: the collapse of the old world order*, on line, http://www.europa.rl.europa.eu/the-president/en/press/press_release_speeches/speeches/sp-2014/sp-2014-march/pdf/1914-the-collapse-of-the-old-world-order, accesat la 31 mai 2014

¹⁶ Margaret MacMillan, „Nu prea învățăm multe din istorie”, interviu de Virginia Costeschi, în „Ziarul de Duminică”, din 18 sept 2015, online <http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/margaret-macmillan-nu-prea-invatam-multe-din-istorie-de-virginia-costeschi-14718301> consultat la 4 august 2016

¹⁷ Дежурный по Редакции, *Россия в первой мировой войне: проблемы и противоречия*, în «Военно-исторический Журнал», Опубликовано 08/07/2014, online <http://history.milportal.ru/2014/07/rossiya-v-pervoj-mirovoj-vojne-problemy-i-protivorechiya/> consultat la 4 august 2016

¹⁸ Robert Gerwarth, Erez Manela, *The Great War as a Global War: Imperial Conflict and the Reconfiguration of World Order, 1911-1923*, online http://scholar.harvard.edu/files/manela/files/diplomatic_history-2014-786-800.pdf consultat la 4 august 2016

стратегический интерес для добычи сырья и энергии и размещения промышленного производства и потребительских товаров. Борьба имперских интересов произошла на Балканах¹⁹ между теми империями - царским и австро-венгерским - которые существенно пропустили вступление в политическую, экономическую и социальную современность.

Интересы малых и средних государств, участвующих в Первой мировой войне не совпадали с интересами великих держав, которые создали союзы; им пришлось выбирать решение, основанное на геостратегические развития „дня”. Соотношения в союзнической политике объявляли переход от классической дипломатии, основанной на "gentlemen's agreement" к рациональному выбору, на основе политического расчета, для удовлетворения национальных интересов. Случай Румынии, которая перешла от блока Центральных Держав в Антанту, кажется, был самым очевидным. Период перехода от внешней политики, которая уравнилась на Центральные Державы, к достижению целей национального объединения путем включения в румынское государство территории, населенных в основном румынами, всей Буковины, Трансильвании и Баната из Австро-Венгерской империи не был ни коротким, ни особенно легким²⁰. Такая политика равновесия предполагала возобновление дружественных отношений с Россией - которая более трех десятилетий после аннексии Буджака в 1878 воспринималась дипломатией Бухареста в качестве главного противника - и отказ от модели безопасности, которая дала Румынии много лет мира и безопасности. Некоторые российские историки полагают, что сближение с Царской империей было связано с тем, что Румыния после балканских войн приобрела статус «жандарма Балкан» и главного гаранта неприкосновенности положений Бухарестского мира (1913). С этой точки зрения интересы Румынии совпадали с интересами России, которая была заинтересована в сохранении статус-кво на Балканах, и это привело к большему сближению позиций двух стран и преодолению порога враждебности, которая накопилось после войны за независимость и Конгресса Мира в Берлине²¹. Визит 1 июня 1914 года царя Николая II в Румынию и его

¹⁹ Manfred Rauchensteiner, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914-1918*, Translated from the German by Alex J. Kay and Anna Güttel-Bellert, Böhlau Verlag Wien, Köln, Weimar, 2014 p. 17-21

²⁰ Andrei Miroiu, *Război și alianțe: August 1916*, în „Revista de Istorie Militară”, nr. 5-6(97-98), 2006, p. 5

²¹ Б. Б. Кросс, Румыния между Тройственным союзом и Антантой. Очерки по истории дипломатической борьбы за Румынию и её внешней политики, 1908-1914 гг. / Б. Б. Кросс. Псков: Псков. гос. пед. ин-т, 1996, citat în ES Hotkovo, SM Ernakov, VB Kashirin, DA Maljev, SA Mihailov, *Румыния: исторические истоки и современное состояние*

встреча с королем Карлом I были шагами к изменению восприятия взаимоотношений.²² Во время визита в Констанцу его сопровождали главные актеры будущих переговоров для присоединения румынского государства к блоку Антанты. Сердечная встреча двух монархов "вызвала ошеломление в Вене и Берлине."²³ Это был первым шагом в процессе переоценки восприятия *Другого* в динамике свой-чужой последних десятилетий истории румынско-русских отношений.²⁴

2. Геополитические условия проведения Румынией переговоров с великими противоборствующими державами по достижению национального интереса

Геополитическая картина момента вступления нашей страны в водоворот Первой мировой войны была результатом двух видов развёртываний. Первый возникал из убеждения лидеров великих держав, что имперская экспансия является подходящим инструментом который мог продвигать и удовлетворять политические и геостратегические интересы²⁵. Такое мнение разделялось в общем общественным мнением²⁶. Вторым был создан уравнением *победа-поражение* сражений на трех основных фронтах: западный, восточный и Балканский фронт.²⁷

Преобладающие мнения руководителей великих держав о

внешнеполитического позиционирования государства (România: origini istorice și starea actuală a poziției de politică externă a statului) în «Перспективы. Электронный журнал», online http://www.perspektivy.info/history/rumynija_istoricheskije_istoki_i_sovremennoje_sostojanije_vneshnepoliticaleskogo_pozicionirovanija_gosudarstva_2013-03-05.htm accesat la 5 august 2016

²² A se vedea, Vadim Guzun, editor, *Intrarea României în primul Război Mondial: Negocierile diplomatice în documente din arhivele ruse, 1914-1916*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2016, p. 34-39; С.Д. Сазонов

Воспоминания. Глава V Зарождение политической солидарности между Россией и Румынией. online http://dugward.ru/library/xxvek/sazonov_vospominaniya.html#pyat accesat la 5 august 2016

²³ Jean-Noël Grandhomme, *La Roumanie en guerre et la mission militaire Italienne (1916-1918)*, în «Guerres mondiales et conflits contemporains», 4/2006 (n° 224), p. 15-33, online www.cairn.info/revue-guerres-mondiales-et-conflits-contemporains-2006-4-page-15.htm. accesat la 5 august 2016

²⁴ A se vedea și comunicarea susținută de Gabriel Leahu, *Percepția Celuilalt în negocierile diplomatice româno-ruse de la începutul secolului al XX-lea*

²⁵ William Mulligan, *The Origins of the First World War*, Cambridge University Press, 2010, p.40: Хрестоматия по истории международных отношений. Вып.1: Европа и Америка (В надзаг. В.И. Киселева, Л.Е. Кертман, М.Т. Панченкова, Е.Е. Юровская. М., 1963. С. 254, citat în Дежурный по Редакции. *Россия в первой мировой войне: проблемы и противоречия...in op., cit.*

²⁶ Matthew A. Baum, Philip B.K. Potter, *The Relationships Between Mass Media, Public Opinion, and Foreign Policy: Toward a Theoretical Synthesis*, in «The Annual Review of Political Science», no. 11, 2008, p. 39-65,

²⁷ Constantin Hlihor, *Istoria secolului XX*, Comunicare.Ro, 2002, p. 41

международном порядке, вытекающие из идеологии империализма²⁸, противоречий и / или сотрудничество между великими державами для удовлетворения общих или частных интересов привело к формированию союзов, которые разделили мир на два военно-политических антагонистических блоков, Центральные державы и Антанта²⁹. В Антанте, интерес Франции был окружение Германии и предотвращение её приближения к французской колониальной империи. Возращение Эльзаса и Лотарингии были частным интересом. Общим интересом Царской империи был окружение и остонвление экспансии Двойной Монархии на Балканах, частный интерес был вызван желанием контролировать проливы Босфор и Дарданеллы, чтобы иметь доступ к Средиземному море. Общий интерес Британской империи состоял в сохранении европейского равновесия для того чтобы удержать свои колониальные владения. С другой стороны, в блоке Центральных держав общим интересом Германии был разрушение французско-русского окружения, а частным, сохранение союза с Австро-Венгрией. Двойная Монархия хотела остановить продвижение царской империи на Балканах и сохранить свои позиции в регионе³⁰.

Национализм был в эпохе не только возрастающей идеологией, но и течением, выступающим против всех империализмов. Вторая половина XIX века представляла собой и расцветом европейских национализмов. Какую бы форму выражения не имел, национализм представляет собой явлением крайней интенсивности и размаха. Как видение для международной политики, архитектуры границ и безопасности в Европе национализм предлагал другой порядок, который должен был заменить имперского, созданного на формуле равновесия сил, доминирующего мир в течение ста лет. Имперский порядок мог управлять кризисами начала XX- го века, однако, не смог избежать рост напряженности в общем уравнении баланса сил в Европе. После боснийского кризиса усиливается антагонизм между Сербией и Австро-Венгрией с одной стороны, а с другой, Болгария и Турция, недовольны европейским компромиссом после балканских войн, направились к Тройственному союзу, а Румыния приблизилась к Антанте³¹.

Милитаризм с идеологией наступления преобладал в конце

²⁸ Henri Kissinger, *Diplomația*, Editura All, 1999, p. 180

²⁹ Antonello Biagini, Giovanna Motta, *The First World War: Analysis and Interpretation*, Volume 2, p. 260

³⁰ Ibidem, p. 260-261

³¹ Gheorghe Platon, coord., *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, București, Edit. Enciclopedică, 2003, p. 20.

XIX-го века и начале XX-го века в коллективном мышлении политических лидеров великих держав. Это усилило убеждение, что дипломатия не предлагала подходящую путь для удовлетворения политических, экономических и стратегических интересов. Так что начало Первой мировой войны не было несчастным случаем, связанным с убийством наследника престола дуализма³². Оно было результатом геополитических расчетов и полевых планов, разработанных много раньше начала этого печального события. Начало войны считалось подходящим моментом как с точки зрения оправдания перед общественным мнением, так и военных стратегий уже разработанных в духе молниеносной войны. Ссылаясь на этот аспект, Джеймс Д. Ферон считает, что "Большинство историков и политологов, которые изучают войну надо увольнять за наивное мнение о том, что все войны должны быть нежелательными, так как они влекут за собой разрушения и страдания. Вместо этого, большинство согласны с тем, что в то время как некоторые войны, возможно, были нежелательными и Первая мировая война иногда дается в качестве примера, многие или, возможно, большинство войн просто хотелось. Лидеры, участвующих сторон рассматривают войну как дорогостоящее, но хорошую азартную игру."³³

С этой точки зрения участие малых держав в мировую войну не было конъюнктурным решением, а политическим и военным расчетом проведенным тщательно. Что касается этого аспекта Glenn Э. Торри утверждал: «вмешательство Румынии в Первую мировую войну не было прежде всего реакцией на военную ситуацию летом 1916 года, нет даже на наступление Брусилова. Это было результатом продуманного политического выбора сделать решительный шаг для выполнения задачи национального объединения страны.»³⁴ Военная стратегия Румынии, под названием Гипотеза Z, была составлена глубоко секретно Генеральным штабом, под руководством Ионела И. Брэтиану, председателя Совета Министров, в те два года

³² A se vedea pe larg, Robert John Weston Evans, Hartmut Pogge von Strandmann, *The Coming of the First War*, Oxford, Clarendon Press, 1991; Zara S. Steiner, *Britain and the Origins of the First World War*, London, MacMillan Press Ltd., 1977; D. C. B. Lieven, *Russia and the Origins of the First World War*, MacMillan Press Ltd., 1983; F.V. John Keiger, *France and the Origins of the First World War*, MacMillan Press Ltd., 1983; Richard Bosworth, *Italy and the Approach of the First World War*, New York, St. Martin's Press, 1983; A.J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe. 1848-1918*, Oxford University Press, 1984; Samuel R. Jr Williamson, *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*, London, MacMillan, 1991.

³³ James D. Fearon, *Rationalist Explanations for War*, in «International Organization», Vol. 49, No. 3. Summer, 1995, p. 383

³⁴ Glenn E. Torrey, *România in Primul Război Mondial*, Meteor Publishing, p. 349

активного нейтралитета и жестких переговоров, которые велись после Коронного Совета 3-го августа 1914 года, на котором принято решение о нейтралитете "ружьё к ногу"³⁵, до объявления войны 27-го августа 1916 года Австро-Венгрии для освобождения румын из Трансильвании, Баната, Кришаны и Буковины.

Военные события на всех трех театрах военных действий не развивались как спланировали военные стратеги двух лагерей. Историк Гленн Е. Торри отмечал, что в августе 1914 года "Все воюющие стороны страдали от того, чего один комментаторов назвал короткой войны иллюзий."³⁶ Эта иллюзия прошла очень быстро и война вошла в знак зодиака кровавых истоающих столкновений³⁷. Очень трудно утверждать даже сегодня, что в августе 1916 года вырисовывалась победа для любого из лагерей, участвующих в мировом конфликте. С этой точки зрения для каждого из воюющих сторон увеличение людских ресурсов и материально-технического обеспечения для будущих сражений казалось решительным.

Для политических лидеров Бухареста положение не было очень удобной потому, что от предстоящего выбора зависело достижение национальных интересов. Каждая из двух лагерей не жалела средств для того, чтобы привлекать премьера Брэтиану в ту или иную сторону. Ответ Берлина и Вены на переговоры румынского правительства с Антантой был быстрым. Через своих представителей в Бухаресте они обещали, что «в случае победоносного исхода войны, Румыния получит Бессарабию, что для королевства Румынии означает неограниченное владение устья Дуная и значительное увеличение силы."³⁸

До поры до времени Ион И.К. Брэтиану блестяще исполнял тактику человека нерешившего с каким лагерем Румынии надо заключать союз. Одновременно с жесткими переговорами с Антантой, он успокаивал Центральные державы с клятвой нейтралитета. Это было отмечено послом Царской империи, Станисласом Поклевским Козиелл, в Бухаресте. В секретной телеграмме, отправленной министру иностранных дел России он объяснял позиции премьер-министра Румынии в торговых отношениях правительства Румынии с болгарским и турецким правительствами: "Я сказал Брэтиану, что по

³⁵ *Istoria militară a poporului român*, Editura Militară, București, 1986, vol. V, p. 339

³⁶ Glenn E. Torrey, *Romania's Entry into the First World War: The problem of Strategy*, in «The Emporia State Research Studies», The School of Graduate and Professional Studies of the Emporia State University no. 4, vol. XXVI, Spring, 1978, p. 5, online <https://esirc.emporia.edu/bitstream/handle/123456789/311/136.pdf?sequence=1> accesat la 5 septembrie 2016

³⁷ Andrei Miroiu, *op., cit.*, p.3

³⁸ Arhivele Naționale Române, fond Microfilme, Austria, rola 220, c. 961

объяснениям я замечаю, особенно у него, заботу не раздражать наших врагов и, казалось бы, что он забыл, что некоторые действия правительства Румынии, удивительные для Антанты, несомненно, должны вызывать их недовольство".³⁹

Ловкий, Ион И.К. Брэтиану поощрял демонстрации про-Антанты в Бухаресте, чтобы убедить представителей Австро-Венгрии и Германии, насколько трудно было ему оставаться нейтральным. Позволял вытекание информации к послам Антанты о давлениях сторонников абсолютного нейтралитета (П.П. Карп) или союза с Центральными державами⁴⁰. Он хотел делать более ценным привлечение Румынии, хотя был давно убежден, что только Антанта обеспечивала выполнение национального идеала⁴¹. С другой стороны, журналы из столиц воюющих сторон, интересующих в привлечении Румынии в конфликте, соревновались в угрозах о судьбе Румынии если не решится на конец, в предупреждениях о риске постоянного взвешивания шансов на достижение национальных интересов⁴².

Таковыми были политические обстоятельства и геостратегические развития при которых румынское правительство вело переговоры по вступлению страны в войну вместе с Антантой. Обе стороны имели совпадающие интересы: Румыния стремилась освободить территории населённые румынами (Трансильвания, Буковина, Банат), но находящиеся во владении Австро-Венгрии; Антанта (в первую очередь Франция), хотела создать новый фронт, который принуждал бы Центральные державы сократить войска с других фронтов, прежде всего с французского. Мнения, близкие к этой точки зрения, встречаем и у некоторых российских историков, которые утверждают: "Учитывая то, что произошло в Трансильвании и Бессарабии после краха Австро-Венгрии и России, можно предположить, что Румыния могла бы одержать блестящую победу, которая ожидала ее в 1918 г., так и не ввязавшись в войну и не потеряв ни единого солдата. Возможно, было достаточно просто дожидаться, когда империи истребят друг друга. Но утверждать это с полной уверенностью нелегко, тем более трудно было предположить такой вариант в 1916 г. Так что после Брусиловского прорыва Румыния решила вступить в войну на стороне Антанты."⁴³

³⁹ Arhiva Consiliului Național Pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS), fond, Informativ, dosar 1090336, f. 182-184, în Vadim Guzun, *op., cit.*, p. 282-284.

⁴⁰ Ibidem, f. 124.

⁴¹ Ion Cristoiu, *1914-1916: Ionel Brătianu sau geniul de a aștepta*, în *Historia.ro*, online http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/1914-1916-ionel-br-tianu-geniul-tepta

⁴² ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 199-200, în Vadim Guzun, *op., cit.*, p. 298-299

⁴³ Демьянов Сергей. *Румыния в Первой мировой войне*, on line http://www.world-history.ru/countries_about/2351.html

Переговоры были чрезвычайно сложными и трудными, потому что, с одной стороны, румынский премьер-министр хотел четкие гарантии и обязательства⁴⁴ в удовлетворении румынских интересов, с другой Россия и Франция хотели очень быстрое вступление румынской армии в войну. Секретная телеграмма 15/28 июля 1916 года, отправленная директором Дипломатической канцелярии при Генеральном штабе Верховного Командования русскому министру иностранных дел утверждает, что ни одна из сторон не была готова пойти на компромисс, чтобы завершить переговоры. Директор канцелярии говорил, что "на дипломатическое предложение румыны ответили контрпредложением, которое значительно отличается от нашего текста, начальник Штаба подчёркивает необходимость не уступать от задачи Румынии сама завоевать территории, которые будут ей распределены после войны, и настаивать на точку зрения, что если Румыния не будет атаковать до 1 августа все наши обязательства падают".⁴⁵ Тактика давления со стороны союзников не сработала, потому что под предлогом "ухода в деревни" румынский премьер-министр прервал переговоры для того, чтобы позволять участникам обсудить контрпредложения румынского правительства⁴⁶. 27 июля / 9 августа министр России в Бухаресте, Станислас Поклевский-Козиел, предлагает новый текст Политической конвенции. "Читая представленный мною меморандум - писал Станислас Поклевский русскому министру иностранных дел - Брэтиану вдруг расстроился и сказал, что статья 5 нашего проекта не дает ему надежды на полное достижение территориальных устремлений румын, для которых Румыния готова идти на войну (...). В его последующих выступлениях Брэтиану начал обрисовывать полный развал его давно подготовленного плана и выражать намерение выйти в отставку и отказаться совсем от политики"⁴⁷. По поводу развития переговоров между Румынией и представителями Антанты некоторые российские историки считают, что "Однако по настоянию Англии и Франции 27 августа 1916 г. Румыния объявила войну Австро-Венгрии и начала самостоятельную операцию по овладению Трансильванией".⁴⁸ Документы дипломатических архив Румынии, недавно опубликованные, не

⁴⁴ Dumitru Preda, Ștefan Pâslaru, *România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii documentare*, vol. I, 1914-1916, Editura Militară, București, 1996, p. 6-7.

⁴⁵ АСНСАС, fond Informativ, dosar 1090336, f. 199-200, în Vadim Guzun, op., cit., p. 298-299

⁴⁶ Ibidem, f. 203.

⁴⁷ Ibidem, f. 208-209

⁴⁸ См.: Зайончковский А. Мировая война 1914-1918 гг. Т. 2: Кампании 1916-1918 гг. М., 1938. С. 95, citat în Дежурный по Редакции, *Россия в первой мировой войне: проблемы и противоречия...in op., cit.*

подтверждают точку зрения, высказанную российскими военными историками⁴⁹.

Переговоры были трудными и из-за того, что отношения между Румынией и Царской империей были не совсем блестящим в предыдущем периоде. Пожалуй, наиболее сложными были румыно-российские отношения. В русском МИДе до 1897 г. господствовало убеждение, что Румыния рассчитывала на неизбежность австро-русского столкновения. Румыны, всячески избегали России и искали сближения лишь с Австрией и Германией, однако, полагали, что из-за Румынии ни Австрия, ни Германия с Россией отношения портить не будут. Весьма недоброжелательное внимание российской дипломатии привлекали военные притязания Румынии. Русско-румынские отношения оставались сложными едва ли не до начала первой мировой войны⁵⁰.

Интересы сторон, которые вели переговоры привели к тому, что 4/17 августа 1916 года, Ион И.К. Брэтиану заключает с представителями России, Франции, Англии и Италии в столице Румынии договоры по которым Румыния принимает на себя обязанность, чтобы не позднее 28 августа, объявила войну и атаковала Австро-Венгрию. Договор о политическом союзе и Военная конвенция устанавливали, что партнеры по коалиции брали на себя обязанность уважать неприкосновенность границ Румынии, такими какими они были до 1 августа 1914 года и признавали "её историческое право на реинтеграции в историческом родном доме исторических провинций Трансильвания, Банат, Кришана, Марамуреш и Буковина"⁵¹ - которые находились под австро-венгерским господством. Румыния получила статус равноправного партнера в мирных переговорах, что будет иметь первостепенное значение для небольшого государства союзника.

Вечером того же дня, румынский посол в Вене, Эдгар Маврокордат, представил министру иностранных дел Австро-Венгрии заявление войны где утверждалось, что Румыния была вынуждена на это крайнее действие "желая содействовать ускорению завершения конфликта и под властью необходимости защиты интересов своей расы [нации- НС] вынуждена равняться с теми, которые могут обеспечить достижение национального единства."⁵² Декларации об

⁴⁹ A se vedea și Vadim Guzun, *op., cit.*, p. 245-307.

⁵⁰ "Империи в мировой истории. Империи нового времени". Имперская политика и Балканы в конце XIX - начале XX вв, online www.novsu.ru/file/820528 accesat la 4 august 2014

⁵¹ *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, București, 1988, p. 694

⁵² M.St.M. Serviciul Istorice, *România în războiul mondial 1916-1919*, vol I, Documente, Anexe, p. 5

объявлении состояния войны была вручена Австро-Венгерской империи, а не Германии или Болгарии, с которыми у Румынии не было территориальных споров.

Русская дипломатия правильно восприняла, тогда, румынские интересы, которые создавали основу политических и военных переговоров по присоединению нашей страны к Антанте. Телеграмма министра России в Бухаресте, Станисласа Поклевского-Козиела, 15/28 августа 1916, русскому министру иностранных дел сообщала о том о чём премьер-министр Ион И.К. Брэтиану говорил касаясь важности заключённых договоров: "с момента заключения данной конвенции вопрос Великой Румынии вышел из этнографической фазы и стал политическим вопросом и она будет достигнута, даже если у Румынии не будет первоначальных успехов"⁵³. Политические события в Царской империи а также военные события на театрах военных действий восточного фронта фундаментально изменили позднее дипломатический ландшафт, в котором Румыния должна была бороться для отстаивания её национальных интересов.

Итоги

Если проанализируем долгий период истории можем сказать, что румынская дипломатия интуитивно почувствовала и действовала для достижения национальных интересов в соответствии с развитиями событий на европейском континенте и не в соответствии с психическими фиксациями исторического порядка или предрассудками и стереотипами, которые возникают в истории в отношениях с соседями. Мы считаем, что правы французские историки Жан-Ноэль Грандом, Мишель Руко и Тьерри Сарман когда утверждают, что историю союзов не надо изучать и анализировать применяя чувства, предрассудки и склад ума, которые ставят отпечаток в какой-то момент на отношениях между разными народами. Переговоры Румынии с Антантой для достижения идеала национального единства в Первой мировой войне велись по принципу „chacune des parties y trouva son profit, à court ou moyen terme.”⁵⁴ Это один из уроков истории Первой мировой войны для румын.

⁵³ ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 199-200, în Vadim Guzun, op., cit., p. 220-222.

⁵⁴ Jean-Noël Grandhomme, Michel Roucaud et Thierry Sarmant, *La Roumanie dans la Grande Guerre et l'effondrement de l'armée russe. Edition critique des rapports du général Berthelot chef de la mission militaire française en Roumanie. 1916-1918*, L'Hannattan, 2000, p. 9.

РУМЫНСКИЕ ВОЕННОПЛЕННЫЕ В РОССИИ (1914-1924 ГГ.)

Василе СОАРЕ

Данные, указанные в специализированной литературе об общем количестве иностранных военнопленных, попавших в Россию во время Первой Мировой Войны указывают на количество между 1.900.000-2.300.000 военнослужащих, поступивших из австро-венгерской, немецкой, болгарской и турецкой армий. Реестр заключенных был создан в Царской России несколькими учреждениями - Центральным комитетом по военнопленным Российского общества Красного Креста, Главным управлением Генерального штаба, Командованием Московского военного округа и т.д.

В советской исторической литературе, была принята за основу подготовленная Генеральным штабом в 1961 году таблица о «Передвижении военнопленных с начала войны до 1 сентября 1917 года»⁵⁵, в которой число иностранных военнопленных было установлено на уровне 1.961.363 человека.

В конце войны в 1918-1919 гг., Центральная коллегия по делам пленных и беженцев («Центропленбеж») установила путём проверки существующих картотек количество иностранных военнопленных в России в размере 2.100.000-2.200.000 солдат и офицеров из Германии, Австро-Венгрии, Болгарии и Турции. В свою очередь, Международный Красный Крест объявил на основе данных, собранных и обработанных представителями в России организаций Красного Креста в нейтральных государствах цифру в 2.342.378 иностранных военнопленных. Они были разделены в соответствии с армиями, которым они принадлежали, как следует⁵⁶:

Армии	Полученные, обработанные и опубликованные данные		
	Генштаб России	Центропленбеж	Международный Красный Крест
австро-венгерская	1.736.794	1.876.038	2.104.146
немецкая	159.390	186.347	187.082

⁵⁵ «Интернационалисты» (трудящиеся зарубежных стран - участники борьбы за власть советов)», редакционная коллегия: А.Я. Манусевич (отв. ред.), М.А. Бирман, А.Х. Клеванский, И.А. Хренов. Издательство «НАУКА». Москва. 1967. С. 14.

⁵⁶ Там же. С.15

турецкая	64.509	50.078	50.950
болгарская	670	183	200
Всего	1 961 363	2 112 646	2 342 378

Кроме того, российские историки и те, из воюющих стран опубликовали исследования и монографии, содержащие информацию о национальности военных, взятых в плен Россией. По их словам, из австро-венгерской армии были взяты в плен 400-450.000 австрийцев, около 500.000 венгров⁵⁷, 200-250.000 чехов и словаков⁵⁸, 200-300.000 югославов, **120-150.000 румын**⁵⁹ и несколько тысяч галицких украинцев, итальянцев и представителей других национальностей. Из немецкой армии были взяты в плен кроме немецких солдат «около 100.000 поляков, а из турецкой армии кроме турецких военных - курды и армяне. Солдаты представляли около 96%, а офицеры - 4% из всех военнопленных»⁶⁰.

Что касается румынских военнопленных, известно то, что, когда Румыния вступила в войну 15 августа 1916 года, «100.000 (некоторые источники говорят о 120.000) трансильванских румын находились в плену в российских лагерях после того, как они были захвачены или дезертировали из австро-венгерской армии»⁶¹.

Согласно указанным выше источникам, количество румынских военнопленных, находящихся в плену в России слишком грубо оценено.

По этой причине, один аспект, который в моём выступлении хотелось бы уточнить касается именно точной количественной оценке военнопленных, зарегистрированных царскими властями как *румынами* в момент их содержания в лагерях России.

Начиная с этого, мы нашли в российских архивах документы, которые подтверждают, что в момент вступления Румынии в войну, в России уже было зарегистрировано более 100.000 румынских военнопленных, в частности этнических из Трансильвании, Баната и Буковины, которых военные власти Петербурга считали, передаю дословно, «пленных румынской национальности»⁶².

27 августа 1916 года, посол России в Бухаресте отправил генералу Михаилу Васильевичу Алексееву телеграмму, в которой сообщил

⁵⁷ Мюллер А.А. «Венгерские интернационалисты в Великой Октябрьской социалистической революции», «Вопросы Истории», №. 7, июль 1959, С. 22.

⁵⁸ Клеванский А.Х. «Из истории чехословацких политических организаций в России (1914 - февраль 1917 гг.)». «Ученые записки Института славяноведения», т. XXV. 1962, С. 79.

⁵⁹ «Anuarul Institutului de istorie din Cluj», 1959, С. 252.

⁶⁰ «Интернационалисты», С. 16.

⁶¹ *Enciclopedia României*, „Corpul voluntarilor ardeleni” (s.v.), http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Corpul_Voluntarilor_Ardeleni

⁶² Российский государственный военно-исторический архив (далее РГВИА), Фонд 2003, Опись 2, Д. 547, Л. 146.

начальнику Ставки Верховного Главнокомандующего, что «*румынская Главная Квартира просит сообщить количество находящихся у нас в плену офицеров и солдат румынской национальности, так как (румынские власти - ред.) хотят обратиться с запросом, об их возвращении, для того, чтобы они были набраны в ряды Румынской Армии*». Российский дипломат настоял в заключение «*не отказать в передаче данных сведений*»⁶³.

Вследствие такого подхода (телеграмма №9346), всего за четыре дня, 1 сентября, генерал Аверьянов из Ставка сообщил, как заявителю (послу России в Бухаресте), так и Командованию Дунайской Армии (ДАРМИЯ), что «*число пленных румынской национальности, находящихся во внутренних военных округах составляет 316 офицеров и 104.236 сержантов. [СТОП]. Вывод румын из тех мест, где они работают отразится крайне неблагоприятно на производительность наших заводов и предприятий, работающих на оборону*»⁶⁴.

Столкнувшись с такой первичной информацией и понимая оппозицию, которая сложилась в российских военных штаб-квартирах, румынские власти продолжили свои усилия (через посла России в Бухаресте), на этот раз, обратившись Министерству иностранных дел в Петрограде, который в свою очередь представил царю на утверждение просьбу румынской стороны.

Из обширного письма, отправленного 27 сентября 1916 г. генералу Михаилу Васильевичу Алексееву от имени заместителя российского военного министра генерала Петра Александровича Фролова выражается, что рукописной резолюцией от 15 сентября 1916 г. на докладе министра иностранных дел России царь согласился с просьбой Правительства в Бухаресте⁶⁵.

Хотя события на румынском фронте сильно требовали увеличение боевого состава, операция отправки в страну более чем 100.000 этнических румын - бывших солдат в австро-венгерской армии, попавших в первые два года войны в плен в Россию, не было хорошо воспринято в среде российских военных производителей решений в Петербурге, Могилеве (где была расположена Ставка) и Бухаресте.

В основу отказа от принятия заявки на участие в Румынской Королевской Армии этнических из Трансильвании, Баната и Буковины, содержащихся в плену, российские генералы утверждали: (1) все более чем 100.000 румын работают на промышленных государственных или частных предприятиях, производящие продукцию для нужд фронта, а их удаление из этих мест скажется решительно и негативно на

⁶³ Там же. Л. 144.

⁶⁴ Там же. Л. 146.

⁶⁵ Там же. Л. 225.

военное производство; (2) почти ежедневно прибывают телеграммы от командующих военными округами, в которых сообщается, что они испытывают недостаток рабочей силы и вынуждены некоторые заводы закрывать; (3) нет достаточных гарантий того, что румынское государство будет их использовать, чтобы увеличить силы своей армии. Существовало опасение, что они могут быть использованы в областях, не имеющих отношение к совместным военным усилиям; (4) освобождение из лагерей румынских военнопленных может повлиять по принципу домино на находящийся на стадии реализации процесс создания 2-й дивизии сербских добровольцев; (5) раз создан прецедент, такие же запросы могут поступить из Франции (для военнопленных из Эльзаса и Лотарингии) или Италии; (6) удовлетворение этих требований может привести в непредвиденной или нежелательной манере к негативной реакции со стороны сербов, чехов и словаков.

В попытке смягчить почти категорический отказ российского Военного министерства на запрос румынских союзников, генерал Фролов предложил командующему Ставка в Могилеве минимальное, компромиссное решение: освободить и отправить в Румынию только военнопленных из офицерского корпуса, но только при получении от румынского Правительства гарантий о том, что они будут включены безоговорочно в царскую армию.

Другими словами, властям в Бухаресте должно было отправить в Румынию менее, чем 0,3% (т.е. 316 из всего 104.548 военнопленных) этнических румын, содержащихся в августе 1916 г. в империи⁶⁶.

Ответом генерала Алексиева направленном в российское Министерство войны 2-го октября 1916 года, Ставка твёрдо высказалась за сохранение в Империи почти всех этнических румын, которые были нужны для «тяжёлой работы в наших заводах», а также за отправку в Румынию, чтобы пойти «навстречу нашим союзникам, только офицеров за которых румынское Правительство гарантирует, что они будут набираться в ряды армии»⁶⁷. Возвращаясь к числу 104.548 румынских военнопленных, подтвержденных Ставкой в качестве содержащихся в России в августе 1916 г., требуется некоторые уточнения.

Во-первых, эта цифра охватывает только румынских военнопленных, зарегистрированных в реестрах находящихся на территории России лагерей, то есть румын, находящихся в этих лагерях/местах содержания. Принимая во внимание, что после двух лет войны, военные структуры, развернутые на фронте содержали постоянно, по меньшей мере, 10% из всех военнопленных, захваченных до тех пор из рядов врага (осуществлялась их первичное принятие на учёт и

⁶⁶ Там же. Л. 225-226.

⁶⁷ Там же. Л. 227.

допрос, составлялись конвои или эшелоны для отправки на территорию империи или были фактически использованы для выполнения оборонительных сооружений, оснащений и ремонта автомобильных и железных дорог и т.д.) предполагается, что в данной ситуации находились по крайней мере 10.000 румынских военнопленных.

Во-вторых, за два года кампании, около 5% от всех иностранных военнопленных, в том числе румын, содержанных Россией погибли или были отправлены (из-за инвалидности), как правило, в другие страны, чем те, которым они принадлежали.

В-третьих, но не в последнюю очередь, с августа 1916 г. до прекращения военных действий на Западном фронте (после подписания 3 марта 1918 г. Брест-Литовского мирного договора между большевистской Россией и Центральными державами), количество военнопленных из австро-венгерской армии увеличилось еще на 25-30%, что способствовало увеличению до почти 150 000 числа румын, интернированных в российских лагерях.

Вскоре после окончания Первой мировой войны, в исторической Трансильвании, которая вернулась в состав Королевства Румынии после событий, произошедших 1-го декабря 1918 года, была запущена масштабная операция инвентаризации использованных во время кампании человеческих сил этой древней румынской провинции, процесс, которого можем сейчас назвать, как «перепись с двери в дверь»:

При населении Трансильвании в 2.979.614 жителей, были мобилизованы и приняли участие в войне 484 374 мужчин (449.796 на фронте и 34.578 во вспомогательных службах).

Из них 41.739 пали на поле боя, о около 11.275 военных было известно, что умерли в больницах или в плену, в период изгнания или из-за болезней и лишь 406 691 вернулся домой (25 406 - инвалиды, 37.898 - раненые или больные и 343.387 - здоровые).

Перепись позволила с уверенностью утверждать, что 29 839 из румын, которые были на фронте, не вернулись домой. 4 декабря 1922 г., когда было проведенное это трудоемкое исследование, они считались «пропавшими без вести до сегодняшнего дня»⁶⁸.

Столкнувшись с такой цифрой, возникает естественный вопрос. В каком контексте исчезли 30.000 человек, когда велось детальное исследование на поле (в семьях и местных органах власти во всех 40 городах и 4.183 муниципальных образований во внутри Карпатской дуги), которое потом было коррелировано с реестрами и документами австро-венгерских воинских частей, в которых они были зачислены во время участия в войне.

⁶⁸ Teodor V. Păcăișan. «Jertfele Românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramurăș». «Transilvania». ian.-febr. 1923. №. 1-2. С. 32-50.

Сначала хочу уточнить: в число 406.691 бывших солдат, которые вернулись домой входят, как оставшиеся в живых (здоровые, инвалиды и больные) на фронте, так и репатриированные (до конца 1922 г.) из российского плена.

По этой причине, мой подход начал с попытки пояснить как можно больше вопросов, связанных в репатриации бывших румынских военнопленных, интернированных в России. Тем более, что в монографии, посвященной исключительно этой теме, прославленный специалист Корнел Цука сделал вывод⁶⁹, что «число румынских военнопленных из австро-венгерской армии, репатриированных из России (до 1922 г.) после вмешательства румынского государства составило 24.262 человек (19.516 через Балтийское море и 4.746 через военную миссию в Сибири) и что через Штеттин (порт на Балтийском море) и после выполнения миссии Нансена были репатриированы 17.427 человек из Трансильвании и 1.084 из Буковины (для их перемещения, румынское государство выплатило 10.707.665 леев), а 4.746 румын, которые находились во Владивостоке, были доставлены морским путем в Констанцу (1.545 из Трансильвании и 1.024 из Буковины) или в некоторые итальянские порты (1.573 из Трансильвании и 273 из Буковины)».

Учитывая и тех, около 10.000 бывших румынских военнопленных, репатриированных из России с июня до конца 1917 г., которые составляли Корпус волонтеров из Трансильвании - часть армии Королевства Румынии, получается, что в общей сложности из российских лагерей вернулись лишь около 35 000 румын, которые находились в плену в 1914-1922 гг.

Напоминая, что в соответствии с записями, сделанными исключительно российскими властями в документах, хранящихся в московских профильных архивах, в августе 1916 г. в лагерях российской империи насчитывалось 104.548 румынских военнопленных, а уже через год, согласно записям Русского Генерального Штаба, их число увеличилось до «более чем 120 000 военнопленных из Трансильвании»⁷⁰, возникает естественный вопрос: *что случилось с остальными 70-85 000 румынами (разница между около 105.000 и 120.000 военнопленных о которых сообщили российские власти и общее число репатриированных в 1917 г. и 1920-1922 гг.) не репатриированных до конца 1922 года?*

Не претендуя, что проясню этот вопрос, не решён до сих пор, почти в сто лет после Первой Мировой Войны, представлю Вам

⁶⁹ См. Cornel Țucă. «Prizonieri români din armata austro-ungară internaji în Rusia. Problemele repatrierii». Изд. Argonaut. Cluj Napoca. 2011.

⁷⁰ «Интернационалисты». С. 78.

некоторые документы из Государственного архива Российской Федерации (ГАРФ) и Государственного архива военной истории России (РГВИА), которые могут дать ценные подсказки о румын, которые не вернулись никогда из российского плена.

Еще до подписания Брест-Литовского договора между Центральными державами и Россией, велись переговоры (через посредников и Международный Красный Крест) по конкретным вопросам взаимного обмена пленными, тысячи из которых были репатриированы в нейтральные или не участвующие в войне государства.

Румыния - союзник России, предприняла усилия для освобождения военнопленных из Трансильвании и Буковины, но её запросы были изначально отклонены властями в Петербурге и были завершены только летом 1917 г. возвращением (на Родину) тех, 10 000 румын, которые составляли Корпус добровольцев из Дарницы и Киева.

Разрыв вновь установленной советской власти дипломатических отношений с Румынией (1/13 января 1918 г.) означал фактическую отмену любой возможности властей в Бухаресте непосредственно участвовать в возвращении своих более чем 100.000 военнопленных, которые по-прежнему содержались в российских лагерях.

В течение первых трёх лет после войны, в то время как в соответствии со 6 ст. Брестского договора бывшие враги России перемещались и действовали по всей территории новой РСФСР, Украины и Беларуссии для идентификации и репатриации своих граждан, бывшим пленным, которые требовали возвращения к семьям в Румынии были отказаны без объяснения индивидуальные запросы о репатриации.

Решение об ограничении репатриации бывших военнопленных родом из Румынии было принято министром иностранных дел РСФСР в период с 9 апреля 1918 г. по 6 июля 1923 г. Г.В. Чичериным и председателем Колледжа Центрального управления по эвакуации населения (Центрэвак) К.Б. Радеком после их переписки в период с 29 декабря 1921 г. по 9 января 1922 г.⁷¹.

31 декабря 1921 г. Центрэвак передал всем административным структурам РСФСР негласное и неотложное сообщение №16099, которым был установлен «категорический запрет репатриации бывших австрийских военнопленных выходцев из Трансильвании»⁷².

Позже, начиная с лета 1922 г., территориальным структурам Центрэвака сообщили, что «из-за отсутствия межправительственного соглашения, репатриация граждан Румынии и Бессарабии не применяется»

⁷¹ Государственный архив Российской Федерации (далее ГАРФ). Фонд 3333. Опись 3. Д. 412. Л. 1 и 4.

⁷² Там же. Л. 2 и 3.

(сообщение № 5311 от 22 июня 1922 г.⁷³), а именно, что «не применяется отправка в страну военнопленных родом из областей, вошедших в последнее время в состав Румынии» (сообщение №6554 от 29 августа 1922 г.)⁷⁴.

В результате, начиная с лета 1922 г., выявленные в последнее время в российских архивах сотни запросы о репатриации румынских граждан получили (чаще всего через органы местной милиции) неизменно такой ответ: «на текущий момент запрос в государственные органы РСФСР не может быть решен положительно»⁷⁵.

В российских архивах хранятся сотни документов, которые подчеркивают различное и дискриминационное отношение, к которому были подвергнуты этнические румыны, как во время репатриации при посредничестве Организации Объединенных Наций, Международного Красного Креста или западными миссиями, которые работали на Дальнем Востоке, так и после 1922 г., когда советские власти объявили, что отправка иностранных военнопленных в свои страны была завершена.

Некоторые румыны, которые уже были включены в эшелоны для репатриации, были стерты командой принимающей решения в Москве из именного списка, уже утвержденного специальными комитетами, сформированными на уровне административных районов, в которых ещё функционировали лагеря. Среди них был Залеан Георге - солдат 91-го пехотного полка, родом из Босанчи, зачислен в эшелоне № 630/2, который должен был ехать в Петроград 16 ноября 1921 г., а также Деичи Петре, 41 год - солдат 7-го пехотного полка, родом из Тимишоары и Петер Йосиф, 28 лет - солдат 4-го пехотного полка, которые были исключены из эшелона №628/1, который должен быть отправлен 13 ноября 1921 г. к месту посадки на корабль в Северном море и т.д.⁷⁶

Отмечая, что российские власти отказывались от репатриации всех бывших военнопленных, которые просили вернуться к семьям, проживающим в Румынии, те родом из Трансильвании или Буковины прибегали к уловкам: в своих запросах указывали, в качестве конечного места назначения, различные населённые пункты в Венгрии.

Таким образом, в письме №4281/924 от 6 сентября 1922 г., Административный раздел Совета крестьянских, рабочих и военных депутатов Тверской губернии представил Центральному управлению по эвакуации населения (Центрэвак) в Москве «перечень румынских военнопленных, которые хотят вернуться в страну», к которому были

⁷³ Там же. Л. 23.

⁷⁴ Там же. Л. 25.

⁷⁵ ГАРФ. Фонд 3333. Опись 3. Д. 411 и 412.

⁷⁶ ГАРФ. Фонд 3333. Опись 1а. Д. 39. Л. 1-128.

прикреплены запросы трёх этнических румын (Бенга Иоан Иоан, Мойсе Кока Иоан и Терч Николай Иосиф), которые просили, чтобы быть репатриированы в... Будапешт, а также немца (Мейстер Штефан Кристофер), который указал в качестве пункта назначения... Кронштадт (Брашов)⁷⁷.

Издание 1 апреля 1918 г. Советом Народных Комиссаров декрета о предоставлении советского гражданства всем пленным, которые его запрасят, сопровождение этого нормативного документа агрессивной и систематической пропагандой о свободной и счастливой жизни в новом советском обществе имели незамедлительный эффект среди тех, кто находился в плену.

Сотни, если не тысячи этнических румын согласились вернуть свою свободу за счёт приобретения нового гражданства, которое выдавалось в течение нескольких недель - время для подачи заявки, заполнения стандартизированной автобиографической анкеты, получения рекомендации из секции лагеря, где трудился заявитель, рассматривания документов в местной комиссии Центрпленбежа и выдачи окружной администрацией работников и крестьян удостоверенной карточки - документ, который служил в качестве документа, удостоверяющего личность⁷⁸.

По просьбе № 2847 от 3 августа 1922 г. Международного Комитета Красного Креста, Раздел иностранных военнопленных Центрального управления по эвакуации населения подтвердил (№ 6787 от 7 августа 1922 г.), что «в административных районах РСФСР в настоящее время находятся не более 3.000 румынских военнопленных, большинство из которых - в Туркестане и Сибири»⁷⁹.

Учитывая то, что между тех, 3.000 румын, которые в четыре года после окончания войны задерживались силой в Советской России и тех, 70-85.000 румын, которые ещё не вернулись к их семьям в Румынию до конца 1922 г. есть недопустимая разница, я попытался найти информацию о погибших во время плена румынских военнопленных.

Хотя будет трудно, может быть даже невозможно точно и документально, узнать общее число этнических румын, погибших в российском плену, требуются некоторые методологические уточнения.

Согласно российской историографии, в годы войны в России умерло 51.608 военнопленных, что составляет лишь 2,63% от общего числа иностранцев, попавших в российские лагеря.

Если указанные выше цифры являются правильными, и мы применим правило расчёта смертности румын по принципу доли

⁷⁷ ГАРФ. Фонд 3333. Опись 3. Д. 412. Л. 22-31.

⁷⁸ ГАРФ. Фонд 393. Опись 7. Д. 13. Л. 3-5.

⁷⁹ ГАРФ. Фонд 3333. Опись 3. Д. 412. Л. 26 и 27.

(около 6,5%) от общего числа военнопленных всех четырёх европейских армий, оказывается, что число румынских военнопленных, умерших в лагерях в России не должно превышать 4 000 человек ($150.000 \times 2,63\% = 3.945$).

В то же время, недавние исследования, основанные на найденные в российских архивах документы, свидетельствуют о тревожно высокого уровня их смертности в некоторых из около 400 лагерей, где задерживались иностранцы.

Показательным является случай лагеря в с. Тоцкое Оренбургской области (где в 1914-1917 г. задерживался чешский писатель Ярослав Гашек), где в апреле-октябре 1915 г. умирали ежедневно в среднем 80 военнопленных, а в ближайшие три месяца (ноябрь и декабрь 1915 г. и январь 1916 г.) число ежедневных смертей увеличилось до 120, что привело к тому, что в одном лагере было зарегистрировано 17.000 смертей, в основном вызваны эпидемией тифа, которая быстро распространилась по всей территории. Кроме того, зимой 1916 г. в Адратове умерли из-за эпидемий треть военнопленных, содержащихся в этом лагере⁸⁰.

Как известно, случаи смерти иностранных военнопленных в России были записаны в метрических книгах, которые сохранялись в местных церквях, а не в ответственных структурах Центрпленбежа и Центрэвака. Правда, в архивах двух субъектов центральной власти (Центрпленбеж и Центрэвак) есть ежемесячные или ежедекадные списки умерших в некоторых лагерях, но их количество настолько мало, что они отражают / покрывают лишь 1-2% от общего числа существующих лагерей и интервалы, в которых они функционировали.

В номинальных списках умерших, где указаны, в том числе их национальности, доля умерших в лагерях румын примерно в 2,5 раза выше, чем их общая доля (около 6,5%) от числа военнопленных, идущих из четырёх европейских армий: 21 румын (т.е. 16,40%)⁸¹ из всего 128 умерших; 24 румына (т.е. 15,78%) из 152 случаев смерти⁸².

Поскольку большая часть архивов церковей была разрушена, сожжена или пропала в контексте преследования, развязанного в 1918 г. против Русской Православной Церкви, предполагается, что любой научный подход, направленный на выявление погибших в России румын, имеющих статус пленного (1921-1924 гг.) обречён на провал.

⁸⁰ Мотревич В.П. «Смертность военнопленных Первой мировой войны и современное состояние их захоронений на Урале». «Вопросы германской истории». 2015. С. 27; Жарова А.С. «Положение военнопленных Первой мировой войны в Тобольской губернии». Электронный ресурс: [http://www.kurgangen.orglocal-finding/Pervaya Mirovaya/ Plen](http://www.kurgangen.orglocal-finding/Pervaya%20Mirovaya%20Plen)

⁸¹ ГАРФ. Фонд 3333. Опись 6. Д. 33. Л. 1-44.

⁸² Там же. Л. 45-75.

Кроме того, количество румын из общего числа бывших военнопленных, получивших разрешение на вступление в брак с местными женщинами или на получение советского гражданства, почти вдвое больше, чем в случае других бывших иностранных военнопленных.

Эти три ситуации объясняются исключительно тем, что в то время, когда пленные других стран были репатриированы в течение первых трёх лет после окончания войны, румыны оставались в плену до демонтажа в 1924 г. последних лагерей, созданных во время Первой мировой войны.

Те, которым не позволили вернуться в Румынию - страна их происхождения, хотя формально они были освобождены, остались пленниками нетолерантной системы, которая часто выражала свою враждебность по отношению к иностранцам, которые слишком часто считались «врагами народа».

Самое драматическое преследование иностранцев попавших в Россию во время Первой мировой войны произошло во время операции, известной как «Репрессия по «национальным линиям» в СССР 1937-1938 гг.

При применении приказа от 17 августа 1937 г. о проведении «*Румынской операции*» в отношении эмигрантов и перебежчиков из Румынии были осуждены 8.292 человек, в том числе приговорено к расстрелу 5.439 чел.⁸³

Почти 20% этих жертв сталинских репрессий были этническими румынами, попавшими в российский плен в годы Первой мировой войны и которым, как представлено выше, было отказано в репатриации. После два десятилетия от окончания военных действий их выявляли, в разных случаях, в самых отдаленных уголках Советского Союза в качестве потенциальных шпионов, предателей, террористов, заговорщиков, клеветников, врагов социалистического строя и т.д.

Я убежден, что углубление архивных исследований для того, чтобы выяснить судьбу румын, не репатриированных советскими властями может способствовать нахождению правды, что могло бы объяснить, по крайней мере частично, непозволительно большие различия между общим количеством румынских военнопленных, захваченных во время участия Российской империи в Первой мировой войне и количеством тех, которые не возвратились к их семьям, т.е. тех 29.839 румын, которые в декабре 1922 г. числились как пропавшими без вести.

⁸³ Охотин Н.Г., Рогинский А.Б. «Большой террор»: 1937-1938 гг. Краткая хроника. «30 октября». № 74/2007. С. 3-7.

ПЕРВАЯ МИРОВАЯ ВОЙНА И СУДЬБА РУМЫНСКОГО ЗОЛОТА (В КОНТЕКСТЕ РОССИЙСКО-РУМЫНСКИХ ОТНОШЕНИЙ)

Т.А. ПОКИВАЙЛОВА

Первая мировая война породила много сложных, а порой и трудноразрешимых проблем. Одной из таких проблем стала судьба румынского золота, перемещённого из Румынии в Россию в годы Первой мировой войны и тесно связанная с этой проблемой взаиморасчетов между Россией и Румынией, а после Октябрьской революции 1917 года между советским и румынским правительствами.

Румыния, вступив летом 1916 г. после долгих колебаний в войну на стороне Антанты, вскоре начала терпеть военные неудачи. Германские войска и их союзники по Четверному Союзу, разгромив румынские войска, оккупировали большую часть территории Румынии. В связи с наступлением неприятеля на северо-восток страны в г. Яссы переехали центральные учреждения страны, парламент, правительство, королевская семья, Национальный банк Румынии, частные фирмы. Золотой запас Румынии был также отправлен в Яссы. Здесь же находилось командование Румынским Фронтом во главе с генералом Д.Г. Щербачёвым и российское посольство.

21 ноября (4 декабря) 1916 г. немцам был сдан г. Бухарест. Румынская армия как организованная сила перестала существовать.⁸⁴ На спасение Румынии была брошена 500 тысячная русская армия. Но условия, в которых шла переброска русской армии, были крайне тяжёлые: зимние холода, отсутствие поставок продовольствия, плохое обмундирование, плачевное состояние транспорта, бездорожье и т. д. Тем не менее, до лета 1917 г. румынский фронт удерживался русскими войсками.

Февральская революция, начавшаяся в Петрограде, докатилась до окраин России и оказала самое непосредственное влияние на русскую армию, сражавшуюся на фронтах. Армия начала разваливаться, в том числе и на Румынском фронте. Солдаты массами покидали фронт и устремлялись на восток, домой. Грабежи и разрушения

⁸⁴ Мельтюхов М.И. Бессарабский вопрос между мировыми войнами. 1917-1940. М., 2010. С. 15.

стали характерной чертой того времени. И в таких неблагоприятных условиях проходила эвакуация румынского золота, ценностей и другого имущества в более надёжное место. Выбор пал на Россию, хотя были и другие предложения. Так румынский финансист Морис Бланк предложил в качестве места размещения румынского золотого запаса Англию. Он утверждал, что Россия находится на пороге революции и является ненадёжным государством, где можно было бы разместить золотой запас⁸⁵. Однако, руководство Национального банка Румынии отдало предпочтение России. Оно понимало, что в условиях мировой войны любая транспортировка золота являлась делом рискованным. Однако отправку золота в Англию оно посчитало ещё более рискованным, чем в Россию, так как коммуникации с северными странами были прерваны, и транспортировка должна была осуществляться в том числе и по морю, которое контролировалось германскими подводными лодками.

Второй эшелон с румынскими ценностями был отправлен в Москву 27 июля 1917 г. К этому времени политическая обстановка в России радикально изменилась. Монархия пала. Царь отрёкся от престола, и к власти пришло временное правительство. В Москву были отправлены, помимо золота, драгоценности в виде ювелирных изделий, картины, старинные иконы и книги, архивы Румынской Академии и королевской семьи, документы государственного архива, депозиты Национального банка, а также имущество монастырей и частных лиц. Весь груз оценивался в золотых лях, в том числе и архивы, и картины и рукописи, и книги и т. д. Трудно сказать, каким образом определялась стоимость всего этого имущества. Поэтому в целом набегала огромная сумма, причём лишь часть этой суммы приходилась на золото и драгоценности. Так, золото оценивалось в 574 523,57 золотых лей и примерно на эту же сумму были оценены бумажные архивы Национального банка⁸⁶. Условия транспортировки нам не известны. Однако, исходя из сложнейшей ситуации, сложившейся на фронте, нельзя с уверенностью утверждать о полной сохранности румынских ценностей. Поезд прибыл в Москву 3 августа 1917 г. Ящики с ценностями были размещены, как и в предыдущий раз, в кладовых Московского Кремля. В ходе первых инвентаризаций румынских ценностей, размещённых в кладовых Московского Кремля, проведённых уже при советской власти в 1923-1924 гг., констатировалось: все двери и замки оказались в исправности, печати в целостности,

⁸⁵ *Romnișcanu M.Gr. Tezaurului Român de la Moscova. București, 2000. P. 24.*

⁸⁶ *Покивайлова Т.А. Российско-румынские отношения в годы Первой мировой войны и проблемы взаиморасчётов // Первая мировая война и судьбы народов Центральной и Юго-Восточной Европы. М., 2015. С. 605.*

каких-либо повреждений с внешней стороны не было, что свидетельствовало о том, что случайных проникновений в кладовые не было. Тем не менее, ящики лежали в беспорядке. При первоначальном осмотре было обнаружено, что наряду с драгоценностями, а часто и вперемешку с ними, находились меховые вещи, уже изъеденные молью и покрытые плесенью, одежда, бельё, старая поношенная обувь, металлическая, стеклянная и фарфоровая посуда, алюминиевые ложки, бумага для печатания дензнаков (108 ящиков), ящики с засохшей типографской краской и т. д. Здесь же находились 8 ящиков с вином и даже 2 ящика с порохом⁸⁷. Как я уже отмечала выше, весь груз, отправленный в Москву, в том числе и это имущество, оценивался в золотых ляхх. Золота среди ящиков не было. Что же могло случиться с золотом? Достоверных сведений на этот счёт нет. По одной из версий в декабре 1917 г. полковнику канадской армии Д.В. Бойлю (в некоторых работах он проходит как полковник английских спецслужб) и капитану английской разведки Дж. Хиллу удалось по просьбе румынского посланника К. Диаманди вывезти из Москвы в Яссы часть румынского золотого запаса и драгоценностей, упакованных для маскировки в обычные плетёные корзины, и бумажных банкнот, печатавшихся для румынского правительства в России, которыми доверху было набито несколько купе вагона, в котором они отправились в Яссы. Бесценные сокровища, как пишет в своей книге воспоминаний «Моя шпионская жизнь» Дж. Хилл, «мы без эскорта перевезли по всей Московской железной дороге через край, где не существовало никаких законов и где полыхала гражданская война»⁸⁸. Сколько золота им удалось вывезти, не известно. По некоторым, не подтвержденным данным, до трети всего золотого запаса, Не отрицая факта транспортировки денежных банкнот в Румынию, описанного в книге Дж. Хилла, румынские историки не подтверждают наличие в этом поезде золота⁸⁹. По другой версии румынское золото вместе с золотыми запасами России в 1918 г было вывезено в Казань и Нижний Новгород и попало, в конечном итоге, в руки Колчака. Известно и то, что только часть этого золота большевикам удалось отбить⁹⁰. Данными о том, какое количество румынского золота находилось в хранилищах Казани, а затем было эвакуировано в Сибирь, мы не располагаем.

⁸⁷ Государственный архив Российской Федерации (ГА РФ). Ф. 8301. Оп. 1 (1923-1924. Особая комиссия ЦК ВКП(б) по разборке румынских ценностей) П. 35. Д. 10. Л. 35; Д. 12. Л. 56; Д. 14. Л. 69.

⁸⁸ Хилл Дж. Моя шпионская жизнь. Пер. С фр. М., 2000. С. 144-172.

⁸⁹ Voicu M. Tezaurul României de la Moscova. Inventarul unei istoriei de o sută de ani. Bucureşti, 2016. P. 137-139.

⁹⁰ См.: Сироткин В.Г. Зарубежное золото России. М., 1999. С. 407, 443.

Однако, документы свидетельствуют, что и большевики уже вначале 1918 г. начали тратить румынское золото.

После разрыва дипломатических отношений с Румынией 13(26) января 1918 г. интересы Румынии в России стало представлять французское посольство. В руки румынского консула в Москве П.Е. Лабонна были переданы ключи от двух кладовых Московского Кремля, где хранились румынские ценности. По крайней мере, дважды ключи от кладовых Кремля изымались у французского консула представителем НКВД в Москве В.М. Фричем и из кладовых выносились ящики под тем предлогом, что в кладовых наряду с румынскими вещами находилось также и российское имущество⁹¹.

В конце 1917 г. - начале 1918 г. отношения между Румынией и Советской Россией крайне обострились. Накануне Нового (1918) Года в Петрограде по распоряжению Советского правительства был арестован румынский посланник К. Диаманди, который, однако, под давлением иностранных посольств, находившихся в России, через два дня был освобожден. В связи со вступлением румынских войск на территорию Бессарабии, которая с 1812 г. находилась в составе Российской империи, 13(26) января 1918 г. Совет Народных комиссаров принял постановление, в котором говорилось: «1. Все дипломатические отношения с Румынией прерываются. Румынское посольство и все вообще агенты румынской власти высылаются за границу кратчайшим путём. 2. Хранящийся в Москве золотой фонд Румынии объявляется неприкосновенным для румынской олигархии. Советская власть берёт на себя ответственность за сохранность этого фонда и передаст его в руки румынского народа. 3. Восставший против революции бывший главнокомандующий Румынского фронта Щербачёв объявляется врагом народа и ставится вне закона»⁹².

Заметим в связи с этим, что в середине 60-х гг. XX века в румынском руководстве и в национальной исторической науке утвердился своеобразный тезис о том, что «советская власть передаст золото в руки румынского народа» превратился в аргумент, позволявший настаивать на возвращении золотого фонда в Румынию, поскольку с 1948 г. власть в Румынии перешла в руки трудящихся и была установлена Народная республика⁹³. Подобная интерпретация вызывает возражения. Факты свидетельствуют, что на рубеже 1917-

⁹¹ Pokivailova T.A. Taina Cheilor de la depozitele Kremlinului de la Moscova // In memoriam Florin Constantiniu. Smerenie. Pasiune Credință. București, 2013. P. 508.

⁹² Документы Внешней политики СССР. Т. 1. Док. 52., Виноградов В.Н., Ерещенко М.Д. Семёнова Л.Е., Покивайлова Т.А. Бессарабия на перекрестке Европейской дипломатии. М., 1996. С. 198-199.

⁹³ Scurtu I. Tezaurul de la Moscova. București, 2013. P. 57-58; Betea Lavinia. Alexandru Bărlădeniu despre Dej, Ceaușescu Iliescu. București, 1997. P. 159-174..

1918 г. советское правительство не ограничивалось только одними заявлениями и нотами, адресованным румынским властям. Оно не оставляло мысли вернуть Бессарабию силой и сформировать там новое правительство под видом «местной фирмы». Это подтверждают документы российских архивов, в частности, протоколы заседаний Совнаркома, хранящиеся в Российском государственном архиве социально-политической истории (РГАСПИ)⁹⁴. Такой вариант решения бессарабского вопроса вполне соответствовал доктрине РКП(б) о мировой революции. По личному распоряжению В.И. Ленина был образован специальный орган - Верховная Коллегия по русско-румынским делам, которая должна была действовать в Одессе, где к тому времени была установлена власть Советов, и на Румынском Фронте. 18 января на заседании Совнаркома обсуждался вопрос о признании будущего советского бессарабско-румынского правительства. Анализ принятых документов показывает, что речь шла об установлении на территории Бессарабии советского правительства. С предложением по этому вопросу выступили В.Г. Чичерин и Орнатский. Они представили Совнаркому проект декрета о признании будущего румынского (бессарабского) советского правительства и обратились с просьбой утвердить текст документа. В нем говорилось (пункт 3): «рабоче-крестьянское правительство Российской социалистической Республики приветствует первое Румынско-бессарабское социалистическое правительство советов, образовавшееся в составе тт. ... выражая радость по поводу усиления рядов революции новым социалистическим союзником. Российское социалистическое правительство передаёт в полное его распоряжение весь наличный золотой фонд и всё имущество бывшего румынского королевского правительства, находящийся в пределах Российской Республики Советов». Однако это предложение членами Совнаркома было отклонено, поскольку они, вероятно, посчитали его преждевременным. На следующий день 19 января 1918 г. по ходатайству Хр. Раковского и румынского революционера М. Бужора был рассмотрен вопрос о финансировании румынской революции в сумме 10 млн. руб. (золотом). К протоколу приложен лист исполнения с пометой: передано лично Менжинскому⁹⁵. Было или не было исполнено это постановление Совнаркома ничего не известно и документов на этот счёт на сегодняшний день не обнаружено.

⁹⁴ Протоколы заседаний Совета Народных Комиссаров РСФСР. Ноябрь 1917 - март 1918 гг. М., 2006.

⁹⁵ Там же. Протокол № 50. пункт 3. С. 230, 232, 244. Данный документ впервые был использован румынским историком, академиком Румынской Академии Фл. Константиу.

Несколькими днями ранее, 15 января, 1918 г., на заседании Совнаркома был заслушан доклад комиссии по подавлению румынской контрреволюции. В постановлении, принятом на заседании, говорилось: «утвердить предложенные комиссией мероприятия и ассигновать русско-румынской [Верховной] коллегии по румынско-бессарабским делам пять миллионов из арестованных в Москве румынских денег». Далее в документе имелась помета: «взятые пять миллионов рублей покрываются из арестованного румынского фонда. Председатель Совета Народных Комиссаров В. Ульянов (Ленин), Управляющий Делами Совета Народных Комиссаров Бонч-Бруневич»⁹⁶.

16 января 1918 г. в соответствии с постановлением Совнаркома в департамент Государственного казначейства на имя Д.П. Боголепова было направлено письмо, в котором говорилось: «Уважаемый товарищ, Совет народных Комиссаров на своём заседании постановил ассигновать из средств Государственного казначейства румынской коллегии по румынским и бессарабским делам пять мил. руб. с покрытием этой суммы из арестованного в Москве румынского фонда. Сообщая об этом постановлении Совета, просим Вас принять меры к скорейшему проведению этой ассигновки, причём один миллион выдать румынскими знаками»⁹⁷. Постановление СНК, направленное в Департамент государственного казначейства, об ассигновании Верховной Коллегии по русско-румынским делам пяти млн. руб. подписал В.И. Ленин.

21 декабря 1918 г. Заведующий румынским отделом НКВД В.И. Шеншев пишет Хр. Раковскому: «Всё Вами порученное о Верховной Коллегии исполнено»⁹⁸. В связи с претензиями Румынии вернуть золотой запас, перемещённый в годы Первой мировой войны в Россию, советское правительство выдвинуло свои контрпретензии, касающиеся долгов Румынии России за непоставленное вооружение, обмундирование и т. д. и оставленное на территории Румынии и Бессарабии имущество русской армии, В документах, подготовленных ведомствами, занимавшихся подсчетом долгов Румынии России, подчеркивалось, что оставшееся на территории Румынии и Бессарабии имущество русской армии никуда не вывозилось: ни в Германию, ни в Австрию, ни на Украину. Румыны также не отказывались признать это имущество русским, подлежащим возвращению в Россию, а в случае его использования Румынией -

⁹⁶ Там же. Протокол № 47 от 15 января 1918 г., пункт 11. С. 118-119.

⁹⁷ Там же. Протокол № 47 от 15 января 1918 г., пункт 11. С. 118-119.

⁹⁸ Архив внешней политики Российской Федерации (далее - АВП РФ). ф. 04. Оп. 35. П. 227. Д. 52870. Л. 19.

оплате за счет румынской казны⁹⁹. В тоже время с имуществом, предназначенном для Румынии и оставленном на Украине, дела обстояли не столь благополучно: оно, имущество, постепенно исчезало, так как немцы вывозили его в Германию, а австрийцы в Австро-Венгрию. Да и украинцы были склонны рассматривать его как свою собственность. Более того, украинская сторона обратилась к румынскому правительству с просьбой признать за Украинской державой¹⁰⁰ право на всё имущество русской армии, оставленное на территории Румынии и Бессарабии и дать возможность Украине вывезти из Румынии продовольствие и обмундирование, оставленное после отхода русской армии с Румынского фронта¹⁰¹.

Державы Антанты (Англии, Франции, Италии и США) в письмах к румынскому правительству от 3/16 марта и 24 мая/8 июня 1918 г. отмечали, что румынское правительство связано обязательствами в вопросе о возвращении русского имущества, оставленного в Румынии, и что они признают за Румынией лишь право на временное хранение русского имущества, которое рассматривается в качестве залога за румынское имущество, оставленное в России. Союзные Державы выступили с предложением создать Межсоюзную комиссию, призванную соблюдать законные права России как собственницы этого имущества, составления описи и заведования этим имуществом. При этом Румыния рассматривалась как складчик этого имущества, а союзников выступали кредиторами. Важно, что Союзные державы рассматривали это имущество как собственность старого русского государства, а не как собственность разных независимых государств, возникших в результате революции. Поэтому претензии новых русских государств не подлежали удовлетворению. В то же время Державы Антанты заявили о том, что они остаются на прежних своих позициях, подтвердив право Румынии на её имущество, оставленное в России¹⁰².

Все имущество российской армии, разбросанное по фронту, складировалось в крупных городах и центрах, таких как Белград, Батушанск, Бельцы, Роман, Сороки и другие. Генералом Д.Г.

⁹⁹ АВП РФ. Ф. 0125. Оп. 6. П. 101. Д. 16/2. Т. 1. Л. 5.

¹⁰⁰ В апреле 1917 г. под влиянием событий, развернувшихся после февральской революции в России, в Киеве был созван съезд Украинской Национальной партии, который избрал Украинский Центральный Совет (УЦР). 7(20) ноября 1917 г. Рада провозгласила создание Украинской автономной Народной Республики (УНР) в рамках федеративной России. 22 января 1918 г. Рада провозгласила Украинскую Республику свободной и суверенной. В противовес этому в г. Харькове было создано советское правительство во главе с Хр. Раковским.

¹⁰¹ АВП РФ. Ф. 0125. Оп. 6. П. 101. Д. 16/2. Т. 1. Л. 5.

¹⁰² АВП РФ. Ф. 0125. Оп. 6. П. 101. Д. 16/2. Т. 1. Л. 8-8об.

Щербачёвым были сданы на хранение румынам склады российского военного имущества, содержащие громадные запасы оружия, вооружения, боеприпасов, обмундирования и продовольствия, предназначавшиеся для снабжения русских войск. Как отмечал генерал Н. Монкевич, по согласованию и в сотрудничестве с румынским командованием было намечено провести инвентаризацию снаряжения российских войск¹⁰³.

Однако, несмотря на весьма масштабные организационные меры, принятые командованием русской армии, на практике действия ликвидационных комиссий сталкивались с огромными трудностями и препятствиями. Ситуация ещё более обострилась в связи с вводом на территорию Бессарабии в январе 1918 г. румынских войск, о чём свидетельствуют донесения и рапорты, поступавшие российскому командованию и руководителям ликвидационных комиссий. Чаще всего подобные требования предъявляли представители Молдавской Республики, а также представители Украины. Подобные требования Молдавской и Украинской Республик командованием Румынского фронта отклонялись, поскольку они считали, что все войсковое имущество принадлежит Российской державе, а не какой-либо её части, и что оно должно быть зарегистрировано с целью сохранения. Оно не может быть кому-нибудь передано лицами, охраняющими его»¹⁰⁴.

Со времени вступления Румынии в войну на стороне держав Антанты в августе 1916 г. российское правительство оказывало своему союзнику огромную помощь: поставляло оружие, снабжало румынскую армию продовольствием и обмундированием, медикаментами, строило и ремонтировало железные и грунтовые дороги. В Архиве внешней политики Российской Федерации находится огромное количество подобных документов.

Со своей стороны советское правительство предъявляло претензии к Румынии по поводу огромного имущества, принадлежавшего русской армии и оставленного на её территории. И подобные рапорты, донесения и доклады не были единичными.

Рапорты и акты о российском имуществе, разграбленном или переданном на хранение румынским властям поступали в демобилизационное ведомство российского командования и из многих румынских и бессарабских городов и населенных пунктов, таких как Тирасполь, Кишинев; Бакэу, а также от различных ведомств: санитарного, интендантского, артиллерийского и т. д.¹⁰⁵.

В середине февраля 1918 г. вооруженное сопротивление

¹⁰³ Там же.

¹⁰⁴ Там же. Л. 18, 18об., 19, 19об.

¹⁰⁵ Там же. Л. 55, 55об, 56, 56об, 57.

румынским войскам в Бессарабии и наступление Красной Армии на Украине, а также её продвижение в направлении Бессарабии заставило румынское правительство вступить в переговоры с представителями советской власти. Советское правительство было также заинтересовано в разрешении конфликта с Румынией. При посредничестве представителя военных миссий Англии и Франции полковника английских спецслужб Дж. Бойля, а также румынских парламентариев, задержанных в Одессе, были налажены контакты с румынским правительством. 24 февраля (5 марта) 1918 г. Совет народных комиссаров Одесской области в ответ на предложение военных миссий Англии и Франции о переговорах с Румынией сделал следующее заявление, которое было направлено румынскому правительству: «Румынское правительство обязуется сделать формальную декларацию, касающуюся эвакуации из Бессарабии оккупационной румынской армии. В первую очередь эвакуации Бендера и Жебриан. Оккупационная армия в течение двух месяцев должна быть сокращена до размера отряда в 10 тысяч человек, обязанности которых будут заключаться в охране румынских складов и путей железнодорожного сообщения»¹⁰⁶. Кроме того, в заявлении говорилось: «Полиция в городах и местечках будет состоять из местной милиции, образованной из тамошних жителей. По мере эвакуации румынской армии русские военные силы займут эвакуированные места для поддержания порядка. Румынское военное командование отказывается от всякого вмешательства во внутреннюю и политическую жизнь Бессарабии. Оно не может производить аресты и не может исполнять функции, принадлежащие местным выборным властям. Румыния обязуется не предпринимать военных или других враждебных действий и не поддерживать таковые по отношению к Российской Федерации Советов». В документе также отмечалось, что комиссия, которая будет образована из представителей России, Румынии, Франции, Англии, Соединенных Штатов», будет вменено в обязанность разрешать все спорные случаи между русскими и румынами»¹⁰⁷.

В 1918 г. Англия, Франции и США рассматривали ввод румынских войск в Бессарабию как временную, чисто военную меру, вызванную потребностями войны. Как подчеркивал в своей телеграмме французский посланник в Яссах Сент Олер, направленной 5/18 марта французскому консулу в Кишинёве Сарре: «Все мои коллеги, все посланники других союзных держав и я сам уполномочен, заявить Вам официально, что вступление румынских войск в

¹⁰⁶ Виноградов В.Н., Ерещенко М.Д., Семёнова Л.Е., Покивайлова Т.А. Указ соч. Док. № 19.

¹⁰⁷ Там же. С. 213.

Бессарабию является чисто военной мерой с целью обеспечения нормального функционирования тыла русско-румынского фронта в соответствии с правилами, существующими во всех воюющих государствах. По этой причине вступление румынских войск в Бессарабию не может оказать влияние на существующую политическую обстановку в Бессарабии, ни на будущую судьбу этой страны». В соглашении предусматривалось также, что в случае, если румынская армия будет вынуждена отступить на русскую территорию, она там найдёт убежище и продовольствие. В случае военных параллельных действий против Центральных держав и их союзников, устанавливается непосредственный контакт между Высшим военным командованием советской армии и румынским командованием.

5-9 марта 1918 г. между Советской Россией и Румынией было подписано полноценное соглашение, по которому румынское правительство обязалось в двухмесячный срок вывести свои войска из Бесарабии. Оно было подписано с румынской стороны Председателем кабинета министров и министром иностранных дел Румынии генералом А. Авереску, а с российской - Председателем Верховной Автономной Коллегии Совнаркома по русско-румынским делам Хр. Раковским, а также представителями Румчерода¹⁰⁸, Совета Народных Комиссаров Одесской области, Главнокомандующим южным советским фронтом¹⁰⁹. После подписания соглашения генерал А. Авереску заявил, что он «считает с сегодняшнего дня конфликт улаженным»¹¹⁰.

Таким образом, можно считать, что при посредничестве держав Антанты российско-румынский конфликт был ликвидирован. Главное, чего добилась Советская Россия на переговорах с Румынией, являлся тот факт, что Румыния обязалась вывести свои войска с территории Бессарабии* апреля 1918 г. в Румынский отдел Народного секретариата по иностранным делам (НКВД) Из отдела по Румынии Главного управления пограничному снабжению поступила записка, в которой говорилось, что Советская республика должна себя, гарантировать в отношении возмещения нам этого долга (имеется в виду долг Румынии России, образовавшийся за годы Первой мировой войны - Т.П.). Было рекомендовано «из предметов, заказанных у нас до настоящего времени, ничего не было вывезено в Румынию без соответствующего разрешения

¹⁰⁸ Румчерод - Центральный исполнительный комитет Советов Румынского Фронта, Черноморского флота и Одессы, созданный для контроля за обстановкой на Румынском фронте, в том числе и в Бессарабии.

¹⁰⁹ Там же. Док. № 14. С. 287; Док. 21, 23, 24. С. 215-217.

¹¹⁰ Там же.

Отдела по ликвидации снабжения Румынии при Главзагране. Вместе с тем до выяснения отношений между Россией и Румынией во всей их полноте в старое время не следует снимать запрета, наложенного на золотой фонд румынского правительства, выдачу какого-либо временно задержать в видах обеспечения этим способом уплаты нам Румынией своего долга»¹¹¹. Впоследствии проблема возвращения румынского золотого фонда, драгоценностей и, в целом, имущества румынского имущества, находившегося на территории России, перешла в плоскость решения вопроса о взаиморасчетах между советским и румынским правительствами.

В 1921 году вопрос о румынском золоте рассматривался на российско-румынских переговорах в Варшаве. В 1934-1935 гг. в условиях улучшения советско-румынских отношений в связи с подписанием мирного договора между странами Румынии были переданы архивные и государственные документы и некоторые ценные вещи. В 1956 г. в соответствии с имеющимися описями все историко-художественные ценности, в том числе и картины известных румынских художников, таких как Григореску, Амана, Лучиано, Андреску и других были возвращены Румынии.

Вопрос о возвращении золотого запаса поднимался румынской стороной и в дальнейшем, но каждый раз советская / российская сторона выдвигала свои контраргументы, переводя вопрос в поле взаиморасчётов

¹¹¹ АВП РФ. Ф. 0125. Оп. 6. П. 101. Д. 15/1. Л. 36.

АСПЕКТЫ РУМЫНО-РОССИЙСКИХ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В ПЕРИОД НЕЙТРАЛЬНОСТИ РУМЫНИИ 1914-1916 ГОДАХ

Михаил ДОБРЕ

Фраза лорда Пальмерстона в речи 1848 года в Палате общин в Лондоне стала одной из аксиом внешней политики Британской империи. Пальмерстон говорил в то время: «У нас нет неизменных союзников, у нас нет вечных врагов. Лишь наши интересы неизменны и вечны, и наш долг - следовать им». Тем не менее, является ли эта формула действительной исключительно для британской дипломатии? Конечно, нет. Эта формула применима в процессе преследования своих интересов одинаково как для внешней политики такой великой державы, как Российская империя так и для внешней политики такого маленького государства, как Румыния в довоенный период Первой мировой войны.

I. Фактор влияния Российской империи на процесс принятия решений в румынской внешней политике в период начала войны

Во время того как Австро-Венгрия объявляла войну против Сербии - это был день 28 июля 1914 года - Румыния и Россия были вовлечены в двух противоположных политико-стратегических договоренностях. С одной стороны, Румыния подписала с 18/30 октября 1883 года, договор о союзе с Австро-Венгрией, договор к которому Германия присоединилась со дня его подписания, и Италия (третий член Тройственного союза) вскоре после подписания. С другой стороны, Россия была с самого начала последнего десятилетия девятнадцатого века вовлечена в политические и военные соглашения с Францией, а начиная с 1907 года с Англией и вместе образовали альянс под названием Антанта.

Данная ситуация, однако, не всегда была таковой. Румыния и Россия были союзниками в войне, которую Российская империя вела против Османской империи в 1877-1878 гг. Несмотря на победу в войне и на то, что основные достигнутые цели были отражены в положениях Берлинского мирного договора с 1/13 июля 1878 года, недоверие Бухарестской политической элиты по отношению к Российской Империи возникло, в связи с тем, что Россия предложила (и великие державы того времени поддержали инициативу), переход трех уездов

принадлежавших исторической Бессарабии - Кагул, Болград и Измаил - от румынского государства российскому¹¹². Румынские стратегические и политические интересы в последующие десятилетия были сосредоточены на отношениях с Германией и Австро-Венгрией. В двустороннем договоре между Румынией и Австро-Венгрией с 1883 года, был пункт о том, что Германия становится участником этого договора при подписании, и что принимает «одни и те же обязательства которые договаривающиеся Стороны взаимно приняли положениями данного договора...»¹¹³.

На самом деле, прогерманский настрои большей части Бухарестской политической элиты и руководства возник из-за недоверия которым была расценена Россия в румынском обществе, особенно после вызывающих действий Российской Империи в концевойны которую совместно вели против Турции 1877-1878 гг. В румынской дипломатии событие при котором русское правительство, без колебаний запрашивало передачу территорий от бывшего союзника было известно как "процесс Горчакова". Румынские прогерманцы не разделяли точку зрения либерального правительства - которое было сосредоточено главным образом на решении вопроса национального единства, в основном за счет присоединения Австро-Венгерских территорий с румынским населением. Германофилы же видели приоритет Румынии того времени в национальной безопасности, и по их мнению главной угрозой существования румынского государства была Российская Империя¹¹⁴.

Тем не менее, негодования возникшие после Берлинского конгресса со временем умерились - визит царя Николая II в Констанцу 1/4 июня 1914 года, являлся подтверждением этой тенденции. Прогерманские тенденции в свою очередь смягчились еще в связи с тем, что немало политических лидеров и общественных деятелей Румынии того времени имели родство с Францией, благодаря образованию, культуре и другим интересам, а Россия стала союзником Франции в конце XIX века.

В данном контексте, однако совершенно очевидно, что Совет

¹¹² Статья 19 Договора Сан-Стефано 19 февраля / 3 марта 1878 г. предполагает передачу Добруджи России, которая не желая ее присоединение "сохраняет за собой право обмена на часть Бессарабии, что прописано в договоре 1856 г.". Потом, в статье 45 Берлинского Договора установлено "реституция" Княжеством Румынии "части бессарабской территории, отделенной от России после Парижского договора 1856 г." (Пьер Альбин, *Les Grands Traités politiques. Recueil des principaux textes diplomatiques depuis 1815 jusqu'à nos jours*, Библиотека Феликс Алкан, Париж, 1912, стр. 197 и 224).

¹¹³ Текст Договора, *Documente diplomatice române* (Румынские дипломатические документы), серия I, Том 11, 1883, Издательство Бухарестской Академии, 2006, стр. 476-478.

¹¹⁴ Согласно, Флорин Константиу *Vae victis: o reevaluare a poziției lui P.P. Carp și C. Stere (1914-1916)* (*Vae Victis: обзор положения П.П. Карп и К. Стере (1914-1916)*), «Исторический журнал», Том IV, №. 9-10 сентября-октября 1993 года, стр. 927-931.

Короны от 21 июля/3 августа 1914, который должен был определять отношение Румынии к войне, столкнулся с противостоянием этих двух взглядов на внешнюю политику и безопасность румынского государства: прогерманы и антантысты. Король Карол I тогда заметил, что его прогерманский выбор был сильно в меньшинстве, и решение Совета утвердило поддержку позиции либерального правительства во главе с Юнеп Брэтиану. Таким образом, Румыния оставалась нейтральной. На самом деле, помимо государя, из 20 участников в Совете, только лидер консерваторов Петре П. Карп поддерживал вступление в войну на стороне Германии и Австро-Венгрии. Петре Карп очень прямо и явно выразил свой выбор следующими словами: «...Каким является интерес румынского государства, победа славянства или германизма? Очевидно, что победа славянства над германизмом обозначает нашу смерть»¹¹⁵.

Решение Румынии в пользу нейтралитета фактически означало потерю бывших союзников. Министр Австро-Венгрии в Бухаресте, Оттокар Чернин верно предвидел события, когда 24 июля /6 августа 1914 года, сообщил министру иностранных дел в Вене, Леополду фон Берхтольду, о том что: «от Румынии не приходится больше ничего ожидать» и «только наши успехи в войне решат, если и когда Румыния присоединится к нам»¹¹⁶. Более того, решение Совета Короны имело еще одно особое значение - Румыния приближалась к другой большой европейской нейтральной стране в начале Первой мировой войны, а именно к Италии. Обе они обосновали свой нейтралитет к Центральным державам необходимостью защищаться, но обе имели особые интересы в сотрудничестве с Антантой в целях достижения своих национальных целей. Кроме того, ни один из них не мог позволить себе открытую конфронтацию с центральными державами.

II. Российское «предложение» Румынии летом 1914 г. - Соглашение Сазонов-Дияманди

Державы Антанты, без колебаний, немедленно приняли меры, направленные на привлечение Румынии на свою сторону в войне, и от имени Антанты первой подошла Россия. Таким образом, уже с 17/30 июля 1914 года, руководитель русской дипломатической службы Сазонов Сергей отправил инструкции своему министру в Бухарест, Станислас Покпвский-Козелл: «Если вы считаете, что есть возможность поднять вопрос выгоды Румынии от участия в войне против Австрии,

¹¹⁵ См. И.Г. Дука. Мемуары, т. I, Express Publishing, Бухарест, 1992, стр. 56.

¹¹⁶ Телеграмма Чернина Берхтольда от 6 августа Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 juillet 1914-27 août 1916, Вена, 1916, стр. 5-6.

то вы можете объявить Братиану, что мы хотим рассмотреть вопрос присоединения Трансильвании к Румынии»¹¹⁷. Затем, сразу же после проведения Совета Короны в Синае, Сазонов передал Константину Дияманди, румынскому послу в Петрограде, проект румыно-русского договора, положения которого говорят сами за себя: Россия гарантирует Румынии, при подписании мирного соглашения, территории Австро-Венгерской монархии населенные румынами; взамен Румыния обещала непосредственное сотрудничество против Австро-Венгрии; Румыния обязалась не заключать мирное соглашение с Австро-Венгрией, кроме случая, если это будет согласовано с Россией и при непосредственном участии России¹¹⁸. Более того, Россия запросила - и оперативно получила поддержку Франции и Великобритании по поводу предложенных территориальных уступок Румынии¹¹⁹. Ионел Брэтияну отреагировал осторожно, заявив, Поклевскому-Козеллу что он не может обещать больше, чем будет принято в совете Короны, поэтому принял к сведению предложения российской стороны и ответил что в контексте европейского конфликта, Румыния «должна сохранить нейтралитет ...и поддерживать равновесие на Балканах»¹²⁰.

В след положительной реакции министра России Поклевский-Козелл¹²¹, румынская сторона пыталась оценить настрой правящих Российской Империи в отношении предложенных территориальных уступок в обмен на «благоприятный нейтралитет». Румыния получила положительный ответ на свое предложение по дипломатическим каналам, а затем ответ России был укреплен формально соглашением от 18 сентября / 1 октября 1914 г.¹²². Два дня спустя, Сазонов передал своему дипломатическому представителю в Бухаресте, что составление соглашения завершено и содержит следующее: «1. Россия будет

¹¹⁷ Телеграмма 1556 от 17/30 июля 1914 г. от Сазонова для Поклевского-Козела в Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917. D'après les Archives du Ministère des affaires étrangères à Péetrograd, Париж, 1928, стр. 170

¹¹⁸ Архив Министерства иностранных дел (далее: Архив МИД) фонд Первой Мировой Войны, 71/1914 E2, часть II, Том 32, стр. 67 и 82-83 телеграмма № 855 от 23 июля / 5 августа 1914, соответственно 874 от 26 июля / 8 августа 1914 г. от К. Diamandy к Ион И.К. Брэтияну.

¹¹⁹ Телеграмма 27 июля 1750 / 9 Август 1914 от Сазонова послам в Париже и Лондоне, а также ответная телеграмма Извольского, посла России в Париже, № 265 от 29 июля / 11 августа 1914 г., в Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, стр. 171-172.

¹²⁰ Согл. Константин Кирицеску, *Preludiu diplomatice ale războiului de întregire* (Дипломатическая прелюдия войны за территориальную целостность), Бухарест, 1940, стр. 6.

¹²¹ Настрой российского министра в связи с этим, по поручению в телеграмме Сазоновым, № 9/22 2817 сентября 1914 года, в Documents diplomatiques secrets russes 1914-1917, стр. 177.

¹²² Окончательный текст соглашения в письме № 112 от 18 сентября / 1 октября 1914 года от Сазонова Дияманди в Национальном архиве Румынии (далее: НАР), фонд председателя Совета Министров, папка № 126/1920, стр. 127-128 (письмо прочитано министром иностранных дел Таке Ионеску на заседании Сената от 18 февраля 1921 года).

противодействовать любым попыткам нарушения территориальной целостности нынешней Румынии. 2. Россия признает за Румынией право включить в свой состав австро-венгерские территории, население которых представляют румыны. Границы будут определены специальной комиссией в Буковине по принципу математического большинства состава населения. 3. Румыния будет начать занимать указанные территории по своему усмотрению. 4. Россия обязывается получить согласие по этому вопросу от французского и английского правительств. 5. В обмен на все вышеуказанное, Румыния до оккупации этих территорий будет соблюдать доброжелательный нейтралитет по отношению к России. 6. До присоединения Румынией выше указанных территорий, данные положения будут сохраняться в строжайшей секретности». В этом контексте Сазонов потребовал от Поклевский-Козеллова, передать Брэтиану, что под «благожелательным нейтралитетом мы понимаем то, что Румыния прекратит поставку на свою территорию боеприпасов и снабжения наших врагов и их друзей, и, наоборот, позволит нам помочь Сербии в любой форме. Было бы хорошо по крайней мере получить подтверждение от Брэтиану, что это действительно то, что Румыния подразумевает под обещанием «доброжелательного» нейтралитета»¹²³.

Соглашение «Сазонов-Дияманди» оказалось значимым для дальнейшего развития отношений между Румынией и Антантой, и было особым элементом в последующем определении румынских перспектив.

III. Румынско-русский диалог в период нейтральности Румынии

Последовавший период был отмечен одновременным давлением сторон конфликта на Румынию, но с особенностями держав Антанты¹²⁴. Для Румынии, чье правительство выбрало с начала конфликта сторону Антанты¹²⁵, эти два года нейтралитета были отмечены двумя главными направлениями во внешней политике: сотрудничество с Италией для потенциального одновременного вступления в войну; и контроль за исполнением условий со стороны Антанты, которые позволили

¹²³ Телеграмма 20 сентября 3028/3 октября 1914, от Сазонова послу в Бухаресте Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917 гг, стр. 179-180.

¹²⁴ Интересно, что послы Антанты провели настоящую дипломатическую кампанию, чтобы давить на своих румынских коллег, которая продвигалась в ритме событий на военном театре. Английский посол в Петрограде заявил, что "Румынии не стоит ждать слишком долго, так как это может обернуться тем, что ее вступление всего лишь "поможет победителям". НАР, фонд Королевского дома, номер файла 52/1914, стр. 99, телеграммы № 3/16 1396 в ноябре 1914 г., Дияманди для Порумбару

¹²⁵ Ион Г. Дука отмечал, что, осенью 1914 года "политика Брэтиану была хорошо определена, он считал, что наш вход в действие вместе с союзниками гарантирован, но считал, что вступление должно происходить только в выгодный момент и после того, как мы получим гарантии выполнения наших требований и эффективность нашей военной интервенции". И.Г. Дука, op.cit., стр. 121-122.

бы Румынии осуществить свои национальные интересы. В обоих случаях, роли и интересы России, по всей видимости, были особые.

1. На самом деле, румыно-итальянские отношения рассматривались Петроградом как неблагоприятные, особенно из-за того, что некоторые российские государственные лица подозревали двуличность политики Рима по отношению к участникам мировой войны. В этой ситуации, премьер-министр, Юнел Брэтиану заверил министра иностранных дел Российской Федерации в Бухаресте 27 января / 9 февраля, 1915 г., что «Наши дружественные отношения с Италией, не должны волновать Сазонова, даже наоборот, они основаны на одних и тех же национальных опасениях на счет Австро-Венгрии. Не может быть, чтобы Италия сотрудничала с Германией и ее подготовка к войне проводится в том же темпе, как и наша. В этих условиях, вместо того, чтобы подозревать нас, дипломатия Антанты бы лучше не пренебрегала Италией, которая не желает оставаться нейтральной до конца войны. Сегодняшняя роль Италии более значительна с точки зрения того, что именно ее вступление окончательно решит результат войны»¹²⁶. Мнение России не изменилось, и МИД России передал министру Румынии в Петрограде, Дияманди свое «сожаление, что Румыния направила свое внимание к Риму, и в определенной степени планирует свое вступление в войну в зависимости от действий Италии»¹²⁷.

Попытка Правительства Румынии синхронизировать свои усилия по присоединению к Антанте с Италией, с очевидной целью максимизации шансов осуществления своих легитимных национальных интересов, не реализовалась в 1915 году. Италия вступила в войну с заключением договора с державами Антанты в Лондоне, 26 апреля 1915 года (по новому календарю). О подписании договора, Италия не сообщила румынским партнерам, несмотря на существование двух соглашений, подписанных в 10/23 сентября 1914 года и 24 января / 6 февраля, 1915 г. в которых четко указано, что обе стороны «обязуются согласовывать свои действия в целях принятия одинаковых позиций в процессе защиты своих интересов, для того чтобы соблюдать нейтралитет, в случае посредничества или, если сохранение нейтралитета невозможно в связи с тем, что их интересы будут под угрозой или принесут им вред»¹²⁸. Несмотря на то, что румынская сторона запрашивала четкие объяснения, ни премьер, ни министр иностранных дел Италии не

¹²⁶ НАР, фонд Королевского Дома (официальный), номер файла 17/1915, телеграммы № 177 от 27 января / 9 февраля 1915 г., посланный Ионом И.К. Брэтиану к Дияманди

¹²⁷ Там же. файл № 22/1915, телеграммы № 365 13/26 февраля 1915 года послан К. Дияманди к Е. Порумбару.

¹²⁸ НАР, фонд Королевского дома, файл № 61/1914, стр 1, „Accord signé par Son Excellence Monsieur Ion I.C. Brătianu et le baron (Carlo) Fasciotti, le 10/23 Sept. 1914”, и стр 9, „Accord signé par Son Excellence Ion I.C. Brătianu et le baron (Carlo) Fasciotti, le 24 Janvier / 6 Février 1915”.

пояснили, почему итальянское правительство не информировало румынскую сторону о переговорах о вступлении Италии в войну.¹²⁹ Несмотря на то, что правительство Рима сохраняло сдержанность в этом вопросе, в диалоге с итальянским дипломатическим корпусом были выяснены некоторые детали - посол Томассо Титтони даже говорил своему румынскому коллеге в Париже, Алэксандру Лаховари, что «русские выступили против того, чтобы информация о переговорах Италиис Антантой дошла до Румынии»¹³⁰.

В целом, вступление Италии в войну существенно изменило стратегическое планирование Бухареста, и это выражено в обращении Юнела Брэтиану 2/15 мая 1915 года после односторонних действий Рима, к итальянскому министру Фасчиоти: «Румыния будет действовать дальше только при условии что Россия гарантирует осуществление румынских целей относительно территорий»¹³¹.

2. После российско-румынского соглашения с сентября 1914 года, которое установило направление национальных интересов, позиция России по отношению к бухарестским властям не отражала уверенность в своем партнере. Более того, даже когда будет подписано соглашение «Сазонов-Дияманди», глава канцелярии МИД России, Барон Мориз Шиллинг, дает министру Румынии Дияманди понять, что «есть некоторые опасения относительно того, что амбиции по увеличению территорий Румынской монархии могут распространиться и на Бессарабию»¹³². Месяц спустя, в октябре 1914 года под сильным немецким давлением на Румынию разрешить транзит оружия на своей территории для Османской империи, министр иностранных дел Сазонов оперативно осведомил Дияманди о том, что «в соответствии с обязательствами нейтралитета, Румынское правительство должно не только запретить транзит через ее территорию немецких боеприпасов для Турции, но и захватывать такие объекты, как только они попадают на нашу территорию»¹³³. С другой стороны, Россия, а также другие союзники

¹²⁹ Во время посещения Рима лицо, ведущее переговоры со стороны правительства Румынии, полковник Рудяну, отметил, что ни король, ни Саландра, ни Сонино "не предложили четкого объяснения" позиции Рима в этом вопросе, согласно телеграмме. 748 12/25 май 1915 года Гика для Брэтиану, Архив МИД, Римский фонд, т. 40 (рукописная копия).

¹³⁰ Национальная библиотека, Специальные коллекции, фонд Сэн-Жорж, архив Н. Филлор, папка 3382 (СССХСХVI / 4), страница 15 (рукописное краткое содержание).

¹³¹ НАР, Фонд Королевского дома, файл № 61/1914, стр. 8 разговор с 2/15 мая 1915 года между И.И.К. Брэтиану и итальянским министром в Бухаресте, барон Карло Фасчиоти.

¹³² Архив МИД, фонд Первой мировой войны, 71/1914 Е2 / 2, т. 32, Телеграмма. 1096 от 13/26 сентябре 1914 года Дияманди для Порумбару. Румынский дипломат пришел к выводу, что "эти опасения г-н Шиллинга могли бы объяснить предпочтение определенных влиятельных кругов в пользу сохранения сильной Венгрии, но без национальных стремлений вместе с Россией вместо расширения Румынии".

¹³³ Там же, телеграмма. 1321 от 24 октября / 5 ноября 1914 г., Дияманди для Порумбару.

Антанты, подталкивали румынские власти к скорейшему вступлению в войну. Давление было в том числе и на самом высоком уровне, сам царь Николай II непосредственно запрашивая в 14/27 января 1915 года румынского посла в Петрограде: «Продолжается еще ваша подготовка? Можем ли узнать примерную дату вашего вступления в войну?»¹³⁴. Более того, русская сторона была заинтересована в военном сотрудничестве - министр Поклевский-Козелл предложил Румынии в феврале 1915 года, послать своих офицеров в Россию «в целях изучения планов военного сотрудничества», но Юнел Брэтиану предусмотрительно отказался от данной инициативы, ссылаясь на ее преждевременный характер¹³⁵.

Руководство Петрограда подозревало, что прежде всего немецкое давление могло повлиять на Румынию. Когда в феврале 1915 г. русская сторона получила документ, который сообщал о немецком демарше через военного атташе Румынии из Берлина, Сазонов попытался проверить, могло ли такое давление вызвать реакцию, и Дияманди не снял подозрения русской стороны: «я сказал своему собеседнику, что в этом нет ничего удивительного. Предполагается, что Германия не сидит со скрещенными руками...Я добавил, что русская дипломатия знает, что были даны не только советы, но и сделаны значительные территориальные обещания за счет России, также как Россия делала нам за счет австро-венгерских территорий»¹³⁶.

Помимо этих моментов напряженного диалога¹³⁷, наиболее интенсивный период насыщенных румыно-российских взаимодействиях в течение двух лет нейтралитета Румынии, был связан с сообщением российской стороны весной 1915 о предложении Антанты касательно территориальных претензии Румынии. МИД России передал румынской стороне 1/14 мая 1915 года, официальную дипломатическую ноту¹³⁸ в которой были напоминания об изначальных обязательствах Антанты по отношению к Румынии: «В любом случае, Франция и Англия уже

¹³⁴ НРА, фонд Королевского дома, номер файла. 13/1915, телеграмма no. 79 на 14/27 января 1915 г., от Дияманди для Порумбару касательно приема с царем Николаем II в Царском Селе.

¹³⁵ Там же, файл no. 17/1915, телеграммы no. 177 от 27 января / 9 февраля 1915, от И.И.К. Брэтиану для Дияманди.

¹³⁶ Там же, файл no. 20/1915, телеграмма no. 255 6/19 февраля 1915 г. от К. Дияманди для И.И.К. Брэтиану.

¹³⁷ Французская дипломатия считала, что состояние румыно-русских отношений исходит из негибкости России. Таким образом, французский министр в Бухаресте. Блондель в апреле 1915 года говорил, что "Россия должна показать больше пацифизма, чтобы рассеять воспоминания оставшиеся с 1878". Согласно телеграмме Блонделя к министру иностранных дел Делькассе № 183 10/23 апреля 1915 года в Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, стр. 187.

¹³⁸ НАР, фонд Королевского дома, номер файла. 24/1915, Памятная записка МИД России, Петроград, 1/14 мая 1915.

доказали свои намерения по отношению к Румынии - Франция предоставила вооружение, а Англия, предоставила кредит на Лондонском рынке¹³⁹. Россия, в свою очередь, закрепила свои дружественные намерения, подписав соглашение с Румынией 16 сентября / 1 октября 1914 г. которое установило принцип на котором должны регулироваться присоединение Договаривающимися сторонами австро-венгерских территорий». Таким образом, дипломатическая помятка России определяла характер предложения, которое предстояло обсудить: «Соблюдая принцип разделения территорий на основе этнического большинства, правительство Российской империи полагает что, должны быть изложены общие линии границ, которые, кроме некоторых детальных поправок, могут служить указанием на будущие выгоды Румынии». В продорожении этой дипломатической записки была определена граница румынского государства в случае вступления в войну на стороне Антанты, а именно с самой северной точки т.е. Буковина, и до существовавшей границы Румынии в то время, Дуная. Потом было добавлено следующее утверждение: «Г-н Сазонов верит, что, в свою очередь, румынский народ, благодаря своему развитому национальному чувству, понимает лучше всего моральное обязательство перед Россией и Сербией сохранить территории, где их граждане в свою очередь, представляют собой большинством, как в случае северной части Буковины и Западный Банат».

Пограничные линии изложенные в данном российском документе не соответствовали желаемым румынским правительством, т.е. - границы на реке Прут в Буковине и на реке Тиса в Банат¹⁴⁰ - и в ответ на возражения Бухареста в связи с этим, МИД России предоставил новую памятную записку, 21 мая / 3 июня 1915 года. В новом документе, русская сторона отметила, что «Румыния готова уступить часть Доброджи Болгарии до линии Добрич- Балчик» с надеждой, что «эти благие намерения будут способствовать укреплению добрососедских отношений между Румынией и Болгарией». Российская сторона указывала, что «в отношении территорий которые Румыния может получить, если вступит в войну без опозданий против Австро-Венгрии, г-н Сазонов с сожалением отмечает, что правительство Румынии не

¹³⁹ Поставки вооружений Франции и 150 млн займа, предоставленного Румынии Банком Англии в значительной степени обозначили политическое решение румынских властей. О том что касается займа, считалось, что он имел больше значения, чем просто финансирование. И.Г. Дука, "на самом деле с этого момента начинается союз с державами Антанты. С этих пор мы больше не можем говорить об истинной нейтральности Румынии ". Согл. И.Г. Дука, *op.cit.*, стр. 175.

¹⁴⁰ Позиция Румынии известна Сазонову, согласно телеграмме. 20 апреля 2040 / Май 3, 1915 г. Сазонов послу в Париже, Лондоне и Бухаресте, *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, стр. 189.

достаточно справедливо относиться к принципу национальностей, на который Румыния сама ссылается чтобы оправдать свои требования. С этой точки зрения, отказ Румынии от своих претензий на северный регион Тиса - не решает эту проблему, так как, кроме этого весьма ограниченного региона, румынское правительство продолжает претендовать на обширные территории с неоспоримым большинством русского или сербского населения». Российская дипломатическая памятка заканчивалась выражением готовности правительства Петрограда, к внесению некоторых поправок на пограничной линии проведенной в памятной записке с 1/14 мая 1915 года «но для этого правительство Румынии должно, со своей стороны, доказать свое настоящее желание достичь соглашения на справедливой основе и учитывать обязательства, которые Россия и Сербия имеют перед своими соотечественниками»¹⁴¹.

Реакция румынской стороны пришла без опозданий, и Бухарест уверенно отстаивал перед Петроградом причины своих территориальных претензий в памятной записке к российской стороне от 30 мая / 12 июня 1915 года. Румынский документ заявлял, что «в основе наших претензий на территории лежит принцип национальностей (...). поэтому мы обязаны уважать данный принцип, и внимательно рассматриваем существенную необходимость формирования стабильной границы. (...) Ни одна граница не удовлетворяет эту потребность лучше, чем природная граница между двумя нашими странами, и нет ничего лучше чем река, особенно большая река. И эта причина заставляет нас настаивать на том, чтобы Дунай разделял наши территории от сербского Королевства. То же самое рассуждение действительно для нашего пограничного региона в Буковине. Прут, наша единственная граница с Россией, отделяет естественным образом русские владения от Буковины». Согласно этой дипломатической ноте, «Правительство Румынии считает, что стране нельзя принимать самые тяжелые жертвы которые приносит война, без полной гарантии безопасного будущего развития. Оно считает, что это возможно только если естественная граница защитит ее от любого конфликта с соседями. Это и есть цель, которую оно преследует и эффективная защита своих собственных интересов будет выгодна в том числе и для Королевства Сербии». Правительство Румынии подтверждает в этом документе, что, исходя из желания установления границы на Дунае и желания жить в дружбе с Сербией, «оно предлагает... отдать Болгарии территории Добрич, Балчик» для того, чтобы

¹⁴¹ НАР, фонд Королевского дома, номер файла. 25/1915, Памятная записка копия МИД РФ, № 943 от 21 мая / 3 июня 1915.

«облегчить переговоры Болгарии с Сербией»¹⁴².

Обмен сообщениями между Бухарестом и Петроградом не указывал на быстрое достижение соглашения. Тем не менее, под давлением военной ситуации и в связи с настойчивостью союзников, Россия согласилась. По указанию Сазонова, Поклевский-Козелл 21 июля / 2 августа 1915 года должен был «удовлетворить все требования Брэтиану, при условии, что Румыния немедленно остановит пропуск каких-либо военных грузов нашим врагам, и обеспечит нам возможность следить самим за этим процессом. А также чтобы полномочный представитель Румынии был немедленно отправлен в главные штаб-квартиры для того, чтобы определить дату и условия вступления Румынии в войну»¹⁴³.

IV. В 1916 году «Положение призывает румын присоединиться к нам сейчас или никогда»

Румыния вступила в войну только летом 1916 года, но политические аспекты своих территориальных претензий были подтверждены Россией и другими державами Антанты с июля 1915 г. В середине 1916 года союзники решили перейти к решающим стратегическим отношениям с Румынией и французский министр в Бухаресте, Жан-Камиль Блондель потребовал 16/29 июня 1916 года, от Ионела Брэтиану, вступление Румынии в войну¹⁴⁴. Румынское правительство, однако, продолжало свою сдержанную политику и упорно продвигало условия, при которых она была намерена присоединиться к Антанте. Эти условия были оформлены Брэтианом в начале июля 1916 года в виде четырех принципов: общая атака союзников на всех фронтах; транспорт боеприпасов через Архангельск и Владивосток (мобилизация зависела от дня прибывания боеприпасов в страну); вступление Российских войск в Буковину; военные действия из Салоников или оккупации Русчука русскими (Румыния не могла сражаться на двух фронтах)¹⁴⁵.

Главной задачей союза четырех было определение решения

¹⁴² Там же. файл № 27/1915, Памятная записка от 30 мая / 12 июня 1915.

¹⁴³ Телеграмма. 3756 с 21 июля / 2 августа 1915, Сазонов для посла в Бухаресте Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, стр. 199.

¹⁴⁴ НАР, Фонд Королевского дома, файл № 38/1916, стр. 3, резюме уведомление с 16/29 июня 1916 Блонделя. Козел Поклевский проинформировал в тот же день в Петрограде о инициативе Блонделя согласно телеграмме. 406 16/29 июня 1916 года в Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, стр. 204.

¹⁴⁵ Телеграмма от 3 июля 1916 от Брэтиану для Лаховари в Национальной библиотеке, Специальные коллекции, фонд архива Сен- Жорж, архив Н. Филодор, папка 3386 (СССХСVI / 8) стр. 3 (ручное краткое содержание). Так же в I Documenti Diplomatici Italiani (далее: DDI) quinta serie 1914-1918, том VI, Рим, 1988, док. 67 (Телеграмма. 1338/225) от 4 июля 1916 г., стр. 40

Румынии, и задача выявления окончательного решения была на России. Запрос России принял форму настоящего ультиматума посланного 18 июня / 1 июля 1916 Российским начальником штаба, генералом Михаилом Алексеевым, через российского военного атташе в Бухаресте, полковником Татариновым. В своем послании, Алексеев отметил, что «вступление Румынии в действие в это время будет иметь соответствующее значение в совместных усилиях союзных держав, чего не произойдет, если решение будет отложено на неопределенный срок. Ситуация призывает румын присоединиться к нам сейчас или никогда». Алексеев также просил от Татаринова объяснить румынской стороне, что поговорка «раз потерявшиеся благоприятные условия, не повторятся» действовала в этом случае, и что «военная ситуация настоящего времени является наиболее благоприятной для вступления румын в действие. Если вы хотите ждать большего ослабления австрийцев, мы больше не будем иметь какой-либо необходимости в румынском сотрудничестве...»¹⁴⁶. Сильное обращение генерала Алексеева формулой ультиматума «сейчас или никогда», будет возобновлено 19 июня / 2 июля 1916 года главнокомандующим французской армии, генералом Жоффр, передавая через военного атташе в Бухаресте, что «ценность вступления Румынии зависит от того, когда это случится, поэтому ситуация требует вступления румынской армии сейчас или никогда» и закрыл свое обращение тем, что Франция «полностью разделяет точку зрения русского верховного командования и считает, что Румыния должна участвовать сейчас или никогда»¹⁴⁷.

В ответ на запросы пояснить свою позицию, Братиано подтверждает решение о вступлении в войну, но по-прежнему настаивает на выполнении условий для вступления, а именно требования военного характера, а также заключения политического договора, который гарантировал бы румынские границы сформировавшиеся в 1915 году¹⁴⁸. Таким образом, Румыния вступает в заключительную фазу подготовки к войне.

V. Россия и проблема "итальянской модели" соглашения Антанты с Румынией

В этом контексте одной из проблем повестки дня было выяснение того, как будет румынское государство формально присоединено к

¹⁴⁶ НАР, Фонд Королевского дома, папка №. 16/1916, Телеграмма. 3253 от 18 июня / 1 июля 1916 года генерала Алексеева

¹⁴⁷ Там же самое, файл нет. 17/1916, краткое содержание телеграммы (19 июня /) 2 июля, 1916 генерал Жоффр.

¹⁴⁸ Общая атмосфера при принятии решения о присоединении к Антанте была описана И.Г. Дукой, Мемуары, Издательство Геликон, Тимишоары, 1993, стр. 131 и далее.

Антанте. Одним из рабочих вариантов было присоединение Румынии к Лондонскому договору 1915 года. По словам итальянского министра в Бухаресте, Карло Фасчиотти, 2 июля 1916 года Брэтиано спрашивал у него «каким образом мы присоединились к Антанте? Настаивая на этом вопросе он повторил, что его не интересует какие условия были выполнены, а только характер и форма нашего членства, и какие конкретные гарантии (помимо пакта не заключать мир отдельно) были даны для эффективной реализации тех наших стремлений, которые были приняты нашими союзниками»¹⁴⁹. На следующий день, Фасчиотти с остальными дипломатическими представителями Антанты в Бухаресте (Блондель, Барклай и Поклевский) согласились послать идентичные телеграммы своим правительствам. Данная телеграмма затрагивала следующие вопросы: «1). По просьбе Брэтиано, просим, позволить нам уведомить его, каким образом присоединилась Италия к Антанте и какие гарантии были даны Италии для удовлетворения своих национальных интересов; 2). Позвольте нам дать обещание Брэтиану от нашего имени и имени наших правительств, о том что будет соблюдаться абсолютная секретность наших переговоров и заключенных соглашений; 3). Сообщите нам, стоит ли просить о присоединении Румынии к Лондонскому договору»¹⁵⁰. Первая реакция министра иностранных дел Сонино удовлетворяла пожелания румынской стороны, так что 6 июля 1916 (по новому календарю), он информировал своих дипломатов из стран членов Антанты и из Бухареста, о том что «мы не возражаем о присоединении Румынии к Лондонскому договору. Я разрешаю вам начинать переговоры с вашими коллегами и действовать в соответствии с инструкциями, которые будут приходиться от соответствующих правительств»¹⁵¹. Тем не менее, 10 июля 1916 года (по новому календарю) Сонино возвращается к этому вопросу и информирует своих дипломатов стран членов Антанты и из Бухареста по запросу министра иностранных дел России, Сазонова, больше не рассматривать вопрос отдельно с Брэтиану «до тех пор, пока не достигнет соглашение между четырьмя державами по основам договора с Румынией». Один из пунктов, предложенных министром иностранных дел России в качестве основы переговоров с Румынией относился именно к вопросу о присоединении к Лондонскому Договору. По словам итальянского министра, «Сазонов не считает желательным вариантом присоединение Румынии к уже подписавшим, пяти сторонам, считая что согласно прошлогоднему опыту, решение

¹⁴⁹ *DDI*, том VI, документ 58 (Телеграмма. 1310/220) от 2 июля 1916 г., стр. 35.

¹⁵⁰ Там же док. 63 (Телеграмма. 1323/223) 3 июля 1916, стр. 38.

¹⁵¹ Там же док. 75 (Телеграмма. 908) 6 июля 1916, стр. 46.

будет неблагоприятным, поскольку общее заключение мира может подчиниться воли Румынии». Поэтому Сонино решил внести поправки в ранее представленные инструкции: «Мы договорились с Сазоновым, о том что мы предпочли бы не допустить присутствие Румынии в Лондонском договоре, тем самым поставив ее в то же положение, как и Бельгию, Сербию; но в целях экономии времени, если Братиану будет категорически настаивать на участии в данном договоре, уведомить заранее об окончательном ответе, который будет ему дан»¹⁵². И, наконец, Италия, Франция и Великобритания остановились на предложенном Россией варианте, который был отражен в соглашениях, связывая Румынию с Антантой.

VI. Россия и подписание присоединения Румынии к Антанте

Политический договор и военная конвенция¹⁵³ были подписаны 4/17 августа 1916 года, удовлетворяя территориальные и оперативные претензии румынской стороны и устанавливая день вступления в бой Румынии - 15/28 августа 1916 года. Министр иностранных дел России, Поклевский-Коззел действовал в качестве представителя Антанты, и его доклад по этому вопросу 5/18 августа 1916 гласит: «чтобы избежать какой-либо огласки, подписание состоялось в доме Винтиля Братиану, куда я пошел со всеми копиями политического договора и военной конвенции уже подписанными послами и военными атташе государств Антанты. Там меня ждали Братиану, его брат Винтиль, Дука - министр народного просвещения и Дияманди - посол Румынии в Петрограде. Когда документы, которые я привез были зачитаны в слух и Братиану подписал их, Братиану сказал в эмоциональных терминах, что он уделяет огромное значение тому, что только что сделал, не только потому, что надеется, что это будет способствовать достижению волеизъявления румынской нации, но и потому что соглашение, подписанное между Россией и Румынией обозначает новый век дружбы и доверия между этими двумя странами, век в котором он видит еще одну гарантию для будущего благосостояния своей страны»¹⁵⁴.

¹⁵² Там же док. 92 (Телеграмма. 921) 10 июля 1916, стр. 57-59.

¹⁵³ НАР Фонд Королевского дома, папка нот. 20/1916, секретная конвенция Румынии с Антантой. О тексте конвенции и политическом и военном контексте описано в августе 4/17, 1916, Константин Минеско, *L'Action diplomatique de la Roumanie pendant la guerre*, SGI, Париж, 1922, стр. 41-42 și 43-46 (сноски).

¹⁵⁴ Телеграмма Поклевского №.505 с 5/18 августа 1916 г. (отправлено из Унгень) в Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, стр. 210.

БЕССАРАБИЯ В ГОДЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

В.Я. ГРОСУЛ

19 июля (1 августа) 1914 года Германия объявила войну России и Бессарабия сразу ощутила ее воздействие, хотя поначалу на ее территории никаких военных действий не было. Да и позднее, эти действия коснулись лишь ее северных районов и, в меньшей степени, южных. Вскоре после начала Первой мировой войны в Бессарабии было введено осадное положение. На Бессарабию был распространен Военный устав, вступивший в силу в конце июля 1914 года. Бессарабская администрация во главе с губернатором была нацелена на активную помощь фронту. В 1912-1915 годах бессарабским губернатором был М.Э. Гильхен, а в 1915-1917 - М.М. Воронович. Нередко между военными и гражданскими властями возникали разного рода проблемы, зачастую обусловленные постоянным ухудшением материального положения основной массы населения.

Российское правительство начало мобилизацию пограничных с Австро - Венгрией военных округов 16 (29) июля, то - есть еще до объявления войны, на следующий день 17 (30) июля была объявлена всеобщая мобилизация. Собственно она и подтолкнула Германию вначале к предъявлению ультиматума России 18 (31) июля, в котором содержалось требование прекратить мобилизацию до 12 часов 19 июля (1 августа), а затем, поскольку российское правительство на этот ультиматум не ответило, последовало официальное объявление войны. Мобилизация, естественно, проводилась и в Бессарабской, Херсонской, Подольской и других губерниях.

Сохранились материалы о патриотическом порыве, охватившем определенные слои, прежде всего городского населения Бессарабии. Наибольшее оживление наблюдалось на железнодорожных станциях, откуда уходили поезда с новобранцами. Как отмечал корреспондент газеты «Голос Кишинева» 27 июля старого стиля, то - есть 9 августа по новому: «На вокзале творится нечто невероятное. Каждый раз отправляют эшелоны войск. Солдаты идут по улице вперемежку с женами и детьми и, когда их усаживают в вагоны, поднимается плач и вой»¹⁵⁵.

¹⁵⁵ Морозан В.В. Бессарабское общество и местная пресса летом 1914: ощущение надвигающейся катастрофы // Россия в годы Первой мировой войны 1914-1918. М.,

Естественно, жизнь в крае сразу поменялась. Сразу начались разного рода проблемы. Значительное число вкладчиков местных банков бросилось изымать свои средства. Толпы вкладчиков собирались у конторы Государственного банка и отделениях коммерческих банков, требуя возвращения своих денег. Среди них было немало таких вкладчиков кто подлежал призыву. Деньги они обычно переводили своим родственникам. Поначалу упали цены на местные фрукты, поскольку они в большом количестве поставлялись прежде в Австро - Венгрию и с началом войны терялся этот довольно емкий рынок сбыта. Но в целом сразу стали подниматься цены на продукты питания. К концу первой недели войны сахар подорожал на 80 коп. за пуд, чай на 45 коп. за килограмм. В первые же дни войны началось увольнение частного персонала в мелких учреждениях, а портные, лавочники, мясники и другие торговцы стали требовать от своих постоянных покупателей оплату долгов и отказывались предоставлять услуги в кредит¹⁵⁶.

Примерно в таком же духе передавала 21 июля обстановку в Заднестровье, в частности, в Тирасполе местная газета « Днестровский край». Она сообщала о том, что жизнь в коммерческих кругах Тирасполя совершенно замерла, торговля слабая, а те, кто имели текущие счета в банках, получали все вклады. Там также писалось о призыве на действительную службу нескольких популярных в Тирасполе общественных деятелей. В Тирасполе поначалу, как и в Кишиневе, царил патриотический подъем. Вечером в городе на Покровской улице состоялась патриотическая демонстрация, в которой приняло участие тысяча человек. Демонстранты выкрикивали лозунги: « Да здравствует Россия и Сербия! Да здравствует великая Русь!»¹⁵⁷.

Непосредственно военные приготовления коснулись прежде всего Южной Бессарабии, той ее территории, которая примыкала к Дунаю. Объяснялось это прежде всего необходимостью оказания помощи союзнице России - Сербии. Уже 3 августа на Нижнем Дунае формируется Экспедиция особого назначения во главе с капитаном первого ранга М. Веселкиным. Ее главной задачей было снабжение Сербии всем необходимым для ведения войны, прежде всего оружием и боеприпасами, в которых сербская армия остро нуждалась, а также продовольствием. Первый речной караван отправился в Сербию уже 30 сентября и благополучно прибыл туда 8 октября, где

2014, с.367.

¹⁵⁶ Там же.

¹⁵⁷ Полушин В. Тирасполь на грани столетий. Штрихи к историческому портрету города на Днестре. Книга вторая. Тирасполь, 1996., с. 648-650.

выгрузил все припасы. Второй подобный караван прибыл туда 11 ноября. Затем, вплоть до осени 1915 года, когда в войну на стороне Германии вступила Болгария, такие караваны из России шли в Сербию неоднократно¹⁵⁸.

Экспедиция особого назначения занималась также укреплением позиций русской армии на Нижнем Дунае, возведением укреплений и строительством разного рода инженерных сооружений вдоль границы с Румынией. Около села Джурджулешты, где река Прут впадает в Дунай, сооружается мощная батарея с тяжелыми крепостными орудиями. В задачу этой батареи входил контроль над стратегически важной местностью между городами - портами на Дунае - Рени и Галацем. Между Рени и Измаилом, напротив Ферапонтова монастыря, к берегу Дуная подвели дамбу и построили понтонный мост на случай необходимости переправки русских войск в Румынию. Причем это сооружение имело двойное назначение. При совместных боевых действиях с Румынией против Турции или, наоборот, для противостояния Румынии, если будет предпринято стремительное наступление на Нижнем Дунае¹⁵⁹.

Коронный Совет Румынии собрался 3 августа 1914 г. в Синае. Король Кароль ратовал за участие в войне на стороне центральных держав. Но его поддержал из видных политических деятелей только П.П. Карп, один из лидеров румынских консерваторов. Большинство участников этого совещания высказалось за нейтралитет Румынии в уже начавшейся войне. Страны Антанты восприняли это решение с удовлетворением, тогда как представители Германии и Австро - Венгрии заявили, что они будут считать Румынию союзнической державой¹⁶⁰. В Румынии, однако, имелись силы, которые проводили антироссийскую агитацию. Среди них был бухарестский филиал Союза освобождения Украины, созданный во Львове в августе 1914 г. и издавший в сентябре 1914 года манифест, в котором призывал к общей борьбе украинского и румынского народов против российского самодержавия. В планы этого Союза освобождения входила организация десанта в Южной Бессарабии совместными силами турецкой армии и украинских добровольцев¹⁶¹.

В кампании 1914 года на восточно - европейском театре было проведено четыре наиболее крупных операции. Это Восточно -

¹⁵⁸ Вельможко А. Первая мировая война и Бессарабия // <http://topor.ad.ua/pervaya-mirovaya-voyna-i-bessarabiya/>

¹⁵⁹ Там же.

¹⁶⁰ История Бессарабии (От истоков до 1998 года). Киш., 2001, с.72.

¹⁶¹ Кушко А., Таки В., Гром О. Бессарабия в составе Российской империи 1812-1917. М., 2012, с. 353-354.

Прусская, Галицийская, Варшавско - Ивангородская и Лодзинская. Первая из них окончилась неудачно для русской армии, хотя она оказала большую помощь своим союзникам, действовавшим во Франции, оттянув на себя значительное количество германских войск. В результате Галицийской битвы русская армия добилась значительных успехов в боях против Австро - Венгрии. В ходе ее была занята Галиция со Львовом и даже часть австрийской части Польши. Эта операция происходила вблизи от Бессарабии и определенным образом ее коснулась. Две последних операции проходили в основном на территории Польши и велись против германских войск.

Во всех этих операциях участвовали выходцы из Бессарабии, которых можно найти чуть ли не во всех дивизиях и даже полках русской армии. Всего во время Первой мировой войны Бессарабия дала русской армии по разным данным от 250 до 300 тыс. солдат и офицеров. Среди них было более 20 - ти генералов: К. Мунтянов, М. Кантакузен, М. Крупенский, М. Адабаш, Г. Гаврилица, А. Гроссул - Толстой, М. Дониц, В. Кантакузен, Г. Кортацци, А. Моружи, М. Мунтянов, М. Стадницкий, А. Черкез, адмирал А. Немитц и др.¹⁶²

Будучи ближайшим тылом действующей армии Бессарабия стала играть все более значительную роль и в организации медицинской службы для помощи больным и раненым войнам. На ее территории создается сеть военных лазаретов. Уже 25 августа 1914 года в Тирасполь прибывает первая партия раненых солдат Житомирского полка. На вокзале их встречала большая толпа народа¹⁶³. Специальный госпиталь учреждается и в Кишиневе, но в течение двух месяцев туда раненых не привозили. Первый состав с ранеными войнами прибыл в Кишинев 7 октября 1914 года поздно вечером. В ожидании поезда на вокзале собралась громадная толпа из нескольких тысяч человек. Публика с криками « Ура» встречала своих земляков. Далее их отправили в госпиталь на трамвае, а легко раненых пригласили в буфет, где устроили им угощение чаем и сладостями¹⁶⁴. В дальнейшем раненые все поступали и поступали.

Итак, с начала Первой мировой войны по сентябрь 1917 г. в русскую армию было мобилизовано не менее 250 тыс. жителей Бессарабии, что составляло около 50% мужского трудоспособного сельского населения края. Многие жители края были привлечены к оборонительным работам. Для строительства оборонительных сооружений производилась принудительная мобилизация гражданского населения прифронтовых районов. Так, с апреля 1915 по февраль

¹⁶² Гроссул В. Молдавские выходцы в России нового времени. Кишинев, 2016, с. 63.

¹⁶³ Там же, с. 654.

¹⁶⁴ Морозан В. Бессарабское общество, с. 368.

1916 на строительство оборонительных сооружений на севере Бессарабии было направлено свыше 125 тыс. человек и 15 тыс. подвод. В марте 1916 года на строительных работах находилось 100 тыс. человек. По Хотинскому уезду еще в 1914 году в качестве подводной повинности было привлечено 27083 подводы против 2192 подводы в 1913 году, то - есть больше в 13 раз. Аналогичное положение было и в других уездах, хотя на Хотинщину пали несколько большие испытания, поскольку по ней пройдет линия фронта.

Значительными были также и другие формы материальной помощи, оказанные губернией действующей армии. По валовому сбору зерна Бессарабия занимала среди всех губерний и областей России 6 - е место, на ее долю приходилось 3% производимого в стране хлеба. Бессарабия традиционно занимала первое место в стране по производству кукурузы. В 1915 году посевная площадь хлебов несколько сократилась по сравнению с 1914 годом, но урожай был лучше, и поэтому производство хлебов в этом году увеличилось более чем на 4 млн. пудов. Хотя посевная площадь продолжала сокращаться и в 1916 году, урожай этого года также был больше предыдущего, составив свыше 141 млн. пудов продовольственных хлебов и овса. Сокращение посевных площадей и уменьшение трудоспособного сельского населения заметно сказались в 1917 году. Вообще, в период Первой мировой войны посевная площадь сократилась с 2301 тыс. десятин в 1913 году до 2152 тыс. десятин в 1916 году, то - есть на 9%. Из них под овсом находилось около 70 тыс. десятин¹⁶⁵. Значительная часть овса шла для поддержания русской кавалерии.

Кроме того, в Бессарабии возделывались просо, рапс, подсолнечник, сахарная свекла, гречиха, горох, чечевица и бобы, так же использовавшиеся в армейских нуждах. Из 450 тыс. крестьянских хозяйств Бессарабии безземельные крестьяне в 1917 году составляли 98 тыс. (21,6%), бедняки с наделом 5,5 десятины - 190,3 (42,2 %). В 1917 году на закупку хлеба для армии в Бессарабии ежемесячно ассигновывалось 30-40 и более млн. руб., выделяемых казной. Но в результате различного рода махинаций значительная часть этих средств оседала в карманах крупных землевладельцев, скупщиков и поставщиков хлеба для армии, наживавших миллионные состояния.

Существенной также была роль Бессарабии и в ряде других отраслей земледелия. Бессарабия занимала первое место в стране по площади виноградников и производству вина. Накануне Первой мировой войны площадь виноградников Бессарабии составляла

¹⁶⁵Шемяков Д.Е. Очерки экономической истории Бессарабии эпохи империализма. Киш., 1980, с. 79-81.

около 70 тыс. десятин¹⁶⁶. В 1910-1913 годах в губернии производилось в среднем ежегодно 7,6 млн. ведер вина¹⁶⁷. Бессарабия отличалась также производством больших партий спирта, широко использовавшегося армией. В Бессарабии собиралось значительное количество фруктов и ягод, причем большая часть фруктов поставлялась армии в сушённом виде, из них особым спросом пользовался бессарабский чернослив. Заслуженной славой пользовался также и местный грецкий орех, по сбору которого Бессарабия занимала первое место в России. Площадь садов Бессарабии накануне войны составляла 46.366 тыс. десятин.

Большое значение для армии имело бессарабское табаководство. В XIX в. Бессарабия занимала первое место в России по производству табака, но в начале XX в. она перешла на четвертое место по посевным площадям и на пятое место по общему производству этой культуры. Однако, в связи с Балканскими войнами и сокращением производства табака в Турции, Греции и других балканских странах производство табака в Бессарабии заметно увеличилось. Дальнейшее увеличение производства табака в Бессарабии произошло во время Первой мировой войны, когда регулярно поставлялись крупные партии табака действующей армии, чему способствовала близость фронта. Армии также поставлялось значительное количество бессарабской рыбы, улов которой был особенно значителен на Дунае, хотя, после того как линия фронта подошла к этой реке, появились определенные сложности.

По данным на 1916 год, в Бессарабии было 503 тыс. лошадей, 106 тыс. волов, 240 тыс. коров, 2200 тыс. овец, 507 тыс. свиней и 19 тыс. коз. При общем падении роли овцеводства, традиционного занятия молдавских крестьян, в этот период оно еще было довольно значительным. В 1915 году на 100 человек сельского населения приходилось 65 овец, тогда как в среднем по России - в два раза меньше. Скотоводство было развито больше в южных уездах, чем в северных. Во время войны проводились неоднократные реквизиции скота для армии. На нужды армии шли также продукты молдавского птицеводства и пчеловодства.

Значительно слабее была развита молдавская промышленность. Крупных промышленных предприятий здесь почти не было. В 1913 году объем производства ремесленных и промышленных предприятий Бессарабии превысил 13 млн. рублей при объеме сельскохозяйственного производства в 118 млн. рублей. Во время войны большая часть промышленных и ремесленных предприятий перестроилась на военный лад, но в целом промышленное производство в губернии

¹⁶⁶ История народного хозяйства Молдавской ССР (1812-1917 гг.), Киш., 1977, с. 283.

¹⁶⁷ Шемяков Д.Е. Очерки экономической истории Бессарабии, с. 260.

встретило ряд трудностей. Если на 1 июля 1914 года в Бессарабии было 148 наиболее значительных предприятий, то к весне 1917 года полностью закрылись 72 и временно - 18. В целом, война нанесла удар по бессарабской экономике, хотя и стимулировала некоторый подъем таких отраслей, как мукомольная, лесопильная, кожевенная, обувная, табачная и винодельческая.

В 1914-1917 годах чрезвычайно возросла роль бессарабских дорог, особенно железных. По ним перевозились войсковые части, раненые и больные, большое количество разного рода грузов. В 1912 году протяженность железнодорожных линий составляла 804 версты. В Бессарабии было четыре железнодорожных ветки Юго - Западных железных дорог: от Бендер до Унген, от Бендер до Рени, от Рыбницы до Новоселицы и от Могилева - на Днестре (ныне Могилев - Подольский, Украина) до Окницы. Во время войны отмечено интенсивное строительство железных дорог в губернии. Всего было построено около 400 верст новых железнодорожных линий. 310 верст вторых путей и 200 верст узкоколейных военно - полевых железных дорог. К январю 1918 г. общая протяженность ширококолейных железных дорог Бессарабии составила 1200 верст¹⁶⁸.

В это время Бендерский участок тяги имел 286 паровозов и был самым протяженным на Юго - Западных железных дорогах¹⁶⁹. Во время войны Аккерманское железнодорожное общество, вскоре преобразованное в Бессарабское железнодорожное общество с капиталом в 1912 году в 6625 тыс. рублей, увеличило свои активы к январю 1918 г. до 138,8 млн. рублей, то - есть в 21 раз. В мае 1917 года в Бессарабском железнодорожном обществе в пределах Бессарабской губернии числилось 20 тыс. рабочих. Кроме того, на строительстве и эксплуатации железных дорог использовались солдаты железнодорожных батальонов, которые до войны являлись кадровыми рабочими промышленных предприятий и железных дорог. В сентябре 1917 года на Румынском фронте находилось 14 железнодорожных батальонов, полевой железнодорожный парк и одна железнодорожная рота. В них состояло 25 тыс. солдат.

В военных целях использовались также и водные пути Бессарабии. Реки Дунай, Днестр и Прут были судоходными на всем протяжении их в Бессарабии. Портовыми городами являлись Аккерман(ныне Белгород - Днестровский, Украина), Измаил, Килия. Рени, поселок Вилково. Пристани находились в Бендерах и других городах. Кроме того имелось еще несколько пристаней по Пруту. В Бессарабии действовало казенное Русское Дунайское пароходство.

¹⁶⁸ История народного хозяйства Молдавской ССР (1812-1917), с. 298

¹⁶⁹ Там же, с.299.

В годы войны возросло число рабочих и служащих на речном пароходстве, достигнув в Бессарабии 6 тыс. человек. Грузооборот речного флота Бессарабии в 1911 году составлял 68,6 млн. пудов. По рекам перевозили всего лишь в два раза меньше грузов, чем по железным дорогам.

Протяженность грунтовых дорог в 1912 г. составляла 4649 верст, а общая протяженность шоссейных дорог в 1917 году достигла 387 верст. В целях ускорения передвижения армейских соединений и доставки военных грузов в период войны были проведены специальные работы по увеличению протяженности и улучшению качества сухопутных путей. Был построен ряд новых мостов и переправ. В 1917 году через реку Днестр был сооружен Дубоссарский мост протяженностью 251 метр, а вместе с эстакадой - более 550 метров. На реке Прут были построены мосты в районе Рени, Цуцоры, Вадул -луйИсак, Албиница, Кагул, Шивица(Валены), Скуляны, Леово, Немцены, Фальча, Станилешты, Ведены, Сарата - Резешть¹⁷⁰. Первая мировая война резко ударила по оборотам бессарабской внешней торговли, но усилила торговые связи края с российской армией.

В целом же, во время войны материальное положение основной массы населения продолжало ухудшаться. Посевные площади в 1916 году по сравнению с 1913 годом в Кишиневском уезде сократились - на 50%, а Оргеевском - на 60%¹⁷¹. Средняя заработная плата рабочих Бессарабской губернии в 1913 году составляла 235 руб. в год, а в 1915 - только 184 руб. в год, то - есть 15,6 руб. в месяц. Постоянно росли цены. В марте 1917 года по сравнению с 1913 годом они повысились в 6-12 раз. Фунт печеного хлеба в Кишиневе в конце 1917 года стоил 22 копейки по сравнению с 2 копейками в 1913 году, подорожав, таким образом, в 11 раз. Одновременно качество хлеба значительно ухудшилось. Острую нехватку продовольствия в 1917 году ощущали не только города края, но и села.

Во время войны заметно возросли государственные и земские налоги. Обложение земли губернскими налогами в 1917 году возросло против 1910 года более чем в четыре раза, а уездными - в 2,5 раза. О значительном ухудшении положения большинства крестьянства свидетельствует увеличение количества пайков, выдававшихся только остро нуждавшимся семьям военнослужащих в селах края. На первое сентября 1917 года в селах Бессарабии выдавалось 568 тыс. пайков (на примерно 150 тыс. остро нуждавшихся крестьянских хозяйств).

¹⁷⁰ Шемяков Д.Е. Очерки экономической истории Бессарабии, с. 136.

¹⁷¹ Европа и Россия в огне Первой мировой войны. К 100 - летию начала войны. М., 2014, с. 587.

Поскольку Бессарабия была прифронтовой губернией, то это привело к значительному увеличению постоев. В некоторых селах число солдат и работающих на армию рабочих превышало количество местного населения, состоявшего преимущественно из стариков, женщин и детей. Это неизбежно приводило к еще большему усилению реквизиций продовольствия, фуража и скота. Изготавливалась пища. Тем временем цены все росли и росли, несмотря на наличие комиссии по борьбе с дороговизной¹⁷².

В 1914-1915 годах наиболее близким к военным действиям регионом Бессарабии был ее север, то - есть Хотинский уезд. На юге, как отмечалось, осуществлялась связь с борющейся Сербией. Но постепенно шел процесс укрепления связей с центральными державами Болгарии, заключившей в 1915 году ряд тайных договоров с Германией, а вскоре и с Турцией. 1 (14) октября 1915 года Болгария вступила в Первую мировую войну на стороне центральных держав, что создало ряд дополнительных опасностей для Юго - Западной окраины России. По - видимому это стало одной из причин нового приезда в Молдавию императора Николая II. Проведя смотр войск в Одессе, он окончательно отказался от плана десанта русского флота и сухопутных войск в Турцию. Эта так называемая « Босфорская экспедиция» замышлялась еще в 80 - х 90 - х годах прошлого века и ставила целью устройство позиций России у Босфора при его впадении в Черное море¹⁷³. Далее император направился на поезде в Рени, с остановками в Тирасполе и на станции Кульмская¹⁷⁴.

В августе 1916 г. на стороне Антанты выступила Румыния. Произошло это после успешного наступления российского Юго - Западного фронта во главе с генералом А.А.Брусиковым, который 22 мая (4 июня) прорвал фронт в районе Луцка и продвинулся на 80-120 км. В результате этой операции русские войска заняли Южную Галицию и всю Буковину и продвинулись в сторону Румынии со стороны Северо - Востока. Казалось, ситуация должна была улучшиться. Но, в действительности, положение в Бессарабии заметно обострилось¹⁷⁵. Румынские войска потерпели сокрушительное поражение, и две трети территории страны были оккупированы противником. Неприятель был остановлен благодаря вмешательству русских войск. На рубеже 1917 года фронт стабилизировался¹⁷⁶.

¹⁷² Полушин В. Тирасполь на грани столетий, с. 673-674.

¹⁷³ Рыбачёнок И.С. Закат великой державы. Внешняя политика России на рубеже XIX-XXвв.: цели, задачи и методы. М., 2012, с.260-263.

¹⁷⁴ Вельможко А. Первая мировая война и Бессарабия

¹⁷⁵ Подробнее см.: Виноградов В.Н. Румыния в годы первой мировой войны. М., 1969; Deac A., Тоаса. Lupta poporului român împotriva coteropitorilor 1916-1918. Вус., 1978.

¹⁷⁶ Виноградов В.Н., Ереценко М.Д., Семенова Л.Е., Покивайлова Т.А. Бессарабия на

Был организован Румынский фронт во главе с генералом Д.Г. Щербачёвым, протянувшийся на 430 верст по территории румынской Молдовы. Из них первоначально лишь 30 верст обороняла румынская 2 - я армия генерала А. Авереску. Причем из 609 батальонов этой армии лишь 74 были румынскими, остальные являлись частями русской армии. На июль 1917 года русские войска занимали фронт в 390 км, а румынские - 70 км.

К концу 1916 года военно - стратегическое положение Бессарабии заметно ухудшилось. Угроза исходила не только с Севера, но и с Юга, поскольку болгарские войска, поддержанные немецкими частями, вступили в северную Добруджу и подошли к Нижнему Дунаю, представляя опасность для Бессарабии. Дело дошло до того, что в 1917 году немцы довольно часто обстреливали и бомбили жилые кварталы Измаила¹⁷⁷. Заметно приблизилась зона военных действий и на западе, где фронт в конце 1916 года стабилизировался. 27 августа 1916 года Румыния объявила войну только Австро - Венгрии, но этот прием не дал желаемого успеха. Вскоре, соответственно 30 августа и 1 сентября, о состоянии войны с Румынией объявили правительства Германии, Болгарии и Турции¹⁷⁸. Россия была вынуждена направить значительные средства, включая продовольствие, фураж, обмундирование, оружие, боеприпасы, на содержание румынской армии, а также большого числа румынских беженцев, осевших в России, в том числе и на территории Бессарабии.

Вместе с тем, в самой России ситуация все более ухудшалась.¹⁷⁹ Генерал Головин подчеркивал, что и в армии и в стране ощущались потери, понесенные в 1916 году, которые достигали 2.060.000 убитых и раненых и 344.000 пленных. И далее он добавлял: « Эти потери был тем более чувствительными, чем слабее было сознание в необходимости их для России; последнее же являлось непосредственным следствием того, что в народных массах доверие к Правительству и вера в Союзников были окончательно подорваны»¹⁸⁰. Страна шла к неизбежной революции и эта революция не могла не коснуться Бессарабии, в то время составной части Российской империи.

Февральская революция 1917 года произошла быстро и, на первый взгляд, неожиданно. Эту быстроту и относительную ненасильственность подчеркнул и находившийся тогда в Петрограде

перекрестке Европейской дипломатии. Документы и материалы. М., 1996, с. 169.

¹⁷⁷ Вельможко А. Первая мировая война и Бессарабия.

¹⁷⁸ История Бессарабии (От истоков до 1998 года), с.76.

¹⁷⁹ Головин Н.Н. Военные усилия России в мировой войне. Жуковский - Москва. 2001, с.332.

¹⁸⁰ Там же, с. 330.

румынский дипломат Г.Крецеану, отметивший и тот факт, что революция была позитивно принята всеми классами общества, за исключением полиции¹⁸¹. Февральская революция оказала заметное влияние на события в Бессарабии. Отмечены многолюдные демонстрации жителей Бессарабии и солдат, расположенных здесь частей и соединений, приветствовавших революцию, в Кишиневе, Бендерах, Оргееве¹⁸². Первый многолюдный митинг в Кишиневе в поддержку революции в Петрограде состоялся 10 марта. Демонстранты выходили на улицу с красными флагами и пением революционных песен. У демонстрантов были свои основания быть недовольными, поскольку Бессарабия относилась к тем губерниям страны, где разрыв между бедными и богатыми был особенно разительным¹⁸³.

Однако, бессарабским губернским комиссаром стал крупный помещик, видный деятель бессарабского земства К. Мими, во время войны активно занимавшийся снабжением армии. Его заместителем был также крупный землевладелец В. Кристи, вскоре ставший губернским секретарем. В. Кристи - сын бывшего орловского, затем московского губернатора бессарабского происхождения, сенатора Г.И. Кристи, участвовавшего в русско - турецкой войне 1877-1878 годов¹⁸⁴. Среди восьми комиссаров, возглавлявших уездные администрации, пять были помещиками¹⁸⁵. Понятно, что такая власть не могла рассчитывать на поддержку широких народных масс, чрезвычайно настроенных тогда против эксплуататорских классов.

Параллельно, как и по всей России, в Молдавии шел процесс формирования системы Советов, которые были созданы одновременно с Временным правительством в Петрограде и должны были как - то координировать с ним свои действия. Поначалу между Советами и Временным правительством имел место диалог, хотя и тогда были заметны отличия в оценке событий в России и в предлагаемых решениях тех или иных проблем стоявших перед страной. В первые дни революции Исполком Петроградского Совета и Временный комитет Государственной думы, вскоре переросший во Временное правительство, выступали как два равноправных партнера¹⁸⁶. Двоевластие было реальным, более того, «Петроградский Совет явно

¹⁸¹ Ivănescu D. Documente privind participarea României la primul război mondial // Revistă de istorie a Moldovei. 1991, № 4(8), p. 57.

¹⁸² Победа Советской власти в Молдавии. М., 1978, с.63.

¹⁸³ Бойко П. Последний бастион революции 1917 года // Бойко П. Записки историка. Киш., 2014, с.45.

¹⁸⁴ Митрополит Арсений (Стадницкий). Дневник 1902-1903. 2 том. М., 2012, с.318-319.

¹⁸⁵ Левит И. Движение за автономию Бессарабии в 1917 г. Киш., 1997, с.4.

¹⁸⁶ Старцев В. 27 февраля 1917. М., 1984, с.223-225.

присваивал себе роль контролера»¹⁸⁷. Так, конечно, долго продолжаться не могло.

Первые Советы рабочих депутатов Бессарабии были созданы в марте в Бендерах и Кишиневе. Тогда же были созданы Советы солдатских депутатов, которые затем объединились с рабочими Советами. У же 8 марта 1917 года состоялось первое заседание Бендерского Совета рабочих депутатов. Председателем Бендерского Совета рабочих депутатов был избран О.Н. Блиц, представлявший Общество служащих торгово - промышленных заведений. В Бендерском Совете заметную роль играли железнодорожники и это не было случайностью, учитывая многочисленность рабочих и служащих Бендерского железно - дорожного узла¹⁸⁸. Бендерский Совет рабочих депутатов стал первым Советом в Молдавии. 11 марта состоялось уже первое заседание Бендерского Совета солдатских депутатов. Примечательно, что на нем присутствовали руководители Временного исполкома Совета рабочих депутатов. Далее в Бендерах происходит совместное заседание двух Советов, а 18 марта избирается объединенный исполком Совета рабочих и солдатских депутатов, куда вошли 19 солдат и 18 рабочих - представителей более трех тысяч трудящихся города и десяти тысяч военнослужащих бендерского гарнизона.

Несколько позднее чем в Бендерах создается Совет в Кишиневе. Выборы депутатов в Совет рабочих депутатов Кишинева начались 9 марта 1917 года и были проведены по соответствующей норме. Всего в кишиневский Совет было избрано 50 депутатов, представлявших более трех тысяч рабочих. 13 марта в здании городской библиотеки состоялось его первое организационное заседание. Через день, 19 марта избирается его исполнительный комитет в составе 15 человек. Кишиневский Совет солдатских депутатов был создан 24 марта. Объединение двух Советов произошло в конце апреля - начале мая 1917 г. Постоянно действующим органом Совета был его исполком, состоявший из двух секций - рабочей и военной¹⁸⁹.

Советы продолжали создаваться в апреле, мае и даже в июне 1917 г. Это Советы в Бельцах, Бричанах, Ганчештах, Григориополе, Дубоссарах, Единцах, Калараше, Леово, Окнице, Оргееве, Резине, Сороках, Унгенах, Чадыр - Лунге и других городах. 4 мая вышел первый номер газеты «Известия Кишиневского Совета рабочих и солдатских депутатов».

¹⁸⁷ Там же, с. 225.

¹⁸⁸ История Приднестровской Молдавской республики. Том 2. Первая часть. Тирасполь, 2001, с.13-14.

¹⁸⁹ Кишинев. Энциклопедия. А - Я. Киш., 1984, с. 287.

В 1917 году впервые в Бессарабии открыто был отпразднован день первого мая. В этот день состоялись демонстрации и митинги в Кишиневе, Бендерах, Оргееве, Унгенах, Резине и других населенных пунктах губернии. Интересно, что первомайская демонстрация в Рыбнице была поддержана демонстрантами из Резины, располагающейся по левому берегу Днестра. Резинцы прибыли в Рыбницу и провели совместный митинг у здания Рыбницкого Совета. Эта демонстрация продолжалась до позднего вечера и сопровождалась революционными песнями «Марсельеза» и «Варшавянка».

Революционный процесс охватил и этот край, заметно оживив общественное движение. Оно приобрело социальный и национальный характер. В процессе аграрных вступлений началась конфискация помещичьих имений и инвентаря, крестьяне отказывались платить за аренду и вносить налоги. Их представители участвовали в ряде крестьянских съездов, в том числе в Первом губернском съезде крестьян Бессарабии, что происходил в Кишиневе с 21 по 23 мая 1917 года. На крестьянских уездных съездах в мае - июне были образованы уездные Советы крестьянских депутатов, которые постепенно объединялись с Советами рабочих и солдатских депутатов и создавали общие исполкомы. 20-26 сентября 1917 года в Кишиневе состоялся Бессарабский губернский съезд Советов рабочих и солдатских депутатов. Осенью аграрное движение усилилось. В крае шел процесс создания большевистских организаций, как и организаций других партий

С каждым месяцем усиливалось антивоенное движение, охватившее располагавшиеся в Молдавии воинские части. Первые крупные их выступления произошли еще до Февральской революции. В декабре 1916 года отказались выехать на фронт и оказали вооруженное сопротивление солдаты 12 - го Кавказского стрелкового полка, располагавшегося в Аккермане, а 21-23 февраля 1917 г. восстание вспыхнуло на распределительном пункте бендерского гарнизона. Подобные же выступления солдат происходили и в других регионах России. Дело дошло до того, что во время декабрьских боев на Рижском плацдарме отказались наступать солдаты 2 - го Сибирского корпуса. Целого корпуса! К концу 1916 года по официальным данным число дезертиров в армии достигло 1,5 млн. человек¹⁹⁰.

Небывалый для Бессарабии размах приобрели национальные движения, прежде всего молдавское и украинское, но также свои требования стали предъявлять и другие жители края - болгары,

¹⁹⁰Пушкарева И.М. Февральская буржуазно - демократическая революция 1917 г. в России. М., 1982, с.91.

гагаузы, евреи, немцы, поляки. По - прежнему очень острым в был аграрный вопрос. Эти три главных вопроса - о мире, земле и национальных отношениях сохранились после Февральской революции и неуклонно вели страну к новой революции.

25 октября (7 ноября) Петроградский военно - революционный комитет - орган Петроградского совета, опираясь на части петроградского гарнизона, Красную гвардию и экипажи Балтийского флота, низвергает Временное правительство, берет власть в Петрограде и передает ее на следующий день Второму Всероссийскому съезду Советов рабочих и солдатских депутатов. Так было покончено с двоевластием. 25 октября в 2 часа 35 минут¹⁹¹ на заседании Петроградского Совета вождь большевиков В.И. Ленин заявил: «Рабочая и крестьянская революция, о необходимости которой все время говорили большевики, совершилась»¹⁹². Управление страной съезд возложил на Совет Народных Комиссаров - советское правительство во главе с В.И. Лениным. Одновременно, 25 октября власть к Советам переходит в Иваново - Вознесенске, Орехово - Зуево, Брянске, Луганске, Минске и других местах огромной России - свидетельство того, что новая революция назрела.

С каждым днем число городов и районов признававших власть Советов все более увеличивалось. Однако Бессарабия, в силу ее специфики, относилась к тем российским окраинам, где власть к Советам переходила позднее, чем в Центральной России. Первым населенным пунктом Молдавии, где власть перешла к Советам стали Унгены, отличавшиеся заметным большевистским влиянием. Это произошло в конце ноября 1917 года. Там на выборах в российское Учредительное собрание из 3020 человек, принявших участие в голосовании, за большевиков проголосовали 1742. Совет в Унгенах возглавлял большевик А.Ф. Соловьев¹⁹³. Тогда же в свои руки взяли власть Советы Бричан, Окницы, Ларги, Липкан¹⁹⁴. Но процесс перехода власти к Советам в Молдавии затянулся и об этом необходим уже особый разговор.

¹⁹¹ Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия. Издание третье, дополненное. М., 1987, с.358.

¹⁹² Ленин В.И. Полн.собр.соч.Т. 35, с. 2.

¹⁹³ Победа Советской власти в Молдавии, с. 187.

¹⁹⁴ Там же.

РОССИЙСКО-ГЕРМАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ВО ВРЕМЕНИ И ПОСЛЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ И ИХ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ РУМЫНИИ

Адриан ПОП

С самого начала Первой мировой войны, Центральные державы пытались дестабилизировать способности противника стимулируя демократические и революционные силы, равным образом национальные движения нерусских народов Царской империи, особенно в европейской зоне и на Юго-Западе. Целью Германии было отдаление России от восточных рубежей Германии, путём демонтажа западных территорий России, компактно заселенными нерусскими нациями, и либо формировать национальные суверенные государства, либо поставить их под немецкий и австро-германский протекторат. Во втором варианте, страны, расположенные между Германией и Россией, а также между Балтийским и Черным морем, должны были быть преобразованы в буферные государства (Pufferstaaten) и помещены под немецкий контроль, чтобы уменьшить давление Кремля на Западную Европу. Руководящие указания этого сценария, так называемая схема «чистка апельсина» (Orangenschalen), которые практически означали возвращение границ России на заявленные Петром Великим, сложились в сентябре 1914 года, с ведущими действиями центральных держав в целом и Германии в частности. В то время, нерусские народы Царской империи, подсчитывая около 75 миллионов человек, или около 57% населения империи, собирали вместе более 100 наций, народностей и этнолингвистических групп, широко распространенных в районах Западной и Южной Империи. В Российской империи, питательной средой для действий, подрывающих противника изнутри, являлись в основном территории, включённые в так называемом Понто-Балтийском проливе, из Финляндии и Прибалтики, до Польши, Бессарабии и Украины, но и в Кавказском регионе и Центральной Азии. Сценарий «чистка апельсина» был воспринят положительно группами изгнанных беженцев, прибывающих из царской империи в Германию, Австро-Венгрию и в странах со статусом нейтралитета. Были образованы несколько национальных комитетов и пресс-бюро - финский, польский, украинский, грузинский, турецко-татарский и т.д. которые

вступили в контакт с Берлином и получили материальную поддержку от него чтобы организовать вооруженные группы, способные сражаться вместе с Центральными Державами на Восточном фронте¹⁹⁵.

В Берне, в 1916 году, даже была создана Лига Нерусских Народов России. Один из ведущих представителей лиги, финский адвокат F. Wetterhoff (1878-1922), разработал даже план восстания нерусских народов России, план который был направлен в Министерство Иностранных Дел Рейха 25 июня 1915 года, и начальнику Генерального Штаба германской Армии. План послужил в качестве отправной точки для собственной стратегической концепции военно-политических немецких диссидентов - Рейх-канцелярия, Министерство Иностранных дел Германии и тайные службы Армии - относительно исключения России из войны. Роль координации всех тех, кто участвовал в осуществлении задач, перешла политическому отделу Министерства Иностранных Дел, координированным заместителем госсекретаря Зиммерманом, в состав которого входили и представители Армии. Личные дружеские отношения, которые связывали Зиммерманна и императора Вильгельма II-го, а также его продвигание в качестве министра Иностранных Дел в 1916 году, увеличили его роль в направлении внешней политики Рейха и эффективного осуществления плана с помощью дипломатов и офицеров из Берлина, Берна, Стокгольма и Копенгагена, а также некоторых журналистов и экспертов в области исследований Восточной Европы. Одной из основных фигур реализации плана был барон Ромберг, посол Германии в столице Швейцарии. Ему удалось привлечь вокруг него значительное число политических деятелей, культурных личностей и лидеров общественного мнения, а также иммигрантов из Империи, управляемой царем Николаем II, которые выдавались либо официальными представителями нерусских народов, либо представителями демократических сил, радикальных и анти-царских сил империи. Среди последних, считались и большевики во главе с Лениным. Чтобы привлечь их, барон Ромберг налегал на услуги посредника, социалистического эстонца Alexander Kesküla, в контексте общей суматохе, царившей среди российской социал-демократии. На конференции, состоявшейся при изгнании в Швейцарию, 6 марта 1915, большевистское руководство согласовало «сотрудничество» с Центральными Державами для «отдельного перемирия» в качестве предварительного условия для основания революции¹⁹⁶. Посольство Германии в Швейцарии вылатило

¹⁹⁵ Teodor Pavel, *Между царской Россией и кайзеровской Германией*, Клуж University Press, Клуж-Напока, 1996, стр. 85-106

¹⁹⁶ Teodor Pavel, *Romanian-Russian Relationships between 1917-1918 and the Right of the*

значительные субсидии большевистским революционерам, социалистам - в целом всем русским революционерам, заинтересованным в ослаблении царской империи. Хранившиеся в Рейхсбанке, средства были направлены через посредников группы «пособников» эмигрантов, или все еще оставались в России. Распределение получателям производилось через банки или через фиктивные компании импорт-экспорта из столицы России и столиц нейтральных стран, такие как Банк Сибири в Петрограде, банки Max Warburg и Nija в Стокгольме, а также через компанию по импорт-экспорту социалиста Alexander Israel Lazariévici Helphand (с революционным псевдонимом *Parvus*) в Копенгагене. Чтобы не дискредитироваться в глазах международного социалистического движения, Ленин, получал субсидии через «посредника» - помощника *Parvus* в компании из Копенгагена, Yacov Ganetski (Ganetski или Hanecki) известный и как Jacob (Jacob) Furstenberg, польский большевик и социалист, который на самом деле был одним из его доверительных лиц. Используя этот «красный канал», до октябрьской революции 1917 года, по оценкам хорошо известного германского социал-демократа Эдуарда Бернштейна, большевики овладели эквивалентом примерно в 50 миллионов золотых марок¹⁹⁷.

Но стоит отметить, что пока Соединенные Штаты не вступили в войну в апреле 1917 года, германский рейх варьировал между меньшевиками и большевиками для достижения своих целей. Только после того, как правительство Керенского приняло решение продолжать войну в критических условиях, созданных Соединенными Штатами вступив в войну, Берлин прибегнул к услугам экстремистской группы русских интернационалистов. Данное стечение обстоятельств привело к развязке знаменитой отправки немецкими властями, от поручения Кайзера, Ленина и его группы по железной дороге, в «запечатанном вагоне» поезда первого класса из Цюриха через Германию, Швецию и Финляндию до Петрограда¹⁹⁸. Среди тех, кто сопровождал его в этой почти 3000 километровой поездке были, помимо его жены, прославленные имена русских революционеров, а также два офицера немецкой армии, замаскированные под чужими русскими лицами. Вернувшись в Петроград, Ленин начал знаменитые

Central and Eastern European Peoples to Self Determination, в George Cipaianu и Vasile Vesa (Sous la direction de), *La fin de la Première Guerre mondiale et la nouvelle architecture geopolitique europeenne*, Presses Universitaires de Cluj, Клуж-Напока, 2000, стр.34-35

¹⁹⁷ Richard Pipes, *Краткая история русской революции*, Изд. Humanitas, Бухарест, стр. 113-143

¹⁹⁸ Gerhard Schiessser, Jochen Traupmann, *Russisch Roulette. Das deutsche Geld und die Octoberrevolution*, Verlag Das Neue Berlin, Berlin, 1998, стр. 125-144

«Апрельские тезисы», которые повелительным образом требовали переход всей политической власти в руки Совета депутатов. После провала попытки переворота большевиками в июле 1917 года, Ленин нашёл убежище в Финляндию. В следующий период, предшествующий Октябрьской революции, он инициировал контакты с высшими офицерами германской армии. С поддержкой Германии, Ленин напечатал брошюры и газеты, через которые распространялись большевистские идеи в массах. Когда страдания войны принесли русский народ к пределу выносимости, в результате октябрьского переворота 1917 года, большевики возвратили власть, заменив буржуазную революцию диктатурой, на основе насилия и террора.

Мир заключённый с центральными державами 3 марта 1918 г. в Брест-Литовске, был, несомненно, принудительным. Этот мир, однако, может рассматриваться и как обременительным, учитывая прежде всего, что большевики приняли его в качестве цены за существенные поддержки, прямые и косвенные, от Германии при захвате политической власти в России¹⁹⁹. Германия была наконец, вознаграждена за значительные инвестиции в предыдущие годы, и теперь могла свободно переводить свои войска с востока на французский фронт. Но даже после всего этого, Германия продолжила финансировать большевиков, опасаясь, что провал Ленина может означать неприятную перспективу возобновления войны на востоке. Посол Германии в Москве граф *Wilhelm von Mirbach* определил, что германская политика *Антанты* с Советской Россией, стоила для Германии не меньше чем 3 миллиона золотых марок в месяц²⁰⁰. Значительно более высокие суммы были переданы через него большевикам для вербовки наемниками в Красную Армию бывших германских и Австро-венгерских солдат, а также трансильванских румын, заключённых русскими, таких как Георг Борш, который участвовал в штурме Зимнего Дворца и достиг поста телохранителя Ленина²⁰¹.

Ещё с момента создания большевистской революции, мечтой Ленина была мировая революция. В 1918-1919 годах режимы советского типа эфемерно взяли власть в Финляндии (Финская Рабочая Республика),

¹⁹⁹ Дм. Волкогонов, *Ленин. Новая биография*, Изд. Горизонт и Изд. Лидер, Бухарест, 1944, стр. 221

²⁰⁰ Klaus Wiegrefe, Florian Altenhoner, Georg Bonisch, Heico Buschke, Wladimir Pyljow, Anica Zeller, „Die Deutschen und die Revolution. Lenin und der Kaiser“, Spiegel Special Geschichte 4/2007, *Der Spiegel*, www.spiegel.de/spiegel/spiegelspecialgeschichte/d-54841257.html

²⁰¹ Национальный Институт по Изучению Тоталитаризма, *Коммунистические идеологии и структуры в Румынии, т. I, 1917-1918*, коорд. Флориан Тэнэсеску (далее *Коммунистические идеологии и структуры в Румынии, т. I, 1917-1918*), Национальный Институт по Изучению Тоталитаризма, Бухарест, 1995, стр. 324-325

Эстонии (Эстонская Советская Республика), Литве (Литовская Советская Республика), Венгрии (Венгерская Республика Советов) и Германии (Бременская Советская Республика и Баварская Советская Республика).

Знаменосцем в Европе должна была стать Германия, промышленно развитая страна с достаточно развитым пролетариатом, которую Москва принимала за относительно легкую добычу для большевистских идей. На учредительном Съезде Коммунистической Партии Германии (Лига *Spartakus*), 30 декабря 1918 - 01 января 1919, представитель большевистской партии, Карл Радек, назвал германский пролетариат «старшим братом рабочих из России», выразив надежду на то «что в ближайшее время в Берлине состоится Всемирный Совет Рабочих, форум окончательной победы партии, которая выступала против войны»²⁰². В условиях хаоса и экономического страдания, вызванных распадом имперского режима и проигрыша на войне, план большевиков казался удавшимся. Действительно, подстрекаемые агентами, посланными Лениным, некоторые немецкие солдаты, возвращаясь с фронта, присоединились к идее пролетарской революции. Другие же, наоборот, присоединились к частям, организованными Генеральным Штабом бывшей императорской армии. С помощью последних, попытки пролетарской революции в Германии были приглушены.

Идеи Ленина о мировой революции, тем не менее, продолжали быть активными. С марта 1919 года главным инструментом для преобразования в практику этих идей был Третий Коммунистический Интернационал или Коминтерн. По крайней мере часть его основателей были в состоянии не-легитимности. Коммунистические партии, интересы которых они утверждали, что представляют, были едва сформированы или вообще не существовали - как в случае монгольской и швейцарской коммунистических партий. Хотя у них отсутствовал реальный мандат, это были те люди, которые закладывали основу для организации, которая будет инициатором экспорта революции, до официальной самоликвидации в 1943. Состоящий из коммунистических партий, которые были просто *сегментами* Коминтерна, организация не упускала ни одной возможности для распространения зерна большевистской революции в Европе. Его основные каналы оповещения были агенты Третьего Интернационала, организованные по принципу тайного общества.

Не случайно, первым лидером Коминтерна был Карл Радек, близкий друг Ленина, лидер Коммунистической партии Германии - страна, где мировая революция должна была состояться в первую

²⁰² Ernst Nolte, *Европейская гражданская война, 1917-1945, Национал -социализм и большевизм*, Издательство Рупа - Издательская Группа Corint, Бухарест 2005, стр.73

очередь. С его помощью и с помощью Зиновьева, Ленин осуществит в октябре 1923 года, последнюю попытку экспорта большевистской революции в Германию. Охваченная экономическим кризисом, Германия предоставляла благоприятные условия для начала революции. Под руководством агентов Коминтерна, немецкие коммунисты организовали тогда серьезные внутренние беспорядки, активно готовившись к гражданской войне, означающей не что иначе как их путь к власти. Таким образом, по поручению Коминтерна, были созданы: «Аппарат М (военный) и Аппарат Н (информационный), а также специальная Военно-Политическая Организация (МП), как кадровая организация для создания Красной Армии. Один советский генерал стал руководителем МП в Рейхе и Германия была разделена на шесть зон МП, во главе которых, наряду с ответственными немцами, были также в качестве советников и советские генералы. Одновременно был создан аппарат по вопросам терроризма - Аппарат Т, который должен был ликвидировать агентов и организовывать отдельные атаки, выделенные в рамках подготовки к массовому террору»²⁰³. Москва придавала большие надежды действиям *октябрьской Германии*. В письме к одному из лидеров немецких коммунистов, August Thalheimer, Сталин писал: «Предстоящая революция в Германии является самым значительным событием нашего времени. Для европейского и американского пролетариата победа революции в Германии будет иметь большее значение чем русская революция шесть лет назад. Несомненно, победа германского пролетариата будет смещать центр мировой революции из Москвы в Берлин»²⁰⁴. Однако, попытка коммунистической революции в Германии, вновь потерпела неудачу. Репрессии, которые последовали, в которых участвовали и немецкие социалисты, остались образцом жестокости. После октября 1923 года надежды большевиков организовать революцию в Германии для начала мировой большевистской революции были разрушены навсегда. Ленин примет более реалистическую политику, которая приведет, после его смерти, «к построению Сталиным - с момента получения полного контроля над партией в 1929 году - социализма в *единой стране*»: Союз Советских Социалистических Республик. Революционный мессианизм временно был заложен в скобки.

Расположенная в непосредственной близости от большевистской России, Румыния не могла быть обойдена, в попытках экспорта революций. Между 1917-1919, она прошла через три отдельные фазы, характеризующиеся увеличением уровня жесткости и сложности. В первом этапе, проводившейся с весны до осени 1917

²⁰³ *Ibidem* (Там же), стр. 105

²⁰⁴ Apud Ernst Nolte, соч., стр. 107

года произошел контакт румынского общества в различных формах и каналах с большевистскими идеями. Во втором этапе, который начался с окончанием революции в октябре 1917 года и кульминировал совершенством румынского национального государства 1 декабря 1918 года, румынские государственные учреждения столкнулись непосредственно с советскими государственными структурами. На третьем этапе, с декабря 1918 по декабрь 1919, попытка большевизации Румынии приобрела четко выраженные контуры, которые по существу стремились к распаду Великой Румынии, в новых условиях, порожденных внутренне, за счёт более четкого определения позиции социалистических и социал-демократических лидеров в Румынии, и внешне, при умножении центров и кластеров большевистского влияния за рубежом (Москва, Одесса, Харьков, Полтава, Киев, Будапешт, София, Вена и Берлин), действующие сходом на Румынию, распространении коммунистических партий путем разделения социалистических и социал-демократических политических формирований, а также создания единого центра управления коммунистического движения в лице Коминтерна.

Источниками проникновения большевизма в Румынии были российские войска которые действовали на Молдавском фронте, румынские заключенные из России, вернувшиеся на родину и, в меньшей степени, немецкие солдаты. Из них наиболее важным источником большевизма составлял российские солдаты, размещённые в Молдове. С их помощью были установлены контакты с румынскими социалистами, особенно в Яссах и вокруг него - которые будут скрупулёзно контролироваться и регистрироваться в отчёте Общей Безопасности, в апреле 1917²⁰⁵. Тоже при их помощи были распространены листовки, которые склоняли людей к бунту против «буржуазного» государства и монархии, в июне, июле и декабре 1917 года²⁰⁶. По их прямому вмешательству в контексте демонстрации по поводу международного дня труда 1 мая 1917 по новому стилю (18 апреля по старому стилю), были освобождены два социалистических лидера - Христиан Раковский и Михаил Георгиу Бужор - которые впоследствии будут играть решающую роль в попытках советизации Румынии²⁰⁷. Тоже российские войска из Молдовы в контексте ухудшения отношений между румынской и советской администрациями в период с декабря 1917 г. по январь 1918 г. будут преобразованы в прямые инструменты для реализации сценария большевизации Румынии, изложенный в его основных линиях еще до прихода к

²⁰⁵ *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии*, Т.1, стр. 217-220

²⁰⁶ *Ibidem*, стр. 241-244, 250, 303

²⁰⁷ *Ibidem*, стр. 221-224

политической власти Советов в России.

На самом деле, после революции в октябре 1917 года и особенно после начала 20 ноября / 3 декабря 1917 года предварительных переговоров о мире между Россией, Германией и Австро-Венгрией в Брест-Литовске, российские войска превратились в анархические банды, лишённые лидеров, которые, найдя свое первое отступление в Бессарабии, предались грабежу и опустошению местностей. Таким образом, они не только оказались не в состоянии поддерживать преимущество в плане переориентации немецких и австро-венгерских армий с румынского фронта на востоке и организовать демобилизацию для вывода, но также серьёзно повлияли на поставку румынских войск²⁰⁸. В этих условиях, Совет Страны Молдавской Демократической Республики просил срочную военную помощь от румынского правительства из Яссы и, в связи с этим, произошли первые столкновения между румынскими и российскими войсками. 1-14 декабря 1917 года, в небольшом бессарабском городке Леова, расположенном на левом берегу реки Прут, вооружённые русские банды напали на румынский военный караул охраняющий склад зерна и убили его командира. Инцидент вызвал вмешательство одного отряда румынской армии, который занял город и наказал виновных, что привело, в свою очередь, к ответу большевистских властей из Петрограда. В результате, это приведёт, во второй половине декабря 1917 - начале января 1918, к обмену расходящимися нотами между Троцким и посольством Румынии²⁰⁹.

Обращает на себя внимание факт, что в последний день 1917 года Троцкий обращается с письмом к правительству с просьбой об аресте румынского посольского персонала и румынской военной миссии в Петрограде. В тот же день, 31 декабря 1917 года, во имя правительства Народных Комиссаров, В.И. Ленин подписывает приказ на арест²¹⁰. Арест полномочного министра в Петрограде, Константина Диаманди, определил, 1 января 1918 (по старому стилю), протест солидарности дипломатического корпуса в Петрограде во главе с деканом корпуса американским послом Davis-Rowland Francis и его вмешательство в пользу немедленного освобождения чрезвычайного посла Румынии и персонала его миссии²¹¹. Впоследствии, 13 января 1918 года по старому стилю (26 января по

²⁰⁸ *Ibidem*, стр. 206, 298-299, 385

²⁰⁹ *Ibidem*, стр. 307-308; Министерство Иностранных Дел Румынии и Министерство Иностранных Дел Российской Федерации, *Румыно-советские отношения*, том I, 1917-1934, изд. Думитру Преда (далее *Румыно-советские отношения, том I*), Энциклопедическое Издательство Бухарест, 1999, стр. 6-9

²¹⁰ *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии, Т. I*, стр. 330-331

²¹¹ *Румыно-советские отношения, том I*, стр. 10-13

новому стилю), считая неэффективным арест Диаманди, Совет Народных Комиссаров отменит свое решение, действуя разрывом дипломатических отношений с Румынией, высылкой сотрудников румынской Делегации, конфискацией сокровищ Румынии, находящихся в Москве, и заявив генерала Дмитрия Григорьевича Шчербачева - с апреля 1917 года командующий русскими войсками на румынском фронте и заместитель короля Фердинанда - который был в распоряжении украинского правительства и выступал за продолжение борьбы наряду с Антантой, объявленным «Врагом народа и вне закона»²¹². Вскоре румынские войска будут задействованы в жестоких боях за освобождение оккупированных большевистскими войсками таких городов Бендеры, Измаиль, Килия и Валков в январе 1918 г.²¹³ или Хотине в январе 1919 г.²¹⁴ Таким образом, между Румынией и Советской Россией образовалась - *де-факто* - даже если оно не было объявлено как таковым - *де-юре* - состояние войны²¹⁵.

Подразделения румынской армии в целом показали себя иммунными к большевистской пропаганде, презирая анархию в секторе защищаемом российскими войсками, покидая их или принимая фронт с немецкой армией²¹⁶. Более того, в контексте созданным, с одной стороны, подписанием Румынией, 18 марта 1918 года, предварительного мира в Буфтеа, а с другой стороны, началом, 25 мая того же года, восстания Чехословацкого армейского корпуса против Советской Власти, Румынский Корпус Добровольцев, созданный ранее в Киеве, обратился в июле 1918 года, из Владивостока, с призывом к румынским офицерам, сержантам и солдатам из России, которые были родом из Ардеал, Банат, Кришана, Бихор, Марамуреш и Буковина продолжить борьбу против Центральных Держав наряду с Чехословацкой Армией для освобождения территорий румынских предков. В то же лето 1918 года, Румынский Корпус Добровольцев направил письмо-призыв румынским заключенным из России, в котором настоятельно призвал их идти добровольцами на французский фронт чтобы и дальше бороться с врагами страны. В результате, 24 августа 1918 года, в Челябинске состоится подписание договора о сотрудничестве между Национальным Советом Румынии и Национальным Советом Чехословакии (секция из России), который

²¹² *Ibidem*, стр. 17

²¹³ *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии, Т. I*, стр. 359-364, 370-371

²¹⁴ Национальный Институт по Изучению Тоталитаризма, *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии, Т. II*, 9 декабря 1918 - 31 декабря 1918 (далее *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии, Т. II*), Национальный Институт по Изучению Тоталитаризма, Бухарест, 1997, стр. 126-128

²¹⁵ *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии, Т. I*, стр. 388

²¹⁶ *Ibidem*, стр. 104

определил обязанности обоих органов, касающихся режима Организации и деятельности корпуса добровольцев²¹⁷.

Тем не менее, были отдельные случаи дезертирства из армии румынских солдат, которые будут использоваться, к середине февраля 1918 года, большевиками в Одессе, чтобы сформировать батальон «революционеров»²¹⁸.

С точки зрения влияния сходящихся интересов германского милитаризма и русского большевизма на геополитическую ситуацию Румынии, показательны, что одним из главных лидеров румынских социал-демократов, которые были связаны с верхней частью политизации внутренне и внешне при советизации Румынии, доктор и румынский социалист, Христиан Раковский, лидер СДПР, до вступления Румынии в Первую Мировую Войну, был агентом как Берлина, так и Москвы. Этот персонаж, болгарского происхождения (его отец приобрел недвижимость в Добруджа), организовавший манифестации против войны и в поддержку нейтралитета Румынии, которые служили интересам Центральных держав, находился в 1917 году в Яссах, под домашним арестом, из-за его связей с немецкими секретными службами, пресловутыми не только для румынской государственной власти, но и для печати того времени²¹⁹. После того, как российские власти безуспешно пытались добиться его освобождения в обмен на уступки, российские войска, оккупировавшие Яссы, освободили его вместе с другим ведущим социалистом, Михаил Георгиу Бужор, 18 апреля/1 мая 1917 года, помогая ему нелегально перейти государственную границу Румынии с Россией. Там он быстро повысился в иерархии партии Советского Союза, занимая разные функции и посты, включая Председателя Совета Народных Комиссаров Украины, и проявляя себя как постоянный организатор антирумынских действий. Всей своей деятельностью, Раковский отстаивал распад румынского национального государства, большевизацию Румынии и ее интеграцию в будущую коммунистическую балканскую федеративную республику. По его мнению, большевистская революция должна была перейти в европейскую революцию, содержа Румынию - Молдову, в первую очередь, а затем Валахию, оккупированную немцами - а затем оттуда расширяться во всех балканских странах²²⁰.

В свете последующих событий, кажется, что его освобождение российскими войсками 1 мая 1917, совместно с проведением не

²¹⁷ *Ibidem*, стр. 470-472, 479-483

²¹⁸ *Ibidem*, стр. 377

²¹⁹ *Ibidem*, стр. 233 нота 6

²²⁰ *Ibidem*, стр. 27

только в столице Молдовы, но и в других местах на своей территории (Роман, Бакэу, Текучь, Мэрэшешть, Домнешть и др.), мероприятий, посвященных первому маю, никак не было случайным, а было частью этого сценария с далеко идущими последствиями. Первой целью этого плана было образование более широкой пропаганды путем распространения листовок, полученных от структур, созданных румынскими большевиками в Одессе, во главе с М.Г. Бужором. Называя себя Действенным Комитетом румынской социал-демократической партии, румынские большевики Одессы оказались весьма активными в распространении большевистских идей и в подстрекательстве населения Румынии к бунту «буржуазного строя»²²¹. Доказательством этому являются: Манифест, составленный в июне 1917 г. который подстрекал население «к освобождению от олигархии и монархизма»²²², а также тот что был разработан в июле 1917 г. в котором румынам из Одессы был обращен призыв принять участие в акции «интернационалист»²²³, манифест выпущенный 16 ноября 1917 путем публикации большевистской группы из Одессы «Бой», который призвал местное население к восстанию²²⁴, статья-призыв от 4 декабря 1917 года которая обращается к «русской революции» с просьбой оказать поддержку для изменения социально-политического порядка в Румынии, имея в качестве своей заключительной цели создание Балканской Федеративной Республики²²⁵, Манифест подписанный Раковским и Бужором, обращенный из Петрограда 16 января 1918 года «румынскому народу», который подстрекал румынских рабочих, крестьян и солдат к свержению силой правительства Румынии²²⁶.

Чрезвычайно опасной и распространенной была большевистская пропаганда, осуществленная газетой «Борьба» в населенных пунктах на юге Бессарабии, расположенной недалеко от российско-румынской границы (Измаил) и в дельте (Килия и Сулина), где были созданы до войны, лично Раковским, социалистические клубы, и которым удалось привлечь значительную часть местного населения российского происхождения - старообрядцев²²⁷.

В июле 1917 года М.Г. Бужор, от имени Действенного Комитета социал-демократов румынской Одессы, предпринял ряд шагов для

²²¹ Костин Фенешан, *Под чужим флагом. Коммунисты и Коммунистическая Партия Румынии в архиве Коминтерна (1919-1924)*, Энциклопедическое Издательство Бухарест, 2011, стр. 134 и след.

²²² *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии, Т.1*, стр.238

²²³ *Ibidem*, стр. 254-257

²²⁴ *Ibidem*, стр. 284-285

²²⁵ *Ibidem*, стр. 293

²²⁶ *Ibidem*, стр. 364-365

²²⁷ *Ibidem*, стр. 271-277

восстановления раздела ПСД Яссы, чтобы замаскировать деятельность большевиков в Молдове, создание подпольного книгопечатания, вербовав новых последователей, распространяя большевистские пропагандистские материалы и организуя конспиративные встречи, так как одна из Унген-Рус, для координации всей большевистской деятельности в Молдове²²⁸. Другой важной задачей революционного центра в Одессе было координация своих действий с антирумынскими действиями Москвы²²⁹, продвигаемыми так называемым РУМЧЕРОД («Исполнительный комитет Советов Румынского фронта, Черноморского флота и Одесской области») - военно-политический орган, созданный Советами в 1917 году с целью большевизации Румынии. Подчиненный «Высокому Колледжу для борьбы против контра-революции с Юга», правительственный орган, представляющий центральное правительство на Юге России и в чье руководство входили и два представителя группы из Одессы (в том числе Бужор)²³⁰, РУМЧЕРОД имел, в свою очередь, под своей ответственностью, больше структур²³¹.

В контексте большевистской революции, 28 ноября 1917 г. Раковский обратился с письмом к российскому правительству, в котором просил поддержку в попытках советизации Румынии. Желая законно представить своё заявление поучительно отметить, что, хотя в начале письма он выступает от имени румынских социалистических демократов, впоследствии Раковский настроил себя под пресс-секретаря румынского народа, который «доверяет свою судьбу социалистическому правительству России»²³².

В декабре 1917 - январе 1918, лидеры румынской большевистской группы из Одессы отправились в Петроград. В переговорах между Раковским и Лениным от 5/18 января 1918, события в Бессарабии занимают центральное место. В результате этой поездки румынская большевистская группа в Одессе получила согласие Москвы на проведение и военных операций - дезидерат который стоял на повестке дня еще с лета 1917 года. В результате были созданы два «революционных» батальона, а Секция Военного Ведомства Одессы была переименована в румынский Военно-Революционный Комитет и батальоны группы присоединились к революционным российским которые действовали на линии Дуная в Сулине, Килии, Вилкова и Измаила, а также внутри Бессарабии, в Бендерах. Позже после

²²⁸ *ibidem*, стр. 246-251

²²⁹ *ibidem*, стр. 224, нота 6

²³⁰ *ibidem*, стр. 330

²³¹ *ibidem*, стр. 257, нота 9

²³² *ibidem*, стр. 291

мира в Брест-Литовске, большинство ее членов были заняты новыми воинскими формированиями Красной армии, принимая участие в гражданской войне в округах, таких как Раздельная, Тирасполь, Киев, Николаев, Херсон, Полтава, Крым, Таврида-Харьков, Новороссийск, а также в регионах Дона на Кавказ и в Москве²³³.

Поэтому же случаю, Ленин обсуждал с Бужором, план ареста и убийства короля Фердинанда. Выполнение плана было поручено командованию во главе с большевиком Семьоном Григорьевичем Рошалем, который был известен зверствами, совершенными им весной 1917 как командир крепости Кронштадт вблизи Петрограда. Рошаль имел задачу поехать в Яссы, командовать российской армией в Румынии, убить короля Фердинанда и генерала Щербачёва, арестовать румынское правительство и провозгласить Румынию - Советской Республикой. Действие должно было быть согласовано и при поддержке революционной группы в Одессе. Как сообщается в зашифрованной телеграмме, посланной Генеральным консульством Румынии в Одессе Министерству Иностранных Дел в Яссах, 21 декабря 1917 года «наши социалисты и дезертиры, при поддержке большевиков и евреев» решили начать свои действия «за Республику, и против олигархии Румынии» в Одессе, иницируя репрессивные действия «против румынской буржуазии и ее лидеров, обоснованных здесь» и против местных офицеров²³⁴. Покушение на короля Фердинанда в Яссах, однако, не состоялось, а Рошаль был задержан и арестован генералом Щербачёвым.

Однако, власти в Санкт-Петербурге предвидели победу коммунистической революции в Румынии, как показало предварительное редактирование, до заключения действий по советизации, проекта постановления, прилагаемому к Протоколу от 18 января 1919 по старому стилю, который приветствует «первое Румыно-Бессарабское Социалистическое Советское Правительство», (оставляя пустое пространство для его номинального состава), передав в его распоряжение «весь существующий золотой фонд и все блага бывшего королевского правительства Румынии, расположенных на территории Российской Советской Республики»²³⁵, в полном согласии с решением Совета народных комиссаров от 13 января 1918 по старому стилю.

После создания в Москве, в первой половине 1918 года,

²³³ *Ibidem*, стр. 229-230, 232-233

²³⁴ *Ibidem*, стр. 308-309

²³⁵ *Протоколы заседаний Совета Народных Комиссаров РСФР*, ноябрь 1917 - март 1918 г., Изд. Ю.Н. Амиантов, В.М. ЛАВРОВ, А.Ц. Покровский, ROSSPEN, Москва, 2006, стр. 234

новых институциональных структур, таких как Верховный Совет по Русско-Румынским Проблемам и Борьбе с Контрреволюцией на юге России (Верховный Совет), Крестьянская Партия Революционеров Румынии, Румынская Группа в Коммунистической Партии (большевистской) России, Коммунистическая Румынская Группа и газеты «Коммунист» и «Искра», самая важная деятельность советизации Румынии, щедро финансировалась большевиками и проводилась под ихним наблюдением и с их руководством.

Значительный эпизод показывает, еще раз, что румынские большевики из России частично финансировали свою деятельность и из ресурсов, происходящих из Румынии, с этой точки зрения они копировали модели русских большевиков, которые использовали часть Скровищ Румынии, конфискованное в Москве, с той же целью²³⁶. После того, как 27 января 1918 года закрыл Генеральное Консульство Румынии в Одессе, а в здании приказал установить Верховный Совет и Революционный Комитет Румынии, Христиан Раковский, не колеблясь приказал массовые аресты всех румын беженцев, за исключением женщин, (в том числе нескольких депутатов, одного генерала и других высших должностных лиц), опустошение здания, вывоз архива, кроме важных документов (в том числе тех касавшихся его непосредственно) и, в частности, приобретение большого количества денежных депозитов в леях и чеки в рублях, которые находились под стражей генерального консула И. Гречану²³⁷. Позже, когда румынские власти арестовали Бужора, часть этих денег были найдены при нём, в частности для использования их в большевистской пропаганде²³⁸.

После Первой мировой войны, призыв к большевизму приобрел новые коннотации, став, как современные документы подчеркивают, «последним оружием побежденной Германии»²³⁹. Берлин, Будапешт и София сплотились к действиям Москвы, вводя агентов, чтобы вызвать в Румынии, особенно среди рабочего класса и военных, беспорядки и неприязнь, надеясь, что это создаст благодатный климат для разъединения недавно объединенного румынского государства.

В 1919 году большевистское внутреннее и внешнее давление на румынское государство было ужасным. Румыния находилась под действиями множества центров власти из Советской России, Советской Республики Венгрии и Украины, к которым добавлялись

²³⁶ *Ibidem*, стр. 218-219, 247

²³⁷ *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии, Т. I*, стр. 435-439, 484-485

²³⁸ *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии, Т. II*, стр. 91

²³⁹ *Ibidem*, стр. 98, 102

столицы Германии, Австрии и Болгарии. В Москве действовали Крестьянская Партия Революционеров Румынии, Румынская Группа в Коммунистической Партии (большевистской) России, Румынский Революционный Коммунистический Комитет, и -путём слияния всех групп румынских большевиков в Российской столице - Коммунистической Румынской Группой²⁴⁰. В Одессе действовали Действительный Социал-Демократический Комитет, Бессарабское Бюро в Одессе, Коммунистическая Румынская Группа в Одессе и Военный Революционный Комитет Румынии²⁴¹. В Херсоне действовал Румынско-Бессарабский Комитет Коммунистической Группы Херсона, подчинённый Бессарабскому Бюро из Одессы²⁴². А в Будапеште - Румынская Коммунистическая Группа из Венгрии и Трансильвании, Румынская Международная Социалистическая Фракция из Венгрии и социалистические группы выходцев из Ардеала, Бэната и Буковины²⁴³. Однако опасным было и коммунистическое давление внутри исторических провинций Великой Румынии. В Трансильвании и Банате действовали эмиссары Будапешта дестабилизирующее присутствие которых чувствовалось особенно в Орадя и в общем, в районе Бихора, через такие структуры как: Румынский Революционный Комитет в Орадя, Румынская Крестьянская Революционная Партия, филиал Коммунистической партии Венгрии в Орадея и Временная Управляющая Комиссия Совета Рабочих в районе Бихор, а также в Секей через Совет Секей²⁴⁴. В Бессарабии были люди Москвы и Одессы. Марамуреш был под действиями эмиссаров Киева. Несмотря на менее эффективные результаты, в Буковине действовали посланники Москвы и Киева. Болгарская коммунистическая инфильтрация проникала в Добруджу. А в Старом Королевстве действовали Социалистическая партия Румынии и нелегальные коммунистические автономные группы²⁴⁵. Их ряды были усилены такими как М.Г. Бужор, которые раньше активировали за пределами страны и, возвращаясь в страну, призывали к поддержке III-его Коммунистического Интернационала для активизации большевистской коммунистической пропаганды. Позже незаконные коммунистические группы будут интегрироваться в Социалистическую Партию.

В Трансильвании, под непосредственным влиянием коммуниста Бела Куна, большевистская пропаганда начинает чувствоваться

²⁴⁰ *Ibidem*, стр. 110-111, 229-258

²⁴¹ *Ibidem*, стр. 300, 313

²⁴² *Ibidem*, стр. 211-214

²⁴³ *Ibidem*, стр. 93-94, 105-109, 219-221, 298-299

²⁴⁴ *Ibidem*, стр. 181 204-209

²⁴⁵ *Ibidem*, стр. 286, 340-344

среди солдат, молодых офицеров, шахтеров и даже местных административных органов²⁴⁶. При формировании в Орадя, 16 февраля 1919 года, филиала Коммунистической Партии Венгрии, участвовал сам Бела Кун²⁴⁷. А 23 марта 1919 года, всего через два дня после провозглашения Венгерской Республики Советов, венгерские власти обратились к работникам в Румынии, Сербии и Болгарии призывая к немедленной реализации пролетарской революции²⁴⁸. Согласованное наступление Красной Армии и Армии Советов Венгерской Республики должны были осуществить переход в Румынию и таким образом привести к установлению советской власти как в Румынии, так и, по цепной реакции, в соседней Болгарии. В апреле 1919 года секретный отчет Бригады Безопасности Клужа, который сумел проникнуть в Румынскую Коммунистическую Партию в Будапеште, пишет, что Раковский сосредоточил на границе Бессарабии 25,000 вооруженных большевиков, из которых 8000 были бывшие австро-венгерские заключенные. С технической и материальной поддержкой Будапешта, Раковский принес бы эти силы вмешательства в Венгрию, где, вместе с венгерскими правительственными войсками, должен был атаковать Румынскую Армию с Северо-Запада²⁴⁹. Исторический шанс, однако, показывает, что румынская армия, после мощного контрнаступления, достигла, в августе 1919 года, улиц Будапешта.

В то же время, в ключевых местах Бессарабии, было предпринято несколько попыток искусственного вызова восстаний, таких, как восстание в Хотине в январе 1919 года, а также в Бендерах, в мае 1919 г. Создание, 5 апреля 1919 года, Организационного Бюро Коммунистов Бессарабии, в приложение к ЦК КП (б) России, будет способствовать материализации обширного плана Москвы восстановления, путем диверсий и силы, территории Бессарабии. Его реализация была начата в конце апреля 1919 г. В Одессе было сформировано так называемое Временное Правительство Рабочих Крестьян Бессарабии, которое, своим манифестом 10 мая 1919 года, объявило о скором вмешательстве русско-украинской армии в Румынию²⁵⁰. Действительно, 1 мая 1919 года, правительства России и Украины выдвинули ультиматум Румынии, указав ей немедленно покинуть Бессарабию²⁵¹, и 11 мая части Красной Армии перешли

²⁴⁶ *ibidem*, стр.119-120, 129, 131-132

²⁴⁷ *ibidem*, стр. 175

²⁴⁸ *ibidem*, стр. 202-204

²⁴⁹ *ibidem*, стр. 220

²⁵⁰ *ibidem*, стр. 217, 268-271

²⁵¹ *ibidem*, стр. 265-279

Днестр южнее Тирасполя, в направлении Бендер, где 27 мая вызвали несколько местных вооруженных инцидентов²⁵².

Такие действия продолжались и в последующие годы. Например, в 1924 году в Бессарабии была вызвана диверсия в Татар-Бунаре, которая была частью более крупного плана, чтобы вызвать большевистскую революцию вдоль всего Понто-Балтийского истма. Кроме того, в целях отвлечения, в том же году была создана на территории Украинской С.С.Р, Молдавская Советская Социалистическая Республика, к которой, в случае успешной революции, была бы прикреплена Бессарабия, а в 1926 году Коминтерн привлек тезис «молдовенизма» - предполагаемая историческая идентичность, культурная и языковая отдельность молдаван от румын. Также с целью антирумынской диверсии предпринимались попытки создать провинциальные коммунистические партии, а Румынской Коммунистической Партии был наложен тезис «самоопределения» - до отделения от румынского государства территорий, которые, считались «чужими», что привело бы, со стороны румынских властей, государство вне закона.

В то же время, реализация сценария аннексии Понто-Балтийского истма, которую Германия планировала с 1914 года, будет фаворизирована восходящим курсом советско-германских отношений. Начатое военными кругами, с 1919 года, немецко-советское сближение, будет продолжено через политико-дипломатические каналы, подписанием Договора Рапалло в апреле 1922 года, положившим конец политико-дипломатической изоляции Кремля на международном уровне. Ситуация привела страны, расположенные между Советской Россией и Германией, а также между Балтийским и Черным морем, среди которых и Румыния, на протяжении всего меж-военного периода, в геополитическом положении буферных территорий на пересечении сфер влияния двух основных держав. Их разделение между Москвой и Берлином тайными приложениями пакта Молотова-Риббентропа 23 августа 1939 года будет только вопросом времени и благоприятной исторической конъюнктуры.

²⁵² *Ibidem*, стр. 217

РУССКО-РУМЫНСКОЕ ВОЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В ГОДЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ (ПРОДОВОЛЬСТВИЕ, СНАБЖЕНИЕ, ИНФРАСТРУКТУРА)

Максим Викторович ОСЬКИН

Сотрудничество Российской империи и Румынского королевства в годы Первой мировой войны носило неоднозначный, противоречивый, но тем не менее - четко выраженный союзнический характер (по крайней мере до конца 1917г). Историография обеих стран, наряду с изучением разнообразных положительных моментов союзного взаимодействия, периодически ставит проблему «цены сотрудничества». В Румынии существует тезис о якобы громадных долгах русских перед Румынией за содержание русской армии, воевавшей в Румынии. В России указывается, что русская армия, находясь на территории Румынии, защищала, прежде всего, интересы Румынии, а также всячески помогала румынам материально²⁵³. Определить эту «цену» затруднительно по многим условиям, так как трудно сопоставить, например, снабжение союзника продуктами питания и пролитую на территории соседа кровь военнослужащих.

Представляется, что следует сделать упор на сотрудничестве двух государств в военно-экономической сфере в тяжелое время - период Первой мировой войны, которое фактически длилось немногим более года - с августа 1916 по конец 1917 гг. Можно рассмотреть данную проблему по нескольким направлениям такого сотрудничества - снабжение, инфраструктура, продовольствие.

С началом Первой мировой войны и объявлением нейтралитета Румынии, последняя продолжала торговать с державами обоих враждующих военно-политических блоков, каждый из которых был заинтересован втянуть Румынию в войну на своей стороне. Что касается Российской империи, русские были заинтересованы в сотрудничестве Румынии в доставке русских грузов для Сербии. Поэтому, русская сторона была вынуждена идти на уступки, по политическим причинам переступая через законодательство военного времени. Например, весной 1915г. румыны закупили в России для

²⁵³ См. Поживайлова Т.А. *Русско-румынские отношения в годы Первой мировой войны и проблемы взаиморасчетов* // Первая мировая война и судьбы народов Центральной и Юго-Восточной Европы: очерки истории. М., Институт славяноведения РАН. 2015. С. 606-607.

нужд своей армии 2 тыс. вагонов пшеницы, вывоз которой, равно как и прочих зерновых, был запрещен. Тем не менее, министр иностранных дел С.Д. Сазонов 3 апреля просил премьер-министра И.Л. Горемыкина выпустить этот хлеб в Румынию, так как через нее идут грузы в Сербию. Совет министров в заседании 7 апреля разрешил, но при условии, что русская пшеница не будет перепродана какому-либо другому государству, под которым имелись в виду Германия и Австро-Венгрия. Помимо того, в 1915г. Румыния купила в России 316 920 пуд рыбы, и еще 37 тыс. пуд в начале 1916г. В итоге, лишь 27 мая 1916г. особым журналом Совмина был воспрещен вывоз в Румынию мяса, рыбы и жиров, в которых нуждалась армия²⁵⁴.

Еще одним товаром для румын стали лошади. Помощник инспектора артиллерии армий Румынского фронта ген. А.Н. Виноградский вспоминал, что в Румынии «остро стоял конский вопрос, вследствие незначительного количества и вообще неудовлетворительного качества румынских лошадей. Некоторым подспорьем являлись волы, которыми пользовались для запряжки румынской тяжелой артиллерии и обозов»²⁵⁵. В конце 1914г. ранее торговавший с Румынией торговец Файнберг закупил у конеторговцев Тамбовской и Воронежской губерний 6 тыс. лошадей - артиллерийских и обозных 1-го разряда, хотя Министерство земледелия просило Горемыкина отказать румынам в покупке, так как в лошадях нуждалась русская армия²⁵⁶.

Однако, политика была сильнее, и по официальному ходатайству румынского правительства по соглашению со Ставкой и МИДом миссии во главе с полковником Паяну было дано разрешение. Помимо того, 7 тыс. лошадей для Румынии закупил купец Гагеибаисутов, и эти лошади отправлялись в Румынию на судах Экспедиции особого назначения под командованием контр-адмирала М.М. Веселкина. До 6 февраля 1915г. уже было вывезено 2 669 лошадей²⁵⁷.

Дабы избежать запрета, торговцы покупали лошадей под предлогом поставки для сербской армии. Что касается вывоза лошадей, закупленных миссией Паяну, дело затянулось - еще в феврале 1916г. румыны просили дать им вывезти купленные 6 тыс. лошадей. Между тем, данный вопрос был вынесен на рассмотрение Совета министров, который, невзирая на обозначившуюся нехватку кавалерийских лошадей и для русской армии, дал разрешение на 2 тыс. лошадей²⁵⁸.

²⁵⁴ Российский государственный исторический архив (РГИА). Ф. 1276. Оп. 11. Д. 1252. Л. 2-3, 14, 25-25об., 64.

²⁵⁵ Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). Ф. 6260. Оп. 1. Д. 2. Л. 16.

²⁵⁶ Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА). Ф. 369. Оп. 12. Д. 3. Л. 13.

²⁵⁷ ГАРФ. Ф. 102. 2-е делопроизводство. Оп. 73. Д. 229. Л. 11, 17, 19, 23.

²⁵⁸ *Особые журналы Совета министров Российской империи. 1916 год.* М., Росспэн. 2008. С. 80-82.

Осенью 1915г. румыны хотели купить 4 тыс. тонн стали, но им было отказано, так как по мнению русских, этим был бы нанесен явный ущерб потребностям военного ведомства - «металлический голод» уже становился реальностью, а для русской армии, отступавшей в кампании 1915г., требовалось много вооружения и боеприпасов. Разумеется, румынская сторона прибегнула к давлению, сообщая, что австро-германцы уже предлагали такие поставки, но румыны отклоняли их предложения, «снабжение Румынии недостающими ей предметами военного снаряжения» - «одним из непереносимых условий своего выступления на нашей стороне». Тем не менее, некоторые материалы в необходимых объемах (сода, брезенты, веревки, шины для автомобилей, материалы для аэропланов) русские все-таки продавали (например, 10 тыс. метров брезента в марте 1916г.²⁵⁹). В целом, вплоть до весны 1916г. русская сторона не отказывала румынам в приобретении продуктов питания (кроме сливочного масла) и лошадей, а также и других материалов (селитра). Русские старались ограничивать румынские закупки в России, но прямых запретов не было.

Ситуация с взаимным сотрудничеством и сделками по материалам военного назначения, резко изменилась с вступлением Румынии в войну в августе 1916г. Во-первых, на то существовали общесоюзные договоренности; во-вторых - поддержка союзника, разумеется, была вкладом в общую копилку победы; в-третьих, совместные действия плечом к плечу русских и румынских войск, должны были быть обеспечены надлежащим количеством ресурсов. Следовательно, с этого момента русские (а также и общесоюзные, следующие транзитом через Россию) грузы стали поставляться в больших количествах. Уже в августе румыны запросили 1 тыс. тонн и 20 тыс. вагонов чугуна, а в начале октября - по 50 тонн чугуна ежедневно²⁶⁰.

Учитывая, что Россия обязывалась поставлять для Румынии грузы от союзников из портов Архангельска и Владивостока, в середине октября 1916г. румынское правительство оценивало «в 3 тыс. тонн самую крайнюю необходимость ежемесячной доставки по Владивостокской железной дороге материалов, предназначенных для военного министерства»²⁶¹. С вступлением Румынии в войну, посылались заказы и запросы на военные товары - вещества для выработки пороха, взрывчатые вещества, различные металлы, предметы санитарного, интендантского и артиллерийского снабжения, уголь и проч. В ноябре 1916г. румынам передали 5 вагонов жести для производства консервов, а также приступили к выполнению трех заказов на

²⁵⁹ РГВИА. Ф. 369. Оп. 1. Д. 95. Л. 28, 66.

²⁶⁰ Там же. Л. 389.

²⁶¹ РГВИА. Ф. 2000. Оп. 1. Д. 6082. Л. 55.

полушубки для румын общим количеством 100 тыс. штук²⁶².

Определенную помощь и румыны оказывали русской стороне. Конечно, экономические возможности России и Румынии были несопоставимы, однако румынское руководство сделало многое, чтобы не остаться в долгу перед русскими. Например, русские раненые из Добруджи отправлялись в бухарестские госпитали, а 7 ноября было возбуждено ходатайство, чтобы получить разрешение румын на вывоз нефтяных продуктов в Бессарабию, где «ощущается ныне острый недостаток в нефтяных продуктах для нужд местной промышленности»²⁶³. В частности, нефть требовалась для одесских мельниц, работавших для армии. В свою очередь, в ноябре 1916г. румыны просили дать 5 тыс. вагонов угля, «ввиду недостатка топлива для румынских железных дорог, вызванного отсутствием запаса нефти в Молдавии»²⁶⁴. В результате, 13 ноября румынам было уступлено 30 тыс. тонн угля.

Довольствие прибывшего в Румынию уже в августе 1916г. русского Добруджанского отряда ген. А.М. Зайончковского (47-й армейский корпус) должно было производиться распоряжением Одесского военного округа²⁶⁵. Однако, почти сразу румыны также стали поставлять русским продовольствие и фураж, снабжая русские подразделения. Уже 19 августа Главный начальник военных сообщений телеграфировал директору Дипломатической канцелярии в Ставке, что «при установившихся в последнее время условиях возникает необходимость навязать и поддерживать непосредственные сношения между русскими и румынскими железными дорогами для возможно спешного разрешения разного рода вопросов, касающихся совершаемых по военным обстоятельствам перевозок». На русско-румынской конференции 8-12 сентября были достигнуты соглашения и подписаны соответствующие договоренности. Грузы для русского 47-го корпуса перевозились за счет румынской стороны, а русские платили только за транзит в Буковину (около 500 верст). Румыны также сообщили, что готовы продавать хлеб для 9-й армии в Буковине²⁶⁶.

Конечно, взаимные поставки оказывались не бесплатно. Подсчитать всего было невозможно, но большая часть грузов и услуг все-таки подлежала учету и последующей оплате между союзниками. Что касается русской стороны, то уже 14 сентября 1916г. военный министр приказал ГУГШ «взять на отдельный учет грузы, отправляемые

²⁶² РГВИА. Ф. 369. Оп. 1. Д. 95. Л. 385, 437, 497.

²⁶³ РГИА. Ф. 1276. Оп. 12. Д. 1555. Л. 4.

²⁶⁴ ГАРФ. Ф. 1783. Оп. 2. Д. 653. Л. 16.

²⁶⁵ РГВИА. Ф. 499. Оп. 3. Д. 1643. Л. 9.

²⁶⁶ РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 2120. Л. 15, 60-62.

румынскому правительству». Ответственность за учет поставляемых румынам грузов прежде всего несло Главное интендантское управление (ГИНТУ), так как на первых порах для румынских нужд поставлялись предметы интендантского довольствия - в первую голову вещи. Примечательно, что закупки для румынской стороны внутри России производились без наценки, по внутренним ценам, а на те предметы, на которые были введены или вводились твердые цены - по твердым ценам. Например, 8 ноября Главный интендант ген. К.Н. Егорьев дал наряд Земскому и Городскому союзам на высылку в Румынию 50 тыс. полушубков из числа заготовленных для румынской армии и заказ на 1 млн. комплектов белья. При этом румынские заказы шли через русское интендантство, дабы самостоятельными закупками не взвинчивать цены²⁶⁷.

Тем же способом производились расчеты и за работы. Например, начальник инженеров армий Юго-Западного фронта ген. К.И. Величко в телеграмме в Ставку от 22 октября 1916г. предлагал следующий порядок работ, которые должны были вестись русскими саперными подразделениями в Румынии: «1. Все работы следует вести, оплачивая их распоряжением руководителей работ из русского строительного кредита при участии русского фактического контроля; 2. Истраченная сумма должна целиком возмещаться русской казне румынским правительством. Только этот порядок обеспечит скорое производство работ, правильную плату рабочим, организацию их питания и санитарного надзора, ибо румыны никаких соответственных организаций не имеют и быстро создать не могут». Так как румынские рабочие не имели теплой одежды (на 17 ноября - 10 911 румынских рабочих при 645 подводах, а требуется 60 тыс. рабочих и 6 тыс. подвод), 1 декабря Величко просил предоставить в его распоряжение русских рабочих²⁶⁸.

В середине ноября 1916г. военный министр ген. Д.С. Шуваев указал, что «румынская армия в вопросах снабжения должна быть рассматриваема не только как нашей союзной армией, но и как выполняющая общие с нашими армиями задачи, успешное разрешение которых в настоящее время приобретает первостепенное значение. Поэтому своевременное удовлетворение заявлений румынского правительства об отпуске предметов снабжения должно быть поставлено на один уровень с удовлетворениями потребностей наших армий»²⁶⁹. Таким образом, с неудовлетворительным развитием военных действий в Румынии румынская армия все больше переходила на вещевое

²⁶⁷ РГВИА. Ф. 369. Оп. 1. Д. 95. Л. 256, 531.

²⁶⁸ РГВИА. Ф. 2006. Оп. 1. Д. 15. Л. 37, 134, 206.

²⁶⁹ РГВИА. Ф. 369. Оп. 1. Д. 95. Л. 505.

довольствие России, так как противник быстро продвигался по румынской территории, захватывая инфраструктуру. Так, 27 ноября Егорьев сообщал в штаб Юго-Западного фронта, которому пока подчинялись действовавшие в Румынии русские войска, что для румынской армии высылается обмундирование из Москвы. На данный момент уже выслано: 87 тыс. шинелей, 110 тыс. походных рубах, 100 тыс. телогреек, 80 тыс. шаровар, 100 тыс. ватных брюк, 31 тыс. «полусапог с вязаными бинтами»²⁷⁰. Всего в ноябре 1916г. румынской армии было передано 80 тыс. пар сапог и 100 тыс. комплектов обмундирования.

Основной проблемой на румынском театре военных действий (ТВД) в конце 1916г. стало продовольственное и фуражное снабжение войск и мирного населения. Осенью румыны обязывались подавать для русских перевозок 12 составов на Яссы и 6 на Ицканы²⁷¹, однако в Российской империи уже начинался продовольственный кризис, который чем дальше тем больше сказывался на действующей армии. Румынский ТВД, чрезвычайно слабо связанный с Россией железными дорогами, что усугублялось разницей в ширине русской и румынской колеи, на рубеже 1916/1917г. стали наиболее проблемным участком Восточного фронта в деле снабжения.

С падением Бухареста наметившееся ранее беженское движение, резко усилилось, причем вся эта масса - по разным подсчетам от 1 до 3,5 млн. чел., двинулась на северо-восток, навстречу двигавшимся в Румынию русским войскам. Встречное перемешивание двух больших людских потоков неминуемо вела к затруднениям в снабжении. Забитые железные дороги вынуждали обратить пристальное внимание на местные средства - то есть, на ресурсы Румынии. В конце ноября, как рапортовали русские железнодорожники, «полная ненадежность и неподготовленность румынских железных дорог к перевозкам войск» мешала сосредоточению русских войск, а «надежды румынского правительства восстановить нормальное положение и покончить с затруднениями, созданными эвакуацией, не оправдались»²⁷².

Отправляемые в русскую Ставку жалобы считали, что причиной падения подвоза стало то обстоятельство, что железные дороги остались в руках румын, которые перегнали в Молдавию весь подвижной состав, забив станции и пути так, что за декабрь 1916г. вообще нельзя было двинуть грузов²⁷³. Тем не менее, румыны не могли передать русским управление своей железнодорожной сетью хотя бы уже только потому, что им требовалось организовать

²⁷⁰ РГВИА. Ф. 2006. Оп. 1. Д. 15. Л. 202.

²⁷¹ РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 464. Л. 72.

²⁷² РГВИА. Ф. 2085. Оп. 1. Д. 15. Л. 60б.

²⁷³ ГАРФ. Ф. 601. Оп. 1. Д. 674. Л. 50б.

эвакуацию. Так, 17 декабря русский посланник в Румынии А.А. Мосолов телеграфировал в Ставку, что следует передать румынские железные дороги в русское управление и под русскую охрану с участием румынских членов в смешанных комиссиях, дабы не подрывать их самолюбие. В декабре 1916г. румыны передали в русскую эксплуатацию участок Унгени - Кристешти - Николино, с устройством в Николино смешанной параллельной эксплуатации.²⁷⁴ На время военных действий считались открытыми и включенными «в прямое сообщение с дорогами русской сети», румынские пограничные станции Сокола, Николино и Яссы.²⁷⁵ Разумеется, решение о совместных действиях русских и румынских железнодорожников являлось компромиссным, а потому не самым лучшим, но, как представляется, другого решения и не могло быть.

В конце 1916г. румынское военно-политическое руководство оказалось перед двойственным выбором: с одной стороны, требовалось, разумеется, прокормить собственных людей - остатки армии, новобранцев и беженцев. С другой - надлежало делиться с русскими войсками, ведшими оборонительные бои с наступающими австро-германцами и служившими единственным щитом между неприятелем и оставшейся румынской территорией. Чтобы не допустить голода среди беженцев, румыны делились с русскими по остаточному принципу, но неизменно идя навстречу в случае жестких требований, сознавая свою зависимость от русской помощи. Главное - в период общего отхода продовольствие и фураж фураж доставлялись всем адресатам, пока была возможность.

Данная двойственность, проистекавшая из объективных условий общей нехватки продовольствия, прослеживается по документам. Например, телеграмма русского военного представителя при румынском командовании ген. М.А. Беляева в Ставку от 26 ноября 1916г. сообщала, что «Румынская Главная Квартира и военное министерство просят поставить в известность, что с отходом в Молдавию как армии, так и значительной части населения, войска наши не могут рассчитывать на средства продовольствия страны и должны быть обеспечены только подвозами из России». Спустя два дня командарм-9 ген. П.А. Лечицкий, чья армия дралась плечом к плечу с румынами в Южных Карпатах с начала осени, телеграфировал, что у населения продовольствие есть, но оно не хочет продавать. Поэтому Главный интендант просил «распоряжения по соглашению с генералом Беляевым произвести платную реквизицию в пределах Румынии, также в Белецком уезде прилежащей Молдавии, и за счет

²⁷⁴ РГВИА. Ф. 2004. Оп. 2. Д. 72. Л. 67.

²⁷⁵ РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 2120. Л. 447.

этих средств образовать запасы»²⁷⁶.

Румынские интенданты, стремясь сохранить оставшиеся запасы продфуража для довольствия собственных войск, и в декабре 1916г. продолжали отказывать русским в выдаче продуктов, «мотивируя свой отказ имеющимся строгим предписанием начальства не давать русским войскам продуктов» и запрещая русским интендантским службам выяснять ресурсы занимаемых районов. В свою очередь, 9 января 1917г. командарм-4 ген. А.Ф. Рагоза докладывал Помощнику главнокомандующего армиями Румынского фронта ген. В.В. Сахарову: «на запрос интенданту румынской армии где, сколько и каких продуктов он может нам предоставить для довольствия нашей конницы, находящейся в его районе, последний сообщил, что, к сожалению, не может нам дать ничего. На запросы корпусов, получают ли они от румынского интендантства продовольствие, последовал ответ, что регулярно ничего не получают, а если и были получки, то случайные и в незначительном количестве»²⁷⁷.

Смысл сложившихся трений заключался не в нежелании румынской стороны как таковой помогать русским, а в объективной нехватке ресурсов, которых было недостаточно и для самих румын. Отсюда и постоянная настойчивость румын в организации подвоза продовольствия и фуража для русских армий из России, что в свою очередь, было тяжело сделать из-за слабости транспортной инфраструктуры.

Трения между союзниками по вопросам снабжения, ставшие следствием совпадения многих факторов объективного характера, в конце концов вышли на самый верх. В середине декабря, выполняя распоряжение Начальника штаба Верховного главнокомандующего (Наштаверх) ген. В.И. Гурко, Мосолов обратился к румынскому премьер-министру И. Братиано с просьбой передать русским склады и снять запрет местным румынским землевладельцам продавать зерно для русских войск. Не получив ответа, Мосолов повторил просьбу, но уже - нотой с жесткими выражениями из телеграммы Гурко, на что получил ответные упреки в угрозах со стороны русских. После двухдневного обсуждения проблемы с румынскими министрами внутренних дел, государственных имуществ и публичных работ, внесших свои предложения, - было решено соглашение, «в силу которого румынское правительство обязуется поставлять по 2 тыс. вагонов в месяц зерна, избыток скота и фуража и соглашается на занятие всех нужных нам помещений под склады нашего интендантства с тем, чтобы как зерно, так и скот и фураж были бы возвращены

²⁷⁶ РГВИА. Ф. 2009. Оп. 1. Д. 30. Л. 87, 98.

²⁷⁷ РГВИА. Ф. 2086. Оп. 1. Д. 70. Л. 20, 29, 63, 186.

румынскому правительству». Румыны обязались до 1 января «предоставить список мест и количество зерна, готового к приему интендантством». Данное предложение, с точки зрения Мосолова, являлось выгодным по следующим причинам:

- «1. при скупке румынским правительством зерна цены будут менее вздуваться, и правильнее будут распределяться районы закупки.
2. запасы зерна уменьшатся, так же как и при покупке, что важно при оставлении нами этих местностей, причем английские склады (урожая прошлого года) останутся целыми и мы их можем приобрести во всякое время, если бы мы не могли румынам возместить их зерно, когда население стало бы голодать, а в случае нашего отступления англичане уничтожат эти склады.
3. румыны, если принять их предложение, будут помогать нам в смысле перемол и доставки, что в денежном отношении, казалось бы, будет выгоднее для войска, чем покупка, которая неминуемо вызовет пререкания о том, продан ли излишек или необходимое для землевладельцев зерно.
4. из приложенных статистических данных видно, что у населения к апрелю иссякнут все зерновые запасы. Со своей стороны, думаю, что лишь последние полтора-два месяца до нового урожая у них будут затруднения в зерне.
5. считаю, что если бы румыны не исполнили своих обязательств, то всегда можно вернуться к порядку покупки зерна»²⁷⁸.

Видя, что союзники пошли на компромисс, 25 декабря 1916г. Гурко в телеграмме Мосолову и Сахарову расставил приоритеты в снабжении, как это виделось со стороны России: «Прошу Вас не отказать разъяснить румынскому правительству, что с моей стороны абсолютно никаких угроз не делалось, а я лишь считаю необходимым объяснить картину того, что происходит и к чему силой обстоятельств будет принуждена армия, ибо отход к своим границам может по необходимости произойти вследствие недостатка в продовольствии, в чем в значительной степени виновна разруха румынских железных дорог. Способ, каким можно достигнуть получения всего продовольствия для армий, для меня безразличен, лишь бы войска были обеспечены всем необходимым и не голодали в то время, когда в стране продовольствие имеется. Что касается обязательства вернуть румынскому правительству забираемое зерно, скот и фураж, то я полагаю, что это обещание мы не в состоянии будем выполнить... и по этому вопросу убедительно прошу разъяснить румынскому правительству, что от войск скрыть нельзя, что в районе имеется продовольствие и

²⁷⁸ РГВИА. Ф. 2086. Оп. 1. Д. 70. Л. 156-159.

фураж, которые в то же время войска не получают. На этой почве возможны серьезные недоразумения, неудовольствие войск, положение духа войск и наконец даже грабеж. Совершенно безразлично, кому принадлежат запасы, имеющиеся в стране, не исключая и англичан. Необходимо ими всеми пользоваться широко, что гораздо лучше, чем при отступлении уничтожать, оставляя лишь строго необходимое на пропитание населения и обсеменение полей»²⁷⁹.

Дабы упорядочить взаимодействие, к каждому русскому корпусу румыны прикомандировали 1 румынского комиссара по снабжению²⁸⁰. Исполняющий обязанности начальника румынского Генерального штаба генерал К. Кристеско 31 декабря 1916г. представил Сахарову список румынских правительственных комиссаров при армейских корпусах русских армий Румынского фронта:

- 6-я армия: майор запаса Г.-Т. Иоан (депутат) и поручик запаса И. Элефтерие (депутат).
- 4-я армия - Э. Захариа (главный инспектор администрации), И. Попеску (префект Романацы), Г. Мумуяну (префект Констанцы) и С. Беллу (префект Телеорман).
- 9-я армия - Н. Галки (префект Сырат), М. Берцеану (префект Ялоницы), К. Кыллыгыреану (полицмейстер) и Н. Кынаныу (полицмейстер)²⁸¹.

Конечно, система не сразу вошла в свое русло. Так, 20 января 1917г. интендантство Румынского фронта телеграфировало Сахарову: «разрешение покупки всех продуктов сводится на нет общей инструкцией комиссарам правительства, согласно которой количество продуктов и скота, кои могут быть проданы, определяется особыми комиссиями, еще не сформированными. Нормировка количества продовольственных запасов точно не установлена, что может вызвать злоупотребления и пассивное противодействие гражданских властей»²⁸². Что касается скота, то некоторые землевладельцы Румынии эвакуировали скот в Молдавию, что в будущем можно было бы использовать для армии. Сахаров просил разрешить эту эвакуацию, и Ставка согласилась²⁸³.

В отношении хлеба, в определенной степени ситуацию спасли ранее образованные запасы хлеба, закупленные в Румынии сербами и англичанами, чтобы не допустить вывоза этого хлеба в Германию. Накануне вступления Румынии в войну румынское правительство продало товарную часть хлеба неприятелю, но союзники закупили

²⁷⁹ Там же. Л. 148-149.

²⁸⁰ РГВИА. Ф. 2009. Оп. 1. Д. 30. Л. 97об.

²⁸¹ РГВИА. Ф. 2086. Оп. 1. Д. 70. Л. 113об.

²⁸² Там же. Л. 206.

²⁸³ РГВИА. Ф. 2009. Оп. 1. Д. 30. Л. 170.

некоторое его количество, причем зная, что вывезти хлеб все равно не смогут. В частности, запасы сербского правительства в середине ноября вывозились из Рени в Тирасполь «и другие тыловые районы для перемолва на месте в Браиловских мельницах» в размере около 500 тыс. пуд пшеницы и ячменя. 30 ноября Егорьев указал окружному уполномоченному Министерства земледелия в юго-западном регионе гофмейстеру С.Н. Гербелью «принять меры к использованию этого зерна на месте». Главноуполномоченный по закупке продовольствия для сербской армии М. Шайнович согласился уступить этот хлеб русским, с последующим возвратом в России в том же количестве, после чего Гербель получил распоряжение использовать этот хлеб для довольствия войск²⁸⁴.

Что касается английского хлеба, то в пределах войскового района Румынского фронта имелось около 2 млн. пуд английской пшеницы. Представитель английского правительства в Яссах капитан Питтс заявил представителю российского Министерства земледелия Вишневному, что «вопрос об уступке ее русскому правительству принципиально решен и представлен на окончательное решение английского правительства, от которого ожидается получение полномочий для заключения договора». Британская пшеница подлежала «зачету в общий ресурс румынского правительства»²⁸⁵. Уже 7 января 1917г. Мосолов сообщал в штаб Румынского фронта, что англичане готовы передать свои запасы пшеницы русским, а «возмещение может быть произведено или теперь деньгами по современной цене или зерном после открытия Дарданелл»²⁸⁶.

В декабре 1916г., пока позиционный фронт еще не установился, а русские не образовали тылов действующих в Румынии армий, на первый план выдвинулась задача доставки продуктов войскам. Запасы находились в Одессе и пунктах по Днестру, однако железнодорожная линия Бендеры - Унгени - Яссы, едва могла обслуживать одну 9-ю армию. Сахаров указывал, что «с утратой водного пути по Дунаю Румынский фронт должен также базироваться на эту линию, и ввиду скорого истощения местных средств, русские армии обречены на голодовку»²⁸⁷. Значение Одессы для Румынского фронта увеличивалось и в связи с постройкой линий Одесса - Аккерман, Бессарабская - Леово и Арцыз - Измаил²⁸⁸.

Однако в целом, осенью 1916г. приоритет в продовольственном

²⁸⁴ Там же. Л. 103-104, 132, 177.

²⁸⁵ РГВИА. Ф. 2086. Оп. 1. Д. 45. Л. 120-121.

²⁸⁶ Там же. Д. 70. Л. 3.

²⁸⁷ РГВИА. Ф. 2009. Оп. 1. Д. 30. Л. 164.

²⁸⁸ РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 464. Л. 99об.

снабжении как самих румын (что естественно), так и русских войск, воевавших в Румынии, принадлежал румынской стороне: Отладка снабжения румынского ТВД со стороны русских только-только происходила, и довести ее до конца стало возможным лишь с установлением позиционного фронта в начале 1917г.

В ситуации общего отхода войска обеих армий и беженцы перемешивались, что путало пути подвоза. Поэтому, Ставка требовала от Мосолова и Сахарова, чтобы хотя бы рабочие прифронтовой полосы, строившие тыловые укрепления, были приняты на румынское довольствие - «как пришедшие на защиту румынской территории». В свою очередь, Ставка предлагала оттянуть в тыл румынские пополнения, так как после того как местные запасы иссякнут, все равно железные дороги не в силах будут подвозить необходимое им продовольствие»²⁸⁹. В целом, в декабре 1916г. в Румынию было назначено 1800 вагонов с грузами²⁹⁰.

Общие проблемы во взаимоотношениях с румынами - эвакуация Румынии, устройство румынских беженцев, переотправка грузов для Румынии из Архангельска, распределение эвакуированных из Румынии грузов по русским заводам и складам - вызывали необходимость создания особого делопроизводительного отделения по румынским делам при русской Ставке²⁹¹. После падения Бухареста и отступления русско-румынских войск к границе, встал вопрос об эвакуации населения, скота, зерна, сельскохозяйственных орудий и машин, правительственных учреждений, промышленных предприятий из русской Бессарабии. Постановлением Совета Министров от 9 декабря 1916г. было образовано Особое междуведомственное совещание для ближайшего соображения вызываемых возможностью эвакуации Румынии мероприятий во главе с сенатором Д.И. Засядко. 12 декабря император Николай II повелел сосредоточить в руках Засядки всей распорядительной власти по проведению подготовительных и исполнительных мер по эвакуации Румынии.

Прежде всего, из Румынии эвакуировались заводские предприятия и военные грузы²⁹², эвакуацией которых ведал ген. И.Н. Толмачев. Главная часть грузов поступала в ведение Главного артиллерийского управления (ГАУ) и направлялась в Россию через Черновицы, где находился координировавший эти действия генерал Н.В. Шульга²⁹³. О пропуске грузов, эвакуируемых из Румынии говорилось:

²⁸⁹ РГВИА. Ф. 2006. Оп. 1. Д. 15. Л. 271.

²⁹⁰ РГВИА. Ф. 369. Оп. 13. Д. 64. Л. 595.

²⁹¹ РГВИА. Ф. 2003. Оп. 2. Д. 283. Л. 142.

²⁹² РГВИА. Ф. 369. Оп. 6. Д. 332. Л. 1.

²⁹³ РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 464. Л. 453.

«грузы, принадлежащие румынской армии, все подлежали свободному пропуску, в том числе и составляющие оборудование казенных румынских мастерских, нужных для армии»²⁹⁴.

С созданием Румынского фронта по приказу Ставки от 5 декабря 1916г., румынская армия вошла в его состав «на тех же основаниях, как и [русская] 6-я Дунайская армия». Поэтому Главное военно-техническое управление «внесло в план снабжения нашей армии на 1917-1918гг. 10% надбавки для румынской армии»²⁹⁵. То есть, при исчислении заготовок разного плана на этот период, потребность румынской армии бралась в размере 10% от потребностей русской армии²⁹⁶. Характерно указание Ставки от 1 января 1917г. Сахарову: «предписываю при уничтожении запасов по военным обстоятельствам вести по возможности учет уничтоженному имуществу при участии румынской администрации в видах предотвращения впоследствии чрезмерных требований о вознаграждении за уничтоженные запасы»²⁹⁷.

Иными словами, обе стороны отнюдь не безвозмездно сотрудничали друг с другом, а также стремились к практике взаимозачетов. Например, в декабре 1916г. румыны попросили 2 тыс. вагонов сахара, что было поддержано Мосоловым. Однако Министерство земледелия уже после революции сочло возможным дать только половину затребованного, так как в России сахар стал первым дефицитным продуктом, на который в 1916г. вводились карточки в городах. При этом румыны ссылались на то, что в 1916г. они уступили русским войскам «несколько сот вагонов сахару, предназначенных для гражданского населения»²⁹⁸. Летом 1917г. румынской армии было уступлено еще 100 тыс. пуд сахара, и гражданскому населению Румынии - 40 тыс. пуд, причем сахар передавался по установленной в России твердой цене. Русскими подчеркивалось, что часть сахара давалась румынам «в возврат заимообразно отпущенного»²⁹⁹.

Другой пример: интендантство Румынского фронта в конце января 1917г. запросило Главного полевого интенданта (Главполинт), имеются ли соглашения с союзниками «относительно отпуска продуктов частям и офицерам румынской, французской и английской армий, на началах взаимности», дабы «установить порядок расчета за забираемые продукты». Телеграммой от 27 января Главполинт ответил, что «такого соглашения не имеется и что продукты следует

²⁹⁴ РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 2120. Л. 279а.

²⁹⁵ РГВИА. Ф. 369. Оп. 11. Д. 10. Л. 6.

²⁹⁶ РГВИА. Ф. 369. Оп. 1. Д. 215. Л. 51об.

²⁹⁷ РГВИА. Ф. 2086. Оп. 1. Д. 70. Л. 195.

²⁹⁸ ГАРФ. Ф. 1783. Оп. 2. Д. 653. Л. 9, 67.

²⁹⁹ Российский государственный архив экономики (РГАЭ). Ф. 1943. Оп. 6. Д. 2316. Л. 10, 101.

отпускать на одинаковых основаниях, как и русским войскам, ведя отдельный учет выданному частям войск этих армий, а офицерскому составу - за наличный расчет или бесплатно, как и русским офицерам»³⁰⁰.

Новую ситуацию подводил доклад по ГИНТУ от 2 января 1917г.: «ввиду изменившегося положения Румынии, от королевского румынского посольства 22 декабря поступило, взамен прежнего, новое требование на вещи и материалы, подлежащие высылке из России в Румынию. В новом требовании румынского посольства одни просимые ранее предметы теперь совершенно не испрашиваются, другие испрашиваются в ином количестве, срок доставки всех предметов указан кратчайший». Румыны просили передать им 200 тыс. шинелей, 200 тыс. суконных походных рубах, 200 тыс. суконных шаровар, 400 тыс. шерстяных перчаток. Когда румынская армия вошла в состав Румынского фронта, румынам перестали отдельно высылать те или иные предметы снабжения, а снабжение теперь шло через русское интендантство. В январе 1917г. ГИНТУ установило норму снабжения румынской армии на 200 тыс. чел.³⁰¹

Часть материалов для Румынии передавалась русскими, а часть - другими союзниками, причем грузы из Англии и Франции шли для румын транзитом через русскую территорию. Поэтому, русскими была создана Комиссия по снабжению румынской армии во главе с начальником Сестрорецкого оружейного завода ген. Г.М. Гибер фон Грейфенфельсом. Но так как он редко бывал в Петрограде, то фактически Комиссию возглавлял его помощник генерал-майор В.Г. Федоров. 22 декабря 1916г. Федоров сообщал в ГАУ, что ходатайства румынского правительства «нередко преувеличены и весьма неопределенны». Румыны делали один и тот же запрос всем союзникам: например, после получения от России 183 тыс. винтовок, румыны просили у России еще 250 тыс., у Франции - 300 тыс. и Англии - 300 тыс. винтовок³⁰².

В связи с массовыми перевозками войск на Румынский фронт, Юго-Западные железные дороги не имели возможности своевременно подвозить грузы для румынской армии, присланные из Англии и Франции. Уже в ноябре на южных дорогах скопилось свыше 500 вагонов с грузами особой важности для румын (доставляемые из Архангельска и Владивостока от союзников), в том числе более 300 вагонов с оружием и боеприпасами. В Румынию шло очень много грузов, и все они подойти не могли. Поэтому, менее важные (например, колючая проволока) выгружались в тыловых базисных магазинах и складах - Кременчуг, Дарница, Конотоп, Гребенка, Ромны, Мерефа,

³⁰⁰ РГВИА. Ф. 2086. Оп. 1. Д. 45. Л. 97.

³⁰¹ РГВИА. Ф. 499. Оп. 2. Д. 1085. Л. 1-3, 12.

³⁰² РГВИА. Ф. 369. Оп. 11. Д. 10. Л. 4.

Полевая. Более важные (например, 150-мм орудия) - немедленно отправлялись на фронт. Тыловые базы для грузов для Румынского фронта: артиллерийские - Кременчуг и Карловка, инженерные - Полтава, вещевые интендантские - Кременчуг, авиационные - Брянск, Ярославль - порох и взрывчатые вещества. Запасная база для всех грузов - Одесса. Везде грузами ведали смешанные русско-румынские комиссии³⁰³.

Порядок и номенклатура высылки румынской армии боевых материалов из портов Архангельска, Владивостока и Мурманска был следующим: французские винтовки, орудия, предметы обмундирования и продовольствия, аэропланы, лекарства, грузовики, инженерные инструменты, артиллерийские принадлежности, телефонные и телеграфные материалы, порох и т.д. Особо отмечалось, что «топливо, нефтяные продукты, приобретенные в России, будут отправляться с особыми поездами, независимо от вышеуказанных грузов»³⁰⁴. Поэтому, с середины марта 1917г. грузы для Румынии из Архангельска, Мурманска, Владивостока шли не в Яссы, а в базы Кременчуг, Карловка, Полтава, Брянск - «для дальнейшего их переотправления в Одессу». Начало разрухи российских железных дорог, вызванное их перенапряжением во второй половине 1916г., создавало заторы из эшелонов, ввиду чего грузы неделями оставались в вагонах, занимали пути, но не могли пробиться к пунктам назначения³⁰⁵.

После падения российской монархии в начале марта 1917г., ситуация со снабжением Румынского фронта не улучшилась, хотя новые революционные власти охотно шли навстречу румынским предложениям. Подвоз продовольствия и фуража на Румынский фронт (в вагонах).³⁰⁶

Месяц	Следовало подвезти	Фактически подвезено	В % против нормы
Январь	9 951	2 108	- 78,8
Февраль	11 844	4 539	- 62
Март	19 964	8 371	- 58
Апрель	19 320	8 773	- 55

Новый Верховный главнокомандующий ген. М.В. Алексеев 12 марта телеграфировал Сахарову: «растущий недостаток продовольственных припасов в Румынии требует скорейшего осуществления всех возможных мероприятий для борьбы с создавшимся в связи с этим положением. Ввиду сего прошу безотлагательно

³⁰³ РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 464. Л. 1, 8, 55, 79, 460.

³⁰⁴ РГИА. Ф. 273. Оп. 10. Д. 3693. Л. 30.

³⁰⁵ РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 465. Л. 26, 132.

³⁰⁶ ГАРФ. Ф. 1778. Оп. 1. Д. 312. Л. 179об.

выработать совместно с румынскими Главной квартирой и правительством и при участии нашей миссии детальный план конкретных мероприятий в этом направлении». Следовало выяснить необходимое румынам количество продовольствия, фуража и интендантского имущества (форма, обувь), «выяснить какое количество грузов фактически может по условиям транспорта быть подвезено в Румынию сверх необходимого для нужд нашей армии», определить пути эвакуации, и особенно - «на случай движения беженцев под влиянием недостатка продовольствия в Румынии»³⁰⁷.

Упорядочение сотрудничества позволило наладить взаимодействие сторон в деле снабжения. Представитель румынской армии при русской Ставке генерал Коанда 14 марта 1917г. передал записку румынского правительства, в которой румыны требовали ежедневной поставки в течение 15 дней по 6 поездов фуража, и затем до 15 июля - 15 тыс. вагонов ржи, 12 тыс. зернофуража и 5 мыла, масла и т.д. Тем не менее, в данный момент, как отмечали русские, «ни общее количество продовольственных запасов, назначенных фронту Министерством земледелия, ни работоспособность железных дорог не позволяют нам полностью удовлетворить даже потребность наших армий Румынского фронта», минимальная потребность которых составляет 324 вагона в сутки, в то время как можно подавать по возможностям железных дорог на Рени и Яссы не более 280 вагонов. Максимум, что можно выделить румынам - 1 поезд в 2 дня. Следовательно, насущные потребности румын наталкивались на невозможность русских их удовлетворить. Тем не менее, командованию Румынского фронта было дано указание «удовлетворять румынские войска в мере имеющихся у нас на местах продовольственных и вещевых запасов наравне с русскими войсками, ведя отдельно учет всему выданному румынам»³⁰⁸.

Также, в марте румыны просили дать 1 тыс. вагонов соленой рыбы, 200 вагонов риса, 200 перловой крупы, 200 разных круп, 30 чечевицы, 1500 бобов, 100 мучных продуктов, 100 сала, 100 фруктов, овощей и сушеного мяса, 30 свечей, 150 мыла, 50 чая, 50 кофе, 10 шоколада, 5 веревок, 100 сыра, 10 хмеля, 20 сгущенного молока, 10 компота, 50 орехов и 1 млн. мешков³⁰⁹. Кроме того, Сахаров разрешил румынам закупать зерно, скот и сено в Бессарабии, что ставило продовольственную организацию под руководством Гербеля в невозможность выполнять назначенные заготовки хлеба³¹⁰.

³⁰⁷ РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 464. Л. 373.

³⁰⁸ РГИА. Ф. 457. Оп. 1. Д. 488. Л. 4-8.

³⁰⁹ РГИА. Ф. 456. Оп. 1. Д. 246. Л. 226-227.

³¹⁰ РГВИА. Ф. 2009. Оп. 1. Д. 123. Л. 279-280.

По докладу министра земледелия А.И. Шингарева румынские власти и войска производили самостоятельные закупки хлебов в Бессарабской и Херсонской губерниях, «не считаясь ни с твердыми ценами, ни с правилами, установленными уполномоченными, что ведет к полному беспорядку в использовании средств этих губерний». Шингарев предлагал отказать румынам в самостоятельных закупках продфуража, делая расчет на посредничество Гербеля - «это единственный выход избежать продовольственного кризиса как у румын, так и в наших армиях при выяснившемся общем недостатке хлебов у нас»³¹¹.

Не имея возможности доставить румынской стороне затребованные продукты, Временное правительство разрешило румынам произвести самостоятельные закупки в Сибири, а также румынам было разрешено покупать любые продукты, кроме тех, что объявлялись собственностью государства по закону о хлебной монополии от 25 марта. В 1917г. румынская Продовольственная комиссия получила право закупить в Сибири, Владивостоке и Харбине 245 вагонов немонополизированных продуктов «для нужд румынского населения». Отношение Министерства продовольствия продовольственным органам Сибири гласило: «окажите со своей стороны полное содействие в закупке ими немонополизированных [продуктов], снабдите продуктами из числа монополизированных или взятых на учет в пределах общих правил и по специальным нарядам Министерства продовольствия, которые будут сделаны дополнительно». Румыны могли купить: мясные консервы - 4 вагона, рыбные консервы - 4, овощи - 4, сушеное или копченое мясо - 10, сушеная рыба - 10, сушеные овощи - 6, фрукты - 20, консервный бульон - 4, рис - 50, чай - 10, кофе - 10, какао - 2, шоколад - 5, сахар - 25, перец и др. пряности - 5, сыр и масло - 11, макароны и бисквиты - 15, свечи - 10, мыло - 10, обувь - 10, мануфактурный товар - 20³¹². Или: Отдел заготовки и снабжения мясом, салом и рыбой и организации холодильного дела при Министерстве продовольствия 24 июля внес во Временное правительство проект конвенции с румынским военным министерством по организации сушки мяса для нужд русской и румынской армий³¹³. Разумеется, это количество продуктов питания являлось слишком небольшим, чтобы преодолеть кризис снабжения. Смысл этих закупок заключался не в удовлетворении румынских потребностей вообще, а в том, чтобы показать стремление русских пойти навстречу румынам в размерах своих малых возможностей, ибо в России в это время прогрессировал продовольственный кризис.

³¹¹ ГАРФ. Ф. 6831. Оп. 1. Д. 50. Л. 13, 26.

³¹² ГАРФ. Ф. 1783. Оп. 1. Д. 24. Л. 113.

³¹³ ГАРФ. Ф. 1779. Оп. 1. Д. 1515. Л. 1.

В отношении вещевого довольствия требования румынской стороны на 1917г. составляли: рубах - 950 тыс., исподних брюк - 800 тыс., платков носовых - 300 тыс., простынь - 240 тыс., утиральников - 70 тыс., летних портянок - 200 тыс. пар, наволочек - 140 тыс., матрацев - 70 тыс., халатов госпитальных - 100 тыс., одеял шерстяных офицерских - 2 тыс., палаток госпитальных - 400 штук, суконных портянок - 400 тыс., шерстяных носков - 10 тыс., вязаных фуфаек - 5 тыс., вязаных брюк - 5 тыс.³¹⁴ Как видно из этих цифр, румыны рассчитывали на армию около 800 тыс. чел.

Помимо того, шла поставка и других грузов. Например, 7 мая 1917г. ГИНТУ сообщало окружному интенданту Московского военного округа, что румынам следует передать еще 600 походных кавалерийских кухонь³¹⁵. Летом 1917г. румыны просили 500 тонн угля и 350 тонн железа для изготовления подков, так как в Румынии этих материалов не имелось, а получить сами подковы в России не удалось³¹⁶. В июле румыны просили отпустить им 1,2 млн. шаровар, 640 тыс. походных рубах, 375 тыс. шинелей, 800 тыс. шерстяных перчаток³¹⁷.

Проектируемая ведомость снабжения румынской армии на период с 1 сентября 1917 по 1 июля 1918г.: 700 тыс. гимнастеров, столько же походных шаровар, рубах, шинелей и шерстяных перчаток, по 1,4 млн. нательных рубах и исподних брюк, 2,8 млн. летних портянок, 4,2 млн. носовых платков, 2,1 млн. утиральников, 1,4 млн. сапог или ботинок с бинтами, 700 тыс. фляг, 350 тыс. вещевых мешков, 350 тыс. ремней, 700 тыс. суконных портянок, по 350 тыс. палаток, телогреек и ватных брюк, 50 тыс. полушубков, 700 тыс. фуфаек и кальсон бумазейных, 50 тыс. валенок, 700 тыс. летних шаровар, 500 походных кухонь, 5 тыс. повозок³¹⁸.

Революционный процесс в России и начавшийся в конце лета постепенный развал фронта вынудил румынское руководство сконцентрировать максимум возможных ресурсов в своих руках. В середине сентября 1917г. русские потеряли право и возможность покупать продовольствие и скот для русских войск в Румынии, а 29 сентября 1917г. румынское военное министерство сообщало в штаб Румынского фронта: «Военное министерство получает ежедневно прошения от разных частей и их делегатов о разрешении покупок на нашей территории хлебов, фуража, овощей и скота. Министерство не в состоянии удовлетворять этим требованиям, так как даже

³¹⁴ РГВИА. Ф. 499. Оп. 2. Д. 2154. Л. 5.

³¹⁵ Там же. Л. 50.

³¹⁶ РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 465. Л. 13.

³¹⁷ РГВИА. Ф. 499. Оп. 2. Д. 1085. Л. 75.

³¹⁸ Там же. Л. 79.

количества, потребованные в договоре, могли быть доставлены лишь с большим трудом и ущербом для румынской армии и местного населения. Прошу поэтому не отказать распорядиться о прекращении подачи подобных требований в военное министерство». Тем не менее, русские части продолжали закупки и на румынской территории уже по собственной инициативе. После же октябрьского переворота и начавшейся демобилизации русской армии, противоречия стали выливаться и в явные конфликты, так как уходившим русским войскам чем-то надо было питаться, но остававшимся румынским армиям и мирному населению требовалось оставить для себя как можно больше ресурсов в силу неясной перспективы заключенного с Центральными державами перемирия. Например, 14 декабря румынская сторона настаивала перед новым командующим Румынским фронтом ген. Д.Г. Щербачевым об издании запрета на вывод скота из Румынии русскими отрядами: «ввиду того, что мы этим лишаемся последних запасов, честь имеем просить Вас довести до сведения русских армий, что им категорически воспрещается уводить скот из Румынии в Бессарабию. Румынским постам приказано препятствовать русским отрядам и частям совершать подобные поступки»³¹⁹.

Таким образом, русско-румынское военно-экономическое сотрудничество в годы Первой мировой войны носило весьма конструктивный характер. Не давая оценки вступлению Румынии в войну как таковому, надо отметить, что русские архивные документы дают однозначную картину: невзирая на разнообразные трения и недопонимания, в целом и русские и румыны стремились в максимальной степени идти навстречу друг другу в отношении взаимной экономической поддержки.

К концу 1916г. Россия сама нуждалась во всех без исключения ресурсах, даже и в продовольствии, но безупречно выполняла союзнический долг. В свою очередь, Румыния, уже потерпевшая разгром и потерю большей части территории, также старалась выполнять свои обязательства перед союзником. Совместная борьба на фронте русских и румынских солдат и офицеров плечом к плечу, дополнялась и экономическим сотрудничеством, в котором каждая сторона, преодолевая объективные тенденции негативного характера, стремилась полностью выполнить свой долг союзника по антигерманской коалиции.

³¹⁹ РГВИА. Ф. 2086. Оп. 1. Д. 17. Л. 55, 77, 292.

ПЛАН ЭВАКУАЦИИ РУМЫНСКИХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ВЛАСТЕЙ В РОССИЮ (1916-1917 ГГ.)

Илие СКИПОР

Румынская историография не придавала должного внимания некоторым темам, важным для более глубокого понимания участия Королевства Румынии в первой мировой войне. Среди таких тем судьба 110.845 румынских солдат³²⁰, взятых в плен армиями стран Центрального Блока, и соответственно почти 150.000 выходцев из Трансильвании, Баната и Буковины, попавших в плен в России; судьбы десятков тысяч румынских граждан, оказавшихся в качестве беженцев в Российской Империи; судьбы свыше 10.000 дезертиров из румынской армии; коллаборационизм населения в отношении войск и властей Германии, Австро-Венгрии, Болгарии и Турции во время их присутствия на румынской территории; эвакуация к востоку от Днестра значительной части запасов сырья, промышленных предприятий вместе с обслуживающим их персоналом и не в последнюю очередь принятые меры по подготовке к эвакуации в Россию Королевской семьи, Парламента и Правительства, министерств и других государственных учреждений, армии и других силовых структур Румынии.

С моей точки зрения, есть по крайней мере два мотива, которые способствовали в течение целого века, прошедшего по окончании войны, сохранению того непрофессионального и неестественного подхода, в соответствии с которым румынские исследователи предпочитали заниматься светлыми и героическими сторонами национального прошлого, как бы стыдясь того, что кажется не таким героичным и не столь достойным для национальной истории. Это сказывалось, соответственно, на недостаточно глубоком и систематическом изучении как национальных архивов, так и архивов Берлина, Вены, Анкары, Софии, Москвы и Санкт-Петербурга, где хранится обилие пока не введенного в научный оборот материала, касающегося войны за объединение румынских земель.

Целью нашего сообщения является как напоминание о значимости избранной темы, так и прояснение некоторых деталей

³²⁰ Constantin Kirițescu, *Istoria Războiului pentru întregirea neamului (1916-1919)*, ed. a IV-a, vol. 1, București 1989, p. 543.

подготовки операции по эвакуации в Россию короля Фердинанда I, членов его семьи, двора, Парламента, Правительства и Министерств Румынии, Армии и военных учебных заведений, других государственных учреждений, банков, промышленных предприятий оборонного значения, а также государственных ценностей, имеющих значение с точки зрения национального культурного наследия.

Для координирования этой обширной операции, в Петербурге было созвано Межведомственное совещание по объединению всех мероприятий, вызываемых возможностью эвакуации Румынии³²¹.

Совещание начало работать 10 декабря 1916 г., под председательством сенатора Засядко Дмитрия Ивановича, и функционировало вплоть до принятия Декрета временного правительства от 16 июля 1917 г., когда её функции были переданы Комиссии по эвакуации в рамках Специального Комитета Обороны.

Эта комиссия была уполномочена разрабатывать нужные меры и непосредственно руководить конкретными действиями, касающимися эвакуации и размещения в России румынской Королевской семьи, членов правительства и Парламента, Национального банка, центральной администрации, армии и разведывательной службы, некоторых учебных и больничных заведений, оборудования фабрик и заводов, сырья и животноводческих ресурсов страны.

Комиссия Засядко - в которую входили представители царской Канцелярии, военного министерства, министерства внутренних дел, финансов, здравоохранения, коммуникаций, Российского Банка и другие - организовала перевоз в Москву (с 12 по 21 декабря 1916 г.) 17-ти вагонов (в них было 1.738 ценных коробок плюс две кассеты с драгоценностями Королевы Марии), что составило первую партию эвакуированного в Россию румынского золота³²².

Кроме того, исходя из неблагоприятных вестей с фронта и разнообразия военно-политического сотрудничества между Румынией и Россией, компетенции Комиссии были расширены, это касалось, в частности, таких вещей как: наблюдение за проездом и поддержка (особенно одеждой, обувью и едой) румынских беженцев, решивших эмигрировать в Россию³²³; возвращение в Российскую Империю российских граждан, которые просили о репатриации³²⁴; эвакуация военных училищ, военных госпиталей, заводов по производству

³²¹ Российский государственный исторический архив (далее РГИА), Фонд 1277, Опись 1, дела № 1-18.

³²² РГИА, Фонд 1277, Опись 1, Д. 3 (11-26 дек. 1916 г; 167 лл.), 2 (21 дек. 1916 г - 2 янв. 1917 г, 210 лл.) и др.

³²³ РГИА, Фонд 1277, Опись 1, Д. 8 (14-18 янв. 1917 г; 158 лл.); d. 11 (28 янв. - 4 февр. 1917 г; 174 лл.)

³²⁴ РГИА, Фонд 1277, Опись 1, Д. 10 (20-27 янв. 1917 г; 177 лл.)

оружия (вместе с военными и рабочими, которые там работали)³²⁵; обеспечение корма для животных (коровы, овцы, лошади, козы), эвакуированные на Юг России³²⁶; борьба с эпидемиями, особенно с тифом среди румынских беженцев и др.³²⁷.

Деньги за всё это были заплачены румынским государством, согласно расчётам, выполненным российскими комиссиями, которые работали в этой межведомственной Комиссии³²⁸.

Операция по эвакуации Королевской семьи и Королевского Двора, Парламента, Правительства и министерств была разработана и утверждена ставкой Верховного командования и властями Петрограда до того, как она была проанализирована и утверждена румынскими и российскими властями.

Среди множества аргументов, которые подтверждают эту реальность, можно отметить тот факт, что 10 декабря 1916 г. (через 4 дня после того, как Бухарест был оккупирован войсками Центральных Держав - это произошло 6 декабря) Комиссия Засядко имела первое рабочее заседание³²⁹, в то время как первые официальные демарши, связанные с подготовкой эвакуации румынских властей в Россию, были приняты в середине декабря, после их переезда в Яссы (3/4 декабря 1916г.; 2/21 ноября по старому стилю).

Так, в секретной телеграмме под номером 868, переданной из Ясс 27 декабря 1916 г., генерал Мосолов, российский посланник в Румынии, передавал следующее³³⁰:

«В виду того, что Государю Императору благоудно было предложить Их Королевским Величествам Королю и Королеве с семейством гостеприимство Его Величества в Петроград, а если бы Их Королевским Величествам угодно было, то в том городе, где будет находиться их Правительство в случае необходимости эвакуировать Румынию, считаю нужным сообщить предложения согласованные с желаниями Стирбея (Барбу Штирбей - генеральный администратор королевских домов) и Катаржи (Генри Катаржи - гофмаршал Королевского двора)».

Согласно решениям, принятым российским дипломатом и представителями румынских властей, Королева должна была выехать вместе с семьёй в Петроград, а Король должен был остаться в Румынии до тех пор, пока это возможно, и не оставлять города, где

³²⁵ РГИА, Фонд 1277, Орись 1, Д. 13 и 14 (20-25 февр. 1917 г; 94 лл.)

³²⁶ РГИА, Фонд 1277, Орись 1, Д. 12 (4-9 февр. 1917 г; 172 лл.)

³²⁷ РГИА, Фонд 1277, Орись 1, Д. 13 (13-17 февр. 1917 г; 210 лл.)

³²⁸ РГИА, Фонд 1277, Орись 1, Д. 16 (19 янв.-11 мая 1917 г; 215 лл.) и Д. 18 (кассовая книга)

³²⁹ РГИА, Фонд 1277, Орись 1, Д. 1 (10 дек. 1916 г -16 февр. 1917 г; 98 лл.)

³³⁰ Российский государственный военно-исторический архив (далее РГВИА), Фонд 2003, Опись 2, Д. 1084, Л. 1-2.

будет работать Правительство, пока это не будет опасно для жизни.

Имея в виду вышесказанное, в телеграмме содержались пожелания Королевского Дома, чтобы в Петрограде были созданы необходимые условия для функционирования Правительства.

Согласно уточнениям румынской стороны, помимо Королевской семьи должны были быть эвакуированы: Принц Штирбей - администратор Королевского Дома; директор Канцелярии - Биткулеску, казначей - Ионеску; Кирилеану - секретарь; Генри Катаржи - гофмаршал Королевского Дома, шеф камергеров - Мадгеару; полковник Дроссо, его помощник; врачи Эдуард Ромало и Мамилеа (те, которые оперируют потом Короля 22 сентября 1926 г.); генерал Рымничеану, командор Антонеску и капитан Выртежану; секретарь Попеску и его заместитель Казаку; придворные дамы Прокопиу, Чинка и Лаховари; профессора и гувернантки принцев и т.д.

Среди представителей Короля в Ставке Командования румынской армии должны были уехать в Петроград генерал Маврокордат, адъютант Греческу, полковник Ангелеску, подполковники Флореску и Стырча.

Всего персонал Королевского Дома Румынии, который должен был эвакуироваться в Петроград, состоял из 150 персон (обслуживающий персонал разных категорий), к которым прибавлялись 15 водителей, 20 курьеров, 20 машин, 16 упряжек, 16 лошадей и т.д.

Для одежды, упряжек, машин и ценных багажей нужны были 10 вагонов и столько же и для мебели.

Румынская сторона предпочла бы, чтобы в первую очередь были бы предоставлены жилища тем, кто будет принят в Зимнем Дворце, речь идет о приготовлении резиденции для Короля и членов Правительства.

Было также изъявлено желание, чтобы еще до начала эвакуации от Королевского Двора Румынии были бы посланы в Петроград два человека, которые бы занялись вместе с представителями губернатора распределением предоставленных жилищ.

Их Величества Король и Королева желали взять с собой лишь маленькие вещи, не громоздкие, о чем должны были заявить во время своей командировки в Петроград представители Королевского Двора.

Для функционеров и обслуживающего персонала понадобилось бы до 100 небольших комнат, где бы обосновалось около 60-ти человек (служащие) с их семьями.

Отмечалось также, что некоторые высокопоставленные служащие Королевского Двора (Буткулеску, Катарджи, Мавродин и др.) имели семьи из двух-трех человек, а принц Штирбей должен был эвакуироваться с женой и четырьмя дочерьми.

Особенно достойные жилища предстояло предоставить в

Петрограде для Короля и Принца, которые должны были иметь в своём окружении не более пяти человек.

Переезд должны были делать пятью поездами: первый - до Петрограда, поезд, загруженный вещами Королевского Двора (мебель, личные вещи, упряжки и т.д.); вторым был поезд, направленный к месту расквартирования Правительства - с мебелью и имуществом, относящимся к исполнительной власти Румынии; в третьем должны были ехать 150 человек и их семьи; четвёртый - поезд для 10 автомобилей, лошадей и упряжек, в пятом поезде, состоящем из большого количества вагонов для пассажиров и трёх для багажа, должны были следовать свыше 40 членов семей уже эвакуированных лиц, 90 человек из обслуживающего персонала и их вещи.

Другие два поезда, шестой и седьмой, названные «королевскими поездами», были бы предназначены для эвакуации Короля и его окружения, в том случае, если бы Король покинул Румынию.

И в этом случае также должны были подготовить и восьмой поезд, для транспортировки десяти автомобилей, мебели и ценностей румынского Короля.

В конце телеграммы (адресованной министру и начальнику Канцелярии Императорского Двора) начальник Представительства Российской Империи в Румынии посоветовал - в случае надобности - объединить третий и четвёртый поезда.

Другие факты, которые приводят к мысли о том, что российская сторона была заинтересована в быстрой эвакуации властей Румынии, предоставлены генералом Генри Матисом Берто, начальником французской военной миссии в Румынии (октябрь 1916 - май 1918 гг. и октябрь 1918 - май 1919 г.). Он записывал 25 ноября 1916 г. в своём журнале, что генерал Михаил Алексеевич Беляев (представитель Главнокомандующего России при Главном Штабе Румынии) якобы заявил на первой встрече со своими близкими сотрудниками, что «Мы не приехали сюда, чтобы делать вид, что воюем», а 4-го января 1917 г. он записывал, (после того как непосредственно, в течение двух месяцев, мог изучить настроения войск на поле военных действий и намерения командования русских войск), что «У меня сложилось впечатление, что последняя мысль российской камарильи, это позволить румынской армии воевать или продолжить военные действия, чтобы после победы союзников, делать мину победителей и претендовать на Молдавию как награду за победу и больше ничего другого»³³¹.

Это серьёзное предположение французского генерала было основано на некоторых более ранних утверждениях, казавшихся

³³¹ См. General Henri Berthelot and Romania, *Mémoires et Correspondance*, 1916-1919, составитель Glenn E. Torrey, East European Monographs, Boulder, New York, 1987, С. 21 и 37.

сначала странными, но они доказывали существование некоторых серьёзных расхождений в военно-политических целях союзников, которые воевали вместе в Карпатах, на Дунае и на Черном Море.

12 декабря 1916 г., после взятия Бухареста, когда Королевский Двор и Правительство, центральные власти Румынии отходили к Яссам, а румыно-российские войска отступали на юг Молдавии, генерал Владимир Викторович Сахаров, командующий Дунайской Армией (с 19 октября 1916, а потом, с 13 декабря 1916 г., заместитель Короля Фердинанда I в качестве командующего союзными войсками на румынском фронте) решил разместить ставку командования в Кишинёве (откуда вернулся к ставке лишь 17 декабря). Этот выбор удивил генерала Бертло и заставил его сказать: «А почему он не поехал в Херсон или на Кавказ? Ведь это шутка».

Бессмысленными казались некоторые меры и решения, принятые штабами русской армии в отношении румынского фронта, среди которых было и решение Ставки по поводу реорганизации румынской армии между Днестром и Бугом, которое французский генерал оценивал 19 декабря 1916 как «Странная идея. Она неприемлема»³³².

В январе 1917 г. Комиссией сенатора Засядко было принято решение о том, что в случае эвакуации город Херсон будет местом дислокации Королевской Семьи и Королевского Двора, Парламента, Правительства и других центральных структур власти Румынии.

В Херсоне была создана специальная комиссия, которая должна была заниматься этим и в ее распоряжение были выделены «значительные (релевантные) кредиты», чтобы покрыть все расходы по подготовке помещений для эвакуированных людей из Румынии.

Королевская семья должна была быть размещена во дворце губернатора, а остальные эвакуированные в других зданиях города.

А так как эвакуация не состоялась, а расходы на содержание комиссии и аренду квартир поднялись до 10.000 тысяч рублей в месяц, то губернский комиссар Херсона подал идею 17 марта 1917г. Министерству Внутренних Дел, чтобы, начиная с 1 апреля прекратить работу комиссии, которая занималась подготовкой эвакуации румынских властей, и отказаться от резервирования квартир для них.

Для начала, согласно решения, принятого Михаилом Эдуардовичем Ячевским, заместителем министра внутренних дел, дата аренды продлилась на один месяц, то есть до 1-го мая 1917 г. Потом, поняв, что эвакуация пока не начинается, решили приостановить работу комиссии (начиная с 6 мая 1917 г.) из Херсона и заменить её оперативной

³³² Там же. С. 30, 32 и 33.

ячейкой - сформированной из начальника и трех агентов, которые бы занимались текущими делами бывшей комиссии, а также координированием транзита других беженцев из соседних губерний.

Для покрытия расходов, предназначенных для поддержки румынских беженцев на территории Российской Империи и подготовки эвакуации Королевской семьи, Парламента, Правительства, румынское государство предоставило властям Петербурга сумму в количестве 3.000.000 рублей, из которых до 20 июля 1917г. были потрачены 1.500.000 рублей³³³.

Подготовка к эвакуации центральных органов, а также нескольких тысяч служащих и румынских граждан была возобновлена в середине июля 1917г.

Чтобы понять контекст и сходство этих двух ситуаций, уточню, что это не просто простое совпадение, и что в то время как первая попытка закончилась отправкой в Москву первого эшелона с золотым запасом (12-21 декабря 1916 г.), исчезла заинтересованность российской стороны в эвакуации румынских властей. Вторая попытка, предпринятая в июле 1917 г., проявилась в отправке второго эшелона с золотым запасом (23-27 июля 1917г.) и создании видимости подготовки к эвакуации Королевской семьи, Парламента, Правительства и других категорий государственных служащих Румынии.

С изменением политической обстановки в Российской Империи в первой половине 1917 г. изменилось отношение Петрограда к своим партнерам. Так, во внутренних документах, изданных военными и гражданскими российскими властями, те, которые подлежали быть эвакуированными (включая Королевскую семью и высокопоставленных румынских лиц) не всегда назывались синтагмой «наши гости», а назывались нередко «беженцами».

Королевская семья и члены Правительства Румынии уже не должны были быть поселены в Петрограде, для этого делались ходатайства к руководителям южных губерний Российской Империи (но эти просьбы были отклонены под разными предлогами).

Количество персон, взятых в расчёт в июле 1917г. для эвакуации, превышало 15.000 человек, в то время как в декабре 1916 г. оно составляло согласно телеграмме Мосолова от 27 декабря 1916г. - лишь 250 человек.

Согласно подсчёту посла Российской Империи в Румынии, Поклевского-Козела, переданного Министерству Иностранных Дел из Петрограда телеграммой под номером 741 от 23 июля 1917 г.³³⁴, должны были быть эвакуированы в Россию всего 6.600 человек:

³³³ РГВИА. Фонд 2003. Опись 2. Д. 1084. Л. 8-10.

³³⁴ Там же. Л. 3.

Королевская семья, вместе с прислугой в 250 человек (согласно телеграмме Мосолова от 27 декабря 1916); Правительство - 150 человек; служащие разных министерств, которые хотели выехать вместе с семьями в город, куда было бы эвакуировано Правительство - 5.000 человек; депутаты с их семьями - 1.000 человек; Дипломатический корпус из десяти стран, включая обслуживающий персонал - 250 человек.

Более того, согласно мнению русского дипломата, надо было учитывать ещё 5.000 тысяч мелких служащих в области почты и телеграфа, железной дороги и других экономических отраслей, которые «могут быть размещены в соседних городах или близлежащих сёлах»; свыше 3.000 беженцев из Трансильвании и Буковины, «которые должны быть сначала поселены в казармах, потом посланы на работу»; неопределённое количество служащих военного министерства с семьями, семьи офицеров предприятий по производству оружия (дислоцированных к тому времени уже на территорию России); некоторые богатые граждане Румынии, которые уже поселились на территории России или хотели выехать в другие страны.

В последующие два дня, то есть 24 и 25 июля 1917 г., от Министерства Внутренних Дел были посланы (за подписью Д.М. Щепкина и Булгакова) телеграммы комиссарам губерний Киевской, Херсонской, Екатеринославской и Ростовской, и военному атаману из Ростова-на-Дону, в которых ходатайствовали относительно срочного изучения условий поселения на этих территориях «десятка тысяч румынских беженцев, среди которых и Королевский Дом, и Правительство Румынии».

Ответ от российских властей, к которым обратились, чтобы выяснить места для поселения румынских властей, был не утешителен.

Градоначальник Ростова и атаман Войска Донского не дали ответа, а комиссар Екатеринославской Губернии сообщило 26 июля 1916 г. о том, что в городе не имеется ни одного здания, где могли бы быть поселены Королевский Двор Румынии и члены Правительства³³⁵.

25 июля 1917 г. Комиссар Херсонской Губернии телеграфировал Специальной Комиссии по делам беженцев при Министерстве Внутренних Дел в Петрограде³³⁶, что комиссия, сформированная из «членов гражданского общества» (т.е., возможно, из представителей Совета солдатских, матросских и рабочих депутатов) и государственных структур, проанализировала просьбу и решила, что в городе нет условий для размещения Королевской Семьи и Двора, Парламента и Правительства, а также и других государственных структур.

Отказ был аргументирован тем, что все общественные здания,

³³⁵ Там же. Л. 10.

³³⁶ Там же. Л. 5 и 10.

школы и частные дома были заняты госпиталями, кроме того, ещё ожидалось большое количество раненых. Более того, ожидалась вспышка инфекционных болезней, не хватало жизненно важных средств для существования, в том числе еды и горючего, а единственная железная дорога, которая обслуживала Херсон, была под угрозой.

После того, как Министерство Иностранных Дел Российской Империи вернулось 28 июля 1917 г. с новыми пожеланиями и уточнениями, касающимися 10.000 тысяч румынских беженцев (эта цифра включала в себя и Королевскую Семью и Королевский Двор, Правительство, Парламент Румынии), заместитель министра внутренних дел Д.М. Щепкин лично ходатайствовал перед комиссаром Херсонской Губернии, жёстко прося того, чтобы в кратчайший срок принять «все решительные меры, чтобы разместить в городе Херсон Короля и его окружение, функционеров Парламента и Правительства в пригороде, а остальных эвакуировать в Николаеве и Елизаветграде».

В этом же контексте (из ходатайств, предпринятых заместителем министра внутренних дел) выяснилось, что отказ руководителей Херсонской Губернии (назначенных после февральской революции 1917 г.) исходил строго из «политических соображений и обоснований».

Представитель России, отвечавший за эвакуацию Румынии, Ф.Н. Стерлигов был послан срочно в Херсон, чтобы координировать все необходимые меры по осуществлению этой операции. Ему были предоставлены 300.000 тысяч рублей для обеспечения переезда эвакуированных. Эта сумма являлась лишь авансом, а все затраты должны были быть рассчитаны и возвращены по мере развёртывания эвакуации.

В то же время были переданы указания, касающиеся поддержки идеи эвакуации и в другие губернии (Воронеж, Курск, Полтава и др.), находившиеся на всех четырёх путях, установленных для передвижения эвакуированных из Румынии.

Утром, 2-го августа 1917г. в Одессе была созвана МВД рабочая группа, уполномоченная проанализировать предварительные аспекты эвакуации в Российскую Империю Королевской Семьи и Двора, членов Парламента и Правительства Румынии, а также промышленного оборудования, которое должно было быть перевезено внутрь Российской Империи.

Полковник Генерального Штаба Владимир Иванович Булгаков и представитель МВД принимали участие вместе с комиссаром Херсонской Губернии С.П. Юрицыным в заседании Исполнительного Комитета Совета Солдатских, Матросских и Рабочих депутатов (Румчерод), где в их присутствии были прочитаны телеграммы Николая Семёновича Чхеидзе и Ираклия Георгиевича Церетели по поводу разрешения проблем, касающихся принятия и обеспечения жилищем в

Херсоне Королевского Двора, Парламента и Правительства Румынии.

После этого Исполнительный Комитет Румчерода выбрал собственных представителей, которые должны были влиться в состав румыно-российской делегации, уполномоченной принять конкретные меры по размещению на соответствующей территории эвакуированных румынских властей.

Вечером того же дня, то есть 2-го августа 1917 г., в Херсоне состоялась заранее запланированная встреча, в которой принимали участие с российской стороны: Ф.Н. Стерлигов (возглавлявший с российской стороны комиссию по эвакуации), генерал-майор В.Н. Иващенко из комиссии по Обеспечению Армий Румынского Фронта, С.Г. Юрицын - комиссар Херсонской Губернии. С румынской стороны - префект Штефан Белу, генеральный консул Себастиан Гречeanу и вице-консул в Одессе А.И. Диурбек.

Из выступлений, прозвучавших во время совещания, проистекало, что были «устранены все препятствия в деле дислокации в г. Херсоне в настоящее время наших румынских гостей».

В соответствии с высказанными пожеланиями был сделан вывод о том, что «Королевская семья сможет прибыть в зарезервированные дома (дома Блажкова, Соколова и Талия) или в одно из поместий близ Херсона (имение Фалц-Фейна или имение Казацкое князя Трубецкого)». С другой стороны, на заседании пришли к выводу о том, что «размещение в Херсоне Правительства и Парламента Румынии реально»³³⁷.

9 августа 1917 г. генералу Лупеску из Генерального Штаба Румынии был передан приказ под номером 4331 от генерала Корнилова Лавра Георгиевича, начальника Генерального штаба и помощника Короля Фердинанда I, командующего Румынским фронтом, по поводу мер, касающихся «возможной эвакуации с румынских территорий»³³⁸. Предложенные им меры сводились к:

«1. Эвакуацию тех территорий, которые находятся в непосредственной близости от врага, можно будет осуществить только по приказу начальников соответствующих войск.

2. В первую очередь будут эвакуированы гражданские власти, генеральный штаб армии Главный штаб Южного фронта категорически запрещают перевоз вещей, не имеющих военной ценности; могут быть перевезены лишь вещи первоочередной необходимости...»

В августе 1917 г. были актуализированы, дополнены и отредактированы сотни документов (документы о распределении подлежащих эвакуации институций по поездкам и вагонам; графики с

³³⁷ Там же. Л. 11.

³³⁸ РГВИА. Фонд 2085. Опись 4. Д. 1. Л. 177-179.

передвижением железнодорожных составов; иногда также документы с указанием мест дислокации и даже помещений, где будут размещены эвакуированные части; номинальные списки подлежащих эвакуации лиц и членов их семей). Эти документы составили план вынужденной эвакуации Румынии, операции, которую предстояло провести в течение 10-12 дней.

В соответствии с централизованным планом, принятым обеими сторонами на совместном заседании российско-румынской комиссии от 18 августа 1917г., для эвакуации из Румынии должны были быть предоставлены два отдельных эшелона с 48-ми вагонами для короля и Королевского двора, 512 вагонов для сановников, служащих и обслуживающего персонала и 7 госпитальных поездов (с 225-ти вагонами) для раненых. Правительству предоставлялось два вагона первого класса, министерствам 56 вагонов (18 вагонов первого класса и 38 вагонов второго класса), парламенту 30 вагонов (5 первого класса, 15 второго класса и 10 третьего класса), большому генеральному штабу два эшелона с 44 вагонами (14 первого класса, 20 второго класса и 10 третьего класса), военному министерству - 30 вагонов (8 - первого класса, 15 - второго класса, 7 - третьего класса), дипломатическому корпусу - 8 вагонов первого класса и тд.

Для правительства, министерств и дипломатических представительств, подлежащих эвакуации в Херсон, были установлены с точностью здания, где должно было быть поселено каждое высокопоставленное лицо и орган центральной администрации (например, для премьер-министра Иона И.К. Брэтиану была зарезервирована вилла Тропина на ул. Преображенской, для вице-преьера Таке Ионеску вилла Коваленко на ул. Ерделевская, для генерала Константина Янковеску, который был военным министром с 20 июля 1917 г. по 5 марта 1918 г., был предназначен дом Бредихина на ул. Дворянской, а для министра финансов Николае Титулеску - дом Кумана на ул. Торговой и т.д.)

Министерства, генеральная дирекция полиции, инспекторат жандармерии, канцелярия совета министров, дирекция железных дорог и др. должны были быть размещены в бывших военных госпиталях №№ 3, 4, 7, 8 и 15, а также в 3 гимназиях города.

Дипломатическим и консульским представительством России, Англии, США, Франции, Италии, Бельгии, Испании, Сербии и Греции были зарезервированы комнаты и рабочие офисы в 8 гостиницах Херсона.

Король Фердинанд должен был разместить свой генеральный штаб в Одессе, короля должны были сопровождать 92 человека (два генерала, 9 офицеров, 3 человека занимавших офицерские должности, 37 человек обслуживающего персонала и 41 человек

эскорта). В соответствии с подсчетами, генеральный штаб должен был перемещаться в 2 эшелонах, состоящих из 394 вагонов (236 в первом эшелоне и 158 во втором). Таким образом, общее число эвакуированных лиц должно было составить 2654 человека³³⁹.

Для того чтобы узнать на месте, какие объекты предназначались для королевской семьи, маршал королевского двора Генрих Катарджи информировал 9 августа 1917 г. русского полковника Берга о том, что согласно приказу его величества короля, «в следующее воскресенье, 13 августа, я покину Яссы в направлении Одессы, куда прибуду 15 августа, а в среду, 16-го, я поеду на корабле, чтобы прибыть в Херсон 17 августа. Цель этой поездки - осмотр квартир, зарезервированных в Одессе для его Величества Короля и в Херсоне для ее Величества Королевы, а также жилищ, предназначенных для королевского кортежа в этом городе». Для этого начальника российской службы эвакуации попросили предупредить российские компетентные власти об этом двойном визите и зарезервировать для Катарджи на поезде и корабле места для него и еще двух-трех сопровождающих лиц³⁴⁰.

После того как ему были представлены результаты этой поездки, король решил жить в Одессе в вилле Бирнбаума, об этом факте маршал Катарджи сообщил русским властям, а также (посредством телеграмм от 29 августа и 1 сентября 1917 г.) полковнику Продану, специальному представителю румынских властей в Херсоне³⁴¹.

Для того, чтобы избежать той довольно распространенной ситуации, когда русские власти не соблюдали договоренностей, касающихся совместных действий по осуществлению плана эвакуации Румынии, 25 августа 1917 г. подполковник Стратилеску, начальник службы эвакуации в рамках генерального штаба Румынии, попросил от российского партнера полковника Берга, начальника российской комиссии по эвакуации, письменного подтверждения того факта, что на последнем российско-румынском совещании по проблемам эвакуации было решено, что «в период насильственной эвакуации российская часть предоставит румынскому генеральному штабу каждый день по три товарных поезда (по 40 вагонов каждый) и один пассажирский поезд (с 15 вагонами для пассажиров и 3 для багажа)»³⁴².

После более глубокой проработки и пересмотра румынской частью Программы вынужденной эвакуации 4 сентября 1917 г. было сообщено российской части комиссии, что для осуществления этой

³³⁹ РГВИА. Фонд 2085. Опись 4. Д. 2, Л. 24-60, 78-90, 105, 111-133.

³⁴⁰ РГВИА. Фонд 2085. Опись 4. Д. 3, Л. 119.

³⁴¹ Там же. Л. 203 и 231.

³⁴² РГВИА. Фонд 2085. Опись 4. Д. 1. Л. 272.

эвакуации нужны «3 тыс. вагонов для товаров (вооружения, амуниции и т.д.), что означало 75 поездов (по 40 вагонов), а также еще 32 поезда для королевского двора, генерального штаба, иностранных посольств, министерств и т.д.». В соответствии с этим поступила просьба к начальнику российской комиссии по эвакуации, чтобы он «изволил попросить высшие инстанции дать оценку той плачевной ситуации, в которой мы бы находились, если бы мы должны были эвакуироваться и у нас будет меньше, чем 6 поездов в день, из которых два последовали бы через Рени и 4 через Унгены»³⁴³.

Еще со второй половины июля 1917 г. гражданские и военные румынские власти начали осознавать, что предписания румыно-российской конвенции от 25 февраля/8 марта 1917 г.³⁴⁴ (документ, подписанный генералом Алексеем Алексеевичем Маниковским от имени министерства обороны Российской империи и уполномоченным с румынской стороны генералом Томой Параскивеску) интерпретируются и применяются самовольно в том, что касается эвакуации в Россию оборудования заводов военной индустрии и 15 тыс. работников предприятий, производивших для фронта.

27 июля 1917 г. министр военной промышленности Винтиле Брэтиану дал знать российской комиссии по эвакуации, что вместо «принципа переведения в Россию машин и работников, которые невозможно использовать в Румынии», на практике российской стороной создаются условия, делающие возможным осуществление насильственной эвакуации. Он выражал далее надежду, что российская сторона проявит добрую волю в том, что касается соблюдения норм осуществления эвакуации, о которых стороны договорились в ходе работы комиссии, на заседаниях которой румынский делегат (Танкред Константинеску) представлял интересы и точку зрения румынского государства³⁴⁵.

В то время как официальный демарш румынского министерства был, можно сказать, брошен в корзину (полковник Берг чиркнул на полученном документе резолюцию «В дело»), командование российских войск в Румынии руководствовались уже несколько дней приказом генерала Николая Николаевича Головина, начальника планирования военными операциями российских войск, переданным строго секретной телеграммой под номером 10.790 от 22 июля 1927 г. (переданной потом всем подразделениям Генеральным Штабом российских войск в Румынии). В ней сообщался тот факт, что «Правительство Российской Империи решило отправить в Яссы

³⁴³ Там же. Л. 288-299.

³⁴⁴ Военные Архивы Румынии. Фонд D.M.I.N. Д. 159, Л. 26-29.

³⁴⁵ РГВИА. Фонд 2085. Опись 5. Д. 7. Л. 28.

своего представителя, для того чтобы руководить переездом в Российскую Империю оборудования и рабочих с предприятий по производству оружия и с других промышленных предприятий Румынии». Для этого было нужно указывать, какие именно предприятия и оборудование имеются и в каком именно городе Румынии они находятся, а также места в России, куда они должны были быть перевезены. В соответствии с выше указанными проблемами, было передано ходатайство Генеральному Штабу Румынского Фронта, чтобы он передал срочные приказы и соответствующие указания, имея в виду тот факт, что в данной ситуации эвакуация оборудования и рабочих из оружейной промышленности должна была начаться немедленно³⁴⁶.

31 июля 1917г. полковник Берг докладывал начальникам Обеспечения СНЕБАКУМ и Артиллерии АРТСНАБАКУМ российских войск с румынского фронта, что в арсенале пиротехники и пороха румынской армии находятся существенные запасы сырья, которые могли быть эвакуированы в Россию, речь шла о 56 тоннах железа, 30 т стали, 3 т олова, 45 т латуни, 160 т меди, 1022 т свинца, 5 т жести, 30 т цинка и 10 т сурьмы, всего 1.381 т, которые могли быть перевезены в 87 российских вагонах³⁴⁷.

Генеральный Штаб Российской армии информировал 4 августа 1917г. ставку Верховного Главнокомандующего, Генеральный штаб Румынской армии и управление вооружений о том, что, согласно приказу генерала Холодовского, начальника обеспечения Румынского фронта Российской армии, весь порох и взрывчатые вещества будут отправлены в Полтаву, все машины, принадлежавшие румынскому государству, будут эвакуированы в Кременчуг, всё находящееся в хорошем состоянии стрелковое и артиллерийское оружие (пушки, карабины, пулеметы и т.) и боеприпасы (бомбы, патроны) будут отправлены в Одессу на центральный склад, а все остальные материалы вне зависимости от того, где они производятся, будут отправлены в Карловку. Материал, который прибудет из-за границы, предполагалось распределить в соответствии с теми же самыми нормами³⁴⁸.

Днем позже этот же российский генерал приказал, чтобы порох и все взрывчатые вещества, которые поставляются для румынского государства с севера (т.е. материалы, которые поставляются от союзников через Россию), были отправлены в Ярославль, а материалы, предназначенные для обмундирования (одежда, обувь, ткани и т.д.), медикаменты, продукты питания, независимо от того,

³⁴⁶ РГВИА. Фонд 2085. Описание 4. Д. 5. Л. 1.

³⁴⁷ РГВИА. Фонд 2085. Описание 4, Д. 7, Л. 47-49.

³⁴⁸ Там же. Л. 79 и 80.

откуда привезены, должны быть направлены в Кринков³⁴⁹.

В то же время в Ставке были отредактированы генерал-майором Свицерским Владимиром Александровичем, начальником службы обеспечения, Директивы Генерального управления артиллерии, касавшиеся места размещения сырья, прибывшего из Румынии³⁵⁰.

Согласно документу, сырье, подлежащее эвакуации из Румынии, должно было быть отправлено следующим образом: железо - в киевский Арсенал, медь - на заводы Самары и Петрограда, селитра - на заводы Иващенко и Штеровского в Сергеевске и соответственно на химический завод в Донецке, азотно-аммониевые вещества на сергеевский и охтинский заводы в Петрограде, олово - на фабрику вооружений в Луганске, латунь - на оружейный завод в Петрограде, сталь для тигельных конструкций - на завод в Самарской губернии, сурьма, сера, хлопок и целлюлоза - в Шостку в районе Харькова, горючие вещества должны были поступить в распоряжение Генерального управления артиллерии.

Ознакомительные поездки представителей румынских властей в Херсон и другие места предполагаемой дислокации румынской армии и административных учреждений в большинстве случаев приводили к выводу о том, что там не было минимальных условий для их нормального размещения. Этот факт можно проиллюстрировать письмом начальника генерального штаба генерала Василеску, переданным 22 августа 1917 г. полковнику Бергу вместе с протоколом заседания комиссии военного министерства и ставки главнокомандования, которая выезжала в Херсон, где убедилась в том, что в этом городе нет условий для размещения всех этих служб и обслуживающего персонала. На этом основании в письме содержалась просьба «соизволить указать другие места, где могли бы быть размещены все эти службы»³⁵¹.

Этот факт подтверждает справедливость аргументов, на основании которых главы 4 губерний юга России месяцем ранее обосновали свой отказ принять эвакуированных и беженцев из Румынии. В то же время подтверждается и тот факт, что российские гражданские и военные власти постоянно развивали и поддерживали идею неизбежной эвакуации в Россию румынских властей, чтобы под этим предлогом эвакуировать в Россию значительную часть промышленных предприятий (особенно оборонной индустрии), сырья, вооружения, амуниции, взрывчатых веществ и т.д., столь необходимых для поддержки общих оборонительных усилий в ходе

³⁴⁹ Там же. Л. 87.

³⁵⁰ Там же. Л. 334.

³⁵¹ РГВИА, Фонд 2085, Опись 4, Д. 7, Л. 208.

кампании 1916-1917 гг. на румынском фронте.

Эта реальность хорошо иллюстрируется содержанием письма (интерпелляции), которое ставка Румынского военного командования передала 17 августа 1917 г. председателю совместной комиссии по эвакуации (полковник Берг через три месяца продвинулся по службе, получив генеральский чин, очевидно, именно за тот примерный способ, каким осуществлялась переправка в Россию военной индустрии и материальных ресурсов из Румынии). В этом письме отмечалось, что план эвакуации предусматривает, что для эвакуации всех лиц, желающих выехать в Россию, необходим ежедневно поезд с 15 вагонами для пассажиров и 3 вагонами для багажа, однако к настоящему времени не сформирован ни один поезд такой категории. Как говорилось далее в письме, в условиях происходящей эвакуации к настоящему времени отправлена примерно половина товарных вагонов (1454 из 3103 вагонов) и не был эвакуирован ни один поезд с пассажирами, а потому румынская сторона просила российскую сторону «соизволить информировать» ее относительно выполнения именно этого пункта, предусмотренного подписанным соглашением о порядке срочной эвакуации под пунктом D³⁵².

Иначе говоря, летом 1917 г., когда румынские и российские солдаты воевали вместе без какой-либо мысли об отступлении, их командование (включая верховного командующего Румынским фронтом короля Фердинанда I) планировали осуществить эвакуацию за границу центральных структур румынского государства, и ежедневно уезжали вглубь России десятки и сотни вагонов, загруженных сырьем и промышленным оборудованием, а также различным вооружением и боеприпасами, столь нужными для поддержки общих оборонительных усилий в дни драматических сражений под Мэрэшть, Мэрэшэшь и Ойтузом.

³⁵² РГВИА, Фонд 2085, Опись 4, Д. 3, Л. 158.

ОТ ОБРАЗА ПРОТИВНИКА К ОБРАЗУ СОЮЗНИКА: ОЦЕНКА РОССИЙСКИМ ОБЩЕСТВЕННЫМ МНЕНИЕМ ПОЛИТИКИ РУМЫНИИ В ПРЕДДВЕРИИ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ (1912-1914 ГГ)

Борис Сергеевич КОТОВ

В начале XX в. отношения между Российской империей и Румынским королевством складывались непросто. Соседние страны входили в разные военно-политические блоки: Россия являлась частью Антанты, а Румыния была тесно связана с Тройственным союзом. Совместная борьба с Османской империей в войне 1877-1878 гг., в ходе которой Румыния добилась полной независимости от Порты, осталась кратковременным эпизодом в истории русско-румынских межгосударственных связей. После завершения этой войны Бухарест занял антирусскую позицию и в октябре 1883 г. заключил альянс с Австро-Венгрией и Германией, направленный против России³⁵³. Причиной этого было возвращение России по итогам русско-турецкой войны Южной Бессарабии, отторгнутой от нее решением Парижской мирной конференции 1856 г. и переданной Молдавскому княжеству (в 1862 г. после объединения Молдавии и Валахии эта территория оказалась в составе румынского государства). Несмотря на то, что одновременно Румыния при поддержке России получила Северную Добруджу с портом Констанца, потеря бессарабских земель вызвала крайне болезненную реакцию румынского правящего класса и значительной части румынского общества, породив устойчивые русофобские настроения. И хотя после Берлинского конгресса Россия, оказавшаяся в изоляции и терявшая на Балканах одну позицию за другой, и думать не могла больше ни о какой экспансии в Юго-Восточной Европе, страх перед Россией и призраком панславизма продолжал определять внешнеполитический курс Бухареста в конце XIX и начале XX вв.

Антирусские настроения в Румынии умело подогревались Австро-Венгрией и Германией, которые были заинтересованы в том,

³⁵³ Агаки Алексей, *Присоединение Румынии к Тройственному союзу*, в "Проблемы внутри- и внешнеполитической истории Румынии нового и новейшего времени", Кишинев, Штиинца, 1988, с. 152-178.

чтобы направить внешнеполитическую активность и ирредентистские устремления молодого румынского государства на восток, в сторону российской Бессарабии, а в случае войны с Россией - использовать против нее румынскую армию. По планам венских и берлинских стратегов, Румыния должна была стать «барьером» между южными славянами и Россией, преграждая последний путь на Балканы. Австро-Венгрия, вовлекая Румынию в орбиту своего влияния и пристегивая ее к Тройственному союзу, решала еще и другую важную задачу: таким образом она отвлекала внимание румынской общественности от тяжелого положения нескольких миллионов трансильванских румын, подвергавшихся дискриминации и насильственной мадьяризации. Румынский правящий класс фактически принес в жертву союзу с Австро-Венгрией интересы соплеменников по ту сторону Карпат, отказавшись от какой-либо поддержки борьбы румын Трансильвании за свои национальные права.

Заключая союз с Австро-Венгрией и Германией, правители Румынии рассчитывали, что в будущей войне с Россией им удастся не только вернуть южные районы Бессарабии, но и присоединить всю эту российскую губернию вплоть до Днестра. Наряду с этим важным объективным фактором, толкавшим Румынию в объятия Тройственного союза, была ее зависимость от австро-германского капитала, завоевавшего прочные позиции в ведущих отраслях румынской экономики, в том числе в нефтедобыче. Немаловажную роль в определении внешнеполитического курса придунайского государства играли и личные пристрастия короля Кароля Гогенцоллерна, который, сам будучи немцем и родственником правившей в Пруссии и Германской империи династии, с момента своего воцарения на румынском троне в 1866 г. использовал все возможности для укрепления в Румынии германского и австрийского влияния. В силу отмеченных выше причин румынский государственный корабль на протяжении нескольких десятилетий двигался в фарватере политики Тройственного союза³⁵⁴.

Ситуация начала меняться лишь в последние годы перед Первой мировой войной. Вооруженный конфликт между Балканским союзом (Болгария, Сербия, Греция и Черногория) и Османской империей, разразившийся в октябре 1912 г. и переросший спустя восемь месяцев в Межсоюзническую войну с участием Румынии, радикально изменил расстановку сил на Балканах и Ближнем Востоке. Следствием двух Балканских войн 1912-1913 гг. стала потеря турками практически всех своих владений в Европе, усиление Сербии и Греции, поделивших

³⁵⁴ Виноградов Владилен, *Румыния: от союза с Россией к союзу с Центральными державами*, в "В «пороховом погребе Европы» 1878-1914", Москва, Индрик, 2003, с. 135-164.

между собой львиную долю османского наследства на Балканах, ослабление Болгарии и крайнее обострение австро-сербских отношений, угрожавшее сохранению европейского мира. Чрезвычайно усилил межимпериалистические противоречия, Балканские войны стали прологом и важнейшим катализатором мировой войны 1914 года.

Для румынской внешней политики и российско-румынских отношений Балканские войны также стали поворотным пунктом. Опасения болгарской гегемонии в регионе и желание румынского правящего класса принять участие в территориальном переделе Балканского полуострова предопределили антиболгарскую позицию Румынии и ее вступление в Межсоюзническую войну на стороне Сербии и Греции. Это вызвало серьезные разногласия между Румынией и Австро-Венгрией, покровительствовавшей болгарам. Стремление австрийской дипломатии пересмотреть условия Бухарестского мирного договора, оказавшегося очень выгодным для Румынии, было крайне негативно воспринято в королевстве. С этого момента начинается постепенный отход Румынии от австро-германского блока и сближение с Россией, ярким проявлением которого стала торжественная встреча царя Николая II и короля Кароля I в румынском порту Констанца в июне 1914 г. Данная встреча обозначила поворот во внешнеполитическом курсе Бухареста, который завершился в августе 1916 г. разрывом Румынии с ее союзниками Германией и Австро-Венгрией и вступлением этой страны в Первую мировую войну на стороне Антанты.

Российское общество традиционно внимательно следило за происходящим на Балканах. Основную информацию о событиях за рубежом оно получало через прессу, являвшуюся на рубеже XIX-XX вв. главным источником массовой информации, важным инструментом как формирования общественного мнения, так и его репрезентации. Главное место на страницах газет занимали вопросы внутренней политики, но в моменты острых международных кризисов и конфликтов в центре внимания оказывались внешнеполитические вопросы. Именно такая ситуация сложилась осенью 1912 г., когда Черногория, а вслед за ней Сербия, Болгария и Греция начали войну против Османской империи, намереваясь полностью вытеснить турок с Балканского полуострова и поделить между собой те территории в Европе, которые Порты сохранила после Берлинского конгресса 1878 г.

В России выступление балканских христианских государств против их векового притеснителя вызвало живейший отклик. Газеты ежедневно публиковали передовые статьи и фельетоны, посвященные балканскому конфликту, военные обзоры, отчеты военных корреспондентов в действующих армиях балканских государств, беседы с дипломатами, как русскими, так и иностранными. Целые

полосы занимали телеграммы Санкт-Петербургского телеграфного агентства (СПА), иностранных информационных агентств и собственных корреспондентов.

Столь пристальное внимание к драматическим событиям на Балканах было вызвано несколькими причинами. Во-первых, Юго-Восточную Европу российское общество традиционно считало сферой особых интересов России, рассматривая свою роль в этом регионе как освободительную. Громкие победы болгар, сербов, греков и черногорцев над турками осенью 1912 г. воспринимались как завершение той исторической миссии по освобождению Балканского полуострова, которая была начата и отчасти осуществлена самой Россией в ходе нескольких русско-турецких войн XVIII-XIX вв. Во-вторых, поражение Турции и утрата ею почти всех владений в Европе вновь поставили в повестку дня центральный вопрос ближневосточной политики России - вопрос о статусе черноморских проливов, в успешном разрешении которого были заинтересованы правящие классы России. Наконец, в-третьих, война, разгоревшаяся на Балканах, где пересекались политические, стратегические и экономические интересы всех великих держав, сразу вышла далеко за рамки локального столкновения. Она сопровождалась усилением соперничества на международной арене двух военно-политических блоков Антанты и Тройственного союза и временами грозила перерасти в общеевропейский вооруженный конфликт.

Политика Румынии, сыгравшей не последнюю роль в событиях на Балканах 1912-1913 гг., не раз в это время становилась объектом критического анализа российских газет. Впервые позиция Бухареста в связи с начавшимся на Балканах вооруженным конфликтом привлекла внимание русской прессы зимой 1912-1913 гг., когда правительство Т. Майореску предъявило территориальные претензии к Болгарии, потребовав в качестве компенсации за сохранение нейтралитета передать Румынии Силистрию и большую часть принадлежавшей болгарам Добруджи. Как отмечает Р. Холл в своем исследовании Балканских войн, «аннексия Добруджи принесла бы Бухаресту богатый сельскохозяйственный регион, а также усиление румынского контроля над южным берегом устья Дуная»³⁵⁵. Свои требования Румыния подкрепила приведением армии в полную боевую готовность. Бухарестские политики воспользовались удобным моментом, когда почти вся болгарская армия находилась на фракийском театре войны с турками, а северная граница Болгарии была совершенно открыта для вторжения румынских войск. Уверенности

³⁵⁵ Hall Richard, *The Balkan Wars 1912-1913. Prelude to the First World War*, London, Routledge, 2000, p. 77-78.

в своих силах румынскому руководству добавляло возобновление в разгар конфликта из-за Добруджи 23 января (5 февраля)³⁵⁶ 1913 г. секретного австро-румынского союзного договора³⁵⁷.

Румынские претензии к Болгарии, осложнявшие и без того крайне напряженную ситуацию на Балканах, были весьма негативно восприняты почти всей российской прессой. Хотя в сентябре 1912 г. Каролю I был вручен русский фельдмаршалский жезл в память о совместных действиях двух армий в войне 1877-1878 гг., общественность России не была уверена, что новоявленный русский фельдмаршал не двинет свои войска против Болгарии на помощь терпящим поражения туркам. Локальный же румыно-болгарский конфликт мог легко перерасти в общеевропейскую войну, поскольку Румыния находилась в военном союзе с империей Габсбургов, а Россия традиционно имела тесные связи с Болгарией. Русские газеты сходились в том, что Румыния, угрожая тылу Болгарии и косвенно - всего Балканского союза, выступает всего лишь в качестве орудия Австро-Венгрии, инструмента, при помощи которого Вена осуществляет давление на победителей Турции с целью урезать их территориальные приобретения. При этом лейтмотивом практически всех статей, посвященных политике Румынии, было подчеркивание бедственного положения румын в венгерской части империи Габсбургов. Таким образом, русская печать хотела «открыть глаза» румынам на то, что «естественным» направлением экспансии румынского государства могут быть только принадлежащие Австро-Венгрии области к западу от Карпатских гор, присоединение которых возможно лишь при благожелательном нейтралитете Балканского союза или же в тесном единении с ним.

Газета конституционно-демократической партии (кадетов) «Речь», констатируя в феврале 1913 г., что опасность румынского вторжения в пределы Болгарии как никогда велика, писала: «после балканских побед над Турцией и в особенности после движения сербов к Адриатическому морю Австрия делает Румынию той ширмой, из-за которой она систематически старается создать повод для осложнений на Балканах»³⁵⁸. «Речь» опасалась, что вторжение румынской армии в пределы Болгарии может стать камнем, который вызовет лавину общеевропейской войны. Если Бухарест решится на этот рискованный шаг, то это будет означать одно: в Вене момент для провоцирования России считают благоприятным.

³⁵⁶ Здесь и далее в скобках указаны даты по новому стилю (григорианскому календарю).

³⁵⁷ Căzan Gheorghe Nicolae, Rădulescu-Zoner Șerban, *Rumăniien und der Dreibund 1878-1914*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, 1983, S. 233.

³⁵⁸ Речь, 5(18).II.1913.

Аналогичную точку зрения высказывала авторитетная либеральная газета «Русские ведомости», контролировавшаяся кадетами. Ее венский корреспондент П. Звездич (П.И. Ротенштерн) был уверен, что Румыния выдвинула свои требования об уступке Силистрии с ее чисто болгарским населением, только потому, что чувствовала за собой поддержку Австрии. «Больше того, никогда Румыния, сначала колебавшаяся довольно заметно, не вступила бы на этот путь политических вымогательств, если бы Австрия прямо не понуждала ее к этому»³⁵⁹. Натравливая румын на болгар, габсбургская дипломатия тем самым закрывает для Румынии возможность присоединиться к Балканскому союзу и, опираясь на его ресурсы, стать центром притяжения, «Пьемонтом» для проживающих в Австрии и Венгрии румын.

С кадетами в этом вопросе были согласны октябристы, также опасавшиеся перерастания румыно-болгарского конфликта в большую войну с участием великих держав. Рупор «Союза 17 октября» газета «Голос Москвы» подчеркивала, что болгары не уступят Силистрию без боя. В случае если румыны попытаются силой настоять на выполнении своих требований, Россия вынуждена будет ответить на румынский удар в тыл Балканскому союзу введением своих войск в Молдавию и Валахию. Это, в свою очередь, может стать *casus belli* для Австро-Венгрии и Германии. Таким образом, утверждал «Голос Москвы», «в готовящейся европейской войне Румынии будет принадлежать роль застрельщика»³⁶⁰.

Консервативные «Московские ведомости» сообщали, что агрессивная политика Бухареста находит горячий отклик в Вене и Берлине: там надеются, что нападение на Болгарию приведет к полному разрыву Румынии как с Балканским союзом, так и с Россией. В связи с этим газета подчеркивала, что у румын нет оснований противодействовать политике Болгарии, так как не с Балканами, а с территориями к западу от Карпат связано территориальное расширение и развитие Румынии. Отмечая провокационную роль австрийских и немецких газет, постоянно напоминающих румынам, что главным врагом их является Россия, «Московские ведомости» писали: «Австрийская и германская печать, поддерживая свои правительства, хочет закрыть румынам глаза на то, что в австрийской Трансильвании находится под чужой властью 3 миллиона румын. Туда только могут быть направлены национальные стремления Румынского королевства»³⁶¹.

Влиятельная газета «Новое время», близкая к лагерю русских националистов и правому крылу октябристов, также не сомневалось,

³⁵⁹ Русские ведомости, 12(25).I.1913.

³⁶⁰ Голос Москвы, 6(19).II.1913.

³⁶¹ Московские ведомости, 6(19).X.1912.

что за идеями о компенсациях Румынии за счет болгарской Добруджи стоит венская дипломатия. Столкнуть Румынию и Болгарию, ликвидировав возможность перехода Румынии на сторону Балканского союза, отвлечь внимание румынского общества от «естественных национальных задач», связанных с судьбой румын Трансильвании и Буковины, направив его на этнически болгарскую и ненужную Румынии область - вот цель очередной австрийской интриги. «События развиваются с чрезвычайной быстротой, и в ближайшем будущем мы увидим, устоял ли против лукавых искушений румынский здравый смысл», - писало «Новое время» в конце 1912 г.³⁶²

«Русское слово», одна из самых информированных и популярных газет России того времени, предполагало, что министр иностранных дел Габсбургской империи граф Л. Берхтольд, не встретив сочувствия своим агрессивным планам ни в Германии, ни в Италии, решил использовать в качестве инициатора войны с Балканским союзом послушную Румынию³⁶³. Газета заявляла, что Россия должна сделать все для того, чтобы болгары сохранили Силистрию и Добруджу, в случае необходимости начав мирную блокаду румынского побережья. Если Россия капитулирует перед Румынией в этом вопросе, то на ее статусе великой державы можно будет поставить крест³⁶⁴. При этом газета подчеркивала, что вовремя одернуть Румынию - в интересах самой этой страны, которая втягивается австрийскими интригами в распрю с Болгарией, теряя тем самым перспективы когда-либо в будущем присоединить соплеменников в Трансильвании и Буковине.

Известная своими тесными связями с правительственными сферами газета «Биржевые ведомости» отмечала, что Румыния, предъявляя свои претензии к Болгарии, угрожает тылу Балканского союза в тот момент, когда лондонские переговоры Турции с ее противниками застопорились и в любой момент могут вылиться в возобновление боевых действий. На эту угрозу покровительствующие Балканскому союзу страны Антанты должны найти прямой и ясный ответ; «этот ответ показал бы балканским союзникам, что их интересы не будут принесены в жертву новоявленному претенденту на участие в плодах войны»³⁶⁵. Вместе с тем газета все же допускала удовлетворение румынских претензий лишь «в самых узких пределах», не поясняя, однако, что конкретно она имеет в виду³⁶⁶.

³⁶² Новое время, 18.XI(1.XII).1912.

³⁶³ Русское слово, 17(30).X.1912.

³⁶⁴ Русское слово, 30.XII.1912(12.I.1913).

³⁶⁵ Биржевые ведомости, 23.XII.1912(5.I.1913).

³⁶⁶ Биржевые ведомости, 30.XII.1912(12.I.1913), 5(18).I.1913.

Осуждая официальную политику Бухареста, русская пресса одновременно указывала на благоприятный для России поворот общественных настроений в Румынии. Газеты писали, что все больше румын сомневаются в правильности ориентации на австро-германский блок, который за тридцать лет не принес Румынии ничего кроме натянутых отношений с Россией и изоляции от победоносного Балканского союза. Отмечая, что Бухарест стоит теперь на распутье между Тройственным союзом, с одной стороны, и Антантой и Балканским союзом, с другой, русская пресса утверждала: от того, каким образом будет решен румыно-болгарский спор, мирным соглашением или же военным путем, зависит весь дальнейший курс румынского государства. Выступив с оружием в руках против болгар, румыны тем самым навсегда привяжут себя к империи Габсбургов с ее антиславянской и антироссийской политикой; мирное же решение спора из-за Силистрии открывает для румын перспективу вступления в будущем в Балканский союз на правах полноправного члена и возможность, опираясь на него, бороться за освобождение своих соплеменников в Трансильвании и Буковине.

«Новое время» обращало внимание на всегда существовавший разлад между германофильскими симпатиями короля Кароля I и придворных сфер и настроениями широких кругов румынского общества, традиционно симпатизирующих Франции как романской державе. Последняя же война, продемонстрировавшая силу объединившихся балканских народов и слабость Австрии, не сумевшей получить ничего из османского наследства, дала еще больший толчок к изменению общественных настроений в Румынии: там все громче звучат голоса, призывающие к объединению с победоносным Балканским союзом³⁶⁷. «Новое время» считало, что России следует всемерно поддерживать и укреплять подобные настроения в соседней стране. Для этого российская дипломатия должна не допустить военного столкновения Болгарии и Румынии и разрешить конфликт между ними таким образом, чтобы, не отталкивая болгар, привлечь на сторону России симпатии румын³⁶⁸.

«Голос Москвы» в декабре 1912 г. отмечал, что Румыния в одночасье превратилась в важный фактор европейской политики: «все за ней ухаживают, все норовят на ней жениться»; от того, с кем Румыния пойдет в будущем, «зависит чрезвычайно многое»³⁶⁹. При этом газета октябристов подчеркивала, что для Румынии еще не поздно сделать выбор и перейти в стан балканских победителей,

³⁶⁷ Новое время, 18.XI(1.XII).1912.

³⁶⁸ Новое время, 7(20).III.1913.

³⁶⁹ Голос Москвы, 7(20).XII.1912.

ведь только став членом Балканского союза, Румыния сможет бороться за права румын в Трансильвании и других областях империи Габсбургов. «Вместе с тем исчезнут из политического обихода обидное прислуживание, необходимость заискивания в сильных соседях, словом, Румыния перестанет играть роль бедной приживалки, на которую при случае можно и прикрикнуть, как это и делала частенько Австро-Венгрия»³⁷⁰.

Идею сближения с Румынией на антиавстрийской основе разделяла и газета «Утро России», которая отражала интересы крупной русской буржуазии, представленной партией прогрессистов. Видный ученый-славист А.Л. Погодин на страницах этой газеты подчеркивал, что румынский вопрос - учитывая состояние российско-австрийских отношений - имеет для России большое значение. «Следует привлечь Румынию к России, - писал он, - и, конечно, не одним фельдмаршалским жезлом, который не может же быть волшебной палочкой, но и более реальными отношениями»³⁷¹. Что это за «реальные отношения» Погодин раскрывает далее, намекая, что только при поддержке России румыны смогут решить проблему Трансильвании.

Менее оптимистично в отношении перспектив российско-румынского сближения было настроено «Русское слово». Эта газета не верила в возможность разрыва между Бухарестом и Веной, полагая, что России лучше не увлекаться смутными идеями о перетягивании Румынии на свою сторону, так как это только может насторожить болгар. Ничем не оправдываемые претензии румынского правительства к своему южному соседу, выгодные только Австрии, четко демонстрируют, насколько политика Бухареста все еще зависима от указаний из Вены³⁷². Такой же точки зрения придерживались во время Первой Балканской войны и «Биржевые ведомости», заявлявшие в феврале 1913 г.: «Румыния находится вполне под влиянием Австрии, и, в случае войны последней, Румыния - ее несомненный союзник против нас»³⁷³.

Пока пресса обсуждала перспективы развития российско-румынских отношений в контексте продолжавшейся на Балканах войны, российское внешнеполитическое ведомство активно искало варианты решения болгаро-румынского конфликта. Его позицию в этом конфликте определяли, прежде всего, два обстоятельства. Во-первых, российская дипломатия во главе с министром иностранных дел С.Д. Сазоновым стремилась к улучшению отношений с

³⁷⁰ Там же.

³⁷¹ Утро России, 30.XI(13.XII).1912.

³⁷² Русское слово, 30.XII.1912(12.I.1913).

³⁷³ Биржевые ведомости, 6(19).II.1913.

Бухарестом, остававшихся после Берлинского конгресса холодными и отчужденными. В своих воспоминаниях Сазонов писал, что предупредительное отношение России к вопросу об обеспечении безопасности дунайской границы Румынии должно было стать «отправной точкой» румыно-российского сближения, которому на протяжении сорока лет мешали Вена и Берлин, поддерживавшие антирусскую пропаганду в Румынии и раздувавшие страхи румынского общества перед огромным восточным соседом³⁷⁴. Сближение Румынии с Россией и другими странами Антанты неизбежно привело бы к переориентации ее внешнеполитической активности с южного (Добруджа) и восточного (Бессарабия) на западное направление - в сторону венгерской Трансильвании и австрийской Буковины с их преобладающим румынским населением.

Во-вторых, Министерство иностранных дел России опасалось военного вмешательства Румынии в войну Балканского союза с Турцией, что поставило бы Болгарию и ее союзников в очень сложное положение и, кроме того, грозило втягиванием в войну Австрии, связанной с Бухарестом военным союзом. Чтобы не допустить этого вмешательства и последующих политических осложнений, необходимо было дипломатическим путем решить болгаро-румынские разногласия из-за Добруджи, даже за счет некоторых уступок со стороны Софии. В результате российская дипломатия заняла несколько двусмысленную позицию: не отвергая саму идею территориальных компенсаций для Румынии за счет Болгарии, она стремилась ограничить эти компенсации минимумом и на этой основе найти мирное решение болгаро-румынского спора.

Сначала болгары отказались рассматривать румынские требования. Однако борьба России и Австро-Венгрии за симпатии Румынии облегчала румынам решение их задач. «Исход российско-австрийского соперничества за лояльность Бухареста зависел от их вклада в достижение румынских целей»,³⁷⁵ - подчеркивает в данной связи Э. Россос. Поэтому российское Министерство иностранных дел советовало правительству И. Гешова не отвергать полностью румынские притязания и решить спор компромиссом, который в тех условиях означал большие или меньшие территориальные уступки со стороны Болгарии.

6 (19) февраля 1913 г. представители шести великих держав на Лондонской конференции обратились к правительствам Румынии и Болгарии с предложением передать спор между двумя странами на

³⁷⁴ Сазонов Сергей, *Воспоминания*, Берлин, 1927, с. 127.

³⁷⁵ Rossos Andrew, *Russia and the Balkans. Inter-Balkan rivalries and Russian foreign policy 1908-1914*, Toronto, University of Toronto Press, 1981, p. 140.

решение великих держав. Результатом последовавшей медиации, во время которой страны Тройственного союза настаивали на принятии румынских требований во всем их объеме, а страны Антанты стремились уменьшить румынские аппетиты, стало подписание 26 апреля (9 мая) 1913 г. Санкт-петербургского протокола. Решения, зафиксированные в Санкт-петербургском протоколе, не удовлетворили ни Болгарию, ни Румынию. Болгарам пришлось отказаться от крупного города Силистрии с трехкилометровой зоной вокруг него, румынам же пришлось довольствоваться присоединением лишь одного этого города - все остальные территориальные претензии Бухареста на болгарскую Добруджу были отклонены великими державами³⁷⁶. В результате обе стороны чувствовали себя обиженными: румыны считали, что они получили слишком мало, а болгары - что они потеряли слишком много.

К этому времени резко обострились противоречия внутри Балканского союза - между Болгарией, с одной стороны, Сербией и Грецией, с другой. Уже через день после подписания Лондонского мирного договора с турками 19 мая (1 июня) 1913 г. правительства Н. Пашича и Э. Венизелоса заключили строго секретный сербо-греческий союзный договор, направленный против Болгарии. Назревание конфликта было на руку румынским правящим кругам, которые хотели максимально использовать ситуацию в своих целях и добиться от Болгарии уступки всей Южной Добруджи до линии Туртукай-Балчик. Дождавшись начала боевых действий между Болгарией и Сербией, король Кароль I подписал приказ о мобилизации румынской армии. При этом в Бухаресте рассчитывали не только на собственные штыки, но и на помощь австрийского союзника. Однако здесь румынских политиков ждало большое разочарование. В Вене не желали втягивания в войну Румынии на стороне антиболгарской коалиции: это чрезвычайно усложняло положение Болгарии, которую австрийцы негласно поддерживали, и способствовало победе Сербии - главного врага империи Габсбургов. Поэтому австрийская дипломатия, насколько это было в ее силах, пыталась удержать Бухарест от разрыва с Болгарией и военного конфликта с этой страной³⁷⁷.

Антисербская позиция Австро-Венгрии вызывала раздражение и недовольство румынских правящих сфер, видевших в Сербии естественного союзника против Болгарии, а потому не хотевших ослабления сербского государства. Нежелание Вены потворствовать территориальному расширению Румынии подняло волну антиавстрийских

³⁷⁶ Жебокритцкий Виктор, *Болгария в период Балканских войн 1912-1913 гг.*, Киев, Издательство Киевского университета, 1961, с. 143-147.

³⁷⁷ Williamson Samuel, *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*, London, Bedford/St Martins, 1992, p. 144.

настроений в этой стране, проявлением которых, в частности, стала состоявшаяся 3 июля 1913 г. в Бухаресте демонстрация под лозунгами: «Хотим войны!», «Долой коварную Австро-Венгрию!», «Довольно нам австрийской опеки!»³⁷⁸. Союз с империей Габсбургов и раньше не был популярен в Румынии - соседняя великая держава воспринималась, прежде всего, как угнетатель румынского населения Трансильвании. Поведение же Австро-Венгрии во время Второй Балканской войны летом 1913 г. вбило клин в австро-румынские отношения, продемонстрировав глубокие противоречия между двумя странами.

Убедившись в тщетности надежд на австрийское содействие, правители Румынии решили достичь своей цели иными средствами - в союзе с Сербией и Грецией. 28 июня (11 июля) румынские войска перешли границу, заняли Силистрию и начали движение вглубь болгарской территории. Часть их, переправившись через Дунай, двинулась к столице Болгарии Софии. Понимая бесперспективность войны на два фронта, болгарский генштаб отдал приказ войскам отходить, не оказывая румынам сопротивления. Хотя румынской армии не пришлось вести боев с болгарами, ее продвижение к Софии явилось важным военным фактором, предопределив быстрый разгром и капитуляцию Болгарии.

Известие об активном выступлении Румынии было с тревогой воспринято в России. Царское правительство, к которому Болгария обратилась с просьбой о посредничестве, пыталось остановить наступление румынских войск, что, однако, не дало никакого результата. Кровавый конфликт на Балканах, таким образом, расширился, втягивая все новые страны. Вторжение Румынии в пределы Болгарии без объявления войны вызвало негативную реакцию большинства органов русской прессы. Российское общество болезненно воспринимало ослабление одного из славянских государств, исторически тесно связанного с Россией и пользовавшегося ее покровительством. Кроме того, на страницах газет высказывалось опасение, что сербы и греки, ободренные румынской поддержкой, будут проявлять непримиримость по отношению к Болгарии, что затруднит достижение взаимоприемлемого мира и создаст почву для новых конфликтов в будущем.

«Утро России» расценило образ действий Румынии как издевательство над международным правом и традициями войны. По словам этой газеты, «разбойное нападение Румынии на Болгарию создает прецедент, как бы целиком выхваченные из диких времен глухого средневековья»³⁷⁹. Уничтожая Болгарию, ее противники попирают ими же выставленный принцип равновесия на Балканах.

³⁷⁸ История Румынии 1848-1917. Москва, Наука, 1971, с. 377.

³⁷⁹ Утро России, 11(24).VII.1913.

«На неспособное к отпору государство, боевая мощь которого разгромлена победоносным противником, с алчностью мародеров набрасываются его соседи, стремясь подобно трусливым пиенам урвать свою долю добычи»³⁸⁰. При этом «Утро России» отмечало полную противоположность интересов Австро-Венгрии и Румынии на Балканах: в то время как Бухарест стремится к ослаблению Болгарии, Вена, напротив, пытается усилить Болгарию за счет Сербии³⁸¹.

Кадетская «Речь», отличавшаяся пылкими проболгарскими симпатиями, в дни Второй Балканской войны выступила с решительным осуждением политики сербо-греческого блока и примкнувшей к нему Румынии. Известный российский историк и социолог профессор М.М. Ковалевский на страницах этой газеты назвал поведение Румынии «неслыханным вероломством», «грубейшим нарушением нейтралитета со стороны державы, не принимавшей непосредственного участия в освободительной войне и, тем не менее, уже получившей при посредничестве России значительные выгоды насчет соседа»³⁸². Ковалевский не разделял надежд части российской политической элиты, что активное выступление Румынии приведет к ее разрыву с Австрией и Тройственным союзом.

Октябристский «Голос Москвы» призвал оказать Болгарии военную помощь против Румынии, предупреждая, что в противном случае Россия полностью потеряет всякое влияние на Балканах, которые перейдут под протекторат Австрии³⁸³. Публицист этой газеты Н.П. Мамонтов подчеркивал, что усиление Румынии за счет Болгарии отнюдь не отвечает интересам России. «Румыния - переметчица. Сегодня она с нами, завтра она - боковой авангард Австрии»³⁸⁴. Он настаивал, что на мобилизацию румынской армии следует ответить самыми решительными мерами, которые сразу бы охладили воинственный пыл Бухареста и продемонстрировали бы румынским политикам, что Россия не позволит «безнаказанно вырвать лучший кусок из живого мяса обессиленной Болгарии».

«Биржевые ведомости» признавали обоснованность румынских притязаний на Силистрию, без обладания которой румынам сложно защитить свои задунайские владения, но не видели оправданий для оккупации остальных районов Южной Добруджи. Желание румын провести границу по линии Туртукай-Балчик, по мнению газеты, нельзя обосновать ни стратегическими соображениями, ни этнографическими

³⁸⁰ Там же.

³⁸¹ Утро России, 23.VII(5.VIII).1913.

³⁸² Речь, 30.VI(13.VII).1913.

³⁸³ Голос Москвы, 23.VI(6.VII).1913.

³⁸⁴ Голос Москвы, 23.VI(6.VII).1913.

аргументами; это действие «чисто агрессивного характера» и объясняется лишь «самым откровенным намерением прибрать то, что плохо лежит»³⁸⁵. «Биржевые ведомости» призывали румынское правительство одуматься, проявить умеренность и не предъявлять к болгарам чрезмерных требований, поскольку превращение Болгарии в озлобленного врага, мечтающего о реванше, - не в интересах Румынии³⁸⁶.

«Новое время» писало, что в результате попыток Афин и Белграда не допустить установления болгарской гегемонии на Балканах появился новый гегемон - Румыния, от которой в значительной степени зависит урегулирование балканского кризиса. Обращение болгарского царя Фердинанда к румынскому монарху с просьбой о содействии в скорейшем заключении мира³⁸⁷ газета рассматривала как официальное признание исключительной роли Румынии, превратившейся в «подлинного распорядителя судеб балканских народов»³⁸⁸. От этой роли отказалась дипломатия великих держав, и она переходит к государству маленькому, довольно слабому, но «руководимому решительной волей». При этом «Новое время» оговаривалось, что Румыния остается лишь авангардом Австро-Венгрии: «она сияет на Балканском полуострове отраженным светом».

Иной точки зрения придерживалось «Русское слово». Эта газета весьма негативно относилась к болгарской политике и во время Второй Балканской войны поддерживала Сербию и Грецию. Румынское выступление она восприняла с пониманием, заявив: «Если на Балканах заговорили не о правах угнетенных национальностей, а о политическом равновесии, то нельзя отказать и Румынии в праве произнести свое слово»³⁸⁹. По мнению газеты, данное действие бухарестского правительства означало фактический разрыв Румынии с Тройственным союзом и формирование совершенно новой политической обстановки на Балканах, где Австро-Венгрия теряет свою последнюю надежную опору. Поменяв свое первоначально скептическое отношение к возможности установления «сердечного согласия» в отношениях между Россией и Румынией, «Русское слово» приветствовало новый, независимый от Австрии, курс румынской внешней политики.

³⁸⁵ Биржевые ведомости, 6(19).VII.1913.

³⁸⁶ Биржевые ведомости, 12(25).VII.1913.

³⁸⁷ 9 (22) июля 1913 г. болгарский царь Фердинанд направил телеграмму румынскому королю Каролу с просьбой о прекращении боевых действий и посредничестве Румынии в урегулировании конфликта между Болгарией и ее противниками - Сербией, Грецией и Черногорией. Фактически это было признание политического доминирования на Балканах Румынии, сумевшей извлечь максимум пользы от распада Балканского союза и Межсоюзнической войны.

³⁸⁸ Новое время, 7(20).VII.1913; см. также: Новое время, 26.VII(8.VIII).1913.

³⁸⁹ Русское слово, 25.VI(8.VII).1913.

Особняком в дни Межсоюзнической войны стояла крайне правая печать, отрицательно относившаяся к увлечению части российского общества славянофильскими идеями и призывавшая правительство меньше вмешиваться в балканские распри. Так, черносотенное «Русское знамя» писало: «А какое дело русскому народу до грызни братушек между собою? Румыны - православные, болгары тоже; князья у них - немцы; разницы между ними нет никакой, тем более что князья у них одинаково льнут к вероломной Австрии. Будет ли Добруджа у болгар или румын - для России безразлично»³⁹⁰. Все же и «Русское знамя» выразило свое возмущение образом действий Румынии, назвав его крайне неприличным для христианской страны. «Недопустимо по нравственным основаниям грабить соседа вообще; когда же он беспомощен, в особенности»³⁹¹, - морализировала газета.

На фоне втягивания в войну Румынии росли опасения российской общественности относительно поведения Австро-Венгрия: не исключалось, что она сама решительно вмешается в войну, дабы не допустить полного разгрома Болгарии и помешать усилению Сербии. В данной связи особый интерес вызывал вопрос, насколько скоординированы действия Бухареста и Вены на Балканах. Относительно этого в российской прессе высказывались разные точки зрения.

По мнению «Нового времени», агрессивные действия Бухареста вполне отвечали истинным планам венского кабинета. Румынское нашествие на Болгарию углубляет пропасть, разделяющую балканские народы, и позволяет австрийской дипломатии продолжать в этом регионе свою традиционную политику *divide et impera*³⁹². Ведущий публицист «Нового времени» М.О. Меньшиков не верил, что боевые действия против Болгарии румыны предприняли без ведома австрийцев и вопреки их воле. Он усматривал в этом очередной хитрый ход австрийской дипломатии, а именно подготовку австрийского вмешательства в войну, в результате которого Балканский полуостров может быть разделен между Австро-Венгрией и Румынией³⁹³.

Впрочем, на страницах этой газеты можно было встретить и иные оценки характера установившихся между Румынией и Австрией отношений. Корреспондент «Нового времени» Д. Янчевецкий, находившийся в Вене и державший руку на пульсе событий, сообщал, что румынское выступление стало неприятным сюрпризом для венских и будапештских политиков, которые теперь обвиняют румын в измене Тройственному союзу и переходе на сторону Антанты и сербо-греческого

³⁹⁰ Русское знамя, 9(22).VII.1913.

³⁹¹ Русское знамя, 20.VII(2.VIII).1913.

³⁹² Новое время, 4(17).VII.1913.

³⁹³ Там же.

блока. По мнению корреспондента, внешняя политика Дунайской империи велась в то время в интересах только одной из ее половин - венгерской. Для мадьяр же главными противниками являлись составлявшие значительную часть населения Транслейтании сербы и румыны, ирредентистские устремления которых угрожали территориальной целостности венгерского государства. Болгария, сообщал Янчевецкий, видится Будапешту естественным союзником против сербов и румын³⁹⁴.

Наблюдения Янчевецкого подтверждались и сообщениями венского корреспондента «Русских ведомостей» П. Звездича (П.И. Ротенштерна), который писал, что вступление в войну против Болгарии Румынии, нарушающее все планы Австрии на Балканах, произвело в Вене ошеломляющее впечатление. «От Австрии, как от обреченной, начинают уже отказываться самые близкие друзья, - вот ощущение, которое вызвало здесь выступление Румынии»³⁹⁵. Звездич напоминал, что с Румынией империя Габсбургов всегда чувствовала тесную связь, основанную на страхе перед Россией и панславизмом. Теперь же эта связь рушится, Бухарест резко разворачивается в сторону врагов Австрии.

Такие же оценки давал корреспондент газеты «Русское слово» в столице Австро-Венгрии Л. Соколовский. Комментируя начавшуюся мобилизацию румынской армии, он сообщал, что австрийская дипломатия не имеет никакого отношения к антиболгарскому выступлению Румынии. Более того, ни австрийский посол в Бухаресте князь К. Фюрстенберг, ни министр иностранных дел граф Л. Берхтольд не знали о подготовке румынского вторжения в Болгарию³⁹⁶. Самостоятельные, несогласованные с Австрией действия Румынии на Балканах, по мнению Соколовского, демонстрируют, что румынский народ и румынская элита не желают более приносить жертвы на алтарь Тройственного союза. Это понимают теперь и в Австрии, где уже раздаются злобные обвинения в адрес Румынии, что она, якобы, отныне собирается играть на Балканах роль «русского жандарма».

В результате Второй Балканской войны Болгария потерпела сокрушительное поражение и капитулировала 16 (29) июля 1913 г. Сразу вслед за этим в Бухаресте под председательством румынского премьер-министра Т. Майореску начались переговоры между Болгарией, с одной стороны, Сербией, Грецией, Черногорией и Румынией, с другой, завершившиеся 28 июля (10 августа) подписанием мирного договора. Румынская дипломатия, взявшая на себя роль своего рода верховного арбитра в споре между болгарами и их противниками, добилась всех своих целей: по условиям Бухарестского мирного

³⁹⁴ Новое время, 14(27).VII.1913.

³⁹⁵ Русские ведомости, 21.VI(4.VII).1913.

³⁹⁶ Русское слово, 21.VI(4.VII).1913.

договора Болгария уступила Румынии территорию в 7500 кв. км до линии Туртукай-Балчик с населением в 250 тыс. чел., а также обязалась в 2-летний срок срыть все крепости на румыно-болгарской границе и не возводить новые.

Итоги Второй Балканской войны усилили позиции Румынии. Она заняла первое место среди балканских государств по площади (почти 140 тыс. кв. км) и по населению (7 млн. 600 тыс. чел.)³⁹⁷. Чтобы сохранить приобретенное, Румыния должна была опираться на Сербию и Грецию и искать поддержки России, что все более отдаляло ее от Австро-Венгрии. Союз с последней явно давал мало выгод румынским правителям, сковывая свободу рук на международной арене. Отчуждение между Румынией и Австро-Венгрией еще более углубилось в августе 1913 г., когда габсбургская дипломатия потребовала пересмотра Бухарестского договора и исправления некоторых его, наиболее тяжелых для Болгарии, постановлений. Против этого выступил даже ближайший союзник Австро-Венгрии Германия. В Бухаресте же пропагандировавшаяся австрийцами идея пересмотра договора вызвала крайнее раздражение и дальнейшее усиление антиавстрийских настроений.

Российская дипломатия умело использовала благоприятную конъюнктуру для того, чтобы еще больше ослабить связи Румынии с Веной и Берлином, одновременно укрепив собственные позиции в Бухаресте. В докладе царю от 23 ноября (6 декабря) 1913 г. Сазонов писал: «На Балканах мы, в случае общеевропейских осложнений, могли бы рассчитывать на Сербию, а может быть и на Румынию. Отсюда выясняется задача нашей дипломатии - создавать условия для возможно большего сближения с Румынией. Работа в этом направлении должна быть столь же постоянной, сколь и осторожной и чуждой излишних увлечений»³⁹⁸.

Отрыв Румынии от Тройственного союза был весьма важен по стратегическим соображениям. Румыния территориально связывала Австро-Венгрию и Германию с их потенциальными союзниками в будущей войне - Болгарией и Турцией. «Привлечь на свою сторону Румынию, - отмечает историк Б.Б. Кросс, - означало для России перерезать этот путь, разорвать намечавшийся блок "центральных держав" на две изолированные группы»³⁹⁹. К тому же потеря Румынии как

³⁹⁷ Boeckh Katrin, *Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg. Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan*, München, Oldenbourg, 1996, S. 70.

³⁹⁸ Зайончковский Андрей, *Подготовка России к мировой войне в международном отношении*, Ленинград, 1926, с. 397.

³⁹⁹ Кросс Борис, *Румыния между Тройственным союзом и Антантой. Очерки по истории дипломатической борьбы за Румынию и ее внешней политики. 1908-1914*, Псков, Псковский государственный педагогический институт, 1996, с. 81-82.

союзника означала для немцев и австрийцев потерю румынских ресурсов - хлеба и нефти. Немаловажным было и то, что Румыния после проведения военной реформы существенно увеличила численность своей армии - до 97 тыс. чел. в мирное время и до 382 тыс. чел. после мобилизации. Получить их в свое распоряжение на случай войны с австро-германским блоком было совсем не лишним для Антанты. Но даже нейтралитет Румынии ослаблял Центральные державы и освобождал часть русских войск для действий в Восточной Пруссии и Галиции.

Борьба с влиянием Тройственного союза в Бухаресте облегчалась тем обстоятельством, что экспансионистские устремления румынской элиты все активнее обращались на запад - в сторону населенных румынами областей двуединой монархии Габсбургов. Хотя румынское правительство, проявляя благоразумие и предусмотрительность, не заявляло открыто о своих притязаниях на австро-венгерские территории, оно тайно поощряло ирредентистскую пропаганду по обоим склонам Карпат. По мере того, как множились признаки ослабления и разложения Австро-Венгрии, все более тесными становились контакты между политическими кругами Бухареста и руководителями румынского национального движения в Венгрии. Зимой 1913-1914 гг. при поддержке бухарестского правительства румынские депутаты венгерского сейма попытались договориться с премьер-министром Венгрии И. Тисой об улучшении положения румын в Трансильвании. Однако продолжавшиеся несколько месяцев переговоры закончились провалом из-за упорного нежелания венгерской стороны идти на существенные уступки⁴⁰⁰.

Стремясь сохранить Румынию в Тройственном союзе и загладить собственные ошибки времен Бухарестской мирной конференции, Министерство иностранных дел Австро-Венгрии осенью 1913 г. отправило послом в Бухарест графа О. Чернина, слывшего румынофилом и последовательным противником мадьяризаторской политики венгерского правительства. Однако миссия Чернина оказалась безуспешной: слишком далеко зашли разногласия между двумя государствами. Очень быстро австрийский дипломат понял, что союзный договор с Румынией превратился в «клочок бумаги»⁴⁰¹. Внешнеполитическая линия Бухареста заметно менялась в неблагоприятную для австро-венгерской дипломатии сторону: от безоговорочной ориентации на Тройственный союз Румыния перешла к лавированию между ним и Антантой. Одновременно балканский кризис 1912-1913 гг. привел к значительному улучшению отношений между Россией и Румынией и к

⁴⁰⁰ История Венгрии. Том 2. Москва, Наука, 1972, с. 475-477.

⁴⁰¹ Чернин Оттокар, *В дни мировой войны. Мемуары министра иностранных дел Австро-Венгрии*, Санкт-Петербург, Издательство Санкт-Петербургского университета, 2005, с. 98.

их взаимному сближению⁴⁰². Этот процесс продолжился и в последние месяцы, предшествовавшие Первой мировой войне, когда у власти в Румынии находилось либеральное правительство И. Брэтиану.

Проявлением поворота Румынии в сторону России стали взаимные визиты представителей правивших в обеих странах династий. В марте 1914 г. наследник румынского престола принц Фердинанд вместе с женой и старшим сыном принцем Каролом совершили поездку в Россию, где встретили радушный прием и некоторое время жили в летней резиденции Романовых Царском Селе. Спустя три месяца последовал ответный визит русского монарха в Румынию. 1 (14) июня 1914 г. Николай II вместе с императрицей Александрой Федоровной, наследником цесаревичем и дочерьми прибыл на яхте «Штандарт» из Одессы в румынский порт Констанца. Здесь царя и членов его семьи встречал король Кароль I и вся политическая элита румынского государства. Констанцское свидание прошло в торжественной обстановке, став своего рода кульминационным пунктом российско-румынского сближения перед Первой мировой войной.

Политический, а не частный характер этого визита, подчеркивался присутствием в свите российского императора министра иностранных дел С.Д. Сазонова. В течение нескольких дней своего пребывания в Румынии он вел переговоры с королем и премьером Брэтиану. Важнейшим итогом этих переговоров было заверение, данное Брэтиану, что в случае войны России с Австро-Венгрией вследствие нападения последней на Сербию дороги России и Румынии «опять встретились бы, так как для Румынии также нет никакого расчета допускать ослабление Сербии»⁴⁰³. Хотя Румыния все менее считала себя связанной обязательствами перед Тройственным союзом, до окончательного ее перехода в лагерь Антанты летом 1914 г. было еще далеко. Быстрой переориентации внешнеполитического курса мешало сопротивление румынских германофилов во главе с королем Каролом, а также огромная экономическая зависимость этого государства от австро-германского блока.

Курс Сазонова на отрыв Румынии от Тройственного союза получил одобрение со стороны российского общества: идея сближения с королевством на антиавстрийской основе пользовалась популярностью среди газет разной политической ориентации.

⁴⁰² Виноградов Владилен, *Румыния: медленный дрейф к Антанте*, в "В «пороховом погребе Европы» 1878-1914", Москва, Индрик, 2003, с. 360-374.

⁴⁰³ Кросс Борис, *Русско-румынские дипломатические отношения накануне первой мировой войны*, в "Третий Международный съезд по изучению стран Юго-Восточной Европы (Бухарест 4-10 сентября 1974). Доклады и сообщения советской делегации", Москва, 1974, с. 11.

Отношение русской прессы к соседней стране в последние месяцы перед Первой мировой войной существенно изменилось, став гораздо более благожелательным; со страниц газет исчезли негативные оценки румынской политики, преваляровавшие в ходе Балканских войн. В России все громче звучали призывы добиться восстановления Балканского союза (на этот раз в составе Сербии, Греции, Черногории и Румынии), который стал бы опорой России и Антанты на Балканах и преградой для движения австро-германского блока на юг - в сторону Константинополя и Салоник. Проводя аналогии между наступлением на права трансильванских румын и преследованием русин в прикарпатских комитатах Венгрии, российская пресса подчеркивала, что русские и румыны имеют общих врагов в лице венгерского шовинизма и австрийского экспансионизма.

Во второй половине 1913 - первой половине 1914 г. газеты указывали на возросшую роль Румынии в балканских и европейских делах, отмечая, что в будущей войне на континенте позиция, которую займет эта страна, станет существенным фактором победы той или другой коалиции. При этом выражалась надежда, что обозначившийся в ходе Балканских войн поворот румынской политики приведет эту страну в лагерь Антанты. Широкая поддержка идеи сближения с Румынским королевством не в последнюю очередь была связана с тем, что российское общество с обидой и негодованием наблюдало за ростом русофобских и проавстрийских настроений в Болгарии, которая после заключения Бухарестского мира уходила из-под влияния России и стремительно сближалась с австро-германским блоком. Установление дружественных отношений с Румынией, так же как и укрепление связей с Сербией, казалось лучшим ответом на переход «неблагодарной» Болгарии в лагерь врагов России.

Спустя полгода после окончания Балканских войн «Новое время» писало, что в течение долгого времени Румыния считалась «каким-то пасынком международной политики», однако, драматические события лета 1913 г. радикально изменили ее положение в Европе и отношение к ней великих держав. Сопровождая Бухарестской мирной конференции «еще раз подчеркнули и окончательно утвердили решительный, безапелляционный авторитет Бухареста в балканских делах»⁴⁰⁴. Не менее важную роль, по мнению газеты, могла сыграть Румыния в судьбе Австро-Венгерской монархии, насчитывавшей в своем составе по меньшей мере четыре миллиона румын. «Новое время» не верило в мирное разрешение румыно-венгерского конфликта, считая, что иначе как войной трансильванский

⁴⁰⁴ Новое время, 31.I(13.II).1914.

вопрос решить нельзя⁴⁰⁵. Отмечая усиление центробежных тенденций внутри многонациональной империи Габсбургов, газета писала, что «при таких условиях час Бухареста пробьет очень скоро»⁴⁰⁶.

В январе 1914 г. «Новое время» сообщало своим читателям, что Румыния и Сербия уже тайно договорились о разделе габсбургского наследства между собой. По информации этой газеты, еще накануне Второй Балканской войны, правительства Т. Майореску и Н. Пашича заключили тайный договор, согласно которому все земли Австро-Венгрии, расположенные на север от Дуная и Трансильванских Альп и на восток от реки Тисы и населенные румынами, признавались лежащими в сфере влияния Румынии, в то время как земли, расположенные на север от Дуная и на запад от реки Тисы, - лежащими в сфере интересов Сербии⁴⁰⁷. По словам «Нового времени», слухи о заключении этого соглашения произвели «ошеломляющее впечатление» в Вене и Будапеште, где главным вдохновителем сербо-румынского альянса называют российского посла в Бухаресте Н.Н. Шебеко⁴⁰⁸.

О попытках австрийской дипломатии восстановить свои позиции в Румынии, пошатнувшиеся во время Балканских войн, сообщало в феврале 1914 г. «Русское слово»⁴⁰⁹. На это, по мнению газеты, указывало и назначение Чернина послом в Бухарест, и заигрывания премьер-министра Венгрии Иштвана Тисы с трансильванскими румынами, чьи требования раньше полностью игнорировались официальным Будапештом. Газета считала, что главным препятствием на пути к самостоятельной национально ориентированной политике Румынии остается ее огромная экономическая зависимость от Австро-Венгрии, имеющей прочные позиции в банковской сфере, нефтяной промышленности, железнодорожном строительстве и поставках вооружений для румынской армии.

«Русское слово» напоминало, что освобождение румынского общества и румынских правящих кругов от «гипноза Габсбургов» началось еще в 1908 г., после аннексии австрийцами Боснии и Герцеговины. Но лишь проболгарская политика Вены во время балканского кризиса 1912-1913 гг. сделала антиавстрийские настроения доминирующими в румынском обществе. Они заставили даже

⁴⁰⁵ Новое время, 17.II(2.III).1914.

⁴⁰⁶ Новое время, 31.I(13.II).1914.

⁴⁰⁷ Новое время, 30.XII.1913(12.I.1914).

⁴⁰⁸ Информация о заключении секретной союзной конвенции между Румынией и Сербией не соответствовала действительности. В Бухаресте желали играть роль арбитра и гегемона на Балканах, не связывая себя какими-либо обременительными союзными обязательствами.

⁴⁰⁹ Русское слово, 6(19).II.1914.

верных Тройственному союзу консерваторов Т. Майореску отчасти пересмотреть свою политику. При этом газета подчеркивала, что противники односторонней ориентации на Вену и Берлин отнюдь не являются убежденными антантофилами; официально они выступают за политику «свободных рук». «Русское слово» приходило к выводу, что Румыния стоит на перепутье, она «в данный момент сама еще не знает, кого она будет поддерживать, против кого будет выступать»⁴¹⁰.

Интерес русской прессы к Румынии возрос весной 1914 г. в связи с визитом в Россию наследника румынского престола принца Фердинанда. Усматривая в этом визите яркую демонстрацию нового независимого курса румынской внешней политики, газеты превозносили румынских Гогенцоллернов за готовность поставить национальные интересы вверенной им страны выше династических чувств. Так, «Голос Москвы», ошибаясь в оценке политических симпатий и пристрастий румынского короля, объявлял Кароля I чуть ли не главой проантантовского движения в Румынии. Благодаря его «мудрой и миролюбивой» политике Румынии, по словам октябристской газеты, удалось не только сыграть выдающуюся роль в урегулировании балканского кризиса, но и занять в регионе первенствующее положение⁴¹¹. «Новое время» также хвалило румынского монарха, который, как полагало издание, в ходе Балканских войн осознал, что «национальные интересы его народа требуют снова сближения с Россией и, предугадывая желания лучших людей своего народа, беззаветно пошел по пути возможно более прочного сплочения с Россией»⁴¹². «Утро России» особо подчеркивало, что старшего сына Фердинанда 20-летнего принца Кароля многое сближает с Россией: в отличие от отца и венценосного деда, он исповедует православие, к тому же по линии своей матери принцессы Марии Саксен-Кобург-Готской он приходится троюродным племянником Николаю II⁴¹³.

Отдав должное румынской династии, пресса обратилась к анализу последствий постепенного дрейфа Румынии в сторону Антанты.

«Русское слово» писало, что Австро-Венгрия вряд ли рискнет начать войну на два фронта - против России и своих балканских соседей. Поэтому столь важным для европейской политики становится вопрос о поведении балканских государств, и прежде всего Румынии, в случае военного столкновения России и Австро-Венгрии. В данной связи газета с удовлетворением отмечала, что за последние полтора года Бухарест почти полностью освободился от опеки со

⁴¹⁰ Там же.

⁴¹¹ Голос Москвы, 16(29).III.1914.

⁴¹² Новое время, 15(28).III.1914.

⁴¹³ Утро России, 12(25).III.1914.

стороны монархии Габсбургов; это проявилось в установлении дружественных отношений с Сербией и Грецией для обеспечения политического равновесия на Балканах⁴¹⁴.

Сообщая о попытках германской дипломатии сколотить на Балканах коалицию Турции, Албании, Греции и Румынии, ориентированную на Тройственный союз, «Русское слово» указывало, что Румынии нет никакого смысла вступать в антисербскую политическую комбинацию. Румыния и Сербия являются естественными союзниками как перед лицом «ненавистного болгарского империализма», так и в противостоянии с Австро-Венгрией, угнетающей в своих пределах миллионы сербов и румын⁴¹⁵. Газета подчеркивала, что «Бухарестский договор на долгие годы определил международное положение Румынии», которое характеризуется прежде всего антагонизмом с Болгарией.

На это же обстоятельство указывала и «Речь», отмечая, что главная проблема в румыно-австрийских отношениях - безоговорочная ставка Вены на Болгарию. Однако сильная Болгария представляет величайшую опасность для Румынии, которая по своему географическому положению должна опираться на одну из великих держав - либо на Австро-Венгрию, либо на Россию. «Теперь, когда Австро-Венгрия идет с Болгарией, Румынии ничего не остается как держаться России, и это тем более для нее удобно, что на этом пути она встречает и помощь Сербии»⁴¹⁶. Австрийский корреспондент «Речи» М.Б. Ратнер писал весной 1914 г., что Румыния потеряна для Австрии в качестве союзника. Причину этого он усматривал в ошибках австрийской дипломатии и лично министра иностранных дел Л. Берхтольда. «Ехидное стремление сохранить дружественные отношения с Румынией и в то же время возрастить наперекор Румынии "великую Болгарию" привело в конце концов к тому, что австрийская дипломатия оказалась благополучно сидящей меж двух стульев»⁴¹⁷.

Аналогично оценивала состояние румыно-австрийских отношений газета «Утро России». В марте 1914 г. она писала: «Как бы ни сложились грядущие события, на союзную помощь или, по меньшей мере, на доброжелательный нейтралитет Румынии ее австро-венгерской соседке рассчитывать не приходится. В роковой момент полумиллионная румынская армия на стороне Тройственного союза не окажется»⁴¹⁸. С отходом Румынии положение Габсбургской монархии становится критическим. В Венгрии, имеющей давние исторические

⁴¹⁴ Русское слово, 4(17).III.1914.

⁴¹⁵ Русское слово, 4(17).IV.1914.

⁴¹⁶ Речь, 23.III(5.IV).1914.

⁴¹⁷ Речь, 27.III(9.IV).1914.

⁴¹⁸ Утро России, 12(25).III.1914.

счета с румынами, уже поговаривают об усилении гарнизонов и создании новых корпусов на восточной границе специально против Румынии. По словам газеты, для всех в Австро-Венгрии становится ясным, что былым мечтам о боевом товариществе с румынами против России настал конец. Вена и Будапешт стоят теперь перед необходимостью радикальной переработки плана национальной обороны⁴¹⁹.

«Новое время» отмечало, что роль Румынии среди балканских государств всегда была особенной: «Династические связи сближали ее с Германией в то время, когда национальная политика ее требовала сближения с Россией»⁴²⁰. Продолжавшаяся в течение тридцати лет ориентация на Вену, Берлин и Рим обрекла Румынию на роль мелкого сателлита в союзе трех великих держав⁴²¹. Одною из причин провала продемонстрировали румынам, насколько ошибочен и бесплоден для их страны данный политический курс. Констатируя, что атмосферу австро-румынских отношений существенно отравляет продолжающаяся политика насильственной ассимиляции румын Трансильвании, «Новое время» весной 1914 г. сообщало о следовавших один за другим инцидентах, подливавших масло в огонь румыно-венгерской распри. Наиболее значительными из них были провал переговоров между венгерским правительством и трансильванскими румынами, подчеркнувший нежелание Будапешта гарантировать румынскому меньшинству даже те скромные права, которые были предоставлены ему законом 1868 г. о равноправии национальностей⁴²², а также покушение на епископа С. Миклоши⁴²³, продемонстрировавшее, по словам газеты, «ту бездну ненависти, которая в продолжение последних месяцев накопилась между венгерским и румынским обществом»⁴²⁴.

«Московские ведомости» считали, что у России и Румынии нет

⁴¹⁹ Утро России, 20.III(2.IV).1914.

⁴²⁰ Новое время, 15(28).III.1914.

⁴²¹ Новое время, 16(29).III.1914.

⁴²² Новое время, 13(26).III.1914, 10(23).V.1914.

⁴²³ 11 (24) февраля 1914 г. в венгерском городе Дебрецен было совершено покушение на проводника церковной мадьяризации румын униатского епископа Стефана Миклоши. Хотя сам Миклоши не пострадал, от взрыва присланной ему по почте посылки погибли несколько его ближайших помощников. Как установило следствие, посылка с «адской машиной» была отправлена из Черновцов румынами, недовольными созданием нового униатского епископства в городе Хайдудорог и насильственным приобщением к ней верующих румынской национальности. Данное епископство с венгерским языком литургии было образовано в июле 1912 г. с санкции Рима (булла папы Пия X «Christi fideles Graecis»). Несмотря на протесты румынского духовенства и прихожан, к нему были присоединены чисто румынские церковные общины, насчитывавшие более 73 тыс. румын. Учреждение епископства в Хайдудорог было воспринято проживавшими в Венгрии румынами как покушение на свободу вероисповедания и еще один шаг к насильственной мадьяризации - на этот раз в конфессиональной сфере.

⁴²⁴ Новое время, 17.II(2.III).1914.

никаких поводов для споров, усматривая причину сохранявшихся в течение десятилетий весьма прохладных отношений между двумя странами исключительно в происках венской и берлинской дипломатии. Газета выражала надежду, что прибывающий в Петербург принц Фердинанд «получит возможность убедиться, что более искреннего друга и покровителя, чем Россия, румынский народ не имеет»⁴²⁵. «Московские ведомости» подчеркивали, что Румыния получит большую выгоду от сближения с Россией: прежде всего, Бухарест сможет более настойчиво отстаивать интересы румын Трансильвании. Другой точкой опоры для румынской политики может стать Франция, родственная румынам романская держава. Весной 1914 г. газета сообщала об участившихся визитах в Бухарест видных французских деятелей - академика Лакур-Гайе, редактора «Temps» Тардые, генерала Пелиссье, отмечая, что всегда сохранявшиеся в придунайском королевстве симпатии к Франции вызывают опасения и недовольство в Берлине и Вене⁴²⁶.

Не видела причин для конфликтов между Россией и Румынией и крайне правая газета «Земщина». В статье, посвященной приезду румынских гостей, она утверждала, что России и Румынии нечего делить. «Скорее, у нас может быть общая цель - освобождение русских и румын из-под венгерского гнета»⁴²⁷. Правда, газета тут же оговаривалась, что время для этого еще не настало, а потому Россия и Румыния не стремятся сейчас «ни к каким приключениям». Выражая радость в связи с приездом румынского наследного принца в Россию, «Земщина» писала, что визит этот будет содействовать укреплению взаимного доверия между двумя странами.

Энтузиазм российского общества по поводу сближения с Румынией достиг своего пика в июне 1914 г., на фоне констанцских торжеств. Почти все ведущие газеты России опубликовали в эти дни передовые статьи, посвященные встрече Николая II и Кароля I в румынском порту. В них говорилось об общности интересов двух стран, заинтересованных в сохранении на Балканах установленного Бухарестским договором status quo. Русская пресса придавала большое значение свиданию в Констанце, указывая, что оно выходит далеко за рамки обычного акта вежливости. В сближении России и Румынии газеты усматривали новый залог упрочения европейского мира. Вспоминая о совместной борьбе против Османской империи, они подчеркивали, что Румыния была первым балканским государством, освобожденным от турецкого господства кровью русских солдат.

⁴²⁵ Московские ведомости, 16(29).III.1914.

⁴²⁶ Московские ведомости, 23.III(5.IV).1914.

⁴²⁷ Земщина, 16(29).III.1914.

«Новое время» обращало внимание на атмосферу, окружавшую визит Николая II в Румынию, и те черты, которые придали этому событию особую окраску и значение. Русский монарх был встречен на румынской земле не только членами правящего дома Гогенцоллернов и высокопоставленными сановниками, но и представителями румынского народа - парламентскими депутатами всех партий, деятелями науки. В Констанце, считала газета, проявилась искренняя симпатия румынского общества к своей огромной восточной соседке, всегда принимавшей живое участие в судьбах единоверных народов Балканского полуострова. Отмечая чрезвычайно гостеприимный и сердечный характер приема, оказанного царю и членам его семьи, «Новое время» писало: «В Констанце русскую императорскую чету встретила с приветом не одна только румынская официальная власть, формально обязанный к тому международным этикетом, а Румыния как нация»⁴²⁸.

«Новое время» очень высоко оценивало значение поворота румынской политики для России. М.О. Меньшиков на страницах этой газеты накануне констанцского свидания утверждал, что сближение с Румынией стало самой значительной дипломатической победой России за последнее время. «Даже строгий нейтралитет ее представляет большую ценность в готовящемся столкновении тройственных коалиций»⁴²⁹, - подчеркивал публицист. Спустя несколько недель, в тревожные дни, последовавшие за убийством эрцгерцога Франца Фердинанда, «Новое время» писало, что Тройственному союзу нельзя более рассчитывать на Румынию, как на свой надежный аванпост на Балканах. Даже не будучи связанной с Россией какими-либо договорами, Румыния отныне во многих случаях будет идти вместе с ней рука об руку⁴³⁰.

«Русское слово» утверждало, что сильная Румыния нужна России, главным образом, как противовес австро-немецкому *Drang nach Osten*, угрожающему интересам России и сохранению европейского мира⁴³¹. Эта газета, известная своими тесными связями с российским Министерством иностранных дел и не раз исползовавшая им в качестве официоза, в день констанцкого свидания выступила с настоящим панегириком румынской внешней политике, опубликовав статью «Оплот мира»⁴³². В ней расхваливалось миролюбие Румынии, руководствующейся в своих действиях, якобы, не узко эгоистическими

⁴²⁸ Новое время, 3(16).VI.1914.

⁴²⁹ Новое время, 29.V(11.VI).1914.

⁴³⁰ Новое время, 17(30).VI.1914.

⁴³¹ Русское слово, 3(16).VI.1914.

⁴³² Русское слово, 1(14).VI.1914.

интересами, а бескорыстными усилиями, направленными на сохранение и укрепление политического равновесия на Балканском полуострове. «Во все время тяжелого периода ликвидации турецкого наследства в Европе Румыния играла роль посредника и примирителя... Для России сближение с Румынией важно, прежде всего, именно в силу этого значения королевства Гогенцоллернов в качестве надежного оплота спокойствия на Ближнем Востоке»⁴³³.

«Голос Москвы» писал, что «события недавнего времени раскрыли румынскому народу глаза и показали, где его друзья и где - враги»⁴³⁴. Общественные настроения в Румынии под влиянием продолжающегося преследования румын в Венгрии и проболгарской позиции Вены во время Межсоюзнической войны лета 1913 г. резко качнулись в сторону России и других держав Антанты. Заслуга русской дипломатии, по мнению газеты, заключалась в том, что ей удалось использовать соответствующие настроения румынского общества для того, чтобы через конкретные шаги завязать узы сближения двух наций. «Голос Москвы» не сомневался в общности интересов двух стран на Балканах: и Россия, и Румыния преследуют одинаковую цель - обеспечить прочное равновесие в этой части Европы на основе соблюдения Бухарестского мирного договора.

«Московские ведомости» в статье, посвященной торжествам в Констанце, отмечали, что за последние месяцы в отношении румын к Австрии произошел полный переворот. Румынские газеты полны сообщениями о бедственном положении соплеменников в Австро-Венгрии; при этом подчеркивается, что двуединая империя нежизнеспособна и должна распасться, а Румынии следует проводить самостоятельную политику на международной арене. Правительство Брэтиану, которого «Московские ведомости» характеризовали как горячего сторонника Тройственного союза, бессильно бороться против таких настроений и вынуждено менять политический курс страны. Правда, газета не решалась предсказывать, насколько далеко отойдет Румыния от Тройственного союза: «Национальный эгоизм должен был сказать: если не с Тройственным союзом, то без него, что еще не значит *против* него»⁴³⁵.

«Биржевые ведомости» сразу после завершения констанцкого свидания опубликовали интервью своего корреспондента Инсарова (Е.Н. Шелькинга) с видными политиками Румынии: министром иностранных дел Парумбаром⁴³⁶, бывшим премьер-министром этой

⁴³³ Там же.

⁴³⁴ Голос Москвы, 3(16).VI.1914.

⁴³⁵ Московские ведомости, 1(14).VI.1914.

⁴³⁶ Биржевые ведомости, 3(16).VI.1914. Вечерний выпуск.

страны Таке-Ионеску⁴³⁷, бывшим министром финансов и лидером Консервативной партии Маргеломаном⁴³⁸ и одним из лидеров оппозиции консерватором Филиппеску⁴³⁹. Все четыре государственных деятеля приветствовали сближение с Россией, заявив, что у двух соседних стран имеются общие интересы на Балканах, заключающиеся в сохранении мира на основе условий Бухарестского договора. Исходя из своих собственных наблюдений и бесед с румынскими политиками, Инсаров приходил к выводу, что новая ориентация румынской внешней политики, свободная от обязательств по отношению к Тройственному союзу, пользуется поддержкой ведущих политических сил страны, в том числе консерваторов, которые долгое время считались безоговорочными сторонниками Австро-Венгрии.

Оценивая итоги констанцского свидания, Инсаров писал, что на данном этапе Бухарест отнюдь не собирается разрывать свои связи с Тройственным союзом и входить в орбиту Антанты⁴⁴⁰. Скорее Румыния будет балансировать между двумя могущественными коалициями, сохраняя свободу рук. При этом сотрудник «Биржевых ведомостей» считал, что и такая политика Бухареста вполне отвечает интересам России, поскольку отныне маловероятно возобновление военной конвенции Румынии с Австро-Венгрией. Инсаров подчеркивал, что форсировать события и требовать от Румынии большего, т.е. полной переориентации ее внешней политики на Антанту, было бы большой ошибкой российской дипломатии и скорее вновь толкнуло бы эту страну в австрийские объятия. России, по его мнению, вообще не стоило чрезмерно увлекаться идеей сближения с Румынией, предавая забвению связи с остальными балканскими государствами.

Еще большую осторожность, если не сказать скептицизм, относительно перспектив русско-румынского сближения демонстрировала кадетская «Речь». Эта газета призывала российское общество не предаваться иллюзиям и не делать поспешных выводов о, якобы, произошедшей полной переориентации внешнеполитической линии Бухареста. «Было бы слишком поспешно принимать бесспорно наступившее в отношениях между Румынией и Тройственным союзом охлаждение за окончательный и непоправимый разрыв. Правильнее предположить здесь просто один из приемов обычной для балканской дипломатии игры на два фронта»⁴⁴¹. «Речь»

⁴³⁷ Биржевые ведомости, 4(17).VI.1914. Вечерний выпуск.

⁴³⁸ Биржевые ведомости, 10(23).VI.1914.

⁴³⁹ Биржевые ведомости, 10(23).VI.1914. Вечерний выпуск.

⁴⁴⁰ Биржевые ведомости, 10(23).VI.1914.

⁴⁴¹ Речь, 1(14).VI.1914.

предупреждала, что, если Австрия сможет гарантировать Бухаресту какой-нибудь новый лакомый кусок, румынские политики «найдут старые проторенные пути к дверям венских дипломатических канцелярий». А потому - делала вывод газета - все политические расчеты, основанные на «дружбе» с Румынией, представляют собой фантастические и сомнительные спекуляции.

Прямо противоположной точки зрения придерживались черносотенные издания, не скрывавшие своих симпатий к Румынии из-за проводившейся в этой стране политики государственного антисемитизма. Такие газеты, как «Русское знамя» и «Земщина» выражали большое воодушевление в связи с констанцской демонстрацией русско-румынской дружбы и призывали российскую дипломатию укреплять связи с Сербией и Румынией в противовес Австро-Венгрии и ее «балканскому вассалу» Болгарии.

«Русское знамя», приветствуя сближение России и Румынии, писало, что это перенаправит взгляды румынских политиков и военных с Бессарабии на Трансильванию, что само по себе выгодно России. Рупор Союза русского народа сравнивал встречу в Констанце с торжествами в Кронштадте и Тулоне 1891 и 1893 гг., ставшими зримым проявлением зарождающегося русско-французского союза⁴⁴². «Торжественно провозглашенная в Констанце дружба великой православной России с православною соседкою Румынией служит началом новой эры в европейском равновесии»⁴⁴³.

Другая крайне правая газета «Земщина» также расценила торжество в Констанце как демонстрацию полного разрыва Румынии с Германией и Австрией и формирования русско-румынского альянса. Вспоминая русско-румынское братство по оружию в войне против Турции 1877-1878 гг., эта газета писала: «Кровь, пролитая за общее дело, скрепляет союзы народов крепче самых торжественных бумажных договоров, и пусть гром пушек, который раздастся ныне на Констанцском рейде, возвестит всему миру, что этот давний союз России и Румынии стал прочнее и крепче, чем когда-либо»⁴⁴⁴.

Обобщая приведенные выше данные, можно сделать вывод, что за последние два года перед мировой войной 1914-1918 гг. отношение русского общественного мнения к Румынии радикально изменилось. Во время Первой Балканской войны ее политика подвергалась в российской прессе жесткой критике, а сама эта страна воспринималась как авангард Австро-Венгрии в Юго-Восточной Европе, послушно проводящий антиславянский и антироссийский

⁴⁴² Русское знамя, 22.V(4.VI).1914.

⁴⁴³ Русское знамя, 4(17).VI.1914.

⁴⁴⁴ Земщина, 1(14).VI.1914.

курс по указке из Берлина и Вены. В дни Межсоюзнической войны летом 1913 г. оценка действий Румынии на международной арене уже не была столь однозначной. Отмечая рост противоречий между Румынией и империей Габсбургов, российские газеты подчеркивали, что это дает шанс дипломатии стран Антанты привлечь Румынию на свою сторону. После же заключения Бухарестского мирного договора, прочертившего глубокую линию размежевания между Румынией, с одной стороны, Болгарией и поддерживавшей ее Австро-Венгрией, с другой, в России все чаще стали смотреть на Румынию как на возможного союзника в будущей войне с австро-германским блоком.

Как показывает анализ прессы, идея сближения с Румынией во второй половине 1913 - первой половине 1914 г. пользовалась широкой общественной поддержкой, что облегчало российскому Министерству иностранных дел во главе с Сазоновым проведение соответствующего курса. Особенно ярко симпатии российского общества к Румынии проявились в дни констанцских торжеств, которые были расценены как демонстрация заключения русско-румынского союза. На фоне общего ликования печати по поводу наступления новой эры русско-румынской дружбы выделялась позиция кадетских изданий, не веривших в возможность окончательного разрыва между Румынией и Австро-Венгрией и призывавших сделать ставку на Болгарию. В целом роль Румынии и ее значение в будущей европейской войне несколько преувеличивались русскими газетами, считавшими, что от того, с кем пойдет эта страна, будет во многом зависеть исход противоборства двух коалиций великих держав.

В значительной мере пресса России забегала вперед и выдавала желаемое за действительное, когда писала о переориентации румынской внешней политики на Антанту, как о свершившемся факте. Констанцское свидание и созданная им благожелательная и доверительная атмосфера русско-румынских отношений действительно способствовали перетягиванию Румынии в лагерь России, Франции и Англии. Однако было бы опрометчиво утверждать, что после Констанцы внешнеполитический курс этой страны был predetermined. Когда разразилась Первая мировая война, румынские правящие круги явно решили не торопиться, посмотреть, как развернутся события, и вступить в войну в тот момент, когда ее исход станет более или менее ясным, и на стороне той коалиции, которая окажется сильнее и успешнее на полях сражений. Лишь знаменитый Брусиловский прорыв, подорвавший боеспособность австро-венгерской армии и обозначивший окончательный переход стратегической инициативы от Центральных держав к Антанте, положил конец колебаниям румынского руководства.

РОССИЙСКО-РУМЫНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ПЕРИОД ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ ВЛИЯНИЕ ИДЕОЛОГИИ НА ВЫБОР И ПРИНЯТИЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

Каталин ТУРЛЮК

Резюме

Автор работы ставит перед собой задачу выделить и кратко проанализировать основные идеологические линии в контексте российско-румынских отношений во время Первой мировой войны, точнее - влияние этих идеологий на конкретные политические действия. Тем самым, мы хотим узнать насколько основные, соревнующиеся между собой, идеологии - либерализм, консерватизм, социал-демократия, большевизм, панрумынизм и панславизм - оказали влияние на решения принятые политическими деятелями того периода, а также на общественное мнение. Общие элементы, в первую очередь православие, рассматриваются в работе как духовные аспекты; национальной идеологии уделено больше внимания, так как пропаганда периода войны стремилась достичь большей солидарности и согласованности масс с целями, сформулированными политическими элитами. Используемая методология - это анализ в сравнительной перспективе. Автор предлагает свои выводы о развитии российско-румынских отношений, как результат смены акцентов в идеологии и новой геополитической реальности Европы после окончания Первой мировой войны.

О Первой мировой войне часто говорят, что это был конфликт не имеющий идеологически сформулированные цели, в то время как Вторая мировая война, а также последующая «холодная война» находились под сильным влиянием идеологии. Однако, я полагаю, что в Первой мировой войне роль идеологии не следует ни игнорировать, ни недооценивать. С конца восемнадцатого века, идеократы и идеологии выдвинули личность на передний план истории. Работы специалистов по различным областям социологического исследования, наряду с историками предлагают огромное разнообразие подходов в анализе событий Первой мировой войны. При этом не был достигнут консенсус, или хотя бы общая интерпретация её причин и последствий. Простое объяснение такой ситуации - это то что человечество до сих пор переживает травму от этого конфликта, хотя последующие конфликты оказались более крупномасштабными. Другие объяснения можно найти в коллективном сознании, где Первая

мировая война впервые повлияла на идеологию. И, наконец, можно допустить факт, что этот конфликт произошёл в период индустриальной эпохи, а технологическая реальность войны стала влиять с тех пор на развитие общества в глобальном масштабе. На мой взгляд, устойчивость памяти об этих событиях а также исследовательский интерес к коллективной судьбе человечества заключаются прежде всего в том, что с момента конца войны начинается уже новый этап мирового порядка. Такая тема для историка остаётся по-прежнему очень актуальной. Этот новый мировой порядок есть порядок уже национальных государств, основных составных новой политической реальности мира в котором мы живём. Мы не отрицаем глобализацию во всех её аспектах, ни её сущность или транснациональные явления, но, очевидно, доминирующей реальностью мира, сейчас, во втором десятилетии нашего века, являются все те же национальные государства. Получается что национализм - в виде идеологии, доктрины или как просто феномен культуры, это определять нам - как бы поддерживает современное состояние мирового порядка и находится у истоков многих событий прошлого века. Очевидно, что национализм не является единственной причиной или объяснением великих противостояний двадцатого века. Мне просто хочется определить общий фон на котором можно разместить множество факторов, породившие Первую мировую войну. В этом контексте я предлагаю кратко подчеркнуть роль идеологии в российско-румынских отношениях в данный период.

Теоретические и концептуальные уточнения

Национализм был и продолжает оставаться одной из самых противоречивых современных политических тенденций, который до сих пор оказывает заметное притяжение. Но в чём его сила притяжения? Чтобы ответить на этот вопрос хотя бы частично, мы должны отделить идеологию национализма от национализма как политическое движение. Несмотря на то, что они очень связаны между собой, эти вопросы требуют отдельного и конкретного анализа. Нам нужно провести анализ различных видов национализма в их историческом контексте. Существуют очень много разных определений и можно сказать что число этих определений пропорционально числу, тех кто занимаются таким анализом. Нынешнее политическое понятие нации появилось сравнительно поздно, в конце восемнадцатого и начале девятнадцатого века, и безусловно это современное понятие. Именно тогда возникают и связанные с ним другие понятия: национальное самоопределение, национальный интерес, национальная воля, национальный консенсус и т.д. Эти понятия часто встречаются в пропаганде, как средство

влияния на общественное мнение за последние двести лет.

Национальное самоопределение означает суверенитет и независимость в отношении других государств, а также способность "формулировать законы и осуществлять юрисдикцию на данной территории". Национальный интерес связан с эволюцией государства и с его сферами интереса. Иногда, национальный интерес используется в качестве замены для государственной политики, а это означает, что это понятие как бы принадлежит исключительно государству. Более проблематичным является её идейное содержание, так как почти все политические силы выступают за национальный интерес, который, по существу является абсолютным и антиисторическим. Национальный интерес как бы выходит за рамки поколений и должен быть утверждён постоянно. Но существует ли такая реальность за пределами индивидумов, за пределами их интересов и их прав? Очевидно, что истинный либеральный дух будет рассматривать национальный интерес как абстракцию, выдумку полезную только для популистской пропаганды. С академической точки зрения, нам нужно указывать каждый раз, каким образом мы намереваемся использовать это понятие, и насколько это понятие охватывает определенную реальность. Национальная воля это выражение конкретного специфического национального духа, воплощенная в политическом лидере или в народе самом. И здесь возникает та же проблема: мы должны конкретно определить действительное содержание этого понятия. Национальный консенсус также является проблематичным понятием, поскольку он подразумевает дух, волю, общие интересы, которые должны действовать в одном направлении, вопреки противоречивым мнениям отдельных людей. Подводя итоги, можно сказать что нация представляет собой группу людей, связанных общим происхождением, общей культурой, общим языком и общей территорией. Национализм - это идеология, которая использует элементы коллективной идентичности, чтобы узаконить политическую стратегию. С другой стороны, следует отметить, что в международном публичном праве нету чёткого определения нации, несмотря на то, что право на самоопределение было принято ещё со времен Первой мировой войны. Национализм не имеет уточнённого, легко узнаваемого лица, который бы позволил принять единое определение этого понятия. Более того, национализм имеет силу внутренней регенерации, что делает его автономным и самодостаточным в качестве социальной силы. По существу, национализм сохраняется и всегда подчёркивает национальную идентичность, которую он постоянно усиливает, придавая ей стабилизирующую роль. Ключевая особенность народов, которое нашло своё место во всех определениях нации, это межпоколенная связь, преемственность поколений. Эта преемственность продолжает память и

придаёт чувство общности целей для нации. Нация переносит прошлое (таким каким оно осталось в коллективной памяти) в будущее. Нации строят непрерывные проекты на будущее; им нужно право на самоопределение для того чтобы организовать и управлять своим будущим. "Нация это напоминание идеала, это история, но и творческое пророчество." писал историк Анри Аузер в 1916 году.

Ключевым понятием национализма является идеология коллективной идентичности. "Коллективная идентичность" представляет собой одну из важнейших предпосылок национализма, по крайней мере по двум причинам: первая - это матрица националистической мифологии и идеологии и вторая - она может стать решением "кризиса" индивидуальной идентичности. Национализм, как решение кризиса индивидуальной идентичности, был разработан элитами, интеллигенцией которые занимались поиском общих корней. Тем не менее, эта работа служила интересам других больших социальных групп, стремящихся к одним и тем же корням, даже если цели их поиска были совсем другие. Энтони Смит, считает, что кризис был обусловлен, в значительной степени, вызовом Современности, появлением современного государства и революциями в Западной Европе. Вызов брошенный "разумом и наблюдением" оспаривал влияние религии и традиции в обществе; вместо традиционной мифологии предлагалась новая, "рационалистическая" мифология. Один из основных принципов этой новой мифологии - "историзм", который представляет собой всеобъемлющую картину мира, "без необходимости прибегать к внешнему принципу создания", который интегрирует прошлое (традиции), настоящее (разум) и будущее (совершенствование)". Такое представление имеет особые достоинства: оно предлагает "фундамент" для утверждения коллективной идентичности, где отдельные, индивидуальные идентичности могут быть интегрированы; оно даёт также чувство легитимности - так как оно обращается к всему обществу. Политическая легитимность национализма строится именно на предположении его всеобъемлемости, что даёт ему убедительное влияние в обществе. Следующий шаг по этому логическому пути - это рассматривание демократии как выражение (кажущейся) воли народа. Начиная с революционного пыла восемнадцатого века и до наших дней, происходит постоянное развитие идеологизации прав человека, в основе которой стояла простая мысль что свобода и самоопределение являются коллективными выражениями национальной воли.

В качестве культурной матрицы националистической идеологии, "коллективная идентичность" поддерживает легитимность политической власти и мобилизует людей для участия в общественной жизни во имя "национального интереса" или "национального благосостояния".

Несколько аксиоматических предположений определяют суть националистической идеологии: а. Мир состоит из народов, каждый из них имея свою собственную судьбу, свою историю и свою специфическую индивидуальность; б. Нация является источником всех политических и социальных полномочий и, следовательно, лояльность по отношению к нации должна стоять выше всех других индивидуальных обязательств; в. Свобода и индивидуальное развитие зависят от принадлежности к нации; г. Нации могут быть свободными и безопасными, только в условиях международной справедливости и мира.

Влияние идеологий на двусторонние отношения в период Первой мировой войны

Следует отметить, что во второй половине девятнадцатого века социальный дарвинизм повлиял на национализм, придав тому антропологическое измерение, что и привело, впоследствии, к трагедиям следующего века. Расизм, во всех его формах выражения и всевозможные его варианты, включая антисемитизм, нашли научное обоснование в таких лозунгах, как: выживает сильнейший, большая рыба заглатывает маленькую, биологическое превосходство и т.д. Это привело к парадоксальной ситуации когда национализм служил не только ориентиром в борьбе за самоопределение, рассматриваемой как необходимая и законная, но и эффективным инструментом для империализма, который сформулировал новые аргументы, такие как: миссия цивилизовать, явное предназначение, и т.д., - тем самым обеспечивая существование многонациональных империй.

Пропаганда, как инструмент манипуляции власти, переняла и эксплуатировала национализм с целью создания однородности общественного мнения, создания доминирующего мнения в обществе, мнение которое было практически невозможно обойти. Постепенно накопилось огромное количество социальных и национальных "боеприпасов", которые ждали момент взрыва. Патрик Ламарк, говоря о прошлом веке, сравнивает войну и пропаганду со "змеями, которыми увит скипетр власти".

Основные идеологии и доктрины, которые появились накануне и во время Первой мировой войны и которые значительно повлияли на российско-румынские отношения того периода - это панславизм и пан-румынизм, румынский этно-национализм и русский империализм, консерватизм, либерализм, социал-демократия, большевизм и анархизм. Однако проявление этих идеологий и доктрин зависит от политического режима, - румынская конституционная монархия западной фактуры и, соответственно, самодержавие, за которым следуют буржуазно-демократический режим и большевизм. Нельзя исключить также расовый аспект, миллениаризм и пацифизм. Общим элементом являлось

православие, и сравнительно уравновешенные отношения между церковью и государством, которые просуществуют до установления большевизма в России. Но, "славянское братство", или "православное братство" потеряли свою центростремительную силу; участников войны стали привлекать возможности получить геополитические и геостратегические преимущества (в нашем контексте, Болгария). А национальный интерес (как государственная политика) стал доминирующим фактором, наиболее часто встречающимся в политическом дискурсе.

Посмотрим как развивались отношения между великими державами и соседними государствами, малыми и средними, особенно те "братские" отношения, когда существует "старший брат", и когда эти отношения не всегда справедливы. "Грех Мексики в том, что она находится слишком далеко от Бога и слишком близко к Соединённым Штатам" - гласит одна мексиканская шутовская поговорка. История научила многих, что хорошо иметь сильных друзей, но при этом лучше не находиться в их географической близости. Вероятно, это и есть одна из причин, почему историографические взгляды часто так противоположны и оценки прошлого значительно отличаются друг от друга.

В преддверии войны, когда Румыния занималась строительством современного национального государства, западного типа, национальный проект стремился собрать всех румын в пределах будущих государственных границ. Пан-румынизм был мотивирован этно-национально, и стал одной из главных задач нового государства в контексте окружающего панславизма и мадьяризации румынского населения Трансильвании, которые становились прямой угрозой для румынского национального идеала. Особенно мадьяризация рассматривалась румынскими политическими элитами как наиболее опасной. Это и есть самое вероятное объяснение кризиса в румынской политической среде и в румынском общественном мнении, в преддверии вступления в Первую мировую войну, в 1916 году, когда сторонники Антанты требуют обязательного освобождения румынского населения в Трансильвании, даже с риском потери, на неопределённое время, возможности воссоединения с Бессарабией. Национальная воля выражалась даже в условиях династии немецкого происхождения и германофилизмом части румынской политической элиты, особенно консерваторов. Национальный консенсус в направлении интересов наших союзников по Антанте не был полным и безоговорочным. Чувство уникальности и особенности ("румыны - латинский остров в славянском море") было подчеркнуто филологическими и историческими исследованиями, а потом стали популярны в румынском культурном пространстве, что и привело к укреплению национального самосознания в процессе модернизации. Геополитическая ситуация Румынии,

положение "черноморско-балтийского коридора", только усилили эти чувства и убеждения во всё более широких слоях населения. Принятие Конституции 1866 г. является еще одним важным фактором отступления от модели самодержавия, которая воспринимается отныне как угроза для процесса демократизации и модернизации Румынии, особенно в первое десятилетие прошлого века.

Можно сказать что все современные государства имеют в своём составе "революционный" компонент, который мотивирует проведение изменений на всех уровнях в обществе. Массификация политики и идеологии (в том числе, появление партий со многочисленными членами) являются непосредственными и необходимыми ответами на вопрос: как управлять организацией современного общества и как контролировать неизбежные внутренние противоречия, которые сопровождают этот процесс? Возраст идеологий, к которым мы относим, в данном случае, либерализм, консерватизм и социал-демократию, а затем и коммунизм, приносит различные ответы на этот вопрос. Что касается нашего предмета, то в целом пацифизм в Румынии был в основном левого толка и был результатом внутреннего преобразования общества. Но пацифизм был быстро превзойдён национализмом на квази-глобальном масштабе. Хотя часто идеологические причины или политкорректность затемняют расовый аспект, он всё таки играет важную роль накануне и во время войны. Балканские войны показали реальные намерения и оценки по поводу конца викторианской эпохи; столкновения между «расами» Европы (немцы против славян в союзе с галло-римлянами) считались уже неизбежными. Заседание Военного Совета Германии в декабре 1912 года, действия британского Министерства по делам колоний и т. д. доказывают полную силу расистских убеждений эпохи, а также милленаризма, который проявляется особенно в Германии. Чувство "конца эпохи" уже присутствовало в среде политических элит.

Румыния вступила в войну после двух лет нейтралитета и бесчисленных обещаний и угроз со стороны обоих воюющих лагерей, в зависимости от развития военных действий и их интересов. Наступление Брусилова (4 июня по 20 сентября 1916 г.) и поражение румынской армии после Тутраканской битвы (1 по 6 сентября 1916 г.) привело к сближению в российско-румынских отношениях, которые до тех пор, за весь период нейтральности, были полны недоверия. Румынская сторона поддерживала благожелательный нейтралитет, боясь что морские связи с Западом будут прерваны если Босфор будет контролировать Россия и поэтому открыто и доверительно отвечала обещаниям союзников в период 1914-1916 гг. Для румынского руководства было трудно расшифровать отношение министра Сазонова или генерала Михаила Алексева, к Румынии и к её возможному

вступлению в войну. Поэтому, обещания союзников передать Румынии территории населённые румынами, которые находились под властью противников, а также желание румынского политического деятеля Ион Брэтиану получить четкие и твердые гарантии от союзников, создали общий фон российско-румынских отношений в период 1916-1917 гг. Полная военная катастрофа румынской армии в начале войны имеет, конечно, свои внутренние причины, но она была вызвана также отказом союзников от обещаний (число союзных армий, которые должны были быть вовлечены, количество боеприпасов и стратегическая ресурсная база, развитие наступления в Салониках, и т.д.). Всё это привело к напряженному состоянию неудовлетворённости в рядах правительства и среди политических лидеров которые требовали пересмотр механизмов сотрудничества с союзниками в борьбе против общего врага. Несмотря на сговор воюющих сил, руководство Румынии передаёт на временное хранение Золотой запас Румынского Королевства в Москву, решив устоять наступлению противника с помощью французской военной миссии в восточной части страны. Национальная воля была выражена с большой ясностью, несмотря на очевидные реалии на фронтах Первой мировой войны. Быстрое развитие событий в России привело к глубокому смущению в Румынии. Анархия и большое число русских военных-большевиков, их попытка арестовать короля Фердинанда, провозглашение Ясс как "столица сопротивления", исчезновение общего русского фронта после событий октября-ноября 1917 года в значительной мере изменили характер двусторонних отношений. После периода сотрудничества, появилась новая ситуация которая сильно повлияла идеологически на отношения между Румынией и Россией. Изменилось фактическое содержание этих отношений и соответственно изменились и долгосрочные последствия в историческом масштабе. Другими словами, на фоне продвижения национальных интересов, воспринимаемые как законные, и в условиях сильной идеологизации, при уменьшении роли общих элементов, в конце войны произошёл глубокий раскол между двумя странами. Румынское коллективное сознание почувствовало угрозу к её жизненным интересам со стороны геополитических и идеологических потрясений, имевших место в конце войны.

Выводы

В период Первой мировой войны была отмечена идеологическая конфронтация на фоне углубления массивности политики и более агрессивной политической конкуренции. Основные идеологические течения времени способствовали в значительной степени к увеличению внутренних и внешних конфликтов;

В сочетании с социал-дарвинизмом, национализм становится

взрывным устройством в руках лиц, принимающих решения и манипуляторов того времени, особенно внутри многонациональных империи. Расизм и империализм были активными ингредиентами в комбинации, которая привела к обобщенному военному конфликту;

Национализм был и остаётся до сих серьёзным конкурентом для разных других идеологий. Он должен рассматриваться в качестве важной социальной автономной силой, так как он может объединиться с любой из других идеологий, не теряя при этом свою силу притяжения. Он присутствовал как в крупных многонациональных империях так и внутри национальных меньшинств, которые хотели создать свои собственные национальные государства;

Идеология повлияла на двусторонние российско-румынские отношения, даже если она очень редко рассматривается как влияющий фактор, на ряду с геополитическими и геостратегическими намерениями;

Российско-румынское сотрудничество, особенно военное, является важным элементом в попытке приблизить позиции обеих сторон, но поражения на поле боя и политические изменения в России намного снизили потенциал более полного понимания и доверия;

Есть разные толкования причин и содержания российско-румынского сотрудничества во время Первой мировой войны, тем не менее нам нужно подчеркнуть солидарность, общие усилия, на коллективном и индивидуальном уровне, и общее стремление к победе.

Дальнейшие исследования в этом направлении возможно смогут завершить историографические дебаты о Первой мировой войне и о российско-румынских отношениях за этот период.

РУМЫНИЯ И РОССИЯ, 1916-1917 гг. НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ ПО ПОВОДУ ОТНОШЕНИЙ НА УРОВНЕ КОМАНДОВАНИЙ АРМИЙ

Гавриил ПРЕДА

В общем процессе развития многосторонних связей между Румынией и странами Антанты в период Первой Мировой Войны, особую роль сыграли отношения между командованиями армий, представляющие одним из инструментов при осуществлении военного сотрудничества, обеспечения интересов и достижения конкретных целей. Некоторые аспекты будущего военного сотрудничества между румынской и союзническими армиями обсуждались еще в ходе переговоров о вступлении Румынии в войну. Учитывая опыт проявления неравномерности сил между Румынией и ее союзниками в лице великих держав в ходе войны 1877-1878 гг., румынская сторона упорно добивалась согласования принципов военного сотрудничества и поддержки связей между командованиями армий.⁴⁴⁵ Переговоры между Румынией и странами Антанты проходили довольно сложно, отчасти в обстановке напряженности, вследствие оказания давления и угроз со стороны Франции, Англии и России с целью вынудить Бухарест принять условия великих держав.⁴⁴⁶ На протяжении 1915 года страны Антанты согласились с наибольшей частью территориальных претензий правительства Брэтиану, а в первой половине 1916 года велось обсуждение военных условий, запрашиваемых румынским правительством для участия в войне.

В первые месяцы 1916 года переговоры застопорились из-за сопротивления России, которая считала, что для нее выгоднее было сохранение в дальнейшем нейтралитета Румынии, нежели ее выступление совместно с армиями стран Антанты. По мнению

⁴⁴⁵ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Ediția a III-a revizuită și adăugită, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002, pp.130-132. [Флорин Константиу, *Честная история румынского народа*, Выпуск III переработанное и дополненное, Энциклопедический Univers издательство, Бухарест, 2002, pp.130-132.]

⁴⁴⁶ Vasile Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900-1916)*. *Pagini de istorie diplomatică*, Cluj Napoca, 1975, pp. 77-91. [Василе Веса, *Румынии и Франции в начале XX века (1900-1916)*, *Страницы дипломатической истории*, Клуж-Напока, 1975, стр. 77-91.]

начальника Ставки, генерала М. Алексеева, отрицательные последствия вступления Румынии в войну проявились бы, с одной стороны, в расширении линии Восточного фронта более чем на тысячу километров, а с другой стороны, в необходимость участия русской армии в боях против Болгарии.⁴⁴⁷ Вследствие англо-французского давления, российское правительство стало более сговорчивым при обсуждении военного соглашения. В феврале 1916 г., генерал М. Алексеев уполномочил российского военного атташе в Бухаресте, полковника А. Татарина обсудить с представителями румынской армии условия военного соглашения. В ходе обсуждения проявились противоречия в отношении плана военных действий Румынии против Центральных держав. Россия предлагала Румынии развивать наступление против Болгарии, в южном направлении, а правительство И. Брэтиану придерживалось мнения о необходимости освобождения Трансильвании как основной цели вступления в войну, а не захват территорий Болгарии. В связи с этим, русским войскам предстояло участвовать в защите южной румынской границы, сдерживая совместное болгаро-германское наступление. В апреле 1916г. российское, французское и британское правительства достигли согласия по вопросу о заключении военной конвенции с Румынией.⁴⁴⁸

Добываясь военной поддержки в виде предоставления вооружения и снаряжения, а также участием частей русской армии в боях на ее территории, Румыния исходила от реальной оценки степени риска, которому подвергалась в условиях своеобразной конфигурации и протяженности линии фронта, уровня боеспособности армии, отсутствия опыта ведения войны и ограниченных возможностей румынской экономики по обеспечению усилий ведения войны. В июне 1916г., И. Брэтиану заявил французскому посланнику в Бухаресте, графу Сен-Олеру, что он готов выступить на стороне Антанты, но при условии свободы выбора момента для выступления и при наличии гарантий, необходимых для спасения страны.⁴⁴⁹ На последовательность И. Брэтиану в вопросе о предоставлении твердых военных и политических гарантий, союзники ответили оказанием сильного

⁴⁴⁷ Vasile Popa, *Misiunea generalului Coandă la Stavka (1916-1917)*, Editura Militară, București, 2010, pp. 75-76. [Василе Попа, *Миссия Генерала Ставкой Коанда (1916-1917)*, Военное издательство, Бухарест, 2010, стр. 75-76]

⁴⁴⁸ Dumitru Preda, *România și Antanta. Avatarurile unei puteri mici într-un război de coaliție*, Institutul European, Iași, 1998, pp.16-18. [Думитру Преда, *Румыния и Антанта. Аватары малой мощности в коалиционной войне*, Европейский институт, Яссах, 1998, pp.16-18.]

⁴⁴⁹ Victor Atanasiu, Anastasie Iordache, Mircea Iosa, Ion M. Oprea, Paul Oprea, *România în primul război mondial*, București, 1979, pp. 123-124. [Виктор Атанасиу, Анастасий Iordache, Мирча Иоса, Ион М. Опря, Паул Опреску, *Румыния в Первой мировой войне*, Бухарест, 1979, стр 123-124.]

давления на румынское правительство. Ультимативная позиция стран Антанты в июне-июле 1916 г. была вызвана тяжелым положением как на Западном, так и на Восточном фронте.⁴⁵⁰ Запрашиваемые румынским правительством условия для подписания военной конвенции предусматривали наступление румынской армии против Австро-Венгрии с целью освобождения Трансильвании, начало наступления англо-французских войск в районе Салоника за восемь дней до вступления Румынии в войну, широкое наступление русской армии в Буковине для поддержки действий румынской армии в Трансильвании, обеспечение российским флотом безопасности порта в Констанце и предотвращение высадки неприятельских сил на румынском побережье, прибытие в Добрудже корпуса русской армии для содействия с румынской армии против болгарских войск, поставка союзниками вооружения и военного снаряжения.⁴⁵¹

Подписанием 17 августа 1916г. (по новому стилю), в Бухаресте политического соглашения и военной конвенции был заключен союзный договор между Румынией, с одной стороны, и Россией, Францией, Англией и Италией, с другой стороны. В результате подписания соответствующих документов Румыния добилась международного признания своего права включить в своем составе населенные румынами территории, находившихся под властью Австро-Венгрии. В связи с этим, необходимо подчеркнуть, что румынское политическое руководство того времени не сумело уловить отсутствие принципиальности и корректности у двух партнеров по переговорам. Обсуждая с Румынией условия ее выступления на стороне Антанты, Франция и Россия заключили 29 июля 1916 г. двустороннее секретное соглашение, по которому обе державы взаимно обязывались не соблюдать на будущей мирной конференции положения подписанной с Румынией политической конвенции.⁴⁵² Привлечение людского, военного и экономического потенциала Румынии в войне стало важным политическим успехом Антанты.⁴⁵³ Вступление Румынии в войну против Центральных держав произошло в непростых условиях для Антанты: на Восточном фронте резервы русских войск значительно

⁴⁵⁰ Ion Agrigoroaiei, *România în relațiile internaționale 1916-1918*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008, pp.17-18 [Ион Агригороаеи, *Румыния в международных отношениях 1916-1918*, Издательский дом Demiurg, Яссы, 2008, pp.17-18.]

⁴⁵¹ Ion M. Oprea, *România și Imperiul Rus (1900-1916)*, vol I, Editura Albatros, București, 1998, p. 93 [Ион М. Опря, *Румыния и Россия империи (1900-1916)*, Выпуск I, Издательство Албатрос, Бухарест, 1998, стр. 93.]

⁴⁵² *Istoria politicii externe românești*, coord. Ion Calafeteanu, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 218 [История внешней румынской политики, ред. Ион Калафетеану, Энциклопедический издательство, Бухарест, 2003, стр. 218.]

⁴⁵³ Dumitru Preda, *op.cit.*, p.117.[Думитру Преда, *цит.*,стр.117.]

исякли в ходе Брусиловского прорыва, немецкие и австро-венгерские армии готовились к контрнаступлению, а на Западном фронте французские войска с трудом сдерживали натиск германских сил под Верденом. Вступление Румынии сыграло роль громоотвода, притягивая к себе значительные силы неприятеля с других фронтов или из резервов. Державы Антанты добивались вступления Румынии в войну, исходя прежде всего с позиций собственных интересов, без учета возможных последствий для своего нового союзника.⁴⁵⁴ Такое отношение великих держав обернулось для Румынии потерей многочисленных человеческих жизней и зачительной части территории страны, а также материальным ущербом понесенным румынской армией и румынским государством в период сентябрь-декабрь 1916г.

Отношения между командованиями армий Румынии и России в военной кампании 1916 года развивались по двум основным вопросам: участие русских войск на румынском фронте в оборонительных боях перед наступающими немецкими, австро-венгерскими, болгарскими и турецкими войсками, а также обеспечение своевременного снабжения румынской армии вооружением, снаряжением и боеприпасами. С первых дней после начала боевых действий появились сложности для румынской армии. Правительство Румынии очень скоро убедилось, что сознательно было дезинформировано командованиями русской и французской армий относительно реального уровня боеспособности войск в районе Салоника и наступательной способности болгарской армии. Последующие события подтвердили недееспособность салоницкой группировки войск перейти к наступлению, боевую мощь болгарской армии при поддержке немецких частей, а также беспомощность, отсутствие согласованности и воли со стороны союзников Румынии.⁴⁵⁵

В военной кампании 1916 года отсутствовало единое командование, которое согласовало бы военные действия и приняло бы необходимые меры в соответствии с меняющимся положением на фронте. Военное соглашение предусматривало, что румынские и русские войска «сохранят собственное командование, четко выделенный район действий и полную независимость при проведении военных операций»⁴⁵⁶. В статьях

⁴⁵⁴ I.C. Duca, *Memorii politice*, vol. II, Munchen, 1981, pp. 11-12; 28-29; Serghei Sazonov, *Les Années fatales. Souvenirs*, Paris, 1929, p.286.[И.К.Дука, *Политические мемуары*, Выпуск II, Мюнхен 1981, стр 11-12; 28-29; Сергей Сазонов, *Les Années fatales. Souvenirs*, Париж, 1929, стр.286.]

⁴⁵⁵ I.C.Duca, *op.cit*, pp. 38-39 [И.К.Дука, *цит*, стр.38-39.]

⁴⁵⁶ *România în Războiul Mondial 1916-1919, vol I, Documente-Anexe*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1934, p. 13 (*Convention Militaire*). [Румыния в Первой мировой войне 1916-1919, Выпуск I, документы-приложения, официальное и Государственной печати. Национальная типография, Бухарест, 1934, стр. 13 (*Convention*

2 и 9 данного соглашения отчасти затрагивался вопрос об отношениях между командованиями армий в ходе боевых действий на территории Добруджи. Так, во второй статье подчеркивалось, что русские военные корабли на Дунае будут согласовывать свои действия с румынскими мониторами на основании приказов Верховного командования румынской армии и уточнять конкретные шаги сотрудничества исходя из положений данного соглашения. В статье 9 указывалось, что предусмотренное в статье 3 русские войска для взаимодействия с румынскими частями на территории Добруджи, «будут действовать под приказом Верховного командования румынской армии».⁴⁵⁷

На момент подписания военного соглашения между Румынией и странами Антанты практически не существовало единого командования на уровне союза. Сотрудничество между командованиями осуществлялось посредством военных миссий. Данный опыт в области военного сотрудничества между странами Антанты был заложен в статье 13 военного соглашения, которая предусматривала, что для согласования действий румынской армии и армий союзников, обеспечивавшее более эффективное достижение военных целей, румынская армия должна иметь своего представителя при Ставке главнокомандующего русской армии и армий союзников, а страны Антанты посылали собственных представителей при Верховном главнокомандовании румынской армии. Верховные главнокомандующие союзных армий «взаимно и своевременно информировали друг друга о ходе боевых действий, расположении войск и проведении военных операций».⁴⁵⁸ Для обеспечения более эффективного сотрудничества с союзниками, румынская сторона уделила особое внимание военным миссиям, аккредитованным в Румынии и, естественно, военным представителям Верховного командования румынской армии при Верховными главнокомандующими союзных армий. Самыми важными военными миссиями союзников в Румынии были Французская военная миссия во главе с генералом А.М. Бертело и Русская военная миссия во главе с генералом М.А. Беляевым.

Реальные условия боевой обстановки показали, что каждый из партнеров по союзу по своему рассматривал проблемы, появившиеся по ходу боевых операций. Обмен информации и переписка между верховными главнокомандованиями румынской и русской армий в период с сентября по декабрь 1916 г. выявили ряд сложностей, проявление взаимного недоверия, мнительности, что и обусловило необходимость проведения ряда встреч и обсуждений на самом

Militaire.)

⁴⁵⁷ Ibidem, pp. 12-13. [там же, стр. 12-13.]

⁴⁵⁸ Ibidem, pp. 14. [там же, стр. 14]

высшем политическом и военном уровне, которые часто заканчивались безрезультатно для обеспечения взаимодействиями между частями союзных армий.

После короткого и охваченного энтузиазмом наступления в Трансильвании, военное положение в Румынии стало развиваться неблагоприятно. Через несколько недель после вступления в войну, румынская армия потерпела поражение в битве при Туртукае (16 сентября 1916 г.), а также в боях за плацдармы у Базарджика и Силистре (6-8 сентября 1916 г.) вследствие наступления болгарской армии при поддержке немецких и турецких войск.⁴⁵⁹ В начале сентября 1916 г. Верховное главнокомандование убедилось, что румынская армия была оставлена наедине с противником на двух фронтах общей протяженности почти в 1600 км. Это был первый признак того, что все союзники, в том числе и русские, не позаботились о выполнении взятых обязательств согласно конвенции.

Политическое и военное руководства Румынии неоднократно обращались в Петрограде, Париже, Лондоне и Риме в целях получения материальной и военной поддержки. Король Румынии Фердинанд обратился 24 и 27 августа 1916 г. к царю Николаю II с просьбой об отправке русских войск в Добрудже для предотвращения болгаро-немецкого наступления. На многочисленные просьбы со стороны Верховного главнокомандования румынской армии, премьер-министра И. Брэтиану короля Фердинанда царь Николай II и генерал М.В. Алексеев отвечали призывами к сохранению спокойствия,⁴⁶⁰ которые однако не могли восполнить отсутствие русских частей на Добруджском фронте.⁴⁶¹

В начале сентября 1916 г., 47-й русский корпус, в составе 61-й пехотной, 3-й кавалерийской и Сербской дивизий, был сосредоточен в Добрудже. Согласно генералу Брусилову, эти войска составляли не самые лучшие части русской армии,⁴⁶² а их командующий, генерал А.М. Зайончковский оценивал их как «кость, которую бросили Румынии для того, чтобы она выступила на стороне Антанты».⁴⁶³ 7 сентября 1916 г. была создана группа войск в Добрудже в составе

⁴⁵⁹ *Mémoires du general Brussilov. Guerre 1914-1918*, Paris, 1929, pp.222-223. [*Mémoires du general Brussilov. Guerre 1914-1918*, Париж, 1929, стр.222-223.]

⁴⁶⁰ Vasile Popa, op. cit, p. 175 [Василе Попа, цит, стр.175.]

⁴⁶¹ Arhivele Militare Române, fond MCG, dosar 169, f. 119-121; 130-132. [*Румынские военные архивы*, фонд МСГ, файл 169, F 119-121.; 130-132.]

⁴⁶² *Mémoires du general Brussilov...., op.cit, p. 223. [Mémoires du general Brussilov...., цит, стр.223]*

⁴⁶³ General G Dabija, *Armata Română în războiul mondial. 1916-1918*, vol. I, București, 1928, p. 282. [Генерал Г. Дабижа, *Румынская армия в мировой войне. 1916-1918*, Выпуск I, Бухарест, 1928, стр. 282.]

47-го русского корпуса, 9-й и 19-й пехотных румынских дивизии и 5-й румынской кавалерийской бригады под общим началом генерала А.М. Зайончковского. Запоздалый подход и в недостаточном количестве русских войск, низкий уровень их подготовки, отсутствие инициативы со стороны командования, а также неэффективность войск в районе Салоника позволили болгаро-немецко-турецким силам провести мощное наступление и в конце сентября 1916 г. достигнуть линию Расов, Кобадин, Топраисар, Тузла. Инертность Ставки было обусловлено сдержанностью генерала М.В. Алексеева в отношении участия русских войск в боях на территории Добруджи против Болгарии, а также понесенным русской армии в Галиции и на других фронтах. Наступление болгаро-немецко-турецкой группировки привело к остановке продвижения румынских войск в Трансильвании, чем и воспользовались армии Центральных держав для укрепления своих сил в Трансильвании. В условиях сильного напора превосходивших сил противника, Верховное главнокомандование румынской армии усилило свои действия по укреплению и расширению сотрудничества со Ставкой главнокомандующего русской армии, единственного из числа союзников, который мог способствовать восстановлению оперативно-стратегического положения и укреплению взаимного доверия.

В конце сентября 1916 г. генерал М.В. Алексеев отправил при посредстве полковника Татарина телеграмму в адрес Верховного главнокомандования румынской армии, в которой изложил свои соображения относительно румынского фронта. По мнению начальника штаба верховного главнокомандующего русской армии, можно было предположить, что противник избрал Румынию в качестве основного театра для своих военных действий исходя из материальных и моральных соображений, однако численность румыно-русских войск было достаточным для обеспечения эффективной обороны, вопреки отсутствия у румынской армии артиллерии и технических средств. Линия обороны, предложенная генералом М.В. Алексеевым должна была проходить от Ватра Дорней на Брашов, Бухарест и далее к Дунаю, что означало отход с части территории Румынии и уничтожение продовольственных запасов, которые могли попасть в руки противника.⁴⁶⁴ Верховное главнокомандование румынской армии не согласилось с этим предложением генерала М.В. Алексеева об отходе. В телеграмме от 23 сентября 1916 г. генерал М.В. Алексеев подчеркивал важность организации обороны и концентрации дополнительных сил в Добрудже.⁴⁶⁵ Ставка предложила назначить генерала А.М. Зайончковского

⁴⁶⁴ Arhiva Națională Istorică Centrală, fond Casa Regală, dosar 27/1916, f. 1-2. [Центральный Исторический Национальный Архив, Королевский дом, файл 27/1916, ф. 1-2.]

⁴⁶⁵ Vasile Popa, *op.cit.*, p 162 (Documentul 44).[Василе Попа, *цит.*, стр.162. (Документ 44).]

командующим фронтом в Добрудже. Верховное главнокомандование румынской армии ответило отказом, уточнив, что группа войск в Добрудже имеет командующего в лице генерала Авереску, координатор действий этой группировки с 3-й румынской Армией.⁴⁶⁶

В период с начала октября до конца 1916 года оперативная обстановка на Румынском фронте характеризовалась наступательными действиями войск Центральных держав с целью вывода Румынии и войны. Оказавшись в тяжелом положении и вынужденной воевать на двух фронтах против десятков немецких, австро-венгерских, болгарских и турецких дивизий, Румыния нашла в лице Франции лояльного и действенного партнера. В середине октября в Румынии прибыла французская военная миссия во главе с генералом А.М. Бертело, которая оказала поддержку румынской армии по выработке навыков ведения современной войны. В скором времени после прибытия французской военной миссии, Ставка отправила в Румынии военную миссию во главе с генералом М.А. Беляевым, которая была воспринята как противовес на французскую военную миссию.⁴⁶⁷ Согласно положениям военной конвенции, перед Русской военной миссии ставилась задача обеспечения взаимного знакомства и обмена информации между Ставкой и Верховным главнокомандованием румынской армии относительно развития оперативно-стратегической обстановки на фронте и эффективного координирования военных действий. Архивные документы, исследования и опубликованные мемуары наводят на мысль, что миссия генерала М.А. Беляева имела задачу претворения в жизни планов Ставки, а не поддержка Румынии в достижении своих целей.⁴⁶⁸ Проявление в период с октября до декабря 1916 г. напряженности и недоверия между румынским и русским командованиями, связанное с деятельностью Русской военной миссии во главе с генералом М.А. Беляевым, было обусловлено недостатками и непоследовательностью русского командования и войск в ходе боевых действий в Добрудже, откладыванием и промедлением наступления 9-й русской Армии в Буковине, уклонением от наступательных действий в целях поддержки обороны на реке Олт и в битве за город Бухарест, а также невыполнением плана по оказанию срочной поддержки румынским войскам в боях против немецких, австро-венгерских, болгарских и

⁴⁶⁶ *România în Războiul Mondial 1916-1919...*, *op. cit.*, p. 661 (Documentul 420). [Румыния в Великой мировой войне 1916-1919, цит, стр. 661 (Документ 420).]

⁴⁶⁷ *General Henri Berthelot. Memorii și corespondență, 1916-1919*, Editura Militară, București, 2012, p. 22. [Генерал Х. Бертело, Меморандумы и переписка, 1916-1919, Военное издательство, Бухарест, 2012, стр. 22.]

⁴⁶⁸ Vasile Popa, *op. cit.*, pp. 100-101. [Василе Попа, цит, стр. 100-101.]

турецких сил во время отступления в направлении запрутской Молдовы. Русская военная миссия во главе с генералом М.А. Беляевым выполнила указания Ставки, согласно которым «Румыния обороняется на реке Сирет». В этих условиях четко проявились политические и стратегические цели России в отношении Румынии в ходе кампании 1916 г. Великая Румыния могла стать препятствием для российской политики на Балканы. Лишенная ресурсами, при разгромленной армии и 2/3 территории занятой неприятелем, зависимой в экономическом и в военном отношении Румыния могла стать предметом шантажа и манипуляций как этого могли бы диктовать интересы России.⁴⁶⁹

В тяжелых для румынской армии условиях конца декабря 1916 г. удалось стабилизировать фронт по линии Ватра Дорней, Ойтуз, долина реки Шушица, Фокшаны, Нэмолоаса, река Сирет, Дунай (Георгиевское гирло), Черное море. После поражения в битве за Бухарест, крупные румынские соединения отступили под давление противника на линию реки Сирет, понеся самые большие потери в этой кампании. Следует уточнить, что русская армия оказала эффективную поддержку румынской армии только на заключительном этапе кампании 1916 г. Русские войска вступили со всей своей мощью на румынском фронте лишь в начале декабря 1916 г. и сыграли решающую роль в задержании наступления сил Центральных держав на линии Восточных Карпат до излучины Дуная у Галац. В конце 1916 г. румынский фронт удерживался 4-й, 6-й, 9-й и 8-й русскими армиями, а также 1-й румынской армией. Тот факт, что решительные действия русских войск были предприняты лишь толко по линии Ойтуз, долина реки Шушица, Фокшаны, Нэмолоаса, река Сирет, Дунай (Георгиевское гирло), Черное море был расценен современниками как преднамеренный шаг со стороны Верховного главнокомандования русской армии, а не результат происходящих событий на поле боя.⁴⁷⁰

⁴⁶⁹ Ion M. Oprea, *op.cit.*, p. 111.[Ион М. Опря, *цум*, стр.111.]

⁴⁷⁰ General Henri Berthelot. *Memorii și corespondență, 1916-1919*, Editura Militară, București, 2012, p. 128-130; General Victor Petin, *Drama României. 1916-198*, Editura Militară, București, 2016, pp. 129-130; General Vasile Rudeanu, *Memorii din timp de pace și război. 1884-1929*, Editura Cavallioti, București, 2004, p. 246-248, General G Dabija, *Armata Română în războiul mondial. 1916-1918*; I.C.Duca, *Memorii politice*, Munchen, 1981, Constantin Kirișescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, vol. 2, Ediția a II-a, refăcută și adăogită, Editura Casei Școalelor, 1926, pp. 344-350 s.a. [Генерал Х. Бертело, *цум*, стр.128-130; Генерал Виктор Петин, *Румынская Драма. 1916-198*, Военное издательство, Бухарест, 2016, стр. 129-130; Генерал Василе Рудеану, Воспоминания о мирное время и войны. 1884-1929, Cavallioti издательство, Бухарест, 2004, стр. 246-248; Константин Кирицеску, История войны для воссоединение Румынии, 1916-1919, выпуск II, восстановлена, Casei Școalelor, 1926, стр. 344-350 и др.]

С точки зрения развития обстановки на фронте, румыно-русское содействие на уровне командований в ходе кампании 1916 г. выявило явное несоответствие между намерениями и конкретными действиями со стороны русского союзника. Вопреки тому, что оба партнеров имели общую цель - нанести поражение вражеским силам, стратегические планы, на которых основывались их действия, имели очень мало точек соприкосновения. Некоторые авторы считают, что противоречивость характера послевоенных целей Румынии и России стала причиной запоздалой поддержки со стороны русской армии на румынском фронте, с драматическими последствиями для румынской армии.⁴⁷¹ Не исключая такую постановку вопроса, необходимо учитывать и другие его аспекты: численный состав румынской армии, недостаточность снабжения румынских частей и крупных соединений современным вооружением, отсутствие опыта ведения войны у командований различных уровней, растянутость фронта предполагавшая наличие огромного количества войск и военного снаряжения; во второй половине 1916 г. Россия не имела достаточных резервов личного состава и военного снаряжения, а Ставка не была заинтересована в задействие значительных сил на второстепенном стратегическом направлении, каким оценивался, по ее мнению, румынский фронт. Запоздалая поддержка со стороны русской армии на румынском фронте в конце 1916 г. представлена в историографии и как следствие того, что внутри высшего эшелона власти России существовали только группировки: первая, враждебно настроенная против Антанты, во главе с царицей Александрой Федоровной, при поддержке Б. В. Штюрмера, части генералов Ставки, Распутина и др., вторая, во главе с царем Николаем II, представляла политические силы проантантовской направленности. Проявление двух полюсов власти на уровне императорского двора имело тяжелые последствия для внешней политики России, затрагивая в том числе и военные отношения с Румынией в ходе кампании 1916 г.⁴⁷²

На протяжении 1917 года румыно-русские отношения на уровне командований расширились и приобрели новые формы. Данные отношения приобрели многосторонний характер: снабжение русских армий на территории Румынии (около 1 млн. военнослужащих), отношения между частями русской армии и румынскими властями и населением, подготовка военно-стратегических операций в 1917 г., развитие военной обстановки на фронте, процесс реорганизации

⁴⁷¹ Ion M. Oprea, *op. cit.*, pp. 110-114; Dumitru Preda, *op. cit.*, pp. 146-160; Constantin Kirîţescu, *op. cit.*, pp. 344+349. [Ион М. Опря, *цит.*, стр.110-114; Думитру Преда, *цит.*, стр.146-160; Константин Кирицеску, *цит.*, стр.344-349.]

⁴⁷² Vasile Popa, *op. cit.*, pp. 112-113. [Василе Попа, *цит.*, стр.112-113.]

румынской армии, политические изменения внутри бывшей царской империи, взаимодействие в ходе битв при Мэрэшьть и Мэрэшешть летом 1917 г., процесс развала русской армии на румынском фронте.

В конце 1916 года румынский фронт, в продолжение русского фронта в Галиции и в Буковине, проходил по линии Восточных Карпат, долина реки Сирет до Дуная и Черного моря. В условиях значительного роста численности русских войск на румынском фронте, русское Верховное главнокомандование передало через генерала М.А. Беляева требование о переходе румынской армии под началом генерала Захарова и включение Верховного главнокомандования румынской армии в Ставку, что означало его упразднение. Намерения Ставки были неприемлимы, так как вступали в противоречие с конституцией Румынии, предусматривающая должность главнокомандующего национальной армии как исключительная прерогатива короля, а также с положениями военной конвенции, подписанной в августе 1916 г. между Румынией и Антантой. Отказ румынской стороны поступиться конституционным положением, которое затрагивало национальный суверенитет нашел поддержку во Франции и в Англии, в том числе со стороны царя Николая II. Верховные главнокомандования обеих стран достигли следующее решение вопроса: румынский король Фердинанд признавался как «верховный командующий» вооруженных сил воевавших на территории Румынии, поддерживаемый румынским генеральным штабом для румынской армии и русским генеральным штабом для русских войск. Румынский фронт находился под началом Верховного главнокомандования союзников на Востоке, во главе с царем Николаем II. Командующий русскими войсками на румынском фронте являлся заместителем короля Фердинанда. Кампания 1916 г. завершилась для румынской армии тяжелым поражением.

Учитывая что румынская была разбита, но не разгромлена, ее восстановление в кратчайшем времени с помощью союзников представляло особую необходимость.⁴⁷³ Данный вопрос выявил различие точек зрения между Ставкой и Верховным главнокомандованием румынской армии. Ставка предложила проведение мероприятий по восстановлению румынской армии на территории России, между Днестром и Бугом.⁴⁷⁴ Предложение было отвергнуто румынской стороной, со ссылкой на военные, материальные, политические и моральные

⁴⁷³ General C. N. Herjeu, *Studii și critice militare. Din învățămintele războiului dintre popoare (1916-1918)*, vol II, București, 1921, p. 226 [Генерал К.Х.Хержеу, *Военные и критические исследования. Уроки войны между народами (1916-1918)*, Выпуск II, Бухарест, 1921, стр. 226.]

⁴⁷⁴ Vasile Rudeanu, *op. cit.*, pp. 261-261; Dumitru Preda, *op. cit.*, pp. 182-184 [Василе Рудеану, *цит.*, стр. 261; Думитру Преда, *цит.*, стр.182-184.]

соображения. В итоге, Ставка согласилась с предложением румынского Верховного главнокомандования о снятии путем чередования румынских дивизий с линии фронта и их восстановления в северных уездах запрутской Молдовы. Необходимо подчеркнуть, что мероприятия по восстановлению румынской армии проводились под защитой 4-й, 6-й, 8-й и 9-й русских армий, которые зимой и весной 1917 г. обороняли линию фронта от Буковины до Дуная, а дивизии 2-й румынской армии обороняли сектор от Фокшан до Ойтуза.

Нахождение русских войск на румынской территории, на фронте и в тылу способствовало расширению отношений между румынским и русским командованиями.⁴⁷⁵ Для усовершенствования данного взаимодействия, взаимно послались связные офицеры при командованиях крупных соединений обеих армий, которые должны были обеспечить многостороннее сотрудничество между обеими армиями, в особенности предоставления данных о противнике, координации действий и т.д.⁴⁷⁶ Вопрос о снабжении и расквартирования русских войск, обеспечение продовольствием и транспортом, а также отношения с румынской административной властью и населением решались через связных офицеров, командированных при тыловых службах русской армии.⁴⁷⁷ Содержание русской армии в условиях суровой зимы вызвало необходимость преодоления многих трудностей, связанных с численностью личного состава, необходимостью значительного количества продовольствия, топлива, медикаментов и дров, при острой нехватке помещений. Злоупотребления и насилия допущенные некоторыми русскими военнослужащими против населения, собственников, а также против румынских должностных лиц воспринимались как образ действия оккупационной, а не союзной армии.⁴⁷⁸

Одновременно с процессом восстановления румынской армии, союзные главнокомандования перешли к разработке планов стратегических операций на 1917 год. В ходе работ межсоюзнических конференций в Шантийи и Петрограде были одобрены планы по координации военных операций на Западном и Восточном фронтах. К тому же, румынская сторона сумела преодолеть трудности в отношениях с Россией и добиться установления эффективного сотрудничества со своим восточным соседом и союзником. Румыния исходила из необходимости защиты своих интересов и сохранения союза со странами Антанты.⁴⁷⁹ Визит премьер-министра И. Брэтиану в Петрограде, его

⁴⁷⁵ Arhivele Militare Române, fond Marele Cartier General, dosar nr. crt. 716, f. 288-289.

⁴⁷⁶ Ibidem, fond 5417, dosar 423, f. 149, 179-180

⁴⁷⁷ Ibidem, dosar nr crt. 716, f. 337; 340-341; 391

⁴⁷⁸ Ibidem, dosar 497/1916, f. 1-7 dosar 497/1916, f. 1-7

⁴⁷⁹ Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 187 [Думитру Преда, *цит.*, стр. 187.]

переговоры с царем Николаем II, с высокими политическим и военными деятелями, а также участие в работах межсоюзнической конференции оказали благоприятное влияние на развитие отношений между румынским и русским командованиями, способствовали расширению военного сотрудничества и улучшению материальной поддержки для румынской армии.

Буржуазно-демократическая революция и отречение царя Николая II от престола 16 марта 1917 г. привели к изменению политического режима в России. Новая власть в Петрограде заверила союзников, что Россия намерена соблюдать свои обязательства перед партнерами и продолжит войну против Четверного союза.⁴⁸⁰ В Румынии следили с большим вниманием и озабоченностью за развитием событий в России. Прямым последствием политических преобразований в России стало падение дисциплины в частях русской армии. Процесс развала русской армии, как результат неподчинения приказам, дезертирства, проявления пацифистских настроений и др. привел к резкому падению уровня боеспособности русских войск.⁴⁸¹ В связи с этим, в апреле 1917 г. премьер-министр И. Брэтиану и начальник генерального штаба румынской армии, генерал К. Презан нанесли визит в Петрограде, в ходе которого встретились с высокими политическим и военными деятелями России. Официальные представители Румынии были заверены в продолжении дальнейшей поддержки румынского фронта. Важным достижением стало замена генерала В.В. Сахарова на более энергичного и восприимчивого генерала Дмитрием Щербачевым, в должности командующего русскими войсками на румынском фронте.⁴⁸² События на румынском фронте показали, что здесь процесс развала русской армии имел свои особенности. Большинство русских генералов на румынском фронте относились враждебно к революции, пытались сохранить контроль и дисциплину в войсках. Хотя беспорядки сопровождавшие революцию возымели свое влияние и среди русских частей на территории Румынии, необходимо уточнить, что весной 1917 г. русские дивизии еще удерживали фронт. Процесс распада русской армии, находившейся на территории Румынии, усилился в мае-июне месяцах 1917 г. На совещании командующих фронтов 15 мая 1917 г. в Могилеве генерал Д. Щербачев заявил: «Данное положение болезненно проявляется особенно на фронте в Румынии, где

⁴⁸⁰ Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, pp. 334-36; Arhivele Militare Române, fond 949, dosar 720, f. 99-109 [Ион Агригороаеи, *цит.*, стр.334-336; Румынские военные архивы, фонд 949, файл 720, ф. 99-109.]

⁴⁸¹ Glenn E. Torrey, *Armata revoluționară rusă și România. 1917*, Editura Militară, București, 2005, pp. 11-17. [Гленн Э. Торри, *Русская революционная армия и Румыния. 1917* Военное издательство, Бухарест, 2005, стр. 11-17.]

⁴⁸² Dumitru Preda, *op. cit.*, p. 190 [Думитру Преда, *цит.*, стр.190.]

война приобретает более жесткие формы чем на других фронтах. Правительство Румынии и представители Антанты знают и следят за агитацией которая проводится в нашей армии. Нет больше уверенности в мощи русской армии. Пока я сохраняю свой авторитет, но если разложение армии не прекратится, мы потеряем наших союзников и превратим их в своих врагов. Наша армия больна, но эта болезнь излечима».⁴⁸³

Вопреки усилению процесса распада русской армии, заметно улучшились отношения между румынским и русским командованиями. Генерал Д. Щербачев обеспечил нормальное сотрудничество с румынским генеральным штабом, а также со всеми представителями союзников. Был разработан генеральный план для начала наступления с целью освобождения румынской территории, занятой войсками Центральных держав. 24 июля 1917 г., русская 4-я Армия и румынская 2-я Армия перешли в наступление и, прорвав фронт, освободили свыше 100 км² и захватили свыше 3 тыс. пленных.⁴⁸⁴ Наступление русских войск было остановлено по приказу А.Ф. Керенского, который потребовал отложить наступательные действия на всех фронтах. Данный приказ вызвал глубокое разочарование среди румынских и русских командований действующих на территории запрутской Молдовы.⁴⁸⁵ В ходе оборонительных боев 1-й и 2-й румынских армий в августе-сентябре 1917 г. против немецких и австро-венгерских сил при Мэрэшьт и Мэрэшешть, вклад русских войск был весьма неоднозначен.⁴⁸⁶ Некоторые части и крупные соединения воевали в разных секторах фронта (части 7-го корпуса и 8-й армии, дивизия заамурских казаков, артиллерия 8-го армейского корпуса и др.). В целом русские войска имели посредственное участие в этих боях, воевали без особой отдачи, были дезертиры, отказы вступить в бой, что привело к недовольству румынского командования и разочарованию со стороны русского командования.⁴⁸⁷ В этих условия произошел срыв взаимодействия между румынским генералом К. Кристеску и русским генералом А.Ф. Рагоза в ходе битвы при Мэрэшешть. Чувство дисциплины и самопожертвования

⁴⁸³ General A.I. Denikine, *Le Déscomposition de l'armée et du pouvoir février-septembre 1917*, Paris, 1922, pp. 177-178. [Генерал А. И. Деникин, *Le Déscomposition de l'armée et du pouvoir février-septembre 1917*, Париж, 1922, стр. 177-178.]

⁴⁸⁴ *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, București, 1988, pp. 566-567. [Военная история румынского народа, выпуск V, Военное издательство, Бухарест, 1988, стр. 566-567.]

⁴⁸⁵ Glenn E Torrey, *op. cit.*, p. 57. [Гленн Э. Торри, *цит.*, стр. 57.]

⁴⁸⁶ General Henri Berthelot..., *op. cit.*, pp. 230-231, Constantin Kirîțescu, *op. cit.*, pp. 587-590. [Генерал Х. Бертело, *цит.*, стр. 230-231; Константин Кирицеску, *цит.*, стр. 19-27.]

⁴⁸⁷ Glenn E Torrey, *op. cit.*, p. 63. [Гленн Э. Торри, *цит.*, стр. 63.]

румынских солдат оказало положительное влияние на некоторые русские полки. Вопреки умеренному вкладу русских частей в боях на фронте в запрутской Молдове, румынский генеральный штаб прилагал усилия для сохранения хороших отношений с русским союзником, считая что оскорбительные высказывания и кривотолки были не в пользу сотрудничества между обеими армиями. Несмотря на расширение процесса распада, русские крупные воинские соединения на румынском фронте сохраняли свою действенность.⁴⁸⁸ Так, ряд частей 4-й Армии продолжали вести боев против германских войск, а 6-я и 9-я русские Армии обеспечивали фланги румыно-русских сил в битве при Мэрэшешть и Ойтузе, сдерживая в своих секторах значительные силы противника и сковывая их возможности для маневра. Рассматривая общий контекст развития событий, нельзя обойти тот факт, что русские войска внесли значительный вклад в оборонительных боях против наступающих немецких и австро-венгерских сил на территории запрутской Молдовы.

Дисциплинарный статус российской армии наступило временное улучшение в конце лета 1917 г. Командующий Юго-Западного фронта, генерал Лев Корнилов при поддержке других старших российских военных инициировали ряд мер по восстановлению порядка и дисциплины среди военнослужащих. Подобное развитие было зафиксировано и в среди российских войск с румынского фронта. Генерал Щербачев - командующий российскими войсками на румынском фронте, вместе с командующих российской армий 4-й, 6-й и 9-й, смогли уменьшить влияние большевистской пропаганды и реализовать улучшение дисциплины. Российские усилия по восстановлению власти были безуспешными, который становились все более очевидным в октябре-ноябре 1917 г. Нестабильным снабжение с питанием и с оборудование, произведенные повсеместного суматохи в российской армии, растущая волна пацифизма уменьшили желание бороться российские войска. В таком контексте, большевистская пропаганда способствовала анархия и вызов любой власти за пределами данных советам. Внутри русской армий на румынском фронте была очень сложная ситуация, и напряженной вызванный потерей контроля частей и подразделений командирами и офицерами.⁴⁸⁹

Заключение для Генерального штаба Румынии было ясно: крупные российские частей отказались воевать, это ставило под угрозу стабильность фронта. Сложность и серьезность ситуации

⁴⁸⁸ Petre Otu, *Mareşalul Constantin Prezan, vocația datoriei*, Editura Militară, Bucureşti, 2008, p. 183. [Петре Оту, *Маршал Константин Презан, призванием долг*, Военное издательство, Бухарест, 2008, стр. 183.]

⁴⁸⁹ Glenn Torrey, *op. cit.*, pp.71-79. [Гленн Э. Торри, *цит.*, стр.71-79.]

было хорошо известно немецкава штаба команды, доказательства наводящий описание сделал Маршал Макензенем:” Одна русская дивизия остается полностью пассивным, другая ведет переговоры, третья открывает огонь, четвертая сражается и солдаты стреляют друг друга. Румыны не знают, как выйти из этой положения.”⁴⁹⁰ Ход событий привело к распаду всего восточного фронта. Следовательно, Румынским Генеральный штаб разработал несколько планов в силу чего румынские части должны были заменить российские части когда они покидали свои позиции, от севера Молдовы до Галаца.

В начале декабря 1917 года российская армия на румынском фронте практически больше не существовало. Командований больше не имели каких-либо полномочий, и российские подразделения потеряли свою организацию и специфическое функционирование армии. Она трансформировалась в вооруженные группы, с противоположными политическими убеждениями, которые шлялися на дорогах Молдовы, ограбили насилена и склады продукты питания,сея ужас и хаос среди людей. Разложение российской армии принесла другие основные угрозы в Румынию. Российские войска хотели спровоцировать революцию и в Румынии, угрожая государственной безопасности, его функции институтов политического режима и правительство.⁴⁹¹ Анархические действия спровоцированные большевиками русских войск в Яссах против короля Фердинанда и генерала Щербачева были энергично отвергнутые румынским властями. Приостановка командование отношении румынской армии и российской армии было следствием процесса распада проведено внутри подразделений на русском фронте в Молдове и опасностей созданы ситуацию румынского государства.

Политические события в России и захват власти большевиками, усиление процесса разложения русской армии, потеря контроля русского командования над личным составом и волна беспорядков, спровоцируемых частями русской армии в Румынии обусловили распад в конце 1917 г. военного сотрудничества и прекращение отношений взаимодействия между командованиями обеих армий.

⁴⁹⁰ Ibidem, p.78, apud Mackensen, *Briefe und Aufzeichnungen des Generalfeldmarschalls aus Krieg und Frieden*, Leipzig, Bibliotheks Institut, 1938, p. 338. [тамже, стр.78; Макензен *Briefe und Aufzeichnungen des Generalfeldmarschalls aus Krieg und Frieden*, Leipzig, BibliotheksInstitut, 1938, стр. 338.]

⁴⁹¹ Constantin Kirilăscu, *op. cit.*, pp. 19-27 [Константин Кирицеску, *цит.*, стр.19-27.]

ДОБРОВОЛЬЧЕСКИЙ КОРПУС ТРАНСИЛЬВАНСКИХ, БАНАТСКИХ И БУКОВИНСКИХ РУМЫН В РОССИИ (1916-1920 ГГ)

Корнел ГРАД

Такое явление, как военное добровольчество дебютировало одновременно с началом Первой мировой войны, будучи неким выражением политической и военной воли определенных сил, из недр дискриминированных наций, касательно их вхождения в качестве добровольцев в состав войск собственной нации или, посредством дезертирования и перехода к врагу, их присоединения к военными формированиями бывшего противника, их подключения к борьбе против армий, в которые призывались представители господствующей нации. Румынское добровольческое движение, подобно существующему уже у других народов подобного движения, проявилось и добилось определенного влияния созданием добровольческих частей (корпусов / легионов) состоящих, в основном из трансильванских и буковинских румын из состава австро-венгерской армии, плененных войсками Антанты (в первую очередь - России) и которые согласились участвовать плечом к плечу со своими братьями в военных действиях против стран Четверного Союза⁴⁹². В этом контексте, добровольческим частям, рекрутированным в России, так и тем, что предполагали включение в их состав пленных из Франции и Италии (а также румынских иммигрантов из Америки), была предусмотрена особая роль, с учетом и того, что ничто не могло бы повлиять на отношение союзников к стремлению к свободе народов Австро-Венгерской монархии, как и к их борьбе с оружием в руках против бывшей «родины-мачехи».

Деятельность по мобилизации добровольцев на территории Российской империи имело особую весомость⁴⁹³, в контексте

⁴⁹² Petru Nemoianu, *Prima Alba Iulie. Voluntarii români din războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara, 1922; Simion Gocan, *Contribuția voluntarilor ardeleni din Rusia la înfăptuirea României Mari*. In: „Vestitorul”, Nr. 9-10/1929, pp. 11-14; Eugenia Bârlea, *Atitudinea prizonierilor ardeleni din Primul Război Mondial față de corpurile de voluntari*. In: „Acta Musei Porolissensis”, XXIII/II, 2000, pp. 167-178; Ion Agrigoroaiei, Sorin D. Ivănescu, Dumitru Ivănescu, Silviu Văcaru, *Stări de spirit și mentalități în timpul Marelui Război. Corpurile de voluntari români din Rusia*, Iași, Editura Junimea, 2005.

⁴⁹³ Vasile Dudaș, *Voluntarii Marii Uniri*, Timișoara, Editura Augusta, 1996, pp. 85-117; Ioan I. Șerban, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea*

пребывания в этом же военном лагере, благодаря тому, что здесь находилась большая часть пленных этнических румын из австро-венгерской армии, а также благоприятной географической близости, которая позволяла добровольцам быстрее включиться в ряды румынской армии.

Положение румынских пленных в России. В период 1914-1918 годов, около 500 тысяч этнических румын из Трансильвании и Буковины были инкорпорированы в войска Двуетной монархии⁴⁹⁴. Из них десятки тысяч были взяты в плен на Русском фронте, многие из которых попали в плен либо добровольно или из-за неблагоприятного для Австро-Венгерской монархии положения на фронтах. В общей сложности русскими войсками были пленены около 120.000 этнических румын, распределенных впоследствии в более чем 1000 лагерей, находящихся как в европейской части Российской империи, так и в Сибири. Поскольку в подавляющем большинстве пленные этнические румыны были крестьянами, они были распределены, в основном, в сельскохозяйственные регионы. Так как многие из великих русских землевладельцев, использовавших пленных как рабочую силу, были германо- или австрофилами, многие из которых имели германское или австрийское происхождение, надзор за работой в соответствующих сферах, часто поручалось офицерам, принадлежащим к этим же народам. Предусмотренный российскими властями для пленных этнических румын австро-венгерской армии режим был очень тяжелым. Тяжелая работа, к которой их привлекали, наряду с ностальгией за родным домом, недостаточной пищей (на грани выживания), морозом российских зим, злоупотреблениями и дискриминацией, а также болезнями, которые лечились плохо (из-за общего отсутствия лекарств) превратили их пребывание в плену в хождение по мукам. Пленные румыны, терроризированные австрийцами и венграми, ставшими хозяевами в большинстве лагерей, работали по 18-20 часов в сутки. Им выплачивали 20-25 копеек в день, выдавали по две рубашки на год. Их пища была почти неизменной и состояла из хлеба, пшеничной каши, черной и грязной, как навоз (часто перемешанной с песком и супом, в котором плавали тараканы). В Челябинске, например, румын жестоко избивали. Пленные славяне и румыны выполняли самую тяжелую работу, в то время как пленные венгры и австрийцы попадали под защиту властей. В результате плохих санитарных и

neamului (1916-1919), Alba Iulia, Ed. Aeternitas, 2003; Cornel Țucă, Despre prizonieratul în Rusia al românilor din armata austro-ungară. In: „Argesis”, 2006, pp. 379-391.

⁴⁹⁴ Teodor V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Bănat, Crișana, Sătmăr și Maramurăș, aduse în războiul mondial din anii 1914-1918.* In: “Transilvania”, LIV, nr. 1-2 din ianuarie - februarie 1922, p. 38.

гуманных условий, они были очень ослаблены. Дискриминация доходила до такой степени, что представители Красного Креста выдавали помощь румынам только в том случае, если они объявляли себя венграми, поскольку соответствующая помощь распределялась преимущественно венграм, немцам и полякам. Финансовые возможности, как пленных (солдаты, сержанты или офицеры), а также тех, кто присоединился к ним на добровольных началах позже, были крайне слабыми и едва позволяли им выживать. Российские власти ограничивались небольшими выплатами, которые они были вынуждены осуществлять в соответствии с международным правом.

Период нейтралитета Румынии. В начале Первой мировой войны, многие политики, писатели, публицисты и преподаватели из Трансильвании перебрались в Старое Королевство, для того, чтобы там организовать борьбу за освобождение Трансильвании. Во главе их были старый мемуарист Василе Лукачиу⁴⁹⁵ (1852-1922) и поэт Октавиан Гога⁴⁹⁶ (1881-1938). Учитывая закрытие границ Румынии с Россией в период нейтралитета, трансильванские иммигранты из Старого Королевства не могли повлиять на судьбу трансильванских пленных, воспринимаемых румынским государством как внутренняя проблема Австро-Венгрии. К тому же, инициатива организации румынских пленных в добровольческие части предшествовала вступлению Румынии в войну, превращая войну, с самого ее начала, в оборонительную, поскольку многие пленные из числа представителей угнетенных наций, хотели присоединиться к военным действиям, направленным на уничтожение дуалистической империи. Во многом, эта инициатива принадлежала представителям интеллигенции из числа пленных и трансильванским беженцам в Румынию, при поддержке проантантовских кругов страны. В условиях нейтралитета Румынии, эти действия, однако, не имели никаких шансов на успех, но они сыграли роль значительного политического сигнала для сторонников участия румынской армии в войне. Как писали российские газеты того времени, простое известие о вступлении Румынии в войну заставило 40 тысяч пленных просить об их зачислении в румынские войска, но их просьба была отклонена царскими властями. Более того, тем, кто

⁴⁹⁵ Греко-католический священник, выдающаяся политическая, культурная и историческая личность трансильванских румын периода австро-венгерского дуализма, поборник прав румын Трансильвании, депутат в Будапештском и в Бухарестском парламентах (см.: Mihoc Blaga, *Dr. Vasile Lucaci (1852-1922), un luptător pentru Marea Unire*. Oradea, Editura Alibi SA, 1993; Tiron Albani, *Leul dela Şişeşti*. Oradea, Editura Cercul Ziarştilor Oradea, 1936).

⁴⁹⁶ Румынский, трансильванский поэт, поборник объединения Трансильвании с Румынией, политик крайне правого крыла, премьер-министр Румынии (28 декабря 1937 г. - 11 февраля 1938 г.) член Румынской Академии [наук].

продолжал настаивать, требуя освобождения и включения в состав румынской армии, пришлось пострадать.

На первом этапе, политическое и военное руководство Румынии относилось с равнодушием и недоверием к инициативе некоторых трансильванских, банатских и буковинских интеллектуалов из России организовать добровольческие части из пленных. Это отношение проявлялось в игнорировании военным руководством того факта, что добровольцы могли бы пополнить ряды румынской армии десятками тысяч солдат, имеющими 2-3 летний опыт войны, так и отсутствием понимания истинной политической ценности добровольчества (что само по себе было бы и доказательством непринятия двуединой монархией своих граждан). Были случаи, когда не только высказывалось сомнение по поводу преданности трансильванцев и буковинцев Румынии, но и распространялось подозрение, что добровольчество является для пленных из России лишь неким прикрытием, чтобы вырваться из-за колючей проволоки, или некой возможностью для облегчения проникновения пропаганды и шпионажа вражеских стран в румынский лагерь. Отношение румынского правительства, однако, изменилось радикально после шока от катастрофической кампании 1916 г. и начала кампании по восстановлению и комплектации румынской армии. Таким образом, начиная с весны 1917 г. интернированные в российские лагеря румынские пленные выражали уже свободно и открыто желание присоединиться к борьбе с Центральными державами. Комитет трансильванских и буковинских румын, поставил перед собой цель - создание для использования на фронте в Молдове оперативного войскового формирования армейского уровня, структурированного в дивизии, бригады, полки. Трансильванские и буковинские интеллектуалы, такие как Виктор Делеу⁴⁹⁷ (1876-1939), Помпилиу Нистор⁴⁹⁸ (1883-1961), Василе Кирую⁴⁹⁹ (?-1922), Ион Вескан⁵⁰⁰ (1876-1946) лично подключились к этой инициативе, которая на первом этапе, зависела от их личных усилий.

⁴⁹⁷ Адвокат и политический деятель, редактор «*Gazetei de Duminică*» [Воскресной газеты] в Шимлеу Силванией. После Великого Объединения был избран генеральным секретарем Департамента внутренних дел Главного Совета, депутат, мер Клужа (См.: Cornel Grad, Doru E. Goron, Victor Deleu, *Inițiatorul și organizatorul Corpului Voluntarilor Români Ardeleni și Bucoveneni*. In: 1917. *Pe Frontul de Est*. Coords: V. Fl. Dobrinescu, H. Dumitrescu. Focșani, Ed. Vrantop, 1997, pp. 131-142; Doru E. Goron, Ioan Ciocian, Valentin Dărăban, *Victor Deleu 1876-1939*. Zalău, Tehno-Print Zalău, 1999).

⁴⁹⁸ Доктор, который проявил себя в своей деятельности по инициированию и редактированию Дарницкой декларации (*Declarația de la Darnița*) (апрель 1917 г.).

⁴⁹⁹ Адвокат, партийный лидер, политик Баната, первый румынский префект Марамуреша, назначенный 28 апреля 1919 г.

⁵⁰⁰ Адвокат, первый румынский префект уезда Муреш-Турда, назначенный 10 января 1919 г.

Первый добровольческий корпус

Первый добровольческий корпус трансильванцев-буковинцев в России⁵⁰¹ был официально сформирован с центром в Дарнице (Киев), 16 марта 1917 г., как следствие приказа, изданного Военным министерством Румынии (23 февраля 1917 г.). Генерал Константин Коандэ⁵⁰² получил разрешение Ставки координировать эту деятельность (без уточнения конкретных категорий, которые он имел право рекрутировать). 5/18 марта 1917 г. румынские военнослужащие подписали, следующее заявление: «Мы, нижеподписавшиеся, офицеры, сержанты и солдаты румынской национальности, заявляем с честью и совестью, что мы будем сражаться плечом к плечу с румынской армией, для освобождения наших стран из-под австро-венгерского господства и их присоединения к Румынии. Посредством этого заявления мы становимся румынскими офицерами, сержантами и солдатами, с теми же правами и обязанностями, как и военнослужащие румынской армии...»⁵⁰³.

Так же, в Дарнице, под руководством Виктора Делеу (один из главных инициаторов Добровольческого корпуса), 250 офицеров и 250 сержантов и солдат добровольцев написали в период с 11 по 13 апреля 1917 г. *Заявление* (меморандум-манифест), которое направили всем правительствам стран Антанты и представителям национальных и международных средств массовой информации, а также румынских партий. Изложенные в этом *Заявлении* идеи представляют собой аргументацию румынского добровольческого движения, нацеленного на национальное воссоединение (поэтому были найдены в последующих документах, составленных как первым, так и вторым Добровольческим корпусами). В том же месяце, делегация, в состав которой входили Василе Лукачиу, Иоан Моца и Василе Стойка, направленная по приказу Генерального штаба Румынии в Соединенные Штаты Америки, остановилась в Дарнице, где ей был вручен один экземпляр *Заявления*, для последующей публикации в американских газетах и поддержки, таким образом, объединения Трансильвании с Румынией.

19 мая 1917 г., после провозглашения Временного правительства в России, штаб-квартира добровольцев переехал в Киев, в помещение

⁵⁰¹ Ioan I. Șerban, *Primul corp al voluntarilor transilvăneni și bucovineni din Rusia*. In: "Apulum", XXVII, 1989, pp. 535-559.

⁵⁰² Vasile Popa, *Misiunea generalului Coandă la Stavka, 1916-1917*. Muzeul Militar Național "Regele Ferdinand I", Editura Militară, 2010; Vasile Popa, Ion Cerăceanu, Vasilica Manea, *Misiunea generalului Coandă la Kiev (1917-1918)*, Editura Militară, 2012.

⁵⁰³ Simion Gocan, *Contribuția voluntarilor ardeleni din Rusia la înfăptuirea României Mari*. In: „Vestitorul”, Nr. 9-10/1929, pp. 11-13; Voicu Șichet, *Manifestul de la Darnița - prolog al Marii Uniri de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*. In: „Eroii Neamului Serie nouă”, Anul II, nr. 4 (5), Dec. 2010, pp. 10-13.

Девичьего лица на Подоле. Подполковник Г. Пиетрару координировал в Киеве (ему помогли 34 офицера) *Службу добровольцев румынского происхождения в России*. Остальные добровольцы были размещены в казармах Киевской крепости. В скором времени были организованы и оборудованы ателье по пошиву одежды и обуви. Правительство России предоставило добровольцам необходимое снаряжение.

Первый эшелон (батальон) трансильванских и буковинских добровольцев, состоящий из 116 офицеров и 1.200 солдат под руководством Виктора Делеу, отправился из Киева в Яссы 3 июня и прибыл туда 7 июня 1917 г., где он был встречен с большим энтузиазмом. На следующий день, 8 июня, в присутствии всей королевской семьи, правительства, генералов Константина Презана⁵⁰⁴ (1861-1943), Николая Петала (1869-1947), Дмитрия Щербачева (1857-1932) - командующего российскими войсками на Румынском фронте, Генри Бертело (1861-1931) - главы Французской миссии в Румынии, а также членов дипломатических миссий, был приведен к торжественной присяге на верность Родине.

9 июня при Военном министерстве была учреждена Консультативная комиссия трансильванцев и буковинцев, в состав которой входили Октавиан Гога, Ион Нистор⁵⁰⁵ (1876-1962) и Леонте Молдован⁵⁰⁶ (1865-1943). 14 июня 1917 г. по предложению этой комиссии при Генеральном штабе румынской армии было создано бюро А (арделены [трансильванцы]) и Б (буковинцы), в чьи обязанности входило ведение учета зачисленных добровольцев, а также рекрутирование других добровольцев из России. Руководство бюро осуществлял майор румынской армии А. Ромало, а его членами были младшие лейтенанты Виктор Делеу, Леонте Симион и Василе К. Освадэ⁵⁰⁷ (1875-1931).

В пропагандистской деятельности по набору и моральной подготовке новых добровольцев большой вклад внесла газета «Ромыния Маре», орган прессы Румынского добровольческого корпуса России. Эта еженедельная газета издавалась в Киеве с 20 июля по 5 декабря 1917 года и была обращена и к волонтерам, и к другим румынам на территории России.

⁵⁰⁴ Маршал Румынии, герой Первой мировой войны, начальник Генерального Штаба (декабрь 1916 - апрель 1918 гг.; ноябрь 1918 - апрель 1920 гг.)

⁵⁰⁵ Историк, буковинский унионист, член организационного комитета Национального Собрания в Черновцах, которое приняло решение об объединении с Румынией; Профессор Венского, Черновицкого и Бухарестского университетов, член Румынской Академии [наук], государственный министр.

⁵⁰⁶ Преподаватель истории, адвокат, журналист, румынский политический деятель Трансильвании.

⁵⁰⁷ Экономист, публицист и высокий банковский чиновник.

Через месяц после прибытия в страну первого эшелона, из Киева в Яссы отправился второй отряд, состоящий из 100 офицеров и 544 солдат, а в период с 27 июня по 20 августа рекрутские комитеты, находящиеся в Московском военном округе, направили в Румынию еще 1500 добровольцев. Из Ясс трансильванские добровольцы уходили на фронт, приняли участие в боях при Мэрэшешть, при этом, 129 из них были отмечены наградами за храбрость.

Деятельность рекрутинговых комиссий

Через Румынское представительство в Петрограде (во главе с Константином Диаманди) 8/21 марта 1917 г. было направлено предложение о создании, на первом этапе, совместной рекрутинговой комиссии. На следующем этапе добровольцы должны были следовать за документами о свободе передвижения к одному из концентрационных центров, установленных соответствующей рекрутинговой комиссией. Штаб Румынского Добровольческого корпуса в России был размещен в Дарнице. По межправительственному соглашению следовало, что пленные отсюда направлялись впоследствии в другой концентрационный центр в южной части Бессарабии. Российское государство было расположено первоначально разрешить передачу числа, варьирующего меж 20.000 и 40.000 румын. 5/18 апреля 1917 г. при дипломатическом вмешательстве премьер-министра Румынии Иона К. Брэтиану, подполковнику Претрару удалось получить устное согласие военного министра Гучкова набрать 30.000 добровольцев. Новый начальник российского Генштаба генерал Романовский, ограничил, однако, рекрутинг только 5.000 пленных, только из Московского военного округа (регион, в котором находилось около 10.000 румынских пленных). На самом деле, это было дополнительным препятствием, потому что в этом регионе пребывало относительно небольшое число пленных, в то время, как большинство пленных находилось в других промышленных и сельскохозяйственных центрах. Во второй половине мая, в Яссах, во время дискуссии касательно завершения плана кампании 1917 г., И.И.К.Бретиану попросил снова более быстрого завершения формальностей для привлечения пленных румынского происхождения из австро-венгерской армии, на фронт в Молдове. Разрешение на привлечение добровольцев из всех лагерей пленных до численности в 30.000 было получено военным атташе Румынии лишь 22 августа 1917 г. после многочисленных обращений к Временному правительству Румынии, румынское государство потеряло, таким образом, драгоценное время периода апреля-августа, для того, чтобы получить согласие российских властей касательно эффективного рекрутирования пленных.

В пропагандистской деятельности по набору и моральной

подготовке новых добровольцев большой вклад внесла газета «Румыния Маре»⁵⁰⁸, орган прессы Румынского добровольческого корпуса России. Эта еженедельная газета появилась в Киеве с 20 июля по 5 декабря 1917 года и была направлена как волонтерам, так и румынским личностям на территорию России.

Кроме первоначальной смешанной комиссии были созданы в общей сложности 6 других комиссий, в Бахмутке (I) Лазовке (II) Борисоглебске⁵⁰⁹ (III и IV), Ельце (V и VI). Эти комиссии состояли, как правило, из трех членов - один офицер румынской армии, а из числа добровольцев - один офицер и один унтер-офицер (или сержант). Комиссии, к которым прикрепили регионы большой площади, имели указание охватить как можно больше населенных пунктов, распространяя информацию о целях добровольцев из уст в уста и размещая ее в национальных изданиях. 16 июня все 7 комиссий достигли территории России. Их цель состояла в том, чтобы ускорить вербовку и отправку добровольцев в Румынию. Небольшое количество подкомиссий и их нестабильность, на фоне того, что некоторые пропагандисты уехали в составе первых эшелонов добровольцев в Румынию, привели к тому что пропагандистская работа была недостаточной. Хотя до сентября были достигнуты определенные успехи, из-за большевистской пропаганды и распространения пацифистских идей, заставивших трансильванцев поверить, что война скоро закончится, и они поедут домой, в дальнейшем все меньше пленных записывались в добровольцы. Другие трудности исходили от верных присяге императору военнослужащих, и от того, что большинство пленных плохо были осведомлены о истинной цели, которой они были призваны служить. Также часть пленных считали, если они будут присутствовать на организованных рекрутинговыми комиссиями, их будут призывать силой. Кроме того, положение пленных, живущих в крестьянских хозяйствах, было достаточно удобным и не многие пленные были готовы взять на себя риски записи в добровольцы.

⁵⁰⁸ Ioan I. Șerban, *Gazeta România Mare, organ de presă al Corpului Voluntarilor Români din Rusia (iulie-decembrie 1917)*. In: "Annales Universitatis Apulensis, Series Historica", nr. 8, 2004, pp. 175-182.

⁵⁰⁹ Интересную информацию про деятельность этой комиссии предоставил греко-католический викарий Якоб Попа, который вместе с майором Георге Плешнилэ и младшим лейтенантом Илие Куку организовал активную деятельность по убеждению румынских пленных из австро-венгерской армии записываться добровольцами в армию Румынии (см.: Mihai-Octavian Groza, *Activitatea vicarului Iacob Popa în Rusia pentru cauza românească. Recrutarea voluntarilor dintre prizonierii români transilvăneni (1917-1918)*. In: "Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis", 5, 2013, pp. 419-427; Minerva Lovin, *Câteva aspecte privind voluntariatul românilor ardeleni în Rusia, reflectat în memoriile vicarului Iacob Popa (1917-1918)*. In: "StudiaUBBH", XLIII, 1998, nr. 1-2, pp. 123-131).

В результате своей деятельности до ноября 1917 г. соответствующим комиссиям все же удалось, направить на территорию Румынии 374 офицера и 8261 солдата (11 батальонов). 22 офицера и 1460 солдат, остались в России для вспомогательной службы по охране складов Румынской армии. 16/29 ноября 1917 г. в Киеве начала свою работу Ассамблея народов Австро-Венгрии, но, по приказу из Ясс, подполковник Петрау запретил добровольцам, которые еще пребывали в этом городе, принимать участие в ней, аргументируя это тем, что бы не проводить откровенных анти-австро-венгерских мероприятий в то время, когда Румынию принуждали к перемирию. Тем не менее, три делегата приняли участие в работе этого форума: трансильванцы Север Боку⁵¹⁰ (1874-1951), Гыцэ Попп⁵¹¹ (1883-1967) и буковинец Филарет Добош⁵¹².

На момент прихода к власти в России большевистской партии, положение румынских пленнх и добровольцев, оставшихся на российской территории, существенно ухудшилось. Подавляющее большинство добровольцев, вступивших в армию в Дарнице (под видом российских солдат) были переправлены в направлении Кишинева и оттуда перешли в Румынию. Постепенно, индивидуально или в небольших группах, примерно 2.000 добровольцам удалось дойти просочиться к Яссам и Кишиневу.

После оккупации Киева Красной армией (2 февраля 1918 г.) Первый добровольческий корпус был распущена, а 9 февраля Румынская военная миссия во главе с генералом Коанда была арестована большевиками. Рекрутирование закончилась 8 января 1918 г. К этому времени были направлены воевать в составе румынских войсковых частей в общей сложности 8.513 добровольцев. Остановка набора не повлияла, однако, на прекращение пропагандистской деятельности, которая продолжалась по мере возможности. Добровольцев оставались на месте, их больше не отправляли в Киев. Циркулярный приказ, исходящий от командования добровольцев призывало эти комиссии продолжать свою работу под прикрытием румынского Красного Креста, для того, чтобы помочь деньгами и лекарствами румынским больным и неработоспособным пленным.

Как следствие вспыхнувшей октябрьской большевистской революции в октябре 1917 г. центр Добровольческого румынского

⁵¹⁰ Румынский политик, экономист, журналист, редактор газеты «Трибуна» (г. Арад), лидер Румынской национальной партии, впоследствии - Национально-коестьянская партия, депутат, представляющий Банат, министр в правительстве Юлия Маниу.

⁵¹¹ Адвокат, журналист, политический деятель.

⁵¹² Преподаватель истории Черновицкого румынского лицея, поборник объединения Буковины з Румынией, публицист, сенатор.

корпуса переместился Дарницы в Хырлэу. Там полки были сформированы 3 новых полка: *Турда, Алба Юлия и Аврам Янку* (численностью 12.000 военнослужащих). После подписания перемирия между Румынией и Центральными державами была предпринята попытка передислоцировать Добровольческий корпус трансильванцев-буковинцев в целом на Западный фронт. Французская военная взяла на себя расходы, однако с подписанием предварительного Мира в Буфте (18 марта 1918 г.), первоначальное согласие было отменено и генерал Александру Авереску⁵¹³ (1859-1938) приказал разоружить добровольцев. 28 февраля 1918 г. Добровольческий корпус получил приказ о сдаче оружия и постепенной демобилизации, закончившейся к 1 мая. В Хырлэу продолжала работать регулярные части, опекались складами продуктов питания. Некоторые добровольцы, однако, в конце концов, уехали с французами, чтобы бороться в составе создающихся легионов во Франции и в Италии. Из примерно 20.000 трансильванцев, находящихся в марте 1918 г. в Румынии, которых предстояло демобилизовать, более 10.000 вернулись из русского плена, большая часть которых были крестьянами.

Оставшиеся в Румынии добровольцы из Трансильвании 9 ноября 1918 г. снова приступили к военным действиям плечом к плечу с армией Королевской Румынии, а 1 декабря прошли торжественным маршем в освобожденном Бухаресте. Затем они вернулись в Трансильванию, где служили под началом Координационного совета, участвуя в кампании по освобождению всей провинции, в т. ч. в войне против Советской Венгерской Республики, по освобождению Будапешта (4 августа 1919 г.) из под большевистского террора, установленного Бела Куном.

Добровольческий румынский корпус⁵¹⁴ был сформирован начиная с осени 1917 г. в чрезвычайно сложных условиях, порожденных состоянием хаоса в России после октябрьской революции / переворота (гражданская война, выход России из войны, после объявления

⁵¹³ Командующий II-й Румынской армии во время Первой мировой войны, маршал, трижды премьер-министр.

⁵¹⁴ Ioan I. Șerban, *Constituirea celui de al doilea Corp al Voluntarilor Români din Rusia (august 1918)*, I. In: „Apulum”, XXXVI, 1998, pp. 449-460; II. In: „Apulum”, XXXVII/2, 2000, pp. 153-164; Ioana Cazacu, *The Second Corp of Romanian Volunteers in Russia*. În „Revista Română de Studii Baltice și Nordice”, II, 2010, nr. 1, pp. 111-118; Sabin Ivan, Elie Bufnea, *Cu voluntarii români în Siberia (1917-1920)*. În „Memoria”, 2000, nr. 30, pp. 46-55; Elie Bufnea, *Cruciați, tirani și bandiți*. vol. 1. În *Rusia sovietelor*, vol. 2. În *Siberia lui Kolceak*, Baia Mare, Marist, 2008; Ioana Rustoiu, Gabriel Rustoiu, Smaranda Cutean, *Corpul voluntarilor români din Siberia (1918-1920)*. Album, Baia Mare, Marist, 2010; Ionel Sigarteu, *Legiunea Română de Vânători transilvăneni și bucovineni în războiul civil din Rusia (1918-1920)*. In: *Astra Salvensis*, An III (2015) Nr. 6; pp. 61-72.

режима прекращения огня и подписание Брест-Литовского мира с Центральными державами). Служба Румынская служба рекрутирования добровольцев была расформирована в критических условиях начала 1918 г., после того, как добровольцы получили деньги авансом за 2 месяца (по 1.000 рублей каждый), добровольцы направились вначале в Иркутск, но им пришлось столкнуться со многими трудностями, будучи по подозрению дважды арестованными большевистскими властями, а затем и отпущенными. В условиях приближения войск Центральных держав, надеясь пересечь границу в Румынию при помощи румынского консула, они направились затем в Москву. После отказа новых немецких властей выдавать разрешения на пересечение Украины, они были вынуждены реорганизоваться также на российской территории во Второй Добровольческий корпус, получивши роль представительства как в России, так и во Франции.

После подписания Брестского мира, Центральные державы требовали у большевистского правительства разоружения добровольческих формирований, состоящих из бывших солдат Австро-Венгрии. Поскольку австро-венгерское государство их рассматривало как дезертиры и предатели, при вхождении немцев в Киев (2 марта 1918 г.), некоторые добровольцы бежали в Москву, где становились вынужденными большевиками. Хотя многие румыны, находящиеся в контролируемых большевиками регионах, оставались верными своей родине и старался служить ей в дальнейшем, другие - ослепленные большевистской пропагандой - объединились вокруг некоторых коммунистов, таких как Михаил Георгиу Бужор, Кристиан Раковский и ряд других бежавших в Россию, в попытке создавать добровольческие части, которые должны были сражаться плечом к плечу с русскими коммунистами.

В этом контексте, из-за ограниченных возможностей возвращения на родину и роспуска Румынской службы рекрутирования добровольцев, многие пленные оставались в России, пытаясь переместиться в регионы, контролируемые по-прежнему войсками, верными царю Николаю II, сначала в Самару (на юге европейской части России), а затем и в Иркутск, в Сибирь. В качестве представителей Правительства Румынии Войку Ницеску⁵¹⁵ (1889-1955) и Виктор Браниште⁵¹⁶

⁵¹⁵ Главный организатор II-го Румынского добровольческого корпуса Сибири; директор «*Gazetei de Transilvania*» [*Трансильванской газеты*] из Брашова (1911-1914 гг.) и «*Gazetei Transilvaniei și a Bucovinei*» [*газета Трансильвании и Буковины*] из Челябинска (1918 г.) и Иркутска (1919 г.), политический деятель, румынский писатель, трансильванского происхождения; министр в разных правительствах 30-х годов.

⁵¹⁶ Редактор «*Gazetei de Transilvania*» [*Трансильванской газеты*] (1907-1937 гг.) в Брашове и «*Gazetei Transilvaniei și a Bucovinei*» [*газета Трансильвании и Буковины*] в Челябинске (1918 г.) и Иркутске (1919 г.).

(1874-1938) отправились в Сибирь, для того чтобы помочь сформировать новый добровольческий из числа румынских военнопленных австро-венгерской армии. Тайно, группа трансильванских румын, официально демобилизованных из армии, переодетые и под чужими именами были направлены в Сибирь для этой же цели. Они были разделены, в свою очередь, на 3 группы, которые были направлены в Самару, водившие дружбу то с большевиками, то с белыми, в зависимости от обстоятельств. Некоторые миссии имели задачу продолжения пропаганды среди трансильванских пленных с тем, чтобы последние записывались в добровольцы или репатриироваться в Румынию. В начале без значительных финансовых ресурсов, они получили финансирование через посредничество чехов и Французской миссии.

После конференции, которая проходила в Москве, было принято решение о том, что румынские офицеры встретились 5 июня 1918 г. в Самаре. встрече, которая из-за боевых действий между чехословаками и большевиками смогла состояться лишь 3 августа 1918 г. в Челябинске. Конференция приняла решение продолжить борьбу плечом к плечу с Союзными силами против Центральных держав, создав Второй Добровольческий корпус трансильванцев и буковинцев. Был создан Румынский национальный комитет с исполнительскими и военными полномочиями под руководством Войку Ницеску. В этот комитет также вошли: Валериу Димбу - назначен военным начальником, Николае Недельку - ответственным за иностранные дела, врач Симион Гокан - ответственный за финансы и секретарь Корнелиу Вайда). Под эгидой Комитета, удалось сформировать первый полк под названием "Хория".

На конференции в Челябинске (3 августа 1918 г.) было принято решение, с целью продолжения борьбы бок о бок с Союзниками против Центральных держав, создать II Добровольческий корпус трансильванцев и буковинцев. Так же был создан Румынский национальный комитет с исполнительскими и военными полномочиями под руководством Войку Ницеску, представила румынского правительства. Тогда же был сформирован первый полк нового добровольческого корпуса под названием "Хория" (имея в своем составе два батальона: *Хория* и *Мэршешть*). После призыва Румынского национального комитета от 15 августа, число записанных в добровольцы достигло 5.000, распределенных в пять батальонов - один в Кургане, четыре - в Петропавловске. Поскольку новым добровольцам, прибывшим в большом количестве не могли обеспечить питание, одежду, деньги и кров, Войку Ницеску просил помощи в Екатеринбурге, где пребывал Чехословацкий Национальный комитет, который сталкивался с теми же проблемами. Просьба оказалась, таким образом, неудачной. В этой ситуации, 24 августа

1918 г. Румынским национальным комитетом и Чехословацким Национальным комитетом было подписано соглашение о сотрудничестве и взаимной поддержки. Чехословаки, будучи раньше организованы и хорошо обеспечены, обязались предоставить, через Чешский корпус (который насчитывал 35.000 человек), продовольствие, военное снаряжение и оружие, оказать логистическую поддержку вспомогательным техническим частям и покрыть расходы на пропаганду и рекрутирование, в том числе укомплектовать необходимое количество офицеров (у румын их было не достаточно) - это объясняет временное откомандирование чешского полковника Эда Кадлеца в распоряжение Румынского добровольческого корпуса. Весной 1919 г. Румынский корпус был переброшен в Иркутск (столица Восточной Сибири) и реорганизован в отдельные батальоны под названием Румынский добровольческий легион трансильванцев-буковинцев, с личным составом в 3.000 добровольцев, который должен был действовать в соответствии с приказами Французской военной миссии в Сибири. В его состав входили три батальона: I - "Хория", II - "Мэрэшешть" и III - резервный, две пулеметные роты, рота пионеров и гренадерская школа.

После призыва румынского национального комитета от 15 августа число зачисленных добровольцев достигло 5.000 человек, организованных в 5 батальонов (один - в Кургане и четыре - в Петропавловске). Поскольку вновь прибывших в большом количестве добровольцев не могли обеспечить продуктами, одеждой, деньгами и жильем, Войку Ницеску попросил помощи, согласно соглашению от 24 августа 1918 года, у Чехословацкого национального комитета в Екатеринбурге, но это не увенчалось успехом, поскольку чехословаки столкнулись с теми же проблемами.

С целью соблюдение приказов, исходящих из Румынии, и чтобы избежать любого военного участия, противоречащего национальным интересам Румынии, Румынский национальный совет вступил в конфликт интересов с полковником Эдуардом Кадлеком и французскими офицерами, поскольку они намеревались использовать войска в борьбе с большевиками. В январе 1919 года Войку Ницеску отправился в Румынию для организации репатриации волонтеров и пленных из Сибири, и положение волонтеров стала чрезвычайно тяжелым. Эдуард Кадлек неоднократно выступал против членов Румынского национального совета, в том числе перед адмиралом Александром Колчаком и генералом Пьером-Тиебаутом-Чарльзом-Маурисом Жанином⁵¹⁷ (1862-1946), обвинял румын в недисциплинированности

⁵¹⁷ Руководитель Французкой военной миссии в Сибири, главнокомандующий Чехословацкого корпуса в России и главнокомандующий союзными войсками на российской территории.

по отношению к Союзному командованию союзников и в том, что они, вроде бы, на стороне австрийцев и большевиков.

В марте 1919 года кризис, вызванный конфликтом румын с французской военной миссией, закончился, но только 10 мая Румынское правительство сообщило генералу Маурису Жанину о своем согласии, чтобы Румынский добровольческий легион воевал за союзное дело по приказу Миссии. В результате, в Иркутске Легион приступил к делу и получил задание защищать наиболее опасный сектор (линию Зима - Тулун - Нижнеудинск - Байраноков - Тайшет, около 1000 километров) Транссибирской железной дороги в тайге, в ариегарде, для того чтобы обеспечить отход чехословацких и польских войск через Забайкалье к Владивостоку. Тем временем, ситуация осложнилась, поскольку польские войска (первыми вступившие в контакт с большевиками) были отброшены назад, 500 латышей бежали, и чехословаки отказались сражаться. В результате, румынские легионеры противостояли большевистским войскам повернули их вспять, и из-за их жесткости в боях, румыны получили от местных жителей название «Дикая дивизия». Хотя зимой 1919-1920 годов бои между добровольцами и коммунистическими войсками интенсифицировались, благодаря победам румын в оборонительных сражениях и невозможности получения красноармейцами решительного преимущества, между сторонами было заключено перемирие. В результате большевистские войска обязались оставаться в 50 километрах от румынских ариегардных войск (перевозимых пятью железнодорожными эшалонами и двумя бронепоездами) и продвигаться на восток только по мере возможностей отступления Румынского легиона.

Победы войск Красной Армии на протяжении 1919 года, интервенция японских войск в Сибирь и поражение антибольшевистского контингента адмирала Колчака привели к заключению ряда перемирий, что привело к установлению относительного мира и к реализации возможности репатриации некоторых национальных контингентов пленных и добровольцев.

В течение семи месяцев (до мая 1920 года, когда они прибыли во Владивосток и погрузились на два английских военных корабля для следования на родину), румынским добровольцам удалось, с потерями в более 60 человек убитыми и многими ранеными, отразить атаки большевистских сил и банд атамана Семенова, молчаливо поддерживаемого японцами, которые, в свою очередь, преследовали свои собственные аннексионистские цели.

Для репатриации всех пленных румын из бывшей австро-венгерской армии, ставших румынскими гражданами после Парижской мирной конференции, 31 декабря 1919 года правительство Вайды

Воевода принял решение о выделении 100.000 долл. для покрытия расходов по репатриации добровольцев и создания Румынской военной комиссии в Сибири, в состав которой вошли капитан (повышенный в звании до майора) Виктор Кэдере⁵¹⁸ (1891-1980) - правительственный уполномоченный с полными правами и младший лейтенант медицинской службы Рауль Алевра. Эти два румынских делегата должны были быть приняты японским командованием во Владивостоке, а потом прикомандированы к генералу Маурису Жанину. С юридической точки зрения положение контингента трансильванских и буковинских пленных из австрийско-венгерской армии на территории России отличалось по своему статусу: либо поступили в Легион вместе с Союзным экспедиционным корпусом, либо (по большей части) оставаясь и дальше в качестве пленных и несли, таким образом, бремя этого статуса. Румыния, в контексте вхождения в ее состав новых провинций (Трансильвании, Буковины, Бессарабии, Марамуреша и Баната) в 1919 году взяла на себя репатриацию⁵¹⁹ всех их, как тех, что находились в европейской части России, так и тех, кто пребывал в Сибири. Эта репатриация имела полный и комплексный характер, включая трудности перегруппировки и перемещения людей, а также обеспечение финансирования операций. Эта акция поддерживалась Румынским правительством, румынскими военными представителями в России, а также службой Красного Креста. При поддержке румынского государства из России было репатрировано около 23.000-24.000 человек (более 20.500 трансильванцев, 2.400 буковинцев, несколько сотен гражданских лиц-членов офицерских семей, бессарабцев и др.).

28 августа 1920 года Французская военная миссия в Сибири завершила свою деятельность. Одновременно была завершена деятельность Румынской военной комиссии по репатриации Легиона в целом (2466 военнослужащих, из которых 122 офицера и 2344 унтер-офицеров, младших командиров и солдат). Первые два транспорта - корабли „Trás-os-Montes” и „Huntsgreen” прибыли без людских потерь в Констанцу 4 и, соответственно, 7 июля. Третий транспорт - американский корабль „President Grant” прибыл в Триест 15 октября 1920 года. Миссия также помогла спасти значительное количество военных материалов, хранящихся во Владивостоке, заказанных Румынией во Франции, Англии и Соединенных Штатах, и не достигших

⁵¹⁸ Адвокат, доктор права, университетский профессор, член нескольких зарубежных научных и академических институций, румынский политик и дипломат.

⁵¹⁹ Cornel Țucă, *Aducerea în țară în 1920 a Legiunii de vânători ardeleni și bucovineni din Siberia. În: Armata română și patrimoniul național*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, București, 2010; Cornel Țucă, *Prizonierii români din armata austro-ungară internată în Rusia. Problema repatrierii*, Cluj-Napoca, 2011.

пункта назначения из-за вспыхнувшей революции. Эти материалы вместе с некоторыми материалами Легиона были проданы, а полученные деньги были привезены добровольцами в Румынию.

Дух жертвенности и героизма, продемонстрированный румынскими добровольцами в Сибири при выполнении порученных им задач, были вознаграждены союзниками 30 французскими медалями, 40 чехословацкими военными крестами, 31 русской наградой, 7 английскими и итальянскими наградами. Румынское государство наградило их орденами и медалями, такими как «Звезда Румынии», «Корона Румынии», «Военная доблесть», «Мужество и верность». Все румынские комбатанты получили «Особый сибирский барет». По национальностям, трансильванские и буковинские румыны в России составили 8,43% добровольцев, чехи (лучше организованные и с более высоким уровнем экипировки) составили 8%, а югославы - 7,5%. После войны румынские добровольцы (в том числе прибывшие из Франции и Италии) организовали «Союз добровольцев войны за целостность рода» и основали «Газету добровольцев», которая издавалась между 1923 и 1937 годами. Президентом Союза бывших добровольцев был избран дарницкий командир, бывший младший лейтенант Виктор Делеу, должность которую он занимал до конца своей жизни. 29-30 сентября 1923 года в Братиславе состоялся Конгресс бывших добровольцев из Румынии, Чехословакии и Югославии, который решил образовать Федерацию всех добровольцев из стран Малой Антанты (Малая Антанта добровольцев) с секретариатом в Праге.

В заключение, создание и деятельность двух корпусов/легионов трансильванских и буковинских румынских добровольцев (сформированных из австро-венгерских пленных в России) представляют собой важное событие в истории русско-румынских отношений в годы Первой мировой войны и Гражданской войны в России. В то же время, эти корпуса / легионы трансильванских и буковинских добровольцев составляют яркую главу процесса подготовки и совершения Великого Объединения всех румын.

ПОРТРЕТ РОССИИ В РОМАНЕ „РУССКАЯ” АВТОРА - ДЖИБА МИХЭЕСКУ

Екатерина ХЛИХОР

Был момент в истории румынской литературы критики искали сходства между работами и исследованиями в Румынии и Советском Союзе, где не было. Сегодня ситуация диаметрально противоположны, не является нормальным состоянием в движении идей и культурных обменов между европейскими странами.

В эпоху между двумя мировыми войнами, когда политические и дипломатические отношения между двумя странами не были экстраординарными, писатель Джиб Михэеску написал отличную книгу. Это было время, когда стереотипы румын о русских и россиянах о румынах были столь же сильны как сегодня, и были и тогда политически мотивированными. Но это не повлияло на писателя. Советское правительство не признавало объединение Бессарабии с Румынией от 27 марта 1918 г. Спустя менее десяти лет с момента Большого Союза, 1927 году в журнале «Литературная жизнь» появился интервью Джиба Михэеску где он признался, что чувствует себя несколько родственным русским писателям, этот аспект объясняется его темпераментом молдавского писателя. Также обратим внимание, в том же интервью, что «Раскольников Достоевского является содержанием искусства, к которому можно стремиться в современных работах»⁵²⁰ Это не редкость, увидеть, на самом деле «родство» о котором говорит Джиб Михэеску, переводится по существу, как восхищение, увлечение русской культурой которое, выражено, всегда оказывало влияние на писателей и людей искусства из Румынии и всей Европы.

Один из духов «бунтарства» эпохи и родственным поколению писателя Эмиля Чорана (для которого Россия всегда была соблазном, почти одержимостью) наблюдалась в 1939 году, что «так много инсинуировала Россия в мире, что, впредь, если не все дороги ведут в Москву, то Москва выйдет вперед любой дорогой. Русский дух липкий. Русская литература посеяла истерию на весь континент?»⁵²¹ Румынский философ убежден в существовании истинного «русского

⁵²⁰ Джиб Михэеску, *Новеллы*, Из. Albatros, Бухарест, 1986, стр.37.

⁵²¹ Эмиль, Чоран, *Преображение Румынии*, Из. Humanitas, Бухарест, 1990, стр.22.

комплекса», от которых только будущие времена смогут освободить, по тому что, на данный момент это составляет отдельную главу в автобиографии каждого индивида последних десятилетий.⁵²² Слова Чорана подтверждают в европейской культуре, в частности, немецкой и художественной траектории поэта Райнера Марии Рильке, поклонника Ильи Репина, Льва Толстого, Леонида Пастернака, Бориса Пастернака, Марины Цветаевой. Он знал их лично, был в их окружении, часто в сопровождении хорошего друга, Лу Саломе-Андреас, чтобы общаться и переписываться с ними на русском языке. Рильке назвал Россию «моя духовная страна», «страна сказка, населённая народом-братом, народом художником»⁵²³. «Чем я обязан России? Она сделала из меня того, кем я стал; из неё я внутренне вышел; все мои глубинные истоки - там!»; «Россия была в известном смысле основой моего восприятия и опыта»⁵²⁴.

Также под знаком «русского комплекса» писал и Джиб Михэеску *Росиянку*. Вскоре после появления его романа в 1933 году, Шербан Чокулеску высказался, что это «Европейская книга, произведение которое переходит границы нашей литературы»⁵²⁵. Можно даже добавить, что намерения, объявленные диалогом текста Джиба Михэеску, «самого одаренных романиста русской школы»⁵²⁶, делают эту книгу достопримечательностью румынской литературы, описанием миру как «соседское славянство чувствуется не только живописным, но и трогательным с масштабными проблемами»⁵²⁷, как отметил Тудор Винау. Значение произведения заключается в том, что выходит за рамки книжных «объявленных» источников, указанными литературными предпочтениями. На этот раз главный герой книги, лейтенант Рагаяк с его отрядом, развёрнутым на Днестр, чтобы защитить восточную границу, в 1918 году под угрозой распространения большевистской идеологии. Подробности связаны с подавляющим опытом писателя, Первая мировая война, где он принимал непосредственное участие. Как сержант, сразу после школы офицеров в Ботошань в 1917 году Джиб Михэеску находится на передовой линии огня из Ойтуз, Мэрэштэ и Мэрэшешть, по среди своих солдат. В следующем году, после прекращения боевых действий, вместо того, чтобы быть

⁵²² Эмиль, Чоран, Там же. - стр.22.

⁵²³ Райнер М. Рилке, *Дыхание лирики. Переписка с Мариной Цветаевой и Борисом Пастернаком. Письма 1926 года*, Арт-Флекс Москва, 2000, стр. 6-7.

⁵²⁴ Лев Озеров, *Из переписки Рильке, Цветаевой и Пастернака в 1826 году*, Вопросы литературы, № 4, 1978, стр. 237.

⁵²⁵ Джиб Михэеску, *Новеллы*, Изд. Albatros, Бухарест, 1986, стр.41.

⁵²⁶ Владимир Стреину, *Страницы литературной критики*, Издательство Литературы и Искусства, Бухарест, 1969, стр.123-124.

⁵²⁷ Тудор Винау, *Искусство Румынской Прозы*, Изд. Минерва, Бухарест, 1988, стр.306.

демотивированным как того требовало, ссылаясь на состояние здоровья, отправляется в течение нескольких месяцев вместе с частью полка, охраняющего Днестр. Здесь, в атмосфере одиночества и неопределенности, рождается идея его будущего романа, имея в качестве главных героев молодого лейтенанта, Рагаяк, сложная и противоречивая смесь фантастики и реальности, но и «россиянка», существование которой возможно только благодаря фантазии, и очень сильных бурных чувств, пережитых офицером затронутым «распространением» русской литературы.

Джиб Михэеску описал своего персонажа в соответствии с профессиональными качествами - военного, что не отличается от общества того периода между двумя мировыми войнами.

Так, для солдат своего звена, но и для беженцев что приходили непрерывно через Днестр, Рагаяк, обычный офицер который общается «на языке всех офицеров»⁵²⁸, обычное выражение отдавать и выполнять приказы вышестоящих или в вечном поиске обходительных приключений с русскими женщинами, которые встречались на скудных бессарабских базарах. На первый взгляд, Рагаяк не кто иной как человек легкомысленный, поверхностный, Дон Жуан блуждающий по берегу Днестра. И даже в таком обличии он был воспринят на всём протяжении времени всеми экзегетами без исключения.

Георге Кэлинеску замечает что *Россиянка* Джиба Михэеску является «романом для анализа» который захватывает «мужественностью приключений», «чистым эротизмом», «образом предпринимателя которому скучно без женщин»⁵²⁹.

В подобном тоне воспринимает роман и Тудор Виану, как «анализ эротической одержимости лейтенанта пограничника Рагаяка»⁵³⁰. В свою очередь, Николае Манолеску остаётся «обманутым» портретом «солдата хвастуна» больше, чем Санчо Панса, чем Дон Кихоте, который «гонится за Химерой далёкой принцессой и хочет убедить нас в том, что его тупые приключения имеют большое духовное содержание»⁵³¹. Мы склонны верить, скорее, что это «ловушка», রাখা পিতালেখক своим потенциальным критикам.

Джиб Михэеску почувствовал необходимость прибегнуть к «маске легкомыслия», когда его герой (который обычно лечит свои приключения холодной отслойкой, банальной убеждённостию по

⁵²⁸ Джиб, Михэеску, *Россиянка*, Изд. Minerva, Бухарест, 1990, стр.24.

⁵²⁹ Георге, Кэлинеску, *История румынской литературы*, Изд. для литературы, Бухарест, 1968, стр.296-297.

⁵³⁰ Тудор Виану, *Искусство Румынской Прозы*, Изд. Минерва, Бухарест, 1988, стр.302.

⁵³¹ Николае Манолеску, *Новые Ковчег. Румынский эссе о романе*, Изд. 100+1 Gramar, Бухарест, 1999, стр. 202-205.

иронии судьбы, иногда почти тривиального своего существования), с целью размыть его эстетическую функцию, а именно обладателя предпочтений, литературных «слабостей» автора. Мы предлагаем эту инициативу для сравнения чтения *Русской* женщины Михэеску.

Если Рагаяк имеет слабости, то это точно ни женщины, ни военные действия, но чтение, потому что он захвачен литературой, особенно на русском языке. Война и мир Л. Толстого, Идиот, Преступление и наказание, Братья Карамазовы Ф. Достоевского составляют главу своей автобиографии - духовного и эмоционального - персонажа, о чем свидетельствует его признания.

Охраняя границы Днестра от бесконечных караванов беженцев, лейтенант ожидал с бесконечным терпением *россиянку*. Но не реальную, «во плоти», он жаждет глядя на темные воды реки образ спустившийся со страниц прочтённых книг в землянке на берегу реки. *Тема прочитанной лектуры, как и ожиданий*, женщина, как и образ женщины из снов, дают более истинную вибрацию мечты. «Чем больше я углублялся чтением, тем больше верил и убеждал себя что она придёт (...)И, чтобы вообразить лучше, создавал долгожданной женщине образ Авдотьи Александровны, сестры Раскольникова или Зины, или Дарьи из „Демоны Наташи“ из „Война и мир“ Настасии Филипповны из „Идиот“, Екатерины Ивановны или Грушеньки из „Братья Карамазовы“ или Сони из „Преступление и наказание“, которые обращали внимание на нынешние обстоятельства в стране, меньше чем на любую мольбу Достоевского. Потом я размышлял над загадочными молодыми девушками из Андреева и всей русской литературы (...). Стройная студентка анархистка... хотел бы чтобы она ворвалась в мою дверь, всем хрупким телом, испуганная социальной реальностью... Я мечтал о худенькой бледной казачке, поющей и аккомпанирующей себе на гитаре, так как в коротких охотничьих сказках Тургенева»⁵³². Рагаяк, изолированный от мира в непосредственной близости от бесконечной степи, столкнувшись с суровой реальностью последствий войны, но и с его тоской после русской женщины, приносит много «индивидуумом последних десятилетий» отмеченным в русской стихии, о котором напоминает Чоран.

Потому что Рагаяк только в последнюю очередь является автором и персонажем своих confessions, и главным героем, естественно романа Джиба Михэеску. Молодой лейтенант должен восприниматься прежде всего, как создание, как созданный персонаж прочтёнными русскими авторами. В этом смысле, Рагаяк является хорошим

⁵³² Джиб, Михэеску, там же, стр.23.

доказательством того что Владимир Набоков назвал одарённым читателем, который «не подчиняется пространственным и временным законам. (...) Он не принадлежит ни к одной определённой нации или классу. Ни один общественный надзиратель или клуб библиофилов не может распоряжаться его душой. Его литературные вкусы не продиктованы теми юношескими чувствами, которые заставляют родового читателя отождествлять себя с тем или иным персонажем и «пропускать описание». Чуткий, заслуживающий восхищения читатель отождествляет себя не с девушкой или юношей в книге, а с тем, кто задумал и сочинил её. Настоящий читатель не ищет сведений о России в русском романе, понимая, что Россия Толстого или Чехова - это не усреднённая историческая Россия, но особый мир, созданный воображением гения. Настоящий читатель не интересуется большими идеями: его интересуют частности. Ему нравится книга не потому, что она помогает ему обрести «связь с обществом» (если прибегнуть к чудовищному штампу критиков прогрессивной школы), а потому, что он впитывает и воспринимает каждую деталь текста, восхищаясь тем, чем хотел поразить его автор, сияет от изумительных образов, созданных сочинителем, магом, кудесником, художником. Воистину лучший герой, которого создаёт великий художник - это его читатель»⁵³³. Перефразируя Набокова, мы можем сказать, в качестве читателя, что Рагаяк это лучший персонаж выкованный его любимыми писателями. Он не довольствуется просто жить в непосредственной реальности, «узкого круга», участка который охраняет днём и ночью от бесконечных беглецов, ищущих убежище, и новую родину. В комнате напичканной русскими романами которая находится на «берегу реки, которая отделяет две страны», Рагаяк, «как в плену галлюцинаций»⁵³⁴ в разработке химеры на обширных степях. Роман изобилует маленькими поэмами в прозе, в которых типичный русский пейзаж, неопределённый план, как его назвал Лучиан Блага, пронизанный меланхолией⁵³⁵, неопределённой тоской: «Я часто сидя где-нибудь на берегу реки и наблюдал, и любовался игрой ленивых крошечных волн. Изредка можно было увидеть белеющий образ отдаленного дома под блеском лучей солнца. По мимо редких патрулей казалось, что уже ничего не оживит спящий образ как в сказке. И именно в такие моменты из

⁵³³ Владимир Набоков, *Лекции по русской литературе*, онлайн <https://www.livelib.ru/quote/672977>, 1 сент. 2016 г.

⁵³⁴ Джиб, Михэеску, там же, стр.61.

⁵³⁵ См исследование Аннеты Добре, *пространственный горизонт как «география души» видения Лучиана Блага*, Изд. Бухарестского университета, 2007, стр.55.

этого застывшего пейзажа, магическим знаком судьбы должна была воплотиться она, Россиянка»⁵³⁶.

Действие постоянно происходит на двух планах. Одним из них является болезненной реальностью, конкретной, одного участка охраняемой бессарабской границы, где война еще реальность, непрерывным переходом из России в Румынию, и оттуда обратно беглецов, шпионов, обычных любителей приключений и контрабанды казалась в обреченной зоне.

В романе Джиба Михэеску зарисовывается образ уставшего россиянина, подавленного силой обстоятельств, событий, которых он не может избежать - прибывшие на румынском берегу Днестра беглецы вынуждены румынскими пограничниками согласно приказу и правилам вернуться на *«берег реки без Рождества»* в стране *«на Безбожной земле»*, как отмечает Рагаяк. Писатель описывает образ России глазами главного героя лейтенанта Рагаяка, которому было приказано перебраться с отрядом из Бессарабского городка в приграничную деревню на берегу Днестра в целях обеспечения безопасности и предотвращения въезда на румынской территории лиц, которые искали убежище от анархии, созданного большевистской революцией.

Драма этих несчастных усугублялась и существованием образом-клише который существовал в румынском менталитете того времени - все, что исходит от востока заражено вирусом Большевиизма. Конечно, этот стереотип основан на реальности, вытекающих из желаний Ленина, чтобы вызвать революцию на европейском континенте. Одним из аргументов было и сотрудничество между политическими и военными руководителями большевистской революции венграми и русскими. Но не менее верно, и то что многие русские бежали от этого бедствия, когда было очень трудно для румынских военных властей, наблюдающие за границей Днестра различать Шпионов и посланников большевиков для распространения большевизма и революции в Румынии и тех, кто бежали от этих событий. Джиб Михэеску строит свое повествование конфликта стереотипным образом и реальным изображением событий.

В романе жалостная куча беженцев, пытающихся незаконно пересечь пограничные воды Днестра воспринимаются Рагаяком расплывчато, неопределенно, как стадо *«Незваных»*, *«группа большевиков»*, *«загрязненные чумой»* - очевидно, эгалитарная идеология воспринимается в сознании румынского общества, как социально опасная болезнь, что приносит расстройство, насилие, *«призрак голода и страданий»⁵³⁷*. Интересно что Рагаяк не ассоциируется с

⁵³⁶ Джиб, Михэеску, там же, стр.23.

⁵³⁷ Джиб, Михэеску, там же, стр.14-15.

реальными русскими и никогда не называет русскими «Мужиков небритых и бессонных, патриархальных бород, жалкие казахские шапки с обшарпанным и содранным мехом в диких кошачьих камышах». Сильное впечатление которое производят «неприглашённые» над молодым лейтенантом примитивны. Рагаяк каждый день наблюдает и видит только «грустный конвой», «жалкий поход» много "чёрных и грязных морд», которые всегда поражают, как и «белое равнодушие Русского поля»⁵³⁸. Семейство беглецов для героя, ассоциируется с образом дикарей, вызванный силой внушения слова «племня» и «патриархальность»: «Даже сегодня семья ждет обыск - о чём говорят... целое племя, прадедушка, бабушка и дедушка, родители, дети, внуки, направленные все на путь в патриархальные времена... Однообразной песня душераздирающая, потому что это та же самая песня, которую я слышу постоянно, когда я здесь, голод, гонения массовые снос церквей или синагог, массовые казни, изнасилования и депортации, кнут и револювер...»⁵³⁹.

Картина катаклизма русского народа воссозданная ектеньями беженцев приводит к заявлению философа Н. Бердяева, который называл любую революцию криминальной, направленной против народа Божьего «Коммунизм для меня был не только кризисом христианства, но и кризисом гуманизма»⁵⁴⁰.

Беглецы, раз попавшиеся в контрольном пункте Рагаяка, нет, «не могут быть русскими», и поэтому не называются этим этнонимом в содержании романа. Страшный социальный катаклизм красной империи, Стихия большевистской революции и разрушила настоящих русских, в первую очередь интеллигенцию, благородных людей из романа «Война и мир» Толстого или «Отцы и дети» Тургенева и это вызвало появление нового прототипа. Есть и вывод Н. Бердяева «В стихии большевистской революции меня более всего поразило появление новых лиц с не бывшим раньше выражением. (...) Появились совершенно новые лица, раньше не встречавшиеся в русском народе. Появился новый антропологический тип, в котором уже не было доброты, расплывчатости, некоторой неопределённости очертаний прежних русских лиц. (...) Новый антропологический тип вышел из войны, которая и дала большевистские кадры. (...) с людьми и народами происходят удивительные метаморфозы. Для меня это был новый и мучительный опыт»⁵⁴¹.

⁵³⁸ Там же, стр.227.

⁵³⁹ Там же, стр.175.

⁵⁴⁰ Николай Бердяев, *Русская революция и мир коммунистический*, Самопознание, Москва, «ДЭМ», 1990, стр. 215

⁵⁴¹ Николай Бердяев, там же, стр. 214

Для дежурных пограничных служб, те, кто пытались незаконно пересечь воды Днестра, все без исключения являются, «большевиками», подозреваемыми шпионами. Стражи границы видят в беглецах «микробов», «агентов зла», анархистов, больных способных распространить «красную чуму» и в Румынии, в подвалах, где подпольно организовались встречи и доносились «шепоты». Даже незначительный пограничник на другой стороне реки не воспринимается как «русский», а как «красноармеец»⁵⁴², возможно, агент, другими словами, большевизация, социальная однородность.

Русская революция может привести к этническому смешиванию и исчезновению их особенностей «жертв», как исходит из диалога между Рагаяком и одним из беженцев, Илья. При опросе является ли он молдованом или русским, он признается, что не знает:

«— Вы говорите, что вы знаете молдавский, но не молдаван. Вы еврей? (...)

— Нет.

— Молдавский знаешь или нет? Повысил голос раздражённо.

— Но, я говорю.

— Как тебя зовут?

— Илья.

— Ну, и всё?

— И всё. Для божьей души, имени достаточно. (...)

— Ты что говоришь? Строишь из себя мыслителя, а? Тогда ты русский?

— Божья душа.

— Оставь, Бог ответит, отвечай на вопрос: Ты русский?

— Может и русский (...)

— Ну а твоя мать кем была? (...) Молдаванкой, русской...

— Может и была и той и другой, была бы с русскими, говорила бы на русском, а с молдаванами по молдавски...»⁵⁴³.

Одно можно сказать наверняка: Илья не был любопытным пока был в окружении мамы узнать была она русской или молдаванкой. Признание одной или другой этнической принадлежности может быть на пользу или наоборот недостатком, как камень на шее, который потянет вас на дно реки или, наоборот, спасательный круг зависит от того, с какой стороны Днестра вы. Для Рагаяка, человека нерешительного и неопределенного перед ним находится скорей всего, русский, потому что «его мать никогда не сказала ему, что это молдаванин». Судя по нескольким словам на русском, которые появляются в диалоге между лейтенантом и беглецом - «ты,

⁵⁴² Джиб, Михэеску, там же, стр.176.

⁵⁴³ Джиб, Михэеску, там же, стр.178.

человек» «Пошол» «брехня» «carboave» «Москал», «Руска» - идентичность проецируется для подозреваемого как русского. Единственный ключ к безопасности для этнического происхождения Ильи, является способность «мыслителя», учитывая, что склонность россиян философствовать - деталь которая является клише при присвоении идентичности беглецу. Его физические особенности противоположны любым попыткам маркировки. Они составляют скорее всего довольно карикатурный образ человека, обречённого на социальный эксперимент, подобного того описанного в «Чевенгуре» Андрея Платонова: *«тот, кто шагал впереди группы был высокого роста; сквозь иней мороза его фигура вызывала неточными смыслами, непоследовательными, изменяющиеся линии и черты более резкими, неуравновешенными; маленькие глаза под густыми сбившимися суровыми бровями. Под толстый нос, размером и цветом с баклажан, человек был безбородым: по обеим сторонам ноздрей другие два клочка хохлатых, остроконечных и редких усов, прикрывали уголки губ. (...) Овечья шапка, алая шуба и сапоги на ногах были ободраны»*⁵⁴⁴.

Второй план, полностью параллельно и независимо от первого, создан воображением Рагаяка, «пленника» книг, или иным образом, землянки (замена библиотеки) на пустынном берегу Днестра, забита томами - романы Льва Толстого, Федора Достоевского, Леонида Андреева, Ивана Тургенева. Престиж, которым всегда пользовалась среди румын русская литература является неоспоримым фактом, который мы можем внедрить, в тот же период времени среди наиболее привлекательных образов клише о русских. В поддержку этой идеи, кажется, уместно упомянуть знаменитый афоризм Лучиана Блага: *«Самое большое сокровище опыта человеческой души принадлежит католической церкви. А затем некоторые русские романисты(писатели)»*⁵⁴⁵.

Большая литература, особенно Российская - благодаря её идеалам женственности, воплощёнными символами, такие как Настасья Филипповна в *Идиоте*, Дуняша в *Преступление и наказание*, Кати и Грушеньки в *братьях Карамазовых*, Дарье Павловне в *Демонах* - вызвана в помощь лейтенантом чтобы «избавиться от жажды жизни». Таким образом, отсюда следует, что постоянные женщины из жизни молодого офицера, Геня, Маруся, Никулина, Мэриука столкнулись со сравнением с героинями в литературных произведениях. Сравнение, конечно, в свою пользу, так как каждому «что-то» не хватает, «в душе, в теле?...», Лейтенант не мог бы

⁵⁴⁴ Джиб, Михэеску, там же, стр.176-177.

⁵⁴⁵ Лучиан Блага, *Афоризмы*, Изд. Humanitas, 2008, стр. 299.

выразить. «Помощь», которую ждал Рагаяк от Толстого, Тургенева и Достоевского заключается в силе эстетики быть переход от реальности, иногда монотонной, абсурдной, жестокой, к личному идеалу проведения Рагаяка «*через правду другого, который жил в другой эпохе и в других обстоятельствах, имея другие желания или страхи, к собственной истине*»⁵⁴⁶. В этом контексте, Николае Манолеску замечает, что «*мы никогда не знаем досконально и полностью нашего реального соратника, каким бы близким он не был как мы знаем персонаж из романа. Ни об одной из наших возлюбленных не знаем столько, сколько знаем о Эмме Бовари*»⁵⁴⁷. Ни Рагаяк не узнаёт в действительности, похожие по прототипу русской девицы. Следует отметить что персонажи Джиба Михэеску взаимодействуют между ними только в качестве читателей оригинала русской литературы, «знаю» что-то о «других» из других времен или других горизонтов, *Мертвые души*, Тараса Бульбы, рассказы Пушкина или Лермонтова. Если не читали, то хотя бы слышали, им рассказали, как и в случае *Иллиада*, который знает о *Русской* из рассказов товарища Рагаяка... Детали, совсем незначительные, кажется, о первой встрече нового лейтенанта, посланного охранять границу на Днестр, с Николиной, молдавской девушкой, и ее мужем, контрабандистом Сергея. Последнего, очевидно, льстило, что такая дискуссия о русских писателях происходит под крышей своего дома.

Изображение долгожданной русской девушки, предполагает, на первый взгляд, клише с использованием фигуры речи с особой силой внушения. *Россиянка*, ожидаемая героем с постоянно нацеленным взглядом на воды Днестра может быть «*наездница степи*», «*с раскосыми миндалевидными острыми глазами как татарским ястреб*»⁵⁴⁸. Заметно что по сути, черты фантастического персонажа не русские, а азиатские. Сила предположение приводит нас к пространству, которое полностью отличается от западной цивилизации и, следовательно, трудно понять и принять. Это изображение-клише появляется во Франции прошлого века и является настолько мощным, что ощущается и сегодня⁵⁴⁹.

Профиль русской девушки, как это ни парадоксально, построен на страницах романа, при отсутствии такового, силой внушения тайной мечты, интуиции, бесконечного ожидания, «*е*

⁵⁴⁶ Николае Манолеску, *Ностальгия эстетики*, в Критической истории румынской литературы, под ред. Paralela 45, Питешти, 2008, стр. 1454-1455.

⁵⁴⁷ Николае Манолеску, там же, стр. 1454-1455.

⁵⁴⁸ Джиб, Михэеску, там же, стр.180.

⁵⁴⁹ Леонте Иванов, *Образ россиянина и России в румынской литературе. 1840-1948*, Яссы, Изд. Cartier, Кишинев, 2004, с.102.

образ навсегда потускнел для меня; обманчивая вуаль прикрывает её»⁵⁵⁰ отмечает Рагаяк. Черты ее лица не сопоставляются ни с одним персонажем со страниц произведения. Маруся, любимая лейтенанта из маленького Бессарабского городка не может быть похожей, и быть как «россиянка» его воображения, несмотря на то что и мать и отец были «коренными русскими». Для лейтенанта «осведомлённого» героинями русской литературы «она была всего лишь простой Бессарабской. // В то время как я ждал россиянку, русскую девушку моей мечты... Боже, как далеко...»⁵⁵¹. Ни страстная Николина, дочь молдавского торговца и жена русского контрабандиста, или брюнетка Гена Керсанова, дочь богатого еврея фабриканта ликёров, и даже ни Валя, единственная коренная россиянка из роман которая переправляется через Днестр со скрипкой. символ желания найти и дать духовный смысл пережитым трагическим попыткам, не соответствуют полностью черты образа россиянки. Все вместе, как и в незавершенной игре головоломки, могли бы прикомпоновать многообразный образ русской девицы. Своего рода «прокрустово ложе» для других женских образов в романе. «Могу сотворить её из кусков», говорит герой, в страстном, но и эстетическом удовольствии в поисках фантазий своей мечты в толпе беженцев, которые проходят ежедневно перед собой на страницах русских классиков, Куприна, Андреева, но и галантных приключениях, которые отвлекают от прототипа. Таким образом, обязательно в этой игре *Россиянка* только вызвана всегда отсутствует, потому что Рагаяк ждёт «душу девушки, описанную в русских книгах»; «Если бы пришла россиянка Тургенева, Достоевского, Толстого...»⁵⁵².

Подход героя визуализировать образ девушки на берегу Бессарабского берега Днестра, не «из нерешительности противоположного берега равносильна»⁵⁵³, тот же самый, попыткам Дона Кихота - «заключенного» и его, из библиотеки, клише в кавалерийских романах о благородных девиц - попытки найти Дульсинею, среди ханыг и слуг. То, что не понял Рагаяк, но догадался, с внешней стороны, и из этого недоразумения происходит трагизм, а не легкомыслие своих приключений, в том, «что русская любовь тягостна, покрыта темными сторонами»⁵⁵⁴. Николай Бердяев находит объяснение отсутствия формы автономии женских

⁵⁵⁰ Джиб, Михэеску, там же, стр.154.

⁵⁵¹ Джиб, Михэеску, там же, стр.9.

⁵⁵² Там же.

⁵⁵³ Там же.

⁵⁵⁴ Николай Бердяев, *Философия Достоевского*, Изд. Европейский институт, Яссы, 1992, стр.72.

персонажей Достоевского, которые заколдовали Рагаяка. Повторяя русского философа, «любовь ничего не стоит сама по себе, но только прокладывает путь трагическому человеческому пути, испытание свободы. (...) Женщина интересуется только элемент в судьбе мужчины. Человеческий дух, прежде всего, мужского дух. Женский принцип является лишь одной из причин трагедии мужского духа, его внутреннее искушение»⁵⁵⁵. То, что приближает «Русскую девицу без облика» Гиба Михэеску к Настасьи Филипповны или Грушенки Достоевского в том, что у них нет собственной судьбы, нет самостоятельной жизни, несмотря на то, что они главные героини. Перефразируя Бердяева, они могут быть важны только как внутренняя мужская трагедия, подобная атмосферы в которой выливается судьба мужчины.

Очевидно, что роман румынского писателя — это диалогическая речь заключённый в создании книг о женском идеале, связанного с многообразным обликом, и близостью к водам Днестра с дугообразными границами, со степью полной таинственностью, где, казалось бы, появится она *Россиянка*. Обратите внимание, что в общем случае слово элемент, который ссылаться на него в будущем времени, время ожидания, надежды - «придёт она», «придёт в одиночку», «придёт», «ее нога ступит лёд», «произойдёт».

Россиянка — это мечта «из далека», «из неизвестности», «дорогое видение», «в белой вьюге, в снежном стоне»⁵⁵⁶, которое приносит скорее - помимо всего литературные ссылки автора, а не рассказчик-персонаж, заботится преподнести лирическую героиню из произведения «стихи о прекрасной даме» известного цикла стихов Александра Блока. Некоторые фрагменты романа Гиба Михэеску в котором описана Русская женщина, безграничное пространство, степь, вариации волос, лирические отголоски великого русского поэта. Поводом для поиска или ожидания любимой женщины в зимней обстановке на берегу замерзшей реки, например, кажется, быть мостом между романом и лирикой Блока: «Зима, должна прийти однажды, подумал я. Тогда она придет. Скатываясь на скользкий лёд, среди кустов, покрытых инеем, в зимнем пейзаже в котором пойдёт русской женщине»⁵⁵⁷, так звучат мысли Рагаяка. Тема русской девушки, женщины мечты схожи с мотивами русской зимы, мороза. Один из лейтмотивов романа Михэеску является то, что русская женщина может прийти только зимой, как настоящая

⁵⁵⁵ Там же.

⁵⁵⁶ А. Блок, *Стихи о прекрасной даме*, онлайн <http://www.stihi-rus.ru/1/Blok/156.htm>, - 1 сент. 2016 г.

⁵⁵⁷ Джиб, Михэеску, там же, стр.9.

принцесса снега «зима придет»⁵⁵⁸; «Это будет происходить в зимний период, Иллиад, когда Днестр замерзнет, когда отсюда до туда будет море снега... тогда её нога ступит легко по льду сюда...»⁵⁵⁹; «...Другая русская с длинными ногами и раскосыми глазами, которая объявится укутанная в её огромной шубе из морозного царства»⁵⁶⁰. Лирические монологи Блока предполагают такое же возможное появление оживления ледовых просторов.

*«Ночью вьюга снежная
Заметала след.
Розовое, нежное
Утро будит свет.*

*Встали зори красные,
Озаряя снег.
Яркое и страстное
Всколыхнуло брег.*

*Вслед за льдиной синюю
В полдень я всплыву.
Деву в снежном инее
Встречу наяву».
(5 декабря 1901 г.)*

Дева степей, в снежном инее, единодушная с изображением бесконечности, характеризует фигурально, как у Блока, так и у Гиба Михэеску, безграничную специфическую русскую культуру, признанную и Шпенглером⁵⁶¹. По мнению немецкого философа, каждая культура представляет собой *внутреннюю душу*, и её проявление соответствует пространственным символам. Мы считаем, что автор Джиб Михэеску интуитивно достиг этот аспект, и образ в котором Рагаек проектирует свои фантазии в степи, полностью соответствует с изображением России надуманной Блоком:

*«Ты и во сне необычайна.
Твоей одежды не коснусь.
Дремлю - и за дремотой тайна,
И в тайне - ты почишь, Русь.*

⁵⁵⁸ Там же.

⁵⁵⁹ Джиб, Михэеску, *там же*, стр.60.

⁵⁶⁰ Джиб, Михэеску, *там же*, стр.61.

⁵⁶¹ В Лучиан, Блага, *Горизонт и стиль*, изд. Humanitas, стр.63-73. Значительные многочисленные попытки Лучиана Блага преобразовать специфику русской культуры в пространственном плане: «*Понятие географии: по сравнению с Европой, Россия является не просто степью, но бесконечной территорией*» в Лучиан Блага, *Афоризмы*, изд. Humanitas, Бухарест 2008, стр.340.

Живую душу укачала,
Русь, на своих просторах ты,
И вот - она не запятнала
Первоначальной чистоты»⁵⁶²

Долгожданная героиня Гиба Михэеску, в той степени, в которой отсутствует «её ясность» и она «соблазняет до глубин»⁵⁶³ может восприниматься как аллегорией существенной русской культуры, на восприятие, интуиция румынского писателя об переполненной жизнеспособностью души этой культуры.

Неспособность Рагаяка, присвоить определенный образ героине равно невозможности определить специфику русского духа до конца, чтобы предначертать форму. «У меня нет абсолютно никакого образа» гласит исповедь философа Василия Розанова, и Лучиан Блага, утверждает, что «сердце славянина не имеет формы»⁵⁶⁴ Идея индуцируется Чораном, всей русской духовности, наполняя жизненной силой, которая «захлестывает»: «Если у нас нет души - наблюдает румынский философ - они в свою очередь, могут поделится ею с другими. Близки к своим корням, к эмоциональному миру, духом ещё не отделенным от пыли, крови, плоти, они чувствуют, то что они думают (...). На самом деле, они думают, но всплески»⁵⁶⁵.

Если бы он встретил её «во плоти», среди сотен беглецов, что проходят ежедневно перед его героем, конечно, реакция Гиба Михэеску была бы: «Это не русская девушка! Крикнул я Иллиаду на всю мощь, ударив стол. Ха, ха, спасибо за такую русскую девушку». Те самые слова Рагаяка, когда он узнаёт, что Иллиад, его коллега в соседнего сектора (который, как ни странно, не читал ни единого русского классика, зная из рассказов своего товарища о «существовании» девушки) был удачливее, чем он, потому что в его сектор попала русская женщина, молодая девушка в сопровождении прекрасной скрипки. Но ни в коем случае, гость Иллиада не могла быть «та истинная русская женщина», она не могла пересечь замерзший Днестр, кроме как, через сектор Рагаяка...

Отторжение, яростное отрицание внешности, образа девушки похожа конкретно на побег Ганина, главный герой из *Машенька* (1926), роман Набокова, тоже построенный вокруг ожидания россиянки (подруги юности) и пробуждая тот же исторический период, большевистская революция 1917 года. Более чем вероятно, что Рагаяк, похоже на Ганина, на перроне в Берлине, убежал бы, скрылся,

⁵⁶² Александр Блок, *Русь, он-лайн на <http://bytiye.ru/temy/blok-o-russia.html>, - 1 сент., 2016 г.*

⁵⁶³ Бердяев, Николай Александрович, *там же, стр.171*

⁵⁶⁴ Блага, Лучиан, *Афоризмы, стр.171.*

⁵⁶⁵ Чоран, Эмиль, *Искушение Существовать, Humanitas, Бухарест, 2007, стр.27.*

перед любимой мечтой или даже идеалом, поступив единственной «разумной» реакцией. Но только Машенька которую ждал Ганин, «приходит» из прошлого героя, со времен юности, проведенной в России, из России, которой трагически, больше не существует. Ганин принимает одну единственную реальность, из принятых писем от Машеньки, из своих воспоминаний⁵⁶⁶ в которых фиксируется раз и навсегда образ любимой девушки, «и другого образа Машеньки не может существовать»⁵⁶⁷.

Россиянка Рагаяка, не приходит, потому что она «отдалена», но не «близка» герою, стремление к героине, которая пришла бы «Моя русская женщина, должна прийти из далека, Иллиад... Не в коем случае из Бессарабского городка...»⁵⁶⁸, отстаивал свои сны Рагаяк перед товарищем. То что облик героя должен быть воспринятым как вызов неизвестности, как мираж необъятного, указывает сам Гиб Михэеску в письме к словацкой переводчице: «Когда нет отдаленностей - говорил он - ты их сам создаешь, Россиянка это отдалённость, как имела быть россиянкой, также могла быть славянкой, чешкой или полькой, или другой национальности, но женщиной, естественно, отдаленной, которая отличалась бы от всего что уже знакомо, но все таки не зная как её определить, женщиная которая принесла бы таким образом что то новое и неожиданное»⁵⁶⁹.

Опыт войны, как и опыт чтения, любви, конвертируются таким образом в метафоры познания, безусловно в культурных метафорах романа Джиба Михэеску. Тем не менее, доказывается еще раз, что литература, является современным неисчерпаемым источником мифов, таким как миф о русской женщине, точнее, тема женщины как судьба человека⁵⁷⁰. Можно отметить в заключение, что открытие писания Джиба Михэеску к русской духовности переходит заявившую преднамеренность писателем, или его литературным Альтер-эго, Рагаяк. Текст Михэеску проникнут не только многочисленными драмами вынужденных убежать через Днестр с пути большевистской революции 1917 года, но и стремление к красоте культуры избыточной жизнеспособности. Еще одно доказательство переполненной русской души, которая «имеет делится и с другими» как замечает Эмил Чоран.

⁵⁶⁶ „Umbra lui trăia în pensiunea doamnei Dorn, dar el se afla în Rusia, își retrăia amintirea ca pe o realitate. Timpul era pentru el desfășurarea treptată a amintirii. Și deși romanul lui de dragoste cu Mașenka durase în anii aceia îndepărtați nu trei zile, nu o săptămână, ci mai mult, nu simțea vreo nepotrivire între timpul real și timpul celălalt, în care trăise el”, în Vladimir Nabokov, Mașenka, traducere de Adriana Liciu, Editura Albatros, București, 1987, p.93.

⁵⁶⁷ Набоков, там же, стр.167.

⁵⁶⁸ Джиб, Михэеску, там же, стр.253.

⁵⁶⁹ Джиб Михэеску, *Переписка с Сузанной Доваловой*.

⁵⁷⁰ Бердяев, Николай Александрович, там же, стр.171.

Джиб Михэеску не имел как не принять условные границы, обозначенные более старыми идеологиями, и более новыми предубеждениями, не являющееся непроницаемыми и не налегают обычно, над духовными границами. «Москва выйдет вперед по любому пути» ...

Резюме

По мнению румынских критиков, *Русская* Джиба Михэеску это роман эротической темы. Мы попробуем показать в нашей статье, что этот роман построен вокруг темы русской литературы, как источник мифов, особых сюжетов для построения романа Михэеску. Не женщины являются «слабостью» молодого румынского лейтенанта Рагаяк, а его «очарование» русской литературой. *Русская женщина*, которую ждёт Рагаяк на берегу Днестра, это не реальная девушка, во плоти и крови, а воплощение героинь Ф. Достоевского, Л. Толстого, Л. Андреева. Все они вместе взятые воплощают единственное лицо. *Русская женщина*, о которой мечтает Рагаяк это аллегория пространства русской души, русской духовности.

ВОСПРИЯТИЕ ДРУГОГО В РУМЫНСКО-РУССКИХ ПЕРЕГОВОРАХ В ПЕРИОДЕ, РЕДШЕСТВУЮЩЕМ ВСТУПЛЕНИЕ РУМЫНИИ В ПУЧИНУ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Габриел ЛЯХУ

Введение

В истории XX-ого века интересы любой нации были продвинуты и защищены в международной политике очень широким диапазоном средств и методов действия. Дипломатия занимала центральное место во многих и сложных обстоятельствах, которые маркировали этот век. Академик Мирча Малица отметил тот факт, что: «Дипломат, по существу, есть тот, кто защищает интересы своей страны, тот, кто обеспечивает её выживание. Я не вижу его гуляя, не вижу его на чайных вечеринках, не вижу его на церемониях. Безусловно он в них участвует, но протокольная часть является менее существенной. Его место работы находится за столом переговоров»⁵⁷¹. Результат этих переговоров, так как показывает история дипломатии зависит в очень большой мере от профессионализма дипломата и от его искусства вести переговоры, но не в редких случаях и от того, как он сумел перейти через целый ряд предрассудков, стереотипов, через ошибочные восприятия, сформированные с течением времени в коллективном умонастроении о партнёре переговоров.

Следовательно, большое значение имеет способ, которым мы воспринимаем Другого в дипломатическом переговоре. Дипломаты, которые садятся за стол переговоров имеют в виду интересы, которые они должны проводить (уполномоченные властью, которую они представляют, правительство, начальник государства и т.д.), но они имеют и умственное представление собственного мерах. Восприятия действительность есть что-то другое, чем сама действительность. В наших умах мы имеем, например, представления о территории государства (карты, фонограммы и т.д.), представителем которого

⁵⁷¹ Mircea Malița, *Rolul diplomației în strategiile de supraviețuire a poporului român*, interviu luat de Dan Dungaci, în „Revista de Științe de Științe și Relații Internaționale”, 2012, online <http://revista.ispri.ro/wp-content/uploads/2012/09/5-16-Interviu-Mircea-Malita.pdf> accesat la 4 septembrie 2016

является партнер дипломатического переговора, а не территория как таковой.⁵⁷²

Любое лицо создаёт личные представления о действительности, единичные в зависимости от его способности представить ту действительность и перевести её в коды, чтобы сообщить её Другому.

Дипломат не оперирует с действительностью, а только с умственными изображениями/восприятиями. Они фильтрованы/под влиянием культуры, моральных, политических и духовных ценностей и не в последней очереди они подаются влиянию предрассудков, стереотипов и исторических психофиксаций, которые существуют в коллективном умонастроении общества, которому принадлежит дипломат.⁵⁷³

Поэтому, тогда, когда мы хотим понимать позицию или поведение какого-то дипломата в переговорных процессах недостаточно знать информации, которыми он пользуется, но и кое-что из культурной среды данного лица, какие типы стереотипов и предрассудков существуют в том обществе, которое партнёр переговоров представляет. Стереотипы означают такие умственные структуры, которые отбирают и складывают информацию, это такие образцы, которые побуждают ответ. Стереотип «похоже на мажордома на балу маскараде, который оценивает пришли ли приглашённые в адекватной одежде»⁵⁷⁴.

Немногим людям удастся уклониться (оторваться) от влияния «вирусированных стереотипов» и предрассудков, чтобы возможно было утверждаться (проявляться) в качестве умственного атласа действительности, в котором изображения автоматического совпадают с окружающим миром. Во-первых, так как изображения из ума дипломата представляют собой познавательные упрощения действительности. Важно знать эти вещи из перспективы истории, чтобы понимать принятые решения и способ как они соответствовали исторической действительности.

Предупреждение Вальтера Липмана действителен и сегодня: «Не забудьте ошибки истории чтобы не повторят их»⁵⁷⁵. Каково изображение царской империи в румынском обществе в периоде нейтральности и как оно повлияло на политических людей, которые вели переговоры в связи с вступлением Румынии в войну? Какое восприятие имели представители царской империи о политических

⁵⁷² Stefan Prutianu, *Antrenamentul abilitatilor de Comunicare, Limbaje ascunse*, Editura Polirom, Iasi, 2005, p.207

⁵⁷³ Raymond Cohen, *Negotiating Across Cultures*, 2nd ed., Washington, 1997, p. 9-14

⁵⁷⁴ Alina Bârgăuanu, Paul Dobrescu, *Mass-media si societatea*, Editura Comunicare.ro, Bucuresti, 2003, p.81

⁵⁷⁵ Apud, Alina Bârgăuanu, Paul Dobrescu, *op., cit.*, p. 29-30

людей, с которыми они вели переговоры особенно о значении армии, с которой они хотели быть в партнёрстве?

Как были устранены отрицательные восприятия с одной и с другой стороны?

Это только некоторые вопросы, которые мы хотим представить на обсуждение из сложности переговоров, которые имели место между правительством из Бухареста и представителями Антанты, особенно русскими дипломатами.

I. Изображение о Царской империи в румынском обществе в начале XX-ого века

В недавней истории, румыны имели в большой мере негативное восприятие о России, хотя не мало были моменты, когда они были вынуждены сотрудничать. Период тех двух мировых войн, может быть, является самым выделяющим с этой перспективы. Негативное изображение, которые портит восприятия румын о русских не принадлежит последнему времени. Этого можно легко объяснить чувством небезопасности, созданным великим соседом с Востока, который был главным противником румынской государственности в современную эпоху⁵⁷⁶, но это недостаточно чтобы понять, как в определённые моменты эти два актёра были вынуждены сотрудничать. Некоторые русские специалисты считают, что отрицательное изображение о русских на западе имеет своё начало в том, как поляки и литовцы описывали их ещё с половины XVI-ого века. Находясь в конфликте с русскими для владения каких-то территорий, поляки описывали русских как нецивилизованными варварами⁵⁷⁷. Позже Россия выявляется как великая держава континента и взяла на себя роль конкурента во владении Балканов и это негативное изображение подчеркнулось⁵⁷⁸.

Румынское общество, в течение времени не воспринимало Россию одинаково. Были периоды, когда взаимное восприятие было позитивное, но и негативное, особенно в современном и настоящем периоде. В связи с тем, как отрицательное изображение о России возникло в коллективное умонастроение, существуют разные точки зрения. Историк Арманд Гошу считает, что негативное изображение о России в Румынии фактически был перевод восприятия, осуществлённый в середине XIX-ого века от польской эмиграции из Парижа к

⁵⁷⁶ Florin, Abraham, *Transformarea Românei 1989-2006. Rolul factorilor externi*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2006, p. 185.

⁵⁷⁷ Alexander V. Golubev, *Russian and European mutual perception: Foreign Policy stereotypes in historical perspective*, in Ray Taras, ed., *Russia's Identity in International Relations: Images, Perceptions, Misperceptions*, Routledge, London, New York, 2013, p. 55

⁵⁷⁸ Ibidem, p. 58

«молдо-влашским молодым людям, находящимся там для образования»⁵⁷⁹. Главными собеседниками у них были поляки, эмигрированные после неудачной революции от 1830 года, сгруппированные вокруг Адама Кзарториского. О России было негативное изображение из-за того, что она начала и участвовала в последовательном разделении Польши, присоединяя большие части их территории Польши. Россия кроваво подавила польскую революцию в 1830 году. Для румын у русских было неустойчивое изображение в зависимости от того, как они действовали между собой с румынской политической элитой и вообще с румынским обществом. Присоединение половины Молдовы в 1812 году, факт, который накладывается над правонарушениями повторяющихся эпизодов царской военной оккупации и особенно опыт военно-политического сотрудничества в войне за независимость, глубоко маркировали политическую элиту и румынское общественное мнение и все эти подчеркнули это негативное изображение о царской России.

Этот факт подчеркнут и в новых исследованиях о румыно-русских отношениях во время войны от 1877 года: «В итоге Россия была вынуждена прибегнуть с достаточно серьёзной угрожающей риторике по поводу возможности разоружения армии Румынии, и в той пришлось смириться с возвращением Бессарабии в состав Российской империи»⁵⁸⁰.

Манифестации, организованные в Румынии по случаю столетия от отнятия Бессарабии царской империи, когда декретировали национальный траурный день⁵⁸¹ и манифестации, организованные в Бессарабии и в столице Русской империи для празднования «освобождения» Бессарабии от «турецкого ига» и её присоединения к христианской России⁵⁸², подчеркнули отрицательное изображение о России в коллективном мировоззрении⁵⁸³.

⁵⁷⁹ Armand Goșu, *Rusia e mai complicată...*, interviu cu Mircea Vasilescu, în *Dilema veche*, nr. 546, 31 iulie - 6 august 2014, online <http://dilemaveche.ro/sectiune/tilc-show/articol/rusia-e-mai-complicata-dialog-cu-armand-gosu> accesat la 2 septembrie 2016

⁵⁸⁰ Е. С. Хотьковой, С. М. Ермаков, В. Б. Каширин, Д. А. Мальцев, С. А. Михайлов, *Румыния: исторические истоки и современное состояние внешнеполитического позиционирования государства*, online <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=183639> accesat la 2 septembrie 2016

⁵⁸¹ Vitalie Văratec, *Documente diplomatice românești privind aniversarea centenarului anexării Basarabiei la 1912, în 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Țarist: Consecințele raptelui teritorial pentru românii basarabeni. Materialele Simpozionului științific internațional, Cahul 12-13 mai 2012*. Cahul, 2012, p. 299-300

⁵⁸² Ion Varta *101 salve de tun, în cinstea „alipirii” Basarabiei la Rusia țaristă*. În: <http://www.timput.md/articol/101-salve-de-tun-in-cinstea-alipirii-basarabiei-la-rusia-tarista--31738.html> accesat la 9 septembrie 2016

⁵⁸³ A se vedea și A. Cușco, *Between nation and empire: Russian and Romanian competing*

Этот факт является настолько важным, поскольку в момент возникновения Первой мировой войны волнение оставило свой след на целое румынское общество. Политическое решение выбрать в какой лагерь Румыния должна вступить, чтобы осуществить свои национальные стремления национального единства имело в качестве основы политический и стратегический расчёты, но это не могло игнорировать общественное мнение.

Пресса того времени в Румынии, которая была главным вектором формирования / реформирования изображения противник / союзник в войне, в которую Румыния следовала вступить, делилась на два больших лагеря, аргументируя выбор варианта, которую они поддерживали⁵⁸⁴.

Пресса, примыкающая к Антанте, пыталась реконструировать изображение о России через устранение всех предрассудков, существующих в обществе по отношению к Русской империи и которые были доставлены во внимание общественного мнения посредством газет, которые поддерживали вступление Румынии в войну на стороне Центральных Держав.

Этот подход газет, которые поддерживали правительство Брэтяну был в большой мере облегчён тем, что Россия была союзница Франции, которую румынская общественность считала её старшей латинской сестрой, которая в течение более половины века поддерживала не только идею национального единства, но идею модернизации нашей страны.

Положительное изображение Франции было переведено хорошими результатами для того, чтобы противится отрицательному изображению России. Некоторые из этих ежедневных газет, как например «Acțiunea» (Акция) использовала радикальный тон в пользу участия Румынии в войне на стороне Антанты, с целью которой вела настоящую пропаганду в пользу России⁵⁸⁵. Из страниц этой газеты от 9 июля 1915 года читатели узнали, например, что Царская империя вступила в пучину мировой войны «чтобы спасти

visions of Bessarabia in the second half of the 19th and early 20th century, Central European University, Budapest, 2008; Nicholas Dima, *Basarabia și Bucovina în jocul geopolitic al Rusiei*, Editura Prometeu, Chișinău, 1998; A. Cușco, *Problema Basarabiei de Sud în discursul imperial rus după 1878: Viziuni ale alterității și transferuri instituționale*, în *Tratatul de pace de la Bucureștin din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus. Materialele Conferinței Internaționale Chișinău, 26-28 aprilie 2012*, Editura „Pontos”, Chișinău, 2012.

⁵⁸⁴ Valentin Sîrghi, *Imaginea Rusiei în presa românească (1914-1916) și idealul național. Transilvania sau Basarabia? în „Historia.ro”*, online http://www.historia.ro/exclusiv_web/articol/ imaginea-rusiei-presa-romaneasca-1914-1916-idealul-national-transilvania accesat la 9 septembrie 2016

⁵⁸⁵ Ibidem

маленьких наций, которые находилось под угрозой медленной и позорной смерти», наступающей со стороны Центральных Держав. Автор, который считал, что Россия взяла на себя задачу спасения маленьких наций, пытался убедить читателей, что «Россия является большой демократией; может быть она одна из самых демократических стран мира», хотя он сам признал, что эта страна «нелиберальная, а демократическое самодержавие»⁵⁸⁶.

Задача освобождения маленьких государств была иллюстрирована примером захвата Царской армией Армении - часть Османской империи в то время. «Acțiunea» (Акция) представила этот факт, как действие освобождения, предпринимавшее Царской армией, побуждая читателей одобрить эту дату как славную дату для России, как благословение для человечества.

В отличие от благородных действий России, армии из Вены, укрепленные немецкой армией и солдатами Кобурга из Софии разрывают на куски христианское королевство [...] ⁵⁸⁷.

Из перспективы исследований сообщения и пропагандистской техники, эти действия, развернутые с одной стороны прессы, подобно той, которая была представлена выше, не могли иметь влияние на восстановление изображения о России из противника в будущего союзника.

Такой эксперимент потерпел неудачу м во время Второй мировой войны, когда Румыния сделала переворот союзных связей 23 августа 1944 года. Преобладающее отрицательная идентичность в адрес советского солдата, существующая в румынском коллективном умонастроении до 23 августа 1944 не могла быстро заменить позитивным умонастроением, даже если для этого пропаганда, проведенная органами прессы Коммунистической партий и остальными журналами, которые сделали то же самое по приказу или из-за политического оппортунизма, эта пропаганда была развернута методами и способами, которые всё чаще имели агрессивные формы⁵⁸⁸.

Доверчивыми и с воздействием в операции изменения изображения о Царской России были те газеты, которые представляли воздержанное и доверчивое изображение будущего союзника. Газета «Adevărul» (Adevărul) пыталась представить выбор Румынии вступить в Антанту не аргументами эмоционального или исторического характера, а она предпочитала разумную риторику, основанную на анализе выгод-потери, которая побудительно озаглавлена «Почему

⁵⁸⁶ „Acțiunea”, anul XIV, nr. 3605, Joi, 9 iulie 1915, citat în Valentin Sîrghi, *op., cit., în loc., cit.*

⁵⁸⁷ „Acțiunea”, anul XV, nr. 3874, 23 februarie, 1916, citat în Valentin Sîrghi, *op., cit., în loc., cit.*

⁵⁸⁸ Constantin Hlihor, *Răsturnarea imaginii adversar-aliat în mentalul armatei române la 23 august 1944*, în Cetatea Bihariei, nr. 2, 2005, p. 58-61

Ардял?», утверждали, что эта провинция более индустриализована, а Румыния могла бы пополнить свою экономику приобретением этой провинции.

Наоборот, Бессарабию считали провинцией аграрной по существу и её возможности приобретением Румыния не могла бы много выиграть, а напротив аграрный характер страны мог бы усилиться. С другой точки зрения, только приобретением Бессарабии Румыния сохранила бы географическую форму «дождевого черви» и, таким образом её легко можно ломать пополам возможной мощной атакой, в то время как объединение с Трансильванией форма Румынии могло бы округлиться и завершиться: «Это естественное дополнение Румынии; это настоящая крепость народа для любой обороны, к которой мы могли бы подвергаться»⁵⁸⁹. В газете «Адевэрул» (Adevărul) под заглавием «Что увидел Филипеску в России?» утверждается, что «русский народ имеет такое душевное благородство, которое ставит его во главе народов будущего». Его любовь к родине, к родной земле доходит до того, что это чувство уподобляется с матерью: «Никакой народ не нашёл более нежного названия своей страны как русский. Русские называют свою страну Матушкой Россией, своей матерью!».

Это любовь к родине воодушевляет русских бороться со всей самоотверженностью против немецких захватчиков: «Матушка Россия была оскорблена. И как могли бы стоять её дети холодными и неодушевлёнными? Как они, от малого до взрослого не отбыть чтобы наказать оскорбителя своей страны, своей матери?». Разумеется, что эта преданность и дух справедливости, как благородные идеалы, которые одушевляют русского народа в борьбе, будут вознаграждены одержанием окончательной победы: когда такие идеалы ведут народы в своей борьбе, невозможно, чтобы они не победили, невозможно не одержать победу. Россия победит. Матушка Россия увидит своих детей счастливыми, они разъят немцам будут свободными и независимыми гражданами на бесконечных просторах своей богатой и плодотворной земли»⁵⁹⁰.

В операции восстановления изображения о России в румынском коллективном умонастроении не надо пропустить интерес лидеров из Санкт-Петербурга. Средства и методы были различными от тех, которые были официальными проводимыми посредством представителей Царской империи в Бухаресте до тех, которые связаны с общественной дипломатией, как можно говорить сегодня. Граф фон Булов,

⁵⁸⁹ „Adevărul”, anul XXIX, nr. 10391, 14 februarie, 1914, citat în Valentin Sîrghi, *op. cit.*, în *loc. cit.*

⁵⁹⁰ „Adevărul”, anul XXXIX, nr. 10426, Duminică, 20 martie, 1914, citat în Valentin Sîrghi, *op. cit.*, în *loc. cit.*

представитель немецкой миссии в Румынии информировал министерство внешних дел из Берлина, что в Румынии, в последнее время констатируется большое количество торговцев иконами, которые распространяют идеи панславизма на территории Румынии. «Тот факт, что панславизм ведёт политическую пропаганду именно этими иконами, это не новый метод в этой зоне обитаемой восточными православными народами. Эта практика влияния религиозных и другого рода мировоззрений людей здесь используется с незапамятных времён, ещё со времени Византийской империи. На востоке икона является очень эффективным средством для того, чтобы побудить политические идеи в массах»⁵⁹¹. Один год позже тот же дипломат отметил тот факт, что на протяжении всей территории страны сигнализирована появление некоторых русских «посланников», разные странствующие коробейники, продавцы кос, иконописцы, ветеринары и т.д., все эти внушали крестьянам «коммунистические и панславистические убеждения»⁵⁹². Кажется, что у графа фон Булова было очень хорошее восприятие о румынском обществе, так как в своем письме к канцлеру Бисмарку от 27 июня 1888 года привлекал внимание на тот факт, что «склад русских таков, что он большей мере по вкусу румын, чем жёсткая и каким-то образом гордая натура австрийцев. Это бывает потому что, хотя румыны не любят многие из свойств, от которых зависит мощь России, а с другой стороны, они обладают почти все русские слабости и проки. Когда румыны и русские находятся в затруднительном положении, и это нередко бывает, они немедленно понимают друг друга»⁵⁹³.

Другой использованный способ был прямой контроль над некоторыми газетами. По информации, которыми пользовались германские дипломаты, русские контролировали посредством своего посольства в Бухаресте Михаила Александровича хитрово газеты *L'indépendance Roumanie* и *Express Orient*, которые в любое время находятся в его распоряжении. Наряду с этим, хитрово занимался и с распределением разных статей для румынских газет, которые официально не были подчинёнными ему, добивалось таким образом тонко повлиять общественное мнение страны в направлении, желательном для русских властей⁵⁹⁴.

Реконструкция изображения о русской империи в коллективном умонастроении была нелёгкая операция и из-за того, что румынская

⁵⁹¹ Apud, Nicolae Ioniță, *Imaginea relațiilor româno-ruse din perioada 1878-1908 în documente diplomatice germane*, în „Revista Arhivelor” 1/2009, p. 163

⁵⁹² Ibidem, p. 164

⁵⁹³ Ibidem, p. 167

⁵⁹⁴ Ibidem, p. 171

политическая элита была глубоко разделена в связи с ответами на вопрос о том, каков из тех двух лагерей, находящихся в конфликте, является более благоприятным для национальных интересов. Консерваторы и сторонники вступления Румынии в войну наряду с Центральными Державами продолжали проводить отрицательное изображение о России всеми средствами, сильным элементом и в этой случае была пресса.

«Сeara» (Seara) ещё с начал войны, «Зиуа» (Ziua), основанная после начала войны, официальная консерваторская газета «Стягул» (Steagul), начиная со второй половине 1915 года и «Минерва» (Minerva), которая после войны перешла в германофильскую сторону, все эти были ежедневные газеты, в страницах которых была проведена изображение об империалистической России, цели которой в войне были в глубоком противоречии с интересами Румынии⁵⁹⁵. В эти газетах были глубоко представлены правонарушения, совершившие русскими солдатами в Буковине в рамках операции, руководимой генералом Брусиллов против австро-венгерских армии, были представлены сгоревшие и огрублённые села, изнасилованных женщин, разрезные имущества крестьян⁵⁹⁶. Из-за страха русских люди закрывали магазины и покидали села. Один крестьянин с ужасом рассказывал о поведении казаков, которых он назвал «дьяволами с человеческим лицом»⁵⁹⁷.

Всё-таки, накануне вспышки Первой мировой войны изображение о России в Румынии было значительно улучшено - очевидный факт даже для независимых наблюдателей, как например для дипломатического представителя Италии в Румынии. Он информировал своих высших лиц, что престижная Русская империя была намного выше в рядах населения и румынского политического класса и пользовалось престижем больше чем Австро-Венгрия, хотя последняя была государством союзником румынского государства. Итальянский дипломат опознавал и причины этой ситуации. Одной из них был тот факт, что Австрия имеет здесь только маленькую газету, которую читали другие чаще, чем германо-австрийское сообщество из Румынии - Romanischer Lloyd. Другая газета имела финансовый характер потому что она, как утверждает итальянский дипломат «здесь почти ничего не слышно об австрийских деньгах, хотя румыны более радостно получали бы австрийские гульдены, чем русские рубли»⁵⁹⁸.

⁵⁹⁵ Valentin Sîrghi, *op., cit., în loc., cit*

⁵⁹⁶ „Seara”, anul IV, nr 1721, Sâmbătă, 1 noiembrie, 1914, citat în Valentin Sîrghi, *op., cit., în loc., cit*

⁵⁹⁷ „Ziua”, anul II, nr. 149, Sâmbătă, 3 ianuarie, 1915, citat în Valentin Sîrghi, *op., cit., în loc., cit*

⁵⁹⁸ Nicolae Ioniță, *op., cit.*, p. 168

II. Восприятия и ошибки в восприятии в переговорах о вступлении Румынии в Антанту

В момент начала переговоров о вступлении румынского государства в Антанту, изображение Царской империи в Румынии потерпело перемещение от отрицательного к положительному, то, что представило собой хорошая база. До сих пор мы не знаем тщательного исследования, чтобы знать, как развивались восприятия о Румынии в коллективном мировоззрении в данную эпоху, а не те восприятия, которые существуют в современной русской историографии о первой мировой войне.

Архивные документы, изученные нами, показывают, что имеем дело с двумя различными планами. С одной стороны, это восприятие русских официальных лиц, особенно тех, у которых не было прямого контакта с румынскими дипломатами или с румынскими политическими людьми и особенно среди военнослужащих, восприятия, которые не потерпели существенных изменений по отношению к предыдущей эпохе. В их «глазах» Румыния является государством, с которым можно договориться с силовой позицией, хотя стратегическая ситуация, в которой находились царские армии, не иллюстрировали этот факт. В апреле 1915 года генерал Янушкевич разделил мнение своего прямого начальника - Великого Герцога Николая Николаевича, согласно которому: «Румыния вынуждена понять, что её интервенция может быть принята, но её претензии преувеличены и неприемлемы»⁵⁹⁹. Такое же поведение превосходства и суровости в отношениях с румынскими дипломатами встречаем у русских генералов осенью того же года, когда Ставка послала в Бухарест через официальное лицо план подготовленного военного сотрудничества»⁶⁰⁰.

Второй план восприятий относится к манере, в которой румынская политическая элита видела людей русского государства до самого высокого уровня, включая царя и его окружающую среду, а также русских дипломатов в Бухаресте. Изображение царя о королевской семье Румынии объясняется не лишь его представлением в качестве политического лица и лидера великой державы, но и родственными связями, которые существовали в результате бракосочетания принцессы Марии с Фердинандом, который в сознании нашего народа считался «Пополняющим Королем». О восприятии Николая II-ого в Румынии политический деятель Николае Филипеску, после его возвращения из визита навещавшего царя и

⁵⁹⁹ Vadim Guzun, ed., *Intrarea României în Primul Război Mondial. Negocierile diplomatice în documente din arhivele diplomatice ruse. 1914-1916*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2016, p. 60

⁶⁰⁰ Ibidem, p. 61

его свиту, чтобы договорится о вступлении Румынии в войну на стороне Антанты, писал, что у русского монарха «благосклонное отношение к Румынии...»⁶⁰¹, а румынский министр в столице Русской империи Константин Диаманди отметил отношение Николая II-ого в связи с необходимостью охватывания румын в Австро-венгерский империи внутрь политических границ Румынии. «Ваши требования, конечно, популярны и государи обязаны послушать *vox populi* (вакс попули)»⁶⁰².

Одной из самых интересных фигур русской дипломатии, которая вела переговоры в целях вступления Румынии в Антанту был Станислав Альфонсович Поклевский-Козелл. Он был не только послом, который знал как поддерживать «самым правильным способом интересы своей родины», как отметил румынский премьер Ион И.К. Брэтяну, без того, чтобы это «причинил ущерб для Румынии»⁶⁰³. Он настолько хорошо понимал дух румын и их национальные стремления, что его считали подозрительным теми, кто иным образом воспринимали румын и их интересы. Относясь к этому аспекту, И.Г. Дука писал в своих воспоминаниях о Поклевском-Козле: «Официальные лица из Петербурга постоянно подозревали его, а он всё время был заинтересован доказать им свою лояльность»⁶⁰⁴. Имея последовательное и адекватное изображение о действительности, о моральном и дипломатическом размере бухарестского политического мира, русский министр постигал характерные черты того, кто взял на себя историческую обязанность выбрать лагерь, наряду с которым Румыния вступит в Великую Войну; это был И.К. Брэтяну.

Сообщив вышестоящим лицам информации, которые интересовали воюющих после того как состоялся Совет Королевской Власти в Синае, русский министр пытался рассеивать недоверие русских политических людей к Брэтяну и изображение бесспорного коварства, которое витало над нашей страной в те дни в глазах царской политической элиты: «Сообщая Вам выше сказанное, в эту трудную минуту. Я не намерен сделать личные заключения, потому что, по примеру Вашего Высокопревосходительства (императорский министр внешних дел Сазанов), не мог бы верить в возможность бесспорного коварства Румынии»⁶⁰⁵.

Русский министр в Бухаресте Станислав Альфонсович Поклевский-Козелл имел правильное представление о способности анализа и

⁶⁰¹ Apud, Vadim Guzun, op., cit., p. 64

⁶⁰² Ibidem

⁶⁰³ Ibidem, p. 63

⁶⁰⁴ I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol., 1, Jon Dumitru Verlog, Munchen, 1981, p. 158.

⁶⁰⁵ ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 10-13, in Vadim Guzun, op., cit., p. 124-125

решительности румынского премьера. И.К. Брэтяну не считали лидером, который действовал бы под импульсом волнений, заражённых общественным мнением или некоторыми давлениями дипломатического порядка, чтобы принять политическое решение. Телеграмма посланная русским дипломатом к своему Министерству внешних дел № 270 от 6/19 сентября 1914 года, посредством которой он информировал о широких народных манифестациях для ближайшего вступления в войну наряду с Антантой, уточнила, что «Брэтяну заявил Филипеску, что государство и общественное мнение страны фактически стремятся к одной и той же цели, но ещё не пришло время начать действия...»⁶⁰⁶.

Румынский премьер объяснил обоснования стратегического и военного, но и политического характера которые заставляют его принять выжидательную позицию. Русский министр в Бухаресте посчитал тот факт, что для румынского лидера политическое решение должно основаться на политическом расчёте шансов выполнить национальные интересы в определённой политической конъюнктуре, а не на эмоции, порождённой народными манифестациями. Он информировал о позиции Брэтяну: «Если общественное мнение будет продолжать силой нажимать его с помощью манифестации, тогда он и Либеральная Партия предпочтут уйти от власти»⁶⁰⁷.

Это изображение румынского политического человека придёт вновь в дипломатическом переписке русского министра из Бухареста с Имперским министерством внешних дел. Секретная телеграмма от 15/28 июля 1916 года директора Дипломатической канцелярии при Генеральном Штабе Верховного Главнокомандования к русскому министерству внешних дел показывает, что ни одна из частей не является склонной сделать компромисс для завершения переговоров. В телеграмме уточнилось директором Канцелярии Басили, что «к дипломатическому предложению румыны сделали контрпредложение, которое отличается от нашего текста в очень значительном мере. Начальник штаба подчёркивает необходимость не уступить как в том, что касается для Румынии завоевать в одиночку территории, которые будут распределены ей после войны, так и в связи с тем, что если Румыния не будет нападать до 1-ого августа, все наши обязанности падают»⁶⁰⁸.

Тактика давлений, оказанных со стороны союзников не приносила плоды, потому что под предлогом уезда «в деревню» румынский премьер прервал переговоры для того, чтобы разрешить

⁶⁰⁶ Ibidem, f. 47-49.

⁶⁰⁷ Ibidem.

⁶⁰⁸ ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 199-200, în Vadim Guzun, *op., cit.*, p. 298-299.

договаривающимся обсудить контрпредложения румынского государства⁶⁰⁹. 27-ого июля/9-ого августа русский министр в Бухаресте Станислав Альфонсович Поклевский-Козелл выдвинул новое предложение текста политического Соглашения.

«Прочитав меморандум представленный мной - отметил Станислав Альфонсович Поклевский-Козелл - к русскому министру внешних дел -, Брэтяну вдруг расстроился и заявил, что статья 5 из нашего проекта не даёт ему надежды полностью осуществить территориальные стремления румын, для которых Румыния готова вступить в войну (...) В своих последующих изложениях, Брэтяну начал увидеть полное разрушение плана, который давно был подготовлен и он выражал своё намерение совсем отказаться от политики».⁶¹⁰

III. Выводы

Краткий экскурс в изучение роли, которую имеют восприятия в отношениях между государствами, показывает некоторые вещи, которые имеют свою годность в исторической эволюции. Дипломатия не может быть полезным инструментом политики какого-то государства, только в случае если она развивается в рамках какой-то организованной формы, всеми принята и которая предполагает взаимное соблюдение законов и общих прав других стран.

Проведение национальных интересов является несовместимым с отсутствием знания политической элиты, которая управляет страну в данный момент или без знания умонастроений, предрассудков и стереотипов, которые доминируют в определённый момент общество, с которым взаимодействуешь. Хорошие манеры бывают такими же, как и в прошлом, необходимыми между государствами. Дипломатия есть и искусство привлечь симпатии для твоей страны и окружать её приятелями, которые берегли бы независимость и интересы если даже в более современной или более дальней истории существовали и напряженные отношения и кризисы или войны.

⁶⁰⁹ Ibidem, f. 203.

⁶¹⁰ Ibidem, f. 208-209.

ОБРАЗ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ В РУМЫНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Анастасия Викторовна УСАЧЕВА

Войну можно показать по-разному: как героический подвиг, как величественное в своей жестокости событие или как трагедию, калечащую жизни и души людей. Теме Первой мировой войны посвящено довольно много произведений румынской литературы, в том числе - «первого ряда». В данной работе речь пойдет о трех романах межвоенного периода, очень разных, но в то же время неуловимо похожих: социальном романе-эпопее Ч. Петреску «Крушение»⁶¹¹, дневнике военных действий и журнале воспоминаний «Последняя ночь любви, первая ночь войны»⁶¹² К. Петреску, психологическом романе Л. Ребряну «Лес повешенных»⁶¹³. Эти произведения важны не только своей несомненной художественной ценностью, но и развенчанием уже тогда начавшего формироваться культурного мифа о Первой мировой войне, приведшей к образованию Великой Румынии.

В отличие от сонма произведений спорного качества, воспевающих Первую мировую войну⁶¹⁴, указанные авторы описывают ее как моральное и физическое поражение переживших ее людей, в чем и заключается главная драма. Война оставила шрам в душе всего молодого поколения, которое не зря получило название «потерянного»: как итог крушения идеалов, которыми люди загорелись на войне, приходит понимание, что никто на самом деле не изменился, что большинство живет страстями и сиюминутной выгодой, что переворот и создание справедливого общества, в котором все равны, на данном этапе невозможны. Произведение Ч. Петреску охватывает десятилетие из жизни Румынии и описывает надежды и чаяния людей разных

⁶¹¹ Чезар Петреску. *Крушение*. Москва: Художественная литература, 1963; Cezar Petrescu. *Întunecare*. București: Litera, 2013.

⁶¹² Камил Петреску. *Последняя ночь любви, первая ночь войны* // Камил Петреску. *Избранное*. Москва: Художественная литература, 1979; Camil Petrescu. *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*. Iași: Institutul European, 1997.

⁶¹³ Liviu Rebreanu. *Pădurea spânzuraților*. București: Litera, 2010; Ливиу Ребряну. *Лес повешенных* // Ливиу Ребряну. *Избранное*. Москва: Художественная литература, 1987.

⁶¹⁴ Horia Gârbea. *Primul Război Mondial în literatura română*. "Apostrof", an. XXV, № 7 (290), 2014. <http://www.revista-apostrof.ro/articole.php?id=2382>.

сословий, связанные с войной. А романы К. Петреску и Л. Ребряну являются своего рода взглядом на одну линию фронта с двух сторон: герои первого входят в Трансильванию на стороне Антанты, герой второго, румын из Трансильвании, воюет в составе армии Тройственного союза; героев первого с распростертыми объятиями встречают румыны по ту сторону границы, герой второго сталкивается с дилеммой: исполнять воинский долг, сражаясь с соотечественниками, или стать дезертиром, поставив на кон свою жизнь.

Двухтомный роман-эпопея Ч. Петреску «Крушение», вышедший в 1927-1928 гг., представляет собой, помимо прочего, зеркало событий и людских настроений в Румынии в период с 1916 по 1925 гг. Один из критиков того времени так охарактеризовал его: «Если и возможно назвать один роман <...>, икону нашей войны во всех ее проявлениях <...>, с героизмом нашего народа, это, без сомнения, будет обширный роман “Крушение” Цезара Петреску»⁶¹⁵. По мнению писателя Александра А. Филиппиде, это уникальное для своего времени произведение, занявшее пустующую нишу в национальной литературе⁶¹⁶. В нем выведены все социальные типы, которые можно было найти в указанное десятилетие в стране, действие переносится из столицы в провинцию: читатель видит роскошные особняки и бедные, опустошенные войной и болезнями деревни, гибель солдат на фронте и попойки офицеров в тылу, националистический угар и деморализованную армию. «С такими персонажами и такой атмосферой роман Цезара Петреску является правдивым зеркалом румынского общества. Прежде всего, это очень качественный документ [времени]»⁶¹⁷.

В определенной мере можно сказать, что главное действующее лицо «Крушения» - это Первая мировая война: она прямо воздействует на персонажей, ломает их и деформирует, награждая шрамами и меняя все планы. Например, в начале книги, в прологе, главный герой Раду Комша «чувствовал себя здоровым, бодрым, сильным, и жизнь казалась ему простой, ясной, не таящей в себе никаких опасностей»⁶¹⁸. С войны же он вернулся с двумя шрамами на лице, раной в груди и темнотой в душе, которые вынудили его порвать с невестой. Юный Михай Вардару, перед уходом на фронт убеждавший родных в том, что война - это «высвобождение скрытых жизненных

⁶¹⁵ Perpessicius. *Mențiuni critice*. Vol. III. București: Fundația pentru literatură și artă, 1936. P. 32.

⁶¹⁶ Alexandru A. Philippide. “Întunecare”, roman de Cezar Petrescu. “Viața Românească”, an XXI, № 2-3, 1929.

⁶¹⁷ Ibid.

⁶¹⁸ Цезар Петреску. Крушение. С. 47.

сил, это высшее проявление жизни»⁶¹⁹, плачет, совершив свое первое убийство, а потом и погибает, смертью опровергнув собственные мальчишеские воинственные теории. Действие романа начинается летом 1916 г., примерно за месяц до вступления Румынии в войну. Молодой адвокат Раду Комша отдыхает на курорте в Констанце, он счастлив и доволен жизнью: у него есть невеста Луминица, любовница, с которой он собирается вот-вот порвать, партнерство в адвокатской фирме будущего тестя Александру Вардару, блестящее будущее. Когда объявляют мобилизацию, Комша узнает, что тесть уже договорился о тепленьком местечке в министерстве, и это заставляет его мучиться угрызениями совести. Поэтому в конце концов он идет на фронт, где получает ранение, видит смерть племянника Вардару Михая и возвращается в Яссы временно ослепшим. После выписки из госпиталя он разрывает помолвку, увольняется из адвокатской фирмы и начинает посещать кружок революционеров. Однако вскоре герой понимает, что обескровленная страна не готова к революции, и осознание этого наполняет его душу озлобленностью и безразличием. В эпилоге он снова возвращается в Констанцу, чтобы поправить здоровье, и встречает там призраки из прошлого: Луминицу, замужнюю и с детьми, своего старого друга с сыном (которого Комша в свое время бросил ночевать на дороге под дождем, забыв обещание посодействовать с ночлегом) и других людей. Эти встречи ввергают его в отчаяние, и темнота (возможно, зависть к тем, кто смогли оправиться и жить дальше?) окончательно наполняет его душу⁶²⁰.

Роман неспроста характеризуют как социальный: в нем отражено и общественное мнение по поводу войны. В целом, участие страны в ней оценивалось как «справедливое» и «легитимное», таким же «справедливым» и «легитимным», даже «героическим», они считали решение короля Фердинанда I, немца по происхождению, выступить на стороне Антанты⁶²¹. «- Все! Война! - воскликнул со счастливой улыбкой Сакеларие⁶²², пожимая Комше обе руки. - Наконец-то мы будем воевать за нашу Трансильванию!», «...мы переживаем знаменательный день! Исторический момент! Наши дети попросят, чтобы мы им рассказали»⁶²³, «...для меня Трансильвания становится жизненным вопросом! Объявлена мобилизация, - я бросаю <...> то, что мне дороже всего, - и делаю я это <...> потому, что на сей раз

⁶¹⁹ Там же. С. 222.

⁶²⁰ Отсылка к названию - «Întunecare».

⁶²¹ Horia Gârbea. *Primul Război Mondial în literatura română*. <http://www.revista-apostrof.ro/articole.php?id=2382>

⁶²² Сакеларие был трансильванцем, дезертировавшим из австро-венгерской армии с фронта в Галиции.

⁶²³ Чезар Петреску. *Крушение*. С. 77-79.

понятие свободы и справедливости я ощущаю через души тех нескольких миллионов людей, с которыми я солидарен!..»⁶²⁴ - все это в радостном запале твердят, узнав о мобилизации, молодые люди, ушедшие на войну добровольцами. Но вскоре запал проходит, сменяясь осознанием ужасов войны: «Эта военная зима заморозила им души, они превратились в гонимых, трусливых животных, эгоистично довольных тем, что остались в живых, что у них есть крыша над головой»⁶²⁵, «Умереть - это закономерно. Выжить - вот где случайность! Подсчитано, что на европейском фронте каждые десять секунд умирает в среднем один человек, то есть шесть человек каждую минуту, триста шестьдесят каждый час, восемь тысяч шестьсот сорок каждый день. Я уже не говорю о раненых и искалеченных, о бесконечных страданиях тех, кто остался в тылу... Что заставило людей согласиться на такое массовое самоубийство?»⁶²⁶. Эту тему автор намечает уже во второй главе: «Быть может, на какое-то мгновение они [молодые люди, обсуждавшие войну и ушедшие добровольцами - уточнение мое] смутно почувствовали, что причина войны совсем иная, недоступная их пониманию, - *что они не идут добровольно как герои* освободить Трансильванию, а *что их посылают на смерть*»⁶²⁷.

Некоторые критики (например, Дж. Кэлинеску, А. Пиру, Н. Манолеску) были недовольны тем, что характеры практически всех героев в романе статичны, нет духовного роста и развития. И в самом деле, в отличие от толстовских персонажей, с «Войной и миром» которого часто сравнивают «Крушение», действующие лица Петреску в эпилоге предстают такими же, какими были в прологе. Они повзрослели или состарились, возможно, стали более циничными, но по сути - остались неизменными. Те изменения, которые мы наблюдаем по ходу действия (скажем, на первый взгляд кажется, что главный герой Раду Комша пересмотрел свои убеждения, многое понял на войне), - изменения не человека, а социальной ментальности. Однако теперь, почти 100 лет спустя, это видится не недостатком, а наоборот, достоинством произведения. Ведь в этом, по мнению автора, и состоит трагедия жизни: меняются обстоятельства, декорации, случаются великие потрясения - но затем мир и человек стремятся обратно к точке равновесия. Симптоматично также, что те герои романа, которые определенным образом выросли над собой-прежними, погибли. Не зря темнота заполняет душу Раду

⁶²⁴ Там же. С. 89.

⁶²⁵ Там же. С. 185.

⁶²⁶ Там же. С. 325.

⁶²⁷ Там же. С. 95.

Комши, не зря в 36 лет он ведет себя и мыслит, как старик. И концовка романа тоже не дает никакой надежды: Комша бросается в озеро в попытке утопиться, но «вода в проклятом озере так тяжела, что не принимает даже тело утопленника»⁶²⁸.

Если «Крушение» повествует в первую очередь о Первой мировой войне как социальном потрясении, то роман «Последняя ночь любви...», написанный в 1930 г., является отчасти автобиографичным, поскольку К. Петреску сам участвовал в военных действиях (был ранен в 1917 г. и попал в плен, освобожден 10 апреля 1918 г. - на родине все это время считался погибшим). Эту автобиографичность косвенно подтверждают и выделенные курсивом ремарки длиной до нескольких страниц, появляющиеся в обеих частях и написанные от первого лица («К этому дню, в самом деле самому ужасному для меня <...>, я постоянно возвращался даже после войны, как убийца на место преступления»⁶²⁹), то ли от имени самого автора, то ли от имени героя Штефана Георгидиу в будущем (до конца книги так и не понятно, чьему именно перу они принадлежат по задумке, сам Петреску тоже не проясняет данный вопрос). В этих ремарках анализируются сражения, а собственные впечатления сравниваются с записками офицеров, там же встречается и критика военных кампаний: слова о бездарности командования и разведки⁶³⁰ и о плохом оснащении армии⁶³¹.

Как следует из названия, основное действие начинается в ночь на 14/27 августа 1916 г., когда Румыния вступила в войну, и заканчивается примерно за месяц-полтора до сдачи Бухареста. Роман разделен на две книги, написанные от первого лица: «Последняя ночь любви» и «Первая ночь войны». Герой, Штефан Георгидиу, молодой выпускник философского факультета, получивший хорошее наследство от дяди, призван на фронт офицером («Весной 1916 года я, свежееиспеченный младший лейтенант, впервые призванный на военные сборы в составе столичного пехотного полка, принимал участие в фортификационных работах в долине реки Праховы, между Буштень и Предялом»⁶³²). В целом, это герой своего времени: высокомерный интеллеktуал, тайно презирающий женщин и открыто - деньги (но тем не менее не отказавшийся от наследства), считающий себя умнее и мудрее многих, уверенно рассуждающий о жизни, анализирующий и рационализирующий каждую свою эмоцию. Из первой главы нам становится известно, что вот уже несколько месяцев

⁶²⁸ Там же. С. 676.

⁶²⁹ Камил Петреску. *Последняя ночь любви...* С. 278.

⁶³⁰ Там же. С. 258.

⁶³¹ Там же. С. 308.

⁶³² Там же. С. 3.

он находится на границе, проводя время в учениях и одновременно пытаюсь выяснить, изменила ли ему жена. Однако война меняет все. И вот мы видим его бегущим в атаку августовской ночью: «...я нахожусь посреди всей Румынии, вступившей в войну. Передо мной - шоссе, заборы, тьма и смерть, блуждающая где-то рядом»⁶³³.

Теперь смерть и сражения - это все, что занимает его мысли, разговоры первых военных дней ведутся практически только о том, были ли уже «большие, настоящие сражения» (в этом тоже проявляется критика «мифа о войне»): «- Я утверждаю, что для нас, которые стоят на передовой и будут сражаться непрерывно еще Бог знает сколько времени, для нас это - просто война. А для всей страны, для тех, кто разгуливает сейчас по Бухаресту, ожидая, после чашечки кофе, последних известий, для всей румынской армии это, конечно, совсем другое дело. <...> - Но дома все это не произведет никакого впечатления? - С точки зрения человеческого рода ты интересен лишь в том случае, если тебя убивают вместе с десятками тысяч других. Если какой-нибудь писатель опишет только стычки патрулей, его книгу просто не станут читать»⁶³⁴. Заканчивается роман размышлениями о том, что боевые товарищи ближе и роднее, чем мать и сестра, «потому что лишь там, перед лицом смерти и высокого неба, ты можешь узнать человека»⁶³⁵. Штефан ранен, вернулся в Бухарест, где, уже равнодушный к жене, перевел на ее счет крупную сумму денег и передал ей их дом в Констанце со всем имуществом, «другими словами, все прошлое»⁶³⁶.

Критик и писатель Дж. Кэлинеску в своей «Истории румынской литературы от истоков до наших дней», написанной в 1941 г., высказал мнение, что главы, посвященные Первой мировой войне, лишние и только утяжеляют повествование, что лучше было бы обойтись без них⁶³⁷. Но так ли это? На наш взгляд, две части дополняют одна другую, они являются взаимосвязанными составляющими на пути самопознания главного героя. Эти два разных опыта: любви, разрушенной ревностью, и войны - одинаково важны для душевного поиска. Война - это ситуация предельного напряжения человека, это «прежде всего искренность, близость к земле и камню»⁶³⁸. Это тот опыт, который позволяет пересмотреть отношение к миру и понимание своего места в нем, ведь «драма войны - не столько

⁶³³ Там же. С. 197.

⁶³⁴ Там же. С. 249-250.

⁶³⁵ Там же. С. 317.

⁶³⁶ Там же. С. 322.

⁶³⁷ Dan Cristea. *Romanul lui Camil*. "Lucafeărul de dimineață", № 27, 2009. <http://www.revista.lucafearul.ro/index.html?id=1405&editie=66>.

⁶³⁸ Камил Петреску. *Последняя ночь любви...* С. 288.

постоянная угроза смерти, убийство и голод, сколько это непрерывное душевное испытание, этот постоянный раздор с твоим собственным "я", которое видит теперь по-другому все то, что знало раньше»⁶³⁹. Это новое видение заставляет Георгидию воспринимать любовь и ревность, которыми он мучился всю первую книгу, как «временное помешательство»⁶⁴⁰, подернутое дымкой, словно смутное воспоминание из далекого детства. Кроме того, в первой части, говоря о себе, герой часто использует метафоры, связанные со смертью: «сохранял мертвенное спокойствие»⁶⁴¹, «он увидел в моих глазах смерть, безжизненность лунных пространств»⁶⁴², «со смертью в душе понял истинный смысл всего этого подлого дня»⁶⁴³. В начале же второй книги, после отъезда от Эллы и за несколько часов до начала войны, Георгидию «чувствовал себя как больной после острого кризиса»⁶⁴⁴, осознав, впервые в жизни, собственное тело, крепкое и здоровое⁶⁴⁵.

В целом, в данном романе война предстает не столько историческим событием, сколько переломным моментом в жизни Георгидию, заставляющим по-другому взглянуть на печали и тревоги, пересмотреть ценности и, возможно, повзрослеть. Переоценка благодаря войне происходит и в жизни двадцатилетнего Апостола Бологи, главного героя романа «Лес повешенных», но по-другому. Эта книга, писавшаяся с 1919 по 1922 г., посвящена брату Л. Ребряну, приговоренному к казни австро-венгерским военным трибуналом по обвинению в дезертирстве и шпионаже. Эмиль Ребряну был повешен в Гимеше 14 мая 1917 г. Роман является своего рода попыткой писателя представить, как могли складываться события. Однако, по признанию автора, Апостол Болога - это не художественное воплощение Эмиля, наоборот, прототипом стало все молодое поколение, «его колебания - это наши колебания, всех нас без исключения»⁶⁴⁶. Название было вдохновлено фотографией с изображением чешских солдат, повешенных в лесу на итальянском фронте австрийцами. Эта фотография долго не давала покоя писателю, который слышал о том, что румын в Трансильвании тоже часто приговаривали к казни через повешение⁶⁴⁷.

⁶³⁹ Там же. С. 297.

⁶⁴⁰ Там же. С. 213.

⁶⁴¹ Там же. С. 9.

⁶⁴² Там же.

⁶⁴³ Там же. С. 161.

⁶⁴⁴ Там же. С. 171.

⁶⁴⁵ Там же. С. 215-216.

⁶⁴⁶ Clara Margineanu. *Literatură, psihologie și viață...* "Jumalul Național", 03.05.2010; <http://jumalul.ro/cultura/arte-vizuale/literatura-psihologie-si-viata-542589.html>.

⁶⁴⁷ Ibid.

Роман имеет кольцевую структуру: он начинается и заканчивается сценой собственно повешения. Это книга о жизни и смерти, свете и тьме, любви и долге, людях и призраках. Смерть входит в роман уже с первых страниц: на русском фронте за попытку дезертирства казнен младший лейтенант австро-венгерской армии, чех с говорящим именем Свобода. В последней главе за попытку перейти к румынам повешен сам главный герой. Ирония судьбы состоит в том, что трансильванец Болога, умерший отец которого наказал ему «никогда не забывать о том, что ты румын»⁶⁴⁸, отправился в австро-венгерскую армию добровольцем, чтобы впечатлить невесту Марту, питающую симпатии к мужчинам в форме. В начале романа мы видим его убежденным в том, что война - «это настоящий генератор энергии»⁶⁴⁹, «настоящий источник жизни и самый эффективный инструмент естественного отбора»⁶⁵⁰. Первые сомнения закрадываются в момент казни Свободы, а когда часть, в которой служил Болога, переводят в Трансильванию, происходит психологический надлом героя, понявшего, что воевать придется с соотечественниками. Он решает дезертировать к русским, но ранен и отправлен на лечение. Выздоровев и приехав в Трансильванию, он влюбляется в венгерку Илону, семнадцатилетнюю крестьянку, дочь местного гробовщика, разрывает помолвку с Мартой и через некоторое время женится на Илоне, им обещают собственный дом с садом, а Бологу вновь назначают судьей в военном трибунале. Казалось бы, счастливый конец близок, но тут герой узнает, что он должен судить и приговорить к смерти за шпионаж крестьян-румын. Услышав эту новость, Болога оказывается перед дилеммой: выполнить долг офицера в нарушение наказа отца или перейти через линию фронта к соотечественникам. Он дезертирует, но, не зная местности, начинает плутать, попадает в руки собственных сослуживцев и теперь должен сам предстать перед трибуналом. Находясь под стражей, Апостол говорит претору важные для понимания его внутреннего состояния слова: «Иногда страшнее судить других, чем самому быть судимым»⁶⁵¹. Идя на казнь, герой уже не различает голоса, думая только о том, что надо сделать еще один шаг. За миг до смерти он видит небо, сияющие вершины гор, утреннюю звезду, предвещавшую скорый восход, и слышит, как священник говорит: «Прими, Господи, душу раба Твоего Апостола... Апостола... Апостола...»⁶⁵².

⁶⁴⁸ Liviu Rebreanu. *Pădurea spânzuraților*. P. 46.

⁶⁴⁹ Ibid. P. 28.

⁶⁵⁰ Ibid. P. 55.

⁶⁵¹ Ibid. P. 284.

⁶⁵² Ibid. P. 314.

Первая мировая война в «Лесе повешенных» - это война в сознании, исторические потрясения становятся событием, произошедшим в душе человека. Действия разворачиваются не в траншеях, а в человеческой психике: тьма вытесняет свет, а люди превращаются в призраки, буквально - умирая - и фигурально - выгорая внутри. Как и для Штефана Георгидиу, война для Бологи становится испытанием на пределе человеческих возможностей. Он вынужден постоянно делать выбор между долгом перед государством и преданностью народу, к которому принадлежит⁶⁵³. В записках к роману Ребряну отмечал: «Апостол - гражданин: частичка большого «Я» государства; винтик в государственном механизме; гражданин - не что иное как функция»⁶⁵⁴. По мнению писателя, государство требует не любви, а выполнения долга, преданности и дисциплины, тогда как принадлежность к народу предполагает привязанность и братскую любовь, мысль о которой проходит через весь текст. Недаром, обдумывая дезертирство, Болога хочет уйти именно к румынам: «для русских он был бы просто дезертиром, а для румын - братом»⁶⁵⁵. Пронзительна сцена, в которой герой выступает переводчиком при допросе пленного соотечественника и слышит от того: «Будь ты настоящим румыном, ты бы не стрелял в братьев. Ты был бы с той стороны, а не с этой»⁶⁵⁶. Именно эти слова заставляют Апостола задуматься о том, что же он делает на этой войне, ведь еще отец учил его, что «чувства должны совпадать с мыслями, мысли со словами, а слова с делами»⁶⁵⁷, а ход событий, тем не менее, заставляет нарушать равновесие между внутренним и внешним миром.

Подводя итоги, следует сказать, что все перечисленные авторы намеренно изображают войну не как героический подвиг, а как трагедию, калечащую человека, который не стремился к военной карьере, был добровольцем, сражающимся за идеалы. Война, даже победоносная на линии фронта, оборачивается тяжелыми потерями, не только людскими, но и моральными, круша души проживших ее. Стремясь к объективности, писатели не рисуют и врага исчадьем ада. Наоборот, они подчеркивают бессмысленность и жестокость войны, говоря, что во вражеском окопе - такие же люди. Например, показательна сцена в романе «Крушения», где солдат рассказывает, что в дни православной и католической пасхи наступило негласное

⁶⁵³ Ibid. P. 50.

⁶⁵⁴ Clara Margineanu. *Literatură, psihologie și viață...* <http://jurnalul.ro/cultura/arte-vizuale/literatura-psihologie-si-viata-542589.html>.

⁶⁵⁵ Liviu Rebreanu. *Pădurea spânzuraților*. P. 116.

⁶⁵⁶ Ibid. P. 148.

⁶⁵⁷ Ibid. P. 46.

перемирие и слышались песнопения, немцы и румыны обменивались хлебом и сигаретами и выкрикивали поздравления: «Эй, немцы, Христос воскрес! - Воистину, камерад!» - а потом «оба снова влезли в свои окопы и стали дожидаться, когда появится возможность убить друг друга»⁶⁵⁸. Погибший на фронте Михай Вардару это тоже осознал: «Я убил человека... Я не знал его, ничего плохого он мне не сделал. <...> Он лишь носил другой мундир. Он был молод, как я, тоже младший офицер. Может быть, он пришел на фронт с такими же мыслями, как я. А я навел пистолет и выстрелил!.. <...> Теперь я понял, что на войне есть одна-единственная истина: *тот, кто убил, никогда об этом не забудет!*»⁶⁵⁹.

⁶⁵⁸ Чезар Петреску. *Крушение*. С. 357.

⁶⁵⁹ Там же. С. 359-361.

APARIȚII EDITORIALE

Colecția GeoPolitică

- Seyed A. (Vahid) Akbar* Geopolitical Functions of Tourism and Its Impacts to Iran and Persian Gulf Region
- Cristina Alexandrescu* Afganistan între mit și realitate
- Constantin Anechitoae* Geopolitica sistemelor maritime
- Cristian Barna* Al-Qaida vs. Restul lumii: după 10 ani
- Cristian Barna* Cruciada Islamului? (*ediția a II-a*)
- Cristian Barna* Jihad în Europa (*ediția a II-a*)
- Cristian Barna* Jihad în Europa. În numele Califatului terorii! (*ed. a III-a*)
- Cristian Barna* Terorismul, ultima soluție? (*ed. a II-a, rev. și adăugită*)
- Cristian Barna* Terorismul, ultima soluție? Mărirea și decăderea Al Qaidă
- Cristian Barna (coord.)* Sfârșitul terorismului și noua (dez)ordine mondială
- Alex Berca* Ucraina - un punct de vedere geopolitic
- Anna Eva Budura* Triumful Dragonului (*ediția a II-a, revizuită și adăugită*)
- Anna Evo Budura* Diplomația chineză - premise istorice și spirituale (*ed. a II-a*)
- Cornel Caragea* Europa - între integrare și fragmentare. „Precedentul Kosovo”
- Irena Chiru, Cristian Barno (coord.)* Contraterorism și securitate internațională
- Ionuț Constantin* Evoluții geopolitice în Asia Centrală
- Ionuț Constantin* Noi evoluții geopolitice în Asia Centrală
- Ionuț Constantin* Rusia: paradigma eurasiatică, între teorie și realități geopolitice
- Maria Cristina Chiru, Irena Chiru* Femei kamikaze - terorism la genul feminin
- Ezzatollah Ezzati* Geopolitica în secolul XXI
- Teodor Frunzeti, Sebastian Opreșcu* Lumea marilor puteri (2011-2013)
- Stelian Gomboș* Vorbirea despre Biserică și Stat - între curs și discurs
- Iqbal Hajiyev* Geopolitica spațiului Caspic și Central - Asiatic (1991-2003)
- Iqbal Hajiyev* Reviving the Great Silk Road - The Case of Azerbaijan
- Mihai Hotea* Conflicte rasiale - o perspectivă geopolitică a lumii în care trăim
- Ioana Ionescu, Imanuela Ionescu* Federația Rusă și Uniunea Europeană la începutul secolului XXI
- Faxri Karimli* Relațiile dintre Republica Azerbaidjan și România (1993-2004)
- Iulian Lăzărescu* Valențele complexului fluvio-maritim asupra securității regionale
- Liviu Luca, Roxana Dumitrache* Criza unui model de dezvoltare - România 2010
- Silviu Nate* Geopolitica unei lumi imperfecte
- Nicolae Nițu* Destrămarea Iugoslaviei
- Alba Iulia Catrinel Popescu* Ce se ascunde în spatele Boko Haram?
- Maria Postevka, Vladimir Zodian* Ucraina, trasee energetice alternative și relațiile cu statele din Europa Centrală și Zona lărgită a Mării Negre
- Maria Postevka* Politică și energie în Est - cazul Ucrainei
- Tabriz Qarayev* Relația României cu statele din Caucazul de Sud
- Vasile Simileanu* Asimetria fenomenului terorist

<i>Vasile Simileanu</i>	Conflicte asimetrice
<i>Vasile Simileanu, Radu Săgeată</i>	Geopolitica României (<i>ediția a II-a</i>)
<i>Vasile Simileanu</i>	Geopolitica spațiului carpato-danubiano-pontic
<i>Vasile Simileanu</i>	Geopolitică și centre de putere
<i>Vasile Simileanu</i>	Radiografia terorismului
<i>Vasile Simileanu</i>	România în „ochiul Uraganului”
<i>Vasile Simileanu</i>	România. Tensiuni geopolitice

Geopolitica spațiului islamic

- I. Statele islamice, actori geopolitici contemporani
- II. Centre de putere și actori islamici regionali
- III. Spațiul islamic - geopolitică aplicată
- IV. Crizele și conflictele spațiului islamic
- V. Spațiul islamic și globalizarea
- VI. Civilizația islamică și cultura globală

<i>Marcela Săgeată</i>	Lumea islamică: o rețea dinamică de sisteme
<i>Constantin Vlad</i>	Solilocvii, Solilocvii 2
<i>Corneliu Vlad</i>	Iranul, la rece
<i>Corneliu Vlad</i>	Cuba - zece sfidări
<i>Corneliu Vlad</i>	Rusia, după URSS...
<i>Corneliu Vlad, Radu Golban</i>	Holograma Europa
<i>E. Vlad, S. Opreșcu, Ș. Zodian</i>	Gânduri despre lume. 2017
<i>E. Vlad, Ș. Zodian</i>	Gânduri despre lume. 2018

Colecția GeoIntelligence

<i>Consuela Avram</i>	Intelligence și arta guvernării
<i>Florentina Hăhăianu</i>	Explorarea competenței socio-emoționale în Intelligence
<i>Oana Mihaela Vladu</i>	Evoluția strategiilor euroatlantice de prevenire și gestionare a conflictelor în perioada post-Război Rece

Colecția GeoEconomie

<i>Daniela Antonescu</i>	Dezvoltarea regională - tendințe, manifestări,..
<i>C. Arton (coord.), S. Opreșcu, R. Dumitrache</i>	Politici de creștere și dezvoltare
<i>Dan Marcel Bărbuț</i>	Strategia energetică în contextul securității moderne
<i>George Dumitrache</i>	Puterea petrolieră în România și UE
<i>George Dumitrache</i>	Strategii petroliere în România
<i>Radu Golban</i>	România: alternative la corsetul UE
<i>L. Luca (coord.), R. Dumitrache, T. Verbschi</i>	Modelul social european în impas?
<i>Dorinel Mihai Mucea</i>	Piața energiei electrice din România
<i>Dorinel Mihai Mucea</i>	Privatizare în domeniul utilităților publice
<i>Dorinel Mihai Mucea</i>	Strategii și mecanisme economice pentru creșterea rolului României pe piața europeană de energie regenerabilă
<i>S. Opreșcu (coord.), L. Toader, R. Dumitrache, M. V. Zodian, T. Verbschi</i>	Dezvoltare durabilă, politici publice și administrație în România
<i>Liviu Rotaru</i>	Politici și strategii de dezvoltare la începutul

Colecția GeoStrategie

<i>Luminița Ludmila Cîrnici (Anica)</i>	Terorismul european și impactul asupra securității naționale
<i>Marin Cruceru, Carmen Mureșan</i>	Biotororismul și pandemiile - riscuri majore de securitate în sec. XXI
<i>Răzvan Grigoraș</i>	Previziunea securității
<i>Răzvan Grigoraș</i>	Risc și oportunitate în Securitatea națională
<i>Răzvan Grigoraș</i>	România - Orizont 2035 (patru anotimpuri)
<i>Gheorghe Nicolaescu</i>	Gestionarea crizelor politico-militare
<i>Marius Roșu</i>	Migrații versus Terorism: impact regional și global

Informații. Management. Putere

<i>Gheorghe Nicolaescu, Vasile Simileanu</i>	I. Managementul sistemelor informaționale
	II. Războiul informațional
<i>Gheorghe Iliescu</i>	III. Conexiuni între procesele socializante și securitatea națiunii
<i>Dan Mircea</i>	IV. Managementul influențării sociale în conflictele moderne

Colecția Academica

<i>Răzvan Constantin Caratănase</i>	Gravura ca artă majoră
<i>Eda Maliche Ciorabai</i>	Suicidul
<i>Eda Maliche Ciorabai</i>	Tratat de Psihiatrie
<i>Institutul de Istorie A. A. Bakihanov, al Academiei Naționale de Științe din Azerbaidjan</i>	Hanatul Irevan
<i>Institutul Național de Optoelectronică</i>	Biserica Sfinții Împărați Constantin și Elena - Măgurele
<i>Institutul Național de Optoelectronică</i>	Biserica „Adormirea Maicii Domnului” - Mănăstirea Tismana, jud. Gorj
<i>Victor Lotreanu</i>	Actualități în imunologie
<i>Aliodor Manolea</i>	Dinamica grupurilor
<i>Aliodor Manolea</i>	Prelucrarea informatizată a datelor
<i>Aliodor Manolea</i>	Psihologia muncii
<i>Aliodor Manolea</i>	Psihologia stărilor amplificate ale conștiinței. Influența psihoinfo-emoțională distală
<i>Nicolae N. Pușcaș</i>	Lasere
<i>Radu Ștefan Vergatti</i>	Din problematica umanismului românesc

Cursuri editate în colaborare cu Editura Universității de Apărare:

<i>Gheorghe Nicolaescu, Vasile Simileanu</i>	
Războiul informațional	Sistemul informațional
Lupta informațională	Sisteme de management
Globalizarea informației	Restructurarea sistemelor informaționale
Comunicarea în cadrul sistemelor informaționale	
<i>Gheorghe Nicolaescu</i>	
Sisteme de management	Globalizarea informației
Informații și rețele	Aspecte metodologice ale războiului informațional

Colecția Sociologie

<i>Cristina Alexandrescu</i>	Divorț prin SMS
<i>Irena Chiru</i>	Imaginea României în lume
<i>Ioana Veturia Ciupercă</i>	Nicolae Titulesco - L'européen avant l'heure
<i>Silviu Dumitrache</i>	Muncă și capital în Uniunea Europeană și România
<i>Silviu Dumitrache, Tania Verbschi</i>	România - Probleme economico-sociale (2004-2011)
<i>T. Ivanova, M. Văcărelu, E. Zhuravleva</i>	Corporate Culture and Company Effectiveness
<i>M. Carmen Răceanu Negrutzi</i>	Bănci și societate în România
<i>Meda Udroi</i>	Tinerii din România și terorismul

Colecția Juridică

<i>Namik Aliiev</i>	Dreptul internațional și conflictul din Nagorno-Karabakh
<i>Constantin Anechitoae</i>	Introducere în drept internațional maritim
<i>Constantin Anechitoae, Felicia Surugiu</i>	Organizații și Convenții Maritime Internaționale
<i>Constantin Anechitoae, Felicia Surugiu</i>	Organizații Maritime Internaționale
<i>Corina Andreea Baciu</i>	Rezerva proprietății în dreptul internațional privat
<i>Gabriel Catalan</i>	Organizarea, funcționarea și reformarea Consiliului de Securitate al ONU
<i>Ikbal Sibel Safi</i>	Evaluation of Human Rights in Turkey
<i>Marius Văcărelu</i>	Stat, proprietate și administrație

Colecția Geolstorie

<i>Anna Eva Budura</i>	China - vieți în vâltoarea istoriei
<i>Valentin Ciorbea, Corina Mihaela Apostoleanu, Delia Roxana Cornea (coordonatori)</i>	Dobrogea în contextul Primului Război Mondial
<i>Constantin Hlihor, Grigory Davidovich Shkundin, Vasile Soare, Alexander Sergeevich Stikalin (coordonatori)</i>	România și Rusia în timpul Primului Război Mondial
<i>Mustafa Ali Mehmet</i>	Türk Tarihinden Sayfalar (Hunlardan Günümüze kadar)
<i>Ramiz Mehtiev</i>	Zece ani care au schimbat Azerbaidjanul: 2003-2013
<i>Constantin Nicolae</i>	Dunărea de Jos și Nordul Pontic: interferențe istorice (cu privire specială în secolele IV-VII)
<i>Călin Vlad</i>	România și Marile Puteri: 1944-1947.
<i>Emil Vlad, Șerban Zodian</i>	De la Convenția de Armistițiu la Tratatul de Pace Istorie și diplomație secretă (1945-1991)

Colecția Geografie

<i>Nicolae Geantă</i>	Dinamica populației în arealul adiacent municipiului Câmpina
<i>Nicolae Geantă</i>	Dinamica industriei petroliere în arealul adiacent municipiului Câmpina
<i>Nicolae Geantă</i>	Dinamica urbană a municipiului Câmpina și impactul său în arealul de influență
<i>Nicolae Geantă</i>	Dinamica restructurării postdecembriste în municipiul Câmpina și arealul său
<i>Elena Matei</i>	Ecoturism

Colecția Artă Militară

- I. Bălăceanu, D. Dumitru, I.C. Ioana* Potențialul de luptă al forțelor terestre în context NATO
Ion C. Ioana Aspecte militare și cerințe ale luptei împotriva terorismului și crimei organizate
I.C. Ioana, D. Dumitru, I. Martin Tipologia operațiilor desfășurate de Forțele Terestre în mediul intern și internațional

Colecția Geografie Politică

- Nicholas Dima* Jurnal etiopian
Silviu Costachie Evreii din România. Aspecte geografice
Silviu Costachie Evreii din România. Aspecte etnogeografice
Dănuț-Radu Săgeată Modele de regionare politico-administrativă
Dănuț-Radu Săgeată Deciziile politico-administrative și organizarea teritorială

Proceedings

- *** Conflicte înghețate și asimetrice - diplomație, drept umanitar, geopolitică, strategii de securitate
*** Democratizarea statelor musulmane ca efect al „Primăverii Arabe”
*** Despre OSCE și provocările lumii actuale
*** Dialogul Occident - Orient: abordări geopolitice
*** Dreptul internațional umanitar în epoca globalizării
*** Evoluții geopolitice în spațiul islamic
*** GeoIntelligence și securitate în mediul global
*** Geopolitica Turciei pe noul Drum al Mătăsii - diplomație, strategii de securitate, competitivitate
*** Gestionarea crizelor politico-militare și umanitare
*** Gestionarea imaginii de țară
*** Implicațiile migrațiilor și conflictelor din Orientul Mijlociu asupra Turciei
*** Marea Neagră - Transformări geopolitice
*** Moștenirea culturală turcă în Dobrogea
*** Noile dimensiuni ale strategiilor energetice în Orientul Mijlociu și Nordul Africii
*** Orientul Mijlociu - provocări și certitudini
*** Priorități în domeniul comunicării inter-instituționale dintre structurile de apărare, ordine publică și siguranță națională, în perioada post-aderare
*** Războiul resurselor: geopolitică și strategii de securitate
*** Strategiile de securitate ale Turciei în Orientul Mijlociu
*** Securitatea resurselor - timpul marilor schimbări -
*** Terorism și protecție antiteroristă
*** Terorismul - cauze și implicații de ordin geopolitic
*** Trilaterală România - Ucraina - Moldova: Diplomație și bună guvernare
*** Trilaterală România - Ucraina - Moldova: geopolitică și strategii de securitate
*** Turcia de la Atatürk la Uniunea Europeană

<i>Alex Bacall</i>	Ayahuasca
<i>Ioana Balu</i>	Captivă între lumi
<i>Ioana Veturia Ciupercă</i>	Le Triptyque de L'amour
<i>Stelian Gomboș</i>	Oameni și cuvinte - portrete și descrieri
<i>Stelian Gomboș</i>	Vorbire și convorbire cu oameni aleși
<i>Horia Gârbea</i>	Azerbaidjan - Focul viu
<i>Stancu Lică</i>	Spre grădina poeziei
<i>Sava Lițoiu</i>	Eu sunt cel condamnat la moarte
<i>Sava Lițoiu</i>	Nu trageți, vă rog, în poet
<i>Victor Lotreanu</i>	Confesiuni în alb
<i>Loredana Tîfiniuc</i>	Spectacolul din culise
<i>Carmen Lidia Tocaiuc</i>	Soarele și Regina Noapții

Revista Geopolitica

- nr. 1 Integrarea României în NATO
- nr. 2 -3 Integrare Euro-Atlantică
- nr. 4 -5 Geopolitica minorităților
- nr. 6 Geopolitica spațiului ponto-danubian
- nr. 7 -8 Geopolitica conflictelor sfârșitului de mileniu
- nr. 9 -10 Incursiune în Islam
- nr. 11 Tensiuni geopolitice induse de ținuturile istorice
- nr. 12 Terorism și mass-media
- nr. 13 Uniunea Europeană..., încotro?
- nr. 14-15 Marea Neagră - confluențe geopolitice
- nr. 16-17 Spațiul ex-sovietic - provocări și incertitudini
- nr. 18 România - *Terra Daciae*
- nr. 19 Falii și axe geopolitice
- nr. 20 Regiuni de cooperare transfrontalieră - surse de conflict sau de stabilitate?
- nr. 21 Provocarea dragonilor - miracolul chinez
- nr. 22 The Iran Geopolitical Perspectives
- nr. 23 Asimetria resurselor energetice
- nr. 24 Noua geopolitică a Rusiei
- nr. 25 Turcia: punte euro-asiatică
- nr. 26 Globalizarea relațiilor intercivilizatoriale
- nr. 27 Infrastructuri critice - Strategii Euro-Atlantice
- nr. 28 Conflicte înghețate în spațiul Euro-Asiatic
- nr. 29 Criza mondială
- nr. 30 Marea Mediterană
- nr. 31 România între Imperii
- nr. 32 Axa Ponto-Caspică
- nr. 33-34 Orientul Mijlociu Extins
- nr. 35 Africa
- nr. 36-37 Geopolitica SUA
- nr. 38 Ucraina, între Est și Vest
- nr. 39 Axa ponto-danubiană - axă strategică
- nr. 40 Azerbaidjan - actor geopolitic regional

- nr. 41-42 Axa Ponto-Baltică
- nr. 43 Criza unui sistem? - de la „Primăvara Arabă” la „Occupy Wall Street”
- nr. 44-45 Noua (dez)ordine mondială
- nr. 46 Regiunea Golfului - o perspectivă geopolitică
- nr. 47 Irak - strategii energetice și de securitate
- nr. 48 Turcia - Diplomatie și putere
- nr. 49-50 Europa la răscruce.
De la Statul Național la federalizare
- nr. 51 Strategii nucleare și de securitate
- nr. 52 Washington - Beijing - Moscova:
Triunghiul geopolitic al viitorului
- nr. 53 Cyber Security - Informația este o armă!
- nr. 54-55 Lumea în mișcare (Redesenând harta lumii...?!)
- nr. 56 Noul Drum al Mătăsii - provocări și certitudini
- nr. 57 Gambitul Reginei: geopolitică la Marea Neagră
- nr. 58 GeoIntelligence: geopolitica informațiilor
- nr. 59 Ascensiunea Arabiei Saudite - de la regional la internațional
- nr. 60 Fațetele Democrației
- nr. 61 Securitatea cibernetică: geopolitică, riscuri, strategii
- nr. 62 Target: Europe!
- nr. 63 MENA - între terorism și securitate
- nr. 64-65 Provocări geostrategice în estul Europei
- nr. 66 Resetarea Uniunii Europene
- nr. 67 Muntenegru - geopolitică și securitate
- nr. 68-69 Caucaz - reconciliere și reconstrucție
- nr. 70 Proiecții geopolitice pe Falia Eurasiatică
- nr. 71 Orientul Mijlociu - diplomatie, geopolitică, securitate
- nr. 72 Africa „fluidă”
- nr. 73 De la Conflictele înghețate ... la Războiul hibrid (I)
- nr. 74 De la Conflictele înghețate ... la Războiul hibrid (II)

Comenzi și abonamente la:

Editura Top Form

București, str. Turda 104, sect. 1,

tel. 0314 298 400, 0722 207 617, 0722 704 176

www.geopolitic.ro; www.edituratopform.com; www.geopoliticamagazine.com

editura.topform@yahoo.com; editura.topform@gmail.com, geopolitica.magazine@yahoo.com

*Константин ХЛИХОР
Григорий Давидович ШКУНДИН
Василе СОАРЕ
Александр Сергеевич СТИКАЛИН*

РОССИЯ И РУМЫНИЯ ВО ВРЕМЯ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОИНЫ

1918-2018

